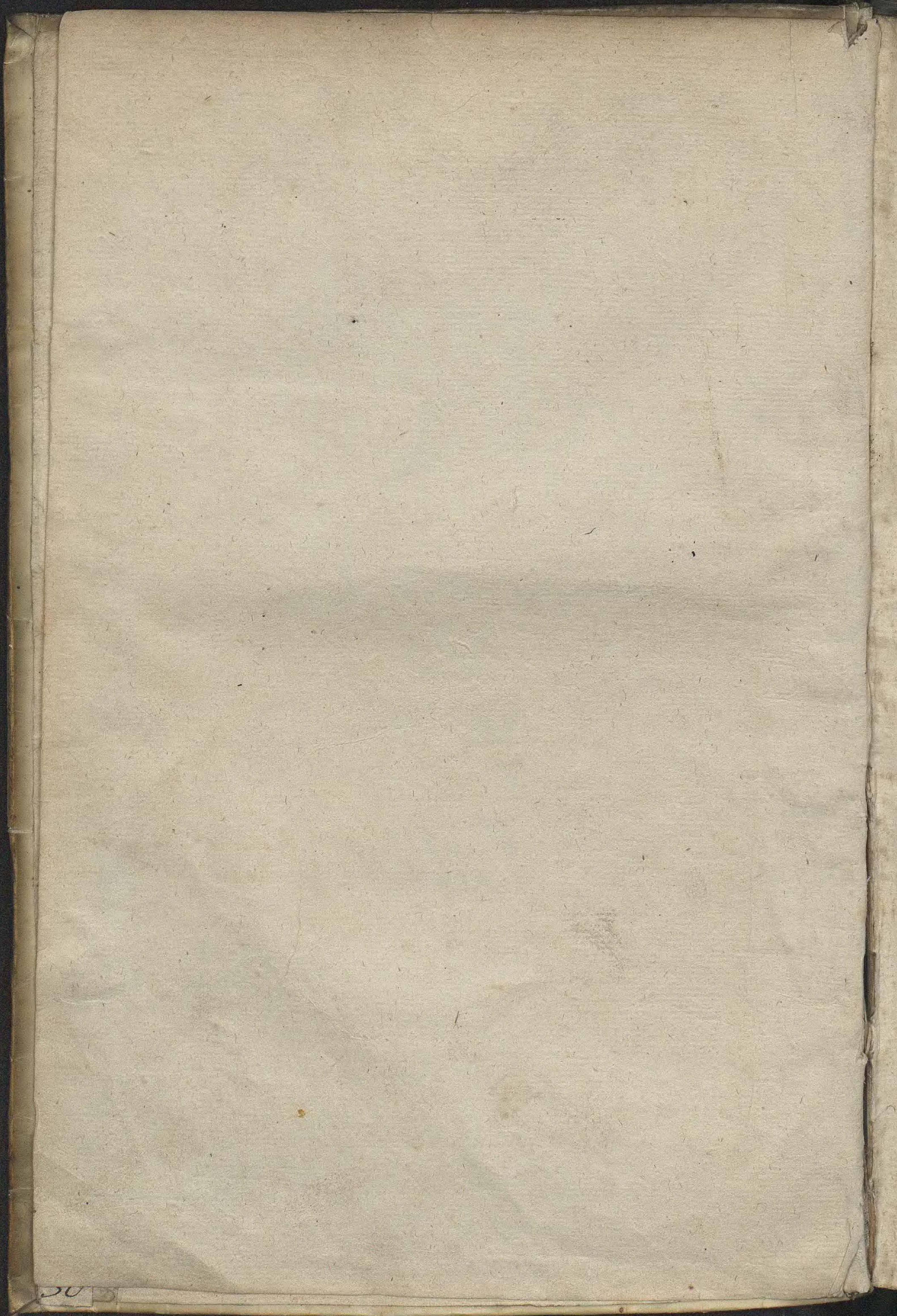

V
B
J
C
84040

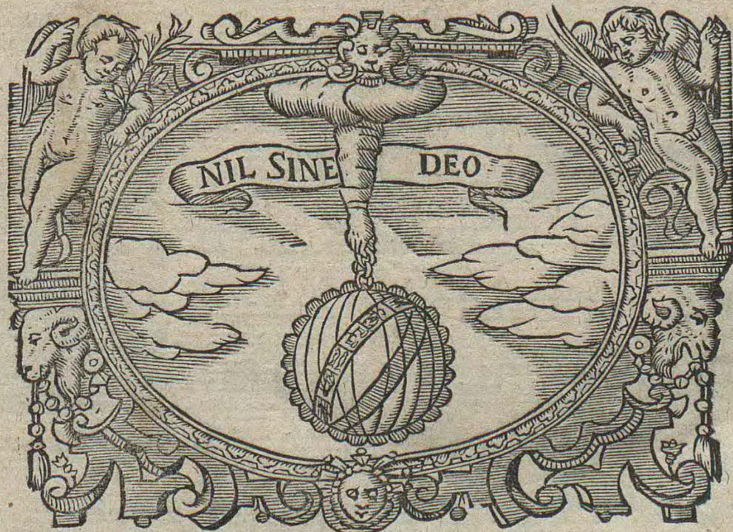

SIMONIS STAROVOLSCI
Canonici Cracouiensis meritissimi.

INSTITVTORVM Rei Militaris, LIBRI VIII.

Quorum

I. *Generalem belli descriptionem continet.*
II. *Ducis qualitates, & officia compræhendit.*
III. *Delectum militum, disciplinamq; eorum edocet.*
IV. *Classicum sonat, & acies instruit.*
V. *Nauale prælium describit.*
VI. *Solertia Ducum facta ostendit.*
VII. *Subruēdarū, atq; defendēdarū vrbiū rationes monstrat.*
VIII. *Dubia nō nulla ad militarē prudentiam spectātia resoluit.*

CRACOVIÆ,
In Officina Christophori Schedelij, S. R. M. Typogr:
Anno Dñi, M. DC. XXXIX.

Illustrissimo Adolescenti

IOANNI ZAMOSCIO

Veteris & Noui Zamoscij

DOMINO.

Magni Cancellarij, Thomæ, Filio.
Magni Exercituum Imperatoris, Ioannis,
Nepoti. Magnæ in Patria exspectationis Ciui,
PRÆFECTO CALVSSIENSI.

Simon Starouolscius Perpetuam in omnibus Felicitatem P.

Ptimus olim Patriæ nostræ Senator, Optimi quondam Imperatoris, Aui tui paterni, tàm in studiorum exercitatione Patauij in Italia, fidissimus comes, quàm in Amplissimo Regni Poloniæ Senatu, in administratione negotiorum Reipub.

perpetuus Collega, Laurentius Goſlicius, Epiſcopus Poſnanienſis, Illuſtr. Domine, prudentiſsimum de Optimo Senatore libellum ſcribens, prudentiſsimè volumine ſecũdo effatus eſt. *Ea* inquiens, *negligere quæ ad ciues felices & pacatos efficiendos, quæ item ad ſeditioſos reprimendos pertinent, non modò ſtultum & ignominioſum, verùm etiam impium & ſceleratum eſt iudicandum.* Cum autem nihil magis ciues efficiat felices, quam bona, & ex præſcripto legum, Reip. gubernatio; nihil pacatiores Regni incolas, militesque ipſos, quàm diligens caſtrorum diſciplina; quæ & ignauos reddit in acie fortes, & ſeditioſos in hybernis facit obtemperãtes. Proinde, vt Patriam pro virili iuuare poſsimus, nil magis ex pietate eſſe putauimus, quàm de militari inſtitutione Tractatum ciuibus noſtris conſcribere, ſeu verius à peritis huius artis magiſtris deſumpta præcepta, noſtrorum quoque hominum exemplis illuſtrata, tyronibus proponere, quatenus tenaciſſimum hoc Reipub. vinculum Diſciplinam Militarem, olim à maioribus noſtris diligentiſſimè obſeruatam, à teneris ſtatim annis le-

gen-

gendo imbibant, & postea vbi ad militiam animum adplicuerint, re ipsa eam exequantur. Optimus enim quisque, qui Patriæ defendendæ incensus studio, nobilem ex armis gloriam quærit, nihil magis volupe habet, quam suis obedire Ducibus, seruare castrorum leges, discere belli artem, assiduè meditari armorum exercitationem, proq; gloria gentis & victoria de hoste, nullum laborem, nullum periculum extimescere. Et huiusmodi viros gloriosos, cùm omni ferè fæculo Patria nostra tulreit compluers, tùm præcipuos Imperatores, ex incylta prosapiâ Tuâ Illustrissime Domine, Tarnouios, illos, Ostrogios, atque Magnum Ioannem Zamoscium Auum tuum. Quorum nomina, & res bello fortiter gestæ, cum potissimum inter præclara exempla hoc libro recenseantur, cui is æquius dicari poterat, quàm Tibi? qui & sanguinem ab illis ducis, & spiritus generosos? Vnde, & indolem tantã, & fortunas habens, facilè cum Deo bono poteris, magna spe immortalitatis accensus, factis virtutem ipsorum axaugere, cæterosq; coætaneos tu-

os, vel authoritate, vel exemplo, ad ſimiles conatus excitare. Quod vti quantociùs facias, Deus Te ſeruet incolumem, Iuuenum decus, Gentis ornamentum, Solatium Familiæ. Vale.

PRÆLOQVIVM
Ad Beneuolum Lectorem.

DEberem ſanè, Lector Amiciſſimè, ad militarem prudentiam accedere cum excuſatiuncula mei, quòd de ea diſſeram, non miles, ſed vmbraticus homo; quòdq́ ſciam longiſſimo inter ſe diſſidere interuallo, locum tenere Philoſophi, & munere fungi Ducis; ſcitè docendi in ſchola, & aciem aptè inſtruendi rationem noſſe; ſcientia, qua inſtructi ſunt ſapientes, & experientia quam viri militares habent, præditum eſſe; poſſe temperare calamum, & poſſe vibrare haſtam; libris ſtipatum eſſe, & oculos contra inſtructam aciem hoſtium rectos tenere. Nam qui ſumma cum eloquentia, cum Phormione Epheſino, de rebus diſſerant bellicis, multi reperiuntur, at quibus ſatis ſit animi, ad vitam cum iam res poſcit, in aleam mittendam, pauci ſunt omninò. Sed quia tamen vel non militis officio prælia inſpexi, periculis interfui, & qui bellis præerant ad tempus adhæſi; & quos vel ipſe Annibal audire nihil abnuat, allocutus ſum: deq́ rebus ad prælia ſpectantibus iudicioſè ſcribentes toties peruolui: propterea non ingenij mei, aut virium fiducia, de prudentia Militari diſſerere aggredior, ſed opinione ſapientiſſimorum virorum, qui partim interfuerunt, & præfuerunt bellis, partim in Senatu, populoq́ illo verſati ſunt, vbi aſſidua materies, & agitatio harum rerum fuit. Ideo quicquid illi audierunt, viderunt, attrectarunt, & quod caput eſt, cum iudicio obſeruarunt atque conſcripſerunt, id ego modernis, & antiquorum caſibus reſperſum, atque ſaluberrimis monitis & conſilijs exornatum, in præſentis æui vſum, connotare volui, hocq́ ſingulari Tractatu demonſtrare inſtitui, quomodo hæc ars Militaris, plus quàm Draconis Leges, plurimo humani generis ſanguine ſcripta, docet pugnæ ordinem eleganter conſtituere; commodè adoriri hoſtem, inſtare, premere, circumuenire, leua dextraq́ ferire; ad Ducum ſigna dimicare, proferre gradum,

 ſuſti-

sustinere impetum, resistere vrgentibus, premere cedentes, ictus incutere, incussos euitare, aut clypeo excipere ac contemnere; acriusq́ in hostem consurgere, inuehi equo, vrgere stimulis, moderare frœnis, & omnem in partem circumflectere; ingerere tela, vibrare lanceas, contorquere hastam, vultus, latera, terga ferire, proq́ loco & tempore adoriri, nec priusquam desperata victoria de fuga cogitare: fugientes autem insequi, mactare, capere, exarmare, diripere, profligare; suos reducere, recolligere, exercitum instaurare, & desperata victoria ad spem vindictæ animum succendere; & quæ reliqua sunt militum, Ducumq́ officia. Instruit quoque de adparandis classibus, de fabricandis nauibus, exstruendis arcibus, muniendis castris, locandis præsidijs, extruendis vallibus, compingendis aggeribus, euacuandis fossis, suffodiendis cuniculis, fabricandis Machinis, deligendis armis, oppugnandis mœnibus, comportandis commeatibus, confingendis dolis, struendis insidijs, varijsq́ scire vti Strategematibus. Præterea obsidere ciuitates, iacere tela, fremere tormentis, admouere machinas, perfodere muros, concutere turres, replere fossas, occupare mœnia, parare incendia, diruere arces, diripere aut conseruare vrbes, subuertere oppida, vastare agros, deportare indigenas, conseruare ciues, trucidare vel incarcerare rebelles & seditiosos, occupare Prouincias, firmare Regna, constituere Imperia. Quæ singula distinctim Hisce Octo Libris tractaui, non vt Sagatis aut Paludatis præcepta dem, sed vt ex magno consiliorum aceruo pauca seligam, & velut specimen præferam in exemplum, rudibus & imperitis. Tu Candide Lector, pro tua prudentia, meliora prome, deteriora corrige, & si in re aliqua lapsi sumus, ignosce, quia homines sumus, & hæc tyronibus tantùm scripsimus. Vale.

APPROBATIO.

EGo M. Iacobus Vstiensis S. Theo. & I. V. Doctor & in Alma Academia Cracouien: Professor per Diæcesim Crac: Ordinarius librorum Censor SIMONIS STAROVOLSCI LIBROS OCTO INSTITVTORVM REI MILITARIS vno opere comprehensos, cum nil fidei Catholicæ moribusq; bonis dissonum contineant castra autem sequentibus cognitu perulites, cæteris lectu iucundi sint futuri, imprimi & in lucem edi, concedo facultatem.

)(5 PRÆLO-

M. IOANNIS CYNERSCI RACHTAMOVI
Collegæ Maioris, Regii Professoris

In VIII. Lib. Institutorum Rei Militaris,
Clariss. & Excellentissimi Domini,

SIMONIS STAROVOLSCI
Viri in omni genere Scientiarum, iuxta laboriosissimi, atque Fœlicissimi.

ΝΥΘΕΤΙΚΟΝ.

SArmaticus postquam conspexit in agmine Mauors
Prælia, magnanimis sic reparata Viris,
Obstupuit! doctas mox laudauitq; Phalanges:
Ergo Viri faustum ludite dixit opus.
Sic vos non vobis miscetis prælia, sic vos
Non vobis, properum præcipitatis iter.
Regna simul, Regesq; pios, populosq; frequentes,
Sæuo seruatis hoc modo ab excidio.
Nã calamo celeri miscet qui prælia Achates,
Ille mihi immensas accumulabit opes!
Ille mihi facilesq; refinget ad arma Polonos,
Ille mihi nullo sanguine bella dabit.
Ille mihi insontes acies, fortesq; Dynastas
Consilio armabit, moribus, ingenio.
Viuite concordes nostræ sine felle Camænæ,
Et calamis hostes pungite fœdifragos.
Pũgite fœdifragos, calamis si non datur armis
Hostes, ô calamis pungite ritè pijs.
Pungite fœdifragos hostes, & Spartacum atrocem
Fraude doloq; potens, qui opprimit imperia.
Opprimit & Christi Patriam: Sacrumq; sepulchrum,
Totq; greges hominum (prò pudor) vsq; tenet!
Non vi, non armis, non milite, sed ratione.
Publica res geritur, Consilioq; Ducum.
En STAROVOLSCIADES *luci monumenta sacrauit,*
Et certam docuit non sine laude viam.
Quo Dux imperio, vel qua statione valeret
Miles? delectus quis sit ad arma Virûm?
Debeat vt Iuuenis rigidam triuisse Palæstram?
Et noctem insomnes mittere in excubias.
Debeat vt pernicis equi conuoluere gyros,
Atq; Scythã cursu frangere præcipitẽ.
Debeat vt superare famẽ, superare labores,
Et scire, & facere, & fortia quæq; pati.
Quis neruus belli? quæ visq; potentior armis?
Opprimat vt luxus militis officium.
Castra loco vt tempestiuè ponenda salubri,
Queîs caput ad primum fluminis vnda fluat.
Quæ campis acies, quæ fraudi accommoda vallis,
Quæ via difficilis, quo & superanda modo?
Vt præbenda vigil, tuto custodia vallo,
Ne secura quies damna pudenda ferat.
Sitq; vbi densari cuneos, vbi cornua tendi
Æquius, & celeri frangier arte Gethas.
Seu sit opus pãsas Aquilã protẽdere in alas,
Seu sit opus Lunam cornua acuta dare.
Seu sit opus quadratum acies vt currat in agmen:
Seu sit opus pressam cingat vt orbe viã.
Hostes quæ mora perfringat, quid rebus in arctis
Dux gerat. Hoc docuit Doctor in arte potens.
At vos magnanimi, fortissima pectora, Ciues,
Fontibus his vestrum promite consilium,
Promite consilium: rebus succurrere fessis
Hac vos nõ aliâ cõditione decet. (Martis,
Tu quoq; parue Zamosciades, spes inclyta
Spes generis, Patriæ præsidiumq; tuæ
Disce ab auo Magni vestigia plena laboris
Disce sed inuideas, bella trophæa, decus.
Disce, Patris similes meritis cõiũgere honores,
Et pietatis opes, matris ab ingenio.
Sic & auo similis, patrisq; simillimus hæres
Augebis summas posteritatis opes.

ELENCHVS CAPITVM
Vniuſcuiuſque Libri.
LIBER PRIMVS
De Deſcriptione Belli.

LIBER SECVNDVS
De Officio Ducis, & qualitatibus illius.

VI. *De in.*

LIBER TERTIVS.

De Disciplina militari.

XX. *De fru-*

Capitum.

LIBER QVARTVS.

De Acierum instructione, & Pugna.

XVII. *De insti-*

LIBER QVINTVS.

De bello Nauali.

LIBER SEXTVS.

De Strategematibus.

LIBER SEPTIMVS.

De Oppugnatione & Defensione vrbium.

LIBER OCTAVVS.

De Dubijs circa rem militarem.

VIII. *Vtrum*

SIMONIS STAROVOLSCI INSTITVTORVM Rei Militaris.

LIBER PRIMVS De Bello.

CAPVT PRIMVM.

De Bello in genere.

QVandoquidem omnis militaris prudentia circa bellum est, ideo primùm de bello in genere, postea de eius partibus in specie agemus: quamuis Cornelius Agrippa, disciplinam istam summoperè repræhendat, & bellum nihil aliud esse dicat, quam commune multorum homicidium ac latrocinium; nec aliud milites, quam stipendiarios, & in Reipub: exitium, armatos latrones. Et per consequens, disciplinam quoque bellicam, non nisi in hominum pernicie occupatam, non alium finem quærere, quàm vt famosos orbis euersores, strenuosq; homicidas faciat; transformetq; homines in ritus ferarum, moresq; belluarum. Proinde pacem summopere commendat; nec arma sumere suadet, nisi cum necessitas cogit. Quod ipsum intellexit Marcianus Imperator Byzantinus, qui teste

Zonara, dicere ſolitus erat. *Imperatori non capienda eſſe arma, dum pacem agere licet.* Cæterum quia pax nonniſi armis paratur & conſeruatur, propterea neceſſaria ſunt arma & bellum quandoque. Atque hunc ob finem laudauit militiam diuinus ille Plato, qui & pueros hanc diſcere, adultosq́; ſtatim armatæ militiæ tradi iubet. Et Cyrus inclytus ille Rex, illam non ſecus atque agriculturam, ſummè neceſſariam eſſe aiebat. Quis enim eſt qui non ſentiat, quanta gloriæ monumenta pariantur armis? quamq́; magnæ ſæpè vtilitates proueniant? Armis ſiquidem vim repellere, vlciſci iniurias, inimicos profligare, ſocios amicosq́; defendere, tueri fines, propagare demum imperium poſſumus. Armis acquirimus gloriam, aſſequimur honores, adipiſcimur nobilitatem. Armis obtinemus præmia, laudes, immortalitatem. Vnde ipſe Africanus Scipio apud Ennium gloriatur, quod per ſanguinem hoſtium atque cædes viam ſibi ad cælum aperuerit. Cui & Cicero adſentit, inquiens & Herculem eadem via cælos conſcendiſſe; vt taceam apud Romanos tot coronarum genera ex militia, ciuilium, muralium, obſidionalium, naualium; tot militaria dona, armillas, haſtas, phaleras, torques, annulos, ſtatuas, imagines, templa, ouationes, triumphos, conſulatus, panegyricos, obeliſcos, & infinitos laudationum & honoris perpetuò propagandi modos. Qui igitur deſiderat pacem, præparet bellum: qui victoriam cupit, militem imbuat diligenter: qui ſecundos optat euentus, dimicet arte, non caſu; qui gloriam immortalem aſſequi vult, in militari ſeſe prudentia quàm maximè exerceat. Iam autem primi Lacedæmonij experimenta pugnarum de euentibus colligentes, artem præliorum ſcripſiſſe affirmantur, vſque eo, vt rem militarem, quæ virtute ſola, vel certè fælicitate creditur contineri, ad diſciplinam, peritiæq́; ſtudia reuocarent, ac magiſtros armorum (quos Tacticos appellauerunt) iuuentutem ſuam, vſum varietatemq́; pugnandi præcipere edocere. Horum ſequentes inſtituta Athenienſes,

non ſolum rei bellicæ, ſed etiam diuerſarum artium induſtriam exercuerunt. Sed præcipuè Romani, vtrorumque imitando exempla, Martij operis præcepta, & vſu retinuerunt, & litteris prodiderunt: inter quos Flauius Renatus Vegetius comprimis, deinde Sextus Iulius Frontinus, poſtmodum Ælianus & Modeſtus. tum antiquior multò Cato ille Cenſorius, Cornelius Celſus, & Paternus, tandem Polybius, Higinius, Xenophon, Xenocrates, Onoſander, Leo Imperator Conſtantinopolitanus, Volturius. Et ex recentioribus, Nicolaus Machiauellus, Iacobus Comes Purliliarum, Iacobus Priluſcius, Mathias Stricouius, Franciſcus Petrarcha, Dominicus Cyllenius, Carolus Theti, Brancatius, Franciſcus Patricius, Aurelius Cicuta, Sixtus Arcerius, Hieron Cataneus, Marcus Girolamus, Achilles Tarduccius, alijq; infiniti. Sed qui pleniore manu militaria tractarunt noſtra iam ætate, ſunt, Iuſtus Lipſius Belgij decus, Ioannes à Chokier diſcipulus eius, Iſaacus Caſabonus, Dominus de lix Noue, Scipio Amiratus, vir multiformi doctrina eruditus, & Io. Antonius Valtrinus veteris militiæ Romanæ peritiſsimus. Multa quoque de militia Romana ſcribit in ſua Hiſtoria Liuius, Ammianus. A. Gellius, Suidas, Feſtus, Agellius, & Alexander ab Alexandro. Quanquam igitur adeò deploratam noſtram militiam eſſe videam, vt ad antiquam virtutem nullo modo reuocari poſsit, tamen in gratiam eorum, qui antiquitatis ſtudio delectantur, ea quæ ex ſupradictis ſcriptoribus connotaueram, recentioribus exemplis adornata, litteris comprehendere ſtatui. Habent enim hoc ſupra antiquitatem noſtri ſæculi bella, quòd, ſicuti geruntur armatis diuersâ religione animis, infeſtis nouo telorum genere corporibus, validis aliâ munitione vrbibus; ita longè quàm priſca, noſtris hominibus ad imitandũ promptiora ſunt. Et licet Sarmatia noſtra, multorum opinione, prima ſit hodierni Martis gloria, nuſquam tamen militia aut ingenioſior, aut affluentior, aut diuturnior, quam in Belgio. Planè vt aperto hic ludo accurren-

currentes vndique populos erudire Mars videatur. Et hominum uirtus, operum molitio, varietas & copia quantùm modo angustias Belgici tractus non egreditur? Quare ne omnino impossibile videatur armorum disciplinam, cuius vsus intercidit reparari posse, doceamur exemplis Alexandri Farnesij, Ambrosij Spinolæ, Mauricij & Henrici Nassouiorum, qui è libris antiquorum repetita arte, ita eam in Belgio authoritate sua firmauerant, vt ex ea tanquam ex equo Troiano prodierint, tot bellorum Duces, tot machinarum inuentores, tot fabricandarum arcium magistri, tot militarium præceptorum doctores. Quorum communi consensu, hæc generalia de bello habentur axiomata.

In omni bello & expeditione, quicquid tibi prodest, aduersario noceat: quod illum adiuuat, tibi semper nocumento erit.

In omni bello, nil ad arbitrium aduersarij facere aut dissimulare debemus, sed id solùm agere, quod nobis vtile iudicamus.

In bello, qui plus in angariis vigilauerit, plusq; in exercendo milite laborauerit, minus periculum sustinebit.

In bello miles in aciem nunquam producendus est, cuius antea experimenta non cœperis.

Melius est hostem domare inopia, aut superuentibus, quam prælio, in quo amplius solet fortuna potestatis habere, quàm virtus.

Dux & Princeps antequam susceperit expeditionem belli, præparet primo pecuniam, commeatum, munitiones fortes, equos, classes, milites, & arma tam offensiua, quàm etiam defensiua.

In bello, capta ab hostibus iure gentium capientium fiunt; Dux tamen animaduertat, vt mobilia tantum capientibus singulis cedant, immobilia verò fisco Principis, aut populi victoris. Similiter machinæ & tormenta omnia cum suis instrumentis aut [illegible].

Princeps subditos suos quam maximè artem bellicam edoceat, per quam libertas retinetur, dignitas gentis propagatur, & conser-

conseruatur imperium. Et meritò; Hac enim sola steterunt olim florentissima Regna & Imperia. Hanc quondam relictis doctrinis omnibus Spartani, postea coluêre Romani. Hanc hodie quoque Turci, Persæ, Mogoritæ, Narsingani, cæteriq; barbari putant esse seruandam, quia cætera omnia in hac arte consistere, aut per hanc assequi se posse confidunt. Per hanc hodiedum stant inuicti Scythæ, & à nemine vnquam subiugati Poloni. Per hanc florent Monomotapæ, latè dominantur Abyssini, multis Regibus imperant Chinenses, regnant Syani, Hispani nouum Orbem, & infinitas insulas possederunt. De hac quoque & nos, iam in specie agamus; quandoquidem ea, quæ antea seruabantur, nunc ex vsu librisq; discenda sunt.

CAPVT II.

De Definitionibus & Diuisionibus belli.

BEllum, vt Lipsio placet, *est vis & arma in Principem, aut populum alienum*. Vel vt Albericus Gentilis definit. *Bellum est publicorum armorum concertatio*. De qua sigillatim inquirere consentaneum duximus, stultum existimantes, cum minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigant, perscrutentur; de his tam amplis, tam necessariis, non ante periculum facere accuratissime velint, quàm certamina subeant. Igitur vt methodum ad cognitionem habeant, dico.

Duplex esse Bellum. Externum & Internum. *Externum seu Finitimum est*. cum contra limitaneos & vicinos nobis populos arma sumimus. *Internum seu Ciuile bellum est* cum vnius gentis populi inter se armis decertant.

Vtrumque istud duplex est. Offensiuum & Defensiuum. *Offensiuum bellum est, illud* quod inferimus vicinis nostris vltrò; vel sumimus arma in Principem nostrum, aut inter sese

ter ſeſe ſponte. *Defenſiuum verò eſt iſtud* quo vicinorum, aut Principis proprij iniuriā à nobis propulſamus. De hoc vtroque bello nota prouerbium illud commune. *Hiſpanus propria defendit. Gallus aliena inuadit. Polonus nuſquam offendit.* Toties enim ad ligam Chriſtianorum Principum, contra Turcam, communem hoſtem, Reges Poloniæ vocati, nuſquam accedere voluerunt, eo quod cum Ottomanis pacem perpetuò concluſam habuerint. Et quamuis nuperrimè aliquoties fuerint ab eo armis læſi, nihilominus Inuictiſsimus Rex noſter Vladiſlaus IV. à Tranſyluano Principe, Regulis vtriuſque Myſiæ, atque ipſo Præcopenſium Tartarorum Chano, aſsiduis precibus ſollicitatus, noluit prior pacem violare.

Iterum bellum vtrumque duplex eſt Aliud Terreſtre, & aliud Nauale. *Terreſtre eſt* cum terra, pedes aut in equis præliatur. *Nauale eſt.* cum mari, aut fluuijs claſſe decertatur, ſiue cum vicinis, ſiue inter ſeſe. Et hoc ſanè vltimo modo trifariam. Vel cum in Principem arma mouentur. Vel cum Optimates inter ſe decertant. Vel denique cum plebs contra Proceres & nobilitatem inſurgit. Prioris motus exempla, cum alias paſsim in Hiſtorijs obuia, tum ſufficit modernum bellum Germanicum ante viginti ferè annos à rebellibus ſubditis contra Ferdinandum II. Imperatorem pertinaciſsimo odio ſuſceptum. Secundi motus exemplo ſunt duodecim Palatini in Polonia, qui Regnum inter ſe partiti, factionibus primum, & ſtudijs partium laborarunt, tandem ambitione exagitante, dum quiſque rem ſuam priuatam & potentiam augere ſtuderet, armis inter ſe decertarunt. Poſtremi denique, cum Græcarum ciuitatum olim populus multa exempla dedit, tum Florentinorum atque Genuenſium hiſtoriæ, inter alias Italiæ vrbes, ſunt pleniſsimæ. Sed qualecunque bellum ſit, tota eius tractatio reducenda eſt, ad tria hæc præceptorum capita. *Suſcipiendi. Gerendi, & Finiendi.* Horum aliquid ſi negligis, aut perperam adminiſtras, vix eſt vt bono euentui vnquam lites.

CA-

CAPVT III.

De suscipiendo Bello.

QVia bellũ, vt dicit Demosthenes, contra hos est, qui legib⁹ nequeunt coerceri: iudicia autẽ in ciues redduntur: vnde illud bellũ dicitur esse iustũ, quod est necessarium; illa arma gloriosa, quæ non ad innocentis sanguinis profusionem, sed ad sui suorumq; defensionem; non ad inuidiosas opes, minimeq; ferendam potentiam, sed ad Dei O. M. cultum gloriamq; propagandam Reges & Principes capiunt. Hinc rectè iustitia Romanorum laudatur, quod nemini bellum denunciarint, nisi per Feciales, seu legatos prius postulassent damnum sibi illatum resarciri: quo negato, tum demum bellum suscipiebatur, vt Festus & Varro testantur. Indicere autem bella populis, nec Senatui, nec populo toti plenum ius erat, nisi cognitio & iudicatio sacerdotum publicorum interuenisset, quos vti memorauimus Feciales dicebant. Eorum arbitrio sumpta arma, posita arma: & religio, non solum iustitia, ea temperabat. Indicebant verò, vt scribit Iulius Aphricanus, proiecta in fines hostium hasta, postquam res suas per oratores ritè repetitas non obtinuissent. Posterioribus demum sæculis, non hastam, sed gallinaceum proijciebant, pugnace animali pro bellico signo vtentes. Iusta igitur ex causa suscipiatur bellum, & rebus prius legitimè repetitis, quia sic animosiores fiunt milites, & spem vincendi atque vindicandi habent. Spes verò addita suscitat iras. Et subditi pro causa iusti, promptius subueniunt Principi de proprio, quamuis non sufficiat publicum ærarium. Quapropter pulchrè Poëta. *Frangit, & attollit vires in milite causa.* Sed nulla res magis addit animos, quam spes posita in Deo, cum vel pro defensione Religionis Christianæ, vel pro defensione patriæ geritur bellum: quandoquidem fraudulenter ac impiè quæsitæ res, eadem sorte de-

fluunt, qua petuntur; & vt Curtius inquit. Nulla quæſita ſcelere potentia diuturna eſt. Alexander Magnus vſque in Indiam gloriæ tantùmmodo inanis cauſa imperium extenderat, quod poſt mortem eius, inter tot Principes diuiſum, nunquam poſtea coaluit. Senatus, populusq; Romanus orbis olim dominus, propter neglectam iuſtitiam nunc ſeruit: & à quo antea Reges & prouinciæ ius petebant, ei hodie vna cum libertate dignitas omnis & auctoritas erepta eſt. Nuper Guſtauus Seciæ impietate hæretica arma mouerat in Catholicos, & ambitione regnandi, ſeduxerat Principes Germaniæ, dementauerat vrbes liberas, vicinos & remotos Reges vexauerat, ſanguinem effuderat toties, & tandem ſpiritum ipſum; quia tamen iniuſta procedebat via, omnia ad priſtinos dominos, quæ quæſiuerat, rediêre. Res Othomanicæ ſimiliter ſcelere patratæ, ab annis aliquot iam nutant, imminetq; eis Nemeſis, quæ lentam puniendi moram, ſupplicij grauitate compenſabit. Quod ſi itaque Principes illi ſempiterno honore cenſentur eſſe digni, qui armis legitimis libertatem ſubditorum ſuorum & pacem defendunt: imperiaq; ſua non modo in integro conſeruant, ſed etiam iuſtis ex cauſis amplificant. Multo maiore gloria & immortalitate coronandi ſunt, qui veram fidem Catholicam tuentur à barbaris, & propagant eam ſanguine ſuo, pro tota Chriſtianitate ſeſe opponendo cum omnibus ſubditis ſuis, ad honorem Dei. Qualiter faciebat Conſtantinus Magnus, bella gerendo contra paganos. Carolus Magnus contra Arrianos Longobardos, Gottofredus Bullionius, & Galliæ Reges, pro eliberatione Terræ Sanctæ, contra Saracenos, Reges Hiſpaniarum olim contra Mauros, poſtea contra Noui Orbis gentiles, Reges Poloniæ, contra Tartaros, Moſchos, & Turcas, alijq; Principes religioſiſsimi contra alios hoſtes Eccleſiæ Sanctæ, idq; variis ex cauſis. de quibus videamus capite ſequenti.

CA-

CAPVT IV.

De causis suscipiendi Belli.

OMnia quidem bella iusta ex causa debere suscipi diximus, quia exitus illorum non in viribus nostris, neq; in calliditate consistit, sed in arbitrio fortunæ, & manu Dei. Ac propterea lex erat Athenis peruetus. *Senatui bellum suscipere fas neutiquam esto, nisi iustum iniustumue sit, prius à Philosophis ponderetur.* Quia tamen plerumque initia bellorum ex ambitione & malitia proficiscuntur humana, ideo simul vtrasque, tam iustas, quàm iniustas, ob meliorem informationem lectoris congessimus, vt sciat bellum ad eius quidem arbitrium, qui istud cupit inchoari, verum non eiusdem arbitrio componi posse: & parum omninò Regibus aut Dynastis prodesse militum numerum, pecuniarum abundantiam, machinarum bellicarum molem, quando ob delicta illorum diuersum voluntas diuina decreuit.

Bella itaque suscipiunt Principes. *Primo.* vt posint assecurare limites Imperij sui. Et sic Græcanici Cæsares contra Parthos infestantes Imperium Romanum multoties arma sumpserunt, & feliciter pugnarunt. Basiliusq; Magnus Moscorum Dux sæculo superiore à Tartaris vexatus, bellum contra eos suscepit, & Astracanensibus, Sibirijs, Kasanensibus, Resanensibusq; subiugatis, non modò pacem suis Russis fecit, sed & imperium longè amplificauit. *Secundo* vt posint imperia sua dilatare. qualiter olim faciebant Romani, nunc verò Turcæ, & Hispani in Indijs. *Tertio.* Vt amissa posint recuperare. Sic Stephanus Rex Poloniæ à Moscouitis recuperauit Polocensem Satrapiam & prouinciam Liuonicam, Sigismundus III. Smolenscum & Ducatum Seueriensem. *Quarto.* Vt posint noua regna, & nouas prouincias acquirere, ignotosq; populos & insulas aperire. Vt faciebat Emmanuel Rex Portugaliæ, & nunc faciunt Re-

ges Hiſpaniæ. *Quinto* Vt defendant confœderatos ſuos, vt facit Rex Galliæ conſeruare volens in ſuo ſtatu Hollandos, reliquosq; rebelles Imperio Romano, & Sabaudiæ Duci. *Sexto* Vt ſuppetientur conſanguineis ſuis, quali modo nunc Rex Hiſpaniarum, iuuat Imperatorem, tanquam fratrem, & caput Auguſtiſsimæ domus ſuæ Auſtriacæ. *Septimo* Vt conſeruare poſsint Religionem Catholicam. quo fine Carolus V. bellum geſsit contra Luteranos, & nuperrimè Ludouicus XIII. Rex Galliæ, maiorum ſuorum exemplo, contra Hugonotos & Proteſtantes. *Octauo* propter gloriam acquirendam. vt Alexander Magnus, contra Perſianos & Indos. *Nono* propter ambitionem meram, vt Iulius Cæſar contra ciues ſuos. *Decimo* propter vltionem, & vindicationem contemptus. vt Coriolanus contra eoſdem Romanos conciues ſuos. *Vndecimo* propter iuſtitiam, & authoritatem ſuam tuendam, vt nimirum rebelles ſubditos ad obedientiam redigant, ſicuti Rex Catholicus facit contra Batauos, & Imperator Ferdinandus II. faciebat contra Bohemos. *Duodecimo* propter conſeruationem libertatis, vti fecerunt Senenſes & Piſani cum à Florentinis inuaderentur. *Tredecimo* propter conſeruationem Patriæ & Chriſtianitatis, vti facimus Poloni aggreſsi à barbaris Machometanis. *Vltimo* vt diſcordes ciues bello externo occupent. Ita Cimon videns iuuentutem Athenienſem inquietam eſſe, ducentas triremes armauit, & duxit eas contra Perſas, vt ciuilibus bellis quaſſatam patriam exoneraret. Nam facilior eſt ſemper inter turbulentos conſenſus ad bellum, quàm in pace ad concordiam. Et propterea nunc Iberi domi quieti manent, quia grauibus bellis foris ſunt occupati, contra Turcas nimirum, Mauros, atque Hæreticos hic in Europa; in Indijs verò contra Arabes, Calecutienſes, atque Gentiles Varios Noui Orbis. Galli autem è contra, pacem habentes cum omnibus vicinis, aſsiduè ſuperioribus annis tumultuabantur inter ſe domi. Quod Othomanni præcauendo, ſecundum præ-

ſcripta

ſcripta Machometis, ſemper bella gerunt cum vicinis populis, vel in hac, vel in illa parte. Quia nulla magna ciuitas (dicebat Annibal) quieſcere poteſt; ſi foris hoſtem non habet, domi inuenit: vt præualida corpora, ab externis cauſis tuta videntur, ſed ſuis ipſa viribus onerantur.

CAPVT V.

De Diuiſione artis Bellicæ.

VT leuiſsimis ex cauſis bella famoſiſsima nata eſſe reperimus; ſic à militaribus viris, *quinque præcipua munera belli*, conſtitui videmus. *Caſtra* nimirum *mouere*. *Metari*. *In campo manum conſerere*. *Propugnare vrbes*. *Et Arces fortiſſimas oppugnare*. Quæ vt ſingula exactius cognoſcamus, vniuerſalem artis bellicæ diuiſionem, præmittamus.

Ars igitur *belli diuiditur dupliciter*. in Apparatum videlicet, & Actionem ipſam.

Apparatus diuiditur quadrifariam In Viros. Arma. Commeatum. & Pecuniam.

Quantum ad primum. *Viri militares, alij ſunt Præfecti*, qui imperant. *Alij verò Priuati*, qui obediunt, & exequuntur mandata Præfectorum ſuorum.

Præfecti in tres Ordines diuiduntur. in Supremum belli Ducem. In Vicarios illius Generales. Peditum, Equitum. Caſtrorum & Tormentorum. Et in Regentes minores, puta Chiliarchas, Tribunos, Alarum Ductores, Cohortium Præfectos, Centuriones, & eorũ vices gerentes.

Priuati quoque ſeu gregarij milites ſimiliter trifariam diuiduntur, In Pedites. Equites. & Claſsiarios.

Pedites item in Mercenarios, & Naturales, ſeu incolas proprios, qui citiùs artem diſcunt, fidelius pro patria pugnant, & melius ſuis Præfectis obediunt.

Equites quoque, ſeu proprij, ſeu mercede conducti, diuidun-

uiduntur in Cataphractos & Leuiter armatos: in quibus, ſicut & in peditibus, hæc quinque conſideranda ſunt. *Ars. Ætas. Educatio. Patria, & Statura.* de quibus ſuo loco.

ACTIO verò ſeu vſus armorum, maximè exercetur in itineribus peragendis, in caſtris metandis, & in prælijs faciendis.

Itinera fiunt vel procedendo cum exercitu; vel retrocedendo ab hoſte: in vtroque motu iſto, obſeruanda imprimis eſt *notitia locorum*, per quæ proceditur: *ſecretum temporis*, quò, & quando mouendum: *& ordo* ſeu modus ipſe procedendi.

Notitia locorum percipitur, vel per ipſum Ducem; venando, peregrinando, & conſiderando loca ex lectione, & picturis: vel per ſubmiſſas perſonas; hoc eſt, per Speculatores; qui ſint fideles, & periti locorum, atque linguarum; vel per Recognoſcitores; qui ſint prudentes, & audaces; ne fortè propter metum vna res videatur ipſis pro alia.

Secretum mouendorum exercituum conſeruatur, non promulgando tempus cuiquam ſuæ motionis, vtrum de die, an de nocte procedere velit: & locum, quò mouere intendit; etiam officialibus & Præfectis, non niſi ſub ſigillo communicando.

Modus denique mouendorum caſtrorum fit per terram, vel per aquam.

In terra conſiderandus eſt primùm ipſe miles, poſtea inimicus, denique iter ſeu via. *Reſpectu militis*, aut fiunt impedimenta ob multitudinem curruum, camellorum, infirmorum, & calonum; aut perturbatio ordinum, ſi quid vltra arma neceſſaria, aut victum ſecum portauerint. *Reſpectu inimici* fit conſideratio legitima, vtrum ſit remotus, aut vicinus, aut iam in acie. *Reſpectu denique itineris*, vtrum per planiciem, & ſecurè ſit procedendum: an verò per ſyluas, montes, ſaltus, aut paludes, vbi exſpectandus eſſet inimicus, vel in aperto, vel in occulto, vel in ſtricto loco; idq́; aut à fronte, aut à tergo, aut denique à latere vtroque. Per

Per aquam denique tranando, videndum est, vtrum fluuij sint, aut mare. Illi, aut superantur per pontes; siue portatiles, siue fabricatos ex occasione: aut per naues: aut per vada; diuidendo fluuios per canales, seu ponendo equitatum supra peditatum, ob retinendum impetum aquarum. Per mare verò, vbi tantum transitur nauibus, vel Liburnicis, vel onerarijs, vel scaphis minutioribus, considerandum est, quomodo excedendum est in littoribus, aut portubus hostilibus; idq; exemplo Magnorum Architalassorum, qui multa hac in re Stratagemata fecerunt. Et hæc in procedendo obseruanda.

Retrocedendo verò, seu de die, seu de nocte; cum toto, aut diuiso exercitu; vitandæ hostium insidiæ, militum consternatio, & confusio, itineris aberratio, dispositorum subsidiorum amissio, aut deuiatio.

At in metatione castrorum, considerandus est situs loci: forma metationis: materia fortificationis.

In loco spectandum vtrum sit sanus, & ob salubritatem aëris, & ob salubritatem aquarum: Vtrum abundans frumento, pabulo, lignis: & vtrum securus, ob amplitudinem commodam, & ob tenacitatem terræ, ad facienda valla, aut propugnacula.

In forma castrorum spectanda circularitas, quæ est capacissima figura, sed minus fortis ad defendendum: quadrangulus aptissimus ad fortificandum; vel aliqua alia figura situi accomodata, & apta muniri, ita, vt Dux ipse habeat locum præ omnibus securum; pedites aggeribus & propugnaculis vicinum; equites portis proximum, & ad erumpendum aptissimum: munitiones & artifices, medium.

In materia fortificationis ponuntur communissime, stipites arborum, & cespites terræ. Apud Polonos, ex tempore locantur currus in circuitum; & in absentia istorum, consuetudo est Cosachorum, vt circumuenti equites munitionis loco, equos in circuitum caudis & frænis inter se colligant, ipsi verò pedes propugnent.

In prælijs denique peragendis, conſiderandum eſt, quid ante prælium; quid in ipſo prælio; & quid denique poſt prælium faciendum. de qua re, toto libro ſexto tractabimus.

CAPVT VI.

De Procurando Numinis auxilio in Bello.

PRiſci Gentiles omnes, copias ſuas domo nuſquam educebant ad bellum, niſi priùs & luſtratas & puras putarent, ſecundum ea, quæ, vel legibus ſacris, ſancita, vel à vatibus præſcripta habebant, omnem publicæ alicuius maculæ, aut impietatis conſciẽtiam proijcientes, vt in Mindaro Lacedæmonio, alijsq; teſtatur Xenophon lib 1. Rer. Græca. & de Tullo Rege, Fabio, Manlio, cæterisq; Liuius lib. 1. Dec. 1. & de Machabæis D. Chryſoſtomus in Pſal. 43. his verbis. *Cum ergo aciem dirigerent, & ſuas animas reducerent, fundebant aduerſarios, non armis fidentes, ſed loco omnis armaturæ, pugnæ cauſam ſufficere ducentes. Ad bellum ante euntes, non Tragœdias excitabant, non Pœanas canebant, ſicut nonnulli faciunt, ſed Dei ſupremi auxilium inuocabant, vt adeſſet, opem ferret, manum præberet, propter quem bellum gerebant, pro cuius gloria decertarent.* Quod ſi ita Gentiles & Iudæi, multò magis profectò Chriſtianum Imperatorem decet, educere exercitum reconciliatum Numini Diuino. Theodoſius Imp. hac in parte laudandus eſt maximè, qui bellum aduerſus Eugenium Tyrannum ſumpturus, illud auſpicatus fuerat à precibus, quas per legatos efflagitabat à Ioanne Anachoreta, cuius in futuris rebus explorandis virtutem ſatis perſpectam habebat, vt teſtatur celeberrimus ille Cardinalis Baronius. Sed & noſtri Poloni, non niſi ritu Catholico expiati, ad prælium procedere ſolent, ſub protectione Ducis cæleſtium exercituum, Diui Michaëlis Archangeli, certam Confraternitatem obſeruantes; cuius ſedes Leopoli in Ruſsia, apud

pud Fratres Minores. S. Francisci, vulgò de Obseruantia appellatos, habetur; & vt plurimum omnes ferè milites nostri, ieiunium in pane & aqua, singulis diebus Sabbatiuis, in honorem Sospitatricis suæ Diuæ Theotocon peragunt. Maiores autem nostri Hymnum à Diuo Adalberto Apostolo Poloniæ & Archiepiscopo Gnesnensi compositum, in eius laudem, ad prælium eundo cantare solebant; atque ita eius iuuamine, hostes suos vincebant. Nostraq; ætate Carolus Chodkieuicius eximius Virginis Mariæ cultor, quoquo die Sabbatiuo, sacrosanctam Synaxim sumere solebat; inq; suo tentorio, quolibet die & Matutinas & Vespertinas preces, ac si in Monasterio ipso, ab ijsdem Fratribus Religiosis de Obseruantia, decantari curabat. Qui ad pietatem Imperatoris attenti, aut modulationes sacras aliquas, aut Litanias & orationes pias, tum cùm ille pugnaret aduersus hostem, concinnere in more habebant. Consimilem in modum legimus, Ducem Mercurium bello contra immanissimum Christiani nominis hostem, nunquam manum cum eo conseruisse, quin prius copias suas diuino Numini reconciliaret. Idem prodidit, & de Ioanne Tarnouio Supremo exercituum Regni Poloniæ Duce, magnæ facundiæ vir Stanislaus Orechouius. Sed & nuperrimè, cùm Smolenscum à centum triginta millibus Moschorum, & aliorum transmarinorum populorum obsideretur, strenuæ virtutis & immortalis memoriæ Vir Woiewodzki, cui vrbis defensio commissa fuerat, nusquam diem omisit, qua Sacrum Missæ officium non audiret, nusquam vel ex muris propugnabat, vel facta excursione, manus cum hostibus conserebat, nisi prius in templis Litaniæ sacræ & preces decantari incæpissent. Atque ita diuino semper adiutus auxilio, velut pecora absque omni suorum damno occidebat: quamuis ad defensionem tantæ vrbis, quæ tribus & quadraginta propugnaculis munita est, vix cum ciuibus seu oppidanis quinque millia hominum haberet; nihilominus tamen septem in locis muro ab hostibus

aperto,

aperto, vrbem concreditam sibi, vsque in aduentum Serenissimi Regis Vladislai. IV. fortiter seruauit. Futurus exemplo vrbium Præfectis, & bellorum moderatoribus, non in Polonia solùm sed in toto Orbe Christiano, tum ob eximiam pietatem, tum ob egregiam fortitudinem & fidem: nam & hæc in viro Nobili muneribus ab hoste, & magnis pollicitationibus tentata fuit. Rectè igitur Dio Halicarnasseus. *Neque certamen seu prælium in bello, nec aliud quippiam maioris momenti, aut periculi in bello, vel pace, ante inuocatum Dei Numen est à Principe, vel à Duce certandum* quod omnia secundum voluntatem illius, non verò ad arbitrium nostrum fiant. Et iustitia quidem duce, bella suscipere Principes, & prudentia comite gerere possunt, at exitus illorum in fortunæ arbitrio, non in viribus, neque in calliditate consistit. Propterea veteri instituto Romani Duces, suscepta expeditione celebri, mox aliquid memorabile Romæ se facturos in honorem Deorum suorum solebant promittere: quemadmodum M. Furius Camillus, contra Faliscos & Capenates mouens, splendida Dijs Romæ sacrificia fecit, & si victor reuerteretur, Aedem se conditurum amplissimam vouit. Et victor reuersus, non modò templum quod vouerat condidit, sed omnibus etiam quæ de præda & triumpho ipsi obtigerant, opibus illud locupletauit. Cumq; nonnulli obniterentur Duces, animum Dijs consecrare, pecunias verò militibus diuidere oportere dictitantes. Ego inquit vt homo vnicum à Dijs triumphum petij, ipsi verò, vt Dij, multos mihi dederunt: quamobrem iustum mihi videtur, vt si in promittendo parcus fui, in præstandis promissis largus sim. Vt enim ego gratias illis immortales pro multis, quæ mihi supra votum dederunt egi, sic longè ipsis gratissimum erit, quicquid vltra promissum dedi. Id quod satis etiam nunc Hæretici ipsi intellexerunt, qui Catholicas nostras ceremonias aspernantur. Nam licet diuersarum inter se opinionum sint, nec quidquam, de bonis operibus, ad implorandam

cæle-

cælestem gratiam sentiant, Traiectum tamen aliasq; Brabantiæ vrbes sub Rege Hispaniarum oppugnaturi, ieiunia & preces triduanas in omnibus Confœderatis Prouincijs indixerant, priusquam in campum mouissent; reuersiq; victores, cum vbique passim, tum Hagæ præcipuè condignas Deo grates publicis supplicationibus edictis referebant. Quos simili Numinis conciliatu, paulò remotiore ætate Dux ALBANVS deuicerat: is LVDOVICI Nassouij castra ad Gemingam in Frisia Orientali aggressurus, iusserat LÒPESIVM Figueroam periculi ac belli summam attentare, inuadereq; tormentorum hostilium suggestum (nam & situ, & ingenio ita munita Nassouij castra fuerant, vt infinitum planè exercitum contemnere tutò possent. Vnde miraculo similis ea victoria fuerat, PIIq; Quinti Pontificis precibus à Deo impetrata dicebatur) stratus ille cum sua cohorte humi, ad Deum preces primo fudit, Deiq; Matrem in auxilium euocauit, atque ita per cœnum ac paludes enisus, viam reliquis cohortibus Hispanicis aperuit, insignemq; illam de Hæreticis victoriam peperit, ad quam humana vi comparandam non defuisse quoque victricem illam opem è cœlo solita Hispanorum pietas testatur. Verumenimuerò & ad priscam militiam in officio continendam, magnum erat momentum religio, priusquam Euangelij lux illuxisset Orbi, tum iuramentum quoque à militibus præstitum, cum in bellum ducerentur. Nam quicquid errassent, non tantùm ea quæ ab hominibus metuenda, sed etiam quæ à Dijs iratis extimescenda essent, ipsis ob oculos ponebantur; quæ quidem res, præsertim si Numina intermiscerentur, sæpiùs priscorum temporum Ducibus ad victoriam facilem viam aperuêre. Atque idem præstarent quoque hactenus, si religio cordi esset, atque obseruaretur: maximè si miles sacramento obstrictus, desisteret exscoriare miseros agrestes, dedisceret spoliare Templa Deo dicata, Clerum non vexaret angarijs, non violaret virgines sacratas, non prædaretur in agris suis; sed stipendio contentus, spolijs viueret de hoste.

CAPVT VII.

De Apparatu Belli.

QVia non statim vel cum iusta causa sese offert descendere licet in Martium hunc campum, ideo deliberatione prius opus, eaq; lenta; postmodum apparatu, Virorum, Armorum, Annonæ & Pecuniarum: tandem consilio prudenti & occasione commoda. Nam scire debet Imperator omne bellum sumi facile, cæterùm ægerrimè desinere: nec in eiusdem potestate initium & finem esse. Iam autem finis belli iustus esse non potest, nisi cum illud suscipitur propriè propter tranquillitatem subditorum, aut tutelam sociorum nostrorum. Sunt enim iniqua illa omnia bella, quibus ambitio & auaritia causæ; hoc est, profunda cupido imperij & diuitiarum: quod in magnis animis ingenijsq; plerumque contingit, quibus pulchrum videtur ex omni occasione quærere triumphum. Quia igitur belli itidem sicut & pacis sua iura sunt, iusteq; ea non minùs quàm fortiter gerere oportet; ea propter in suscipiendo eo, duo hæc serio obseruanda sunt; vt iniustitia omnis, & temeritas, ab eo absint: quia & temere in acie versari, & nulla iusta habita causa, manu cum hoste confligere, immane quiddam & belluarum simile est. Et propterea si sapit Imperator, quidquid præter opinionem euenire in bello potest, priusquam ingrediatur consideret, *& tempestiuè militem exerceat, consilium bellicum constituat, occasioni sit intentus, pacem cum alijs vicinis constituat, amicitias Principum potentiorum, & vrbium munitiorum ante bellum susceptum maturè conciliet, exploratores in terram hostilem dimittat, seditiones & discordias inter aduersarios concitet. Arma omnis generis, & machinas bellicas præparet, mœchanicos vndique ad se conuocet ingeniosos, pontes, naues, trabes, ligones, seras, catenas, restes, currus, equos, aurigas, instrumentaq; vniuersa bellica paret. Commeatum, pabulumq; in hor-*

reis

reis habeat, sicq; disponat vt facilè ad castra sua, siue terra, siue aqua conduci queat. Maximè verò vim pecuniarum in stipendia, speculatores, vrbium proditores, & corruptionem mercenariorum, si qui apud aduersarios merebunt, inq; varios euentus belli, tempestiuè colligat: quia nusquam minùs quàm in bello euentus respondent; & vt Liuius inquit, *simul parta, ac sperata decora, vnius horæ fortuna euertere potest.* Vt ergo profligatum exercitum, amissaq; castra, subitò, priusquam hostis animum in te sumat, restaurare posis, omnia ad bellum necessaria, antequam arma moueas, præpara. Et hoc illud est, quod Cicero dicit. *Felix ciuitas, quæ tempore pacis prouidet bella.* Sed de his requisitis, paulò infra, singulis capitibus.

CAPVT VIII.

De Præuentione in Bello.

POstquam omnia necessaria parauerìs ad bellum, habuerisq; iustam causam mouendi arma in hostem, *is præcipuus modus bellandi erit, habere inimicum longè à tuis prouinciis, & non expectare eum domi suæ, sed præuenire priusquam ille instruxerit exercitum suum, & in suo regno eum oppugnare.* Ita fecit CAROLVS Sudermanus nostra ætate, qui factus à SIGISMVNDO III. Poloniæ Rege in Suecia Gubernator, vt ausus est Regni diadema, modo illicito, capiti suo imponere, ita non exspectato in Suecia SIGISMVNDO, qui Regnum sibi debitum minimè pateretur eripi à Patruo, magno animo in Liuoniam traiecit, & SIGISMVNDVM nil minus, quàm in Regno Poloniæ sibi inferri bellum, cogitantem, imparatum aggressus est, & prouinciam occupauit vacuam præsidijs, securam pacis, & prorsus inualidam ad resistendum sibi. Atque ita bellum trans mare gerens, Sueciæ Regno in pace fruebatur; sicut deinceps & filius eius GVSTAVVS ADOLPHVS, qui postquam intellexisset Polonos legem tulisse, vt sit libe-

rum Regi SIGISMVNDO bellum in Sueciam parare, eòq; vel filium suum, vel Ducem aliquem è portu Dantiscano mittere; præoccupare statuit, & belli sedem in Prussiam transtulit, vt Suecia sua securè frueretur. Effecitq; præuentione ista, vt & militem ex prouincijs nostris, & annonam, & pecunias haberet, nostrisq; rebus omnibus, contra nos in bello vteretur. Sed hoc idem faciebant quoque olim & Romani: obseruantq; modo Turcæ; illi, edocti suo damno ab Annibale, qui in Italiam insperatè per Alpes intrauerat: isti, à Tamerlane Scytha, cui obuiam ad fines Armeniæ ire, indigna res videbatur, quòd nimium suæ potentiæ fiderent Scytham posse maiorem illis exercitum habere. Cum autem præuenis aduersarium tuum, & bellum in eius prouincias infers, hæc præcipua commoda assequeris. *Primo* reditibus eum priuas, quos inde habere poterat; nam vel dissipantur incolæ inde ob metum belli, vel inclusi vrbibus sedent, nullum tamen Principi suo tributum iam soluunt, sed de parato spendere in proprios vsus tenentur, vt vitam solummodò seruent. *Secundo* priuas eum commeatu, quem tu inde pro tuis militibus habere poteris, tempestiuè omnia in vrbes conducendo. Ita fecerat GVSTAVVS in Liuonia, dum nos bello Turcico occuparemur, & postea conuersi in eum debebamus commeatum procul ex Lituania nostris militibus conducere, cum ille occupata prouincia vacua præsidio, commeatum omnem in vrbes comportasset. Cumq; bellum deinceps inopinatò in Prussiam transtulisset, nos similiter commeatum ex Polonia Vandalo secundo demittere nostris exercitibus cogebamur. *Tertio* Præoccupata prouincia florem iuuentutis illius in militiam assumes, exaugesq; exercitum tuum. *Quarto*. per incolas prouinciæ illius trahes ad te alios ex alijs prouincijs; præsertim si non sunt contenti regimine Principis sui. Ita faciebat vbique GVSTAVVS, cum & Polonos tarde consulentes, & Imperatorem moras nectentem semper præueniret bello, qui exiguas suas copias, ita au-

ta auxerat flore Germaniæ, vt pro eo, duodecim Duces, diuersis in locis, bellum simul gererent. Quia & loca munitiora partim per proditionem, partim armis occupauerat; & vbi opus fuerat passus omnes maturè præcluserat atque muniuerat; & Regum populorumq; diuersorum potentiam in societatem belli attraxerat, more GENSERICI Regis Vandalorum, qui cum à BASILIO Patritio fuisset profligatus, ne ei quid peius accidisset, persuaserat Ostrogottis, Vissogottis, atq; etiam Bulgaris, vt alijs à partibus vnà secum Imperium Romanum inuaderent, cui deinceps tali societate per longum tempus grauis fuerat.

Itaque priusquam bellum aggrediaris, considerandæ tibi sunt causæ, quæ te ad id impellunt, vt præuenias: tum tuæ & aduersarij vires; quæ potissimum consistunt, tum in amicitia & fœderibus aliorum Principum; tum in re pecuniaria, quæ iuxta vetus verbum, belli neruus est; tum deniq; circumstantiæ attendendæ sunt loci temporisq;, vt nimirum inquiras quomodo aditum tibi parare queas ad hostes, & quorum populorum beneuolentia; tum quanto tempore bellum sit duraturum, ne quod CLEOMENI Lacedæmoniorum, & ANTIGONO Macedonum Regi accidit, tibi eueniat, qui quod minùs ad has circumstantias attenderunt, non tam hostem oppugnarunt, quam in se concitarunt, maxima cum suorum strage & calamitate. Quod ipsum acciderat quoque GVLIELMO Orangio, qui ingenti cum exercitu contra Hispanos in Germania collecto, ita inopinatò Mosam traiecerat propè Ruremundam, quo ALBANVM præuenire posset ad Traiectum hærentem, vt ALBANVS Burlamontium renunciantem transisse iam hostes, interrogauerit. *Num putaret hostiũ aciem, phalangem auium esse, quæ Mosam transuolasset?* quia tamen in Brabantia nullius vrbis amicitiam sibi conciliauerat, nullos ex incolis ad belli societatem traxerat, subsistere idcirco haud poterat, & facilè ab Albano vsque in Galliam eiectus fuerat; cum quo iusto prælio decerta-

re, licet maioribus copijs, non audebat, eo quod cauſæ ſuæ non fideret. Tunc enim exercitui contra hoſtes ſocius bellorum Deus eſt, cum ob iuſtam & legitimam cauſam ſuſcipiuntur: ipſiq; milites in adeundis periculis promptiores erunt, cum manifeſtè ſcient æquitatis ratione ſumpta eſſe arma. Poſtquam enim perſpexerint, ſe iniuriam non inferre, verùm illatam propulſare, nullius impietatis conſcij abſoluta cum virtute, excelſoq; animo, militiæ ſeſe vltrò dabunt. Ideoq; quotquot arbitrantur, diuinum numen ijs non ſuccenſere, qui bellum iniuſtè mouent, vel ſolum iſta perſuaſione, etſi nihil ab hoſtibus ſcæuum ſæuumq; obtigerit, metu ſoliciti pauent ſemper ac formidant. Expertus hoc GVSTAVVS, cum Pruſsiam intraſſet, etſi nullum ibi militem Polonum eſſe ſciebat, ab omnibus attamen ſciſcitabatur, cum è nauibus exſcenderet, Num aliquo in loco ſint, aut in vicinia ſcriberentur haſtati Poloni, quos vulgò Huſſaros dicimus. Idem milites ipſius. Quippè facile credebant belli euentum, etſi in præuentione, nequaquam ei fælicem fore, à quo militat mala, & ambitioſa cauſa. Perſæpè autem nonnulli arma mouent non mouenda, aut ira, odioue incenſi; aut proſperitatis alienæ inuidia inſtigati; communiſsimè autem cupiditatis cauſa. Verè Mithridates ſcripſerat Arſaci, apud Romanos vnam, & eam veterem cauſam bellandi eſſe, profundam cupidinem Imperij & diuitiarum; adeò, vt libidinem dominandi cauſam belli habeant, & maximam gloriam in maximo imperio putent. Et cum omnium armis impares forent, virtuti dolum coniunxerunt, vt Orbem poſsiderent. Eos igitur quos vel auctoritate, vel opibus præualere, vel ſeruitio promptiores eſſe notauerant, ſocios & amicos vocarunt, vt tam ſpecioſo nomine ijs imponerent, eórumq; opera in expugnandis alijs vterentur. Cum interim idem incumberet ſeruitutis iugum à ſolo tributorum onere exemptis, & ad Romanorum arbitrium, etiam in amiciſsimos arma vertere cogerentur. Sic in Italia primùm, poſtea in Gallia,

lia, Hiſpania, Græcia *etc.* ſocios aliquos & con fœderatos habuere, quorum viribus vicinos illis populos, non tantùm expugnauêre, ſed & expugnatos continuerunt in fide, cum in perpetua quaſi ſtatione, pro Romanis contra affines, & gentiles ſuos excubarent. Hocq; pacto armorum ſuorum iniuſtitiam cautè celabant, cum non effrœni libidine imperandi, ſed enormi aliqua iniuria accenſi, bellum mouere viderentur, qui non in omnes ſæuirent promiſcuè, ſed in aliquos: illiq; quibus parcebant, facilè ſibi ſinerent perſuaderi, non tam ferro, quám æquitate armari Romanos. Eodem aſtu vtebantur Ottomani, cum Bulgaros, Valachos, Moldauos, Hungaros atque Tranſyluanos ſub tutelam ſuam accepiſſent. Eodem quoque cæperat vti GVSTAVVS, cum Germaniam in libertatem diceret ſe velle aſſerere, & omnibus ciuitatibus liberis, quæ eum velut ſeruatorem ſuum recipiebant, præſidia ſua imponeret, caſtella in coerctionem plebis vrbanæ erigeret, à confœderatis Principibus pignoris loco munitiores arces etiam minis & vi, extorqueret, pecuniam vaferrimus impoſtor emungeret, omnes autem præuentione opprimeret, ac celeritate inſperata. Non aduerterunt iſtud ſuum malum Hæretici, temeritate & pertinacia in Cæſarem occæcati, niſi tum cum ille perijſſet, & Duces illius, omnia ab eo poſſeſſa, ſua eſſe dixiſſent.

CAPVT IX.

De Præparatione pecuniæ ad Bellum.

APparatus belli vocatur, res neceſſariæ ad omnem vſum belli, vti hæc ſunt tria præcipuè, Pecunia, Commeatus, & Arma. Nam de viris alio dicemus. Hæc igitur tria, niſi iam ante, & ex præparato habes, fruſtra cogites de bello: nam in ipſo bello hæc parare incommodum ſanè, aut ſerum. Imo odioſum, inquit Suada Belgica, & periculoſum, quia violen-

violentia adhibetur in collationibus, maximè verò vectigalium & tributorum. Iam autem vt homines ſine neruis ambulare non poſſunt, ita nec bellum ſine pecunijs vſquam progredi poteſt: hæ motum, hæ ſpiritus vitales, hæ animam illi dant, & pleraſque belli res nonniſi conſilio & vi pecuniarum confici ſcias; alias abſque ipſis arma etiam ipſa inualida eſſe puta. Verè Thucydides & prudenter. *Bellum non eſt in armis maximè, ſed in expenſis, & ſumptibus, per quos efficacia arma redduntur: Itaque prouido Imperatori, antequam inchoetur bellum, de copijs expenſisq́ſ ſollicitus debet eſſe tractatus.* Alias, *aut bellum ſuſcipere non oportet*, inquit App. Claudius, *aut gerere pro dignitate, & perficere quàm primùm oportet.* Et PHILIPPO Macedoni oraculum datum erat. Omnia eum vincere poſſe, ſi argenteis haſtis pugnaret.

Bellum igitur orſurus Princeps, neceſſe eſt vt habeat pecuniam paratam, nec tum demum tributa imponat atque exactiones, cum iam hoſtis terram eius intrauerit: quia ſic tardè accumulabit pecuniam, & vix poterit eam habere, armis vbique ſtrepentibus. Siquidem tunc mercatura & negociatio omnis ceſſat, nulla telonia fiunt, nulla portoria ſoluuntur, nulla veſtigalia imponuntur: & miſeri prouinciales, tam à tuis militibus, quàm ab hoſte oppreſsi, non habebunt vnde exactiones perſoluant. Hinc neruos Imperij, inquit DIO, pecuniam eſſe clamat VESPASIANVS. quod, ne diſſoluetur abſque hiſce neruis, AVGVSTVS Cæſar, vt ſcribit SVETONIVS, ſeparatum habebat ærarium militare, vt perpetuò, ac ſine difficultate ſumptus ad tuendos limites ſuppeteret. Similiter SIGISMVNDVS I. Rex Poloniæ, aſsiduas excurſiones barbarorum in Ruſsiæ prouincias conſiderans, conſtituit ærarium militare ex prouentibus ſuis, locumq́; deputauit Rauæ in Maſouia, vt ea pecunia perpetuò in limitibus Regni miles excubaret, qui hodiedum durat, & ſtipendia ſua, abſque alijs vectigalibus Reipublicæ, percipit. Turca quoque ſimilem in vſum, habet ſeparatum ærarium, vt

dum

dum bellum inopinatè parte ab aliqua ingruit, ſtatim ad reprimendum hoſtem ea pecunia militem ſubmittere poſsit, donec exacta maiore pecunia à ſubditis, maiorem quoque eò exercitum mittat. Nam qui paratam pecuniam non habet, tempus in illo perdit, & occaſionem victoriæ omittit; milites inobedientes habet, & rebus ferè infectis regreditur è bello, & aut pacem iniquis conditionibus impetrat, aut prouentus ſuos militibus inter ſe confæderatis oppignorat, aut denique ab aduerſario ſuo bello opprimitur.

Quia igitur neque quies gentium ſine armis, neque arma ſine ſtipendijs, neque ſtipendia ſine tributis haberi poſſunt; ideo Princeps prouideat primo de pecunijs, antequam arma ſumet; & Dux ab eo exercitui præpoſitus tempeſtiuè eum ſollicitet de ſtipendijs & neceſſarijs ad bellum, ne fortè ob aſſiduos defectus, & non exſoluta ſtipendia, militem ſeditioſum & inobedientem habeat, atque ita deſeratur ab illis, vti GEORGIVS Brandenburgicus, qui regnante Auguſto in Polonia, exercitum in Pruſsiam duxerat, & poſtea vix decem ſuis comitantibus, Veſtula non ſuperata domum redierat: aut machinas, inſtrumentaq; belli non habens, inglorius ad Principem ſuum reuertetur, vt ſæpiùs Baſsis Turcarum accidit, qui ad terrorem ſolummodò ſæpiùs contra nos, abſque vllo apparatu belli, mittuntur. Dum autem pecuniam habet, caueat ne eam in ſumptus vanos expendat, ſed in neceſſarios tantum; neque eam donet perſonis inutilibus, qui operam tantummodò ſuam verbis pollicentur, re autem ipſa nihil præſtant; ſed ijs tantúm qui bello promouendo, aut iuuando ſunt apti. Hinc ALEXANDER Seuerus dicere ſolebat, *Malum pupillum eſſe Imperatorem, qui ex viſceribus prouinciarum homines non neceſſarios, nec Reipublicæ vtiles paſceret.* & TIBERIVS. *Ærarium ſi ambitione exhauſerimus, per ſcelera replendum erit.* bello præſertim repoſcente ſumptus diuerſos. Quod conſiderans IACOBVS Triultius, peritiſsimus bellorum Dux, *tria requiri ad bellum*, dicebat. Primo. 1v

pecuniam. Secundo. *pecuniam.* Tertio. *pecuniam*, ad soluendum videlicet stipendia; ad comparandum instrumenta belli varia, & arma; ad soluendum exploratoribus, conductoribus, artificibus, Geometris, nautis, alijsq; vtilibus personis ad consequendam victoriam, & obtinendum finem belli. Quapropter non est confidendum in thesauro reposito, Sed omnibus ex partibus quærendum est à socijs & amicis subsidium; quia quilibet thesaurus limitatus est, & exhauritur facile; expensa autem bellica non habent limitationem & finem. Quare nisi te confœderati populi, ordinarij reditus, & facultates priuatorum aßiduò iuuerint, sicut moris fuerat apud veteres Romanos; nunc verò apud Polonos, qui priuatis suis sumptibus maiorem ferè partem bellorum, quam publicum ærarium conficiunt; exhaurietur citò quicquid longo tempore congregatum fuit, vti experientia, etiam in ordinatißimis Rebuspub. testis est.

CAPVT X.

De Apparatu commeatuum ad Bellum.

PRius est parare bellum, quàm exercere, inquit QVINTILIANVS: & inter apparatus reliquos, primùm diximus curandam esse pecuniam, quæ est spiritus vitalis belli; deinde Annonam, sine qua non dicam vincere non est, sed nec viuere. Nam qui frumentum, necessariumq; commeatum non præparat, vincitur sine ferro. *Et reliquis casibus*, inquit idem VEGETIVS, *potest in tempore subueniri; pabulatio & annona in necessitate non habent remedium, nisi ante condita.* Paranda igitur ea, & quidem in vsum duplicem. Militum, & Præsidiorum. Illi, dum in agmine & castris sunt, ne egeant, vt nuper accidit exercitibus Cæsareis in Burgundia, Gallicis in Brabantia, Polonicis in Valachia ad Chotimiam, & in Moscouia ad Smolenscum. Ista, vt aduersus moras obsidionis

annu-

annuis copijs firmentur, & non faciant deditionem fame coacti. Vnde culpare libet hodiernam incuriam, quòd & munitiones fortiſsimæ non ſint annona prouiſæ, in confinijs præſertim, & bello durante: *& in caſtris paſſim,* vt inquit LAMPRIDIVS, *mendicitas ad omnem deſperationem vocat armatos.*

In omni expeditione itaque curet Imperator, vt ei ſufficiat, victus, hoſtes frangat inopia, ſic enim eum facillimè debellabit. Prudenter ideo COLIGNIVS Franciæ Archithalaſſus, in conſcribendo exercitu, à ventre incipiendum eſſe, id eſt, de commeatu priùs prouidendum dicebat: quia *perdifficile eſt,* vt habet PLVTARCHVS in CATONE, *ventri verba facere, nam os habet, aures non habet.* Prius igitur quàm inchoauerit bellum Imperator, pabula & frumentum, cæteraſq; annonarias ſpecies, maturè præparet, & in opportunis ad rem gerendam, ac munitiſsimis locis conſeruet. Quas verò vrbes, aut munitiones putat poſſe ab hoſte obſideri, in eis amplior ſemper modus, quàm ſufficit, aggregetur. Frequenter enim neceſsitas geminatur, & obſidio ſæpè fit longior, quàm putatur. Quare monendi vrgendiq; ſunt prouinciales, vt ante irruptionem hoſtium, ſeq; & ſua mœnibus condant, ne hoſtis quidpiam ad victum ſuum occupet, & commeatu prouiſus circumſidere non deſinat, quos fame ſperat eſſe vincendos. Ita fecerat STEPHANVS Moldaviæ Palatinus, Cum BAIAZETES II. arma in eum mouiſſet. victum omnem in ſyluas denſiſsimas & rupes præruptas comportauerat, ne ab hoſtibus inueniri, aut capi poſsit; gramina autem omnia in campis incipiens à Danubio vſque ad Tyram igni conſumpſerat, vt Turcas pabulo priuaret, qui maximè equitatu pollent. Atque ita barbari rebus infectis ad ſua receſſerant, quamuis numeroſiſsimo cum exercitu veniſſent in Valachiam, amiſsis pluribus de exercitu, qui commeatum quærentes vagabundi & diſperſi, paſsim à Valachis occidebantur. Diſciplinam etenim non poteſt ſeruare ieiunus exercitus, & vt ALEXANDER Imperator dicebat. *Mi-*

les non timet, nisi vestitus, armatus, calceatus, & satur, & habens aliquid in zonula. Galli quoque omnes segetes corruperant in campis, cum CAROLVS V. Imp. intrasset in Prouinciam, & sic Hispanos fame valde afflixerant. Vnde XENOPHON inquit, *non minus est boni ducis prouidere de commeatu militibus, quam tempore prælij prudenter aciem disponere.* Et ALEXANDER quidem Magnus in aciebus disponendis felicissimus fuit, in facienda verò prouisione victualium, non item cautus erat: nam cum siti totum penè exercitum in Susitana regione perdidisset, vix non amisit reliquum fame in India, ita vt de illo CVRTIVS dicat *Rex dolore simul ac pudore anxius, quia causa tantæ cladis ipse esset.* Igitur inter cætera, hyeme lignorum & pabuli, æstate aquarum vitanda est difficultas: frumenti verò potus & salis, omni tempore necessitas declinanda. Sed præcipuè cauendum est Imperatori, ne aduersariorum dolo, atque periurijs decipiatur prouincialium incauta simplicitas, dum aut inducias simulant, aut te in loca deserta deducunt, qui nullam tecum prouisionem annuariam habes. Iam autem frequentius conuentionum pacisq; simulatio credulis quam arma nocuerunt. Ideo COSMVS Medices videns dominium suum ita à natura montibus esse cinctum, vt eò commeatus non possit importari, nisi à parte illa, qua cum statu Ecclesiæ confinat, curabat semper sibi amicos Pontifices Romanos fieri, ne tempore belli rei frumentariæ penuria laboraret. Ne autem ab alijs partibus aliquis intrando caperet victualia, aut corrumperet commeatus subditorum illius, statuit, vt quilibet frumentum suum ad munitiones asseruatum inferret: vnde licet inimicus ingressus fuerit in Imperium illius, non habens pabula & commeatus fame ipsa pelleretur inde.

Sed nec satis est, vt commeatum Imperator sub manu habeat, nisi manu vtatur restricta in dispensando, ne in eam reprehensionem incidat, quam subierunt M. LVPERCVS & N. RVFVS, paucis diebus absumptis, quæ aduersus necessita-

ſitates in longum ſuffeciſſent. Aliarum ſiquidem rerum ad bellum ſpectantium matura prouiſio eſt neceſſaria ad vincendum, ſed panis eſt neceſſarius ad viuendum: proinde Dux belli primam curam habeat annonæ, eamq; tempeſtiuè comportatam parca manu diſtribuat, quia aliter, ante tempus illa conſumpta, nihil etiam potentiſsimo exercitu efficiet. IVLIVS Cæſar inter omnes qui in Orbe celebres fuerunt bellatores, hac in parte præcipuus fuit, nullamq; aliam rem maiore cum cura, aut prouidebat, aut diſpenſabat, quam rem frumentariam. Et cum iſta ſola diligentia inquit HISTORICVS, debellauit Gallias, quæ ſanè inuincibiles fuerant. Cumq; Vercingentoriges ſeſe incluſiſſet Alexiæ, cum octuaginta millibus armatorum, ille ſciens quanto commeatu indigeret tantus exercitus, Alexiam vallo circumdedit, ſeq; à tergo ſimiliter muniuit, ne à ferentibus ſuis ſuppetias vinceretur, benè ſibi de commeatu & pabulo prouidit: & quamuis ducenta millia Gallorum à tergo eum oppugnaſſent, expugnari tamen nullo modo potuit; ſed hos ferro, illos fame debellauit. Quid enim refert habere omnium neceſſariorum in bello & militis copiam, ſi panem non habeas? tum omnino, aut expeditionem omittere debes, aut aduerſario tuo deditionem facere. Quapropter Romani per prouincias hunc in caſum, vbique locis commodis & munitis habebant promptuaria plena omni frumento, carnibus, ſale, & aceto; vnde vel nauibus, vel curribus ſubuehebant in caſtra, vel munitiones. Similiter faciebant in ſuo Regno Reges Peruani, licet pace fruerentur longiſsima. Faciunt modò & Veneti, & Hollandi, & omnes ferè ciuitates liberæ in Imperio, ſed præcipuè Moſcouitæ.

CAPVT XI.

De Apparatu Armorum.

TErtia præparatio ad bellum neceſſaria eſt Armorum, vt nimirum Armamentarium aliquod Princeps habeat,

at, in quo ad certum numerum peditum, equitumq́; tela & arma asseruentur. Itemq́; tormenta, machinæ, pontes, funes, puluis, & quæ talia iuuandis viribus, hæc, aut prior ætas inuenit. Addo naues, & instrumentum omne nauticum, si regio eius maritima & portuosa. Nam subitò ista ægrè parantur: & semel parata, non solùm in bellum valent, sed ne sit bellum. Hinc LAMPRIDIVS inquit. *Nemo prouocare audet, aut facere iniuriam ei regno aut populo, quem intelligit expeditum atque promptum ad vindicandum.* Ergo qui desiderat pacem, præparet bellum, iuxta illud Ciceronis, *Felix illa ciuitas, quæ tempore pacis prouidet bella.* Et Dux belli à Principe suo ad expeditionem aliquam designatus, imprimis curet, vt sui milites armis, tàm offensiuis, quàm defensiuis optimè sint instructi: quæ Princeps tempestiuè præparet, & conseruet in loco tali, aptè ædificato, vnde facilè possit in omnes regni sui partes deducere, grauiores præsertim machinas & instrumenta, quæ vel oppugnatio alicuius fortis loci, aut defensio requirit: tum quæ terrestri & nauali bello faciendo sunt pernecessaria. Nam tum temporis ea procurare, cum hostis contra te arma iam sumpserit, aut prouincias tuas intrauerit, est nimis tardè & periculosum. Quapropter veteres illi Athenienses habebant armamentarium semper plenum bellicis instrumentis in portu Leonis, quo corupta vsu diuturno arma, ad reficiendum remittebant, nouaq́; statim per aquam Ducibus belli subministrabant, quotiescunque necessitas exigebat; aut non sufficiebant armamentaria minutiora, in confinijs Imperij, aut prouinciæ illius, in qua bellum gerebatur, opportunè posita. Itaquoque Ægypti Reges, omnia bello necessaria instrumenta asseruabant in Alexandria. Reges Siciliæ, Syracusæ. Hispanus Barcellonæ. Turca Constantinopoli. Veneti in Candia, & Veronæ, minutiora: principalissimum autem, & ferè ad miraculum omnibus rebus instructissimum armamentarium habent Venetijs. Duces Saxoniæ, Dresdæ. Et quælibet ferè ciuitas

in

in Germania, est benè prouisa de armis & munitionibus: inter quas vix non primatum habet ea in parte Dantiscum in Prussia, maximum numerum diuersorum artificum continens, qui breui tempore possent armare, vel maximum exercitum. Sed præcipuè hac in re valent istæ duæ ciuitates Italiæ, Mediolanum & Neapolis; vbi tanta copia rerum omnium, & materiæ armandorum militum, & tantus numerus artificum, vt integra regna vix ea præstare possent, quæ istæ duæ ciuitates paucissimis diebus præstarent, si modò liberalitas in præmiando accessisset. Quare LIVIVS *eò impendi laborem* dicit, *ac periculum, vnde emolumentum atque honos speretur. Nihil non aggressuros homines, si magna conatis, magna præmia proponantur.* Magnosq; ac ingeniosos homines fieri, magnis honoribus atque præmijs, experientia toties docuit. Vnde & Imperator belli, si magnus fieri rebus gestis exoptat, magnos ingenio & animo ad se homines euocet, armaq; prouideat tempestiuè; quæ, vel in qualitate considerantur, pro vsu nimirum, & genere belli: vel in quantitate, quæ tanta sit, vt pro diuersis casibus & cladibus, identidem miles armari, & bellum renouari queat.

CAPVT XII.

De Apparatu Virorum.

PRinceps bellum moturus, considerare debet, quali populo regnet, molli & delicato; an rudi, & ad bella gerenda prompto. Nam etsi manifesto constet, omnibus in locis, & ignauos, & strenuos nasci, tamen & hoc negare non possumus, quòd gens gentem præcedit, vel in fortitudine, vel in astu, cum ad prælia venitur: & plaga cæli non ad robur corporum tantùm, sed etiam animorum plurimum valet. Vnde Australes acutiores sunt ingenio, sed minùs audaces: Septentrionales cominùs congredi non abnuunt, sed minus

pru-

prudentia in rebus bellicis pollent. Igitur Princeps quam aptiſsimos eligat, tempeſtiuè in armis exerceat, prudenter in claſſes diſtribuat, ſtrenuos Duces & experientia bellica illuſtres præficiat, & domeſticum potiùs quàm mercenarium militem habeat. Ab his autem qui tyrones probant & deligunt, in omnibus quidem ſtaturæ magnitudinem, corporis robur, alacritatem animi, & agilitatem membrorum conuenit explorari, ſed in quibuſdam, linguarum peritia, litterarum cognitio, computandiq; vſus exigendus eſt, licet ad arma ferenda minus fuerint apti, vt alij ſpeculatum ad hoſtes poſſent mitti; alij militarium numerorum, ſiue pecuniæ & rationum, curam diligentem habere; alij rem annonariam diſpenſare & in breuibus annotare; alij iudicijs præeſſe & animaduertere ne quis contra iuſtitiam prægrauetur in excubijs & angarijs; aut alicui præſtetur immunitas contra leges militiæ. Quod totum mercenarijs committere, aligenigenis præſertim, non eſt ſecurum, melius præſtabunt ſubditi & naturales, ſi exercitentur. Et exercitantur quidem cum labore, præcipuè, in populo rudi, & apud quos vigentibus pacis officijs, procul aberat bellorum neceſsitas, tamen cum tempore & diligentia omnia perueniunt ad ſuam perfectionem: omneq; opus difficile videtur antequam tentes, cæterum ſi exercitati & prudentes viri delectui præponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari, & diligenter inſtitui, aptiùs & commodiùs quam ex mercenarijs. Sed nunc emunt militem, non legunt; propoſitaq; pecuniola conueniunt ad ſtrepitum tympani, ignoti inter ſe, inquit LIPSIVS, ignoranteſq;, purgamenta vrbium ſuarum; quibus ob egeſtatem & flagitia, maxima peccandi neceſsitudo eſt: aſſueti latrocinijs, bellorum inſolentes: atque vt vno verbo cum TACITO abſoluam, *quorum lingua vana, manus rapaciſſimæ, gula immenſa, pedes fugaces, quæq; honeſtè nominari non poſſunt, inhoneſtiſſima.* Aut ſi qui melioris notæ immixti, facilè abripiuntur, & velut obducuntur à reliquâ illâ fece.

Duo

Duo itaque genera militum ſcribenda cenſeo. Ordinarios & Suſidiarios. *Illos, qui aſſiduè & velut ex munere atque arte militent:* quales fuerunt legiones Romanorum diſpoſitæ per confinia Imperij, in Pannonia aduerſus Dacos & Sarmatas; in Gallia Belgica, aduerſus Batauos & Cimbros; ad Rhenum, aduerſus Germanos; ad Tygrim, aduerſus Parthos, & pluribus alijs in locis. Tales quoque in Polonia habentur, qui in finibus Regni contra excurſiones Tartarorum & Turcarum, perpetuis ſtipendijs aluntur, & qualiber æſtate in caſtris ſub tentorijs manent. *Iſtos, qui rarenter, quiq; domi ſint aliarum rerum.* Tales in Statu Pontificio ſunt, qui ſingulis annis luſtrantur, & ſi qua neceſsitas ingruit, ſubſidio ſtipendiarijs mittuntur. Tales & in ſtatu Veneto habentur, qui agros ſuos colunt, & cum vis belli ingruit, euocantur. In Polonia verò bello edicto, miles ad ſigna mercede euocatur, nobilitas verò totius Regni, ſtato tempore in ſuis prouincijs quiſque armati coram Palatinis comparent, & ſi Reipub. deſiderauerit ſalus, ſequuntur Regem, quocunque iuſſerit. *Priores itaque* non multi ſcribantur, ſed formentur aſsiduè omni armorum exercitio, diſciplina caſtrorum, vſuq; militiæ, vt ſint velut inuicta quædam acies, & ipſâ plerumque famâ, bella profligent. Sic terrori habentur Ianitzari in Turcia, Nairi in Calecuto, & olim fuerunt Mamaluchi in Ægypto, qui per delectum ſcribebantur, ex Cyrcaſijs præcipuè aduecti, & à pueritia exercitati. Nunc Nairi meliores ſunt Ianitzaris, quia in agris educantur, & omnes ferè ſunt nobiles; iſti verò in vrbe amœniſsima, & ex plebe promiſcua; & non iam ex Europæis atque Chriſtianis tantùm vt olim, ſed iam & ex Aſiaticis & Africanis, & genere Muſulmano. *Poſteriores verò ſeu ſubſidiarios* vt imminente periculo prioribus illis citò in acie iungas; ſiue vt in præſidia diſtribuas oppidorum.

Vtrique autem, tàm Ordinarij quàm Subſidiarij, non paſsim profectò, aut temere oblati; in militiam ſunt aſſumendi, ſed qui ad laborem & pericula apti. Proinde ſi for-

tem & felicem vis militiam habere, ſeriâ tibi inquiſitione erunt reijciendi aut capiendi; vti enim diximus, in omnibus locis & ignauos & ſtrenuos contingit naſci, ſeligantur igitur cum iudicio, & exerceantur vtrique cum diligentia. Nam & populum Romanum nulla alia re videmus ſibi Orbem ſubegiſſe terrarum, niſi armorum exercitio, diſciplina caſtrorum, & vſu militiæ: vnde & Gallorum multitudinem, & Germanorum proceritatem corporum, & Hiſpanorum numerum & vires, & Aphrorum dolos atque diuitias, & Græcorum denique artes & prudentiam deuicerunt, non alia ſanè re, quàm bono ordine, & laborioſo conatu; hoc eſt, ſolertes tyrones eligendo, ius armorum edocendo, ad famem, ſitim, calorem, algorem, variasq; iniurias cœli aſſuefaciendo, diſciplinamq; belli quotidiano exercitio roborando. Vt enim aſsiduo vſu armorum, naſcitur inſolentia militum, ſic longo ocio & pace generatur ſecordia & abiectio animi; propterea & inſolentes frœnabant laboribus caſtrenſibus aſsiduis, & ſocordes acuebant ad prælia perpetua meditatione armorum. *Scientia ſiquidem rei bellicæ,* inquit VEGETIVS, *dimicandi nutrit audaciam: nemoq; facere metuit, quod ſe benè didiciſſe confidit.*

CAPVT XIII.

De Gerendo Bello.

NOtum ſanè omnibus eſſe arbitror, eorum qui in arte bellica excelluerunt, multos ex Europa, paucos ex Aphrica, pauciores ex Aſia prodijſſe. Aſia habuit NINVM, CYRVM, ARTAXERXEM, MITHRIDATEM, ISMAELEM SOPHIVM, TAMERLANEM; paucos præterea cum his componendos. Ex Aphrica (omiſſa antiquitate illa Ægyptiaca) prodierunt IVGVRTHA, MASINISSA, ANNIBAL, MVLEASSES, SERIFVS, & aliquot alij Carthaginenſium Imperato-

rato-

ratores; qui tamen cum Europæis comparati, paucisſimi occurrunt, præſertim qui ſcirent, & bellum gerere, & pugnare, quales in Europa plurimi ſanè fuerunt: & ſi omnium adhuc eorum nomina conſtarent, Septentrionalium præſertim, quorum res geſtas vetuſtas temporis obliuione ſepeliuit, infinitus fuiſſet cathalogus in ſola Sarmatia tantùm: quamuis non quilibet eorum cenſendus fuiſſet inter eo ſummates, qui prudenter ſimul & feliciter bella geſſerunt.

Aliud enim eſt bellum facere, & aliud pugnare: Ad pugnam & prælia facienda optimus erat ANNIBAL, ad bellum gerendum SCIPIO Aphricanus. Namque ANNIBAL in expeditione ſuſcepta contra Romanos quatuor notabiles errores commiſit. *Primum* quod obtenta apud Cannas victoria, non iuerit recta Romam, ſed per APVLIAM, ABRVTIVM, CALABRIAM, SAMNITES, aliasq; Italiæ prouincias duxerit victorem exercitum Capuam. *Secundum errorem* commiſit, quòd profligatis toties Romanis neſcierit vti victoria, contra exhauſtos, & animo ad deſperationem inclinatos, & non obſederit vrbem, reiectus ſemel tempeſtatibus cœli ab oppugnatione illins. Vnde VARRO ſcripſit ad Senatum ANNIBALEM ſedere ad Cannas in captiuorum precijs, prædaq; alia æſtimanda; victoriam nec victoris animo, nec magni Ducis more metientem; & vt FLORVS dicit. *Cum victoria poſſet vti, frui maluit. Tertium errorem commiſit*, quòd cum tantam acquiſiuiſſet rebus geſtis gloriam & famam, nihil aliud ageret, quàm tempus conſumeret, in expugnatione vnius caſtelli, nomine CASILINI, minimè conſiderans, quod multa bella impetu valida, per tædia ac moras euanuere. Et ſic ille cum tempore Romanos effecit animoſos & fortes, qui iam abiecto & deſperato, vti diximus, animo fuerant, & viribus attritis reſiſtere non poterant. *Quartum denique errorem commiſit*. quòd præter intentionem ſuam, neceſſitate coactus, in aciem aliquoties prodierit contra M. MARCELLVM. TITVM Sempronium, & CLAVDIVM Neronem, à quibus

profligatus fuit, nesciens discernere, qualis fuerit miles ipsius, delicijs Capuanis corruptus, & qualis Romanorum assiduo exercitio, & labore instructus. *Iam autem ille*, inquit VEGETIVS, *difficile vincitur, qui verè scit de suis, & aduersarij copijs iudicare.* Vnde victus à SCIPIONE dixit. *Non prælio modo se, sed bello victum: nec spem salutis alibi, quam in pace impetranda esse.*

Qui igitur bellum gerere cupit, caueat diligenter, ne à tergo, ab alio vicino inuadatur. Ne omnes sumptus belli ipse sustineat, sed iuuetur à confœderatis. Ne militem & annonam totam ex proprijs prouincijs, sed etiam ex hostilibus habeat. Ne tempus ocio perdat, sed continuò bellum promoueat. Ne vires in expugnatione minus vtilium castellorum consumat, sed loca principaliora petat. Ne coactus dimicet, sed aduersarium suum necessitate constringat. Ne diu bellum trahat, vt & sumptui parcere possit, & hostes continuis vexationibns efficiat bellicosos. Ne temerè confligat, sed priùs cognita aduersariorum natura: Nam perinde vt hostem validum deprehendet, sic bellum geret, si enim inferiorem, maturabit; si verò superiorem, moram interponet; quod præcipuum Ducis munus esse abundè ostendit SCIPIO Amiratus. Maximè autem videat, vt omnibus rebus ad bellum necessarijs benè instructus procedat, ne in ipso deinde progressu deficiat. Hinc IVSTINVS, laudando hac in parte PHILIPPVM Regem, dicit. *Cui maximæ opes erant, instrumenta bellorum.* Sed his, ciuitates etiam nonnullæ modò, nemini Principum cedere videntur: cæterum Principes ipsi, qui bellum gerere possent, aut prudenter scirent, vix à tot sæculis parem GVSTAVO nominabunt, qui & pecunia aliena, & milite non suo, & annona ex hostico prouisa bella tot annis gessit, indies ditiorem Sueciam suam præda Germanica faciens, nunquam de suo in militem quidquam elargiens. Quod totum sanè prudenti consilio efficiebat: vnde nos quoque de hoc, capite sequenti agamus.

CA-

CAPVT XIV.

De Consilio Bellico.

PEriculo atque negotijs compertum est, ingenium in bello plurimum posse; magnosq; Duces plura consilio, quàm vi perfecisse. *Nam sine consilio*, inquit Suada Belgica, *omnes apparatus fumus, omnesq; viri & milites, funus.* Ideo Cæsar definijt, *Non minus esse Imperatoris consilio superare, quàm gladio.* Et Carthaginenses in crucem tolli Imperatores iubebant, qui sine consilio, etsi alioquin prospero & felici euentu, rem bellicam administrassent. Etenim existimabant, nec falsò, non tam numeroso exercitu, quàm multitudine consiliariorum bellicam rem administrari. Quæ tamen facultas inuentu perrara est in vna eademq; persona, quòd *difficillimum sit*, inquit SALVSTIVS, vt quis *prælio sit strenuus, & bonus consilio: quorum alterum ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem adferre plerumque solet.* Quo adspectu FABIVS dixit. *Bono Imperatori haud magni momenti fortunam esse: mentem rationemq; dominari.*

Præcipua itaque ars & vtilitas Ducis est, vt adhibitis ex vniuerso exercitu scientibus belli, & sapientibus viris, de suis & hostium copijs sæpiùs tractet (& quàm plurimum notet) omni adulatione summotâ; vtrum maiorem numerum pugnatorum ipse, an hostes habeant: vtrum ipsius, an aduersariorum homines, magis armati sint & muniti. Qui magis excitati: qui in necessitatibus fortiores. Vtra pars equites, vtra pedites habeat meliores. Qui plures loricas, aut toraces ferreos induerint: qui vtiliores equos adduxerint. Vtrum loca in quibus pugnandum est, inimicis an nobis, videantur commoda: nam si equitatu gaudemus, campos optare debemus: si pedite, loca eligere angusta, fossis, paludibus, vel arboribus impedita, & aliquoties montosa: cui magis victus abundet, quàm desit. Quia fames, vt dicitur, intrinsecus pu-

gnat; & vincit ſæpiùs ſine ferro. Debet itaque qui res magnas tentat, adhibita in conſilium ratione, nullis affectibus corrupta, aut præiudicijs occupata, omnia momenta benè conſiderare, & vires partiũ accuratè noſſe, ne errorem committat, qui ſerâ & inutili pœnitentia emendari non poteſt.

Inprimis autem conſiderabit, vtrum protrahi neceſsitatem expediat, vt faciunt Hiſpani, an celerius dimicari, vt exoptant Galli. Siquidem nonnulli populi exoptant expeditionem citò poſſe finiri, vt noſtri Poloni; nonnulli volunt bellum longo tempore durare, vt Inferiores Germani. Nonnulli dilata expeditione in longum, penuria macerantur, vt Turcæ, qui nullos currus ſecum habent & commeatus, niſi quod dorſis Camellorum aut equorum attulerint; cum tamen ordinariè numeroſiſsimos exercitus habere ſoleant. Nonnulli pluuijs, & frigiditate aëris inficiuntur, vt Germani. Nonnulli deſiderio ſuorum reuocantur ad propria, vt Angli; aut nihil magnum facientes, per deſperationem abire compelluntur, vt Hungari. Plurimiq; labore fracti & tædio, expeditiones ſuas deſerunt, etiam fortiſsimis ex populis collecti; plurimi patriam ſuam produnt; plurimiq; ſeſe hoſtibus dedunt. quia *aduerſis rebus rarior fides eſt, & nudari incipit, qui copioſius aduenerat.*

Item pertinet noſſe, qualis ipſe aduerſarius, vel eius comites optimatesq; ſint, vtrum temerarij, an cauti; an audaces, an timidi; & ſcientes artem bellicam, an ex vſu temere pugnantes: quæ gentes cum his fortes, quæ ignauæ pugnauerint. Noſtra auxilia cuius fidei, qualiumq; ſint virium: quos illius copiæ animos, quos habeat noſter exercitus; quæ pars ſibi magis victoriam promittat. Eiuſmodi enim cogitationibus virtus augetur, aut frangitur; deſperantibus autem creſcit audacia adhortatione Ducis: etſi nihil ipſe timere videatur, creſcit animus, ſi ex inſidijs, vel occaſione aliquid fortiter fecerit; ſi hoſtibus aduerſæ res cæperint euenire; ſi vel infirmiores, aut minus armatos ex inimicis potuerit ſuperare.

re. Hinc Q. CVRTIVS de ALEXANDRO Magno ſcripſit, quod ille ſine conſilio Ducum ſuorum nil proſpere geſſerit, præſertim ſine conſilio Parmenionis, de quo ita dicit, *Multa ſine Rege proſperè, Rex ſine illo, nihil magnæ rei geſſerat.* Et Probus ſcribendo de XERXE dixit, *victus eſt magis conſilio Themiſtoclis, quam armis Græciæ;* Et de Epaminunda, *vnus homo pluris fuit, quàm vniuerſa ciuitas.*

Conſilio autem facto Imperator, ſententiam ſemper ſequatur moderatiorem, & quæ plurium ſententijs comprobatur, non quæ temerariè & ab vno proponitur. Et ideo L. PAVLVS, Imperatorem ſenem moribus dicebat eſſe oportere, ſignificans moderatiora ſequenda conſilia: quod enim facilius commodiusq; probatur in prælijs, id admittere ſecurius, præſertim ſi à pluribus peritis comprobetur. Sententia enim abſque adſtipulatore ſolitaria, molimine proprio facilè labitur, ac deerrat; quæ verò conſultorum cautionibus comprobatur, tuto ipſa conſtituitur. Sed neque adeo incertus, aut inops conſilij Imperator ſit, vt ipſe ſibi incredulus vſquequaque diffidat: nec tam pertinaciter arrogans, vt à nemine meliora promi poſſe exiſtimet. Nam neceſſarium eſt, aut eum, qui cæterorum omniũ conſilijs fidem ſemper habet, ſuis nunquã, multa ſæpè inutilia peragere, aut qui neminem, vnũ præter ſe, audit, ſæpenumero multa quoque peccare.

Et quia nulla conſilia in bello meliora ſunt, quàm illa quæ ignorauerit aduerſarius antequam facias; ideo tutiſsimum in expeditionibus creditur, facienda neſciri. Ob hoc veteres Minotauri ſignũ in legionibus habuerunt, vt quemadmodum ille, in intimo, & ſecretiſsimo labyrintho abditus perhibetur, ita Ducis conſilium ſemper eſſet occultum. Vnde legimus apud FOSSARDVM, boni iudicij ſcriptorem, Anglorum morem antiquitus fuiſſe, vt in expeditionem ituri, prius ſolemni ſeſe adſtringerent Conſiliarij iuramento, nemini ſuſcipiendi itineris cogitationem detegere. Quod inſtitutum & laudabile fuit, & idoneum quod cæteræ poſtea

natio-

nationes imitarentur. Nam ſicut qui cuniculos facit, vt arcem aliquam inuadat, ſi id non in ſecreto facit, nihil efficiet, nam ſtatim hoſtis obuiabit; ita & in vniuerſa expeditione belli, ſi non ſecreto conſilia tua habes, facilè conatus tuos omnes aduerſarius ſubuertet, aut præueniet. Ideo ANTIGONVS Rex Aſiæ, quæſitus à filio ſuo DEMETRIO quando moturus eſſet exercitum, cum indignatione reſpondit, *aut fortè putas te non poſſe audire ſonum tubæ quando ſignum dabitur?* Et METELLVS Macedonicus quæſitus ab amico, quomodo bellum Hiſpanicum eſſet peracturus, reſpondit, *ſi induſium meum iſtud ſaperet ſtatim comburerem illud.* Idem reſponderat PETRVS Rex Aragoniæ, MARTINO IV. Pontifici, quærenti, quemnam ob finem pararet claſſem? qua deinde ille Siciliam occupauerat, Gallis ex ea eiectis. Propterea CHILO dicebat, tria eſſe difficilia Principatum adminiſtranti. Iniurias ſufferre. Tempora benè diſponere, & Secretum conſeruare; quia conſiliarij, ſecretarij, & legati in aulis plurimi ſunt, qui non omnes ſciunt ſecretum tenere. Plura itaque in ſumma fortuna auſpicijs & conſilijs, quàm telis & manibus geruntur: & propterea felicius bella ſua perficiebant Lacedæmonij, quàm Athenienſes, Veneti, quàm Florentini, Hiſpani, quàm Galli. Portogallenſes, quàm Mauri; & Angli, quàm Scoti.

Sunt autem belli conſilia duplicia. *Recta, & Obliqua*, vt docet LIPSIVS. Illa quæ planam & militarem viam ineunt. Hæc, quæ occultam, & fraudium atque aſtus ſemita graſſantur. Prioris generis ſunt. Occaſio. Fama. Exploratio. Mora Celeritas. Prodigia. Locorum conſideratio, Acierum inſtructio, Ducis alacritas, & alia plurima, de quibus loco ſuo & ordine ſingulis capitibus agemus. Poſterioris verò generis ſunt Stratagemata omnia, quorum vis propriè in arte ſolertiaq; poſita proficit, tam vbi cauendus, quàm vbi opprimendus eſt hoſtis, de quo ſpecialiter libro ſexto agemus. Hic verò id ipſum tantùm, quod antea diximus inculcamus,

in omnibus ſcilicet iſtis debere Imperatorem arcana habere ſua conſilia. Nam ſiue noctu, ſiue interdiu progredi velit, oppidum nimirum vel vrbem, vel arcem, vel viarum tranſitus occupaturus, vel aliud quidpiam facturus, niſi celeriter, inſcijsq; hoſtibus id faciat, irritum ac vanum fore prouidebit. Nemini igitur ante patefaciat, quò, aut cuius rei cauſa copias ducat. Niſi tamen Ducibus quibuſdam indicandum id eſſe exiſtimet. Sed cum primùm ijs locis appropinquare ſe viderit, rerumq; gerendarum occaſio imminebit, tum quod agendum erit, hortetur ac demonſtret, vt celeriter illud, breuiq; temporis momento perficiat. Nam ſimul ac ordinum ductores audiuerint, cæteri deinceps reſcire poterunt. Demens autem ac vanus ille eſt, qui priuſquam neceſſe ſit, negotiorum arcana cum multitudine communicat. Quia tum præcipuè temporis ſcelerati quidam ad hoſtes malitioſè tranſeunt, quod ab illis, proditionis gratia, honores & præmia ſe adepturos ſperant. Nec fieri poteſt, qui bellum, & ſeruis, & liberis, multas hinc inde transfugiendi præbeat occaſiones, Hinc IVLII Cæſaris mos & conſuetudo erat, tabellas ſignatas dare, vt in tempore ijs perlectis locum certum peterent vniuerſi. A quo more non abhorret factum illud HAMILCARIS Pœnorum Ducis, qui vt in Siciliam inopinatus appelleret, non pronunciauit quò proficiſceretur, ſed tabellas in quibus ſcriptum erat, quam partem peti vellet, ſignatas gubernatoribus tradidit, præcepitq; ne quis legeret, niſi vi tempeſtatis à curſu Prætoriæ nauis abductus eſſet. Similiter quoque P. SCIPIO, ſi quam ciuitatem obſeſſurus eſſet, aliamue militarem expeditionem ſuſcepturus, cunctos propoſiti ſui finem volebat celatos, dum tempus eſſet deſtinata exequi, vel propalari. Eum nunc inter alios diligentiſſimè imitatnr HENRICVS Naſſouius Batauici exercitus Dux; quod & frater eius olim MAVRICIVS, & eius aduerſarius MARCHIO Spinola faciebat.

CAPVT XV.

De Occasione captanda in Bello.

OCcasionis captandæ ratio, non tantùm in progressu belli obseruanda est, sed etiam in ipsa susceptione belli; quæ quidem vt legitima sit, hæc tria maximè requirit, Auctorem, Causam, Finem, quæ nihilominus occasioni seruire poterunt, quamuis iustitiam omnino postulent. Nam finis belli iustus esse non potest, nisi cum illud suscipitur propriè propter tranquillitatem subditorum, aut tutelam sociorum, qui, si violantur ab aduersario tuo, maximè tuendi erunt etiam cum ille bellum nolit, modò tu occasionem opportunam habeas, vti nimirum vicini Turcarum, licet habeant cum illis fœdus perpetuum, aut ad certum tempus conclusum, possunt ex tali opportunitate rumpere illud & vti occasione oblata, cum ille scilicet implicatus bellis Persicis pro consuetudine sua soleat Christianos Principes, leui aliqua incursione in dominium, ipsorum facta, ad terrorem vexare, vt scilicet credant eum felicem cum Persis progressum habere, & ita esse potentem, vt etiam pluribus in locis simul posit bellum inferre. Quapropter, ne eiusmodi occasionem, dum ille à Persis grauiter premitur, nec de lege Machometana, veteriq; sua consuetudine, duobus in locis bellum gerere permittitur, aliquis Christianus Princeps omittat, licet subditi illius, non ab ipso Turca quidem, sed ab eius vasallo aliquo turbati fuerint, poterit bellum ipsi Turcæ, per indirectum quidem, illum ipsum Vasallum inuadendo prius, eo fine inferre vt subditos suos aut socios ab iniurijs barbari reddat securos, & quietos. Quanquam legitimus belli Auctor debeat esse ipse Princeps, non aliquis ex Proceribus illius: *nec enim cuilibet sanè*, inquit LIPSIVS, *fas aperire belli istas portas, sed ordo naturalis mortalium paci accomodatus hoc poscit, vt suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes Principes sit.* Tamen, cum vel conniuen-

uentia, vel negligentia, vel etiam iuſſu aut ſuaſu Principis minutiores iſti Dynaſtæ, bellum occipiunt, & dant cauſas rumpendæ pacis, illo quaſi inſcio; videntur eſſe legitimæ rationes, vt tu Principi ipſi, tanquam auctori belli & turbationum, bellum tali ex occaſione denuncies, & habita opportunitate eum inuadas, cum parte ab alia diſtractus fuerit, Ita fecit Turca, & Poloniæ toti bellum intulit, quod aliqui nobiles priuata auctoritate Valachiam turbaſſent, quamuis legitimam cauſam inferendi non habuiſſet, quòd nimirum nos etiam à Scythis Præcopenſibus, illo ſciente, & iubente fuerimus vexati, qui tamen arma in ipſum non moueramus. Cauſa autem belli iuſta, eſt Defenſio imprimis, cum vi vis illata defenditur. *Hoc enim & ratio doctis*, inquit CICERO, *& neceſſitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, vt omnem ſemper vim, quacumque ope poſſent, à corpore, à capite, à vita ſua propulſarent.* Hæc autem defenſio eſt duplex. Propria & aliena. *Propria eſt* cum vim à te tuiſq; arces, & libertatem, religionem, patriam, parenteſq; armis tegis. *Aliena* iterum duplex, cum aut à ſocijs, aut ab oppreſsis iniuriam propulſas. Hinc D. AMBROSIVS *Fortitudo quæ per bella tuetur à barbaris patriam, vel defendit infirmos, vel à latronibus ſocios, plena iuſtitia eſt.* Sed eſt & Inuaſio quoque iuſta, ac licita cauſa capiendi arma, ſed non omnis. Illa tantùm, cum laceſsitus iniuria res tuas repetis; idq; cum ea conditione, vt ex formula veteri, prius mittas clarigatum, id eſt, res raptas clare repetitum, quia in eum, qui iure agere & ſatisfacere paratus eſt, nefas bellum ſumere, tanquam in iniurium. At ſi abnuit, & res retinet, quid eſt quod contra vim ſine vi fieri poſsit? Hinc LIVIVS, *Iuſtum bellum, quibus neceſſarium: & pia arma, quibus nulla niſi in armis relinquitur ſpes.* Sed reuera hodie qui bellum gerunt, ſi legitima cauſa deſtituantur, prætexto aliquo veriſimili ſua facta excuſant. & Turcis ius in orbem vniuerſum dedit Machometes, Hiſpanis in Indias & Nauarram, Pontifex, Suecis in Germaniam zelus

oppreſſæ religionis Luteranæ; alijs aliæ cauſæ, ſed occaſio maximè, cum viderent res Imperij domeſtico tumultu implicatas eſſe.

Occaſio ſiquidem in bellis amplius ſolet iuuare, quàm virtus; præſertim ſi captatur ex opportunitate. Vnde pulchrè LIVIVS, *puncto ſæpè temporis maximarum rerum momenta verti*, dicit; quia nulla res maioris eſt momenti in rebus peragendis, quàm certa & determinata temporis periodus, quam opportunitatem vocamus. Hinc PROBVS, Epaminundam laudans dicit, *Temporibus ſapienter vtens*, id eſt, qui ſciebat occaſionem opportunè in rebus peragendis capere, ſicut & PHILIPPVS Alexandri pater; qui cum videret ciuitates Græciæ eſſe inter ſe diſcordes, bellum contra eas mouit, & poſſedit, cum aſtutia, omnes, iuuando modò hanc modò illam, contra eius aduerſarios, & vnamquamque deinde debellatam ſubijciendo ſuæ poteſtati. Ita & AMVRATES I. cum vidiſſet Principes Græciæ cum ſuo Imperatore bellum gerere, ſubſidia vtriſque dabat; & poſtea totam Græciam eius ſucceſſores occuparunt, ſeſeq; Bizantij Imperatores fecerunt. Iidem Hungaris deinceps bellum intulerunt, cum Proceres inter ſe diſcordes animaduertiſſent, & Regnum occuparunt. Cumq; temporibus IVLII. II. Chriſtiani Principes contra Venetos arma confœderata ſumpſiſſent, BAIAZETES II. inuadendæ Italiæ occaſionem opportunam videns, miſerat ad Venetos, offerendo eis ſuam protectionem & ſubſidia, vt ſic intraret in prouinciam aliquam Italiæ, firmareq; poſſeſsionem paulatim poſſet, prudens ille Senatus, quid barbarus intenderet maturè præuidens, acceptare noluit, ſed in diuino auxilio ſpem ponens, receptas ſibi poſſeſsiones in Lombardia facilè recuperauit. GVILELMVS quoque Orangius ab ALBANO totò Belgio cum exercitu ſuo eiectus, iterum ſcripto in Germania milite in prouincias intrauit, imminens occaſioni, cum ALBANVS moleſtâ tributorum exactione, & ſeueritate nimia, populorum animos à ſe

abalienasset; easq; belli faces intulit Belgio, quæ tot annorum spatio nullis vrbium concidentium ruinis opprimi, nullisq; cruoris extingui fluminibus possunt. Vnde apud DIONEM affirmat CICERO, plura negotia occasionum opportunitate, quàm viribus feliciter expediri. Quare, *qui ad præclara adspirat, in agnoscendis sagax, patiens in exspectandis, & diligens in arripiendis occasionibus esse debet.* Quas quia intelligunt Turcæ, & Hispani, tot sibi populos, tot prouincias subiecêre, nunquam tam potentes futuri, si opportunitatem oblatam non fuissent amplexi.

Occasionem itaque in inferendo bello prætermittere non decet; vel si omiseris, alia aliqua ratione compensare stude. Sed in bello suscepto iam & cœpto, si omiseris, grauissimum damnum persenties, quia ibi iam non licet ociosum & socordem esse. Occasionem verò aliquando aut hostis, aut tua industria tibi exhibet. multi siquidem dum flumina traijcerent, ab hoste ad omnia intento, deleti fuere, qui diuisam fluminibus alteram partem facile oppresit. Sic Cæsar olim Heluetiorum magnam partem deleuit, quod ea flumine à reliquis copijs discerneretur. Sic nostris temporibus CHODKIEVICIVS, MANSVELDIVM Ducem, pro CAROLO Sudermano militantem in transitu Dunæ oppresit cæpitq; ipsum. Multi præterea dum incautius excubias agerent in castris suis occisi. Multi profligati, dum sine ordine cum exercitu procederent. Multi celeritate præuenti, aut discordia deleti, aut aliqua alia ex occasione superati fuerunt. Et. Q. METELLVS Cos. in Sicilia bellum gerens aduersus HASDRVBALEM, ob eius ingentem exercitum, & centum triginta elephantos intentior, diffidentia simulata, intra Panormum copias tenuit, fossamq; ingentis magnitudinis ante se duxit: conspecto deinde exercitu HASDRVBALIS, qui in prima acie elephantos habuit, præcepit hastatis, tela in beluas iacerent, protinusq; se intra munimenta reciperent: ea ludificatione rectores elephantorum concitati, in ipsam fossam ele-

phantos egerunt: quo vt primum illaqueati ſunt, partim magnitudine telorum confecti, partim retro in ſuos acti totam aciem turbauerunt. Tunc METELLVS, hanc operiens occaſionem, cum toto exercitu erupit, & aggreſſus à latere Pœnos cecidit, ipſisq; vt elephantis potitus eſt. PVBLIVS quoque Scipio in Lydia, cum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret, nec homines tantùm aut equos deficere, verum arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos, exhortatus eſt fratrem, vt poſtero quamuis religioſo die committeretur prælium; quam ſententiam ex tali occaſione, ſecuta victoria eſt. Hinc rectè POLYBIVS, *valet in omnibus humanis rebus & pollet occaſio, ſed maximè in bellicis. Itaque armatus intentusq; ſis, vt neque tuæ occaſioni deſis, neque ſuā hoſti des: id enim eſt viri & Ducis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, & oblata caſu flectere ad conſilium.* Sciebat hoc benè Q. FABIVS Maximus, qui L. PAVLO dicebat, intentus ſis ad omnem occaſionem, & omnia non properanti clara certaq; erunt; feſtinatio improuida eſt & cæca. Eius itaque exemplo ſuperiore ſæculo, intenti ad opportunitatem fuêre præcipui Italiæ Duces, Proſper Columna, FRANCISCVS Maria Primus Dux Vrbini, & FERDINANDVS Toletanus Dux Albanus, qui nuſquam ad prælium deſcenderunt, niſi captata de hoſte occaſione; & arte potius vincendo, quàm viribus; quod quia olim non obſeruabat POMPEIVS, nimium fidens potentiæ & fortunæ ſuæ, ideo ſuperatus fuit à Cæſare, qui in captandis occaſionibus diligentiſsimus fuerat. Vnde de SVETONIO Paulino TACITVS ſcribit, *cunctator natura, vt cui cauta potiùs conſilia cum ratione, quàm proſpera ex caſu placerent,* quia in omni occaſione prudentia adhibenda eſt Imperatori, non præceps conſilium, aut temerarium factum. Ideo quid etiam mora in bellis valeat, videamus.

CAPVT XVI.

De Mora facienda in Bello.

NOn ſemper celerius factum in bellis probatur, interdum cunctatione viciſſe Duces legimus: & AVGVSTVS Cæſar nihil minùs in perfecto Duce, quàm feſtinationem temeritatemq; conuenire arbitrabatur. Q. verò FABIVS Cunctator appellatus, tam conſtantis animi fuit, vt ſuum imperium minui per vanitatem populi maluit, quàm ſecunda fama, malè rem gerere. Hinc PROBVS laudans IFICRATEM dicit. *Nuſquam culpa malè rem geſſit: ſemper conſilio vicit.* Et TACITVS, *Potentiam cautis, quàm acrioribus conſilijs tutius haberi.* Tutius ſiquidem bella longanimitate quàm impetu peraguntur: quia longanimitas conſumit vires aduerſarij cum tempore & occaſione, impetus verò ſubiacet dominio fauentis vel aduerſantis fortunæ. *Sola itaque ſcelera impetu, bona conſilia mora valeſcunt.* Præſertim cum aduerſarius numero te nimium ſuperat, moram prudenter adhibe, & prælium caue, nam vel commeatus ei, vel pecunia deficiet; vel ſeditio, (vt in multitudine fieri aſſolet) vel contagio caſtra illius inuadet, vel denique tempeſtates, properansq; hyems, ad propria eum reuocabunt; tu interim vteris occaſione & opportunitate. Quam ne perdas, opus eſt vt ab alterius conſilio non dependeas; nam ſi vel procraſtinatione negligenti, vel exſpectatione reſolutionis à Principe tuo, tempus commodum omittes & occaſionem elabi patierit, fruſtra fortunam tuam incuſabis. Vnde manuſtrenuus ille Marchio Sauoranus dictitabat. *Duci interdicta decernendi facultate, anſam illi vt vincatur dari; at vt hoſtem vincat ac ſuperet, omnino tolli.* Ideo FABIVS MAXIMVS in expeditione contra HANNIBALEM, Senatum Populumq; Romanum monuit per literas, vt ducem aliquem aduerſus hoſtem adeo potentem bello præficerent, cui liberam pro re nata imperandi, decertan-

diq;

diq; poteſtatem darent: cuius conſilio tum acquieuiſſe Senatum LIVIVS auctor eſt. Ita quoque HELVIDIVS PRISCVS apud TACITVM, cum legione mittitur, *rebus turbidis pro tempore vt conſuleret*. Et TIBERIVS CÆSAR Druſum bello in Panonia præfecit *nullis certis mandatis, ex re conſulturum*. Tum apud nos quoque STEPHANVS REX Zamoſcium in Moſcouia, nullis aſtrictum mandatis copijs præpoſuit; cæterum ille ipſe ex Præfectis legionum, qui ætate, ordine, ac vſu rei militaris cæteros antecedebant, poſitis caſtris ad Pleſcouiam delegit, ad quos de ſecretioribus quibuſque ac grauioribus rebus referret; præſertim, quid ipſi beneficij, temporis progreſſu, vel ſperandum, vel amittendum in illa obſidione fuerat; ſiquidem milites ſæpiſsimè bellum in longiùs protractum faſtidiunt, laboribusq; conſumpti ſigna tandem deſerunr. Moram igitur prudentem Imperator in bello faciat, ſed non ob ſocordiam ſuam, aut penuriam rerum ad bellum pertinentium; ſic etenim aut coactus oblatam occaſionem amitteret, aut imprudens commodnm tempus ad res gerendas, inaniter conſumerer.

CAPVT XVII.

De Prodigijs in Bello.

OLim Imperatores ad bella auſpicato procedebant, prodigijſq; è cælo territi interdum ab expeditionibus ſuperſedebant. Et Romani ſanè, teſte ISIDORO, omne bellum tali ceremonia auſpicabantur. Imperator ad campum Martium progreſſus, erigebat in præſentia ſuorum militum coloſſum, & verſus prouinciam hoſtilem, haſtam ſtans penes coloſſum proijciebat, quæ terræ infixa, ſi recta ſtetit, Martem, belli dubium deſignabat: ſi verò inclinabatur verſus hoſtes, cladem Romanis præſagiebat; ſi denique verſus vrbem aut coloſſum inclinabatur, Romanis victoriam promit-

mittebat. De Athenienſium verò præſagijs, CAPITOLINVS ſcribit, quod bello edicto, duos homines armatos concurrere inter ſe iubebant publicè in foro, quorum vnus Athenienſium nomen & ſpeciem præferebat, alter aduerſariorum cum quibus bellum gerendum erat. vter vtri gladium eripuit, & lucta eum ſuperauit, ille parti ſuæ victoriam præſagiebat. Et hoc ante expeditionem ſuſceptam faciebant; in ipſo autem progreſſu belli, & ante pugnam generalem, hoſtiarum exta religioſè ipſi Duces inſpiciebant, & quidam obſeruabant inde omina belli & prælij, quidam contemnebant. Melius autem illis vtriſque iſti faciebant, qui licet horum nihil crederent pro ſua prudentia & magnanimitate, omnes tamen cohortium ductores ad extorum inſpectionem aduocabant, vt ipſi deinde militibus ſuis animos adderent, ac renunciarent Dijs iuuantibus ac volentibus prælium iniri. Quia milites multo audaciores & alacriores eſſe ſolent, cum pericula ſubire ſe exiſtimant Dijs auctoribus; ac ſinguli quaſi victoriam certò adepturi, & ſigna & imperia pro virili parte obſeruant.

Nobis Chriſtianis, Haruſpicum & Ariolorum vanæ prædictiones & ritus pro ridiculo habendi ſunt; hoc eſt inſpectio in extis, in certis figuris, ſcripturis, imaginibus, ſpeculis, ceris, igne, aqua, libellis, notis, ſignis, characteribus, & lineamentis manus; quòd in his plerumque ſit incantatio, & pactum cum mali genijs implicitum; aut vana & ſuperſtitioſa obſeruatio; quibus vt plurimum lethalis peccati nexu homines obligantur. Et ERICVS REX Suetiæ, his mirificè irretitus, tandem poſt tot victorias manus Oſtanis euadere nequiuit. Meliùs Conſtantinus Magnus, de quo ita Optatus Mileuitanus ſcribit, *Auſpicato hoſtiles turmas deuincebat, priùs enim cor zelo honoris diuini, deinde pectus lorica obarmabat.* In Deo itaque Imperator confidat, & à pietate, gloriaq; Numinis auſpicetur bellum; quem tamen nolim omnino contemptorem eſſe prodigiorum & fortuitorum. Nam *a*-

mat benignitas Numinis, inquit Ammianus, ſeu quod merentur homines, ſeu quod tangitur eorum affectione, his quoque rationibus prodere, quæ impendent. Sic noſtra ætate Cracouiæ vidimus Tartaris in Ruſsiam incurrentibus vſque ad Præmiſliam Duce Kantimiro, ſpecies barbarorum cum pharetris & ſagittis in equis, quibus vulgus circa horam noctis primam in cœlo conſpectis, ſtatim è Scythia imminere periculum proclamauit. Similiter ante irruptionem Guſtaui in Pruſsiam, viſa fuerunt Dantiſci ſpectra de noctu in cœlo, à Septentrione venientia, ſpecie nauium armatarum, globos quaſi ignitos euomentium in prouinciam, & ſtatim rumor populi Suecos per mare venturos iudicauit.

Haud ſpernenda igitur videntur cœlo terraq; prodigia, & fulminum monitus, & futurorum præſagia, læta, triſtia, ambigua, manifeſta; in quæ Imperator modicè inquirat, & ſine ſuperſtitione. Fortunaq; belli non tentanda ſi periculum prodigia minentur; quinimò ſubſiſtere atque expectare ſatius erit, ſi luctuoſæ calamitates imminere videantur. Ita fecit Murates Othomanidarum Sultanus Anno 1594. cum die II. Ianuarij Conſtantinopoli egrederetur, vt exercitum ſuum, quem aduerſus Chriſtianos coegerat, luſtraret; repentina ſiquidem exorta fuerat tempeſtas, quæ tentoria & currus, viros & equos proſternebat, cui vix vllus obſiſtere potuit. In illo ventorum turbine cruces cęlitus in veſtimenta Turcarum deciderunt plurimæ, quibus Sultanus viſis vehementer conturbatus extimuit, & totum exercitum Conſtantinopolim reduxit, Chriſtianis interim per Germaniam & Hungariam ſupplicationibus peragentibus.

Fortaſſe & ſomniorum habenda eſt quædam ratio. Nam inſtantibus curis, agitant ſæpè per ſomnium ſpecies imminentium rerum; ſiue illas ægritudo, ſiue diuinatio animi præſagientis accerſit. Ottocarus Bohemiæ Rex, cum Rudolpho Romanorum Rege prælio congreſſurus, vidit in viſu noctis, quod plurima in capite cornua geſtaret, quæ o-

omnia

mnia præter vnum radicitus sibi sunt euulsa. Igitur non multo post Ottocarus à suis militibus in pugna proditus, & ad mortem vulneratus, quod prælio abstinere monitus noluisset, occubuit. Cazimirus verò Monachus Poloniæ Princeps, cum Iazygibus & Lituanis conflicturus, vidit per somnium speciem S. Micháélis Archangeli, victoriam sibi pollicentis de hostibus. Narrauit somnium militibus in crastinum, & animauit eos, victoriaq; obtenta templum Lublini in arce, in honorem S. Michaelis erexit. Boleslaus verò Chrobrius in obsidione vrbis Chiouiensis longo tempore defatigatus, tandem gladium in somnijs ab Angelo ad excidium vrbis porrectum, accepit, & militibus pro concione monstrauit, qui hodiedum in thesauro Regni Poloniæ asseruatur, etsi fractus ab eodem illo Rege tempore oppugnationis, cum portam vrbis, quæ aurea vocabatur, effracturus, illo gladio excinderet.

Sollicitos quoque habebat veterum Duces, si vel sagitta è cœlo in agmen decidisset; vel Solis, Lunæue lumen deficeret; si terra quateretur, si Dux equo excideret; si lupus in castra veniret, & id genus alia, quæ militi mali omnis loco erant, tantumq; ipsi metum incutiebant, vt ita affectum in prælium producere summi discriminis fuerit, Dlugossus de Casimiro Rege scribit, quod dum in Bohemiā contra Vratislaum Ducem castra moueret, Tribunus eius quidam, nomine Niezobia aquilam nigram supra caput Regis volitantem conspicatus, dum varij varium inde futuri belli omen coniectarentur, præ cæteris respondit: Si Aquilam hanc, ô Rex, sagitta transfigam, habebis prosperæ victoriæ signum, si verò non occidero eam; signum cladis tui exercitus. Atq; sic arcu extenso caudam Aquilæ tetigit, quæ nihilominus integra auolauit, Ergò inquit, ô Rex, non omnes inimicos tuos interficies sed dissipabis eos, sicut istas pennas ego. Excepit omen Cazimirus, & euentu rem cōprobante, militi ad insignia illius gentilicia, sagittam cum pennis Aquilæ adiunxit.

 Igi-

Igitur obseruabit Imperator, vt si mobiles militum animos, vel augurijs aliquibus vel portentis moueri animaduerterit, vt istiusmodi omina omnia ad priscorum morem in lætiorem partem interpr]ætetur, quamuis illorum opinione sinistri quid portendere videantur, sed vel ex causis naturalibus proficisci persuadeat, vel &re sua accidisse dicat. Prout Cæsar fecit, cum in Africam traiecisset, atq; è naui exiliens pronus cecidisset. Teneo te Africa, dixit. eaq; ratione militum animos casu eo non mediocriter consternatus, restituit. Epaminundas quoque, cum ei auguria obiecta fuissent, quorum alterum victoriam portendebat, alterum cladem; animaduertissetq; animos multorum in suspenso esse ac metu, diuersorum auguriorum obiectu, indicta concione, ea sic interpr]ætatus est, vt si obsequentes Præfectis suis se præberent, alacriq; animo hostes incesserent, lætum illis augurium dari; sin aliter, triste & funestum. Ita magnus vir rem ambiguam incertamq; optimam in partem interpretando, animos suorum sinistro augurio perculsos erexit, seq; præsenti periculo liberauit. Quamuis itaque huius sæculi homines ab isto molestiæ genere propemodum immunes sunt, scire attamen debemus, quod dum aut pestem pro peccatis nostris, aut tempestatem aliquam aut cladem in bello immissurus est Deus, nunc monstris præmonet, vt à sceleribus consurgamus; nunc per ostenta declarat, vt iram illius placare contendamus. Exemplo hoc manifestißimo, Bembus in Historia Veneta declarat, qui bello Ferrariensi durante, dicit terram Venetijs tremuisse motu tam vehemẽti, vt Senatus præter morem, nulla lege lata dilaberetur ex Palatio: patresq; ruina tectorum intercipi metuentes, tumultuosè se foras truderent. Cadebant autem è summis Curiæ, templiq; Marcij parietibus pinnæ, ac signa marmorea, quæ in ijs antiquitus posita prominebant: turresq; templorum nutare cacuminibus & commoueri prospiciebantur; & æs campanum in plerisque earum, maximè autem in

ea

ea turri, quæ in foro eſt, ſpontè inſonuit: pleræq; etiam vitium fecerunt; & aqua Vrbanis in alueis altè excitata contremuit; domuſq; non vna cum incolentium interitu, & fanorum frequentes parietes ruinam traxerunt: mulieresq; prægnantes permultæ timore perterrefactæ abortum fecerunr, mortuæq; ſunt. Poſtridie igitur eius diei Deo O. M. ſupplicationes in vrbe tres dies fieri, & ne quid præter panem & aquam, ad veſcendum omnes puberes ſumerent, ab Antonio Contareno Patriarcha Venetorum conſultis Patribus indictum. Atque ita omnes ferè magnæ & memorabiles in rebus humanis mutationes, aliquanto antea, aut vno, aut pluribus illuſtribus ac notabilibus ſignis diuinitus portendi ac præſignificari ſolent; maximè verò in bellis, vbi continua aleæ fit mutatio. Sed in omnibus recurrendum ad Deum: procurandumq; vt prudentia noſtra, quàm optima fama de bello & progreſsibus noſtris ſpargatur.

CAPVT XVIII.

De Fama Belli.

VT occaſionis prima ratio in bellis habenda eſt, ſic famæ ſecunda; cùius momentum in bello maximum ſemper. Vnde Curtius. *Fama bella conſtant, & ſæpè etiam quod falſò creditum eſt, veri vicem obtinuit.* Experientia nuper vidimus, cum Guſtauus Tyllio ad Lipſiam profligato, ſola nominis ſui fama Imperij vrbes & arces, quæ alias inexpugnabiles videbantur poſsideret, ſola Herbipolenſi munitione expugnata, adeò, vt quæ fideles etiam Imperatori ciuitates fuerant, poterantq; ſua reſiſtentia retardare victorias illius & vires diminuere, territæ fama ipſius vltrò portas aperiebant, exiſtimantes nihil virtuti ipſius reſiſtere poſſe; præſertim poſtquam Cruſenachum expugnaſſet. Non abs re itaque Liuius ſcripſit, *Fama bellum conficit, & parua momenta*

in spem metumue impellunt animos: præcipuè sub initia; quia fama in nouis cœptis validiſsima eſt: *primisq; euentibus*, vt inquit Tacitus, metus aut fiducia gignitur. Ita cum Demetrius Moſchouiam cum Pòlonis intraſſet, vt eam, eiecto Tyranno Boriſſo Hodunio, tanquam patriam ſuam recuperaret, profligatis ſemel apud Cromos exercitibus illius, ſtatim ad ſe procerum ciuitatumq; partem maiorem traxit, qui relicto iniuſto Imperij inuaſores, vndique ad eum, tanquam ad legitimum Principem concurrere cæperunt. Quid cum altero conflictu ad ipſam Metropolim Moſchouiæ eum profligaſſet? Extemplò ciues portas ei aperuerunt, & in vrbem feſtis cum acclamationibus introduxerunt, vt Boriſſus conſilij inops ſe cum ſuis in arce veneno interficere cogeretur, ne a victore Demetrio, ad ludibrium & crudeles pœnas exponeretur. Scito igitur Imperator inſtandum famæ; & prout prima ceſſerint, fore vniuerſa.

Borys Godunow

E contra verò, famam de aduerſario tuo ſparſam, quòd ſit fortis in præliando, quòd felix in vincēdo, quòd prudens in cauendo, quòd dexter & ſagax in gerendo, generoſo animo contemne, & aduerſus rumores hominum firmus eſto. Non tamen ſecurus, quia nemo celerius opprimitur, quàm qui nihil timet, & *frequentiſſimum initium calamitatis*, inquit Vegetius, *ſecuritas*. Quia igitur nihil paruum in bello; & fiducia ſemper noxia; idcirco diligenter quæ de aduerſario ſparguntur explora, & noli eum contemnere, etſi paruas & prauas copias habeat: quia *Sæpè contemptus hoſtis cruentum certamen edidit, & inclyti populi Regesq; perleui momento victi ſunt*. Et Iulius Cæſar, Martis ipſius pullus, poſt tot victorias & triumphos debellatumq; Pompeium, cum quantum iam Conſul factus in Hiſpaniam conrra filios Pompeij abiret, adoleſcentes quidem illos adhuc, ſed audacia principatu digna præditos, quod eos ranquam indignos paterno nomine & regimine leui apud ſe æſtimaret, in tantum periculum venit, vt per aciem diſcurrens clamitaret, *An milites non pude-*

ret

ret se captum pueris in manus tradere? Post pugnam autem amicis dixit. *Se de victoria sæpè, tum verò primum de vita certasse.* Hinc Curtius. *Nihil tuto in hoste despicitur quem spreueris, valentiorem negligentiâ facies.*

Ego vt nihil timendi, sic nihil contemnendi auctor sum: tu verò Imperator scito, quòd *sæpè in bello, paruis momentis magni casus intercedunt; & nihil tam leue est, teste Liuio, quod non magnæ interdum rei momentum faciat.* In omnibus autem animi excelsi, longam potiùs consequi famam, quàm vitam obtinere breuem malunt; atque ideo cum gloria, & vtilitate subditorum suorum, bella finire cupiunt.

Caput Vltimum
De Finiendo Bello.

DIximus militarem prudentiam maximè necessariam esse, ad tutelam salutemq; Regni: eamq; diuiseramus in hæc tria capita, nimirum, quomodo sit suscipiendum bellum. quomodo gerendum. & quomodo finiendum, Prioribus absolutis, restat de hoc vltimo agendum, videlicet, de Fine belli.

Bella itaque quamuis magna, quamuis diuturna, pace finienda sunt, *cuius & nomen dulce est, & res ipsa,* inquit Cicero, *cùm iucunda, tùm salutaris.* Ergo ad hanc pariter ire debent, tàm quibus salus, quàm quibus gloria charissima est, hoc est, vt Lipsius docet, Victi & Victores.

Victi quidem, metum adhuc faciendo hosti, vt sciat esse tibi adhuc vires: si deliberas, ambiguas; acres, si desperâris. Ideo te erectum & fidentem animi ostende, ne ignauum & vile aliquod animal videare; iuxta vetus illud prouerbium. Sub clypeo melius succedere pacis negotium. Ita Zamoscius in Moscouia, cum acerbissima hyeme vrbem Plescouiensem triginta millibus armatorum obsideret, quæ intus præter

ter ciues quinquaginta ſeptem millia defenſorum habebat; ſciebat & auxilia obſeſsis præſto adfutura. Nihilominus ad pacis conditiones deſcendere noluit, donec Moſcus ei tota Liuonia ceſsiſſet, perpetuumq; fœdus cum gente Polona ſanxiſſet. Similiter ad Chotimiam vndique à Turcis cincti, non prius ad pacem deſcendimus, donec prior barbarus iſpe recederet, & nullam tributi ſoluendi mentionem faceret.

Et quamuis pax vel iniuſta, vtilior ſit iuſtiſsimo bello, tamen quia viro Principi intolerabilis, vtpotè quæ labem & ignominiam adfert; ideo in tractatione pacis, diligenter videbis, vt verè pax ea ſit, non pactio ſeruitutis. quia potiùs eſt cum dignitate cadendum, quàm cum ignominia ſeruiendum. Quapropter in omni pace, hæc duo conſiderabis, vt Honeſta ea, & vt Simplex ſit. *Honeſta erit*, cum aliqua tolerabili conditione finies bellum, vti paucos ante annos fecerant, Daniæ Rex, & Mantuæ Dux, cum Imperatore Ferdinando II. grauiſsimo ab eo bello deuicti, & poſtea ſuis poſſeſsionibus per certas pacis conditiones ab eodem reſtituti. *Simplex verò*, quando in tractatibus, nullus fucus, nulla fraus adhibetur, & pacis nomine inuolutum bellum iterum non reformidatur, vti Sueci & Turcæ facere ſolent: alias enim, *pace ſuſpecta*, vt docet Tacitus, *tutius bellum*.

Obſeruandum autem eſt, quòd non ſemper pax impetrari poteſt; ſed tum ſolummodò, dum ſibi vterque confidit, & pares ambo videntur: iam verò rebus inclinatis, neceſſe eſt, vt te quoque inclines; & quãquam atrociter loquaris, minorem tamen apud te animum eſſe ſcimus; & vt Hiſtoricus ait, *Apud victos plus ferè querimoniarum, quàm virium*. Ergo neceſsitati pare, & omiſſa ira ac ſpe, fallacibus auctoribus, te ipſum tuaq; omnia, victoris cognitæ permitte fidei. Sæpè enim victores, (qui alto quidem ſunt animo) ſecundæ res in miſerationem ex ira vertunt; & ſupplices, nihil abnuendo, veniam omnium accepêre. Ita Alexander Poro Indiæ Rege ſuperato, non modo Regnum ei reſtituit, ſed & alias multas

pro-

prouincias attribuit, cum captum rogasset, quomodo tractandus esset? Regaliter inquit. Percontante Alexandro. Nunquid aliud vellet? respondit. in Regali tractatione inesse omnia. Igitur dimissum & muneribus Regijs, & regno vti diximus debellato, satrapijsq; alijs plurimis donauit. Idem fecêre & alij plures Reges, solâ victoriâ contenti.

Victores ideo pacem non abnuant velim, tùm quia id decorum ipsis, & vtile, tùm quia maximè tutum. Nam quamuis vela tibi tumeant secundo vento, tamen potes procella inuolui & euerti, si prætermittis hoc tempus, quo dare magis quàm accipere potes pacem. Eapropter Serenis. REX noster VLAD. IV. debellatis ad Smolenscum Moschis, profligatisq; cum Abasi Bassa eorum duce in Podolia Turcis, eductoq; splendidissimo contra Suecos, instructissimoq; in Prussiam victore exercitu, pacem maluit potiùs cum omnibus suis vicinis concludere, quàm dubiam prosequi victoriam, & sanguine humano fuso, vanam sibi quærere gloriam. Cæterum, quia pacem habere cupienti, arma semper in manibus tenenda sunt, & vt Tullius inquit. *Si pace frui volumus, bellum gerendum est: si bellum omittemus, pace nunquam fruemur*, ideo gerendi belli rationem edocturi, Ducis cumprimis ipsius officia, requisitasq; in eo dotes, libro sequenti prosequemur.

SIMONIS STAROVOLSCI INSTITVTORVM Rei Militaris.

LIBER SECVNDVS De Bello.

CAPVT PRIMVM

De Constituendo Duce militiæ.

Ost præparatam ad bellum Pecuniam, Annonam, & Arma; vti superius docuimus; quartum requisitum est, *Habere viros bello gerendo aptos:* hoc est, tàm milites, quàm Duces exercitatos; & tàm impugnare, quàm repugnare peritos.

Et quia caput totius exercitus Imperator est, militarem verò sine Duce turbam, esse corpus sine spiritu, scimus; ideo ab ipso ordiemur primo, & de illius electione seu constitutione, de officio, auctoritate, dignitate, atq; virtutibus requisitis, toto libro præsenti agemus.

Duo itaque genera Ducum consideranda sunt. Primariorum, & Secundariorum. *Primarij dicuntur;* qui summæ rei imperant, suisq; auspicijs & ductu rem gerunt. *Secundarij dicuntur*, qui imperantis alterius nutu, sine iussu

impe-

imperant, & ſuo ſaltem ductu rem gerunt. In prima claſſe, quiuis Rex aut Princeps in ſuo ſolo. In altera, ij qui ab his conſtituuntur, Adminiſtri bellorum & Legati, quos propriè Duces exercituum vocamus.

Qui igitur Princeps, bello Ducem talem conſtituit, & vult illud efficaciter ac feliciter peragere, hæc tria imprimis habere procuret. *Primo* Vt Dux belli ſit vnicus, ſiue Collega. *Secundo.* Vt omnia pro ſua prudentia, liberè gerat, abſque omni dependentia, vel Principis, vel Commiſſariorum. *Tertio.* Vt ſit ad omnia munia belli reſolutus & aptus.

Quantum ad primam conditionem, vt in Repub: adminiſtranda; mala eſt gubernatio multorum, ſed vnus Princeps eſto; ſic & in gerendo bello plurium imperium nociuum, vnus Dux ſeu Imperator ſit. Nam vbi æqualis poteſtas duobus datur, ſemper diſcordiæ, æmulationes, ſimultates, & militum diſſenſiones erunt, exercituſq; ille quamuis potentiſsimus nihil omninò efficiet. Experti hoc toties Romani, quamuis legum obſeruantiſsimi, & patriæ amantiſsimi fuerunt, de quibus propterea Liuius, *didicerunt complurium imperium bello inutile eſſe.* Sed & nos Sarmatæ hoc ſæpiùs experti ſumus, boniq; publici damno didicimus, nuſquam proſperè ceſsiſſe res noſtras, quoties in expeditione aliqua vterque Dux belli, tàm Polonicarum, quàm Lituanicarum copiarum, fuerat ſimul. Et Athenienſes olim totum exercitum in Sicilia amiſerant, quod Duces inter ſe diſcordes fuiſſent æqualis poteſtatis. Et Hiſpaniarum Reges ſimiliter ob Ducum contentiones in Aphrica, ingens damnum ad Alzerbam acceperunt. Et in Anglia, tàm nauali, quàm terreſtri prælio, ob Ducum diſcordias, res malè geſta ſæpiùs: plurimiſq; alijs in locis & regnis, id accidiſſe, Hiſtoriæ teſtantur. Vnde, nec mutare Ducem in vna expeditione conſultum, præſertim ſi felix eſt; quia illo mutato perſæpè & fortuna belli mutatur: nec collegam ei æquali poteſtate dare præſertim ſi animoſus eſt, quia intet ſe potiùs quàm cũ

hoſte pugnabunt; interim autem ordo bellicus & progreſſus immutabitur, aut interrumpetur.

Secunda conditio eſt, ne Dux ligatas manus habeat, aut circumſcriptus ſit conditionibus, qualiter faciebant olim Carthaginenſes, & Romani ipſi, priuſquam id Reipub: nociuum experientia didiciſſent. Nunc faciunt, Hollandi, Veneti, Moſchouitæ, & ſi paulò liberiùs, quàm antea. Verumenimuerò abſolutiſsimam habeat officij ſui, atque ampliſsimam poteſtatem, qualem & noſtri Duces ſemper tàm in Polonia, quam in Lituania habebant, & cæterorum Regum vulgò Generaliſsimi dicti habere ſolent: alias Commiſsarij illis adhibiti, potiùs impedimento, quàm iuuamento fieri ſolent, præſertim ſi in rebus bellicis non reſoluti, ſed timidi, & priuatum commodum ſpectantes. Vnde Lycurgus prudentiſsimus Legiſlator, refrænata authoritate Regum domi, in bellis abſolutam eis poteſtatem reliquerat. Quem imitati Romani quoque, habentes multis legibus antea circumſcriptum Conſulis officium, poſtmodum liberam eis in bellis poteſtatem permittebant, prout & Dictatoribus; hoc ſolo addito, *viderent nę quid detrimenti Reſp: pateretur*. Et hoc propterea, *quod bellum*, vt inquit Thucidides, *multas res generet, de quibus ne cogitare domi poteras*; vnde facere quoque reſiſtentiam aduerſario debes, non prout apud te conſtituiſti, ſed prout caſus, aut neceſsitas te coget. Propterea Q. Fabius Maximus dicebat. *Conſilia magis res dant hominibus, quàm homines rebus*: & propterea reprehendebat Varronem, quòd ille hoſte nondum viſo, diſponeret apud ſe quomodo procedere deberet. Igitur hoſte conſpecto, Dux non expectet conſilium, aut informationẽ Principis, Reiuepublicæ ſuæ, quia interim rei benè gerendæ poterit occaſionem omittere, vt non ſemel Venetorum Ducibus accidiſſe legimus, tum Architalaſſo Hiſpanico, haud ita pridem contra Anglos: & Anglico etiam contra Gallos, quibus, *ex diſtantibus terrarum ſpatijs*, vt Tacitus inquit, *conſilia poſt res afferebantur*.

Ter-

Tertia conditio eſt, vt ſit ipſe Dux belli impiger & factiuus, atq; ad exequendum promptus & aptus. Quæ aptitudo ſanè, ſeu inclinatio ad bellum in hoc maximè conſiſtit, vt libens volenſq; ſuſcipiat expeditionem, cum ardore quodam & deſiderio, peragendi eam vſque ad finem. Nam ſi vadit ad bellum coactus à ſuo Principe, vt in Moſchouia & Turcia perſæpè accidit; vel ex officio ſibi impoſito ad vitam, vt apud nos in Polonia, non verò ſponte, & cum alacritate innata, tum iam non creſcet in ipſo ardor ille, & promptitudo deuincendi hoſtem, ſed tantùm exercendi munus ſibi impoſitum; quare tergiuerſabitur in omnibus actionibus ſuis & moram trahet, cauſabit difficultates, morbum ſimulabit, ſuadebit conditiones pacis, conſilia vel in minimo requiret à Principe, de commeatu, munitionibus & ſtipendijs militum negligenter prouidebit, lucrum quæret, & vt verbo dicam totum tempus tractationibus potiùs & conſultationibus, quàm operibus Martialibus conſumet; contentus repuliſſe hoſtem, & ſe ſuaq; ſeruaſſe, quàm deuiciſſe eum, aut coegiſſe ad pacem. Ita Nicias in bello Siracuſano olim, & nunc in Belgio quidam Regis Catholici Duces. Sed cui ardor ineſt à natura, & voluntas cum deſiderio famæ bonæ, ille promptè ſe itineri accingit, diligenter annonam & bello neceſſarias machinas comparat, maturè milites euocat, ſollicitè omnia prouidet, omneſq; ſuos Tribunos & turmarum præfectos ad idem faciendum incitat, omnia videre, omnia tangere ipſemet cupit, & nec modò antecedit militem, ſed in periculis quoque ipſe exemplo omnibus præit, & præuenit hoſtem. Talis fuit Alphonſus Rex Aragoniæ, Iſmael Sophi Rex Perſarum, Campſongaurus Sultanus Ægypti, Georgius Scandembergus Dux Albaniæ, Vitoldus Dux Lituaniæ, & noſtra ætate Guſtauus Rex Sueciæ, qui omnibus ferè imperatorijs virtutibus præditus fuit. Sed iam officia Ducis videamus.

CAPVT II.

De Officio Ducis.

Æ*Ternæ naturæ lege*, inquit Dionysius, *receptum est, vt inferiores præstantioribus pareant*, & milites gregarij obediant suis ductoribus, maximè apud quos summa potestas & regimen belli; quia ipsi sine Imperatore, vt remiges sine gubernatore, nihil valent. Et quia Principis proprium munus est, tueri subditos; id autem non potest esse sine fortitudine; idcirco optarem ipsimet Principi militarem prudentiam & fortitudinem; sin verò minus aptus est, tum è subditis egregios in armis Duces, qui animum atque aures darent ad hanc disciplinam. Quæ enim res vitam, aut tranquillum vsum habeat sine ista? Patria quandoquidem, libertas, ciues, atque adeò ipsi Reges, latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis.

Ad inferendum igitur bellum, duo præcipuè in Duce requirentut. Magnitudo animi, & Ratio gerendi belli. quarum ædepol virtutum si expers fuerit, næ non ille suæ laudi, multo minus Reipublicæ consulet; cum boni Ducis munia commodum sine ijs explere nequaquam possit: quod verbo satis scito significauit Gabrias Atheniensium Imperator, cum dixit. *Magis timendum esse ceruorum exercitum cui Leo Dux præsit, quàm Leonum, qui ducem habeat ceruum.* Ideo Iulius Cæsar in Hispaniam proficiscens contra Petreium, aiebat, *non magni eum se facere, quod rem cum exercitu sine Duce haberet.* Qui enim non habet spiritum excellentem & generosum, ille non poterit pugnare Marte aperto; obsidere ciuitates munitissimas; acquirere Regna; concupiscere victorias & triumphos; quia spiritus in eo extinguuntur præ timore, cum hostem conspexerit, vel maiore cum exercitu ad se audacter venire, vel ordine meliori stare intra munitiones suas. Sicut igitur non sufficit nauim esse benè fabricatam,

tam, & adornatam omnibus neceſſarijs ad nauigandum, ſi ventus vela non implet, & eam in altum non promouet; ita non ſufficit Ducem habere ſcientiam rei militaris, & diligentiam officij ſui in omnibus peragendis, ſi non habet animum generoſum, & reſolutum exequendi id, quod deſtinauerat facere ad euertendum aduerſarium ſuum. Vnde Aratus Siciniorum, quamuis fuerit prudens Imperator, quia tamen minus reſolutus & non magnanimus, ideo parum proſperè bella geſsit, quæ audacia potius peraguntur.

Poſt magnanimitatem requiritur etiam in Duce, Ratio gerendi belli, vt non temere ruat in hoſtem, ſed ſecundum præſcriptum rei militaris omnia agat, & ſit diligens officij ſui, quod ſex præcipua munera requirit. *Caſtra mouere, Metari, In campo manum conſerere. Obſidere. Oppugnare, & Propugnare* in quibns omnibus rebus excelluit Iulius Cæſar. Sed particulariter loquendo, in ducendo agmine laudem præ omnibus habebat Philopomenes; in caſtrametatione Pyrrhus; in conſerendo manus cum hoſte T. Manlius Torqnatus; in obſidendo Titus Veſpaſianus; in oppugnando Parmenides; in propugnando Affranius. Quæ ſingula, vt vnus commedè exequi poſsit, deſcribamus qualitates quæ in bono Duce neceſſario requiri debent.

CAPVT III.

De Qualitatibus requiſitis in bono Duce.

QVandoquidem victoria non dependet abſolutè à Duce ipſo, ſed à militibus quoque, ab occaſione bona, à tempore, à ſitu loci, & ab alijs circumſtantijs pertinentibus ad aſſequendam victoriam, eapropter ille contendere debet, vt de illo dici poſsit, tam in felici, quàm in aduerſo prælio, quòd ille rectè ſit functus officio ſuo, & omnia media ad aſſequendam victoriam prudenter diſpoſuerit. Vnde dicitur

de

de Annibale, quòd in illa pugna cum Scipione ad mœnia Carthaginis, licet succubuerit cum tota sua patria, tamen sese ita strenuè gessit, vt semper visus est se gessisse in alijs felicibus victorijs. Nosterq; Zolkieuius paucos ante annos in pugna cum Turcis ad Czeczoram licet post octiduum prælium succubuerit oppressus à multitudine barbarorum tamen dicitur (ipsis etiam Machometanis testantibns) omnibus prudentissimi Ducis munijs functus esse, & gloriosè pro patria atque Religione cecidisse. Victoria etenim assequitur non tantùm ingenio, audacia, exercitio, apparatu & sumptu, sed etiam felicitate & numerositate copiarum; de quibus septem rebus, tres vltimæ, potiùs dependent à potentia Principis, quàm ab officio Ducis exercitus. Quapropter Veneti in tot bellis præualuerunt sumptu pecuniario: apparatu bellico, prisci illi Reges Ægyptiorum & Assyriorum: multitudine exercitus, Tartati, Arabes, Turcæ, Mauritani, Saraceni: ingenio & fortitudine, plurimi diuersarnm gentium Duces; maximè tamen Christianarum; qui iuniore hoc sæculo reuocata veterum Imperatorum disciplina militari, has præcipuè qualitates in legitimo Duce requirunt. *1. Scientiam. 2. Virtutem. 3. Prouidentiam. 4. Auctoritatem. 5. & Fortunam.*

Scientiam nempe, vt artis suæ gnarus sit; & qui militiam longo vsu combiberit, non auditione solùm aut lectione: hoc est, vt vno verbo sit peritus, & nullum genus belli sit, in quo illum non exercuetit fortuna. Qui norit, quis ordo agminis: quæ cura explorandi: quantus vrgendo trahendoue bello modus.

Virtutem verò, & corporis & ingenij vigorem qnemdam habentem, vt videlicet alacer actuosusq; sit, exerceat legiones etiam sine bello; curâ, prouisu, perinde agat, acsi hostis ingruat: *& cui,* (vt cum Cicerone dicam) *adsit labor in negotio, fortitudo in periculo, industria in agendo, celeritas in conficiendo.* At animi virtutes adhibendæ etiam quædam

sunt.

sunt. *Non enim solùm bellandi virtus in summo atque perfecto Imperatore quærenda est*, inquit idem Cicero, *sed multæ sunt partes eximiæ, huius administræ, comitesq́; virtutis, Temperantia, Fides, Facilitas, Humanitas, Castitas &c. quæ nisi aut omnia, aut pleraque habeat, non ego possum Imperatorem in aliquo numero putare.*

Prouidentiam, quæ cautos cunctantesq́; Duces facit, nullo loco commissuros se fortunæ, nisi quantum necessitas cogat. Etsi calidos amat vulgus, temeritas tamen sit à Duce alienissima, quæ præterquam quod stulta est, etiam infelix & exposita ad omnes laqueos. Polibius pulchrè. *Celeritas & audacia & impetus præter rationem, & vanitas ac typhus, hostibus quidem opportuna, noxia verò maximè amicis*; nam ad omnes insidias, fraudes, atque astus obnoxius est hic talis. Quapropter Sertorius cognoscens benè quòd non liceat in bello bis peccare, dixit. *Oportet Ducem respicere magis, quàm prospicere, quia præliorum delicta emendationem non recipiunt.*

Felicitatem, quæ comes ferè consilij & rationis est, sed tamen paullò benignius quibusdam attributa à Deo. Ille vnus eius auctor, eamq́; præstare à seipso nemo potest. Vnde olim Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis Imperatoribus, non solùm propter virtutem, sed etiam propter Fortunam sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos legimus.

Auctoritatem denique, quia vehementer pertinet ad bella administranda, quid hostes, quid socij, quid ciues ipsi & milites de imperatoribus existiment. Hinc Curtius, *Maiestas & auctoritas imperantis fulcrum regnorum, & salutis tutela est.* Cæsar ad Monarchiam adspirans, media nulla neglexit quibus auctoritatem sibi conciliaret: ideo Pompei & Crassi societate acquisita, ex omni prouinciarum copia, Gallias sibi potissimum elegit, qnæ emolumento suo & opportunitate, idoneam triumphis materiam suggesturæ videbantur.

 tur.

tur. Sciebat enim prudentissimus Imperator auctoritatem omnem ex metu quodam & admiratione constare, eamq; opibus & victorijs maximè obtineri. Hæ enim si frequentes sint, omnes timore simul & stupore percellunt, dum eum vinci posse desperant, qui sæpè iam vicit. Illæ verò, & milites in officio continent, & conciliant amicos. Sed de his, alijsq; qualitatibus boni Imperatoris, singulis capitibus.

CAPVT IV.

De Scientia Ducis.

DVplex scientia in Duce requiritur, Politica & Militaris: ad illam spectat Eloquentia: ad hanc Geometria & Architectura, parentes omniũ artiũ, Mechanicarũ. Non requiritur itaq; in Duce tanta perita harũ artiũ, vt in magistris illarum, sed vt in Imperatore; qui non exstruet ipse pontes, aut machinas militares, neque ædificabit munitiones, aut explodet bombardas; sed vt attendat ad omnes harum rerum professores, & posit iudicio suo discernere, vtrum illi benè aut secus, hæc à se imperata exequantur. Vt autem ipse optimè loquatur ad milites, artifices, legatos extraneos, & consiliarios suos, optimè studere Eloquentiæ debet, & in hac excellere conabitur. Quam vt fundamentaliter possidere valeat, Philosophiam Naturalem & Moralem diligenter leget. Mathematicam discet, Historias & Oratores euoluet, sed maximè Cosmographiam in manibus habebit, si cognoscere cupit situs locorum, atque genios populorum. Quapropter viros eruditos penes se fouebit, à quibus reliqua ex conuersatione & discursu discet. Ita Iulius Cæsar & Alexander Macedo, & omnes validissimi Principes atque Duces, qui postea Magni cognominati fuerunt; inter quos Joannes Samoscius qui & Orator summus in patria sua fuerat, & Senator prudentissimus & Imperator felicissimus, & scriptor in vtraque Philosophia celeberrimus, nec non erudi-

torum

torum virorum fautor & patronus Singularißimus. Sed & Machometes II. Turcarum Imp. victoriosißimus, quamuis & natura Tyrannus, & instituto Prophetæ sui, qui omnem litterarum cognitionem prohibuit, barbarus, egregiam attamen hac in parte laudem meretur, quod & viros eruditos penes se quamplurimos aluerit, & Historicos tam veteres quàm Neotericos in linguam Turcicam transferri iusserit, quin & imagines Principum præstantiorum atque Ducum ex eis depictas in suo palatio habuerit, vt non res gestas modò ipsorum legere posset, sed & vultus eorum virtutem quodammodo spirantes intueri, atque inde ipse magis ac magis accendi ad gloriam.

CAPVT V.

De Experientia Ducis.

Experientia rei militaris tribus ex causis agnoscitur in Duce. Prima, si scit delectum militis facere. Secunda. si scit eum exercitare. Tertia. si scit illo ad assequendam victoriam prudenter vti. Ob primam conditionem, laudem inter veteres merentur Pyrrhus Rex Epirotarum, & Marius Consul: inter recentioris memoriæ Duces, Albericus Balbianus, & Georgius Scanderbergus. Ob secundam, Scipio Numantinus, & Domicius Corbulo ex veteribus: ex recentioribus verò Selimus II. Turcarum Imp. exercendo suos Ianitzaros, & Saladinus Ægypti Sultanus, instituendo suos Mamaluchos: Apud nos verò Ostaphæus Dascouicius formando Cosachos Zaporosenses, & Rex Stephanus Batoreus faciendo Haiducos. Ob tertiam denique Alexander Magnus, qui triginta quinque millibus peditum, & septem millibus equitum Asiam occupauerat, & Iulius Cæsar, qui pluribus quidem legionibus hostes vincere solitus erat, sed longè numerosiores hostium exercitus profligabat, & cum for-

tioribus multò populis quàm Alexander Magnus bella geſſit; & quod maximum eſt, cum ipſis Romanis, & tanti nominis Imperatoribus.

Igitur peritiæ potiſsima in Duce ratio habenda eſt, vt ſit miles potiùs, quàm vir bonus. Vnde Ariſtoteles. *In bellica præfectura* maior reſpectus habendus peritiæ, quàm virtutis aut morum. Non enim ſufficit bella incipere, aut ea velle gerere, ſed opus eſt omnia requiſita ſcire, & praxi ipſa experiri: nam ſi quolibet in negotio homo nouus & inexpertus parum proficit, priuſquam rei experientiam acquiret, tum maximè in re militari, vbi communiſsimè caſus & fortuna dominantur; quibus interuenientibus, impoſsibile vt Dux nouus poſsit prudenter, iudicioſè, & fortiter omnia quæ accident peragere, priuſquam praxim rei addiſcet, & aſsidua armorum tractatione ingenium confirmabit. Eapropter Romanam Remp. non Imperium tantùm, ſed & ſalutem arti militari debuiſſe prudentiorum nemo dubitat. Nulla ſiquidem magna ciuitas aut regnum quieſcere poteſt; ſi foris hoſtem non habet, domi inuenit: bellis autem Reſpublicæ implicatæ, à periculis omnibus & mutationibus ſunt immunes. Ideo ſtante adhuc Republica Romana, nemo militiam detrectare poterat, quem non ætas, aut fracta valetudo, aut alia iuſtiſsima cauſa excuſaret, quòd aſsiduè cum vicinis belligerandum eſſet, vt pax domi maneret; quemadmodum nunc faciunt Turcæ. Hoc autem imprimis ſtudioſè curabant Primates Romanorum, vt à teneris filij eorum militiæ aſſueſcerent, nec voluptati aut otio ſe darent; quia ſciebant eos aliquando militibus præficiendos, quos nemo cum laude gerit, qui non diu & ſubeſſe didicit, & militare. *Nemo enim,* inquit Seneca, *benè imperat, niſi qui ante paruerit imperio.* vt & Iulius Cæſar fecit, qui prima ſtipendia, teſte Suetonio, in Aſia peregit, primuſq; poſtea Romanorum Imperator fuit, qui rebus geſtis omnes quodquot hactenus in Orbe Duces bellicoſiſsimi fuerunt, atque ipſum Alexandrum Magnum ſupe-

ſuperauit. Quapropter in Prætura militari, opinione Philoſophi, vſus magis quàm virtus ſpectari debet, quem, qui negligunt, patriæ non ſtudent. Olim Pompeius cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat, vt par futuro Imperio fieri poſſet. Neque enim aliter ille potuiſſet par eſſe Sertorio, niſi ſe, & milites, frequentibus exercitijs præparauiſſet ad prælia. Ætas noſtra quatuor ſummos Imperatores vidit, qui aſsidua meditatione armorum peritiam rei militaris aſſecuti fuêre, Henricum IV. Franciæ Regem, & Guſtauum Adolphum Seciæ. tum Mauritium Naſſouium Auraſiorum Principem, atque Carolum Ghodkieuicium Magni Ducatus Lituaniæ Supremum exercituum Ducem, quibus cùm multa igneus animus, tùm omnia ferè ad aſſequendam gloriam, continuum à teneris exercitium dederat. Hodie peſsimo exemplo tota ferè in Europa etiam pueros, aut adoleſcentes immaturis honoribus corrumpunt; adeò, vt plurimi ante ſint Duces, quàm ferulæ maternæ manum ſubduxerint, aut per ætatem ſapere poſsint. Quapropter ſciant Reges & Reſp. peſsimè ſecum agi, ſi rei militaris imperitos, qui ſe otio magis quàm bello dedere, virtute neglecta, iniuſtus fauor militibus præficiat.

CAPVT VI.

De Ingenio & Induſtria Ducis.

NOn ſufficit Ducem eſſe Scientijs imbutum, & bellicæ rei peritum, opus eſt etiam vt ſine mora, tempore neceſsitatis, poſsit monſtrare ingenium ſuum & induſtriam, caſus aduerſos in bonum interpætando; ſedando tumultus militum, aut conſternatorum, aut ſeditioſorum; excogitando dolos ſeu ſtrategemata; conciliando ſibi hoſtes; prouidendo commeatus; inueniendo nouas machinas, aut arma; & id genus ſimilia, quibus de ſe opinionem ingentis pruden-

tiæ & dexteritatis, tàm apud aduersarios, quàm apud suos, conciliare posset. Nam quædam ingenia sunt vulgaria, plebeia, parua, deiecta, quæ in angustas damnata cogitationes, nil animis altum concipiunt, nil præclari cogitant, nec è sua humilitate excedere audent. Tali ingenio Dux præditus nihil ardui suscipiet, nihil magni cogitabit; nec præuenire hostem audebit, nec obsidionem aliquam difficilem aggredietur, aut aggressam perficere poterit; ne sciet possessam prouinciam retinere, aut victo acie aduersario victoriam prosequi, sed contentus felicitate pugnæ domum reuertetur, aut præda sese occupabit. Propterea non sunt æstimandi Duces ex in dolis, quam habent bonitate, sed ex operũ quæ faciunt, vel præstantia, vel prauitate.

Alia ingenia sunt, nimia mobilitate vaga, futilia, fluxa, euanida; quæ nullo saburrata pondere instabili huc illuc motu feruntur, fluida tantum leuitate constantia. Dux tali ingenio uihil præstantis efficiet, sed huc & illuc vagabitur cũ exercitu donec eum perdat aut pereat ipse. Ita nostra ætate Mansfeldius contra Regem Hispaniarum & Ferdinandum II. Imp: modò Danum iuuabat, modò Hollandos, modò Hassium & rebelles: & nullibi insignem bello operam edidit, licet sæpiùs numerosissimum exercitum habuisset. Tandem ad Gaborium in Transyluaniam profectus nullo edito ingenij sui ad posteros militari monumento, inglorius obijt, relictis in Silesia quadraginta millibus armatorum ad trucidandum Ferdinando Imper, qui eos breui post per Duces suos ad internecionem fèrè deleuit.

Item sunt ingenia tarda, dura, pinguia, retusa, hebetia ad cogitandum, ad iudicandum imparata, ad capiendas disciplinas, nisi immanem adhibeant laborem, incommoda. Talia omnino ad militarem Præfecturam sunt inhabilia, nec digna nomine aut officio Imperatorio. Quibus cognatione quadam accedunt ingenia tortuosa, perplexa, intricata, multiplicia, quæ suis implicata vestigijs hærent, vt se euolue-

re atque expedire nequeant. Et proinde ad Imperatorium munus inepta, vt pote quæ omnia consilia perturbant, & nullum in castris ordinem possunt seruare, aut in agendo celeritate vti. Iam autem in bello sæpenumero inopinati tumultus ingruẽtes, tumultuariam quoque vtilis consilij rationem expedire cogunt. Quo fit, vt è re nata, & difficili promendum sæpè sit subitum consilium. Nam in rebus bellicis, *insperata accidunt magis*, vt inquit Plautus, *quàm quæ speres*.

Sed inuenies & subita ingenia atque extemporanea, subtilia, prompta, elegantia, quæ celeri ad cogitandum motu, facilè quæquæ compræhendunt, sed memoria parum fida, & iudicio infirmo. Talia sanè ingenia Ductoribus cohortium aut legionum potius, quàm Ducibus ipsis conuenire possunt; qui dolos in hostem excogitabunt, & modum oppugnandi vrbes, sed iudicio Imperatoris submittent, quem non modò acutum & perspicacem, sed & iudicio firmo, vastaq; memoria pollentem esse oportet.

Reperies etiam ingenia grauia, robusta valentia, acri iudicio, singulari solertia, quæ in arduis versata negotijs, quo tardiores, eo ampliores studij constantiæq; suæ fructus proferunt; Et non tantùm ad regimen ciuile sed & ad Militare quoque sunt aptißima. Talis M. Marcellus teste Liuio fuit qui *nihil ita gerebat, vt aut fortunæ, aut temere hosti commissum dici posset*, Nam vt dicit Plutarchus. *Fortuna id vnum hominibus non aufert, quòd benè fuerit consultum.* Nemo autem melius consulere potest, quam qui iudicio acuto, & solertia singulari præditus est.

Neque desunt etiam temperata & mediocria ingenia, quæ inter fluxam leuitatem, & ponderosam posita tarditatem ad cultum humanitatis & bonarum artium imprimis valent. Sed nec in bellis spernenda omnino sunt, quia animos militum sibi conciliant facilè, & aduersariorum sectatores ad se pelliciunt optimè. Talis apud Persas Metabarzenes fuisse dicitur, *quo neque astutius alicuius Imperatoris*. inquit Probus, *cogitatum, neque celerius factum*. O-

Omnem verò virtutis implent fructum, ingenia illa diuina, præclara, eximia, diffusæ vbertatis, expeditæ celeritatis, confirmatæ stabilitatis, quæ in rem omnem tempusq; commoda, ardua quæquæ animosè suscipiunt, & dextrè perficiunt: tam ad inueniendum prompta, quàm ad iudicandum acuta, & ad memoriam diuturna & firma. Et talia tàm in sago quàm in toga præcipuo loco censentur. Qualis erat olim Scipio Africanus, qui sua industria conciliauerat sibi animos Hispanorum, Siculorum, Masinissæ & Sifacis; eorumq; sumptibus armauerat ingentem exercitum in Carthaginenses. Nuper similiter Gustauus omnibus militaribus virtutibus præditus & ingenio diuino, Germanorum viribus Germaniam occupauerat, & oppugnabat domum Austriacam. Sed ex veteribus L. quoque Sylla nimium laudatur, *Cui* inquit Sallustius, *nunquam super industriam fortuna fuit: multique dubitauere fortior an felicior esset: & cui ad simulanda consilia altitudo animi incredibilis.*

CAPVT VII.

De Vigore & Alacritate Ducis.

VIgor in Duce maximè in hoc consistit, vt lubens lubensq; & non coactus, expeditionem belli aggrediatur; vt deliberata in consilio, promptè & alacriter exequatur: vt susceptam expeditionem constanter vsque ad finem deducat; vtq; semper tàm in pugna, quàm etiam ante pugnam, ardorem animi vultu oculisq; præferat; & nusquam desperatum animum suis militibus ostendat, aut desperatam vocem emittat. Quid enim audeant, si te videant segnem, & velut animi captum, huc illuc clamoribus circumagi? Profectò necesse est ad fugā parati sint, qui Ducem suum sentiunt desperare. Excita igitur & doce, quo timoris minus sit eò minus fermè periculi esse. Semperq; in prælio his maximum pericu-

riculum esse, qui maximè timent. audaciam pro muro haberi.

Et quia nulla res magis in bello valet, quàm celeritas non segnis; ideo Dux sit alacer, vegetus, expeditus, & promptus in exequendo ea, quæ in consilio determinauit. Vnde Otto imperator dicere solebat. *Nullus cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest laudari nisi peractum. quapropter consultare oportet lentè, consulta exequi festinanter.* Ne deinde accidat id, quod de Fabio Valente Tacitus scripsit. *Quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec prouidit Inutili cunctatione agendi tempora consulendo consumpsit.* Nam in omni negotio bellico hæc tria potissimum requiruntur. Consultatio, Determinatio, & Executio. In qua re vltima præstabat M. Agrippa, & Septimius Seuerus: vterq; enim per omnia extra dilationes fuit positus, consultisq; facta coniungens. Quibus apud nos perquam similis erat Vitoldus; Apud Valachos Stephanus Palatinus; Apud Hungaros Ioannes Huniades; apud Albanos Georgius Scanderbegus; apud Regem Hungâriæ Ioannem, Hieronimus Lascus Palatinus Siradiensis. Sed Alexandrum M. & Iulium Cæsarem, nemo vnquam hac in re superauit. Et de Alexandro quidem Q. Curtius dicit. *Nullam virtutem Regis istius magis, quàm celeritatem laudauerim.* De Cæsare verò Suetonius, *Vt persæpè nuncios de se præuenerit.* Eadem celeritate valuit Selimus Primus Turcarum Imp: qua Syriam atque Ægyptum occupauit. & Ferdinandus Cortesius in Nouo Orbe; & Gaston de Foix, Regis Galliæ copiarum Præfectus, qui in spacio quindecim dierum, liberauit obsidione Bononiam, profligauit ad Villamfrancam Venetos, & Prixiam recuperauit. Sed & Totilas Rex Gottorum, ob celeritatem in agendo, laudem inter bellicosos Duces promeruit. Et apud nos in Polonia Romanus Sanguscus, & Alexander Lisouius hac eadem arte sunt celebres. quòd vterque Moscorum copias & regna, ita sua celeritate opprimeret,

ineret, vt nullus eorum Dux aduentum ipsorum præsentire, aut manus effugere posset.

Sed non tantùm sit alacer Dux in aggrediendo ea quæ in deliberatione determinauit, verùm etiam perseuerans in perficiendo, vbi resistentiam præter opinionem suam nactus fuerit. Qualiter Appius Claudius fecit; qui cum Veios obsideret, nec oppugnare vrbem absque ingenti damno suorum posset; nec ad promouendam in longum obsidionem sufficientem apparatum haberet, recedere tamen noluit, populoq; Romano continuationem omnino suasit. *Hic*, inquiens, *sit terror nominis nostri, vt exercitum Romanum non tædium longinquæ oppugnationis, non vis hyemis ab vrbe circumsessa semel amouere possit; nec finem vllum alium belli, quàm victoriam nouerit; nec impetu potiùs bella, quàm perseuerantia gerat.* Qua perseuerantia Rex Hispaniarũ vsus est in obsidione Ostendæ, Poloni in expugnatione Boleslaueciæ & Nacli, Rex Galliarum Ludouicus XIII, in euersione Rupellæ. Stephanus Battoreus in obsidione Polociæ. Zamoscius in obsidione Plescouiæ. Sigismundus III. in expugnatione Smolenski, eiusq; filius nuper Serenis. Vladislaus. IV. ibidem in obsidione castrorum Moscouiticorum, vbi & cælum nimiùm rigidum est, & commeatus ob rarissimas populationes, vias vliginosas, vastitatemq; syluarum valdè difficilis fuit. Vt igitur in pericula Dux bellicus audax est & alacer, ita in supportatione moræ, inopiæ, atque iniuriarum cæli sit patiens, vegetus viuax, & ad omnes casus promptus, quo milites etiam vultum ipsius considerantes, sint ad omnia expediti & vigorosi, nullam desperationem in rebus difficillimis animo concipientes.

Rochelle

CAPVT VIII.

De Magnanimitate & Fortitudine Ducis.

FOrtitudo secundum opinionem Ciceronis est. considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Eius par-

partes Magnificentia, Fidentia, Patientia, & perſeuerantia. Ex quibus ſanè fit Magnanimitas, quæ eſt rerum magnarum & excelſarum, cum animi ampla quadam & ſplendida propoſitione, agitatio, atque adminiſtratio. Magnus enim & à natura ipſa ad honeſtatem conformatus animus, nec aſperitatibus terreri, nec vlla vtilitatis ſpecie à recto amoueri poteſt. Et Dux belli tali animo præditus excelſa quæquæ cogitat; difficilia aggreditur: ſpernit mortem, ſuſtinet incommoda, non quærit lucrum aut diuitias, ſed conſtanter perſeuerat in propoſito, vnde immortalem gloriam aſſequi poſsit. Tales cum fuerint infiniti, nouem attamen præcipui atque incomparabiles Heroes eſſe dicuntur. Tres Iudæi. Iudas Machabæus, Ioſue, & Dauid. Tres gentiles ſeu pagani. Hector, Alexander Magnus, & Iulius Cæſar. Tres denique Chriſtiani. Carolus Magnus, Arthurus Britannus, & Gotifredus Bullonius. Cæterumquo ad Magnanimitatem & Fidentiam. M. Marcellus teſtimonio ipſius Annibalis celebratur, qui primus poſt tot clades acceptas auſus eſt Marte aperto cum Pœnis congredi. Vnde Annibal eum in acie conſpicatus dixiſſe fertur. *Cum eo nimirum nobis hoſte res eſt, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam poteſt, ſeu vicit, fortiter inſtat victis; ſeu victus eſt, inſtaurat cum victoribus certamen.* Sed & Narſes prætereundus non eſt, qui à Iuſtiniano Imp. cum exercitu in Italiam miſſus, tales tantasq; res geſsit, tantas confecit expeditiones, tot Reges vicit, tantasq; de hoſtibus victorias reportauit, vt in vno ipſo robur Herculis, audaciam Hectoris, generoſitatem Alexandri, ingenium Pyrrhi, & fortunam Scipionis eſſe Romani affirmarent. Ex ijs autem, qui ducti magnanimitate ſpreuerunt multitudinem aduerſariorum, & paucis ſuis militibus, numeroſiſsimos hoſtium exercitus profligarunt, Polonia noſtra habuit ferè infinitos. Et nuperrimè Nicolaus Potocius Dux militiæ Regni Campeſtris, ad coërcendum rebelles Coſachos Zaporoſenſes miſſus, qui ducibus Pauluco & Skidano vltra quadragin-

ca millia congregati, inſolenter ſeſe geſſerant prouinciales vexando, nobilitatemq́; Catholici ritus (nam ipſi omnes Schiſmatici ſunt, Græcanici ritus,) occidendo, & inſurgendo in Dominos ſuos, quorum ſubditi erant. Igitur Paulucus relicto certo in loco benè munito cum reliqua multitudine, ſocio ſeditionis Skidano, ipſe cum ſelectioribus quindecem millibus ſclopetariorum, & octo millibus gregariorum more ſuo carraginibus vallatus, in campos apertos obuiam Potocio proceſsis, habens octo maiores bombardas ſecum, vt inopinatum aggredi poſſet & circumuenire, eo quòd intellexiſſet eum vix duo millia Polonorum penes ſe habere, & tormenta bellica nulla: præterea maiorem partem eorum equites eſſe. Potocius itaque conſpecto aduerſario, indignum retrocedere ratus, magno animo concurrere ſuos iuſſit, & cæſis ex eis vndecim millibus in acie, tormenta maiora accepit, fugientesq́; ad Skindanum inſecutus, ita fortiter eos, vbique ſeſe opponentes, cecidit, vt & ducem ipſorum Paulucum & chiliarchas præcipuos, viuos ceperit, adq́; Regem Varſouiam miſerit, potitus omnibus ſignis, ſigillo, priuilegijs & inſignijs ipſorum. Ita enim ſæpiùs fortes ac generoſos animos Superi aduerſis probant, eoſq́; docent dura ac difficilia non formidare, & ſeſe cum fortuna luctando, ac pugnando exercere, vt egregia contentione, quid eorum virtus valeat, poſsint vniuerſo Orbi oſtendere.

CAPVT IX.

De Temperantia & Abſtinentia Ducis.

QVia intemperantis animi motus ſemel admiſsi, liberas mentes ſubigunt, & impotentes feruntur in libidines. ideo Dux bello deſignatus ſit temperans & quantum ad caſtitatem & quantum ad attrectationem rei alienæ; ſed in omnibus ſe præbeat generoſum, ſobrium, modeſtum, frugalem.

lem. vt poſsit ſuo exemplo milites bonos efficere. Alias *non poterit exercitum is continere Imperator* inquit Cicero; *qui ſeipſum non continet, neq́; ſeuerus eſſe in iudicando, qui alios in ſe ſeueros eſſe iudices non vult* Iam autem præcipua militis virtus eſſe debet, erga ciues patriæ, modeſtos, humanos, clementes; contra hoſtes verò, feroces & crudeles ſeſe exhibere. Hæc non niſi ab imperatore diſcet. qui imprimis Caſtus oportet ſit, ne voluptarijs diſtractus hinc inde cupiditatibus, rerum curam poſthabeat maximarum, vt fecit Antonius. cuius animus vt in corpore amicè viueret, in ipſo moriebatur. Et quamquam dimidium imperij adminiſtrandum haberet, & infinita negotia, nullis tamen vacare poterat, nec legatos audire, nec hoſtium conatus animaduerte, nec res ad bellum neceſſarias præparare, nec amicorum & ſociorum amicitiam fouere. Adeo enim Cleopatra mentem eius detinebat, vt ne per horam quidem ipſam ad munia publica referre poſſet. *Itaque Imperaturus refrenet primùm libidines*, inquit Cicero, *ſpernat voluptates, animi labes repellat: tum incipiat alijs imperare, cum dedecori & turpitudini parere deſierit.* Maximè autem auaritiam fugiat; quia eâ ſolâ ſummâ authoritas in Duce eſt in corruptè & magnificè præeſſe exercitu. Exemplo Pyrrhus Epirotarum Rex, qui bello cum Romanis ſuperior, captiuus omnes gratis remiſit, teſtatus coram legatis Romanis, qui ciues ſuos auro redimere curabant, ſe non mangonum more cum Romanis negociari, ſed certare tantùm de gloria & imperio. Idem fecit Zamoſcius cum Moſchouitis quibus nobiles fœminas captas, honeſtè habitas abſque vllo litro remiſit, barbaroſq; eorum animos in ſui admirationem conuertit, qui palam teſtati ſunt, ſe nuſquam paſſos eſſe vt ſimiliter cum Polonis matronis procederent, ſi eas captiuas hàberent. Plerique enim viri fortes, vmbonum haſtarumq; micantium ſtricturas oculis contra ſpectant irretortis, at auri nūmorumq; fulgorem aut faciei venuſtæ formam, non vſquequaque ſuſtinent, mentiſq; a-

ciem hebeſcere patiuntur, vel libidine incitante, vel auaritia.

Sobrium quoque Ducem eſſe oportet, vt in arduis negotijs parandis putandisq; peruigilet. Noctu enim quaſi ſilente & quieſcente animo, multa Ducis cogitatio molitur ac perficit. Hinc Iulium Cæſarem fortunam ſibi fabricantem temperantiæ addictum fuiſſe, ſcripta ſuper eo edita teſtificantur, adeò vt Marcus Cato dixerit. *Vnum ex omnibus Cæſarem ad euertendam Rempub. ſobrium acceſſiſſe* nam Catilinæ coniurationem nihil aliud niſi ebrietas ipſius perdidit. Vnde Dux belli à poculis abſtineat, inq; omni tempore & re frugi ſit, quia facultates exhauriunt & exſiccant frequentia conuiuia aut compotationes, prodigaq; familiarum miniſteria. Similiter & Tribunorum immoderati ac intempeſtiui ſumptus, in veſtes, gemmas, luxus atque delicias, dant occaſionem ad rapiendum per vim aliena. Hinc ex verò inquiebat Cyrus ille Xenophontæus. *Parſimoniam firmiſſimum eſſe penu rerum agendarum.* Scanderbegus verò inclytus ille militiæ Dux dictabat; *belligerandum ita eſſe hodie, vt cras etiam belligerare poſſimus:* habendus itaque apparatus, diſpenſandæ vires, partiendum ita matrimonium, vt quotidie emergentibus nouis creditoribus ſoluẽdo eſſe poſsimus.

CAPVT X.

De Comitate & Affabilitate Ducis.

NVlla in viro nobili virtus affabilitate & comitate amabilior Quid in Duce belli? is vt hoſtes ad ſe alliciat, vt prouinciales in obedientia retineat, vt milites in diſciplina conſeruet, vt agreſtes noua de ſuo aduerſario adferentes excipiat, vt per paganos hoſtium occupationes cognoſcat, vt per ſpeculatores conſilia eorum exploret; neceſſe vt facilis ſit in admittendo, comis in alloquendo, & affabilis in prouocando eiuſmodi homines ad narrandum, quæ ſciunt, aut ſentiunt,

tiunt, aut iam fecerunt. Aliter, si vel superbia elatus, vel crudelitate seuerus difficilem adytum accedentibus ad se præbebit, in maximas difficultates incidet, cum nesciet conatus & consilia aduersariorum, aut ea iam post tempus sciet. Veteres Imperatores hac uirtute diuini habebantur, sed præcipuè Alexander Magnus, & Iulius Cæsar. Quinimò & Marcus Antonius antequam à Cleopatræ illecebris eius animus corrumperetur. Traianus quoque Imp. ob facilitatem & beneficentiam in omnes, omnibus amabilis erat, nulliq; formidandus, præterquam hostibus. Sæpiùs siquidem deliberationibus actionibusq; amicorum intererat, militum animos iocis & dicterijs excitabat, ægrotantes & sauciatos visitabat, donabat, consolabatur. Eius exemplo Carolus quoque Quintus, adeo fuit facilis aditu alloquioque, vt priuatum in modum se demitteret, securus vbique maiestatis suæ. Atque, vt erat versatili ad omnia pariter ingenio, mores exteros ita induebat, vt non minus cum Germanis Germanum ageret, Italumq; cum Italis, aut cum Hispanis Hispanum, quàm Belgis suis se Belgam præstaret. Indignus enim amore ille Imperator est, qui erga eos, qui multis ipsum plenisq; demerentur obsequijs, verborum etiam commodorum parcus est. Quod Zamoscius probè sciens, cum diuersarum nationum & linguarum milites in castris suis haberet, omnes sibi liberalitate & beneficentia comprimis, deinde affabilitate & facili accessu dicto obedientes efficiebat, vt illius amore omnia incommoda sufferent, omnia pericula subirent. Nulla enim tam est fera immanisq, belua, quæ non humanitatis cultu mansuescat: nullusq; hominum animo adeò in domito, vt leniter habitus beneficentia non mitescat. Trahebant ad se animos omnium sua humanitate Tyllius, liberalitate Bucquoius, comitate Dampierus, facilitate Papenheimius, affabilitate Picolomineus. Sed his omnibus virtutibus præcellebat Gustauus, vt de illo velut de C. Cæsare dici verissimè possit, quod fuerit specimen humanitatis, salis,

sua-

ſuauitatis, leporis, beneficentiæ. Ipſe enim gregarios viſitabat ægrotos, ſolabatur deficientes, excitabat vacillantes, cōmeatu&pecunijs prouidebat egentib9, vt patrem eum ſui milites non Regem appellarent. Non parum igitur præſidij erit, Ducem belli eligere, vulgi commendatione, ob humanitatis cultum, & amabilem quandam comitatem, probatum. Quem enim homines ſpontanea voluntatum inclinaitone cordi habent, eius facilimè imperio parent, dicto audiunt, periculis ſubueniunt, decertantemq; protagunt. Expertus hoc Conſtantinus Oſtrogius, qui in ſuis expeditionibus non alia re glorioſus aut victor exſtitit, quam amore militum, & fauore agricolarum, qui ad eum omnia, quæ vel viderant, vel inaudierāt de hoſtibus, extemplò referebant. Qua in re, quam diligens & aſsiduus Imperator eſſe debeat, capite ſequenti videamus.

CAPVT XI.

De Diligentia & Labore Ducis.

DVx cui tantæ poteſtatis inſignia tribuuntur, cuius fidei atque virtuti poſſeſſorum fortunæ, tutela vrbium, ſalus militum, Reipub: creditur gloria, non tantùm pro vniuerſo exercitu, ſed etiam pro ſingulis contubernalibus debet eſſe ſolicitus: Si quid enim illis eueniat in bello, & ipſius culpa, & publica videtur iniuria. Hinc apud Græcos laudatur Themiſtocles, quòd prudenti ſuo conſilio ſeruauerit Athenas. Epaminondas, quòd illuſtrauerit ſuis victorijs Thoebas. Xantippus, quòd ſuo ingenio iuuerit Carthaginenſes, toties victos à Romanis. Fabius Maximus apud Romanos, quòd ſua cunctatione reſtituerit rem Romanā; & alij infiniti, qui officij ſui diligentes fuerunt; ſed inter eos maximè Conon, de quo Probus. *Et prudens rei militaris, & diligens erat imperij.* Similiter Paulus Æmilius, qui nullam

lam rem non attentauit ipſe, nullam non fecit. Ex recentioribus verò Ferdinandus Marchio Peſcaræ hac in parte laudatur, tum quoque Franciſcus I. Rex Galliæ. Nuperrimè verò Guſtauus Rex Sueciæ, atque Carolus Chodkieuicius, copiarum Magni Ducatus Lituaniæ Magnus Polemarchus, qui identidem illud M. Catonis repetere ſolebat. *In bello nihil tam leue eſt, quod non magnæ interdum rei momentum faciat.* Proinde quæquæ minima ipſe videre, ipſe ſcire volebat; & quis Comes, quis tribunus, quis domeſticus, quis contubernalis; & quantum poſsit in bello, velut alter Annibal probè cognoſcebat; & nominatim velut Mitridates vnumquemque appellabat. Talis quoque olim apud nos Boleſlaus Criuouſtus Rex Poloniæ dicitur fuiſſe; & patrum memoria Nicolaus Melecius Polonicarum copiarum Magiſter.

Igitur ſit diligens officij ſui Imperator, & patiens laboris, vt non primus à militia deficiat, ſed poſtremus. De Cæſare Tranquillus. *Laboris vltra fidem patiens erat, & in agmine nonnunquam in equo, ſæpiùs pedibus anteibat, capite detecto, ſeu ſol, ſeu imber eſſet.* Et apud Lacedæmonios Ageſilaus exiſtimabat, *Imperatorem decere potiùs vt tolerantia, quàm mollitie priuatis hominibus præſtaret;* ideoq; ipſe cum laborandum exercitui eſſet, ſponte ſua ſupra cæteros laborabat, quod arbitraretur eiuſmodi omnia militibus eſſe ſolatio. Similis ipſi fuiſſe memoratur apud nos Conſtantinus Oſtrogius, qui ter & tricies, non minus ſua felicitate, quàm diligentia & labore, victor exſtitit: ſingula enim militaria munia ipſe obibat; ſingula prudentis Imperatoris officia, per ſe exequebatur; & velut alter Cecinna, ſecundarum, ambiguarumq; rerum ſciens, eoq; interritus ſemper fuit. Qualiter etiam Catonem Liuius laudat, *In parſimonia,* inquit, *in patientia laboris, periculisq; ferrei propè corporis animiq;.* Sed & Carolus V. in bello contra rebelles, licet totus podagra grauatùs eſſet, nec poſſet pedem in ſtaffa tenere, ligatum nihilominus & ſuſpenſum faſcia in equo tota die tenuit, totaq; hyeme ſub pa-

dilionibus mansit, memor dicti Vespasiani. *Imperatorem stantem mori oportere.* Sit igitur Dux plerumque in opere, ac in agmine gregario militi mixtus, incorrupto tamen semper Ducis honore.

CAPVT XII.

De Exemplo Ducis.

QVia magis paucis mentes humanæ exemplis, quàm verbis mouentur plurimis, ideo si quid subitò confici optet imperator, primus ipse manu operi admota conspiciatur. Nec enim militum vulgus adeò potentiorum comminationibus cogitur, atque præstantium dignitate virorum exemplis ad opus prouocatur. Vide Alexandrum in oppugnatione Tyri vrbis, *Cum*, inquit Polyænus, *amplam fossam mœnibus Tyriorum, diiectam superare cuperet, primus ipse corbem arena refertum apportauit: Macedones cum Regem suis manibus opus facere viderent, confestim abiectis chlamydibus celeriter loca exæquarunt.* De Caracalla verò Herodianus scribit. *Ipse vtique nullum non militiæ munus obire: & siue quid fodiendum foret, primus fodere; siue pons flumini imponendus, aut exstruendus ager, siue quod opus manu faciendum, aut labor subeundus, primus omnia occupare.* Ita etiam Nero in Achaia Isthmum perfodere aggressus, primus rastello humum effodit, & corbulæ congestam humeris extulit. Et Vespasianus Imp. cum restituere Capitolium aggressus esset, ipse ruderibus purgandis, manus primus admouit, ac suo collo quædam extulit, inquit Suetonius. Simile refert Choniates de Manuale Imperatore, *Vrbis*, inquit, *Dorilæi instaurationem aggressus, ipse primus saxa humeris portare cœpit: eaq; re aliorum alacritatem ita excitauit, vt murus celerrimè in altum erectus, vallo extrinsecus muniretur; & intra mœnia putei complures, vt affatim aqua suppeteret, effoderentur.* Et

Vale-

Valerius Coruinus dictare ſolebat. *Facta mea non dicta vos milites ſequi volo; nec diſciplinam modò, ſed etiam exemplum à me petere.*

CAPVT XIII.

De Prudentia atque Prouidentia Ducis.

PRudentiam à prouidendo Latini dixerunt, quod per eam animus, & futura præuideat, & præſentia diſponat, & præterita memoria teneat. Nam qui de præteritis nihil cogitat, vitæ obliuiſcitur: qui futura non proſpicit, multis periculis obnoxius eſt, in omniaq́; malè cautus incidit. Vera igitur prudentia eſt, & cognoſcere quid petendum fugiendumq́; ſit, & quibus vijs tum ipſe eo peruenire, tum alios eodem perducere commodiſsimè poſsit: nihil temere atq́; inconſideratè agere, ſed vnaquaque in re, quid rerum, perſonarum, locorum temporum varietas poſtulet diiudicare. Ex quo Prouidentiam quoque Cicero ſic definiuit- *Prouidentia eſt, per quam futurum aliquid videtur antequam factum ſit.* quòd nimirum prudentum non tàm corporis, quàm animi oculi, nullis Aduocatis adhibitis, exactè & minutatim omnia, & à longè contemplentur. Et hanc verè Ariſtoteles ait eſſe propriam virtutem imperantium: nam ex præteritis & pręſentibus, ea quæ deinceps euentura ſint colligit, cauſas reuidet; rectè de rebus iudicat: ſibi, ſuisq́; in longum proſpicit; & impendentia mala ſapienter auertit. Eapropter Prudentia in Duce habetur tanquam oculus, & vigor animi, de quo ſupra egimus, tanquam manus: ſine illa omnis bellator cæcus, ſine iſta impotens. Nam prudentia ſubminiſtrat conſilium, vigor animi fortitudinem. illa imperat, iſta exequitur: illa præuidet difficultates, iſta peruincit: illa confirmat iudicium meditantis, iſta corroborat cor præliantis. Maximè autem requiritur prudentia in Duce, vt omnes caſus aduerſos, qui in bellis accidunt, ſciat in bonum dextrè interpretari,

vti faciebat Germanicus teſte Tacito, *quæ caſus*, inquit, *obtulerat in ſapientiam conuertenda ratus*, milites ſuos animabat ne conciderent metuleui ex re orto, vti ſæpiùs in caſtris accidit. Id autem eſt & viri & Ducis, non deeſſe fortunæ ſeſe præbenti, & caſu oblata flectere ad conſilium, vti Pericles fecit, qui territis ſuis Athenienſibus obſcuratione ſolis, tali vſus eſt ad animandum prudentia. Gubernatorem ſuæ triremis perterritũ ob eandem cauſam conſpiciens, oppoſita ad eius faciem chlamyde, velatisq; oculis rogauit, nunquid horrendum eius rei ſignum putaret? abnuenteq; illo. Quid igitur intereſt, inquit, aut quid diſtat hoc ab illo, niſi quod maius quiddam chlamyde eſt illud, quod nunc tenebras agit. Prudentis itaque eſt, pro temporum ratione hominum ingenia ad commoditates ſuas applicare, & accurata cum conſideratione res arduas & periculoſas aggredi. Hinc tres partes Prudentiæ dicuntur eſſe Memoria, Intelligentia, & Prouidentia, vt illi qui præſunt cæteris, bonarum & malarum rerum ſcientiam habentes, prudenter eis imperent, doceantque eos fidem colere, iuſtitiam retinere, alijs æquo animo parere, labores pro communi vtilitate ſuſcipere, proq; gloria publica fortiter dimicare, ſiue ſecunda fortuna faueat, ſiue aduerſa. Sed de hac capite ſequenti.

CAPVT XIV.

De Fortuna ſeu Felicitate Ducis.

DVcis belli quatuor præcipua requiſita eſſe aiunt. Longam bellicæ rei experientiam, Egregiam virtutis famam, Longe reſplendentem authoritatem, & Fortunæ fauentis afflatum. De experientia itaq; & cæteris virtutibus in Duce requiſitis, ſuperioribus capitibus ſatis prolixè diſputauimus. De authoritate illius capite vltimo dicemus: de Felicitate verò nunc breuiter diſſeramus, & ſic librum iſtum ſecundum Inſtitutorum rei bellicæ finiemus. Fe-

Felicitas itaque Ducis, non procedit à persona ipsius, sed vt plurimum à causa belli iusta, quam Deus ipse promouet, vti experientia sæpiùs compertum est. Nam & Andreas Doria nil memorabile fecit, cum militaret sub auspicijs Frãcisci I. Regis Galliæ: & in expeditione Sardica contrariam fortunam expertus est. Cum verò esset in seruitio Caroli V. insignes victorias obtinuit. Et Rentius fortissimus Dux fuit, cum pro Venetis militaret: infelicissimus cum apud eundem Regem Galliæ Franciscum I. & apud Clementem. VII. fuisset. Licet igitur felicitas non semper comitetur virtutem (quia Deus dat etiam prosperitatem & Gentilibus, & Hæreticis & Machometanis contra malos Catholicos) tamen communiter bonos & pios, iustaq; ex causa arma sumentes Principes fortuna iuuat, vt nunc vidimus in Germania, quomodo omnes aduersarios suos Ferdinandus II. Imp. feliciter deuicerit, Ducesq; illius pro Imperij maiestate & religione Catholica pugnando, paruis sæpè copijs, gloriosissimas victorias obtinuerint. Cum autem miles videt Ducem felicem, & prosperos belli successus, sequitur signa absque timore, & pro causa iusta, certam sibi pollicetur victoriam. Sylla hanc laudem habebat, quod XV. millibus peditum, & mille quingentis equitibus, profligauerit Archelaum & Tassilem Duces Regis Mitridatis, tanta felicitate, vt ex centum millibus peditum, & decem millibus equitum, non effugerint ex integro decem millia. Ille verò de suis militibus non amiserit vix duodecem homines. Apud nos Lesniouius mille quingentis equitibus, quadraginta millia Moscorum aggressus, tredecim ferè millia ex eis occidit; ex suis verò vnum tantum modò amisit.

Obseruabant igitur diligenti cautione Romani, apud quos magistratus Consularis annuus tantùm fuerat, vt si Imperator felix esset, ne mutaretur anno magistratus sui exacto, sed ei officium Imperatoris confirmabant in plures annos, ne videlicet sic ordo bellicus & progressus interrumperetur.

retur. Ita Scipioni in bello Hispanico & Africano. T. Flaminio in bello Macedonico. C. Mario in Cymbrico, & Iulio Cæsari in bello Gallico; *quia animaduerterunt*, inquit Historicus, *interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset: inter traditionem imperij, nouitatemq; successoris, quæ nascendis, priusquam agendis rebus imbuenda sit, sæpè benè gerendæ rei occasionem intercidere.* Itaq; tamdiu permiserunt Lucullo bellum gerere, quamdiu eum felicitas comitabatur: cum autem animaduertissent, quòd in medio cursu fortuna eum desereret, miserunt in locum eius Pompeium. Carthaginenses quoque cum uiderent res suas haud prospere per Duces gentis suæ geri, aduocarunt è Græcia Xantippum Lacedæmoniensem, & illi summam belli commiserunt, mutaruntq; fortunam in melius, Similiter Siculi resistere aduersarijs suis per Duces suos non valentes, Gilippum Spartanum aduocauerant. Idem Principes & Ciuitates Italiæ faciebant, cum factionibus Guelforum & Gibellinorum inter se dissecti essent. Et posteriore ætate quoque denuo, cum Bractiani & Sfottiani armis Italiam conquassarent.

Igitur felicitas non solùm in militia, sed in vita omni Ducibus est expetenda, quia huc omnia in bellis referuntur: hanc autem nec dare sibi quisquam potest, nec augere; diuinum planè munus, sed ita Duci necessarium, vt quanquam reliquis affluat, si hoc vnum desit, nemo infelicem Ducem, doctum licet ac strenuum, eligendum censeat. Nam vt felicitatem fiducia, sic infelicitatem Ducum sequitur pauor militum, quo nil propius est exitio. In hac eminent Africanus minor, Camillus, Titus, Traianus, Theodosius, Alexander M. Cyrus, Annibal, Maharbali, Carolus M. Marius, Metellus, Ventidius Bassus, alijq; infiniti, tum Gentiles, tum Christiani, tum etiam Machometani. Sed quia ex felicitate Ducis maxime nascitur authoritas illius, idcirco de ea capite hoc vltimo videamus.

CA-

CAPVT VLTIMVM.

De Auctoritate & Reputatione Ducis.

DIximus quòd prudentia & animi vigor conciliant Auctoritatem Ducis, auget aſsidua in expeditionibus felicitas; nunc declarandum quomodoindies maiorem Reputationem faciunt diuerſæ virtutes, Et *Primo* quidem, ſi ſcit tegere impotentiam ſuam, ſeu debilitatem virium ſuarum, vti faciebant Alphonſus Magnus, & Ludouicus Sfortia; qui licet bellis exhauſti, omnium rerum penuria laborabant, ſciebant tamen aduerſarijs ſuis monſtrare magnificentiam, ſplendorem, copiarum numerum, & commeatuum abundantiam. Sicuti nunc etiam faciunt Turcæ, apud quos, in loco vbi datut acceſſus ad Veſirium Magnum Oratoribus vicinorum Principum, aut etiam mercatoribus extraneis alloquium, ſingulis diebus veniunt trecenti baiuli ſaccos pecunijs repletos portantes, quos exonerant per feneſtram ad id in proximo factam, velut fruges in cameram vicinam cum ſtrepitu emittendo, vbi deinde alii ponderibus numerum ſimili cum ſonitu æris examinant, quaſi infinitus eſſet, nec poſſet numeratione computari theſaurus Imperatoris ipſorum, quod exteri videntes inexhauſtos theſauros & aſsiduò accreſcentes deferant famam potentiæ illius ad ſuos conterraneos; doceantq; timere Turcas. Quos vt arte deluderet ſimili Nicolaus Sieniauius Campiductor Polonſæ, poſt obitum Regis Auguſti, licet exiguas copias ſecum habuerit, ſciens tamen quam ſit neceſſarium barbaris hiſce monſtrare potentiam cum ſint in vicinia, ingreſſus erat prouincias ipſorum tempore Interregni, cum maximè ſciſſum fuiſſet Regnum in factiones circa electionem noui Regis, & ſic Myſiam Moldauiamq; defendendo, quarum Regulos turbare tunc cæperat barbarus & Principatu detrudere, ita fortiter cum paucis cohortibus tenuit à fræno furentes Turcas, vt ſaluam Reipub. dignitatem in integro conſeruaret.

Secundò, vt belli Dux plura ſemper faciat, quàm loquatur: quæ autem loquetur, loquatur cum grauitate & iudicio, præſertim extraneis præſentibus. Zamoſcius & Chodkieuicius mirabiles hac in parte fuêre, quos magnopere nunc Stanislaus Koniecpolſcius conatur exprimere, qui & natura breuiloquus eſt, & nullum verbum vanum extraneis præſertim audientibus profert, niſi quæ admirationem in barbaris pariunt. Magiſter huius virtutis Scipio Africanus fuit, de quo Liuius ſcribit, quòd *cum legatis Hiſpanorum loquebatur ita elato ab ingenti virtutum ſuarum fiducia animo, vt nullum ferox verbum excideret, ingensq; omnibus quæ ageret; cum maieſtas ineſſet, tum fides.*

Tertiò, vt promiſſa fideliter exequatur: hinc enim illius conſtantia apparebit, & animi iudicium. Et non alia prorſus re apud Belgas gloriam ſibi acquiſiuerat & reputationem Alexander Farneſius, quam conſtanti promiſſorum executione; ſicuti & Magnus Zamoſcius apud Liuones, qui cum militibus ad dictam diem à Repub. ſolutionem, ob publici ærarii defectum, non impetraſſet, res ſuas & bona tempeſtiuè oppignorauit, vt promiſſo tempore toti exercitui ſatisfaceret, aut potiùs verbo ſuo, quo fidem ſtipulatus fuerat, vt meritò de illo dici poſsit, quod Paulus Aemilius dicere ſolitus fuerat. *Is demum vir erat, cuius animum nec proſpera flatu ſuo efferent, nec aduerſa infringent.* Quandoquidem & clientelis & amicitijs felix, & victoriis clarus, & magiſtratibus in Rep. inſignis, ſemper æquali animo fuerit & in proſpera & in aduerſa fortuna; nec ſiuerit præpediri inuidorum calumnijs, aut maleuolorum factionibus curſum gloriæ ſuæ, vſque ad extremum vitæ. Sed & Zołkieuius ex eius diſciplina prodiens, ſimilesq; in Rep. Ducis Exercituum videlicet & Cancellarij ſupremi, honores gerens, ita ſemper infractus & immobilis tota vita manſit, vt vel ſolâ conſtantiâ ingens ſibi nomen, & apud ciues ſuos, & apud extraneos compararet, nec deſineret ea fideliter exequi, quæ in rem Patriæ putaret facienda, donec mors meliorem ſortem ei monſtraſſet.

Quar-

Quarto, vt nihil ſupra vires ſuas tentet; quæ autem aggredietur, omni conatu perfici ſtudeat. Et hanc ob cauſam res Hiſpanorum nunc benè ſuccedunt, quòd rem ſemel cæptam nuſquam deſerant, niſi ad finem ſuum deductam. Pulchre hac de re Marcellus ad Q. Fabium, tempore obſidionis Caſelini. *Multa magis Ducibus ſicut non aggredienda, ita ſemel aggreſſis, non dimittenda eſſe, quia magna famæ momenta in vtramque partem fiunt.* Et Scipio cum iuuenis adhuc ad regimen Hiſpanicorum exercituum miſſus eſſet, ea conſtantia munus ſuſceptum proſequebatur, vt nonniſi cum gloria in patriam redire poſset. Non ignorabat enim inſtandum famæ, ac prout prima ceſsiſſent, fore vniuerſa.

Quinto vt ſit in moribus & veſtitu grauis, nec ſtudeat nouitati; nec immutet regendi modum; aut facienda in bello Tribunis ſuis & cohortium ductoribus, per leues perſonas, aut pueros ſignificet; ſed per viros magnos, conſtantes, & fideles, peritosq; rerum militarium.

Sexto vt in omnibus ſuis actionibus monſtret excelſum animum & Heroicum; non auarum atque ſordidatum, ſed magnificum & munificum, ſplendidumq; tàm circa cultum diuinum, quàm circa ornatum ſuum priuatum & militarem. Quia nihil rerum mortalium tam inſtabile ac fluxum eſt, quàm fama potentiæ non ſua vi nixæ. Vnde Tiberius Cæſar non abs re dicere ſolebat. *Cæteris mortalibus in eo ſtare conſilia, quod ſibi conducere putent; Principum diuerſam eſſe ſortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda;* maximè in bellis, vbi omnino requiritur vt Imperator ſit ſummus ſeueritatis & munificentiæ.

Vnde auctoritatem maximam ſeueritate ſumat, omnes culpas militares legibus vindicet, nulli errantium credatur ignoſcere, & in diuerſis locis, ex diuerſis occaſionibus omnium experimenta præcipiat. Tales ſub Rudolpho. II. fuêre in bellis Hungaricis Duces Manſueldius & Suartzembergius; ſub Ferdinando II. Dampierus & Valſteinius. A-

pud nos Lituanicarum Copiarum Præfecti, tres Chodkieuicij: Georgius, Ioannes, & Carolus, qui ſibi ob virtutem ſuccedentes in iſta dignitate, ſeueriſsime diſciplinam militarem conſeruabant, exq; eo ſibi apud omnes authoritatem conciliabant; quæ de Ducum virtutibus atque proſperitate fama concepta, augetur in dies opinione hominum. Ad quod & forma corporis nonnihil confert, non mundicijs vti ſupra diximus culta, ſed virilis, & verè militaris. Inſuper & nobilitas ſanguinis, & caſtrenſis eloquentia; quo in genere Iulius Cæſar, Africanus Maior, & Pompeius apud Romanos, apud nos verò ferè omnes Duces Radiuilli quicunque bellis Lituanicis præfuerunt, celeberrimi habentur. Quorum tanta fuit authoritas, eaq; ſub illis militum fiducia, vt non ſe ad prælium & diſcrimen, ſed ad victoriam & prædam duci crederent. Et hæc de Duce belli eiusq; qualitatibus requiſitis.

LIBER

SIMONIS STAROVOLSCI INSTITVTORVM Rei Militaris LIBER TERTIVS De Disciplina Militari.

CAPVT PRIMVM

De Militia in genere.

Jlitia est, inquit Lipsius, *Multitudo apta & composita in armis, ad vim faciendam, aut arcendam, sub certa lege.* Qui enim ad militiam animum applicuere, eos non modo vestium mox aliam ratione inire, verùm etiam in moribus, consuetudine, voce, quin etiam incessu, omnem ciuilem modum fastidire videmus. Ideo sub legibus talem multitudinem congregatam, in bona disciplina continere oportet, siue defendamus nostra, siue in vicinos arma sumamus; aliter militum audacia eo vsque grassatur, vt, aut euertere Rempub. posit, aut certè bonos modestosq; ciues, ipsamq; demum Iustitiam armis seruire cogat. Sub feteis quandoquidem corporum tegumentis, feri, ferreiq; animi communissimè delitescunt. Sub truculenta vultuum specie, dira morum immanitas, ef-

frœnata violentia, legum contemptus, prædandi ſæuiendiq́; cupiditas, inſolentia, perfidia, impietas habitat Meritoq; Alexander Seuerus, in milites ſeuerus fuerat; quia ſciebat licentiam militum non niſi ſeuera punitione coerceri; exercitusq́; non niſi diligenti diſciplina conſeruari. Hinc ſæpiùs vſurpabat. *Diſciplina militari Remp: contineri, quæ ſi dilabatur, & nomen & Imperium Romanum amiſſum iri.* Quippè quæ ex ignauo ciue fortem, ex intemperante moderatum, ex deſidioſo ſtrenuum, ex luxurioſo frugalem, ex libidinoſo continentem efficit. Hinc Romanos omnes gentes ſola armorum exercitatione & diſciplina Imperio ſuo ſubieciſſe videmus, quod tamdiu ſtetit, quamdiu ſecundũ leges Duces militẽ gubernabant, vbi autẽ de vetere diſciplina remiſerunt, ſtatim ab omnibus gentibus quibus imperabant diſcerpti fuerunt, vt vix nomen nunc Imperij Romani reperiatur.

Omnis igitur copiarum vis conſiſtit, aut in militum diſciplina, aut numero, aut robore; ſed quæ omnia ſuppeditat, meditatio ſeu exercitium aſsiduum: quia in omni prælio, non tam multitudo & virtus indocta, quàm ars & exercitatio ſolent præſtare victoriam. Vnde optimus quiſque miles, qui patriæ defendendæ incenſus ſtudio, nobilem ex armis gloriam quærit, otij impatiens ad naſcentium bellorum famam exhilareſcit, gaudiumq́; concipit. Nihil volupe magis, quàm premere equum calcaribus, obtegere crinem caſside, concurrere cum hoſte aduerſo, euadereq́; in hoſtiles muros, pro gloria & victoria, nullum laborem, nullum periculum extimeſcere ſtudet. Quia bellandi peritia gignit in eo audaciam: nec vllus timet agere, quæ antea ſe probè didiciſſe confidit.

Quaptopter in pace militis officium erit, arma ſcire tractare, bello dignum ſe præſtare, vita cæteris cum ciuibus æquali, iuſtaq; frui, nec eorum otioſæ dignitati armis nocere: & vt erga patriotas modeſtos, humanos, atque clementes, ita contra

contra hostes feroces & crudeles sese exhibere. Quod vt fiat, interest Reipub: vt militibus leges imponat seueriores, quibus & ad exercitia armorum adigantur, & ad honestè viuendum compellantur, atque à lædendo deterreantur. Nihil enim immanius est armata iniustitia. Quare laudantur Epaminondas & Pelopidas, Thœbani, quod corruptum licentia exercitum, ad generosissimam militiæ disciplinam reuocauerint. Celebrantur Chabrias & Iphicrates, Athenienses. Hephestionis, Clitonis, Achillæ, Eumenis, Phylotæ, multorumq; aliorum, qui castra Magni Alexandri sequuti sunt, rei militaris gloria ora hominũ peruagatur. Sed & Alexander Seuerus, cuius supra mentionem fecimus, sua gloria non caret, qui ita seuere militarem disciplinam seruauit, vt cum exercitum In Parthos duceret, non milites; sed Senatores transire dicerentur. Quacunque enim legiones iter faciebant, Tribuni accincti, Centuriones verecundi, milites amabiles erant. Si quis de via, in alicuius possesionem deflexisset, pro qualitate loci & criminis, aut fustibus subijciebatur, aut virgis, aut condemnationi. Aut si hæc omnia transiret dignitas hominis, grauissimis contumelijs afficiebatur, quum diceret. *Visne hoc in agro tuo fieri, quod alteri facis?* Et ante eum longè multò C. Iulius Cæsar non minus se in milite modestiam & continentiam, quàm virtutem atque animi magnitudinem desiderare dicebat; quòd hic scopus optimi militis esse deberet. Sed vt concludamus.

Finis militiæ est, non diuitiæ, vt eas sibi proponunt omnes artes Mechanicæ; nec Imperia aut Principatus, qui interdum comparantur artibus pacis, aut per electionem, aut per successionem, aut per matrimonium; sed *assecutio victoriæ*; partim animi dexteritate, partim armorum vsu & fortitudine, partim denique occulta Dei voluntate, in cuius manu & felicitas posita est, & corda Principum, & denique ipsa victoria.

CAPVT II.

De Diuiſione Militiæ.

RES militaris, inquit Vegetius, quæ armis conſtat & viris, in tres communiter diuiditur partes. Equites, Pedites, Claſſes. Equitibus campi; claſsibus maria & flumina; peditibus colles, vrbes, arçes, plana & abrupta ſeruãtur.

Hominum igitur quos ad bellum colligimus, ſiue in mari, ſiue in terra faciendum, alij bellatores erunt, alij imbelles, ad vſus tantùm bellatorum neceſſarios, & miniſteria accomodati.

Bellatores ij ſunt, qui ad decertandum inſtruuntur, armisq; aduerſarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur, vt Medici, Tabernarij, Chirurgi, ſerui; artifices & cæteri qui exercitum miniſterij cauſa ſequuntur,

Bellatorum autem alij Pedites, alij vectores ſunt. Pedites, qui pedibus in terra enituntur. Vectores, qui aliquo feruntur vehiculo: quorum duplex eſt genus. Nam alij equis, alij elephantis vehuntur. Et qui equo vtuntur, iterum in duas partes diſtinguuntur; quippe, qui aut in curribus conſtent, aut equis ipſis inſideant. Elephantis igitur Aſiatici & Africani populi vtuntur. Europæi verò equis ſolum modò: currus verò iam pridem in vſu eſſe deſierunt: niſi fortẽ ad portanda onera, aut commeatus; quibus nihilominus Coſachi tempore pugnæ vtuntur, non quidem more veteri, ſed ad tegenda latera, ne ab equitatu conculcentur.

Pedeſtris quoque ordo in partes digeritur tres. Armatos, Nudos, & Semicopertos. Armati (non dico de veteri militia) nunc ferreo torace & galea teguntur, & ad offendẽdum partim ſclopos & gladios, partim haſtas aut bipennes gerunt. Nudi (quales præcipuè ſunt Indi, Æthiopes, Narſingani Calecutenſes, tum maior pars Americanorum) nullo prorſus torace aut munimine ad euitandum tela tecti, ſed lance-

lanceis ſolummodò aut arcubus, ad inuadendum hoſtem armati: velis ſubtiliſsimis vmbilicotenus coperti. Seminudi dicuntur, qui veſtibus quidem (in Polonia ſemper vnicoloribus) honeſtè coperti ſunt, aſt tamen nullo armorum defenſiuorum genere muniti, ad offendendum aduerſarium contos, ſclopos, ſecures minores, frameasq; ad latus aut gladios habent.

Equites ſimiliter nunc in vniuerſo Orbe, modo armandi inter ſe differunt. Pars enim armis tota obſepta eſt; & hinc cataphracti nomen habet. Pars non tota armis integitur. Cataphractos igitur eos intelligi volo, qui non ſolùm ſua corpora, ſed etiam equos lorica vndique muniunt: & tales olim paſsim per Europam in vſu fuêre; modo vix alicubi, præter Germaniam reperiuntur, idq; pauciſsimi. Partis verò non cataphractæ, *alij Haſtati* habentur, *alij Ferentarij*.

Haſtati qui manus conſerunt & cominus haſta decertant, ſunt in duplici differentia. Alij enim ſcutum gerunt, vt Perſæ Siamitæ Chinenſes, Abyſsiui, & ex Turcis nonnulli: & inde ſcutati dicuntur. Alij ſine ſcuto haſta impugnant, qui ob id olim Haſtati, ſeu contati vocabantur, nunc vulgò Huſſari in Polonia & in Hungaria dicuntur: qui antiquitus more Germanico ſcuta etiam magna ferebant; nunc torace tantum modò ferreo, cum manicis loricatis, & caſside armati, pellibus deſuper tygridum, leopardorum, luporum, variorumq; animalium conteguntur.

Ferentarij verò equites dicuntur, qui eminus ſolent dimicare: quorum alij toracibus ferreis & galeis armati ſunt, & ſclopetis tantùm breuioribus vtuntur: qui vulgò apud Germanos Reitari dicuntur. Alij leuius àrmati ſunt, & in Polonia Coſachi appellantur, ſiue ſint loricati vt moris eſt, ſiue non: quorum alij ſagittis more Scythico vtuntur, & vocantur ſagittarij: alij lanceis & iaculis more Arabũ Turcarumq; & vulgò Velites dicuntur; alij denique ſclopetis oblongioribus vtuntur; & à Gallis vſurpato nomine Carabiniri appellantur

lantur. Omnes iſti tales, iaculis emiſsis, manus de cætero cum aduerſario conſerunt, & rem gladio gerunt, non ſecus ac illi, quos haſtatos appellauimus. Nam Velites antiquitus non ſolebant pugnare cominus, ſed tantùm ex equis optimè miſsilia iaciebant, præſertim apud Romanos; apud quos ad id genus militiæ, iuuenes corpore alacri deligebantur, & ad agilitatem aſsiduò exercitio aſſuefatiebantur. Vnde & nos quoque de delectu primùm, deinde de exercitio militum agemus.

CAPVT III.

De Delectu Militum.

QVia in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promptior eſt; rudis autem & indocta multitudo expoſita ſemper ad cædem. Ideo qualis miles debeat ad bellum eligi, rerum ordo depoſcit vt inprimis dicamus.

Legio itaque ab eligendo appellata eſt, quod robur militiæ Romanorum in electis militibus præpolleret; vocabuloq; iſto fides in eis atque diligentia deſideraretur. Promiſcuè enim vocati ad militiam, vti nunc mos fert, nec fidem ſeruant, quia puniri non poſſunt ſi diffugerint; neſcitur enim vbi nati ſint, aut quò abierint: nec diligentiam adhibent quia non ſunt patriotæ, ſed ex diuerſis gentibus & linguis aggregati, etiamſi prouinciam integram perdiderint, minimè curant, cum non ſit patria ipſorum. Si igitur è diuerſis gentibus & non ſubiectis Principi tuo prouincijs milites legendi ſunt, de temperatioribus plagis eos elige; nam & ad pugnandum boni, & ad ſeruandam in caſtris modeſtiam apti. Aptiores autem de plebe ruſticana, quàm de vrbibus delecti, quia ad omnem laborem, tolerantiam, aſſueti, & luxus deliciarumq; neſcij. Hinc maiores noſtri nobilitatem vniuerſam in agris manere iuſſerunt, quòd propriè militia in mani-

manibus ipſorum eſſet. Noluerunt q; ciues Poloniæ vti curribus aut rhedis ad vehendum, aut quouis carpentorum genere, (præter fœminas) ſed paſsim tàm iuuenes, quam ſenes, in equis etiam domeſtica itinera peragebant, idq; perpetuò armati, ob quod in hodiernum Equites appellamur. Semper autem illi minus mortem extimeſcunt, qui minus deliciarum nouerunt in vita: aſt qui iam rure relicto ciuitatis illecebras deguſtarunt, illi nec ſolem aut algorem ferre poſſunt, nec victu parciori & ruſtico in caſtris ſunt contenti, ſed ſemper ſapidiores deſiderant dapes, & luxum omnibus in rebus in caſtra inuehunt, ita vt iam paſsim popinas, culinas, & proſtibula, ſub padilionibus videamus.

Cæterum qui in proprio ſolo aut regno, facit militum delectum, ſiue illi equites ſiue pedites ſint, has quinque viri militaris notas diligenter obſeruet Patriam, Ætatem, Corpus, Animum, & Vitam.

Quantum ad patriam, ſcias quòd locorum aſperitas hominum quoque ingenia durat, & vt Seneca inquit, *Fortior miles è confragoſo venit: ſegnior eſt vrbanus & verna.* Ergo è montibus meliores quàm è planicie; è ſyluis, quàm è campis; è pagis, quàm ex vrbibus. Talibus enim viris non labor inſolitus, non locus vllus aſper aut arduus erit, non armatus hoſtis formidoloſus. Neſcio enim quomodo minimè mortem timet, qui tota vita nihil deliciarum perſenſit. Itaque hos maximè leges, qui ſaltuoſos locos incolentes, duritiæ patientiæq; magis inſueuere: aut ſi qui Septentriones & mare verſus habitant; nam & hi ipſo terræ ſuæ ſolo & cœlo acrius animantur.

Quantum ad ætatem; ex Romana regula eos legi ſuadeam ab anno decimoſeptimo, aut paullum ſupra: nec enim tantùm celerius, ſed etiam perfectius imbibuntur, quæ diſcuntur à pueris. Grandiores autem & veteranos ſi miſces, vnà etiam vetera vitia admiſces, vt ſunt propria huius ſæculi

mala, inertia & contumacia, & dedignatio parendi. Igitur in delectu faciendo, non tam veteranos, vt nunc mos inoleuit, intuendos arbitror, quàm eos, qui poſsint aliquando eſſe boni veterani. *Neque enim longitudo*, inquit Vegetius, *ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit, ſed continua exercitationis meditatio.* Et ſemper facilius eſt ad virtutem inſtruere nouos milites, quàm reuocare præteritos,

Quo verò ad corpus. C. Mario grande & prælongum placuiſſe video, quales apud nos communiter Haiducos è Carpatijs montibus Proceres Poloniæ habere ſolent. Et Pyrrhus dilectori ſuo fertur dixiſſe. *Tu grandes elige, ego eos fortes reddam* quod feciſſe videbatur tempore belli Turcici ad Chotimiam Georgius Dux Zaſlauienſis, qui legionem ſuam ex viris ſtupendæ proceritatis collectam, in caſtra regia duxerat. Me tamen iudice, non tam ſtaturæ rationem habere conuenit, quàm virium. Vtiliusq; eſt fortes milites eſſe, quàm grandes, media ſtatura creatos. Sic tamen vt ex vultu, ex oculis, ex omni conformatione membrorum eos eligas: nempè quibus ſunt dura corpora, ſtricti artus, minax vultus, & vt Tacitus de Germanis inquit, maior animi vigor. Tales apud nos ſunt fore omnes Maſouij, quibus vtebatur Sigiſ. III. ad expugnationem Smolenſci, Duce Ioanne Graiouio, viro haud impigro & forti, & qui non dubitauerit, quadringentos ſuos pedites Maſouios, duobus milibus Hungarorum acie aperta opponere, & vltrò etiam in certamen prouocare.

Item obſerua, ſiccum, vegetumq; potiùs, quàm fluidum & craſſum, ſuperflua carne diſtentum, eligendum; quia velocitas eſt, quæ percepto exercitio ſtrenuum efficit bellatorem, à qua nimirum magna illa & fluxa corpora, iudicio Lipſij, ſunt aliena.

Sequitur nota quarta Animi, quæ maximè in delectu obſeruanda. Nam hoc eſt, in quo totius Reipub: ſalus vertitur (ait militaris ſcriptor) vt tyrones non tantùm corporibus,

bus, ſed etiam animis præſtantiſsimi deligantur; quia animus acer & præſens, vt docet Cicero, & acutus, idem atque verſutus, inuictos viros efficit. Sint igitur eligendi, audaces, fortes, robuſti probi, fati ſui ſecuri, laboris tolerantes, gloriæ auidi, & vt verbo dicam, qui nihil aliud timeant, niſi turpem famam.

Vltima nota in delectu faciendo vitæ, id eſt, quo genere quæſtus aut artis ſeſe ſuſtentent: nam ad mollitiem aut duritiem, ignauiam aut ferociam, haud leuiter hoc facit. Hinc piſcatores, aucupes, dulciarios, linteones, omnesq; qui aliquid tractaſſe videbuntur ad gynecæa pertinens, Vegetius longè arbitratur repellendos à caſtris. Quin etiam opificum vulgus: & ſellularij minimè militiæ idoneum genus.

Addit inſuper ad Delectum Lipſius, duo egregia monita. *Primum.* vt non leue hoc munus & officium putes, aut paſſim quibuſcunque mandandum, vt huius ſæculi mos eſt: ſed à magnis viris, magna diligentia idoneos eligi cures iuniores, in quo apud nos magnam nuper laudem promeruiſſe videtur Thomas Zamoſcius Cancellarius Regni, & Lucas Zolkieuius, Pereaſlauienſis in confinio Scytharum Oczacouienſium Præfectus, qui complures cohortes è ſuis poſſeſsionibus ita ordinatè delectos, armis optimè inſtruxerant, & in vſum habebant. *Alterum.* vt idemtidem repetas, & an ex integro numerum compleant diligenter inſpicias, quia morbo, fugâ, miſsione, numerus imminuitur, niſi annis ſingulis, imò ſingulis pænè menſibus in decedentium locum iuniorum turba ſuccedat, quamuis copioſus exhaurietur exercitus. Propterea Sigiſ. III. ad initium cuiuslibet menſis, aulicum ſuum peditatum ipſe luſtrare volebat, dumq; grauioribus Reipub. diſtineretur negotijs, iubebat ad ſe venire in Palatium, vexillis expanſis; & tibicinibus præcinentibus, ter quilibet ſclopetum ſuum explodere tenebatur, illo per feneſtram in aream proſpiciente.

CAPVT IV.

De Exercitijs Militum.

EXercitus ab exercitio nomen accepit; quia non longitudo ætatis, vt suprà cum Vegetio diximus, aut annorum numerus artem bellicam tradit, sed continua exercitationis meditatio. Vnde non tyrones solùm, sed veteres etiam & eruditi exerceantur continuò, ne intermissa consuetudine, animi militum debilitentur & corpora. Nam quemadmodum, benè exercitatus miles prælium cupit, & audet congredi cum hoste, ita formidat indoctus, & effugia quærit ignauus. Propterea apud Romanos tyrones bis in die, mane & post meridiem; veteranos autem semel tantùm exerceri solitos. Vegetius scribit: quia huiusmodi ludo & exercitatione, militum valetudo confirmatur, robur corporis acquiritur, metus excutitur, periculisq; assuescitur, sudando, nitendo, anhelando: atque demum singuli in feruenti sole caloribus, & algoribus sub dio perferendis exercentur, & famem, sitim, vigilias pati assuescunt. Iam autem omnibus omnium ætatum Historiis docemur, parum in bello valere militem inexercitatum, sæpiusq; profligatos exercitus numerosissimos, à paucis exercitatis. Vnde non legimus Consules Romanos aduersum hostes copiosissimos plures milites duxisse, quàm duas Legiones, additis auxilijs sociorum. Tanta in illis erat exercitatio, tāta fiducia, vt cuiuis bello duæ Legiones crederentur sufficere posse. Cassius solebat dicere. *Miserum esse, cum exerceantur athletæ, venatores, & gladiatores, non exerceri milites, quibus minor esset futurus labor, si consuetus esset.* Imò & felicior labor; nam in omni prælio, non tam multitudo & virtus indocta, quàm ars & exercitium solent præstare victoriam. Tanta ideo cura præcipui omnes Imperatores suos exercuere, cum scirent maximos sæpè exercitus, à paucis deletos fuisse, & *Cæsaris milites*, inquit Sue-

tonius

tonius, *innumeras aduersariorum copias, multis partibus ipsi pauciores facilè superauerunt.* Cum itaque manifestè videamus in pugna vsum amplius prodesse, quàm vires; quia paucos viros fortes natura procreat, bona institutione plures reddis industria; idcirco quid sit exercitium, & quotuplex paulò latiùs videamus.

Exercitium itaque est, electum militem assiduè ad arma condocefacere, & ad opus. ne vel ad pugnam rudis & inexercitatus procedat, vel eruditus in armis, otio torpescat & pigritia. Hinc Paulus Aemilius, officium militis tribus in rebus consistere dicebat, *vt videlicet miles sit agilis & fortis: vt benè in armis exercitatus: & promtus ad omnem nutum Ducis sui.* Similiter Brasidas tria in omni milite requisita postulabat. *Voluntatem Verecundiam & Obedientiam.* vt scilicet lubens volensq; in omni armorũ genere se exerceat; vt turpe existimet fugere ex acie; & vt non recuset laborem iniunctum sibi ab Imperatore. Vnde Vegetius, *Honestas idoneum militem reddit; verecundia dum prohibet fugam, facit esse victorem.* Quamobrem Sarmatæ nostri, tàm grauioris, quam leuioris armaturæ, equitatum, è sola nobilitate (lixis & calonibus exceptis) conscribere solent, quòd & audacius hostem, quàm plebeij milites aggrediantur, & honestate ducti fugere ex acie erubescant, certocertiùs eo ipso amissuri honorem, quem sibi tanto sanguine sui maiores comparauerant. Dum igitur verecundia prohibet fugere, facit militem victorem, quem honestas & gloriæ cupido ad omnia idoneum reddit, vti supra expresit Vegetius.

Triplex autem exercitij ratio esse debet. *Vna.* qua corpus induretur, atque incommoda pati discat, tum etiam agilius dextrumq; magis reddatur. *Altera.* qua arma tractare assuescat. *Tertia.* qua ordines tueri norit; idq; tàm proficiscendo, quàm dimicando, tum etiam castra metando. Quæ quidem tres actiones, præcipuè sunt, quæ ab exercitu expectentur: nam si exercitus dextrè atque ex legibus mili-

tiæ iter faciat, dimicet, atque caſtra metetur, licet prælium ſiniſtrum exitum ſortiatur, tamen Duci honos ſuus nihilominus conſtabit. Eam ob rem priſcæ Reſp. omnes adeo hiſce exercitijs inuigilabant, eaſq; vſu & legibus tuebantur: Vt nullam harum partium vnquam intermitterent. Exercebant itaque iuuentutem curſu ad velocitatem; ſaltu ad agilitatem; lucta vel palo ad robur adquirendum: ſiquidem hæ tres partes in milite vix non neceſſariæ eſſe ſolent. Velocitas enim præſtat, vt loca idonea hoſti præripiat, aut illum exſpectatione citius inuadat, vel diſsipatum aut fugientem citiùs aſſequatur. Agilitate ictus vitare, foſſam tranſilire, vallum ſuperare diſcit. Robore facilius arma ſuſtinet, hoſtem ferit, impetum repellit, & omnem laborem perfert. Idq; imprimis curabant, vt corpora ad incommoditates perpetiendas oneribus baiulandis pręmunirentur; quæ quidem aſſuetudo maximè neceſſaria eſt, ſiquidem ſæpiùs contingere ſolet, vt in expeditionibus difficilioribus militi præter arma annona aliquot dierum gerenda ſit, cui quidem oneri, niſi laboribus aſſuefacto parem eſſe non licet: atque hoc ſanè modo, aut periculum aliquod vitari non poſſet, aut victoria nulla cum exiſtimatione adquiri.

Ergo Dux curabit, vt ſiue legio, ſiue auxilia fuerint, exerceantur aſsiduè; ac imprimis tyronibus per quotidiana exercitia, armorum eſt demonſtranda doctrina, idq; exemplo veteri à Campiductoribus, quod ſolebat ſæpiùs noſtra ætate facere Mauritius Naſſouius ipſe, tum Guſtauus Rex Sueciæ. Apud veteres autem Romanos nemo melius exercebat militem T. Manlio, Paulo Aemilio, Scipione, Numantino, Metello Numidico, Domitio Corbulone. Et poſt amiſſam diſciplinam Alexander Seuerus, qui ſemper hoc in ore habebat. *Diſciplina maiorũ Remp. tenet: quæ ſi dilabatur, & nomen Romanum, & imperium amittemus.* Quod & euenit Imperio ad Græcos tranſlato. Cæterum priuſquam tranſlatum fuiſſet, licet corrupta iam Republica, Adrianus Imp. nihilominus ſem

nus ſemper militem habuit in exercitio: & ne obmurmurarent Tribuni, ipſe primus omnem laborem incipiebat, ſingulisq; diebus armis indutus & pedes, quatuor ferè milliaria ibat, cum exercitum aliquorſum duceret, eodemq; cibo vtebatur, quo & milites Idem faciebant Aurelianus Imp. & Probus, atque ante eos longe in florente Repub. Valerius Coruinus, & Papirius Curſor. Et de Pompeio ſcribit Salluſtius, quòd *cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat.*

Exercitium igitur neceſſarium valdè, quia errata in bello commiſſa emendari nequeunt, niſi prius fuerint longa armorum meditatione præuiſa; quod nimirum pœna præſto ſit, & mors immineat ignauis. Nam qui non ſunt benè in armis exercitati, aut ignauè pugnando confeſtim pereunt, aut in fugam verſi, victoribus vltra pares eſſe non audent Iam autem experientia illa in exercitatione, ſolet animum militis augere, cum nemo id tractare metuat, quod abundè ſe didiciſſe atque cognouiſſe ſciat. Quapropter diligenter obſeruandum eſt, vt ad minus ter in menſem, tàm equites quàm pedites educantur ambulatum; hoc exercendæ pugnæ cauſa, tàm in cliuoſis & arduis locis, quàm in planis, & limo paludibusq; obductis, vbi datis ferulis, aut rudibus, & iaculorum arundinibus, pugnam ſine ferro, & ſanguine depugnent. Et ſi in aruo ſint, glebis vt miſsilibus Imperator vti iubeat, item crudo ceſtu, loriſq; bubulis. Deſignet quoque illis colles, cacumina, & ardua loca celeri curſu conſcendere imperet: tum etiam ſubmittat cum telis alios, qui illos exturbare contendant: eoſq; laudibus efferat, qui vel permanſerint fortiter reluctando, vel qui conſtanter oppugnando aduerſarios deiecerint. Quare omnes dies feſtos, ſeu otioſos hiſce rudimentis tribuere vellem; & poſtquam ſatis in ludicra pugna tyrones exercitati fuerint, tum ad ſeriam dimicationem iam exercendi erunt vniuerſi, tela perdextrè vibrare, punctim & cæſim ferire, magnis viribus haſtile con-

tor-

torquere, ſagittas aut ſclopos ex deſtinato dirigere, equos domare, atque demum in eis haſtis concurrere; & non ſolum à dextris, ſed etiam à ſiniſttis partibus inſilire & deſilire ſubitò, quod maximè docebant priſci, vt ad nutum Ducis omnis exercitus equeſtris in pedibus conſpiceretur, iterumque ad momentum in equos ſe reciperet. Similiter exercendi ſunt tyrones, foſſas tranſilire, equum huc illuc flectere, velitationibus ſocios ceu hoſtes ex inſidijs apte adoriri, & mox regredi ad turmas grauioris armaturæ, vel ad ſigna ſua; in quo ſeſe maximè veteres Poloni exercebant, nunc Scythæ aſsidua in meditatione habent, tum Turcæ, Perſæ, Arabes & Nairi Calecutenſes, non tantùm in campis patentibus ac planis, ſed etiam circa collium radices, quantum, per arduas aſperitates attingere licet, certatim pugnando, curſim inſequendo, mixtim præliando, aut tumultuariè velitando.

Iidem quoque natandi vſum condiſcere debent, quia non vbique pontes haberi poſſunt: præſertim ſi inopinatò hoſtem aggredi volumus: ſed & cedens & inſequens natari cogitur frequenter exercitus. Ideo Scythæ nobis vicini, aſſiduis excurſionibus Moſchouiam, Valachiam atq; Ruſsiæ prouincias infeſtant, quia inopinatò ſuperueniunt, & flumina quæquæ maxima ſine pontibus ſuperant, tanta celeritate, vt à ſpeculatoribus conſpecti, pari curſu cum ipſis aduolent, pariq; facilitate rapta præda abeunt; cum interim inſequentes noſtri, natare non aſſueti, ad ripas fluminum conſiſtere cogantur. Si igitur exercitus tuus natare neſciet, multis commoditatibus, atq; etiam occaſionibus, rei benè gerendæ tibi carendum erit. Ac ptopterea veteres alijs exercitijs addebant & Natationem, quòd nimirum, poſt Decurſionem, Saltum & Palaria, illa quoque maximo commodo in bellis eſſe ſoleat. Præmiaq; ſimiliter vrinatoribus atque natatoribns proponebantur, ſicut & equeſtribus turmis, aut legionarijs cohortibus.

Deniquenon ſufficit multum in exercitijs deſudaſſe, labori-

boribus assuefactos, veloces, natatores, agilesq́; euasisse, nisi scias ordinibus quoque insistere, signa, tubas, tesseras, vocemq́; Ducis agnoscere, atque ordines stando, recedendo, progrediendo, pugnando & proficiscendo tueri noueris. Siquidem absque hac disciplina, omni studio accuratissimè obseruata atque exercitata, exercitus nunquam bonus fuerit: cum omni proculdubio quantumuis feroces, at in ordinati, timidis sed in ordinem tributis longè debiliores sint, quod ordines timorem dissipent, neglecti verò ferociam minuant. Proinde militari gradu ambulare celeriter & æqualiter omnes milites discant, sic vt nec locum deserant, nec ordines turbent, sed quæcunque euenire in acie atque prælijs possunt, omnia in campestri meditatione prænoscant, memores quod in quolibet bellico negotio, non tam prodest multitudo, quam exercitatio & virtus. Vnde & veteranorum cohortes, non modo tyronum, in hyberna missas, ad bellicas exercitationes traducat Imperator, nec sinat eas ociari vel desidere. *Nam otio quidem corporis vires mollescunt & languent: desidia vero*, inquit Onosander, *animi veluti euirantur, socordesq́; & ignaui fiunt, non prodeunt lubentes ad munera militaria, nec diu perseuerant, sed repente timore consternati trepidant, priusquam periculorum dubia tentauerint: simulac verò tentauerunt, abscedunt atque ita in illis, nec sperant, nec resistunt.*

Sint itaque matriculæ militum, in quibus nomina eorum scribantur, & patria cuiusque, tum ordo in aciem descendendi. Sed imprimis sint libri Iuris militaris & disciplinæ, vnde ad præscriptum viuere discant, & si neglexerint, puniantur. Ita faciebant Lacedæmonij & Athenienses, ita veteres Romani, qui ex paruis initijs imperia sua latissimè propagauerant, non alia re quam armorum disciplina, & assiduo militis exercitio.

CAPVT V.

De Operibus & labore militum.

POſt exercitium armorum, exercitium operis neceſſarium, vt condiſcat tyro aſsiduè laborare, decurrere, portare, pondus, & ſolem pulueremq; ferre; quia indurant hæc militem & *exercitus labore*, vt vetus prouerbium & veriſsimum eſt, *proficit, otio conſeneſcit.* Quapropter è priſcis Germanis Catti, militem ſuum ſuper arma, ferramentis quoque & copijs onerabant. Et P. Naſica in hybernis, quamuis claſſis vſus non eſſet neceſſarius, ne tamen deſidia miles corrumperetur, aut per ocij licentiã ſocijs iniuriã inferret, naues ædificare inſtituit. M. Aemilius, ne miles ociaretur, viã per multa milliaria lapidibus ſternere iuſsit, à Placentia vſque Ariminum. Idem fecit C. Flaminius, & à Bononia incipiendo vſq; Aretium viam ſtrauit. Quod conſiderans Domitius Corbulo, dolabra, id eſt operibus, hoſtem vincendum eſſe dicebat: quia exercitio quotidiano & laboribus aſsiduis temperatè adhibitis, & lacertis robur accreſcit, & pugnandi cum hoſte peritia acquiritur & operæ militum manibus effectæ, ad conſequendam victoriam media ſubminiſtrant. Idcirco Guſtauus Germaniam ingreſſus, miram hac in parte diſciplinam obſeruabat, ſeueramq; & exemplarem poſteris reliquit, dum milites mollicie otioq; marceſcere minimè pateretur, ſed continuis laboribus (moderatis tamen) exercerceret; ratus immodicam mollitiem nihilo magnis facinoribus aptiorem eſſe, quam dementiam; & fieri non poſſe, vt is qui luxui, & mollitiei indulget, viro aliquid dignum, vel conſulat, vel agat. Exercebat igitur ſemper militem aut prælijs, aut militari alio munere, ne per deſidiam molleſceret: & propterea munitiones vbique nouas erigebat, veteresq; reficiebat aut in meliorem formam, ſecundum artis peritiam redigebat, vt Stetini, Norimbergæ, Moguntiæ, Auguſtæ Vindelicorum, Franco-

furti ad Mœnum, Stralsundæ, Erfordiæ, alijsq; in locis infinitis? Vnde ipse etiam toto hyberno tempore in castris mansit. & vrbes oppugnabat, aut prouincias inuadebat, quia militẽ indefessum laborib9, prælijs fortem, imperterritũq; periculis habuit. Nam qui vitam commodam voluptuosamq; ducunt, illam magni pendere solent, & pericula vitant, qui verò exercitam & laboriosam, floccifaciunt, & pericula cupiunt, vel ipso vitæ fastidio. Annibal quòd ociari milites suos Capuæ permiserit, Italia eiectus fuit. Alexander M. quòd in Babylonia luxui cum suis militibus deditus esset, ipse perijt. Vnde Curtius, *Diutius in hac vrbe, quàm vsquam constitit Rex: nec vllus locus disciplinæ militari magis nocuit.*

Ea propter laboribus assidue sit occupatus miles; & imprimis pondus baiulare condiscant tyrones, vt in arduis expeditionibus, annonam pariter ac arma portare possint: tum fossam ducere, aggerem ponere, ligna secare, lapidum aut truncorum moles, pro extruendis munitionibus conferre, tormenta bellica eis imponere, aut vallo admouere; proq; eis exstruendis metallum gestare, corbes conficere, pontes exstruere, fossam ducere, & sudes scienter figere. Quæ omnia nonnisi duratis ad laborem militum membris confici facile haud possunt, nostro præsertim sæculo, cum passim omnium gentium milites ad laborem ob molliciem videam ineptos, solis Moscouitis exceptis, deinde Cosachis Zaporosensibus, qui aliquid hac in parte de veteri disciplina inter se retinent. Nam apud Romanos olim, vt testatur Sallustius, *iuuentus simul ac belli patiens erat, in castris per laboris vsum militiam discebat* Sed cum campestris exercitatio, interueniente negligentia desidiaq; cessaret, grauia videri arma cœperunt, quæ vt dicit Vegetius, raro iam milites induebant, & sic nudis pectoribus & capitibus congressi contra Gottos, sagittariorum multitudine deleti sunt, & totum deinceps Imperium amiserunt. Eadem desidia nostri sæculi milites, primo cataphractas, deinde cassides deposuerunt, sæpiusq; à

Turcis in Hungaria ſub Rudolpho II. & à Scythis in Myſia atque Tranſyluania, ſub Sigiſmundo atque Andrea Battoreis fratribus, cladem retulerunt. Ita enim fit, ut non de pugna, ſed de fuga cogitent, qui nudi in acie exponuntur ad vulnera; & cum exercitium laboremq́; declinant, cum maximo dedecore trucidantur vt pecudes.

CAPVT VI.

De Ordine ſeruando in militia.

PRæcipua eſt pars diſciplinæ Ordo, qui multipliciter in Militia eſt ſeruandus. *Primum.* in digerendis copijs per Legiones, Cohortes, Centurias, & Decurias: quia *acies diſtinctior, & ex pluribus partibus conſtans, facilis partienti quacunque opus ſit, facilis iungenti,* vt inquit Liuius. Etenim certum atque clarum eſt, non omnia omnibus imperanda, ſed ita ſe ducum auctoritas, ſic rigor diſciplinæ habet, vt multa Centuriones, Tribunosq; tantùm iuberi expediat; proinde in Ordinem milites diſpoſiti, ad nutum regentis, ſine tumultu reſpondent, cum eos aliquid facere velit; imperiumq́; Ducis ſimul omnes copiæ ſentiunt. *Deinde.* in incedendo, & ſtando in acie, vt ſcilicet omnes milites in itinere faciendo Ordinem ſeruent, & vt in pugna æquali legitimoq́; ſpatio vnus diſtet, ab alio, nec vltra quam expedit, aut conglobent agmen, aut laxent. Nam grande in his rebus momentum: ſæpèq; integri exercitus periere à tali aliqua confuſione. *Poſtremo.* quia nihil tam vtile aut decorum hominibus, quàm Ordo; ideo in caſtris etiam diligenter ſeruandus, vt illa ſcilicet habeant apta dimenſione vias ſuas, portas, fora: & ſint velut ad formam minutæ vrbis. Ibi pro gradu, Legionibus, Auxilijs, Equitibus, & Peditibus, loca, in quibus papiliones tendant, deputentur, ſic vt facilè cuique ſit & locum ſuum, & commilitones reperire. Sed de hac re loco ſuo, hic

autem

autem notandum, omnes populos in conſtituendis exercitibus, aut militia, ordinis aliquam rationem habuiſſe, atque eius præcipuum quoddam membrum conſtituiſſe: quodlicet nomine tenus alij aliter mutauerint, parũ tamen quoad numerum inter ſe diſcrepaſſe, compertum eſt; ſiquidem omnes iſtud ex ſex vel octo hominum millibus compoſuerunt. Hoc membrum Romanis vocabatur Legio: à Græcis Phalanx, à Gallis Caterua: ab Heluetijs, qui quidem ſoli hoc æuo ex antiqua militia vmbram quandam retinent, vocatur Regimentũ, quod nobis aciem ſignificat. Licet ſinguli iſtud poſtea in turmas atque agmina ſubdiuiſerint, atque ex arbitrio ordinauerint, Germani præſertim, qui iſta Regimenta bellis modernis, vix quingentorum hominum habere voluerunt, modo titulos Tribunorum aucuperentur, & ſtipendia tanto nomine digna, à principibus emungerent, cum nec artem militarem norint alij, nec ſciant quid Legio ſit, aut quomodo adminiſtranda. Melius Coſachi Zaporoſenſes, qui per Chiliades exercitum ſuum diſtribuunt, & Chiliarcham decem Centurionibus præficiunt, Centurionem decem Decurionibus. Decurio verò præter nouem veteranos, quibus præeſt de conſuetudine, habet interdum in manipulo ſuo triginta & quadraginta tyrones, quos ſuis deinde commilitonibus inſtruendos æqualiter diuidit. Vnde Chiliarcha mille quidem veteranis præeſt, ſed quandoque ad tria & quatuor millia hominum in ſua Caterua habere ſolet, quibus ferè ad normam veterum Romanorum imperat, ad labores & militaria exercitia eos aſſuefaciendo. Sed maximè ab illis ſilentium in caſtris, & obedientiam, ſub pœna etiam capitis, non modò fuſtigationibus exigit. quorum exemplo, in omni planè exercitu, duas Ordinum rationes obſeruari vellem. Vnam, qua vniuſcuiuſque cohortis, Alteram, qua vniuerſæ Legionis milites obſtringuntur. Sed in exercitio, cohortium id primum eſt, vt ordines ritè ſeruentur.

Princeps itaque, qui milites in suis prouincijs descriptos habet, iubeat vnamquamque cohortem exercere separatim, festis diebus præsertim, quo cognoscant tyrones, quali ratione sese colligere, quid ad clasicum, quod in prælijs receptũ est, agere debeant. Bis autem in annum adminimum omnes cohortes iubeat conuenire ad Ducem Legionis, ad iustam exercitus formam componendam, vt discant omnes simul ordines in ea seruare, signa sequi, & imperium Ducis agnoscere, quibusue signis, vocibus, clasico obtemperare; frontem, alas, atque subsidia noscere, hostem excipere, vel in eum ingruere, acies committere; quoue loco idoneo si pulsi fuerint sese recipere, & vnde subsidia exspectare. Hinc Iosephus in sua Historia testatur, Romanorum exercitijs id tandem effectum fuisse, vt etiam turba illa, quæ exercitum lucri causa sectari consueuit, cum de summa certaretur vtilis esset, siquidem tueri ordines, atque in illis pugnare, omnes nouissent.

Quapropter Imperator milites suos & pedem referre, & hostes persequi, ordine semper seruato iubeat, vt non singillatim dispersi, in hostium manus incidentes, dum forte fugient, minore clade premantur. Et si rem benè feliciterq; gerant, integris semper ordinibus ac manipulis, maiorem hostibus perniciem inferant, & fortiores existimentur, sintq; re ipsa tutiores. Nam plerunque terga vertentes hostes, cum aduersarios pasim, nulloq; ordine insequentes vident, conspirantibus mutatisq; animis, ordines suos repetunt ac reparant, rursusq; inuersi impetum acriter vrgendo faciunt. Vt fecerunt Turcæ ad Canisiam, qui iam ferè omnes à Christianis disipati fuerant; sed cum viderent nostros partim prædæ inhiare, partim disipatos in victoria esse, obuersi tot millia interemerunt in instanti, quot multis annis Cæsares Germanici postea contra barbaros conscribere haud poterant: qui tamen non ita nimium cæsi in fuga fuissent, si ordines in recedendo seruare sciuissent. Vti obseruare licet in Heluetijs,

qui

qui temporibus bellorum ciuilium in Gallia, in illa memorabili pugna Dreuxensi, à Condæo sectariorum Principe acriter circumquaque oppugnati, nihilosecius ordinibus seruatis pede presso restitere, cunctis alijs diffugientibus, hostemq; tantisper sustinere, dum viribus sensim accisis pedem ad sua castra referre cogerentur, hostibus in admirationem raptis, qui eos nullo modo dissoluere poterant. Ideo & Ioannes Austriacus, in pugna ad Mechliniam, cum suos laborare videret, quos ad certamen præmiserat, exercitum qui in acie stabat circumuectus, Tribunos ac Centuriones hortabatur, continerent loco militem, redeuntesq; à certamine socios, seruatis ordinibus reciperent: ne, quod confæderatis Belgis exitio fuit in Gemblacensi pugna, dum illorum equitatus actus à Farnesio in fugam, peditatum omnem interturbauit, afflixitq;, idem Catholici Regis exercitui fortè contingeret, si ex accessu commilitonum, distractis agminibus perculsum, superueniens hostis ex alienâ trepidatione ferox inuaderet.

Præcipua itaque cura militũ sit, asiduo vsu permanere in ordine, vt adsuescant de facie, ac nomine, sese inuicem nosse. Item vt discant, quis progredi debeat; quo imperante; quo loco; quot socijs comitatus. Tum verò doceantur vel leuissimo nutu & signo adstare in ordine, agmen producere, vel contrahere, inclinare in læuum, in dextram latus, manipulos traducere, diuidere, condensare, vel etiam vicibus alternis accedere, & recedere. Quod quia ignoratum fuit à nostris in pugna Czeczoriensi cum Turcis & Scythis, qui conglobati adoriuntur hostem, ideo carragines vnius cornu, quas extra vallum eduxeramus, & machinas æneas, in primo congressu amisimus. Quapropter adsuefiant milites aciei distributionibus, dispositionibus, ac obuersionibus tempestiue ante prælium, siue in Phalangem componenda sit acies, siue confertim colligenda, siue longa serie protendenda, siue ita, vt postremi aduersus circumuenientes obuerso

vultu

vultu prælientur, pugna biceps, ac bifrons pugnanda, ſiue etiam receptui ſigno audito ſecedendum; quod Chodkieuicius etiam haſtatos equites facere edocebat, cohortem de loco non mouendo. Alias enim ordinum ſeruandorum inſueti & ignari, trepidi admodum, poſt multos errores & anfractus, vix tandem diſpoſitè cum equis ſuis conquieſcunt. Qui verò communibus animis conſpirare edocti ſunt, dato ſigno, derepente, quaſi naturali motu, ipſi per ſe feruntur in ordines, aciemq; pulchrè concinnatam componunt.

CAPVT VII.

De Officio Tribuni, ſeu Legionis Præfecti.

LEgio ab eligendo appellata eſt; quòd milites electos ex ſubditis naturalibus haberet: cui deinde addebantur auxilia è ſocijs, ſeu fœderatis populis, tàm peditum, quàm equitum. Et equites ſanè ad latera diſpoſiti fuêre, quos appellabant alas Legionis, ab eo, quòd ad ſimilitudinem alarum, ab vtraque parte protegant acies, quæ nunc vexillationes vocantur, à velo; quod vexillo pro ſigno & Aquila vtantur.

Ritu itaque veterum Romanorum, in vna Legione decem Cohortes eſſe debent. In cohorte autem qualibet, diuerſum illi numerũ ponebant; ſed quarum prima, & plures milites reliquis habebat, & dignitate præcedentes alios Leginarios; quia & genere, & inſtitutione literarum, viros electiſsimos requirebat. Et hæc Aquilam argenteam, ſignum præcipuum Romanorum habebat; & imaginem Imperatoris, totius Legionis inſigne. Nos, æquales numero omnes cohortes, & æquales prærogatiua omnes milites habeamus, modò è ſtrenuis viris collecta ſit Legio, ſiue equites illi fuerint, ſiue pedites. Nam illi, vnicuique cohorti peditum, partem quaſi ſeptimam, equitum adiungebant, vt, cum cohors conſtaret 555. peditibus, bonos haberet 66. equites. Nos ſeparatim, more præſenti, equites à peditibus habeamus; &

non

non vltra centum in vna cohorte: quia & facilius obire munia sua poterunt, & commodius in itinere à paganis sub tecta recipi, postquam iam sub dio dormire desueuerunt.

His adiungendi sunt artifices, machinarum structores aut vibratores, vectores, rhedarij, fabri, fabrorumque præfecti cum suis familijs & seruis, aut officialibus, vt quocunque in loco fixerit castra Legio, armatam faciat ciuitatem.

Legioni autem præest Tribunus: qui sic vocatur, à tribu, tribuendoque iure, quòd præesset militibus, quos ex tribu, primus Romulus legerat. Centuriones verò sunt, qui singulas centurias curant, nunc vulgò Capitanei, quasi capita cohortium vocantur. Decani verò, denis militibus præpositi, qui capita contubernij nominantur, quòd decem sub vno papilione degentibus præsint. Hæc nomina & officia, pedites Poloni, quos Haidones, ab Hungaris mutuato nomine, vocamꝰ, rectè quidē ex vetere disciplina obseruant, sed melius Cosachi Zaporosenses. Reliquus verò peditatus Europæus plures officiales, cùm in qualibet cohorte, tùm in vniuersa legione habet, non vt ordinem melius obseruet, sed vt ærarium emungat, & miles vanis titulis inter ciues superbiat.

Legati verò sunt, Imperatoris Vicarij, quibus Legiones & auxilia vniuersa apud Romanos obtemperabant in ordinatione pacis, vel necessitate bellorum: in quorum locum nos Sarmatæ, tàm in Lituania, quàm in Polonia, magistros militū, Viros illustres substituimꝰ, quos vsitato nomine, Duces Campestres, appellamus; Imperatores verò ipsos, supremos exercituum Duces. Germani autem & alij occidentales, illos Campi Marscalcos vocant; istos Generalissimos belli.

CAPVT VIII.

De Officio Cohortis Præfecti.

CEnturio, seu Cohortis præfectus, qui centum peditibus præest, habeat milites suos per decurias dispositos.

Optim⁹ autem cuiuſque decuriæ præponi, & ductor cætero-rum omniũ eſſe debet, qui & Decurio, & Decanus, & Dux, & & Prim⁹, & Præſtes nuncupatur. Qui verò decurionem proximè ſequitur, Subſtes dicitur. Atqui toti⁹ Centuriæ, ſiue etiam Cohortis equeſtris, vltimũ agmen claudit, eũ Romani Tergiductorẽ vocabant: nos Vicariũ Præfecti, ſeu Locotenẽtem appellam⁹, quod locũ illi⁹ abſentis teneat, vicesq́; gerat.

Vt autem Decuriones, ita & Signiferos & Tergiductores optimos eſſe omnino conuenit, ita vt & ſtatura, & viribus corporis præſtantiores cæteris ſint, & rei militaris peritiores. Maxime tamen Tergidux ſuperordinarius prudens peritusq́; eſſe debet (frequenter enim Præfecti ipſi ſeu Centuriones, fauore Principis, aut Ducis belli, iuuenes, & ignari rerum militarium, conſtituuntur: præſertim in Polonia equeſtrium turmarum Præfecti, eo quòd Procerum filij proprijs ſumptibus, non cohortes ſolummodò, verùm integras etiam legiones interdum conſcribere ſoleant) qui & ipſum Ducem Cohortis, & omnes ſuos commilitones inſtruat, prouideatq́; & procuret, vt ordine ſemper incedant, maximè autem prælij tempore, cum ab hoſte premuntur, aut recedere coguntur. Idem authoritate ſua, animo conſtanti, verbis atque exemplo reliquos in officio contineat, atque ad pugnam alacriores reddat, recedentesq́; expugna vel metu, vel aliqua alia cauſa, prohibeat, & reſtitui cogat in ordinem: atque etiam cum conſtipandum ſit, compellat militem, cogatq́; ſi vſus exigit, in arctum quàm maximè adduci, vel etiã diduci, & in partes ſeſe obuertere omnes. Decuriones quoq́; ſinguli ſuas pecurias ſibi paratas habeant, cum illis in caſtris habitent, ſeſe exerceant, atque eoſdem ordines tueantur.

CAPVT IX.

De Officio Præfecti Turmæ.

QVemadmodum inter pedites Centuria vel Manipulus appellatur, ita inter equites Turma dicitur. Sicut igitur

igitur Centurio, ita quoque & Turmæ Præfectus eligendus est magnis viribus, magnoq; animo, procera statura; qui hastas vel misilia peritè iaculetur & fortiter, qui dimicare gladio, qui scutum rotare doctisimè nouerit, qui omnem artem didicerit armaturæ: vigilans, sobrius, agilis; magis ad facienda, quæ ei imperantur, quàm ad loquendum paratus. Contubernales suos ad disciplinam retineat, & ad armorum exercitium cogat, vt bene vestiti & calceati sint, vt arma omnium defricentur ac splendeant.

Et quia nunc moris est, vt quisque Turmæ aut Centuriæ præfectus habeat suum legatum seu vicarium, idcirco delegatus quoque iste, eligatur habili corpore, vt loricatus & armis circumdatus omnibus, cum summa admiratione contubernalium suorum equum posit ascendere, equitare fortisime, conto scienter vti, sagittas doctisimè mittere, hastam dirigere, acinacem vibrare, sclopetum promptè implere, & ex destinato explodere, audacisimè cum hoste congredi, turmalesq; suos, id est, sub cura sua equites positos, diligenter erudire ad omnia, quæ vel pedestris, vel equestris pugna deposcit. Nam hæc communisime ipsi Turmarum Præfecti, Dynastarum præsertim filij, vti tyrones ignorant. Proinde obseruet diligenter Imperator, vt si illi inualidi sunt, & pueri adhuc, habeant legatos suos, longa militia probatos; peditibusq; suis, quos ære proprio conscriptos habere penes se consueuerunt, veteranos Centuriones præponant, ne per conniuentiam ipsorum, castrensis disciplina paulatim dissoluatur.

Notandum, quòd antiqui, qui sciebant in acie commisso prælio celeriter ordines turbari atque confundi, ne hoc posset accidere, Cohortes in centurias diuiserant, & singulis centurijs, singula vexilla constituerant, ita, vt ex qua cohorte, vel quota esset centuria in illo vexillo literis esset scriptum: quod intuentes vel legentes milites, in quantouis tumultu à contubernalibus suis aberrare non possent. Centu-

rionesq; ipsos transuersis caßide argenteis cristis, quo facilis noscerentur, singulas iusserunt gubernare cateruas, quatenus nullus error existeret, quum cuncti milites sequerentur non vexillum suum, sed etiam centurionem, qui signum habebat in galea. Præterea in aduerso scuto vniuscuiusque militis erat nomen literis asscriptum, tum ex qua esset cohorte, ex quaue centuria. Quod posset iterum in consuetudinem reuocari; quamuis & hoc non male, quod apud nos superioribus annis, tàm Cosachi equites leuioris armaturæ, quàm pedites omnes per vnicolores vestes, cuius centuriæ fuerint, dignoscebantur: sed nunc iam in desuetudinem venit, postquam ad morem Germanorum, peditatum nostrum exercere cœpimus.

CAPVT X.

De Officio Præfecti Castrorum.

CAstrorum Præfectus est, ad quem castrorum positio, valli & fossæ destinatio pertinet. Ad eundem prisca consuetudine tabernacula, vel casæ militum, cum omnibus impedimentis pertinebant, ipsiusq; nutu curabantur. Præterea, ægri contubernales, & Medici, à quibus curabantur. Expensæ etiam ad eius industriam pertinebant, vehicula, currus, & ferramenta quibus materies secatur, vel cæditur, quibusq; aperiuntur fossæ circa situm valli, & aquæ ductus. Item ligna, stramina, asseres ad pontes exstruendos, & omnia genera tormentorum. Et propterea sub eius iurisdictione fuerunt lignatores, lapicidæ, machinarum artifices, libratores, armentorum custodes; atque omnis generis artifices; currus item publici, tàm victum, quàm arma, & quæ eo spectant, gerentes. Vnde & apud nos prisco Romanorum more, post longam probatamq; militiam, peritißimus omnium, olim ad hoc officium legebatur, alter in Polonia,

& alter

& alter in Lituania, cum honore & titulo perpetuo. Cæterum nunc, non eadem prudentia in eis requiritur, quòd titulo contenti, in castris nusquam compareant, vt rem opere præstent, idcirco Copiarum Duces alios in campo pro libitu suo creant, & immutant.

Præfectus igitur electus, postquam vias castrorum delineauerit, necesse est, vt quatuor spatia pro impedimentis relinquat, adeò, vt vnum armentis, alterum artificibus, tertium annonæ, quartum armamentario cederet. Caueatq; diligenter, ne Machinæ vitiari, aut auferri ab hoste posśint. Hinc Gregorius, Tolossanus. *Magnam partem victoriæ tulit, qui armis hostem exuit, vires enim sibi ad supremum triumphum addidit.*

CAPVT XI.

De officio Præfecti Fabrorum & Tormentorum.

HÆc erat antiquorum Imperatorum cura præcipua, vt quicquid exercitui necessariũ videbatur, nunquã deesset in castris. Quare, quælibet Legio habebat fouebatq; fabros lignarios, ferrarios, instructores, carpentarios, pictores, reliquosq; artifices, ad situs locorum, vrbium, aut munitionum depingendos; ad hybernorum ædificia fabricanda, ad pontes exstruendos, ad machinas præparandas: tum qui arma, qui vehicula, cæteraq; genera instrumentorum, aut armorum, (quibus vel expugnantur, aduersariorum ciuitates, vel defenduntur propriæ) vel noua facerent, vel quassata repararent. Ista cura in omnibus ferè Christianorum Principum exercitibus neglecta nunc est, Venetis, atque Batauis exceptis; sæpiusq; ob id cæptas dissidiones omissas vidimus, vel in longisśimum tempus protractas. Quin & exercitus in proprijs castris ab obsessis deletos, quòd ob intermissum exercitium & laborem, eiusmodi instrumenta in campum deferre noluissent.

Quapropter, non vniuerſus modò exercitus, ſed quæ-quæ Legio habeat ad foſſarum opera facienda bidentes, li-gones, palas, roſtra, alueos, cophinos quibus portetur terra. Itemq; ſcaphas, harpagones, falces ferreas confixas longiſsi-mis contis, dolabras, ſecures, aſcias, ſerras quibus materia ac pali dolantur, atq; ſecantur. Præterea, teſtudines, muſcu-los, vineas, colubrinas, haſtas, ſclopeta, frameas, tormenta ænea; turres etiam ambulatorias & ſcalas, atque ea vniuerſa, quæ in quoque belli genere neceſſaria eſſe creduntur, vt eti-am medijs in campis Legio depræhenſa, non metueret re-pentinum hoſtium ſuperuentum, ſed ſubitò foſſa ſe valloq; muniret; omneq; genus militarium inſtrumentorum & arti-ficiũ in ſe contineret. Quiduis enim efficit ſolertia, ſi compe-tentes non denegentur expenſæ.

His autem omnibus & inſtrumentis & fabris, præficiatur in qualibet Legione vir prudens & fidelis in expendendo, tum diligens & ſobrius in attendendo ad operas artificum. In vniuerſo autem exercitu, ſit vnus, qui his legionarijs fa-brorum præfectis, cum authoritate præſit, & ab illis tàm ex-penſarum, quàm etiam inſtrumentorum omnium rationes exigat, & ad Imperatorem deferat.

CAPVT XII.

De Buccinatoribus & Tympaniſtis.

VEteres habebant in caſtris Tibicines, Cornicines, & Buccinatores: de Tympaniſtis verò nullibi legimus, ſed dicunt eſſe nouitium inuentum Heluetiorum, quamuis Ca-lecutenſes & Magoriani antiquitùs vtantur tympano æreo, & laminis ſonum ex concuſsione edentibus, à quibus deinde Perſæ, & ab his Moſchouitæ tympana partim lignea partim ærea equis adligare parua conſueuerunt, Tribuni præſertim aut turmarum ductores, quibus vel ad pugnam, vel ad iter

milites concitare solent. Apud Romanos verò Tubicines ad bellum vocabant milites, & rursum receptu canentes reuocabant. Cornicines & Buccinatores, erant ornamentum Legionum in ingressu conflictus, & eius reditu. Modo quoties ad aliquod opus mouentur milites, siue ad pugnam, siue ad iter, tubicines canunt, & tympana murmure suo resonant. Cornicines verò & fistulatores varij ornatus causa adhibentur, tàm equitum turmis, quàm peditum centurijs, in Polonia præsertim, vbi peditatus & Hungarico & Germanico more instruitur; equitatusq; è nobilitate collectus, pro sua animositate & libertate militari, diuersarum gentium armis & habitu vtitur. Cum autem eos, vel pugnare, vel stare, vel sequi, vel redire ex acie, Duces Supremi iubent, tuba ænea insonante, datur peculiare signum. Vnde Vitoldus Magnus Dux Lituaniæ in quadam pugna multitudini Scytharum resistere nequiens, ad ripam Borystenis, vbi castra habebat, tubas quæ vento inflante sonarent exstruxerat, ipse autem in alio loco, nocte obscura fluuium transgressus hostem inopinatò adortus erat, & victoria potitus insigni, multa Scytharum millia in captiuitatem duxit, quibus deinde sedes in media Lituania propè Vilnam assignauit; qui in hodiernum etiam genus suum ducunt, suntq; vtiles bello Regibus Poloniæ. Moschouitæ complures solent tubicines habere; & in pugna illa Orsanensi, toto Orbe celeberrima, quingenti buccinatores fuerunt. Turcæ è contra, paucissimos tubicines habent, & tympana ferè nulla, præter ipsum Imperatorē; Bassæ verò & triremium Præfecti, fistulatores penes se habent; ad pugnam verò loco tubarum clamore, sicut & Hungari, concitantur. Nairi autem in India, cum ad prælium procedunt, laminas æreas singuli gladiorum manubrijs appedunt, quæ ferro allisæ strepitum ingentem efficiunt, & sic ad pugnam omnes accendunt. Sed confusio inde maxima in acie nascitur, quia à pugna milites reuocari non possunt, cum opus est: melius est vti tubis.

Nam

Nam ſicuti qui ſaltant numeris Muſicis obtemperare ſolent, atque eo modo errare neſciunt, ita & milites ſi buccinis & tibijs obtemperant ordines ſuos facilè tuentur. Proinde veteres mutabant ſonitum crebrius, prout ipſis viſum erat, vel gradum mutari, vel animos incitari, componi aut refrœnari. Sicuti autem modi iſti diuerſi, diſtinctiq; erant, ſic etiam diuerſa hæc nomina ſortiebantur. Doricus etenim conſtantiam, Phrygius furorem excitabat, reliqui ſonitus alia ſigna motus dabant. Alexander Magnus habebat Antigenidam excellentiſsimum tubicinem, cuius ſonitu ita excitabatur ad prælium, vt circumſtantes Duces eum timerent, cum ſcintillas ex oculis ipſius ardentes prodire cernerent.

Neceſſe itaque eſt vt milites obtemperare tubis aſſueſcant; aureſq; eorum crebris exercitationibus imbuantur, quia & nunc, prout & olim, varia tubarum aut tibiarum ſunt in bellis genera, quibus varia imperantur à Ducibus. Et Lacedæmonij quidem, ſicut ex Thucidide cognoſcimus, fiſtulis tenuib9 vtebantur, qualib9 fortaſſe nunc peditatus Germanicus vtitur. Carthaginenſes in primo conflictu citharas adhibebant. Macedones & Romani cornua atque buccinas habebant. Poloni nunc omnia genera tubarum & fiſtularum habemus, ſed diuerſimode adhibemus: fiſtulas Bulgaricas equitatui, tibias verò Hungaricas peditatui attribuimus: Item tympana ærea maiora haſtatis, minora velitibus, lignea Heluetica peditibus damus; ſigna autem imperatiua omnia, in caſtris præſertim, per tubæ ſonitum denunciamus.

Eapropter buccinatores propè Ducem Supremum collocentur, tum iuxta Tribunos reliquos, vt ad iuſſa Ducis moneant, quando vel conſiſtendum, vel mouendum; vel etiam pes referendus, aut tormenta diſplodenda. Hos deinde reliquarum cohortiũ ſonatores & tympaniſtæ conſequantur, qui, cauendum diligenter, ne inebrientur, cum hoſtis in proximo eſt, ne fortè aliquem errorem ſono edito committant,

aut

aut totum exercitum conturbent, vt accidit Koniecpolſcio in Pruſsia bellum gerenti, qui cum nocturnas inſidias ad capiendum Guſtauum propè Grudentum collocaſſet, ipſeq; eum in acie armatus expectaſſet, eo quòd ille excubias ſuas aggreſſurus inopinato veniebat, Tympaniſta Germanus qui in inſidijs collocatus fuerat, prætereuntem Guſtauum conſpicatus ſtrepitu tympani facto, vt retrocederet admonuit, vel vtrò ſaluti illius conſulens, vel, vt ferebatur, mero occecatus, aut in furorem incitatus; atque ſic periculo ſuo, Regem in caſſes ruentem, periculo exemit.

CAPVT XIII.

De Calonibus & Lixis.

ANtiqui calones & lixas, ad exemplum militum ſub ſignis habebant, vexillaq; eis dabant, vt ſcirent ad quæ ſigna deberent impedimenta, quæ conducebant, tempore neceſsitatis colligere. Ideo eis, ex ipſis calonibus idoneos ac peritos vſu legebant, quos non amplius quàm ducentis lixis præficiebant, & ad pugnam adhibebant. Ita Minutius Ruffus, & Accilius Glabrio, Romani Conſules, ſuperiores euaſerunt, lixas loco auxiliorum à ſylua venientes in terrorem exhibendo. Ita Marius circa aquas Sextias, cum in animo haberet poſtera die depugnare aduerſus Theutones, Marcellum cum parua manu equitum peditumq; noctu poſt terga hoſtium miſit, & ad implendam multitudinis ſpeciem, agaſoneslixasq; armatos ſimul ire iuſsit, iumentorumq; magnã partem inſtratorum, cum centunculis, vt per hoc facies equitatus obijceretur, præcepitq; vt cum animaduertiſſent committi prœlium, ipſi in terga hoſtium deſcenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, vt aſperrimi hoſtes in fugam verſi ſint. Caius etiam Sulpitius calones atque lixas, mulis atq; alijs bello inutilibus iumentis impoſuit, eosq; tanquam

agmen cataphractorum dispositos, in ipsa cum Gallis pugna in colle vicino comparere iussit, atq; sic victoria potitus est. Qua itidem ratione Chodkieuicius in Liuonia contra Suecos feliciter vsus fuit, & Lisouiani Cosachi in Germania contra rebelles Morauos cum Ferdinando II. Imperatori suppetiatum iuissent; cum hoc sit commune quasi Polonis, lixas tempore necessitatis pugnæ immiscere, aut ad defendenda castra ad castra adhibere, vel vrbibus oppugnandis in acie monstrare. Vnde cum Vielikolucos in Moschouia Rex Stephanus expugnaret, in illo assaltu, in quo arx primùm capta fuit, calones & lixæ primi quoque fuerunt qui muros conscenderant, auxerantq; numero suo terrorem hosti, qui paucitatem militum regiorum flocci pendebat.

Attamen in calonibus etiam atque lixis debet esse delectus, ne pueri sint nimium, aut malarum artium sectatores: tum ne mercatores rerum ad luxum spectantium adhibeantur, aut cupediarum venditores. Maximè verò cauendum est, ne fœminę comitentur castra, in quo maximus committitur modo error apud Germanos, qui tot ferè fœminas habere solent in bello, quot sunt & viri. Turcæ, Persæ, & Scythæ hac in re prudentiores, qui nullam in castris fœminam patiuntur, nisi fortè captiuam. & meritò. quia & commeatum consumunt, & fœtorem in castris augent, & timorem in viris suo pauore excitant, & militem eneruant, & quòd grauissimum est, peccatis multiplicatis iram Numinis prouocant, quod animaduertens Metellus, etsi gentilis & idolorum cultor, ipse nullum tamen puerum, in bello cum Iugurtha, nullam fœminam, nullumq; popinatorem, in castris suis habere voluit; imò & lixas admittere noluit, quo milites delicijs assuetos labori addiceret, atque sic instructos pristinæ disciplinæ restitueret.

Caput

CAPVT XIV.

De Mercede conductis.

ETsi multo vtilius est naturales subditos in castris habere, quàm populos alienos mercede conducere, tamen quia raro, aut ferè nusquam exercitus fieri possunt absque alienigenis, ideo in mercede conductis præliandi magis adminiculum sit, quàm principale subsidium, ne videlicet amplior eorum multitudo sit, quàm ciuium. Nisi fortè necessitas aliter postulauerit, aut Princeps suis militibus diffidat. Vtilius tamen semper constat erudire armis suos, quàm alienos mercede conducere: quia exteris proprium est tumultuari, fidem excutere, patriæ incolas tanquam hostes vexare, atterere, vrere, & magnis tormentis excruciari. Testis sit Michaël Palæologus Orientis Imper. qui Turca contra Bulgarum accito, mox nedum ab eo destitutus est, veùm etiam Constantinopoli Imperij sede exutus fuit. Ita quoque Franciscus I. ad Papiam Heluetiorum beneficio, qui ob inopiam rei pecuniariæ rebellabant, fusus fugatusq; imo & captus ab hoste fuit. Quapropter Hanno Carthaginensium Imperator in Sicilia, cum comperisset Gallorum mercenariorum circiter quatuor millia conspirasse ad transfugiendum ad Romanos, quòd aliquot mensium mercedes non receperant, animaduertere autem in eos non auderet, metu seditionis, prolationis iniuriam liberalitate pensaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum datis pollicitis, fidelissimum dispensatorem ad Otacilium Cons. misit; qui tanquam rationibus interuersis transfugisset, nunciauit nocte proxima Gallorum quatuor millia, quæ prædatum forent missa, posse excipi. Otacilius nec statim credidit transfugæ, nec tamen rem spernendam ratus, disposuit in insidijs lectissimam manum suorum, ab ea Galli excepti dupliciter

Hannonis conſilio ſatisfecerunt, & Romanos ceciderunt, & ipſi omnes interfecti ſunt.

In neceſsitate tamen exteros milites Imperator legat, & vtatur eis prudenter, exercitatione moris ſui adhibita. Nam cum in expeditionibus plurimum proſit omnes milites vnius præcepti ſignificatione conuerti, non poſſunt æqualiter iuſſa complere mercenarij, qui ſunt alterius gentis & linguæ, niſi fuerint pariter exercitati. Propterea inſtruantur diligenter atq; ita Cæſar & Labienus Numidarum, & aliarum exterarum gentium ope rem in Gallia dexterrimè geſſerunt. Mercenarij etenim melius pugnant, vti experientia videmus, quia procul ſunt à domibus ſuis, & cum ſe ab hoſtibus vndique cinctos vident, ſumunt ad reſiſtendum animos, non habentes reſpectum ad parentes, vxores, & filios ſuos, qui non ſunt præſentes, nec incitant affectus in eis, ſicut in illis, qui inter ſuos verſantur. Præterea famam genti ſuæ comparare volunt, & præda ex hoſte ditari, vt ad propria non incolumes modo, ſed & honorati & nummati reuertantur. Ideo Annibal in præſidio Hiſpaniæ collocabat ſuos Africanos, in Africa verò Hiſpanos. Et Portogallenſes modò remoti à ſua patria in Indijs multò fortius ſe gerunt, quàm vnquam ſeſe in patria geſſerunt pro defenſione ſuæ libertatis: & Hiſpani omnes in Nouo Orbe quàm in patria contra Gallos aut quoſuis alios vicinos ſuos.

CAPVT XV.

De Ordinatione & Diſpoſitione Caſtrorum.

MIlite Imperator ritè conſcripto & exercitato, cum in itineribus faciendis, & acie diſponenda ordinem bonum ſeruet, tum caſtra quoque ſecundum veterum doctrinam & artem benè diſpoſita atque munita habeat. Incautum enim eſt, plenumq; diſcriminis exercitum malè ordinatum

tum habere, & ſine aliqua munitione conſidere, cum militibus ad capiendum cibum, occupatis, aut munera facienda diſperſis, facilè nectantur inſidiæ. Præterea noctis obſcuritas, neceſsitas ſomni, paſcentium equorum diſperſio occaſionem ſuperuenientibus præſtat; Et ita Hannibal cũ explorasset negligenter caſtra Fuluij Romanorũ Ducis poſita, eſſe, ipſum præterea multa temere audere, prima luce cum denſiores nebulæ præſtarent obſcuritatem, paucos milites munitionum vigilibus oſtendit, quo Fuluius repente mouit exercitum. Hannibal per diuerſam partem caſtra eius occupauit, & ita in tergum Romanorum effuſus, octo millia fortiſsimorum militum cum ipſo Duce trucidauit. Simili quoque auſu Romanus Rozinius, pro Demetrio Moſchouiæ principe Poloníci exercitus Dux, ad Putiuliam ludificatus hoſtem, octuaginta millia Moſchouitarum profligauit, cum partem exercitus in ſyluis cœlaſſet, & partem ad euocandum hoſtem eduxiſſet in aciem, præmiſsis qui proximum tumulum occuparent. Ad quos opprimendos, quòd pauci fuiſſent, cum eduxiſſet copias Moſchus, inſidiatores à Rozinio diſpoſiti, ſubitò conſurrexerunt, & primùm caſtra à tergo inuaſerunt, machinaſq; omnes occuparunt, tum deinde aciem obuerſam, & perturbatam rei nouitate, in fugam coniecerunt.

Igitur Imperator caſtra benè munita, beneq; diſpoſita habeat, ſi periculum euitare cupit; quæ tuto ſemper facienda ſunt loco, hoſte præſertim vicino, vbi & lignorum, & pabuli, & aquæ ſuppetat copia: ſed vt præcipuè ſit ſalubritas loci. Deinde cauendum, ne ſit mons aliquis vicinus altior, qui ab hoſtibus captus poſsit officere: neue torrens aliquis aptus inundare caſtra, quod intra colles ſepiùs accidere conſueuit, & in locis maritimis fluxui ac refluxui ſubiectis. Tum ne ſint in abruptis ac deuijs, ita, vt circumſedentibus aduerſaris difficilis præſtetur tuis egreſſus: neue ex ſuperioribus locis, miſſa ab hoſtibus tela, in caſtra cum damno tuo perueniant.

ant. Præterea animaduertendum est, vt pro numero militum vel impedimentorum muniantur castra, ne maior multitudo constipetur in paruis, neue paucitas in latioribus, vltra quam oportet, cogatur extendi. Si fortè tamen in animo habeas exercitum tuum clam imminuere (vti Claudium Neronem fecisse legimus) atque amico, ne hostis vicinus id animaduertat, auxilia submittere, necesse est mansionibus, signis, ordinibusq; nihil deperire, sed potius eosdem ignes, easdemq; excubias vbique conspici. Pari etiam ratione, si noua auxilia, quæ hostem clam habere cupias, tibi submissa sint, mansiones amplificare minimè conducit, siquidem consilia clam habuisse semper maximæ vtilitatis fuit.

Sunt autem castra facienda pro loci necessitate, quadrata interdum aut rotunda, aut trigona, aut semirotunda, aut oblonga, porta vna ad hostem respiciente, qua miles in aciem exiret; & altera ad tergum, qua commeatus, & subsidia noua inducerentur, tum aquatio libera fieret. In Romanorum attamen castris satis constat, quatuor semper portas fuisse, eo quòd semper quasi quadrata castra haberent. Primaq; porta *Prætoria* dicebatur, quòd vijs in crucis formam distributis, prima via ad tabernaculum Imp. recta duceret. Taberncuclum autem Imperatoris, teste Festo, Prætorium dicebatur, à Prætore, quòd initio ante Consules, Prætores bella administrarent. Secunda porta, Prætoriæ ex diametro respondens, *Decumana* vocabatur, hosti auersa, vt Tacitus auctor est. Tertia & Quarta porta, vt Polybius docet, *Dextra Principalis, & Sinistra Principalis* vocabantur, quæ sibi ex diametro oppositæ erant. *Metatores* autem dicuntur, qui præcedentes locum eligunt castris. *Mensores* vero, qui in castris ad podismum dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant; vel hospitia in ciuitatibus præstant.

Primo igitur signa locis suis intra castra ponuntur, quia nihil est venerabilius eorum maiestate militibus. Deinde

Duci

Duci Prætorium, eiusq; comitibus præparetur. Postmodum Tribunis tabernacula collocentur. Tandem reliquis cohortium, aut alarum ductoribus, & eorum contubernalibus papiliones tendantur, & loca deputentur in castris. Et propterea ad mansiones distribuendas requiruntur homines exercitatissimi in Geometria, qui quamprimum Dux castris locum elegerit, ex Metatorũ consilio, formam eorum cum suis distinctionibus atque vijs, ipsi exhibere sciant, atq; funibus & hastis rem confestim oculis subijcere & metiri, vt omnia momento distributa conspiciantur. Quo verò id citra confusionem perfici poßit, necessum est castra semper in eundem modum metari, vt vnusquisque nouerit, qua via & mansione sibi morandum sit: quòd quidem omni tempore & loco obseruandum erit, adeò vt castra ciuitatem mobilem exhibeant, quæ vbiuis locorum ijsdem vijs, habitationibus, atque prospectu constet. Quamuis pro situs diuersitate aliquomodo immutari debeant, semper tamen ad figuram quadratam accomodentur, vel ad formam dimidiati circuli, vt hostem castra oppugnantem per latera ferire possis, & excurrere quando libuerit. Constructo autem amplo quadrato castrorum, & in quatuor quadrata per vias regias diuiso, iterum instar hortorum, minora alia quadrata, veterum Romanorum more constitue, & vias minores eadem mensura designa, quæ ab imo ad summum omnes militum stationes, in latitudine & longitudine diuidant. Nam sic, opinione Scipionis Amirati, viri ciuilium militariumq; rerum peritißimi, aduersus hostiles insultus promptus eris. Tormenta verò ad fossas castrorum omni ex parte distribuuntur, factis portis castrorum in formam crucis, vt facilè subbuenire sibi tempore neceßitatis milites possent.

Nota, quòd à vallo ad militum tabernacula, interstitium Romani faciebant, pedum ducentorum. Primo, vt si

ab hostibus tela, ignesue missiles iacerentur, citra caderent, sicq; illæsi consisterent. Secundo, vt locus esset, quo commodè præda armentorum & pecorum ab hostibus capta recipi posset. Tertio, vt ex facili in eo loco milites, qui ex castris adducebantur, in aciem ordinarentur. Quod quia moderni Duces in ordinatione castrorum non obseruant, optãdum est, vt in vsum reducant, quia mille confusionibus & periculis sese, & militem liberarent. Laudandus hac in re Zamoscius, qui in metandis castris, totaq; re militari, ad veterum disciplinam & præscripta, quàm maximè sese accomodabat, & Castrorũ Metatoribus, nonisi in carta depictam dispositionem dabat, vbicunque metari volebat, ne confusio aliqua subsequeretur, ignaris militibus veterum castrametationem. Sed iam munitionem eorum videamus.

CAPVT XVI.

De Munitione Castrorum.

QVanti munitiones castrorum fecerint Romani, satis docet P. Aemilius apud Liuium. *Maiores nostri*, inquit, *castra munita, portum ad omnes casus exercitus dicebant esse, vnde ad pugnam exirent, quò iactati tempestate, pugnæ, receptum haberent. Ideo cum munimentis ea cæpissent, præsidio quoque valido firmabant: quòd qui castris exutus, etiamsi pugnando acie vicisset, pro victo habebatur.* Cæterum hæc muniendorum castrorum scientia prorsus iam interciderat,, Imperio Romanorum à barbaris conculcato, nemoq; ab eo tempore deductis fossis, pręfixisq; sudibus castra constituit; donec regnante Carolo V. bellis Belgicis innouari cæptum, & modernis temporibus ad maiorem vsum perductum est: non tamen ad eam perfectionem qualis apud Gręcos aut Romanos fuerat. Iure igitur castrorum munitionem, tyro condiscere, Imperator seruare debet; quia nihil tam salutare atque necessarium inue-

um inuenitur in bello, quàm vt ſecurè intra vallum dies no-ctesq́, peragas, etiamſi hoſtis vndique obſideat. Scimus enim multos exercitus, tàm diurno, quàm nocturno superuentu hoſtium fuiſſe afflictos; frequenterq́; acie pulſi Chriſtiani, dum munimenta caſtrorum, quò ſeſe reciperent non haberent, à barbaris more animalium cæſi fuerunt. Exempla commemorare nolo, ne refricare dolorem videar; ſed videant Duces, quantum damnum inſcicia ipſorū res Chriſtiana paſſa eſt. *Qui autem caſtra munita habet, tutus eſt*, inquit Onoſander, *aduerſus repentinas & improuiſas irruptiones*. Imò & aduerſus vim ac multitudinem hoſtium. Zamoſcius enim tribus millibus ſuorum, aliquot myriadas barbarorum in Czeczora ſuſtinuit, & ad tractationem pacis adegit, eo quòd munitione caſtrornm à tanta multitudine moueri non potuit. Similiter Oſmanus Turcarum Tyrannus, quamvis tot centenis millibus armatorum ad Chotimiam ſtipatus fuiſſet, quia ex caſtris pugnabamus pro occaſione ſupeuentus faciendo in barbaros & excurſiones, cum oppugnaremur vndique ideo rebus infectis & militibus amiſsis inglorius, abijt munitionibus noſtris non expugnatis.

Si igitur caſtra tuta eſſe velimus, ea tàm munire, quàm ordine diſponere neceſſe eſt: & in ordinem quidem induſtria Ducis rediguntur, muniuntur verò vel ſitu, vel arte. Græci ſanè ſitum munitum quærebant, neque vnquam loca inſedebant, cui vel ſpecus, vel ripæ, vel arborum multitudo, aut aliud quidpiam natura ipſa defenſioni aptum deeſſet. Romani verò non tam ſitu, quàm arte caſtra muniebant, neque vnquam metabantur, vbi omnem exercitum minus commodè recipere poſſent; & quod loco ad munitionem deeſſet, id arte & induſtria reſtituebant. Etenim in metandis caſtris non ſufficit bonum locum eligere, niſi talis ſit, vt alter eo non poſſit melior inueniri: ne vtilior prætermiſſus à nobis, & ab aduerſarijs occupatus, apportet incommodum, vt nuper Moſcouitis ad Smolenſcum, qui ab oppugnatione arcis à Sere-

niſ. Vladiſlao IV. repulſi, cum ſeſe caſtris ad Boryſthenem poſitis incluſiſſent, ob aquationem faciliorem, montem Alaudinum neglexerunt, quem cum Rex deinde occupaſſet, facilè munitiones ipſorum expugnauit, multisq; millibus interemptis, reliquos ad deditionem coegit. Propterea Annibal quum frequentibus prælijs à Cl. Marcello ſuperaretur, nouiſsimè ſic caſtra metabatur, vt aut montibus aut paludibus, aut ſimili locorum aliqua opportunitate adiutus, aciem eo modo collocaret, vt vincentibus quidem Romanis, penè indemnem recipere poſſet intra munimenta exercitum, cedentibus autem, inſtandi liberum haberet arbitrium. Idem fecere noſtra ætate noſtri Duces contra multitudinem barbarorum Chodkieuicius ad Chotimiam, & Koniecpolſcius ad Cameneciam.

Tribus itaque de cauſis muniri dicuntur caſtra. *Primo*, in vnius noctis tranſitum. *Secundo*, ad facienda ſtatiua tàm in æſtate quàm in hyeme: hæc iam maiore labore & cura ſunt firmanda, hoſte præſertim vicino, aggeriq; è ceſpite facto, & foſſæ perductæ, addendi ſunt ſudes, vel tribuli lignei per ordinem ita, vt ſine metu ſecurus quieſcat exercitus, quemadmodum facere ſolent Moſcouitæ, longè accuratiùs quàm Batavi aut Belgæ. *Tertio*, cum maior aduerſariorum vis metuitur, ne ſcilicet dum obſidione premimus alios, ipſi opprimamur à tergo. Igitur præter aggerem erectum, quo vrbem aliquam, aut caſtra aduerſariorum cinximus, ſolent prudentes Duces ſepibus ductis, vel interpoſitis ſtipibus, ramisq; arborum, ne facilè terra dilabatur, aliam munitionem circa exercitum ſuum addere, pinnasq; & propugnacula ad ſimilitudinem muri apponere, quod nunc Belgæ & Galli, melius è ceſpite qui herbarum radicibus continet terram, vtilius conficiunt, ſtellarumq; inſtar denſiora propugnacula erigunt, ne ſubſidio ſuis veniens hoſtis poſsit tua caſtra expugnare, qualiter tentauit Mauricius Naſſouius, obſidente Bredam Marchione Spinola. Sed & cui Ludouicus

Naſſo-

Naſſouius ope Gallorum, Montes vrbem Hannoniæ occupaſſet, Albanus verò eam recuperare volens, in coronam obſediſſet, ita caſtra ſua muniuerat, vt numeroſo cum exercitu fratri ſuppetiatum veniens Gulelmus Orangius, miraretur tantùm modò munitionem caſtrorum, perrumpere autem multis millibus amiſsis, nullo modo potuiſſet; licet ex vrbe quoque tempore eodem obſeſsi procurrerent, & pertinaciſſimè pupnarent. Cedere itaque coactus eſt Orangius, poſt tot fruſtraneos conatus, vrbem autem Albanus ad deditionem coëgit, & puniuit.

Et caſtrorum ipſorum diuerſa munitio fieri ſolet. aut enim muniuntur foſſa & muro è ceſpite facto, qui tegeret propugnantes vſque ad brachia, vt mos Germanorum modò, omniumq; occidentalium eſt. Aut muniuntur ſæpibus ſudibusq; de lignis fortiſsimis, vt faciunt Chinenſes & Moſchouitæ. Aut denique muniuntur curribus & carris, vt Poloni, Myſij, & Sclauones, contra barbaros leuiori armatura vtentes; & in itinere faciendo. Sed vbi vis acrior imminet hoſtium, conuenit ſemper in promptu habere ligones, raſtra, qualos, aliaq; vtenſilium genera, quibus ſi aduerſarius incumbat, media pars exercitus, tàm equitum, quàm peditum, ducta latiſsima foſſa, muniant caſtra; media verò pars ad propulſandum haſtium impetum ordinentur in acie. Quemadmodum accidit bello Turcico ad Chotimiam, vbi laborantibus cæteris, pars exercitus ingruentes tota die repellebat barbaros. Melius tamen & ſecurius, vt ſi Dux propè hoſtem caſtra ſua locare voluerit, vt duæ exercitus partes ad prælium diſpoſitæ in acie collocentur, tertia verò caſtramentationi relinquatur: ſiquidem nullus Imperator propè hoſtem caſtra ſua collocat, niſi is qui prælio quotieſcunque id hoſti viſum fuerit, decertare cupiat. Romani cum res id poſtularet, hanc operam triarijs demandabant, Principes verò & haſtati ad prælium parati ſtabant: idq; ea ex cauſa, quòd Triarij poſtremi omnium eſſent, & ſatis ma-

turè arma sua atque ordines repetere possent, si forte etiam ipsos occasio ad pugnam vocasset. Nos verò idem muneris ad Romanorum imitationem, ijs cohortibus tribueremus, quæ postremam aciem, sicut & Triarij claudunt.

Ordinariè autem Romani castra suo vallo fossaq; muniebant, lata vlnas sex, & profunda tres; eamq; aliquando amplificabant, prout in eodem loco diutius subsistere, vel sibi ab hoste ingruente prospicere volebant. Vallum autem facturi, cespites primum exscindebant ad instar magnorum laterum, quos post fossam in superficie exteriori ad instar muri, in castrorum circuitu collocabant (fossa verò ipsa, vti diximus, pro necesitate maior, vel minor erat) atque ita murum seu aggerem struebant, supra quem valli, siue pali defigebantur; ita densi, & ramusculis connexi, vt ne manus quidem interponendæ spacium esset; neque sine labore magno, vel vnus vallus de aggere reuelli posset. Ita nunc ex doctrina Gallorum, quos ad obsidendum Smolenscum, cum reliquis transmarinis militibus euocauerant, Moschouitæ faciunt; quamuis non semper aggere aggesto, contra Scythas Præcopenses præsertim, sed sæpiùs in planicie roboribus tantùm crassis firmiter vallatis.

Qualitercunque autem Imperator castra sua muniuerit, nihilominus tamen si exercitum in aciem eduxerit, relinquat ad vallum nonnullos, qui castra & impedimenta custodiant, ne si hostium Imperator sola ac deserta illa esse compererit, aliquos alleget, qui ea diripiant, munitionemq; tuam occupent; Quamuis interdum soleant prudentes Imperatores contrarium facere: quemadmodum fecit in Liuonia Chodkieuicius, qui cum Suecis ad Volmariam congressurus, castra sua omnino deserta reliquit, (sed nulla munitione firmata) lixasq; & calones omnes in insidijs collocauit; ipse cum parua manu suorum ad latus castrorum dextrum, sed remotiùs parum, iu acie stetit; hostis qui castra præteribat prorsus vacua defensoribus videns, primò speculatum

præ-

præmiſit, mox prædatum maior pars irrupit, vt prædam diuitem aſportari à ſuis vidit. Chodkieuicius reliquos eadem cupiditate ſpoliorum ardentes, magno animo aggreſſus, vt acie pepulit feliciter, tum ex inſidijs calones, qui metum ſpecie maioris exercitus turbatis augerent, confeſtim euocauit, & in predantes obuerſus, facilè ſine ordinibus & Duce confuſos, omnes ferè deleuit, prædamq; amiſſam non modò recuperauit, verum etiam hoſtium ſpolijs longè adauxit, & triumpho inſigni potitus eſt.

CAPVT XVII.

De Teſſera Militari.

TEſſera dicitur præceptum Ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellum mouetur exercitus. Et erat tabella, in qua Imperator ſymbolum aut mandatum ſcribebat vt docet Statius, atque Pomponius. in leg. 2. de orig. iur. Teſſerarijq; illi appellantur, qui teſſeram per contubernia militum nunciant. Apud Romanos autem, teſte Polybio, vir vnus ex decimo quoque ſigno, id eſt, manipulo, ſiue cohorte equitum & peditum eligebatur, qui à reliquo munere excubiarum immunis eſſet. Is ſole iam inclinante, Tribuni tentorium adibat, ab eoq; teſſeram ſiue ſignum (quod erat verbum aliquod lignea tabella inſcriptum)ei ab Imperatore datum, accipiebat, vnde Teſſerarius, vti dixi, appellabatur: acceptamq; teſſeram rediens ad ſuum ſignum ſiue manipulum Centurioni dabat: qui deinceps proximo Centurioni dabat; isq; poſtea proximo, donec ad primum ſignum ſiue manipulum perveniretur, cuius Centurio ante lucis occaſum neceſſario teſſeram ad Tribunum referre debebat. Quod ſi omnes teſſeræ à Centurionibus ad Tribunos relatæ fuiſſent, iam intelligebant teſſeram & Imperium Ducis ad omnes perueniſſe: ſin aliter, inquirebant in culpam, & pœnam irrogabant.

Vigiliarum itaqua & profectionis teſſera petitur ab ipſo Imperatore; aut illo abſente à Legato eius, qui tanquam Vicarius ipſius, poteſtatem in caſtris maximam retinet. Obſeruandũ tamen Imperatorem ſigna pugnæ aut rei alterius, non per ſe ipſum, ſed per Duces ſuos dare debere, qui mox proximis ſibi nunciabunt, iſti quoque ijs qui poſt ſe, cæteriq; pariter deinceps ſequentibus, donec vltimi, quæ primi ſciuerunt, hoc modo reſciuerint. Nam obeundo mandata vnicuique nunciare inconueniens eſt, quia & tempus abſumitur? & percunctantibus ex ſeſe invicem omnibus, tumultus ſuboritur. Quod prouidens Paulus Æmilius Tribunis ſolùm modo ſecretum edebat imperium, illi Primipilis, & iſti Centurionibus, donec à primis ſignis ad nouiſsimum agmen perueniret. De Alexandro verò proditum eſt, eum pileo ſariſſæ ſuperpoſito, non buccina, militi mouendum eſſe ſignificare conſueuiſſe, cùm clam diſcedere hoſtem cuperet. Cuius factum Radiuillus Nicolaus IV. imitari cupiens, cum Roxos vſque ad vrbem Moſcouiam regnante Stephano Battoreo depopularetur, & vndique ad opprimendum ſeſe hoſtem accurrere ſciret, militibus ſuis, ne ſignum teſſeræ voce pronunciarent, imperauit, veritus quod ſæpiſsimè accidit, in ſimilitudine linguæ, ne illud voce prolatum hoſtes quoque exciperent; ſed motu tantùm corporis exprimi iuſsit. Si igitur hoſtes linguæ ſunt eiuſdem, teſſera in caſtris tuis voce pronunciari non debet, ſed vel manus nutu aut geſtu, vel armorum collisſione, aut inclinatione haſtæ, aut enſis coruſcatione ſignum militibus dandum eſt. Si autem tui milites diuerſarum ſunt linguarum, exprimere illud voce, & effari promptè non poterunt, & ſic tumultum aliquem ob linguæ ignorationem inter ſuos concitabunt. Signa verò ſine locutione occultè imperata, nullo prorſus modo ad hoſtes deuenire poterunt: nec ſeditionẽ vllam aut trepidationẽ concitabunt.

Quia igitur voce ſola inter pręliorum tumultus regi multitudo non poteſt, pro neceſsitate autem rerum plura ex tempore

pore iubenda atque facienda sunt, antiquus omnium gentium vsus inuenit, quomodo quod solus Dux vtile iudicasset, per signa totus cognosceret & sequeretur exercitus. *Tria itaque genera constat esse signorum, Vocalia, Semiuocalia, Muta.* Quorum vocalia & semiuocalia percipiuntur auribus: muta verò referuntur ad oculos.

Vocalia dicuntur, quæ voce humana pronunciantur (& hæc propriè vocantur Tesseræ) sicut in vigilijs, vel in prælio pro signo dicitur. IESVS, vel MARIA, vel vtrumque simul aut simile aliquod signum datum ab ijs, qui maximam in exercitu habent potestatem. Et talia vocabula debent quotidie variari, ne ex vsu hostes signum agnoscant, & exploratores inter nostros versentur impune; præsertim si hostis eadem lingua, & eodem habitu nobiscum vtitur.

Semiuocalia signa sunt, quæ per tubam aut cornua, fistulam, buccinam, aut tympana dantur; vel tesseram pronunciando; vel classicum concinendo; vel ad iter faciendum admonendo. Per talium igitur instrumentorum sonos debet agnoscere exercitus signa, vtrum stare aut progredi, aut certè regredi oporteat; vtrum longè prosequi fugientes, aut receptui canere.

Muta demum signa sunt, Aquilæ, dracones, flammulæ, rufæ, pinnæ, purpura. Hodie apud Christianos sola tantùm vexilla, partim grandia, partim exigua: oblonga, vel quadrata, aut semirotunda Apud Machometanos verò, caudæ equinæ, crinium nodi in comam prolixam artificiosè conglobati, lunulæ deauratæ semicirulares, vella sericea, & cidaris pennata. Quanquam & nostri Poloni sæpius vtantur signi loco, pileo cristis exornato, aut ala pennis aquilæ elaborata in auro, qui tamen communiter vexillis sericeis vtimur. Et Ioannes Austriacus olim, primum prælium cum confœderatis Belgis ad Gemblacum commissurus, iusserat in vexillo Regio boni ominis causa, ad triumphalem Domini crucem, subijci hæc verba. *In hoc signo vici Turcas. In hoc Hæreticos vincam.*

Sunt

Sunt autem & alia multa ſigna muta, quæ Dux belli in equis, aut indumentis, & etiam in ipſis armis, vt dignoſcatur hoſtis, præcipit cuſtodiri. Præterea, manu aliquid, claua aurea (Quod eſt inſigne Supremorũ Ducum in Polonia) bacillo, vt occidentalium Europæorum Duces facere ſolent, vel flagello vt Scythæ, vel certè mota qua vtitur veſte, aut pileo, exploſioneue tormenti, aut ſclopeti, ſignificat. Quæ omnia in ſedibus, itineribus, inq; omni exercitatione caſtrenſi, vniuerſi milites (mercenarij etiam alterius linguæ & moris) & ſequi, & intelligere conſueſcant.

Item mutum & commune ſignum eſt, cum diuiſæ copiæ, aut vrbis alicuius obſeſſæ præſidiarij oſtendunt ſocijs, flammas nimirum de nocte, aut fumum de die; aut erigunt de turribus trabes, aut exponunt hæderas, aut expandunt vexilla; quibus expoſitis indicant quæ fieri volunt.

Clariora itaque ſunt, quæ tuba præcipiuntur. Certiora verò quæ voce indicantur; niſi quid ſit impedimento. Sed tranquilliora, quæ ſignis mandentur, cum videlicet res nulla eſt quæ obſtet, aut obſcuret. Nam vox, tam oris quàm tubæ percipi interdum non poteſt, aut propter armorum ſonitum, aut propter tormentorum roboatum, aut propter equorum tranſitum & hinnitum aut propter impedimentorum tumultum, clamorem pugnantium, gemitum ſautiatorum, & totius multitudinis ſtrepitum. Quamuis & ſigna vexillaq; maiora, ſæpiùs multis rationibus obliterari poſſunt ac euaneſcere: nam & craſsitudine aëris ſeu nebula, & puluere excitato, & imbre, & ſolis ſplendore oppoſito nonnunquam obſcurantur. Adde quod interdum fieri non poteſt, vt ſignum ad vnumquemque vſum præparemus, cum longè plura poſsint occurrere, quàm quibus aſſuefacti ſunt milites, præcipuè excubatores. De quibus iam atque vigilijs eorum videamus.

Caput

CAPVT XVIII.

De Vigilijs, & Excubatoribus.

QVia impoſsibile eſt per totam noctem vigilantes ſingulos permanere, ideo ſecurius eſt, bis de æſtate vigilias mutare, quater de hyeme, in frigidis præſertim regionionibus. Zamoſcius verò ſingulis horis, ob immenſum rigorem cœli, excubias in Moſchouia permutabat, cum Pleſcouiam iuſſu Stephani Regis arctiſsimè obſideret. Vbi tanta vis frigoris erat, vt aqua ex editiori loco effuſa, priuſquam terram contingeret, in glaciem tota concreſceret. Quapropter ſub arctoo cœlo, non ſunt cogendi excubatores ſolidam noctem peruigilare: ſed complures vndique cuſtodes diſponantur, vt vicario munere tempore noctis diſtributo, alij quidem ſomno indulgeant; alij rebus ſedulo inuigilent. nam ſæpè fit, vt nobis etiam inuitis, cedentia membra ſomnus vltrò ſubeat; præſertim ſi ſedent, aut iacent, qui in excubijs collocati ſunt. Ideo ſtent recti, ſi pedites ſunt: ſi equites, de equis ſuis non deſcendant: quia crurum erectio animum quoque ad vigilias erigit: ſedentibus autem, aut iacentibus, facilè quies languidum ſomnium inducit.

Idoneos itaque Dux & probatiſsimos eligat, qui vigilias aſsignent & circumeant ſobrij, non madidi vino: & ſi qua emerſerit culpa, ipſi renuncient. Præterea, è ſingulis vigiliarum ſtationibus, per ſingulas vigilias eat vnus procuſtos ad proximam ſtationem: ex illa item alius, ad ſequentem: & ex alijs porrò ſimiliter ad alias. Præceptum autem eſto omnibus, vt dato ſigno idem faciant. Hoc autem pacto, & multi ſimul circuitionem facient, & paruum ſinguli ſpacium emetientur: neque verò apud eoſdem ijdem ſimul diu morabuntur, cum ſubinde alij procuſtodes apud alios vigiles ſint futuri. Hæc ſi ita adminiſtrentur, quoties res no-

uas moliri vigiles fuerint aggreſsi, occulta conſilia explorandi procuſtodibus erit facultas.

Verùm equites extra vallum, nocturnas diurnaſq; excubias vbique terrarum faciunt, pedites intra vallum, aut parum procul. Cæterum in Polonicis caſtris, ante prætorium quoque Ducis, tam de die, quàm de nocte equites excubare ſolent, dum hoſtis in procinctu eſt; cui in opinatò ingruenti ſtatim ſeſe opponunt, cum illis qui extra vallum excubant; & ſuſtinent impetum donec alij ſuperueniant. Ita ad Chotimiam, in Vigilia Natiuitatis B. V. MARRIÆ accidit, cum Turcæ caſtra Polonorum inopinatò aſſalirent. Ita in Pruſsia ad Derſauiam, cum Guſtauus à noſtris ſaucius fuiſſet. Et hanc ob cauſam veteres, ſemper extra caſtra (prout & nos Poloni facimus) excubitores habebant, & aſcultatores quàm occultiſsimè paulò remotius à cohorte excubantes dimittebant; ſed pedites tantum modò. Nos verò è contra equites communiſsimè; & viros nobili loco natos, ac patricios ſemper. Alij verò populi, quod animaduerterent, exercitum facilè ea occaſione decipi poſſe, tam quòd difficulter excubatores iſti, an in officio perſiſtant explorentur, quàm quòd facilè ab hoſte corrumpi, vel etiam opprimi poſſint, adeò vt in his ſpem aliquam, aut omnem reponere, rem maximi eſſe periculi arbitrati fuerint: eam ob rem omnes excubias intra caſtra recipiebant, eaſq; ſumma cura, diligentia, atque ordine obſeruabant, capitis periculo in illos conſtituto, qui ab officio vel tantillum declinaſſent. Quod nunc etiam obſeruant Germani, & reliqui ferè omnes occidentales, apud quos miles eſt ex diuerſis gentibus aggregatus. Secus apud nos Polonos, qui & extra caſtra, & intra, cohortes integras indigenarum tam de die, quàm de nocte locare ſolemus; ſiue pedites illi ſint, ſiue equites.

Nam de vetere diſciplina, Dux ex ſolis mercenarijs vigilias facere non debet, niſi permixti ſint naturalibus: alias periculum ſubiret vniuerſi exercitus. Hinc Abdala Princeps

Sarace-

Saracenorum, cum multos in suis castris haberet Christianos, prohibuit, ne soli vigilias de die obirent, de nocte verò ne vllus ferè inter vigiles foret. Nam incredibile dictu est, nimia fiducia quantæ calamitati soleat esse. Et Guilelmus Orangius, cum in Brabantiam intrare vellet, videretq; ripam Mosæ passim ab Albano Duce custodiri, ita nocturno tempore excubatores omnes fefellit, vt toto cum exercitu fluuium propè Ruremundam superaret, & in acie compareret, Hispanis cum suo Duce obstupescentibus, & mirantibus tantum silentium, & tantam celeritatem, vt transuolasse eum dicerent, non tranasse. Cum interim excubatores Hispanorum, Germani, vel religionis Luteranæ prætextu, vel auri cupiditate, vel fauore gentis, quod etiam Germani apud Orangium fuissent, vigiliarum custodias negligentius obiuissent; aut non retulissent Ducibus Orangij, quem sentiebant, conatum. Quapropter omni cura inuigilare Imperator debet, ne eum vnquam lateat, quinam hominum noctem extra castra transegerint, & qui recentes ea ingressi fuerint, tum qui in excubiis nocturnis durauerint: & omnes isti accuratissimè examinentur, quinam hominum sint, quid in excubijs egerint, vbi fuerint, vel vnde veniant. Hac enim ratione assequemur, ne hosti ad præfectorum tuorum animos pertentandos, aut ea ratione consilia tua exploranda via sternatur; maximè si mercenarijs abundas. In Valachia siquidem nostris temporibus nonnulli è Germanis transfugerant ad Turcam, & inde reuersi grandibus promissis integras legiones ad transfugiendum sollicitabant; cæterum à puero quodam exauditi, meritis pœnis fuerunt afflicti. Ibidem equites nonnulli Hungari ad barbarum transiuerant qui procustodes fuerant, & loca debiliora castrorum nostrorum Turcis monstrauerant, sed conatu barbarorum irrito, quod eo in loco naturales fuerint interea collocati; & Turcę assaltu facto vti instructi à profugiis illis fuerant Karakas Bassam, virum inter suos primarium tunc temporis amiserant.

Vnde non profugos illos modò, sed omnes ferè transfugas postea interimebant, & ne à nobis transfugerant sua crudelitate nostros mercenarios cohibuerant.

Obseruet quoque Imperator, vt custodiarum ignes, tempore brumali, ardeant à castris longius: Sic enim qui excubabunt, suos procul ab ignibus conspicere poterunt; ab hostibus autem, qui vltra ignes erunt, non videbuntur, donec ipsi in excubantium manus inciderint. Vt accidit Scythis Rußiæ prouincias Duce Kantimiro præuagantib9, qui à nostris, procul ab igne nocturno tempore excitato excubantibus, dum capere vigiles vellent ipsi à vigilibus in id intentis paßim capiebantur, apud Riboticios.

CAPVT XIX.

De Commeatu & Pabulo.

REctè scribit Boterus, *Abundantiam populi & commeatum, maximas esse cuiuscunque Regni vires.* Quia paucitas populi, aut peste facilè tollitur; aut a multitudine hostium opprimitur; aut ad diuersas Regni partes defendendas sparsus, non valebit singulis hostibus, si plures simul consurrexerint, pro neceßitate resistere. Ita Liuonienses Crucigeri, cum exiguā populi multitudinem haberent, preßi ab vna parte à Mosco, ab altera, à Polonis, à tertia demū per mare à Suecis, cum singulis resistere non potuissent, coacti sunt demum Regi Poloniæ Augusto, postquam tot sæculis florentes stetissent, omnimoda subiectionem facere, & transcribi in Prouinciam Regni. Commeatus deinde inopia, vel maximum populum ad miseriam redigere poterit, si viæ omnes intercludentur, per quas annona aliunde importatur; Senserunt hoc sæpiùs Genuenses, Heluetij, Florentini, Gallis in Italiam irrumpentibus, tam & alij plurimi Guelphorum & Gibellinorū armis intrigati. Quapropter Dux aut Princeps, quam-

quamuis leui ſuſpicione pulſatus arcis aut vrbis alicuius obſidendæ, omnem alimoniam victus intra muros debet ſtudioſiſsimè collocare, vt præſidiarijs eius exuberet ſubſtantia, aduerſarios inopia cogat abſcedere. Sed præcipuè pabula eius congerenda ſunt; & quæ apportari nequiuerint exurenda: nihilq; quod ſuis proficiat, hoſtibus relinquendum eſt. Stephan⁹ Valachiæ Palatinus ita Baiazetem ſecundùm exceperat & pro ſuis abundanti prouiſione facta herbas omnes ad Danubium exuſſerat, vt ille ingenti cū exercitu veniens, ob ſolam pabuli inopiam rebus infectis maximo cum damno ſuorum abſcedere cogeretur.

Inter præcipua igitur conuenit Ducem prouidere, ſiue in caſtris, ſiue in ciuitate conſiſtat, vt animalium paſcua ſubuectio frumenti, cæterarumq; ſpecierum, aquatio, lignatio, pabulatio, ſecura ab hoſtium reddatur incurſu. Quod aliter non poteſt euenire, niſi per loca idonea, qua noſtrorum ambulat commeatus, præſidia diſponantur, ſiue illæ ciuitates ſint, ſiue caſtella munita. Quòd ſi non reperitur antiqua munitio, oportunis locis circumdata maioribus foſsis tumultuaria caſtella firmantur: inter quæ in angarijs aliquanti pedites, equiteſq; degentes, tutum iter commeantibus præſtant. Ita fecerat Rex Stephanus in Moſcouia, cum Polociam, Vielicolucos & Veliſiam deinceps oppugnaret. Ita eius Strategus Zamoſcius cum Pleſcouiam obſideret. E contra Germani maximam paſsi fuerant rerum penuriam, cum Solimanus bellum gereret in Hungaria & Croatia contra Ferdinandum I. Imperatorem. Nam vndecunque Turcę ſciebant acceſſum poſſe fieri ad caſtra Chriſtianorum & importationem victualiorum, vbique vias foſsis arborumq; truncis obſepſerant, & diſpoſitis equitibus venientes cum annona agreſtes occidebant aut capiebant; atq; ita fame vexauerant mirabiliter exercitus Imperatoris. Prout, etiam nuperrimè Imperiales & Hiſpani, exercitus Gallicos, apud Louanium,

Iam autem parum proficit plurimum pabuli aut annonę

collegisse, nisi ab exordio dimensione salubri, per idoneos procuratores erogatio temperetur. Quod cum Pilauiæ, Sueci, proximè præterita expeditione non obseruassent, & iussu Serenis. Regis Vladislai, tam aquatio naualibus, per totum littus Prusiæ prohibita fuisset, quam importatio victualium in munitionem Pilauiensem, quam plurimos sanè amiserunt de suis, cum & morerentur passim & diffugerent ad nostros. Nunquam autem periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam seruare cœperunt. Quod si sufficiens copia deest, aut castra alio loco mouenda sunt tempestiuè priusquam ab hoste circumueniaris; aut exercitus diminuendus per partitionem, vt ab omnibus partibus necessaria procuret & submittat. Imbellis quoque ætas ac sexus propter necessitatem victus foris frequenter exclusa est, ne penuria opprimeret armatos, à quibus sæpè mœnia seruabantur, Ita dum Moschouitæ Smolenscum haberent, quamuis plebem viliorem exclusissent, antequam ad obsidendum Rex Poloniæ Sigis. III. venisset, tamen mensibus aliquot elapsis, iterum decem millia hominum excludere coacti fuerunt, ne armati deinde penuria victus opprimerentur. Quapropter eiecti extra muros, cum perire vltrò, præcipitando sese in profluentem Borysthenem statuissent, clementia Regis à tam temerario proposito reuocati, & commeatu prouisi, ad diuersa Moschouiæ redierunt, & hac benignitate allecti, nostris deinceps commeatum subministrauerunt. Experientia igitur didicimus, sæpiùs penuria quàm pugna consumi exercitus, vbi aut nulla cura commeatus, aut nulla ratio frugalitatis.

CAPVT XX.

De Frugalitate Castrensi.

DIximus debere prouideri commeatum & papula tempestiue, & tam inter milites, quàm inter animalia valdè

dè parcè partiri, vt non ad luxum, ſed ad ſatietatem ſobriam, & conſeruandum virium robur viuatur: proinde frugalitas hac in re, non ſolùm militibus, ſed Ducibus quoque ipſis, vt exemplo præeant, ſeriò commendanda eſt, qua maximè veteres excelluerunt, & grauiſsima bella, ferè ſola frugalitate caſtrenſi, ad finem propoſitum deduxerunt. Et Romani milites, Spartaniq; ac Thœbani ordinarium panem, nuſquã in caſtris comederunt, niſi ſubcinericium ſemper, ex tempore coctum ad carbones; aut farinam cum aqua coctam. Prout eam nunc coquunt Coſachi Zaporoſenſes. Apud Athenienſes verò fuit prohibitum in caſtris bibere vinum; & per totum tempus belli, miles ſub pœna capitis, vinum guſtare non poterat. Nimium enim corrumpuntur exercitus in quibus bibitur vinum, & aromata venduntur; nam & ſcortationes, & homicidia, morbiq; diuerſi, ac quæſtus cupiditas inde prouenire ſolet. Taceo proditiones ſecretorum, inobedientiam ebrieſorum, proteruiam propinatorum hinc inde curſitantium lucri cauſa, qui deinde ab hoſtibus capiuntur, & metus cauſa quæ ſciunt narrant, aut debiliora caſtrorum loca oſtendunt. Idcirco Scythæ nullas prorſus delicias in caſtris ſuis habere ſolent, quinimo nec pane noſtro veſcuntur, aut farina, niſi fortè caſu oblata, & in ſumma neceſsitate. Turcæ vt plurimum ariza, & carnibus ſiccatis minutatimq; contuſis, etiam ditiores, in bello viuunt, vinumq; de lege Machometi etiam domi non bibunt; ac propterea ſunt inuincibiles. Sed & Moſchouitæ frugalitate maximè pollent, inq; bellis ordinariè ſolent vti farina ex cocta auena parata, quam aqua dilutam cum ſale aut melle, interdum in maſſam redigunt, & comedunt abſque ignis vſu; interdum ſorbiciunculam faciunt, & tempore neceſsitatis, abſque panis admixtione vlla expellunt famem. Alias tamen maximam omnium rerum faciunt prouiſionem, tàm in vrbibus, quàm in caſtris.

Sed reuera, inter ea quæ hoc ſæculo ſummopere impedimento

mento in caſtris eſſe ſolent, non immeritò panis, vinumq; ac ceruiſia ſeu mulſum recenſentur, quibus exercitui proſpicere neceſſe eſt: & ad eam luxuriam his noſtris temporibus iam deuentum eſt, vt bello Turcico ad Chotimiam in menſa cuiuſdam nobilis, Tergiductoris cohortis haſtatæ, ipſe quinquaginta fercula aromatibus maiori ex parte condita numerauerim. Vbi quantum vini, quam tum hydromelis aut ceruiſiæ hauſtum fuerit, quis explicare poterit? cum illa compotatio ſubinde alijs atque alijs ſuperuenientibus duraſſet à prandio vſque in mediam noctem. Maiorq; iam paſsim in tota Europa habetur à Ducibus cura vini, quàm pulueris, aromatum, quàm globorum tormentalium, lautitiarum, quàm armorum, & veſtium, pelliumq; precioſarum, quàm equorum aut ſclopetorum. Cum veteres omnino vinum negligerent, ſed aquam communiſsimè in caſtris biberent, cui ad ſaporem excitandũ, parum aceti, aut liquoris ex pane biscocto & aceto facti, admiſcebant. Nec panem in clibanis, ſicuti in ciuitatibus receptum eſt, coquebant, ſed more priſcorum Græcorum atque Romanorum farinam militibus ſuppeditabant, addito lardo atque ſumine, quibus panem condiebant, eoq; vires fouebant; adeo vt per totam ferè Europam, tempore bellorum omnis annona in farina, lardo, aceto, atque ſumine conſiſteret, niſi quod loco aceti ſeptentrionaliores vinum aduſtum ſeu crematum habere conſueuerunt; Coſachi verò noſtri loco farinę millium, & loco ſuminis piſces vento ſiccatos. Quantum verò ad carnes, tàm Græci quàm Romani, omnis generis armenta gregesq; poſt exercitum agebant, quod hac ratione minori impedimento eſſent, quàm ſi mactata caro, ſiue vento ſiccata aut fumo, ſiue ſale condita, conducenda eſſet. Ita etiamnum Turcæ, Perſæ, Arabes, & Africani ferè omnes faciunt, qui pane in bellis non vtuntur, ſed ariſa contuſa, & carne veruecina aut bubula. Atque hac ratione freti, ſæpius deſerta Ægypti, Libiæ, Mauritaniæ, Arabiæ, atque Armeniæ Maioris,

ris, permeare vniuerſo cum exercitu ſolent, quòd annona iſtiusmodi ipſis præſto ſit, quæ facilè caſtra ſequitur. Contrarium autem noſtris accidere cernimus, in omnibus Europæ plagis bella gerentibus: hi ſiquidem tàm vino carere neſcij, quam panibus, & diuerſi generis dapibus inhiantes, quibus domi aſſuefacti ſunt, neque interim eorum copiam quouis locorum adipiſcentes, fame ſæpiùs enecantur: aut ſi aliquando panes habere contingat, eorum ſubminiſtratio maximo diſpendio atque incommodo te fatigat. Exemplo Galli ad Bruxellas & Louanium fame potiùs, quàm armis enecati, & exercitus Imperatorij nuperrimè in Burgundiam Duce Galaſsio introducti, & ad internecionem planè annonæ penuria exſtincti. Quæ vt vbique ſuppeditari poſsit, rapina militibus prohibenda eſt, & Veneti, Bataui, Turcæ non alia prorſus re copiam commeatum in caſtris ſuis habere ſolent, niſi quod eorum milites ruſticorum domus non deprædantur. Veteres hac in parte diligentes fuerant, Romani præſertim qui tam ſtrictè obſeruabant abſtinentiam in caſtris, vt memoriæ tradiderit Scaurus, pomiferam arborem, quam in pede caſtrorum fuerat complexa metatio, poſtero die abeunte exercitu, intactis fructibus relictam. Idem de Sulla Paterculus ſcribit. *Putares*, inquit, *Sullam veniſſe in Italiam non belli vindicem, ſed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamq; cum ſingulari cura frugum, agrorum, hominum, vrbium, perduxit in Campaniam.* Cæterum quia neceſsitas moderamen non diligit, parandus eſt tempeſtiuè commeatus; procurandumq; vt habeat miles quod emat, ne cogatur cogitare quod auferat. Ad quod Imperator ipſe exemplo præire debet, veterũ Ducum imitatione Nam Æmilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem accepto pane veſci ſolitum. Quod & de Magno Alexandro dicitur. Meſſaniſſamq; potentiſsimum Regem, nonageſimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum ſtantem, vel ambulantem, capere ſo-

litum cibos legimus. Et Annibal, cũ ſub Aſdrubale Imperatore militaret plerumque ſuper nudam humum ſagulo tectus ſomnos capiebat, pane veſcebatur ſubcinericio, vino abſtinebat. Marcum verò Catonem vino eodem quo remiges contentum fuiſſe traditur. Aſt Epaminundas Dux Thebanorum tantæ abſtinentiæ fuit, vt in ſuppelectili eius, præter ahenum & veru vnicum nihil prorſus inueniretur. Caracalla quoque Imperator, vt ſcribit Polyænus, tenui menſa, priſcorum Romanorum ritu, ac lineolis poculis vaſiſq; eſculentorum ſolebat contentus eſſe; panem etiam temere factum comediſſe. quippe tritico quantũ ſatis vni foret, manu ſua molito, maſſaq; inde facta, atque in carbonibus decocta veſci ſolitus. Omnia denique elegantiora aſpernari, & viliſsimis quibuſque, ac vel pauperrimo gregarioque militi facillimis vti. Apud nos tres Nicolai Radiuilli ſibi inuicem in officio Imperatorio ſuccedentes, non niſi aquæ potores fuerunt: Tũ Vitoldꝰ Lituaniæ Dux in cibo parciſsimꝰ, & in caſtrenſi frugalitate obſeruantiſsimꝰ fertur fuiſſe, vt puta cuius exemplo Duces Polonicorum exercituum quoque, qui ſub illo militarunt olim, continentiſsimi fuerunt, Samotulij, Panieuij, Dembinij, Ianſeuij, alijq; plurimi veteris diſciplinæ Sarmaticæ. Sed iam ad ornatum & veſtitum militarem tranſcendamus, qui itidem modeſtiam ſeu mediocritatem neceſſario requirit.

CAPVT XXI.

De Ornatu & Veſtitu militum.

VT nudum militem habere miſerrimum eſt, ita pompoſè veſtitum periculoſum; nam ille cœli iniurijs oppreſſus, facilè ex morbo in mortem incidet, iſte, aſſuetus ſuperbiæ miſeriam neceſsitatis tempore haud libenter patietur, magnumq; pro ſua pompa ſtipendium à Repub. expoſcet, & fame-

famelico hosti præda certisſima erit. Egregia igitur Tacitus, *Fortissimus in ipso discrimine exercitus, qui ante discrimen modestissimus.* Quare, vt in verbis factisq; modestia militi est seruanda, ita & in vestibus eam requiro, quia Magni Duces sic statuerunt. *Horridum,* inquit Liuius, *militem esse debere, non cælatum avro argentoq;, sed ferro & animis fretum. Quippe illa, prædam verius quàm arma esse: nitentia ante rem, deformia inter sanguinem & vulnera.* Tales prisci illi Macedones, non auro, neque discolori veste, sed ferro atque ære fulgentes. Neque mihi placet luxus nostratium, qui non auro tantùm & gemmis in bellis vtuntur, ad exornanda sua arma & equos, quæ vtique asseruari in longùm possunt, tanquam minus corruptibilia: sed pellibus quoque magno precio conquisitis, & panno aureo conteguntur, quæ facillimè corrumpuntur, & in habitu iam quotidiano computantur. At tu qui exercitibus præes Imperator, sperne superuacua ista, & prohibe: nec teneat aut terreat tuos vanus iste aspectus, & auri fulgor atque argenti, quod neque tegit, neque vulnerat. Multò magis hoc vide, vt benê armati tui sint, quàm vt ornati. Necesse est enim vt dimicandi acriorem sumat audatiam, qui munito capite & pectore non timet vulnus. Armorum igitur in castris nitor sit, non vestium, aut gemmarum. nam auri & argenti copia, hostem ad prædam accendit; nostrum autem militem vilem animo reddit, cauendo ne ista amitteret, quibus inter commilitiones superbiebat. Præterea, multi currus inutiles habentur ista vehentes, qui potius commeatum continere debuissent. Vnde maximè hac in parte peccatur à nostris Septemtrionalibus, quòd & purpura & auro, & pellibus preciosisſimis in castris vtantur: multisq; iam grauis lorica aut galea videtur, quibus loco alas pennatas gestant, aut tygridum, leopardorumq; exuuias. Atque ita dum laborem in portandis veteribus munimentis armorum ferre non possunt, detectis corporibus & vulnera sustinere coguntur & mortes: & quod

grauius ac turpius eſt, aut capi, aut certe fuga Rempub. perdere. Ita accidit Romanis, cum omiſſa vetere diſciplina, barbarorum impetum in acie ſuſtinere non potuiſſent. Ita Conſtantinopoleos Imperatoribus, cum eorum exercitus armis defenſiuis ob ſocordiam nudatus Parthorum ſagittas, atque Saracenorum lanceas euitare non potuiſſent.

Ne tamen milites aliquando in tumultu prælij à ſuis contubernalibꝰ aberrarent, diuerſis cohortibꝰ diuerſa in ſcutis ſigna antiqui Romani pingebant, quæ ipſi nominabant digmata, præter quod habuiſſent & propria ſua ſigna quælibet cohors & Centuria. Nos Sarmatæ antiquitus vnicolore cum pedites, tum equites adornare ſolebamus; etiã mercenarios, qui vel è Germania, vel ex Hungaria eligebãtur: pedites præſertim, aut leuioris armaturæ equites, cũ Poloni ipſi haſtis vtentes, facilè vel ab Aſiaticis, vel ab Europæis omnibꝰ, habitu & veſtibus dignoſcantur: qui, nihilominus tamen, vnicoloris ſerica pro qualibet cohorte diſtincta, haſtis ſuis appenſa habent. Nunc quia Tribunorum auaritia intermiſſum eſt, vnicolore panno peditatum veſtiri, eorum præſertim qui more Germanico in legiones conſcribuntur, curet qui exercitibus præeſt, vt non modò ad differentiam hoſtium ſint veſtibus vniformibus coperti, ſed etiam propter terrendum oculos aduerſariorum, & perferendas commodius iniurias cœli: cum iam paſsim per Europam nudos planè milites conſpiciamus, qui pluuijs, niue, gelu, pruinaq; preſsi, aut in morbos ſtatim incidunt, & mox cum maximo damno Reip. contabeſcunt; aut cœli aſperitatem ſuffere non valentes, ante hyemem tempeſtiuè aut prælium diffugiunt.

Quandoquidem igitur vſu euenire cernimus, eos qui ad militiam animum applicuere, non modo veſtium mox aliam rationem inire, verùm etiam in moribus, conſuetudine, voce, quin etiam inceſſu, omnem ciuilem modum faſtidire, ideo animos ipſorum ad immortalitatis gloriam concitare quàm maximè ſtudeamus, non precioſis veſtibus quæ luxũ

ſecum

ſecum attrahunt & ſuperbiam; ſed neceſſarijs, quæ corpus à periculis conſeruant & generoſiores animos ad quæuis difficilia aggredienda addunt. Sic Romani præter arma, pedites ſuos criſtis ornabant, equites verò exuuijs leoninis. Sic Arabes faſcijs, maiores noſtri aquilarum aut herodiadum pennis, Parthi comis crinitis, brachati omnes ſtrutionum plumis; quod quidem ſuis iucundum, hoſtibus autem terribile viſu eſſe ſolet. Sed quomodo miles à pugna deſuetus, ad priſtinum animi vigorem reduci debeat, hoc diligenter conſideremus, vt non veſtibus aut armis tantùm ſit immutatus, ſed etiam diligenti meditatione rerum bello neceſſariarum, ad priſtinam pugnandi alacritatem, viribus & generoſo ſpiritu concitatus.

CAPVT XXII.

De Reformatione militis à pugna deſueti

VT veſtem facilius eſt conſuere & parare nouam, quam conſarcire attritam, ac reparare vetuſtate diffluentem: ſic facilius eſt ad virtutem inſtruere nouos milites, quàm reuocare perterritos, aut otio diuturno ſocordiæ deditos. Sæpiusq; accidit vt fortiſsimi exercitus ſuamet ſponte corruant, cum domitis hoſtibus otium à victoria obtinent; quiq; inuincibiles bello fuere, pace imbecilles erunt: eius planè naturæ quam in ferro notamus, quod quotidiano vſu ſplendeſcit, neglectum verò ærugine exeditur, & corrumpitur penitus. Imperator itaque ſi diu armis deſuetum ducit exercitum, ſingularum legionum ſiue auxiliorum, nec non etiam vexillationum, vires, animos, conſuetudinem diligenter exploret. Ita Stephanus fecit, cum nouiter in Regem Poloniæ inauguratus primam in Moſcos expeditionem pararet, eo quòd regnante Sigiſmundo Auguſto, plurimos noſtratium longa pace deſueuiſſe tractare arma intelligeret. Iam au-

tem omnes artes, omniaque opera nonnisi quotidiano vsu, & iugi exercitatione proficiunt. Vnde Scipio Aphricanus, cum sub alijs Imperatoribus Hispanienses exercitus frequenter victos accepisset, ita eos disciplinæ regula custodita, omni opere, fossisq; faciendis diligenter exercuit, vt diceret *fodientes luto inquinari debere, qui sanguine hostium madere voluissent.* Similiter Metellus in Aphrica Albino imperante, subiugatum accepit exercitum, quem ita emendauit veteribus institutis, & disciplina maiorum, vt postea eos, à quibus sub iugum missi fuerant, superarent. Et Tarnouius noster, consternatam sub Alberto Rege clade Bucouiensi Polonicam nobilitatem, ita assiduo exercitio armorum sub Sigismundo I. erexit, vt quatuor millibus suorum non dubitauerit totam Valachorum potentiam aggredi, & acie aperta decertare, Bogdanumq; Principem eorum tot victorijs gloriosum, ad deditionem coactum, efficere trium mensium spacio tributarium perpetuum Regum Poloniæ. Numantini quoque olim sæpiùs profligauerāt exercit⁹ Romanos, qui disciplinam neglexerant militarem, quam cum restituisset Scipio, statim Numantinos acie aperta profligauit, qui cum dispersi ad suos peruenissent, quæsitiq; à senioribus fuissent, cur tàm citò animo vili cessissent Romanis. Responderunt, Oues quidem esse easdem, sed pastorem mutatum. Idem ferè & de Gustauo quispiam dicere posset, qui Suecos suos toties à Polonis, Moscouitis atque Danis profligatos, ita exercitio ad præscripta obseruato erexit, vt omnibus his vltrò bello lacessitis, etiam in Germaniam arma transferre auderet, & toti minaretur Europæ. Pulchrè itaque Liuius de Camillo. *Omnia*, inquit, *repente mutauerat, Imperator mutatus: alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia vrbis videri.* Vnde & tu Imperator desuetum à pugna exercitum, disciplina corrige, laboribus exerce, exemplo excita, prudentia obedientem fac tibi, & quemuis fortissimum aduersarium securè aggredi poteris, etiam in itinere insidiantem tibi, modò cautè procedas.

CAPVT

CAPVT XXIII.

De Jtineribus faciendis.

DE mouendo exercitu & itineribus faciendis paulò prolixius nobis agendum est: Nam qui rem militarem studiosius didicerunt, asserunt in itineribus, quàm in ipsa acie pericula solere contingere. Quia in conflictu armati sunt omnes milites, & hostem cominus vident, & ad oppugnandum animo veniunt parati: in itinere autem minus armatus, minusq; attentus est miles, & superuentus impetu vel fraude turbatur. Ideo omni cura, omniq; diligentia prouidere Imperator debet, ne proficiscens patiatur incursum; vel si non facilè, at sine damno repellat illatum. Sic præmonitus à Chodkieuicio Nicolaus Kiska, cum annonam in Smolenscum inferret, non modò positas Moscorum insidias euitauit, verùm etiam in insidiantes vltro illatus, octo ex illis millia occidit, nullo ferè suorum damno.

Imperatorem itaque non irrito conatu exercitum ducere cupientem, oportet ad has circumstantias diligenter attendere. *Prima*, vt locorum sit peritus. *Secunda*, vt ordine benè seruato procedat acies. *Tertia*, Vt denso progrediatur non dilatato agmine. *Quarta*, Vt quadrato agmine procedat, non oblongo. *Quinta*, Vt impedimenta in medio agminis collocet. *Sexta*, Vt speculatores præmittat. *Septima*, Vt dum hosti appropinquat, pedetentim suspensoq; gradu iter faciat. *Octaua*, Vt tempus, quo castra mouenda, attendat, & quantum itineris facere debeat animaduertat. *Nona*, Vt iter per socias regiones faciens, militum manus contineat. *Decima*, Vt hostium possessiones non funditus euertat. *Vndecima*, Vt ad repurgandas vias, si eas hostis occludere contendat, parata instrumenta habeat, *Duodecima denique*, Vt commeatum ad manum habeat, & mercatoribus tutum securumq; iter ad castra præstet.

Quar-

Quantum ad primam circumſtantiam attinet: Itineraria omnium regionum, in quibus bellum geritur ante omnia Dux debet pleniſsimè habere perſcripta, ita, vt locorum interualla, non ſolùm paſſuum numero, ſed etiam viarum qualitates perdiſcat: compendia, diuerticula, montes, flumina, ad fidem deſcripta conſideret, & depicta habeat, vt non ſolùm conſilio mentis, verùm etiam aſpectu oculorum viam profecturis eligat & commonſtret. Ideo non contentus libris Geographicis, qui nunc paſsim ſunt in vſu, & delineationibus communibus; à prudentioribus & honoratis, locorumq; gnaris, ſeparatim debet vniuerſa perquirere, & veritatem colligere de pluribus. Etſi partem copiarum aliquorſum mittit, ductores viarum, idoneos, peritos, ſcientesq; perquirat, (ſæpiùs enim imperita ruſticitas plura promittit, & credit ſe ſcire quæ neſcit: iam autem tali in caſu error duorum aut trium, vniuerſis diſcrimen maximum parit) atque eos diligenti cuſtodiæ committat, addita pœnæ conteſtatione, vel præmij. Erunt enim vtiles, cum intelligent, nec fugiendi ſibi copiam ſupereſſe; & fidei præmium, perfidiæ parata ſupplicia. Sed cautelæ caput eſt, vt ad quæ loca, vel quibus itineribus ſit profecturus exercitus, ignoretur quam maximè. Nec enim ſolùm, qua via ducatur exercitus, proſpiciendum eſt, ſed etiam, vt eadem reduci poſsit, diligenter prouidendum.

Quo ad ſecundam verò circumſtantiam; monſtrabit ingenium ſuum Imperator tunc vel maximè, quando bono ordine mouebit de loco ſuo exercitum, bonoq; eum ordine per itinera ducet. Et Romani ſanè dum caſtra mouebant, buccina primaria ter ſignum dabant. Ad primum ſignum tentoria vaſaq; colligebantur. Ad ſecundum ſarcinæ curribus& iumentis imponebantur. Ad terium ordines diſpoſiti mouebantur, quos impedimenta omnium extrema ſequebantur Legionibus in medium receptis. Moderni, in medium impedimenta mittunt, Legiones ad frontem, vnà cum

tormen-

tormentis, & ad tergum. Cæterum trito iam more, equites primi iter arripiant, inde pedites: impedimenta, pulueres, globi, & grauior armatura machinarum, seu instrumentorum bellicorum; itemq; calones & vehicula omnia in medio collocentur, sagittarijs & sclopetarijs ad latera positis; ita vt expedita pars peditum & equitum subsequatur. Nam ambulantibus, interdum quidem à fronte & lateribus, sed frequentius à tergo superuentus infertur. Sed & à lateribus pari quoque armatorum manu impedimenta claudenda sunt, vt si vndique circumfunduntur inimici, vndique præparata inueniant subsidia. Quare, ne repentinus tumultus amplius noceat. ante commonendi sunt milites, (hoste præsertim in vicinia posito) vt parati sint animo, vt arma in manibus habeant, vt ordine seruato procedant, vt conseruent proprias cohortes, vt signa diligenter custodiant, vt ductores suos subsequantur, vt alacriter excipiant hostem. Nam quæ in necessitate subita conterrent, prouisa non solent esse formidini. Quamobrem miles non tantùm ex directo, verùm etiam ex latere in itinere aggressus, conflictum tum excipere, tum inferre, nimirum per exercitationem debet condiscere in loco, vt in itinere sit ad omnia promptus: maximè cum per hostile solum inceditur, vbi subitarijs excursionibus sustinendis ac reprimendis necesse est vt sint parati.

Quoad tertiam. Si Imperator cupit feliciter reprimere incursum aduersarij subitaneum, curet vt semper denso progrediatur non dilatato agmine: semperq; vitet, ne per negligentiam alijs festinantibus, alijs tardius incedentibus, interrumpatur acies, aut fortè tenuetur. Quare proponendi sunt exercitatissimi campiductores, qui alacriores tardent, & pigrius incedentes, accelerare compellant, ita vt omnes simul ac pariter progrediantur; sintq; in itinere diligentes, non palantes, & ad conflictum repentinum, non ad rapinas aut prædam accincti. Signa etiam habeant, seseq; inuicem rectè dispositis ordinibus contueantur, etsi per sociorum amicorumq;

rumq; regiones incedant. Maximè autem cum per aliquam arduam viam ducuntur, ne cohibentibus anguſtijs, pateant diſperſi in vulnera, & leui hoſtium velitatione frangantur.

Quarto requiritur in Duce iter cum exercitu conficiente, ſiue in ſocia terra, ſiue in hoſtico ſolo, vt quam maximè fieri poteſt quadrato agmine procedat, non oblongo: quia ſic ad omnes impetus ſuſtinendos fortior erit, cum inopinatò ingruet aduerſarius. Quod ſi neceſsitas ferat itinera eiuſmodi aggredi, vbi quadrato agmine progredi non poſsit, curet vt exercitus procedat in minores manipulos diſtinctus; & partibus, qui pro loci ingenio, & temporis opportunitate illas contrahere & diuidere queat. Ita fecit Melecius, cum in Valachia ſaltus fagineos tranſiret, Bogdano loci Regulo, ſuperuentus vbique faciente: abſque tamen vllo damno Polonorum, eo quòd Melecius talium gnarus cunctis montium verticibus, anguſtiarumq; faucibus præoccupandis tempeſtiuè ſuos præmiſiſſet. E contra Turcæ & Tartari, quia incauti ſunt, & in expeditionibus nullo ferè ordine, & agminis quadrati loco, confusè incedunt, facillimè à tergo & lateribus infeſtari poſſunt à noſtratibus, vti faciebat ſub Iuonia Palatino Coſachorum ductor Suierſczouius, & paucos ante annos Samuel Corecius; qui benè ordinati incurrebant in ipſos. Alias enim, & citò circumfundunt equorum ſuorum pernicitate, ſuntq; quaſi in inſtanti infeſtantibus ſe à tergo; & fugientes, ferocius occidunt ſagittis, ſi quis incautè ſequatur, quam ſi à fronte aggreſsi fuiſſent.

Quintum eſt, vt impedimenta in medio agminis collocet, quæ ſi amittat, exercitum in maximam penuriam rerum conijciet, vt accidit Comiti Torquato ad Colbercam in Pomerania, qui licet egregiè impetum Suecorum toto itinere ſuſtinuiſſet, quòd tamen quatuor millia curruum reliquiſſet, cum omni bellica prouiſione, in frontem omnibus militibus contractis ad defenſionem ſui, debuerat poſtea omnium rerum pati penuriam, ingenti damno ſuorum. Accide-

rat

rat idem & Alexandro M. per ſaltus Perſicos exercitum ducenti, cum commeatus in medium armatorum non repoſitus, alia via iter conficiens, ab exercitu aberraſſet. Vnde Curtius dicit. *Regem non dolor modo, ſed etiam pudor temere in illas anguſtias coniecti exercitus augebat.* Et in prouincia Suſitana. *Siti exercitum penè perdidit, & qui arenis ſuperatis ad fluuium deuenerant, aquis ingurgitati ſtatim peribant: multoq; maior horum numerus fuit, quàm vnquam amiſerat.* Coſachi Zaporoſenſes cum in Scythiam excurrunt, ipſi cum ſclopetis circumcirca, ſed ordinè tamen, diffuſi, currus in medio habent. Et ſi vis maior ingruat, intra illos latitantes tanquam ex mœnibus propugnant.

Sexto, Ducis induſtria, quem omnia prius conuenit explorare, præſtabit hoc, vt ſubſeſſa inquirat, & depræhenſa circumueniat vtiliter & celeriter; ſic enim hoſtis conſternatus, plus periculi ipſe ſuſtinebit, quàm parabat inferre. Quapropter Dux cum agmine exercitus profecturus, fideliſsimos, argutiſsimosq; cum equis probatiſsimis mittat, qui loca, per quæ iter faciendum eſt, in progreſſu, & à tergo, dextra, leuaq; perluſtrent, ne aliquas aduerſarij moliantur inſidias. Maximè cũ ſyluæ penetrandæ, aut circũſeptæ collibus ſolitudines peruadendæ. Sæpenumero enim ſtruuntur ab hoſtibus inſidiæ, quæ ſi aduerſarios fallant, rem eorum vniuerſam perimunt opprimuntq;: ſi verò ſubtili aliquantulum Ducis diligentia detegantur, maximum prudentiæ argumẽtum hoſtium Imperatori exhibent. Quod ſi per montes iter faciendum eſt, altiora loca præmiſsis præſidijs occupet; vt cum hoſtis aduenerit, cognoſcat ſe eſſe inferiorem: nec audeat obuiare, cum tàm à fronte, quàm ſupra caput ſuum cernat armatos. Magiſter hac in re Iulius Cæſar fuit, qui in expeditione contra Heluetios, *factus certior,* inquit de ſeipſo lib. 1. Commentariorum. *hoſtes ſub monte conſediſſe millia paſſuum octo ab ipſius caſtris, qualis eſſet natura montis, & qualis in circuitu aſcenſus, qui cognoſcerent, miſit.* Atque hoc illum in

magno ſemper habuiſſe, vt locorum nimirum ſitus & ingenium per exploratores cognoſceret, Tranquillus Suetonius auctor eſt. Chodkieuicius verò vtplurimum ipſe locorum ſitus ſpeculabatur: vel ſi non poterat ipſe longè procedere à caſtris; Campiductorem cum peritiſsimis talium rerum præmittebat, gnarus conſuetudinis aduerſariorum in ſuperuentibus faciendis. Quia diuerſi diuerſimodè ſolent aggredi hoſtem. propterea noſcere debemus eorum morem & conſuetudinem: vtrum nocte, vt *Coſachi Zaporoſenſes;* an incipiente die, *vt Hungari & Croatæ;* an hora reficiendis laſsis, *vt Tartari & Moſcouitæ*, ſuperuenire conſueuerint: & id vitare, quod illos facturos ex more putamus. Cum ſæpiùs etiam vt in cautos fallant, conſuetudinem ſuam immutare ſoleant. Quemadmodum accidit in prælio Czeczorenſi, vbi Turcæ & Scythæ de nocte nuſquam alias ſueti ſuperuenire, noſtros audaciſsimè aggreſsi fuerant. Præterea ſcire conuenit, vtrum peditibus, vt Germani Hiſpani & Galli, an equitibus, vt Turcæ Scythæ, Parthi, atque Arabes plurimum polleant. Vtrum ſclopetarijs, vt omnes ferè Europæi, an contatis, vt Narſingani & Mogoritæ; an verò ſagittarijs vt Americani & Aſiatici communiſsime; tum denique bipennibuſue, vt Moſchouitæ an verò haſtis & acinacibus, vt Perſæ & Poloni amplius valeant. Vtrum numero hominum vt Orientales, an armorum munitione, vt Occidentales, præcellant. Item cognoſcere opus eſt, per diem an per noctem iter expediat inchoare: quæ & quanta locorum interualla ſint, ad quæ cupimus proſperare: ne æſtate aquæ penuria obſit euntibus: ne hyeme difficiles aut inuiæ occurrant paludes, niues altæ, aut male gelu concretæ glacies, maioresq; torrentes: & impedito itinere circumueniatur exercitus, priuſquam ad deſtinata perueniat. Hæc ſingula, vt ipſi ſapienter vitare debemus, ita ſi aduerſariorum imperitia, vel diſsimulatio occaſionem nobis dederit, non oportet dimitti, ſed explorare ſolicitè: proditores ac tranſfugas inuitare, vt quid hoſtis moliatur

tur,in præsenti vel in futurum poſsimus agnoſcere: paratisq; equitibus ac leui armatura, ambulantes eoſdem, vel pabula victumq; quærentes,improuiſo terrore decipere.

Septimo obſeruet Imperator, ne ſuos longo itinere conficiat, dum hoſti appropinquat, ſed pedetentim ſuſpenſoq; gradu iter faciat, præſertim vbi vel ſolum ſabuloſum, vel viæ vliginoſæ, vel aſperi colles, fruticesue denſi aut detinentes militem, quia ſic multoties defatigatos Veios atque Volſcos à Romanis deuictos fuiſſe apud Liuium legimus. Et Alexander Gonſieuius Suecos,Polociam verſus ex Liuonia tendentes facili negotio vicit: Koniecpolſciusq; Guſtauum ad Stumam, eius verò Campiductorem Baldiſium ad Nouomlinū in itinere deprehenſos & defatigatos, pauciſsimis cohortibus profligauit, nec ſiuit reſpirare Taifelium atque Strephium Amerſtini in Pomerania, cum ſeſe ex itinere eò recepiſſent, ſed ſtatim ad deditionem coegit. qui ſi maturè ad deſtinatum locum perueniſſent, potuiſſent procul dubio faceſſere negotium reſumptis viribus ex defatigatione itineris.

Octauo, attendat ad tempus, quo caſtra ſunt mouenda; quantumq; itineris conficere debeat, diligenter animaduertat. Nam ſæpiùs accidit vt vrbibus obſeſsis, tardè ſuppetiæ adueniant; aut prælio decertantibus ſuperueniat clades, priusquam auxiliares iungantur copię.Ita Maximiliano Archiduci euenit, vt coactus à Zamoſcio ad pugnam, non profligatus modò, ſed & captus iam Biciniæ in Sileſia fuiſſet, antequam Hungaricus equitatus, qui iuſtum exercitum conficiebat, cum Morauijs, ſuperueniſſet. Decet itaque exercitum in ordines diſpoſitum, duo milliaria Germanica quoquo die conficere, ante occaſum ſolis caſtra & occupare, & metari: ſiquidem vt plurimum vrgente neceſsitate exercitus quatuor iſtiusmodi milliaria in dies conficere ſoleat, ſed in pacato, in hoſtili autem agro ſufficiunt duo, Aliud ſi de nocte cogitur Imperator caſtra mouere, aut ſuperuentum facere,in qua re expeditiſsimi habentur Bulgari. Hoc tamen vbique obſeruan-

seruandum, vt currus & impedimenta omnia sint in medio, vti supra monuimus toties, miles verò in ordines dispositus, tàm à fronte, quàm à tergo, quàm etiam ab vtroque latere: Velites autem præcedant aut subsequantur à longe quamlibet quadrati exercitus partem, vt si hostem alicunde consurgere viderint, admoneant acies, & Ducem ipsum: qui ita milites suos assuefacere debet, vt hoste ingruente sciant tam ex postremo agmine, quàm ex lateribus frontem facere; atq; tandem in pristinam formam redire norint. Quod si hæc facere nouerint, vinci nullo modo poterunt, quamuis hostes quadruplo maiores copias habuerint; exemplo Macedonicę phalanges, cum Persis & Indis belligerantes; & Hispanicæ legiones sub Albuquercio Imperatore, contra Australes populos in Goa militantes.

Nono, vt per socias regiones iter faciens, militum manus à rapina contineat, exq; amicis & confœderatis non faciat sibi hostes, vt sæpisimè accidit. Quapropter seuerè edicat, vt milites se illis locis abstineant, nihil illorum aut attingant, aut corrumpant. Omnis enim exercitus dum in armis est immodeste permulta appettere amat, tum præcipuè, cum perpetrasse aliquid licuit: quæque se oculis vltrò subijciunt commoditates, maximè titillant & alliciunt impotentem habendi cupiditatem, ac sæpè vel leuissima data occasione diuertunt animi sociorum; imò & infensissimi hostes fiunt; qnod toties experti sumus Poloni, in Moldauia & Mysia vlteriore à Valachis, bella cum Turcis & Tartaris gerendo, eo quod possesiones eorum imprudenter milites nostri, tanquam hostile solum depopularentur. Igitur Dux cum exercitu iter faciens, in fœderatis socijsq; regionibus non immoretur: è propriaq; patria, vtprimum commodum est, & licet, confestim educat: nam in hostium agris, si optimi sunt & fertiles, opipare & affatim viuet: si minus, at certe suos non vastabit, aut frugalius viuere militem adsuescet.

Decimo, hostium possesiones non funditus euertet, quam-

quamuis interdum & funditus omnia perdere, amburere, cædere, ac de populari proderit, præsertim quæ vtilia sibi non fore Imperator prospexit. Damnosa enim clades, & opum fructuumq; penuria, belligerandi vires illi adimet, quas abundantia fouebat, ac suppeditabat. Illis autem parcat, quæ si integra seruentur, suis etiam prodesse poterunt. Ita Scythæ cum in Podoliam & Rusiæ oras excurrunt, quæ auferre non possunt comburunt, excidunt, homines autem & iumenta secum abducunt, & partim ad labores, partim ad progenerandam sobolem prudenti consilio asseruant, faciuntq; milites contra nos ex pueris nostris ritu Machometano educatis, quos persæpè Turci in Ianitzaros transcribunt. Nihilominus bonus Imperator aliquandiu ante comminari prouincialibus debet, quàm facere, vt eos benignitate sua ad se alliciat, non seueritate abalienet. Namque calamitatis inferendę metus, periclitantes admittere multa quæ renuebant sæpè cogit; at vbi ea semel illata sæuijt, dum se nihil eius pati posse animaduertunt, cætera omnia quasi pro derelicto habent. Ita bellis Moscouiticis sub Sigismundo III. durantibus, experti sumus in vrbe Metropoli Moscua, alijsq; pluribus in locis amplissimi Imperij illius, vbi Moscouitæ armis nostris oppressi, vltimam calamitatem euitare volentes, in omnia planè quæ postulabamus consenserant; at postquam immoderatiꝰ sese nostri gerere cęperunt, tectisq; tam opulentæ vrbis cupidine prædæ ignem iniecerunt, vniuersi qui deditionem fecerant seseq; sacramento Regi Poloniæ obstrinxerant, abalienato animo arma sumpserunt, & potiùs mori voluerunt cum caperentur in agris, quam aut absconditum commeatum indicare, aut redire ad pacta sancita.

Vndecimo requiritur, vt iter facientibus cum exercitu Imperatoribus fossores atque id genus homines, quibus itinera sternantur præsto adsint, qui cum leuiore equitatu, atque selectiore peditatu, quorum est itinera explorare, vniuersum exercitum antecedant, & pontes reficiant, fossas

compl-

complanent, frutices & arbuſta exſcindant, ſi impedimento curribus atque inſtructo exercitui progredienti eſſe videntur. Quod ſi verò per ſyluas denſiſsimas iter eſt faciendum, vt accidit Zamoſcio Velißium, & Pleſcouiam tendenti in Moſcouia, oportet vt habeat, ſecures, ſeras, dolabras aliaq; neceſſaria inſtrumenta, ad demolandum arbores vaſtiſsimas, & explanandum integras ferè ſyluas. Et Zamoſcius ſanè tunc, Polonico peditatu atque Hungarico abundans, qui de more priſco ad cingulum ſecures appenſas continuò gerunt, per auios ſaltus eluctatus, inſperatò ferè deſertum illud Veliſienſe, intra dies viginti, cum exercitu ſuperauit, & confeſtim è ſyluis prorumpens, vrbem eam ita obſedit, vt nullo modo potuerint Moſchi ſubuenire obſeſsis, qui in vicinis erant præſtolantes aduentum illius, & tranſitum per paludes impedire volentes. Et in hanc ſolam rem Reges Poloniæ in Magno Ducatu Lituaniæ certos agreſtes deputatos habent, qui omni tributo & laboribus liberi, hanc vnicam curam habent, vt Rege ſeu Duce belli ſupremo in expeditionem prodeunte, vias repurgent, pontes reficiãt, ſyluas excidant, & machinas bellicas conducant. Cæterũ ſuaderem ego, vt quorũ officij eſt vias ſtrauiſſe, id muneris ipſis militibus iniungeretur, tàm quòd idem priſcis receptum fuerit, quàm quod ea ratione minus impedimentorum, nec turba inermis caſtris moleſtia futura ſit: cui quidem rei vnaquæque cohors, eum militum numerum, quem neceſsitas poſtulare videretur, ſuppeditaret, atque eorum eſſet ligonibus & id genus inſtrumentis rem adgredi; interim verò arma ſua apud proximos ordines deponere, atque commilitones ijs onerare, quo hoſte ingruente, ea inde repetere, atq; ſe in ordines ſuos confeſtim recipere poſsint. Quod ita nuper apud Guſtauum, Laponas & Finlandos feciſſe vidimus. Reliquos verò ſi interea temporis, dum iſti opus faciunt, Imperator pabulatum mittet, ſummopere cauere debet, ne per vberes diuiteſq; hoſtium regiones hinc illucq; prædas opimas perquirendo oberrent, ne hac ratione in maxi-

in maximas aliquando ſtrages incidant; quia indigeſta illa turba, quæſtibus prædisq; onuſta, neque armis vti, neque mutuum ſibi ferre auxilium poteſt. Ideo Romani per manipulos cohortes atque legiones pabulatum milites mittebant, cũ lege, vt tota præda communis omnib9 eſſet, etiam ijs qui opera interim & laborem caſtrenſem conficiebant, quemadmodum nunc faciunt Coſachi Zaporoſenſes, & Tartari Præcopitæ, cum circumuicinas prouincias depopulantur.

Denique curabit Imperator, vt in itinere cum exercitu commeatum ad manum habeat, non modò modeſtia id militum & frugalitate efficiente, quod benè obſeruaſſe Neronem, Liuius hiſce verbis ſcribit. *Modeſtia* inquit, *certare milites, ne quid vltra vſum neceſſarium ſumerent; nihil morari; nec ab ſignis abſiſtere, cibum capientes; diem ac noctem ire; vix quod ſatis ad naturale deſiderium corporum eſſet, quieti dare:* verùm etiam ex commoda apportatione, tam populatorum, quàm mercatorum, vt plena ſecuritate impigri, neceſſarias merces & annonam, terra mariq; apportent. Hinc Zamoſcius cum exercitu ad Lucos iter faciens, cum ſciret Regem Stephanum cum reliquo exercitu eadem via ſubſecuturum, in partes certas vniuerſum agrum eum per quem iter erat deſcripſerat, quarum vnam exercitui qui cum illo erat metendam permiſit (iam enim matura in agris frumenta, & maximè pabula erant) reliquas ſequenti alij exercitui integras ſeruari iuſsit Seueriſsimeq; cauit, ne mercatores ad caſtra cum mercibus accedentes à militibus deprædarentur per viam, ſed tàm ab hoſte, quàm à ſuis ſecuri, liberum annonæ conuehendæ haberent aditum. Sed videamus etiam breuiter, quemadmodum ſanitas gubernetur exercitus.

CAPVT XXIV.

De Gubernanda ſanitate exercitus.

MAximè prouidendum eſt Ducibus, vt ſanitas cuſtodiatur exercitus, Locis, Aquis, Temperie, Medicina atq; Exercitio.

 Quan-

Quantum ad loca, in primis curabit Imperator ne in pestilenti regione, iuxta morbosas paludes, neue in aridis collibus aut campis, & ne procul à syluis commorentur milites. Nam qui tentoria habere non possunt, necesse est vt tuguria sibi exstruant in quibus & à sole, & à pluuijs sese defendant; & arma, puluerem pyrium, annonamq; suam conseruent; ad hoc autem arboribus & dumetis opus est; tum & ad focos faciendos, quibus non victus modo paratur, sed & minus salubris camporum aër perpurgatur. In aridis verò locis pabulum animalibus citò deficit, difficulterq; apportatur. In humidis demum contagies acquiritur, & infectio corporum. Hinc Bataui milites suos, quia in locis humidis manent & bella gerunt, humi iacere non permittunt, sed homines ad id delectos, qui eis lectos ex asseribus parant cubito à terra altos, vbique secum circumducunt.

Inficitur quoque sæpiùs exercitus aquis mineralibus inter montes decurrentibus, aut è paludibus fœtidis restagnátibus, aut corruptis ab hoste, quod cauere debet Imperator cum terram ipsius intrat; vel ad lacus nullum decursum habentes castrametatur, ne videlicet lixæ per negligentiam aut malitiam cadauera in aquis demergant, vnde sequitur corruptio, & morbi occulti in militibus, vt accidit ad Chotimiam in Valachia, vbi in profluentem Tyram & hominũ & animalium cadauera, tàm à nostris, quàm à Turcis passim proijciebantur, qui alias perse, è montibus procurrens, diuersorum mineralium infectionem secum trahebat, & sic adaquantes morbis diuersis afficiebat.

Sed & otio corpora humana putrescunt, sicut & intemperie aëris nimium frigidi, in Moscouia videlitet aut Suecia, vel nimium calidi, in Ægypto nimirum aut Lybia, cæterisque omnibus regionibus inter Tropicos positis; nisi adhibeatur medicina, vestis, exercitium temporum obseruatio, & moderatus sub dio labor. Quod vt præstet Imperator, curabit

rabit

rabit ne exercitus longum iter faciat (nisi aliter suadeat necessitas) ne tarde de loco moueatur, & sole iam adurente, sed potius ante lucem: ne etiam sole occiso de crepusculo aut de nocte ad locum destinatum eat, sed de die perueniat, & tempestiuè sese disponat, sine tumultu, sine perturbatione: alias facilè ex fatigatione itineris, & morbum contrahent, & ordines negligent, vt accidit Gallis nuper in Italiam per Alpes tendentibus quorum plurimi & ad Susam & ad Pinarolam in Sabaudia perierunt ob diuersa incommoda itineris, quibus in patria sua diuite, & temperata non fuerant assueti. Item caueat Imperator, sæua hyeme iter per niues & pruinas noctibus faciant, aut lignorum patiantur inopiam, aut minor illis vestium suppetat copia. non enim expeditioni idoneus miles est, qui alere compellitur, præsertim è clementiori patria euocatus. Sic Germani & Galli ferè omnes in Moscouia interierant rigori regionis non adsueti, quos vel hostes ipsi, vel Rex noster mercede in bellum euocauerat. Similiter videat ne paludosis aquis vtatur, quia pestilentiam generant. Ne ægris cibus oportunus deficiat. Ne medicorum diligentia desit. Maximè verò ne desides milites maneant, sed & ad conseruandam sanitatem, & ad conflictum, asiduo sese labore, & exercito armorum præparent, vt nihil eis in necessitate prælij accidere posit incognitum.

Præcipuè tamen sanitas militum conseruatur, frequenti mutatione castrorum; nisi milites ea tempestate sub pellibus & tentorijs hybernent, aut in obsidione vrbis alicuius perseuerent. Quod si verò hostibus minimè prementibus, castra diutius habiturus sit: aut si regionis vastandæ causa cõmoretur: aut etiam commodiorem circumspectet occasionem, eligat minimè humida, aut morbosa loca. *Impurus enim illic*, inquit Vegetius, *& fœtidus aer morbos ac pestem progignit, validam multorum valetudinem lædit, & compluribus vitam quoq; aufert: vnde & numero & viribus minuitur exercitus.*

citus. Eapropter Hollando in obsidione Ostendæ singulis trimestribus, nouo præsidio vrbem muniebant, Et Chodkieuicius obsessum à Moscis Smolenscum, vel per media hostium castra perrumpens, nouo subinde milite reficiebat. Atque id quidem prudenti consilio, cum ex nimia cunctatione aer facile corrumpatur, vnde perniciosissimus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi crebra mutatione aëris.

CAPVT XXV.

De Cauenda Seditione Militum.

FAcilè mehercle, tàm in vrbibus, quàm in castris reperiuntur, qui rem aliquam perturbent, & disidijs materiam subministrent: qui verò dexteritatem illam habeant, & & voluntatem etiam conciliandi animos, & componendi simultates, vix paucos inuenire liceat. Quapropter sæpius fiunt seditiones & tumultus in castris, tum confœderationes inter se militum, non contra Duces modò aut Imperatores suos, verùmetiam contra patriam ipsam, quòd nostra infelici ætate toties experti sumus Poloni; quamuis & Turca, & Christiani Principes ferè omnes, idem à suis militibus senserint malum, non tamen ita frequenter sicuti nos modò, aut vetustisimis temporibus Romani Constantinopolitaníque Imperatores, de quo videndi sunt Historici eorum.

Tumultus igitur castrensis nihil aliud est, quam timor multus, cum multi multa ob flagitia Ducem metuunt, & vt pœnā eo facilius euadere posint, tumultus excitare solent, vt accidit apud nos sub Stanislao Zolkieuio in pugna Czetzorensi contra barbaros orientis ferè totius, dum lixæ & calones dominorum suorum currus & suppellectilem nocturno tempore diripuissent, & cum præda illa domos suas diffugere voluissent, illis in acie decertantibus. Quapropter nihil

hil facilius excitatur, nihil occultius, latiusq; dissipatur, & nihil denique difficilius sedatur, quam seditio militaris. Sed & in ciuitatibus benè populatis solent frequenter seditiones fieri, vt præsidium militum eijciant, aut iugum per bellum sibi impositum excutiant, aut tumultu aliquo facto ditiorum bona diripiant. Hinc Sallustius, *Semper in ciuitate, quibus opes nullæ sunt, bonis inuident, malos extollunt, vetera odere, noua exoptant, odio suarum rerum mutari omnia student.* In castris quoque ambitiosi multi, qui dum Ducem negligentius agere omnia vident, ipsi magistratum per tumultum arripere cupiunt; & primùm egentiores ad se, spe alicuius lucri attrahunt, post potentiorum & officialium amicitias exoptant. *Homini autem,* inquit idem Sallustius, *potentiam quærenti, egentissimus quisque opportunissimus, cui neque sua cura, quippe quæ nulla sunt; & omnia cum precio, honesta videntur.* Ita sæpius videmus, leui ex occasione Cosachorum Zaporosensium Ductores, aut deijci, aut occidi; ita Principes Valachorum Moldauorumq; mutari, ita Præcopensium Tartarorum Chanos atque Galgas variè detrudi, Moscorumq; Duces subinde deponi. Quod ne in tuis quoque castris fiat, quæ militiæ præes, *principijs obsta.* Ordinariè enim modicis rebus primi motus consedere: omneq; malum nascens facilè opprimitur, inueteratum fit robustius. Quod si & in Czetzoriensi illa expeditione nostra, quam supra memorati sumus, statim animaduersum fuisset in tumultuantes prima nocte ad Prutum, nos cladem in vltima illa pugna ad Tyram non retulissemus. Tacitus in id nobile consilium suggerit, *vt noua cupientibus auferatur Dux & auctor: vel si plures sint, separentur: omniq; studio id curetur, vt in commune non consulant.* Quod tutissimè fiet, si per causam honoris aliqui sepositi, vel in ordinem redigantur, vel si omnino Reip. periculosi, sint, sic tollantur è medio, vt facti suspicio in aduersarios libertatis defensores non redundet. Perijt hoc modo Piso in itinere Hispanico, à Pompeianis equitibus, aut adiunctis illi so-

cijs peremptus, cuius morte conſilium Cæſaris deſtitutum fuit, & coniuratio euanuit. Punitus ſimili modo & Borodauka Coſachorum Zaporoſenſium Dux à Chodkieuicio in Valachia, octuagintaq; præcipui ſeditionis auctores nocte obſcura nemine ſciente ſubmerſi. Habent enim hoc in more Coſachi vt ſeditioſos inter ſe non niſi de nocte, & valde occultè puniant, gnari in omni factione caute agendum eſſe; & ſæpè illis etiam diſsimulandum quibus de facto conſtat. Nam ſi temere detegatur, coniurati plerumque prioribus armis alia & validiora addunt, deſperationem nempe ſalutis, prauæ voluntati, vt in ijſdem Coſachis toties contra Rempub. inſurgentibus experti ſumus, ſed maximè in coniuratione moderna, cum clade Moſnenſi caſtiganti perijſſent. Occuratur igitur primo motui, quia *omne malum naſcens facilè opprimitur* vt inquit Cicero, *inueteratum verò plerumq; fit robuſtius*.

Et quia impoſibile eſt, ne exercitus magni ſeditiones faciant; aut contra Principem, vt accidit Sigiſmundo I. Regi Poloniæ vniuerſam nobilitatem contra barbaros ad Leopolim euocanti; aut inter ſe, vt plurima in Hiſtoriis exempla habemus: præſertim cum Duces ſunt factioſi, & cupidi rerum nouarum. Ideo ſi non poſſunt ſtatim contra hoſtem Duci, (His etenim duobus modis Romani tàm in ciuitatibus, quàm in caſtris ſeditiones omnes ſedabant: Primo, tollendo capita ſeditionis. Deinde populum aut militem ducendo in hoſtem, vt habeat quod meditetur, & quo ſeſe occupet) diuidendi ſunt in plures partes: quia ſic diminutis viribus diminuitur quoque animus factioſorum; militumq; crudelis animus ſedatur, cum paucitate, ſuorum conſpecta quiſque de periculo ſuo cogitare incipit. Sic Reges noſtri, quotiescunque ſimul Polonos & Lituanos in caſtris magno numero conſcriptos habuerunt, hoſte præſertim adhuc remotè poſito, ſemper vel inter milites ipſos, vel inter Duces eorum diſſenſiones experti ſunt; quòd gens vtraque rerum proſpe-

prosperimarum successum, æmulatione quadam sibi adscribi optaret, & ad gloriæ cupidinem à Ducibus suis, maximis in periculis, incitaretur, vt bellis Moscouiticis atque Liuonicis, toties iam accidit. Consultissimum itaque est priscorum Romanorum consilium, seditiosos milites periculis obijcere, quo metus ille communis periculi, animos conciliet; quod inter Græcos Duces etiam Pericles cum suis Atheniensibus faciebat. Sed nihil adeò exercitus concordiam fouet seruatq;, ac opinio de Duce concepta, quæ quidem sola virtute paratur: neque vnquam vel natalibus, vel authoritate citra virtutem parata fuit. Omitto hic Metellos, Aemilios, Scipiones, Marios; aut ex nostratibus Seciechos, Gouoricios, Iansenios, Vitoldos, aliosq; magni nominis & authoritatis Duces, vnicum Turcarum Imperatorem Baiazetem II. adscribam, cui quam filius Selimus I. rebellasset, vellentq; ad eum transire Ianitzari omnes, intrepido animo ad eos accessit, & ipsa maiestate sua persuasit eis, ne eum toties in bellis expertum feliciter, aut desererent per ignauiam, aut filio traderent per malitiam prout constituerant. Postea paulatim in seditiosos animaduertit.

Frequenter quoque accidit, vt milites vocati ad bellum è locis, in quibus ociosè delicatèq; vixerunt, pugnare nolint; præsertim ex diuersis locis collecti; ideo multiplex variaq; medicina ab Imperatore huic rei opponi debet: Quia illi asperitate insoliti laboris offensi, quem in expeditione necesse est sustinere, armorum exercitia declinant, prælium metuunt, & seditionis sumunt audaciam. Quare campi cursionem, seu inspectionem armorum assiduè faciant: & dum adhuc separati sunt in sedibus suis, tribunorum vel vicariorum ad omnem disciplinam arctissima, seueritate teneantur: exercitia militaria iussu Ducis assiduò peragant, signa obseruent, moderationem discant, Reges aut Reipub. deuotionem custodiant, nullis commeatibus vacent. Et ne Tribuni ipsi aliquid moliantur in ocio, aut tumultus excitent, Im-

peratur

perator eos ſeparatos à caſtris habeat,&ad agendum aliquid ipſis optabile mittat: puta ad caſtella vrbesq; muniendas aut ſeruandas, tanta ſubtilitate, vt cum abijciuntur, videantur eſſe electi, & ſupra alios prudentiores, fortiores, aut fideliores æſtimati. Ita Viriatus per multos annos numeroſum exercitum ſuum, diuerſis è nationibus conflatum, abſque omni contradictione & ſeditione,in obedientia continuit. Ita Georgius Scanderbergius. Ita Iuonia Palatinus Valachiæ, & Michael Palatinus Moldauiæ, & noſtra ætate Guſtauus Rex Sueciæ, ſola ſuauiloquentia ac libertate adhibita. E contra infelices Carthaginenſes fuerunt,quòd hanc prudentiam ad gubernandum exercitus ſuos non adhibuerunt. Itaque milites eorum finito primo bello, quod cum Romanis habuere, ducibus per ſeditionem creatis Mathone & Spendio, multò periculoſius bellum ipſis Carthaginenſibus intuliſſe legimus, quàm quod cum Romanis nupere geſtũ erat. Idem fecerunt apud nos Coſachi Zaporoſnenſes,cum negligenter fuerint gubernati,cum quibus aliquoties iam pugnauimus, multò periculoſius, quàm cum Sueco in Pruſsia. aut Moſcouitis ad Smolenſcum.

Quod ſi igitur medicinam fieri neceſsitas extrema perſuaſerit, rectius eſt more maiorum in authores criminum vindicari, licet ſint potentiſsimi, aut ex antiquiſsimis familijs, vti Bizantini Imperatores faciebant; vt ad omnes metus, ad paucos pœna perueniat. C. Cæſar ſeditione in tumultu ciuiliũ armorum, ac tum maximè tumentibus animis, legionem totam exauctorauit, Ducibus ſeditionis ſecuri percuſſis: mox eos quos exauctorauerat ignominiam deprecantes reſtituit. & optimos milites habuit. Sed huius rei paſsim in Hiſtorijs occurrunt exempla; nos videamus quomodo etiam prudentia & virtutibus Ducum absque punitione & ſeueritate, concilientur militum animi.

CAPVT

CAPVT XXVI.

De Conciliando militum Amore.

ETiamſi omnis virtus faciat hominem amabilem, Principes attamen & Duces bellorum præcipuè apud ſubditos & milites *amabiles facit*, Clementia, Humanitas, Comitas, Affabilitas, Iuſtitia, Beneficentia atque Liberalitas: *venerabiles verò* Animi magnitudo & Dexteritas ingenij. Ex illa procedit Fortitudo & Conſtantia. Ex iſta ingens quædam vis eloquendi, & ciuilium militariumq; rerum prudentia. Atq; ita Viriatum olim milites amarunt propter liberalitatem eximiam, & æqualem inter ipſos prædæ diuiſionem. Cæſarem, ob diligentem curam ſalutis ipſorum, & tempeſtiuam victualium prouiſionem. M. Antonium ob eloquentiam, affabilitatem, & diligentem curam infirmorum, ſeu ab hoſte vulneratorum. Lucullum ob diligentem officij imperialis executionem, & familiariſsimam cum ſuis militibus conuerſationem. Et nuper Guſtauum Regem Suecorum, ob hæc ferè omnia. Ioannes verò Zamoſcius, quia & viuacitate animi, & promptitudine ingenij pollebat, ideo non à militibus tantùm, ſed à tota nobilitate Polonica amatus & obſeruatus fuit. Maturo etenim iudicio prouidebat omnia, & caua prudentia, ſuauiter diſponebat quidquid aggrediebatur, ſiue domi, ſiue in bello; cupienſq; animos militum conciliare ſibi, ſtipendia eorum maturè prouidebat, commeatum tempeſtiuè ſuppeditabat, exemplo ipſe ad omnia præibat, infirmorum curam diligentem habebat, negligentes dulci ſuada commouebat, & liberalitate perpetua, tenuiorum obſequia ſibi deuincebat: omneſq; ſimul ad omnia munia belli alacres & obedientes velut pater filios habebat. Libentiſsimeq; pro gloria eius, omnes aduerſitates & pericula perferebant, ipſamq; demum vitam profundebant. Nec

Timoleones apud Græcos in suis expeditionib9 alia re gloriosus aut victor exstitit, quam amore militum, & fauore suorum ciuium. Similiter Pelopidas, Alcibiades, atque Cimon. Inter Romanos verò Fabius Rullus, & duo Africani. Ex nostris denique Camenecius, Ostrogius, Tarnouius, & Radiuilli ferè omnes. Quamuis è contra, & plebem & milites nimium in partibus habere, suspectum est, & periculosum: ideoq; etiam dum culpa abest, si libertati consultum velimus, non temere ferendum. Apud Venetos Petrus Loredanus, qui triremium præfectura, ante aliquod tempus defunctus, tumultuantes inter se nauticos & milites, quos frustra alij compescere conati fuerant, præsentia sua & auctoritate composuerat, Senatui suspectus, custodiæ mancipatus fuit, è qua nunquam euasit; ne fortassis communi hoc fauore elatus, æqualitatem, cuius in ea Rep. maxima cura est, aut violare conaretur, aut impatientius ferret; sicut apud Romanos fecerat Iulius Cæsar, & postea Augustus, qui militem donis vt inquit Tacitus, populum annona, cunctos verò dulcedine otij pellexerat, vt paulatim insurgeret, muniaq; Senatus, Magistratuum atque Legum in se traheret, nullo aduersante. Hinc militarium, politicarumq; rerum peritissimus Dux Clearchus dicebat. *Miles magis debet timere Ducem, quàm inimicum.* Quia secundum Scipionis Numantini opinionem, *Dux facilis & indulgens, vilis putatur esse ab hoste, & contemptibilis à suo milite.* Eapropter laudantur ob seueritatem T. Manlius Torquatus, & Papirius Cursor apud Romanos, Otto Primus, & Fridericus Barbarossa apud Germanos; Ismael Sofius & Xaabbas apud Persas; Selimus I. & Machometes II. apud Turcas; apud nos Nicolaus Melecius, & Chodkieuicij duo: tum apud alias gentes, diuersi Duces ac Imperatores, olim atque modernis temporibus. Nam quemadmodum Liuius vocat Posthumium Tubertum, seuerissimi imperij virum; sic Germani nunc de Valsteinio dicere possunt, quòd in eo viro vis imperij ingens fuerit pariter in socios, ciues, atque milites, sicut in altero Corbulone.

Sed maximè amorem generat apud milites, liberalitas, & animi magnitudo; quibus rebus apud nos, quotquot è domo Radiuilia Duces exercituum fuerunt, omnes ferè ciuium suorum & commilitonum amore floruerunt. Licet nonnulli obsequentissimum sibi militem reddant, innata quadam authoritate, & reputatione; quæ, non semper quidem ex victorijs assecutis, & felicitate continua procedit sed ex quadam animi magnitudine, & adnatis qnibusdam qualitatibus, Magno Imperatore dignis, vt in Nassouijs apud Batauos, apud nos autem in Stanislao Koniecpolscio videmus. Vnde multi talibus dotibus ornati, etiam post aduersa enituerunt, & clariores multò, quàm alij post obtentas victorias exstiterunt, qualis fuerat Mitridates Rex Ponti, de quo narrat Iustinus, quòd licèt toties à Silla, Lucullo, & Pompeio fuerit profligatus, semper tamen animum talem gessit, vt maior, clariorq; resurgeret in restaurando prælio; damnisq; suis terribilior redderetur. Similis putatur fuisse Vladislaus Locticus Rex Poloniæ, Vitoldus Dux Lituaniæ, Alphonsus Magnus Rex Aragoniæ, & ex eorum disciplina Nicolaus Piccininus, Stanislaus Kiska. Eustachius Ostaphæus, tum nostra ætate Samuel Corecius, & Papenheimius Comes. Sed inter alios, post frequentes clades, mirabiles exstiterunt.. Petrus Strozza in Italia, & Michael Palatinus in Mysia cis Alpina. Cæterum quia frequentissimè clades inopinatæ, in transitu fluuiorum accidere solent, ideo quam cautè traducere exercitus suos Imperator debeat, vbi frequentes sunt riui, aut rapidi fluuij, diligentissimè inquiramns.

CAPVT XXVII.

De Transitu Fluuiorum.

FRequenter in transitu fluuiorum grauis molestia negligentibus emergit, præsertim vbi aqua violentior fuerit, aut alueus latior, præsertim cum aut hostem insequentem fu-

gis, aut inopinatum adoriri exoptas. Vt igitur commodè & citò transeas, primùm vada exploranda sunt quæ si reperientur, duæ acies simul equitum, competentibus interuallis separatæ, transeant, medium verò pedites & impedimenta teneant, vt acies superior aquarum impedimentum frangat; inferior verò colligat atque transportet, si qui rapti submersiq; fuerint, Ita Demetrius Visniouecius, Tyram fluuium transiuerat, cum in Moldouiam cũ exercitu tenderet: Nicolausq; Sieniauius deinceps, cũ inde reuerteretur. At cũ altior fluctus nec peditẽ nec equitem patiatur, si per plana decurrat, ductis multifariam fossis diuidatur, & diminuantur aquæ. Fecerat hoc Alexander Magnus in Cilicia cum Licum amnem superaret, & Tamerlanes in Bytinia cum ad Prusiam obsidendum tenderet; cæterum vterque ponte destitutus facilè ac hoste superari poterat, si interea temporis audacter superuenisset. Vnde Curcius de Alexandro, *Deleri potuit exercitus, si quis ausus esset vincere*. Similiter & Tamerlanes, nisi felicitas quæ eum perpetuò vt & Alexandrum comitabatur adfuisset, penè totum exercitum inter fauces montium amisisset. Ideo Iulius Cæsar nusquam fluuios magnos transibat, nisi ponte exstructo: vnde Suetonius de illo. *In obeundis expeditionibus dubium cautior, an audentior*. Eumq; imitatus Cæsar Germanicus, nisi ponticus præsidiisq; impositis dare in discrimen legiones haud Imperatorium ratus. Vnde & Stephanus Rex bello contra Moschos suscepto pontem Kaunæ in Lituania construi portatilem iusserat, qui ex singulis nauibus componebatur, ita, vt quoties op⁹ esset separari, nauis quælibet cum suis tabulatis, quibus inter se naues illæ coniungebantur, facillimè posit, pro latitudine fluuiorum construi; curribusq; singulis vna cum tabulatis impositæ, binis iumentorum iugis non incommodè in quemcunque locum transferri possent. Nam si hoc fieri nequit, vt per fossas multiplicatas fluuius diuidatur, & diminuantur aluei aquæ, necessario vtribus transeundum est,

eſt, aut nauigio; aut haſtilibus fixis ſuperponenda ſunt tabulata. Ergo Imperator naues ſeu ſcaphas, vel ex corrio factas, vel ex tabulis ingeniosè complicatas vbique ſecum curribus circumducat, & dum neceſsitas poſtulat, vtatur: vel certè tumultuario opere colligatis inanibus cuppis, aditisq; trabibus tranſitum faciat. Expediti verò equites faſces de cannis aridis, vel vlua facere conſueuerunt; ſuper quos loricas & arma, ne inundentur imponunt; ipſi, equiq; natando tranſeunt; colligatosq; ſecum faſces pertrahunt ad vlteriorem ripam. Iam verò Scithæ qui Ruſsiæ, Moſcouiæ, & Moldauiæ prouincias incurrunt, colligatis animalibus dorſo prædam imponunt, ipſi caudas eorũ manibus tenent, clamore perpetuo beſtias ad natandum incitando.

Sed quia aduerſarij inſtant ad tranſitus fluminum, inſidiasq; vel ſuperuentus facere conſueuerunt, ergo in vtraque ripa collocanda ſunt armata præſidia, ne vis aliqua inferatur. Vel quæ parum à ſe remotæ munitiones in eadem ripa excitentur, in quarum medio exercitus fluuium ſuperet, tormẽtis æneis in aduerſa ripa hoſtem quatientibus. Ita Guſtauus contra Tyllium cum in Bauariam tenderet. Ita Alexander Gonſeuius cum Dunam in Liuonia tranſiret, Comitem de Turribus Suecorum Ducem aggreſſurus; alijq; complures alibi.

Quod ſi pons non tantùm ad tranſitum, ſed etiam recurſum & commeatum neceſſarius fuerit, tunc in vtroque capite, percuſsis latioribus foſsis, aggereq; conſtructo, & ſudibus præfixo defẽſores milites debet accipere (vt Turcas ad Chotimiam, noſtrosq; paulò ſnperius, Tyra ſeu Neſtro vincto, feciſſe vidimus) à quibus tamdiu teneatur, quamdiu neceſsitas locorum poſtulabit. Quod cum non feciſſet Manſueldius Suecicarum copiarum ſub Carolo Sudermano Dux, facillimè ad rigam in tranſitu Dunæ à Carolo Chodkieuicio per ſuperuentum fuit ſuperatus, atque ipſe captus quatuordecim millibus ſuorum amiſsis. Quapropter ad Derſauiam Gu-

am Gustauus à nostris constrictus, de pace seriò tractare se simulauit, ne pugnare cogeretur, nocteq; obscura superueniente, pontem per Istulam strauit, atque ita prima luce cum exercitu effugit, cum se imparem viribus Polonorum cerneret. Sed multò astutius fecerunt Romani, eorumq; Dux Quintus Luctatius, cum eum Cimbri insequerentur, ipsiq; flumen traijciendum esset, quòd id per hostes tutius liceret, pugnam se non detrectare simulauit, eamq;ob rem tanquam castra metaturus, fossas ducere, tentoria figere, atque equites quosdam prædatum exire iussit: quod quidem Cimbris facile imposuit, vt etiam ipsi castra metarentur, diuisiq; in plures turmas alimentis prospicerent: qua re à Luctatio animaduersa, ipse flumen traiecit, nec ab hoste impediri amplius potuit. Bannerius verò Sueciarum copiarum in Germania Archistrategus, à Cæsarianis ad Torgauiam nuperrimè in Turingia superuentus, ligna super aggerem poni iussit, quod tantæ multitudini imparem se ad resistendum videret, accensoq; igne sub primam vesperam, visum aduersariorum fumo impediuit, ne viderent cum Elbim per pontem transiret; quo disfacto in vlteriorem Pomeraniam ad Volgastum vsque cum suis concesit. Sed hæc, & talia nonnisi benè disciplinatus miles facere poterit: proinde, quid disciplina castrensis sit, & in quo consistat, Paulo attentius disquiramus.

CAPVT XXVIII.

De Disciplina Castrensi.

VEnio nunc ad *præcipuum decus*, vt inquit Lipsius, *& stabilimentum Imperij, militaris disciplinæ tenacissimũ vinculum:* ex cuius sinu omnes triumphi manarunt, & de qua verisimè, Imperator ille ad milites. *Disciplina maiorum Rempub. tenet, quæ si dilabatur, & nomen Romanum & Imperium amitte-*

mittemus: nam paucos viros fortes natura procreat, bonâ institutione plures reddit industria. Vnde disciplina castrorũ antiquior fuit parentibus Romanis, quàm charitas liberorum, qua felicissimè vsi Principatum terrarum possidebant. Et de Manlio legimus, cui imperioso postea cognomen fuit, quòd is contra charitatem paternam filium suum vnicum, in conspectu exercitus virgis cæsum securi percusserit, quamuis victorem, eo quòd contra edictum patris cum hoste pugnauerat. Filiusq; exercitu pro se aduersus patrem seditionem parante, negauit tanti esse quemquam, vt propter illum disciplina corrumperetur: & obtinuit, vt ipsum puniri paterentur. Sed & Ificrates Atheniensis, *non tam magnitudine rerum gestarum, quàm disciplina militari nobilitatus est*, inquit Probus. Cuius instituto, Spartani quoque seuerissimè in castris suis disciplinam obseruabant, cum fuissent Atheniensium interea temporis capitalissimi aduersarij; profugosq; ex acie milites ita puniebant, vt nullus eorum potuisset vxorem ducere, nec filias suas elocare: tenebantur autem vsque ad mortem pallio ex diuersorum colorum frustulis panni facto vti, ac mediam barbam rasam, mediam verò capillis oblongis pilosam portare, quo videlicet virilem sexum præferentes cor muliebre se habere significarent Et tales per viam incedentes in publico, licitum erat vnicuique protrudere, percutere, atque spuere in faciem ipsorum. Domicius verò Corbulo in Armenia, duas alias & tres cohortes, quæ ad castellum initio hostibus cesserant, extra vallum iussit tendere, donec assiduo labore & prosperis excursionibus redimerent ignominiam. At Consaluus Magnus quosdam Hispanos suos, quòd ex pugna cum Gallis in Regno Neapolitano profugissent, iussit omnes frustatim dissecare, vt reliqui sæueritate pænæ, mallent potius in acie honestè mori, quàm in castris proprijs ignominiosè & per vim vitam relinquere.

Est igitur disciplina seuera confirmatio militis ad robur & virtutem: cuius partes siue munia, auctore Lipsio, quatuor præ-

or præcipua habentur, Exercitium, Ordo, Coerctio, & Exemplum. Priores duæ ad robur ſpectant maximè: tertia ad virtutem, quarta ad vtrumque. Romaniq; orbis domini non alia re victores vbique exſtiterunt, niſi virtute, patientia, & diſciplina rei militaris: hoc eſt, per generoſitatem animi, per tolerantiam laborum, & per obſeruationem diligentem legum militarium. Nam *qui legum metuentiſſimi ſunt*, inquit Plutarchus, *ijdem in hoſtes audaciſſimi: & pati quidvis minimè verentur, qui malè audire maximè verentur*. Honeſtas enim idoneum militem reddit: verecundia, dum prohibet fugere, facit eſſe victorem. Poſtquam verò hominibus armatis, intra fines ſuos continendis, neque legum neque hominum metus ſufficerent, veteres his rebus tandem authoritatem etiam Numinum coniungere voluerunt. Eamq; ob rem ſolennibus ceremonijs milites ſuos ad obſeruandam diſciplinam militarem obſtringebant, vt ab ea declinantibus, non tam homines & leges, quàm Numina potiùs extimeſcenda, omniaq; quam pleniſsima religione eſſent. Quapropter *aſpero & abſciſo caſtigationis genere militaris diſciplina indiget*, inquit Valerius Maximus, *quia vires armis conſtant; quæ vbi à recto tenore deſciverunt, oppreſſura ſunt, niſi opprimantur*.

Diſciplinam igitur militarem populi Romani debes inquirere, ſi eam plenam legitimamq; habere vis, qui ex paruiſsimis finibus, imperium ſuum pœnè ſolis regionibus, & mundi ipſius fine diſtendit. Cuius quidem diſciplinæ ius & ſeueritas, & exercitatio, non ſolum peditum, ſed etiam equitum, tàm naturalium, quàm mercenariorum ſupremi Ducis iuſſu fiat, vel eius Legati. Tribunis, vt nunc Germanorum mos eſt, tanta auctoritas non permittatur, niſi vicariam habuerint ab Imperatore exercitus poteſtatem; quia auaritiæ dediti, ſæpiùs milites capite damnant, dum ab illis debita ſibi ſtipendia efflagitant. Tribunus itaque pœnam capitis non irroget, ſed legionem ſibi creditam, aſsiduis operibus, ad omnem deuotionem, ad omnemq; induſtria mefformet, incre-

increpando, admonendo, & plagis onerando, si proteruus est; sciens optimè ad præfecti laudem subiectorum redundare uirtutem. Capitis verò sententia, ad ipsum Ducem pertineat, vt moris in Polonia est; ne sub prætextu inobedientiæ innocentes deinde pereant, dum causam suam defendere non possunt: vt præsentibus bellis in Silesia, atque alijs Imperij locis sæpissimè accidisse vidimus.

Fœminas quoque, atque istius generis otiosos homines, quos modernam militiam sequi videmus, apud Romanos prohibitum erat in castris habere; quemadmodum etiamnum barbari omnes prohibent, Turci, Scythæ, Persæ, Moscouitæ, atque nostri Cosachi. Curabit eapropter Imperator, ne per eas militibus debita annona consumatur, ne animi militum emollescant, ne vires eorum eneruentur, ne peccatis assiduis, iram in se Numinis prouocent. Sed vt olim virtutis modestiæq; præcipua cura castrensium fuit, ita nunc procacitatis petulantiæq; certamen est; & vt Tacitus inquit, *omnia indisposita, temulenta, pervigilijs ac bacchanalibus, quàm disciplinæ & castris propiora. Imò nec in procinctu & castris habentur: sed per omnia municipia & villas desides, hospitibus tantùm metuendi, effundunt se in luxum & epulas, & nocturnos cœtus, assueti suas vires extollere, hostium paucitatem contemnere, debellaturi super mensa etiam Alexandrum. Cum verò ad ipsos ventum est, neque animo, neque auribus, neque lingua competere: violenti ad prædas, ignaui ad prælia, verè galeati lepores.*

Igitur Tribuni solicitudo per hanc laudatur iudustriam, cum miles veste nitidus, armis bene munitus ac fulgens, exercitij vsu & disciplina eruditus incedit. Ipse vero inter suos commilitones, armorum scientia, virtute corporis, animi magnitudine, morum honestate sit præcipuus: non lucro inhians, non rapinæ deditus, non luxuriæ immersus, quales nunc sunt passim Europæi milites nostri, ita vt pudeat viderere exercitus transeuntes, quòd inter ipsos maior interdum soleat esse numerus fœminarũ, quàm militum, boum quàm

equorum, aromatum ac vini, quàm pulueris nitrati aut armorum. Non abſque cauſa itaque Xerxes à trecentis Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cum vix eos confeciſſet, hoc ſe deceptum aiebat, *quòd multos quidem homines haberet, viros autem diſciplinæ tenaces nullos.* Nam plus in bello poteſt diſciplina, quàm furor militum, & virtus eorum, quàm copia aut numerus. Hinc plurimi veteres nouitijq; Duces celebrantur ob diligentem caſtrenſis diſciplinæ conſeruationem Epaminondas, Pelopidas, Chabrias, Hephestion, Eumenes, Phylotas, ex græcis: ex Romanis, infiniti: ſed quos omnes Alexander Seuerus ſuperauit, qui Parthicã expeditionem tanta diſciplina, tantaq; reueuentia ſui egit, vt non milites, ſed Senatores tranſire dicerentur. Quacunq; iter Legiones faciebant, tribuni accincti, cẽturiones verecũdi, milites amabiles erant: ipſum verò ob hæc tot & tanta bona prouinciales vt Deum ſuſcipiebant. In nouitijs, ſcimus Ludouicum XII. Galliæ Regem, & Carolum V. Imp. hanc ipſam curam apprimè curaſſe, adeo vt exploratores clancularios per ſtationes diſperſos haberent, qui eis referrent, ſi quos populum concutere, præde intendere, alicui contumeliam & calumniam inferre viderent. Corruptiſſimo autem hoc ſeculo noſtro, Guſtauus Suecorum Rex vtili in milites ſeueritate, in incolas comitate, in omnes iuſtitia, cum Pomeriniam intraſſet, omnium ad ſe animos conuertit, quod præcipuè militari diſciplinæ poteſt adſcribi. Nam ipſius miles in aduerſis conſtans & patiens, in pugna impiger & ſtrenuus, cum colonis & hoſpitibus modeſtus & affabilis fuit: Cæſarianus contra tolerando impatiens, rapiendo inſolens, in hybernis petulans, intolerabilis apud incolas, illos in Suecum ita propenſos reddidit, vt tanquam liberatorem ſui vbique eum exciperent & amplecterentur. Quod temporis progreſſu, non exigui fuit momenti ad inuadendum Imperium, atque paſsim in Germania faciliorem ei hoc ipſum reddidit expeditionem. Coercenda igitur diligenter

genter militũ inſolentia, exceſſusq́ue omnis contra leges factus ſeuere puniendus eſt, de quo videamus capite ſequenti.

CAPVT XXIX.

De Correctione militari.

INter diſciplinæ itaque militaris partes, Coërctio & adſtrictio morum obſeruanda eſt, quæ mores ſcilicet militum coërcet ac frœnat. Nam *etſi neſcio quo pacto, aſſiduè dimicantibus difficile eſt morum cuſtodire menſuram*, vt Caſsiodorus inquit, *tamen cuſtodiendi aliquatenus, ne aut ſoluatur aut omnino pereat militia tua*. Neque enim aliam ob cauſam lex fertur, quam propter eum, qui ſine ratione & lege viuit, armatus præſertim, adq; direptionem hoſtium & ſociorum natus. Sub ferreis ſiquidem corporum tegumentis, vt plurimum feri ferreiq́; animi deliteſcunt. Sub truculenta vultuum ſpecie, dira morum immanitas, effrœnata violentia, legum contemptus, prædandi ſæuiendiq; cupiditas, inſolentia, perfidia, impietas habitat. In omni itaque gubernatione communitatis vtilia ſunt præmia virtuoſis, ſed pœnæ ſunt neceſſariæ coërcendorum peccatorum gratia: quia virtus per ſe etiam poteſt ſubſiſtere abſque vllo incitamento vtilitatis, ſuæ honeſtatis pulchritudine contenta; malitia verò ſi nõ habet quem timeat, omnia euertet, omnia corrumpet, præſertim in caſtris, vbi animi hominum ſunt elatiores, partim ob exercitium armorum, partim ob multitudinem hominũ ſibi inuicem ſtudio artis bellicæ coniunctorum; partim deniq; ob conſuetudinem licentioſius viuendi, & ob contemptum periculorum & vitæ. Si igitur non ornabis præmijs benè meritos, non habebis amorem militum: ſed ſi non punies exceſſus, non habebis tibi obedientes, qua re nihil iam deterius in caſtris. Et hanc ſolam ob cauſam omnes præſtantiores Duces potius ſeueritate, quàm clementia, & con-

seruatione disciplinæ militaris, quàm conniuentia res magnas gesserunt, & gloriam immortalem sunt consecuti. Vt igitur hîc omittam infinitos, solum hîc Torquatum in exemplum ponam, qui contra rebelles Latinos exercitum ducens, vnicum quem habebat filium, quod extra ordinem à Magistro equitum Latinorum prouocatus pugnaret, capite puniuit etiam victorem, *Fortiter* inquiens, *fili mi dimicasti, eaq; de causa te corona donabo: sed quia neque imperium consulare, neque maiestatem patriam veritus es, ea moderatione aduersus te vtar, vt & virtutis fructum percipias, & contumatiæ pœnas des.* Atque hæc dicens, ait Zonaras, simul & coronam capiti eius imposuit, & caput amputauit. Quem ex nouitijs Imperatoribus imitatus est paulò superiore ætate Simon Vignosius Ligur, clasſis Genuensis Præfectus, qui vrbe Chio potitus, ingressum in ciuium prædia postquam militibus edicto interdixisset, vnicus eius filius, paterna indulgentia sese aduersus edicti seueritatem satis munitum ratus, cuiusdamq; ciuis fundum temere ac per lasciuiam ingressus, nonnullis vuæ racemis asportatis, comprehensus, racemisq; collo ad maiorem ignominiæ notam suspensis, palam virgis cæsus, tota vrbe iussu parentis circumducus est, memorabili rigidi atque inuicti animi exemplo; omnemq; paternum sensum in Ducum imperijs, militarique disciplina & obedientia sancienda superantis. Sed & Augustus Imperator licet pacis fuerit amicissimus, ita nihilominus seuere puniebat milites, vt decimum quemque occidere iusserit, cum ex acie fugissent; reliquis verò toto anno pane alio vti non permiserit, nisi hordeaceo. Georgeuitzius quoque noster testatur se vidisse in expeditione contra Persas, quòd Turcæ Spahiam, vnà cum equo & ministro decollari iusserint, quòd solutus equus arua cuiusdam ingressus fuisset.

Iam autem tria sunt, sine quibus nec robur in exercitu fieri potest, nec ordo. Continentia, Modestia, Abstinentia. *Continentia* in cibo & venere, ne videlicet milites tui effusè

sint

ſint conuiuijs & ventri dediti, & turpiſsimæ parti corporis. Et hinc Romani nullos pueros nullasq; fœminas in caſtris habebant, eorumq; Duces ferè omnes vetuſtiores ac nobiliores, non in culcitris, ſed in terra aut gramine, & in antro aut ſpecu ſaxo impendente ac tegente dormiebant. quid autem gregarij milites? ad quos ſæpius Valerius Coruinus dicere ſolebat *Facta mea non dicta vos milites ſequi volo: nec diſciplinam modo, ſed etiam exemplum à me petere.* Idem præſtabat Marius, nec vlla re in laboribus & periculis à gregario milite differebat, niſi officio Ducis. *Modeſtia*, in verbis, veſtibus, & factis: ne videlicet ſint iactabundi, vani, buccâ turgidi, & opere ignaui: & qui in veſtibus etiam modeſtiam non iactantiam habeant, iuſsisq; Ducum ſuorum obnoxij, non curioſii aut refractarij. Laudatur Hadrianus hac in parte maximè, quod nimirum & militem modeſtiſsimum haberet, & ipſe non modò in veſtitu, ſed in victu etiam modeſtiam obſeruaret, libenterq; in vrbe etiam ipſa cibis caſtrenſibus in propatulo vteretur, hoc eſt, larido, caſeo, poſcâ: exemplo Scipionis, Æmiliani, Cincinati, Metelli, & auctoris ſui Traiani. *Abſtinentia denique* in arcenda violentia, qua ſcilicet volo milites à vi rapinisq; ab eſſe, & habere manus puras, & vt Vopiſcus in Aureliano dicit. *Nemo pullum alienum rapiat, ouem nemo contingat, vuam nullus auferat, ſegetem nemo deterat, oleum, ſal, lignum nemo exigat, annonâ ſua contentus ſit.* Hoc ſoli nunc à milite ſuo Veneti atque Batauí exigunt, tum inter Machomætanos Turcæ atque Scythæ: reliqui omnes tàm Chriſtiani, quàm barbari, ad rapinam videntur eſſe collecti Prudens igitur Imperator, non permittet milites eſſe poſſeſſoribus inſolentes. *Viuant cum prouincialibus iure ciuili, nec inſoleſcat animus qui ſe ſentit armatum, quia clypeus ille exercitus tui*, vt inquit Caſsiodorus, *quietem debet præſtare paganis, non infeſtare prouinciales.*

CAPVT XXX.

De Exemplis punitionis.

VLtima pars disciplinæ consistit in exemplis Pœnarũ & Præmiorũ, quia vtraq; hæc valdè possunt ad excitandá militum virtutem & robur. Præmia quidem, si benè meritis ea tribues, & Promotiones, Honores, Opes miles sperabit ab insigni aliquo facto, de quo inferius, hîc autem monstrandum est, quomodo Pœnis miles in disciplina continetur. Nam ho certissimum est, quòd seueritas ad militiam firmandam est efficacissima. Zamoscij vox, à Clearcho mutuata, identidem in expeditione Moscouitica audita fuit, *à militibus Imperatorem potiùs quàm hostem metui debere.* Cumq; ad Velisiam castra mouenti plerique tyrones animis conciderent, veriti famem & insidias hostium in illa immensitate syluarum, per quas duci se audiebant, passimq; diffugerent vestibus acceptis & stipendio, Zamoscius in vnum atque alterum desertorum grauiori pœna constituta facilè reliquos continuit, & paucorum coerctione omnes ad seruandam disciplinam excitauit. Etenim *indulgentia & largitio*, inquit ipse qui largitionibus corruperat exercitus Iulius Cæsar, *speciosum reddunt præsentem exercitus amorem, paullatim tamen & occultè militarem disciplinam seueritatemq; minuit. At delicta militum nullâ veniâ prosequi, vsu salubre, & misericordia melius semper apparuit.*

Duplices autem pœnæ fuerunt apud Romanos. Aliæ quæ afferebant ignominiam. Aliæ quę dolorem & damnum. Ignominia erat cum degradarentur de suis locis, & publicè repræhenderentur ab Imperatore. Dolor verò & damnum cum capti ab hoste non redimerentur, nec permutatione captiuorum liberarentur; cum decimarentur ad mortem, cum stipendia merita perderent & annonam, cum extra patriam

vsque

vſque ad mortem militare cogerentur. Ita fecit M. Marcellus, ſuis militibus cum ex acie profugiſſent in pugna cum Annibale. Ita Sempronius Grachus, Ita Iulius Cæſar, & alij. Sed diſcrimen tamen aliquod hic militaris Doctor ingerit, cum inquit, "Milites pœna & timor in ſedibus corrigunt, in expeditionibus ſpes & præmia faciunt meliores." Præmia præcipua ſunt, honor, libertas, ciuitas, opes, tutela; Pœnæ ſunt, vel maiores, vt eſt crux, crematio, decollatio, diſceptio in partes; vel mediocres, vt metallum, ludus, deportatio, tormenta: vel denique minores, vt relegatio, exilium, infamia, opus publicum, vincula. Quemadmodum igitur nihil non aggreſſuri ſunt homines, ſi magna conatis magna præmia proponantur, ita ſi ſcelera neglecta aut leuiter caſtigata fuerint diſſoluitur diſciplina caſtrenſis, & Ducis contemptus oritur. Semperq; pœna leuior, turpi exemplo, maiorem peccandi occaſionem ſuggerit, dum cuncti latere ſe poſſe ſperant, aut ſi detegantur non difficulter euadere. In exemplum igitur cæterorum grauiter ſcelera puniantur in caſtris, quia hoc modo conſeruatur diſciplina; nimia autem conniuentia ſeditiones parere ſolet, & Ducis, vti dixi contemptum. Quod vt facilius vtrumque euitaret in bello Turcico Chodkieuicius, qui Lituanicarum copiarum Dux Supremus exiſtens Polonicorum exercitum quoq; fuerat pro tunc declaratus Imperator, ut igitur in aliena prouincia auctoritatem ſibi adſtrueret, vt ad Chotimiam venit, recuſantem quendam Tergiductorem excubias peragere, quòd à Præfecto cohortis ſuæ miſsionem, pro libertate Polonica, poſt exactum trimeſtre ſpacium peteret, iuſsit ſtatim capite plecti in exemplum cæterorum, ne ſuis Centurionibus dicto contrairent, & miſſionem tunc poſtularent, cum iuberentur aliquid agere. Iam autem multo magis clarorum quàm obſcurorum virorum pœnis vulgus frenatur: pluresq; ex magnatibus etiam pœnarum metus, quàm pudor aut reuerentia legis, rationisue ductus efficit obedientes, ac temperantes. Ita Venetis cum

Antiſti-

Antiſtite Aquilieſi & Goriciano Comite pugnantib9, cũ plurimi gregarij milites ſecreta ad hoſtẽ deferrent, venit quoq; in ſuſpicionem perfidiæ Gardanus quidam multi nominis homo & Præfectus in caſtris Venetis, qui poſtquam fuiſſet ſceleris conuictus, tormentali machina in hoſtium caſtra coniectus, metum intulit reliquis ne ad hoſtem deſciſcerent, aut proderent ſecreta Venetorum. Modus itaque hic ſeuerior puniendi, efficit vt tàm ſeceſsiones euitentur, quàm iuſtitia intemerata ſubſiſtat. Quod Patrum ætas in caſtris Ducis Albani maximè vidit & approbauit: is ſiquidem, haudq; ſcio an vllus vnquam alius Imperator ab eo tempore, tanta diſciplina exercitum ex Italia vſque in Belgium, deduxit, vt non modo oppidorum nulli, ſedne vni quidem ruſticorum caſæ illata vis à quoquam, aut iniuria memoretur, ſi facinus vnum excipias, quo equites ſclopetarij tres in aditu Lotharingiæ, totidem verueces è grege vicino abegêre: qui ſtatim ab Duce Albano, re compertâ, ſuſpendi o damnati, ac pecudes remiſſæ ſunt. Quanquam intercedente Lotharingo Centurione, qui Principis ſui nomine, Albano in limite accurrerat; duorum vitâ Principis honori conceſſa, tertius nihilominus aliorum exemplo, in furcam actus eſt, talis inter eos ſuper tympanum iactis, fatoq; non temere in eum cadente, qui ſocijs author extiterat maleficij.

Quoniam igitur ita ſerpit illud inſitum in natura malum conſuetudine peccandi libera, finem vt audaciæ ſtatuere ipſe ſibi homo non poſsit; proinde aduertant Duces bellorum ne in caſtris vel minimum etiam ſcelus impunè tranſeat, ſi authoritatem ſuam conſeruare volunt. Et Romani quidem capite plectebant qui vigilias neglexiſſent, qui loca ſua in pugna deſeruiſſent, qui occultè caſtris quædam extuliſſent, qui egregium quoddam facinus perpetratum falsò ſibi adſcripſiſſent, qui præter voluntatem Ducis pugnaſſent, qui arma timidi abieciſſent. Ac ſi fortè contigeret cohortem vel legionem integram officium ſuum neglexiſſe, ne omnem delere neceſ-

re necesse foret, ad decimationem descendebant, atque decimum quemque sorte productum necabant. Qua quidem seueritate id assequebantur, vt omnes pœnam quam pauci sustinebant timerent, & quodammodo experirentur. Modum autem puniendi sontes talem receptum habebant: conuictos Tribunus vel Consul virga leuiter feriebat, inde reo fugam capessere, at militibus fugientem occidere licebat, adeò, vt subito saxis, iaculis, alijsq; id generis telis obrueretur, vt paucissimi sanè eorum euaderent; quos tamen tot incōmoda atque ignominiæ, si lares suos repetere contingeret, sequebantur, ut perire multò satius fuerit. Non multum ab hoc puniendi modo hodiernum abscedunt Heluetij, quibus moris est sontes per commilitones occidere: quod quidem prudenter constitutum apparet, nam quo quis à reo defendendo abducatur, nullum promptius remedium exquiri posit, quam eundem in punitionem eius incendere, siquidem alio animo ipsi benè cupit, & longè alio desiderio eius punitionem expetit, si nimirum ipsimet res exequenda sit, quam vbi executio ad alium transfertur. Carthaginensibus verò peculiare supplicium fuit imbelles & corpore infames cœno ac palude, iniecta insuper crate, mergere: facientis siquidem culpam obtinet, qui quod potest corrigere, negligit emendare, & totum exercitum conniuentia sua corrumpit. Iam autem vltor vnius, est conseruator plurimorum; qui sanè si improbi sint, metu pœnæ, neminem iniurijs lacessunt: si probi, eadem ratione à nemine iniurijs prouocantur. Sed ne ad duella quoque more militari prouocent, inhibeat Imperator.

CAPVT XXXI.

De Prohibendis aut permittendis Duellis.

VEterem Francorum morem laudat Agathus, quo Reges cum Regibus, vel iure certare, vel singulari inter se

certamine concurrentes, rem transigere iubebantur. Quod si hodie Reges obseruare vellent, melius profectò cum Europa nostra ageretur, quæ impotentia Principum exagitata tot milliones hominum, vel nostra ætate, Marte absumptos. vidit. Erat hic quidem modus litium finiendarum inter priuatos, Danis olim permissu Frontonis Regis receptus, & ab ijs in Italiam, Germaniam, Galliam atque Poloniam traductus, sed tanquam iustitiæ & ordini iudiciorum aduersus, constitutionibus Principum, & bona ratione moribus sublatus est. Inter maximos tamen Reges qui nec iuri parent, nec sanguini subditorum parcunt, iure merito deberet obseruari, vt sic citius bella finiantur morte vnius Regis proterui, quàm tot myriadum innocentum. Et hac ratione ductus Carolus V. Imp. Regem Galliæ Franciscum I. ad singulare certamen velle se prouocare, in consistorio Pontificis Romani professus est. Eademq; sanè de causa Stephanus Rex Poloniæ, Ioannem Ducem Moscorum ad certamen singulare per epistolam prouocabat, ne videlicet sanguis Christianorum vtrinque absque causa iusta profunderetur.

Si itaque bellum publicè suscipiendum facilè non est, consequens est, ne duelli vsum permittendum, inter ciues aut milites nostros: sed bene cum hoste duella fieri possunt, si prouocauerit, quia agitur de gloria gentis; alias à nobis prouocandus non est, nisi etiam opprobrio aliquo te afficiat. Ita Ioannes Zamoscius scripto contumelioso à Carolo Sudermaniæ Principe læsus ad singulare eum certamen prouocauit, quia *nemo est tam agrestis*, vt inquit Cicero, *quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat.* Propriumq; hoc humani ingenij est, contemptum difficilius, quàm rei cuiuslibet detrimentum pati. Nam vulnera illata & rapinæ corpus tantum & patrimonium lædunt; at contemptus & despicatio in ipsummet animum, vbi situs honor est, penetrat. Ab hoste itaque prouocatus & Dux & miles, ad singulare certamen descendat,

quia agitur de gloria gentis: obſeruato nihilominus hoc, vt cum pari decertet; ſemper enim natura gaudet æqualibus. Ne igitur Dux, cui cura Reip. & exercitus commiſſa, cum gregario congrediatur: neque permittat Tribunum decertare cum ſimplici milite,& præſertim barbaro; ſed æqualem cum æquali, & illuſtrem ex familia cum Præfecto legionis aut exercitus. Ita C. Marius, Theutono cuidam ex gregarijs prouocanti eum, & poſtulanti vt prodiret reſpondit; *Si cupidus mortis eſſet laqueo eum vitam poſſe finire:* cumq; demõſtraret ei gladiatorem contemptæ ſtaturæ, & prope exactæ ætatis, obiecit ei dixitq;, ſi eum ſuperaſſet cum victore congreſſurum. Vt autem ipſe victor euadas, & gloriam genti tuæ compares, licitum eſt etiam induſtia ingenij vti, & aſtũ militarem adhibere, absq; tamen tranſgreſsione limitum honeſtatis, ne dum tu videlicet in intentum incurris, alius à tergo vel à longinquo tua ſuggeſtione eum interficiat, ſic enim nihil tu ipſe laudis conſequeris, gentem verò tuam ingenti ignominia afficies: niſi forte caſus aliquis interueniat, & te inſcio progredientem ad certamen fato aliquo interimat, vti accidit Friderico Regis Daniæ filio ad certamen cum Iacobo Picolomineo prodeunti, quem à longe gregarius quidam è caſtris Cæſarianorum conſpicatus, ſclopo exploſo confecit. Rectius ſanè Melanthus Dux Athenienſium, qui cum prouocatus à Rege hoſtium Xantho Bœotio deſcendiſſet ad pugnam, vt primùm cominus ſtetit, *iniquè* inquit *Xanthe, & contra pactum facis, aduerſus ſolum enim cum altero proceſſiſti:* cumq; admiratus ille quiſnam ſe comitaretur, reſpexiſſet, auerſum vno ictu confecit. Virtus enim an dolus, quis in hoſte requiret, cum nihilominus tamen inter tam illuſtres perſonas omnis fraus abeſſe deberet. Sed quia res cum hoſte, tolerandum, inter milites verò tuos aut ciues nuſquam omnino permittendum, quia & ſeditiones inde exercituum, & odia diſcordiæq; militum, & contemptus Imperatoris naſcitur. Imò & numen diuinum offenditur:

ditur: exemplo Henricus II. Galliæ Rex, qui in ipſo regni principio ſerium duos inter iuuenes ex præcipua nobilitate duellum approbauerat, ſpectaueratq; cum aulæ Proceribus, ipſe deinde ludicro induello, vitam regnumq; funeſto fine terminauit, cum Prætorianæ cohortis Præfecto, Gabriele Comite Mongomerio, contra ſuorum preces congreſſus. Vt igitur delicta militaria omnia, ſic & duella ſeuerè caſtiget Imperator, fortes autem ac probos viros præmijs & honoribus afficiat: honorata ſiquidem virtus ceſſare neſcit, ſed vt flamma ventis præmijs & honore excitatur, & ardua petit: neglecta verò langueſcit primùm, deinde ſenſim extinguitur.

CAPVT XXXII.

De Præmijs & honoribus militaribus.

ROmani ad milites ſuos, tàm metu pœnæ, quàm ſpe præmij in officio continendos, omnibus qui egregij quid perpetraſſent, præmia conſtituta habebant: ſiquidem qui ciuem ſeruaſſet, qui primus vallum murumue ſuperaſſet, qui primus in caſtra penetraſſet, qui hoſtem pugna ſingulari interemiſſet, qui eum equo deieciſſet, atq; adeo quidquid virtutem ſapiebat à Conſule cognoſcebatur, remunerabatur, atque publicis laudibus celebrabatur. Tum ij qui dona iſtiuſmodi militaria conſecuti eſſent, præter gloriam atque famam, quæ apud commilitones ipſis ſurgebat, cum ad lares reuerterentur, ea ſolenniter geſtabant, atque ab amicis gratulabundis honorificè excipiebantur. Mirum itaque non eſt, populum hunc tam latè vndique imperaſſe, ſiquidè tàm pœna, quam præmia ijs in parato eſſent, qui vel benè, vel malè re adminiſtrata laudem aut vituperationem meriti fuerant; quarum rerum maiorem quidem partem etiam nobis imitandam eſſe duco.

Igitur

Igitur duo fulcra præcipua militiæ ſunt Prœmium & pœna, illud excitat ad virtutem; iſta coërcet peccandi voluntatem; vtrumq; verò continet diſciplinam caſtrenſem, & conſeruat in obedientiâ militem. Prœmium conſiſtit in honore, & vtilitate: honorq; ipſe exhibetur partim viuis, partim mortuis. Mortuis ponuntur ſtatuæ; eriguntur columnæ, & ſepulchra; ſcribuntur epitaphia & orationes. Viuis eadem prœmia, excepto ſolo epitaphio; ſed in locum huius dignitates ſeu magiſtratus in patria, & vtilitates ex eis ſimul. Cæterum præcipum fuit ornamentum corona à Duce publicè data, ſiue ciuilis, ſiue muralis, ſiue vallaris, licet nullius valoris fuerit, ex gramine aut folijs quærcus facta. Nihilominus tamen dabantur illis & catenæ aureæ, & vaſa diuerſa aut arma argentea; præcipuumq; ac ſolidum inter illa virtutis prœmium torques fuit: quod qui meruiſſet, præter laudem etiam commoda conſequebatur. Fueruntq; torquarij alij ſimplares, alij duplares, qui binos torques ad inſtar crucis in humeris geſtabant: his magnus honor fuit conſtitutus, & de gradu in gradum honoris aſcendebant primariò, vt cæteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione contenderent ad tanta prœmia peruenire. Hoc enim proprium ac genuinum prœmium inter milites eſt, de vno gradu promouere in alium, vt faciebant Medi, Perſæ, Babylonij, Iudæi, Græci, Romani, omneſq; aliæ nobiliores in Orbe gentes; tum augere ſtipendia, dare prouiſiones mutilatis ſufficientes ad vitam: quia magis paupertatem miles timet per totam vitam cum mutilatus fuerit, quàm mortem, quæ eum ſtatim abſumit. Similiter ſi occiſorum filijs à Principe ſubuenitur, tunc nullus mori recuſabit. Liberalitas enim in duabus rebus conſiſtit. in ſubleuatione miſeriæ, & in promotione virtutis: promouere itaque viros fortes & bonos ad gradus honoris Regium eſt; ſubleuare verò in opiam egenorum & pauperum omnino diuinum. Quapropter excellentes hac in re fuiſſe leguntur Imperatores illi omnes Magni co-

 gnomi-

gnomine insigniti, Constantinus, Carolus, Theodosius, Iustinianus, Basilius, Otto: Alphonsusq; Aragoniæ Rex atque Robertus. Tum Ludouicus IX. Rex Galliæ. Ioannes II. Rex Portugaliæ, Iagello Rex Poloniæ, & Ludouicus Dux Sabaudiæ, quorum omniũ familiæ, vel propter hoc ipsum, diu Regna & Imperia tenuerunt, Deo ipsis hanc beneficentiam remunerante. Et de Alexandro Seuero, Lampridius dicit, *Aurum & argentum raró cuiquam nisi militi diuisit: nefas esse dicens vt dispensator publicus in delectationes suas, & suorum conuerteret id quod prouinciales dedissent.*

Sit igitur Dux & Princeps liberalis in milites, & promoueat ad honores, sed non indignos; & non immodicè; & non in vno tempore; quia *liberalitas hoc ipsum exigit, vt sit sub mensura, cum ratione, & successione facta.* Necessumq; est, vt acrius ille dimicet, quem ad opes ac dignitates ordo militiæ, & Imperatoris iudicium consueuit euehere. Vnde notum illud est, eò impendi laborem ac periculum, vnde emolumẽtum ac honos speretur: & nihil à quoquam expeti, nisi cuius fructus antè prouiderit. Itaque Romani hic mirifici, qui non solùm altiores ordines asignabant à virtute: sed etiam publicè laudes cumulabant & honores, donabantq; pro concione, cùm alias res diuersas, tum hastas, phaleras, coronas, & vt adnotauimus præcipuè torques.

Postquàm verò virtutis præmia occupasset ambitio, & per gratiã promouerentur milites, qui promoueri consueuerant per laborem ac merita, statim robur militiæ fractũ est, in vniuersa Europa; & Centuriones Tribunique pecunijs honores assecuti lucrum respicere cœperunt, non armorum honestatem aut gloriam. Hinc occisis non substituunt alios; & morbo debilitatos, vt bruta animalia inutilia relinquunt, sacramentum recusant, disciplinam detrectant; comparere in ordine, ne numerentur à Ducibus omninò recusant, nullaq; prorsus tàm in castris, quàm in hybernis exercitia adhibent; nec aliud quidpiam curant quàm prædam, rapinas, latroci-

nia,

nia, furta: eorum verò Præfecti, vt ſtipendia ex integro ipſi capere valeant, quæ integrę legioni aut cohorti debebantur. Sicut igitur deplorandus eſt illius Reip. ſtatus, vbi pecuniæ non meritis dignitates conferuntur, ita proximus interitui exercitus ille, in quo indignis munia bellica committuntur, quibus nec virtus, nec prudentia, nec rei militaris experientia eſt, ſed in omne fas nefasq; auidi, non ſacro non profano abſtinent, à priuatis cotrumpi ſe ſinunt, pœnas innocentium, impunitates noxiorum diuendunt; quin & hoſtium donis facilè expugnantur, quibus quæcunque arcana Patriæ & Principis ſui proditores reuelant, vt paſsim præſentibus bellis per totam Europam fieri videmus.

Deſignentur ergo honores militares & officia bellica, quos virtus, fides, in patriam & prudentia commendant, non quos fortunæ munera obtrudunt. Nam vbi diuitiæ claræ habentur, ibi omnia bona vilia ſunt, fides, probitas, pudor, pudicitia, vt inquit Salluſtius, ſequiturq; ambitio & auaritia, atque ex ea militum coniurationes contra Principem aut Patriam; ſeditiones contra Imperatorem & Duces ordinum, ferocia contra miſeros agreſtes & prouinciales. Et quamuis hoc naturale eſt, & proculdubio laudandum, ijs nos magis fauere, quos vel ſanguis, vel affinitas arctiori vinculo nobis adiunxit. Imperator attamen ſi vir bonus eſt, & quæ vita potior eſſe debet, Reipub. ſalus illi eſt cordi, curet vt ij quos ad honores militares prouehere optat, induſtria ſua aut meritis dignitatem ante mereantur, quàm ſuffragio illius vel commendatione, non in caſtris modò, verùm etiam in Rep. obtineant. Aliter enim dum amicis ſtudemus; exercitus perdimus, patriam in periculum adducimus.

Cæterum maximus honor eſſet, ſi Hiſtoriæ ſcriberentur iuſſu Regio, & vniuſcuiuſque meritum præcipuum commemoraretur. Nam ſi propter Epitaphium multum ſudatur à viris fortibus, quod vix aliquot legent, qui ſepulchrum eius videbunt, multo magis excitarentur ad virtutem, vt poſſent

eſſe

esse in Historijs notati, quas totus mundns legere poterit. Licurgusq; olim voluit, vt sui ciues non aliam ob causam in eloquentia exercitarentur, quam vt laudarent eos qui pro patria moriebantur, & reprehenderent illos qui fugerent ex acie. Spartaniq; deinceps ipsi nemini Epitaphiũ ponere permittebant, nisi illi qui pro patria in acie occubuisset. quia vt corpora nostra suo viuunt cibo, sic & virtus suo viuit prœmio, sua augetur laude, *Nec quisquam est*, inquit pro Archia Cicero, *tam auersus à Musis, qui non mandari versibus æternùm suorum laborum facilè præconium patiatur.* E contra verò sæuit neglecta virtus, furit, ac nimium seditiosa est, resq; ipsas communes perire cupit, cum videt se esse relictam, hinc legimus viros magnos ac excellentes, tum apud Græcos, tum etiam apud Latinos, cum se neglectos esse non ferrent, patrias suas funditus euertisse. Quod ne fieret, maturè prouidendo Athenienses, non præmia modò patriam amantibus, vel pro ea pugnantibus proponebant, sed sepulturæ etiam eorum qui in bello occubuissent curam habuere, adeò vt si quis Ducum bello peremptos sepulchro honestare (in quibus post celebratam vti diximus orationem, epitaphia incidebant) neglexisset, capitis pæna puniretur. Ipsis verò Ducibus, viuis quidem Ouatio & Triumphus permittebatur, tum magistratus in Repub. diuersi; defunctis verò Obelisci, statuæ, columnæ, templa, & id genus alia, quæ tam in Græcis quàm in Romanis Historijs legimus. Vbi maximè laudatur Alexander Seuerus, vigesimus quintus Romanorum Imperator, qui sic suos vbique sciuit, vt in cubiculo haberet breues, & numerum, & tempora militantium; & promouendos annotaret. Hinc si quis locus vacaret, hoc vnum ipsi renunciabatur, & optimus Imperator, non ambientes muneribus præficiebat, quicunque sanè essent, sed quos ex commentario promouendos cognoscebat. Iuuat quoque virtutem, cum occisorum pro patria inopes liberi iuuantur & promouentur, vti faciebant ijdem Romani. Sed & Philippus Macedo cum

do cum audiſſet Pythiam quendam bonum pugnatorem alienatum ſibi, quòd tres filias inops vix aleret, nec à Rege adiuuaretur, monentibus quibuſdam vti eum caueret. *Quid ſi,* inquit, *partem ægram corporis haberem, abſcinderē potius quàm curarem?* deinde familiariter ſecreto elicitum Pythiam, accepta difficultate neceſsitatum domeſticarum, pecunia inſtruxit, ac meliorem fideliorémq; habuit, quam habuerat antequam offenderet. Alphonſus verò magnus è nauicula in mare prolapſus, beneficio remigis liberatus eſt. Huic ergo meriti gratia quotannis dum viueret duodecim vncias auri pendendas ex ærario ſtatuit. Plura plures alij Reges atque Imperatores fidis ſuis amicis atque fortibus viris; omnes tamen vnica iſta intentione, vt virtutem alerent. *Cuius enim rei præmium eſt in ciuitate*, inquit Romanæ Hiſtoriæ ſcriptor, *ea maximis ſemper auctibus creſcit.* Si igitur adulatores in aula præmia conſequuntur, omnes milites caſtris relictis current ad aulam, ſi autem viri fortes & bellicoſi meritas conſequuntur laudes & honores, aulici relictis artibus flagitioſis, induent animum generoſiorem, & è regia current in caſtra; vbi quomodo per æmulationem ſint excitandi ad virtutem, hoc vltimo capite videamus.

CAPVT VLTIMVM.

De Aemulatione Militari.

TAnta quippe eſt animi humani ſuperbia, vt non ſolum multos æquare annitatur, ſed omnes etiam poſt ſe relinquere contendat, atque ita per omnia Regna & Imperia vſu venit, vt continua inter ciues ſit æmulatio, non tàm ipſius virtutis, quàm neſcio cuius vmbratilis dignitatis. Hinc olim, inquit Comminæus, Aragoniæ Reges æmulam habuêre Andegauorum Ducum familiam, Mediolani & Inſubrię Vicecomites, oppugnabantur ab Aureliana domo. Venetis

infeſti fuêre Principes Itali &Florentini. In Germania inter Auſtriacam & Bauaricam domum nuſquam benè conueniebat. Geldri ſemper impugnabantur à Cliuenſibus; illi rurſus valdè fuêre iniqui Iuliacenſibus. Nunc Turcæ Perſas odio proſequuntur, Scythæ Indianos, Iaponenſes magnæ Chinæ populos, aliæq; gentes alios, quia in rebus humanis ita comparatum eſt, vt nullus ferè ſit populus, cui non æmulum aliquem & aduerſarium Deus exſcitarit.

Sed ſi qualibet in re animus creſcit ex æmulatione, tum maximè in re militari, tàm inter vicinos populos, quàm inter vnius gentis ciues, vbi quisque ſanguinem ſuum non in vanum vult effundere, ſed quam laudatiſsimè aut viuere, aut mori: cum & ſagati viri eadem bona inuidentia naturaliter appetant excellentiores vnus alio fieri, præſertim in rebus honeſtis, & quæ ſibi & familiæ ſuæ poſſunt eſſe ornamento. Et propterea ſemper inter æquales, aut ſibi ſimiles, perpetua eſt æmulatio, & quod vni diuinitus datur, id ſibi ademptum alter arbitratur, ſtatimq; animi quandam ægritudinem concipit, ſi eo quod concupierit, alius potiatur, ipſe careat. Quod cum probè Romanis perſpectum eſſet, ad nutriendam æmulationem, primùm Legiones integras collaudabant, & ſe velle aliquid efficere monſtrabant, hac & non alia Legione, quæ ne inferior eſſe videretur, quaſi contempta à Duce, vltrò ſuam alacritatem offerebat, & vtramque ſimul eo mittebat, vt honeſta æmulatione ducti fortius rem gererent, & ipſa contentione decoris accenderentur. Deinde quia diuerſarum nationum auxiliares cohortes Legionibus adiunctas habebant, nominatim vnamquamque gentem ad ſtrenuè ſeſe gerendum incitabant, ſimulq; tres aut quatuor nationes diuerſas ad ineundum prælium emittebant, ipſi quaſi cenſores virtutis ipſorum à tergo ſtantes. Quod etiam in oppugnatione Syluæ Ducis Henricus Naſſouius fecit, & in obſidione Traiecti: Gallos, Anglos Germanos atque Batauos ſuos, nominatim & ad labores & ad prælia incitando.

Simi-

Similiter Rex Inuictissimus Vladislaus I. V fecit, cũ ab obsidione Smolenſci Moſchos repelleret, vtiliorem inquiens eſſe peditatum ad deuincendum tam potentem hoſtem, quàm equitatum qui ſpectator tantummodò munitionum hoſtilium eſſet; quo ita commouit nobilitatem Polonam, vt equis deſcenſis, ſubito vallum hoſtilem diruerent, munitionesq; eorum lunatas, quæ inexpugnabiles videbantur eſſe, cum tormentis bellicis caperent. Præterea inter Germanos & Polonos æmulationem excitabat, itemq; inter Lituanicum & Polonicum equitatum, tum inter Coſachos leuioris armaturæ, atque haſtatos, qui præcipuum robur exercitus noſtri. Atque ita omnes ac ſingulos nominatim compellando, paruo ſuorum exercitu, numeroſiſsimas aduerſariorum copias deuicit, & Duces ipſos ad deditionem coëgit. Sed & cum Stephanus Polociam à Moſchis recuperaſſet, & ad menſam in præſentia Ducum dixiſſet, nuſquam eam expugnari potuiſſe, ni Hungari ſui adfuiſſent, continuò Melecius Polonicarum copiarum Summus Præfectus, cum ſolis Polonis ad Socolum arcem munitiſsimam proceſsit, & pro concione, Regis opinione de gentis Polonæ fortitudine explicata, ad tantam eos æmulationem accendit, vt intra quatriduum munitionem, quam Rex toto cum exercitu oppugnare non audebat, vi maxima expugnaret, reuerſusq; cum victoria & captiuis, gloriaretur palam ſe nullum in caſtris ſuis Hungarum habuiſſe, præter vnicum agaſonem, quem ex itinere ſtatim recenſito exercitu, ad regia caſtra redire iuſſerat. Atque ita in rebus militaribus perpetua quædam apud nos æmulatio eſt inter gentem Lituanam & Polonam; inter Coſachos Zaporoſenſes & peditatum Polonicum atque Germanicum; tum inter equites leuioris armaturæ & cataphractos ſeu Huſſaros. Induſtriaq; bellica communiter attribuitur Germanis, diligentia Lituanis, robur Polonis, vigor Roxolanis, omnibus autem animi magnitudo ex libertate, & fortitudo ex rerum geſtarum gloria. Valet & copia annonæ,

licentiosaq; exactio victualium à prouincialibus, vnde & spiritus generosiores animi, & vires corporis crescũt. Quod etiam Turcæ suis Ianitzaris permittunt cum nimia licentia, vt impunitate commissorum syluescant, & quasi obdurescant animi ipsorum, quo deinde in prælijs ita hostem contemptui habeant, sicuti solent eos, quibus impunè iniurias inferunt. Licet itaque scelera commissa apud nos per Duces, & eorum Præfectos delegatos puniantur, duri tamen sunt nostri milites in miseros aggrestes & plebem oppidanam nimia exactione pabuli & victualium, in quibus ipsis, non præscribitur modus. quæ res nunc euertit Germaniam; sed & Gallia atque Italia iam persenserunt, sentientq; tanto magis, nisi ad veterem disciplinam militiam reuocabunt. de qua nunc satis.

SIMONIS STAROVOLSCI INSTITVTORVM Rei Militaris LIBER QVARTVS De Acierum instructione, & Pugna.

CAPVT PRIMVM

De Exploratione hostium.

NTEQVAM in aciem descendat Imperator, aut manus conserat cum aduersarijs, necesse est, vt certò ac exploratò habeat, qui nam illi sint, quales, quanti, & vbi locorum. Nec sufficit enim scire, bellum nos gesturos cum Mosco, qui est publico Reipublicæ decreto hostis declaratus, sed perquirendum diligenter, qui ex confœderatis illius in castris eius erunt, aut qui mercede conducti? tum qualiter instructi, vel in terra, vel in mari? quanti numero, aut quam diuersos exercitus habeant? & quibus in locis? quibus vijs procedunt? num obuiam prodire, an in proprio solo expectare nos volunt? & similia. Sed inprimis, vt Ducis ipsius ingenium noscat. Annibal hac in re à Liuio maximè laudatur, cum inquit, *O-*

mnia ei hoſtium, haud ſecus quam ſua nota erant. Et I. Cæſar, ad quem ceu ſcopum quendam Imperatores mentis aciem dirigere debent, exercitum neque per inſidioſa itinera duxit vnquam, niſi præſpeculatus locorum ſitus; neque in Britaniam tranſuexit, niſi ante per ſuos, portus & nauigationē, & acceſſum ad inſulam exploraſſet.

Igitur mitte exploratores, tàm in mari, quàm in terra: ſed fideles, ac prudentes, peritosq; locorum & linguæ eorum ad quos mittuntur; qer quos inquire non modo quot, aut vbi eſſent, ſed etiam qui & quales: eorumq; mores & naturam noſce. Nam quorundam in impetu vis eſt, qui paruâ ijdem morâ lanqueſcunt; quorundam verò & impetus non adeò acres, & ipſi facile in perfidiam mutantur. Ergo necte moras, muta locos, & miſsis occultè corruptoribus, exuendam ad fidem hoſtes emercare. Omnia hæc tentabat Xantippus, omnia Annibal, Scipioq; ipſe; qui in Aphricam tranſgreſſus, vt ſe Græcorum aſtus, Penorumq; fraudes flocci facere monſtraret, compertis Carthaginenſium in caſtris ſuis exploratoribus, iuſsit eos vbique circumducere, & omnia monſtrare; atque ad ſuos remittere, vt quæ vidiſſent Ducibus referrent. Quo facto conſternati animo Carthaginenſes amplius exploratores in caſtra Romanorum non miſerunt, & quomodo ille omnia ad pugnam procedens immutauiſſet neſciuerunt, ac propterea in acie ſuccubuerunt. Quapropter exploratores Imperator, & itinerum duces benè ſtipatos munitosq;, & tam pollicitationibus onuſtos, quàm pœnæ metu terrefactos ad iter inueſtigandum aut hoſtem cognoſcendum emittat. Imprimis autem curet, ne vlla ratione animi ſui ſenſa exercitus ſubodoretur, nihil enim in bello vtile adeò eſt, quàm ea, quæ conari velis quàm ſtudioſiſsimè occultare. Chodkieuicius Polonos in Oſmanum ducturus, priuſquam ipſe in caſtra iuiſſet, duodecim exploratores nemine è ſuis domeſticis ſciente, Leopoli in Turciam per vias diuerſas miſit, quorum quoque nullus de alio ſciuit: vnicui-

vnicuique autem in mandatis dedit, vt ſi Turcarum exercitus ſelectus & numeroſus erit, quiſque ſecum tritici ſacculum perpetuò deferret; ſin verò mediocris & ex tyronibus conſcriptus, ſacculum hordei. Accidit vt Armeni mercatores qui habitant Conſtantinopoli, Armenis qui ſunt in Polonia, ſcriberent captos eſſe nonnullos exploratores Polonorum diuerſis in locis, & conductos omnes Conſtantinopolim ad examinandum, quorum quilibet ſacculum tritici penes ſe geſtabat, cum vnus ex eis fuerit Cayri in Ægypto deprehenſus, alter Iadræ in Sclauonia, alij alijs in locis, (quinque etenim perierant, ſeptem verò diuerſis vicibus in caſtra ad Chodkieuicium redierant) ſtatim Chodkieuicius ex rumore illo plebis ſciebat, & ſuos exploratores perijſſe, & magnum barbarorum exercitum, atque ex veteranis conſcriptum futurum. Dux igitur nihil incognitum habere debet, quod hoſtis agit, quantas vires habet, qualem militem & duces, tum conſilia, loca, apparatus, mores, aſtusq; hoſtium maturè præuidebit & ſciet. Carolus V. quod Albis vadum per ruſticum exploraſſet, quem Proteſtantes ignorabant, accelerauit victoriam, & hoſtium animos magna confuſione repleuit.

Iam verò commune eſt hoc incommodum ijs, qui in hoſtili ſolo bellum gerunt, vt non probè res aduerſarij cognoſcant. Nam cum indigenis exploratoribus adhibere fidem nequeant, ſuosq; non bene regionem callentes habeant, hoſtium conſilia vt plurimum penetrare non poſſunt, cum ſua contra paſsim prodantur. Ita mouens in Turcam Stephanus Potoci9 ſuccubuit in Valachia. Ita Iaſloueci9 ante eũ inciderat in caſſes ad Oczakouiã. Ita Zolkieuius perijt bello Czeczorenſi; ita plurimi à diuerſis hoſtibus oppreſsi, ſed nouiſsimè Tyllius in pugna Lipſienſi, licet hoſtes eiuſdem linguæ & moris habuerit, tamen cladem paſſus eſt, ob defectum peritorum exploratorũ, qui hoſtem non benè ſcrutari, ei ſignificarunt ſolum Saxonem cum exercitu venire, qui Lipſienſibus au-

bus auxilium ferret; de Gustauo autem Rege Sueciæ nil quidquam admonuerunt, qui viribus suis cum Saxone coniunctis veniebat, vt vna acie decertaret. Nec Tyllius Regem adesse intellexit, nisi tum cum eius signa in ipsa pugna conspexisset. Eapropter Polybius docet, Imperatorem in hostilem agrum profecturum, si regionis naturam ipse non sciat, eam à scientibus studiose quærere & discere debere, præsertim vbi saltus plurimi aut syluæ densæ sunt. Ideo in Dacia tenebras saltuum prudenter expauit Curio: & Fabius Maximus non ante per Ciminiam syluam exercitum in Hetruriam duxit, quam fratre præmisso explorasset accessus. Perijt cum tot legionibus in Germania Varus, in Parthia Crassus, dum opportuna insidijs loca vterque non vitat. Et Io. Albertus præcipuam partem nobilitatis Polonæ in Valachia eadem ex negligentia amisit, cum temere, nec explorato hoste contra Stephanum Palatinum mouisset. Nuperriméq; Ioannes Verdius Gallos in Lotharingia in insidias tractos clade fœdissima affecit. Multi itaque Imperatores cum reliquis diffiderent, ipsi per se explorare omnia voluerunt: vel maximos viros in eam rem elegerunt. Non enim temere vilioribus fides adhibenda est: sæpe illi per ignauiam aut negligentiam officio suo minus functi, vt vel pœnam euadant, vel promissa sibi præmia non amittant; ne nihil referant, plurima fingunt, & non leui periculo credulos exponunt. Imò subinde transeunt in hostium partes, quorum vt rebus studeant, pessimam nocendi voluntatem differunt in occasionem. Quo pacto trium à se emissorum scelere, interceptus fuisset à Turcis Castriotus Scandebergius, ni bono Deo volente, structas sibi insidias, ferè serò, detexisset.

Et quia tutius operantur exploratores noctibus quàm diebus (nam quodammodo ipse sui proditor inuenitur, cuius speculator fuerit ab adversarijs deprehensus) ideo exploratores emittendi sunt viri prudentes & audaces, ne per tenebras aliquid aliud conspicati putent hostes adesse, & à suo

proposito deterreantur. Quemadmodum quibusdam accidit in Podolia, qui cicere campum latissimum conseminatum, dum floribus emissis per tenebras albesceret, nocte illuni conspicati, stagnum aliquod immensum (vt ea regio piscinas ingentes habet) esse existimarunt, & non explorato quid esset, alio viam direxerunt, ac postea à socijs derisi, re infecta in castra redierunt. Quidam millij manipulos per campum latissimè, vt madefacti à pluuia sicciore aura humorem deponerent, stantium hominum more dispositos, Scythas adesse rati, per tenebras diffugerunt, trepidantes timore vbi nullus erat timor. Sed, & de die ridiculus error speculatorum in Belgio accidit. Albanus suscepta in Frisiam expeditione contra Ludouicum Nassouium (qui Comitem ibi Arembergium profligatum cum legionibus Hispanicis occiderat) Dauentriæ in Transiselania substiterat, expectato Cressouerio cum septemdecim curulibus tormentis. Ibi exploratores præmissi vtrum pontes sustinendis tormentorum oneribus pares forent, tympanorum strepitu procul exaudito, mox & vexillis quatuor inspectis, illicò ad Albanum redierunt, aduentare hostem, inq; proximò esse referentes. Is cum acie celeriter instructa, cum alios qui prius obseruent hostem, numerum, ac vires, emisisset, cognouit nouam nuptam, quatuor cum vexillis, totidemq; curribus velo ac fronde intectis, vicinum in pagum magno agrestium circumludentium comitatu, belli securam, deuehi. Hinc factum militare prouerbium, vt procursatores exploratoresq; si reditum ad suos paulò meticulosiùs festinauerint, *Num sponsam viderint*, militari ioco interrogentur.

Quod si fortè exploratores aduersariorum comprehensi sint, de illis Imperator variè censeat. Etenim si exercitus sui vires hostium copijs longè inferiores arbitretur, illicò eos iubeat interfici, ne aut signo aliquo suos admoneant, quid fieri vellent; aut corruptis custodibus, diffugiant, quod sæpissimè accidit, cum sint morum nostrorum & linguuæ periti.

Si verò exercitum meliorem, & rebus omnibus instructiorem habet, dimittat incolumes, ostenso toto exercitu suo; aut negligentius custodire eos iubeat, quo citius effugiant, & suis nuncient res aduersariorum superiores esse. Sic enim hostes formidant & conturbantur si se inferiores vident: confidunt, maioresq; sumunt animos, si aduersarios debiliores, Ita cum in Polonos Osmanus Turcarum tyrrannus moueret, & Danubio ponte (qui è sexaginta triremibus constructus fuerat) superato, in Valachia exercitum suum totum iam congregasset, siquidem ibi Scythæ Præcopenses, Bessarabi, Valachi, Moldaui, atque Transyluani, illi sese iunxerunt; adductum ad se è castris Polonicis captiuum quendam plebeium quidem, & Tergiductorem cohortis Piotrouianæ leuioris armaturæ, equitatus, inseruienti, sed sat prudentem, & vti barbaro videbatur capacem rerum, iussit circumducere per tota castra, quibus tot centena millia hominum continebantur, totq; centenæ bombardæ vno in colle locatæ fuerant. Et cum lustrasset omnia, quæsiuit ab eo quid sibi suæ copiæ, & tantus in Regem Poloniæ apparatus placeret? cui ille, Ducem quidem exercitus Polonici exiguas penes se copias habere, sed ad ventare Regem ipsum cum vniuersa nobilitate Polonica, quæ haud scio inquit, an numero tuum exercitum non sit superatura; quandoquidem ait & filius Regis Vladislaus, octuaginta mercenariorum millia è Germania secum trahit. Cui barbarus; scio non fore octo millia de integro, at tu quæ vidisti vade refer tuo Duci. Sicq; vestibus panni aurei, aureisq; centum & equo generoso donatum, iussit vsque ad castra nostra deducere: cæterum qui deducebant spoliatum omnibus flagrisq; cæsum more suo barbaro, in quadam sylua castris Polonicis vicina dimiserunt. Minimè verò scire potuerunt, quomodo fuerint castra nostra disposita aut munita, in quibus horridam illam tempestatem expectabamus. quod vtique prudens Imperator omnino ignorare non debet, præsertim cum hostis in campũ

prodi-

prodire, aut non vult, aut non audet, vti in Prusia faciebat Gustaus, qui continuò ferè suos intra munitiones prudenter continebat: nam vbicunque extra munitiones prodibat, semper cædebatur. Quapropter de hostilium quoque castrorum metatione considerandà, necessarium monitum adnotemus.

CAPVT II.

De Hostilium castrorum metatione consideranda.

SApientis profectò Ducis est, non sua tantùm vota viresque, sed & hostis expendere: secumq; sedolò, & quasi subductis rationibus rputare, quem sibi, quem hosti fructum afferre posit, secunda aut improspera belli sors. Maximè si eum videamus numero validum, situ ac subsidiorum opportunitate tutum, munitione vallatum, syluis adiacentibus interseptum, aut aliquo alio modo à natura vel arte adiutum. Eapropter Scipio, vt Syphacem Regem, cuius potentiam meritò timebat, facilius falleret ac superaret, misit ad eum per speciem legationis Lælium, adiunxitq; illi seruili habitu selectisimos quosque ex centurionibus ac tribunis, vt quæ notatu digna erant accuratè obseruarent. Qui vt liberius & minus suspecti scrutarentur omnia, equum de industria dimiserant, tanquam fortuitò elapsum, fugientem persecuti, pleraque castrorum munimenta circuierunt: quorum cum conditionem ac dispositionem Scipioni nunciassent, bellum incendio confectum est. Pari ferè modo Koniecpolscius, Murtasbassam in Valachia ad Danubium cum exercitu præstolantem occasionem aliquam in Polonos, per suos legatos amicisimè salutauit, munuscula misit, & vt valeret suus Imperator honorificè quæsiuit; qui nuperrimè in Persiam mouens, literas ad Kouiecpolscium amicitiæ plenas, & septuaginta captiuos Polonos panno precioso vestitos

tos miſerat, ſymbolum beneuolentiæ, & pacis inter vtramque gentem perpetuò conſeruandæ arrhabonem. Nihilominus è Prætorianis prudentiores ſeruorum loco legatis attribuerat, & qui linquam Turcicam callerent, vt pro more licentius per caſtra barbarorum vagati, inquirerent omnia, & ſcrutarentur ſingula quæ ſcitu ſuo digna eſſent. Verùm & Valſteinius hac in parte non ignauus fuerat, qui Praga recuperata, quaſi pacis tractandæ cauſa, miſit ad Aruheimium Saxonici exercitus Ducem, præcipuos exercitus ſui ductores tubicinum inſtar veſtitos, ijſque iniunxit vt caſtrorum ſitum, & quæ digna notatu erant obſeruarent.

Non ſufficit itaque, vt imperator ſua caſtra ordine diſponat, & optimè circũcirca muniat, ſed neceſſe quoque eſt, vt hoſtilium etiam caſtrorum poſitionem peritè proſpiciat, & loci figuræq; rationem diligenter conſideret, certo certius perſuaſum habens, quòd neque in arctum coactæ copiæ omnino contemnendæ ſunt, neque in longitudinem effuſæ, nimis pertimeſcendæ; ſiue in plano circulariter caſtra metata fuerint, ſiue in collibus nimium protenſa & addenſata. Nam & circularis ambitus plures capit, quam oculis deſignari videndo queat: & in longitudinem diffuſa valli latera, pauciores vt plurimum continent milites, quàm quæ orbiculariter circumſcripta ſunt. In montibus præſertim, vbi multæ intus partes hominibus vacuæ & nudæ relinquntur; partim propter voragines profundas & arbuſtorum denſitates, parti propter inhoſpitales & inacceſſas aſperitates, quæ vallo cingi non poſſunt. Iam autem communiſsimè loca quæ in acceſſa eſſe exiſtimantur, obſidentibus aut oppugnatibus prodeſſe ſolent, quia minus accuratis vigilijs cuſtodiri ſolent. Peritus verò Imperator, quid faciendum ſit, facilè tum excogitabit, atque audiciſsimorum nonnullos, tum prœmiis, tum pollicitationibus faciet, vt vel ardua illa loca euadant, vel vallo celeriter conſcenſo, aliquid emoliantur, & in media caſtra taciti penetrantes hoſtes contrucident. Cum & vrbes

bes ipſas animaduertam⁹ ea ſæpiſsimè parte capi ſolere, qua ſunt munitiſsimæ, & de quib⁹ ne ſpē quidē vllā hoſtes videntur poſſe habere. Quod veriſsimũ quoque eſſe Geneuenſes non ita diu didicerunt, qui à Sabaudo obſeſsi, periclitati ſunt ea vrbis parte, quæ omniũ conſenſu minitiſsima erat; & hoſti aditũ ad vrbem præbuiſſet, niſi vnus excubitorum in inopinantes catarractas ſoluiſſet. Idem planè accidit in Pruſsia, cum Sueci Toruniũ inopinatò intercipere voluiſſent, miſsis audacioribus qui per Iſtulæ ripam, vnde nemo hoſtem accedere ad vrbem ſperabat, portam occuparent, quæ præ ciuiũ trepidatione clauſa tunc non erat, obuerſis omnibus in hoſtem: ſed forte fortuna ſutor quidam mentis parum compos per infirmitatem, illuſtratus à Deo ratione meliori, hoſtes ſubeuntes animaduertit, & catarractas ſoluit, viciniamq; totam clamore in ſubſidium euocauit.

Inſtructus igitur de caſtris hoſtium Imperator, ſuadente occaſione hoſtem per equitatum, aut etiam peditatum ſubeuntem è caſtris euocet, & caſtra ipſa à tergo, vel à pluribus locis inuadere iubeat: quia ſæpiſsimè ſupina negligentia incauti aduerſarij, dum caſtra ſua benè munita eſſe ſciunt, incompoſiti è ſuis ſtationibus in hoſtem ſubeuntem excurrũt, ſolitaq; incogitantia negligentiores in periculis fiunt, dum hoſtem ſimulantem metum recedere vident. Quiſquis autem has artes nouerit, etſi ijſdem dolis aduerſario ſuo oppugnetur, ſapienter omnia geret & prouidè cauebit; nempe à quibus didicit, quæ aduerſus alios ſtruenda ſunt, ab ijſdem etiam, quonam modo fraudes ac doli euitari poſsint, docebitur. Et quiſquis alteri parare nouit pericula, idem quoque parata facilè deteget effugietq;

CAPVT III.

De Nuncijs admittendis aut emittendis.

IMperator admittat quemlibet volentem aliquid nunciare, & ſeruum, & liberum, & transfugam: tàm noctu, quàm

quàm interdiu aduenientem: ſiue ipſe ſit in tabernaculo, ſiue in balneo: ſiue quieti, ſiue menſæ indulgeat (cautè tamen, ne à ſiccario lædatur aut occidatur) Cunctatores enim, & inacceſſæ ſeueritatis, quiq; ſeruis imperant, accedentes iniurioſè repellere ſolent, vnde in multis & magnis perſæpè falluntur negotijs, immò rem aliquando totam negligentia ſua labefactant. Prætereuntq; multi communiſsimè, quod in puncto temporis gerendum vtiliter iudicaſſent, ſi alloqui ſe volentes etiam infimos homines patienter audire ſuſtinuiſſent. Et Iulius Cæſar non aliam ob cauſam ita miſerè mortem ſubijt, niſi quòd indicem coniurationis libellum ſibi porrectum, ſtatim legere neglexiſſet: igitur manu eum tenens à Bruto & Caſsio principibus coniurationis confoſſus eſt. Eandem ob cauſam & Lampſacenorum tyrannus Aſtyanactes interijt: & multi alij Duces atque Reges, tum vrbes quoque cum illis & Reſpublicæ integræ. E contra Veneti ſalui manſerunt, cum indicante quodam, obſcuro licet & gregario milite, Viceregis Neapolitani Ducis Oſſonienſis aſtum, quo die Aſcenſionis Domini in cælum illis ſolenni & feſto, vrbem capere intenderat, extemplò ad inquirendos coniuratos in vrbem iam immiſſos, curam adhibuiſſent. Similiter Gabiel Battoreus Tranſyluaniæ Princeps, quod ſe alloqui volentem Hungarum quendam, excitatus ab vno ex ſuis ephæbis nobili Polono, ſtatim noctu audire ſuſtinuiſſet, factam in ſe coniurationem euaſit, milites in ſe adductos feliciter profligauit, & capita coniurationis intra aliquot horas prælio capta, merito caſtigauit. Atque hæc quidem de nuntijs admittendis & audiendis ſtatim. Quid de emittendis? Primò curandum vt per fidos homines, prudentes, & ſecreti tenaces, res noſtras ſignificemus. Deinde vt notis occultis litteras noſtras ſcribamus. Denique vt occulto aliquo modo per nucios tranſmittamus, hoc eſt, vel in calceorum ſoleis, vel in balteis, vel in baculis excauatis; vel denique in occultis veſtium locis, quæ prudens tabellarius melius facere ſciet, aut Imperator ipſe edocebit.

Sed

Sed præcipuè obſeſsi varijs modis vtuntur, vt rerum ſuarum ſtatum amicis ſignificent, ita vt ne tabellaris quidem rem concredere neceſſe habeant; quia & ſignis certis ex cōdictamine vtuntur, & notis ex arbitrio conſtitutis ſcribunt, easq; variè occultant. Quidam enim vaginæ interiorem partem epiſtolæ conſcripſerunt: alij literas panibus incluſerunt, eosq; tabellario transportandos tradiderunt: alij partibus corporis minus honeſtis eas commiſerunt: alij millo canis eas inſeruerunt, quem tabellarius familiarem haberet: alij vrinatores non per fluuios modò, ſed per maria etiam ipſa cum litteris miſerunt, & innumeris modis ſecreta ſua amicis communicarunt. Cumq; obſideretur Harlemum in Hollandia, à Friderico Ducis Albani filio, fuit patrum noſtrûm memoria in ea obſidione repetitum ex antiquitate miniſterium columbarum litteras transferentium. Paulo enim antequam clauſa fuiſſet nuncijs via, Harlemenſes ex vrbis columbarijs ad Orangij claſſem, & vicina ſociorum oppida columbas aliquot cicures aſportarunt: quæ deinceps vbi opus fuit, cum literis ſubter alas alligatis emiſſæ, tecti quæquæ ſui prolis; memor Harlemum reuolabant: ac per aërios hoſce tabellarios Orangius ad perferendam tribus poſtremis menſibus obſidionem ciues obfirmauit. Donec earum vna dum ab volatu defeſſa caſtris Hiſpanorum inſidet, à milite artificij ignaro fortè transfixa, literarum arcana patefecit. Quo factum, vt quotquot exinde tranſuolarent per aëra columbæ, quamquam innoxiæ, certatim à militibus figerentur. Ita enim Bruto, Mutinæ olim obſeſſo vndique, omnia quæ eum ſcire oportebat, per columbas indicabat Hirtius. Nec ita pridem Alexandrinus quidam Præfectus, qui Ægyptijs Admiral dicitur, columbas ita inſtructas ad menſam ſuam habuiſſe dicitur, vt Cairum etiam cum literis volarent & reuolarent. Tum naues quoque eius ſpeculatoriæ in mari, ſemper aliquot columbas eiuſmodi ſecum habebant, & de omnibus rebus per eaſdem literis collo

alliga-

alligatis Præfectum certiorem reddebant. Menezius verò qui Arzilæ in Africa pro Hiſpano præerat, cum ſerò penè intellexiſſet Tingitanæ vrbi Regem Feſſæ inſidiari, cum ob tẽporis anguſtiam per homines non poſſet, per canem opportunè à Tingitano ciue Arzilæ relictum, verberibus priùs egregiè exceptum, vt ad priorem dominum velocius recurreret, alligata ad caudam eius epiſtola, Roderico de Caſtro, qui Tingitanos regebat, imminens indicauit diſcrimen. Verùm talibus nuncijs fidendum ſemper non eſſe, factum vrbis Ptolæmaidos edocuit. Cum enim Galli & Veneti qui eam obſidebant, columbam intercepiſſent adfuturi poſt paucos dies auxilij nunciam, alias eam literis inſtructam dimiſere, quibus cum nulla auxilia ſperare iuberentur obſeſsi, ad deditionem inducti fuerunt.

CAPVT IV.

De Transfugis recipiendis.

TRansfugis Imperator non temere credat, ſi res ſuas ſaluas habere cupit: vti enim qui bona fide contrarias partes elegit, multum ſolet prodeſſe; ita qui mala, multum ſæpè poteſt nocere. In Cannenſi prælio Annibal per ſimulatos transfugas terga Romanorum cecidit; ſex enim millia equitum Numidarum iuſsit transfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & ſcuta Romanis tradidere: & in vltimum agmen recepti, vbi primum concurri cæpit, ſtrictis minoribus quos occultauerant gladijs, ſcutis iacentium aſſumptis, Romanorum aciem ceciderunt. Cautiores in ſimili caſu Turcæ fuerunt, ad quos, cum ex acie Iuoniæ Palatini Valachiæ, eius copiarum Præfectus Czarnieuicius cum tredecim millibus Valachorum defeciſſet, non in vltima acie quẽadmodum fecẽre Romani, ſed in prima transfugas conſtituerunt, & tergiuerſantes quodammodo confeſtim aggreſsi cecide-

ceciderunt. Memnon quoque olim Rhodius Rex, cum equitatu præualeret, & hostem in collibus se continentem in campos vellet deducere, quosdam ex militibus suis, sub specie perfugæ misit in hostium castra, qui affirmarent exercitum Memnonis iam perniciosa seditione furere, & vt subinde aliqua pars eius dilaberetur. Huic affirmationi vt fidem faceret, passim in conspectu hostium iussit parua castella muniri, velut in ea se recepturi essent, qui dissidebant: hac persuasione solicitati qui in montibus se continuerant, in plana descenderunt, & dum castella tentant, ab equitatu circumuenti sunt.

Si qui igitur transfugæ aduenerint, hostium aggrediendorũ opportunitatem indicaturi, aut copijs tuis viam ab hostibus tutam præituri, ducito eos tecum vinctos, certosq; facito se, dummodo vera narrent (magna enim fiducia est in solicitandis suscipiendisq; hostibus si cum fide veniant: quia aduersarium amplius transfugæ frangunt, quam perempti) tociusq; exercitus saluti ac victoriæ vtilia consulant, in libertatem cum præmijs ac muneribus asserendos. Si verò vana confingentes decipiant, aut si prodicionem moliantur, ipso statim momento ac puncto, quo inclinare & periclitari incipiet exercitus, in vinculis iugulandos. Tunc enim transfugæ aliquid indicanti fides haberi poterit, quum vitæ suæ arbitrium non penes se, sed penes Duces ipsos esse nouit. Quibus tamen, vt monui, haud temere credas: quòd vitio quodam naturæ fiat, vt quod volumus, credamus libenter; & quæ sentimus ipsi, vel quos etiam sentire credamus, ad voluntatem eorum ficta respondeamus. Crassus olim dum Mazaræ Syro temere credit, ab eo in mediam camporum vastitatem deductus, vnà cum exercitu vndique hosti expositus fuit. Similí planè modo Taranouius Nobilis Polonus suasit Solimano Turcarum Tyranno, vt in Moscouiam exercitum, non per fines Poloniæ, vti à Rege Sigismundo Augusto petijt, sed circa Caspij maris littora, inopinatò in

hostem emitteret, quem si ita placeret Tyranno, ipse vti peritus locorum deducere spopondit, legationis qua fungebatur munere, in alium quempiam ex suo comitatu nobilem Polonum translato, vt recta ad Regem responsa ferret. Annuit Turca; & Taranouius Bassas cum exercitu, gnarus regionum illarum, in vastissimos campos Madziarienses deduxit, vbi totus ferè exercitus fame, siti, & superuentibus Tartarorum atque Moscouitarum assiduis deletus est, Taranouius verò tempestiua fuga sibi consulens, primò ad Chanum Tauricanum peruenit, postea in patriam incolumis redijt. Valsteinius quoque nuperrimè à transfugis deceptus bonam partem exercitus Cæsarei in Pomerania amisit. Obsidebat etenim vrbem maritimam Stralsundam nomine, quam primò Danus, deinde Suecus suo præsidio tuebatur. Igitur hic misit ad Valsteinium transfugarum specie ciues aliquot loci illius, qui graues sibi nimium Suecos conquæsti, promiserunt aliquot in locis vrbem succendere, si ille interim vrbis mœnia audacter aggrederetur, & Suecos auxilio etiam consciorum ciuium ad internecionem deleret, sibi verò pro præstita opera, prœmium aliquod notabile conferret. Dimissi illi promissis onerati, sed malè ab ipso examinati, & nocte concubia in præparatos eam in rem rogos ignem subiecerunt; hostis verò in Cæsarianos accedentes ad vallum intentus ex condicto, missilibus eos & tormentorum globis acerrimè diuexauit, & excursione facta aliquot millia occidit. Non igitur facilè credendum transfugis: quia vt plurimum animo nocendi veniunt. Mitridates à Lucullo virtute frequenter superatus, insidijs eum appetijt, Adathante quodam eminente viribus sobornato, vt transfugeret, & fide pacta hosti, ipsum interficeret, habens equos in fugam benè præparatos. Sed receptus à Lucullo in gregem equitum, non sine tacita custodia habitus, sine euentu conatus est: & cum non admitteretur ad Lucullum accedere. diffugit. Stenippus verò ad Tegeatus fugiens, ab ijs qui verè eum

rè eum ab Ephoris multatum, ideoq; irritatum iniuria fugisse credebant, exceptus: eorum, quos corrupit, auxilio, Aristoclem Principem sacrificantem occidit.

Qua autẽ ratione proditoribus & transfugis. occurrendum sit, docuit suo exemplo Dux Pænorum. Cum enim frequenter auxiliares Galli ad Romanos transirent, & iam ex consuetudine vt socij exciperentur, sibi fidelissimos subornauit ad simulandam transitionem, qui Romanos excipiendorum causa eorum progressos ceciderunt. Quæ solercia Amilcari, non tantùm ad præsentem profuit successum, sed in posterum præstitit vt Romanis veri quoque transfugæ forent suspecti. Propriè hoc ipsum accidit bello Turcico ad Chotimiam, cum in opia annonæ pressi in castris Polonicis mercenarij Hugari atque Germani cõplures ad Turcas profugerent, monstrarentq; faciliorem accessum ad irrumpendum in castra nostra, Turcæ postquam non successisset oppugnatio illo in loco, vbi insuper præcipuum bellatorem ex suis Caracas Bassam amiserunt, in censi ira ob tam graue damnum, omnes statim transfugas occiderunt; effeceruntq; vt ad eos amplius è castris nemo profugere vellet, sed placuit adiungere quod Lucullus solerti ingenio in transfugas derepente in ipso prælij congressu ex cogitauit. Cum enim animaduertisset turmã Macedonum equestrem ad hostes confugere, classicum canere, atque suos tanquam prælio decernere decreuisset, hos confestim insequi iussit. Hostes igitur Lucullum ad prælium prodire suspicati, Macedones istos adeo strenuè exceperunt, vt his necessario pugnandum esset: eaq; ratione fugitiui qui fuerant, egregiè centarent. Cæterum iam instructionem acierum videamus.

CAPVT V.

De varia instructione acierum.

Præmissis leuioribus artibus belli, ad publici conflictus incertum & fatalem diem nationibus ac populis, ratio

diſciplinæ militaris inuitat. Nam victoriæ plenitudo in aperti Martis euentu conſiſtit, non in obſidionibus aut velitationibus leuioribus. Hoc igitur tempore tantò magis Duces debent eſſe ſoliciti, quanto maior ſperatur diligentibus gloria, & maius periculum comitatur ignauos: in quo momento peritiæ vſus, pugnandi doctrina, audacia militum, conſiliumq; prudens dominatur. Quapropter inſtruendarum acierum ſcientiam complures viri periti, tàm Græci, quàm Romani literis mandauerunt, vt etiam lectiones Imperatores viuentur. Noſtræq; ætatis authores multa, partim ex obſeruatione recentiori, partim ex antiquorum ſcriptorum præceptis connotauerunt, volentes rem iam lapſam, deſitã, & prorſus neglectam repetere & in vſum reuocare. Quos quidem omnes enumerare longum & ſuper vacaneum eſt; ſufficit vnicum Mauritium Comitem Naſſouium hic in exemplum ponere, qui multa ex antiquitate eruens, & fecit ipſe contra Iberos feliciter, & ſcripſit ad informationem aliorum haud eleganter.

Acies itaqve dicitur, exercitus inſtructus, qui in publica pugna, ſi ſapienter diſponitur, plurimum iuuat: ſi imperitè, quamuis optimi bellatores ſint, mala ordinatione franguntur. Vnde in eo tam prouidi fuêre veteres, vt pro nullo habuerint exercitum, qui non rectè ordinatus eſſet. Inſtructionis autem vetus lex eſt, vt in prima acie exercitati & veteres milites collocentur, quos Romani Principes vocabant. In medijs aciebus leuioris armaturæ, ſed circumdati cataphractis, ſpacio iuſto interpoſito, vt nec acies interluceat, & ſpacium ſit arma tractandi, & cum ſaltu curſuq; hoſtem aggrediendi: quia melius eſt plures acies facere, quàm milites expandere. A tergo autem & in vltimo ordine, & ætate maturi, & vſu confidentes, & muniti grauioribus armis. Nam ſi quid primis ordinibus accidet, de horum viribus reparationis ſpes tota pendebit. Appoſite Xenophon. *In bello illos primo, & vltimo ordinare oportet, qui fortitudine excellunt: in medio ve-*

dio verò peiores, vt à primis ducantur, ab vltimis verò impellantur. qui apud Romanos Triarij appellabantur. Legitima etenim eorum acies, conſtabat Haſtatis, Principibus ac Triarijs, Velitibus, ſiue leuis armaturæ militibus admixtis, qui ex manipulis fere educebantur. Et quia primi prælium committebant, Rorarij, inquit Feſtus, appellabantur, quòd vt ante imbrem rorare ſolet, ſic illi ante grauem armaturam prodibant cum miſsilibus, quæ rarenter ſparſi emittebant in hoſtem. Alæ autem equitum dictæ, quod dextra, ſiniſtraq;, tanquam alæ auiũ pedites ambirent, vt Gellius ſcribit. Globus denique nihil aliud eſt, quam militum manus ab acie reliqua ſeparata, vago ſuperuentu inimicos incurſans: qui ab Imperatore immiſsi, & ſuos ſimul iam fatigatos recreabunt, & hoſtes iam fractos ac languidos, alacres ipſi vrgebunt.

Multipliciter autem & varie inſtruitur acies: quia primò armaturæ, deinde militum, tandem locorum, ad extremum verò copiarum hoſtilium habenda eſt ratio. Maxime autem neceſsitatis; quæ, cùm vbique & ſemper, tùm in bello maxime ante rationem eſt: Imperatoremq; non pro arbitratu ſuo, ſed ſecundum hoſtiles copias acies diſponere cogit. Quocirca ſumma racio ineunda à Ducibus belli eſt, vt acies pro numero ſui, & hoſtis exercitus, proq; temporis & loci circumſtantia diſponatur. Et quo acuratius armis inſtructus, atque in ordines diſpoſitus exercitus fuerit, eò firmiorem tutioremq; eſſe ſciendum. Græci & Romani in inſtruendis exercitibus peritiſsimi fuerunt; & illi quidem ſuis Phalangibus Aſiam debellauerant, Romani verò ſuis Legionibus omnes fere populos, quicunque ad ipſorum notitiam deuenerant; quia melius diſponebantur legiones, quàm phalanges, vt probatum fuit in pugna Pauli Æmilij cum Rege Perſeo. Nam *phalanx,* inquit Liuius, *immobilis, vnius generis,* nec poterat bene pugnare niſi in planicie: legio verò ex multis partibus quaſi corpus quoddam compoſita, & in montibus diuidi poterat interruptis ordinibus, & in plani-

cie in vnum corpus conuenire. Et propterea Liuius dicit: *Romana acie diſtinctior ex pluribus partibus conſtans facilis parcienti quacunque opus eſset, facilis iungenti.* Heluetij imitantur modo phalangem potiùs quàm legionem, niſi quod loco ſariſſarum vtuntur lanceis oblongis ad repellendum equitatum. Perſæ equitatu ſuo præualent in pugna Turcis, quia in ordinem bene diſponuntur per cohortes, non verò turmatim concurrunt vt iſti: ſed hi deinde peditatu ſuo, quos Ianitzaros vocant, præualent. Cæterum pedites Europei, præſertim è Germania, multo ſunt meliores Ianitzaris, vti bello Chotinenſi obſeruauimus. Quapropter Perſæ quoque euocarunt Centuriones, ab Hiſpanis & Hollandis qui nauigant Orientem, vt inſtruerent peditatum ipſorum, quo antea carebant, ſuntq; Turcis nunc magnopere graues. Sed reuertamur ad acies. Has veteres variè, vti diximus, ac variè inſtruebant; quadratas, rotondas, triangulares, ſemilunares, oblongas, pro loci atque ſitus neceſsitate: ſemper tamen grauioris armaturæ pedites, in prima acie locabant, qui caſsides cataphractas, ocreas, ſcuta, gladios habebant, & impetum hoſtis melius quàm nudi, aut leuiter armati, ſuſtinere poterant; & tanquam murus ferreus ſtabant, non ſolum miſsilibus, ſed etiam gladijs dimicando. Et ſi hoſtes fugaſſent, non ſequebantur cedentes, ne aciem ſuam ordinationemq; perturbarent, ſed leuis armatura, cum funditoribus, ſagitarijs, & equitibus fugientes ſequebatur inimicos. Quadratis itaque aciebus Perſæ, Siculi, & Græci olim vſi ſunt. Scythæ & Turcæ nunc, Thracum more cuneatis vtuntur aciebus. Ad rhombi ſimilitudinem equitatum ſuum Theſali diſponere ſolebant, quia conſtituti in hac forma, vetere ſeſe in quemuis proſpectum poſſunt; minimeq; vel à tergo, vel à latere capientur. Qualem diſpoſitionem vtilem putarem, extra aciem ordinariam in ſubitaneos caſus habere, præſertim leuioris armuturæ equitum. Cæterum aciem ipſam veterum Romanorum exemplo nunc, parte altera

tera longiorem Duces facere consueuerunt. Ex omnibus autem quos exercitum ad prælium prudenter dispoſuiſſe cõſtat, primæ tribuuntur Hannibali & Scipioni, cum ij in Aphrica de ſumma dimicarent.

Prælio igitur decertaturus Imperator, formam & ordinationem aciei, Tribunis, Centurionibus, ac reliquis officialibus, quem locum capere & tueri debeant, indicet: ſingulis turmis proprios chiliarchos aſsignet: edoceatq; eos, priuſquam ad manus veniatur, quomodo in certamine, in ſubſidio ferendo, in clade denique, aut victoria ſeſe gerere debeant. Legato verò Imperatoris, & caſtrorum Præfecto certus locus non eſt deſignandus, quòd libere huc illuc vagari debeant, vt periclitantibus ſuccurrant, & decretorum exequutionem procurent. Sed ante omnia ordinaturus aciem Imperator, hæc tria debet antè proſpicere; ſolem, puluerem, & ventum. Nam ſol ante faciem eripit viſum. Ventus contrarius tua inflectit ac deprimit, hoſtium adiuuat ſigna & tela. Puluis denique à fronte congeſtus, vna cum fumo è ſclopetis exploſo oculos implet & claudit. Conuenit etiam diligenter explorare, quid ſentiant milites ipſa die qua certaturi ſunt: nam formido, vel fiducia ex vultu, verbis, inceſſu, motibus, cernitur. Nec confidas ſatis, ſi tyro prælium cupit, inexpertis enim dulcis eſt pugna: & noueris te oportere differe, ſi exercitati bellatores metuerint dimicare. Ita fecit Staniſlaus Zolkieuius in campis Originẽſibus, cum Scythæ numeroſiſsimo cum exercitu ſuperueniеſſent: maluitq; ſuaſu veteranorum inſultantem hoſtem patienter ferre, quàm non benè inter ſe conuenientibus magnatibus, qui ære ſuo cohortes ſcripſerant, ad inſtantiam tyronum prælium cum hoſte multo potentiore inire. Monitis attamen & oratione Ducis, etiam trepidanti exercitui virtus accreſcit & animus: præcipuè ſi futuri certaminis talem acceperis rationem, qua ſperent ſe facilè ad victoriam peruenturos.

Scire quoque Imperator debet, contra quos hoſtium globos,

globos, quos equites oporteat ponere: nam neſcio qua occulta ratione alij contra alios dimicant melius; & qui fortiores vicerant, ab inferioribus ſæpe vincuntur, vt pugna Pragenſi experientia probatum eſt; qui enim cataphractis toties, haſtati Hungari, terribiles fuerant, illi in monte Albo (& ties deinceps) à ſeminudis Polonis velitibus, turpiſsime profligati fuerunt, licet quadruplo fuerint plures. Similiter ad Straſniciam in Morauiæ finibus, & ad Poſsonium in Hungaria. Inſtruat itaque Imperator ſuum velitem pro paratu ex conſilio hoſtium, modo in fronte, modo in dextra, modo in leu a, nonnunquam etiã in tergo, videlicet quemadmodum res vſusq; exigit. Semper tamen peditum latera protegenda ſunt à fortioribus equitibus: & hoſtium cornua perfindenda ſunt atque turbanda, à velocioribus & expeditis copijs, quẽadmodum fecit Radiuillus Nicolaus III. ad vlam contra Moſcos, qui à velitibus Polonicis ab vtroque latere turbati, priuſquam à fronte premi cæperint, ſtatim diffugerunt, & triginta de ſuis millia in acie amiſerunt. Quapropter optima ratio eſt, & ad victoriam plurimum conferens, vt lectiſſimos tàm de peditibus (multis ſiquidem placuit pedites quoſdam leuiter armatos ſic exercere, vt iter equites pugnare ſciant, quod quidem equitibus maximo adiumento eſſe ſolet) quàm de equitibus Dux poſt aciem præparatos habeat; itidemq; alios circa cornua; & alios circa medium: vt ſicubi hoſtis vehementer inſiſtit, ne rumpatur acies, prouolent ſubitò, & ſuppleant loca; additaq; virtute, inimicorum audaciam frangant. Nam qui ſuperueniunt, terribiliores ſunt hoſti ijs, qui in manibus ſunt & pugnant: quia inopinata maximè mouent, & vt Doctor militaris ait, *ſubita conterrent hoſtes, vſitata vileſcunt.* Ita clamor aliquis repentinus, aut imago & aſpectus, fuga ſemper exercitum impleuit: & hæc talia, magis quàm gladius, conſternant hoſtem. Primiq; in omnibus prælijs oculi vincuntur, deinde aures: videbisq; militem ſæpiſsimè vanis & inanibus magis, quàm iu-

ſtis

ſtis formidinis cauſis moueri. Et hoc planè modo Conſtantinus Oſtrogius, celebrem illam toto Orbe victoriam de Moſchis ad Orſam obtinuit. Hocq; eodem ante illum ſtratagemate, Vladiſlaus Iagello acie Gruneualdenſi, totam potentiam Teutonum Pruſsiæ fregit, & centum quadraginta millia, horis aliquot acie confecit: quia vterque illorum præparatos poſt aciem habuit, qui & clamore hoſtem inopinatò perterruerunt, & condenſatum in pugna à latere haſtis perruperunt. Hanc autem artem & diſpoſitionem, primi Lacones inuenerunt: quos deinde imitati ſunt Carthaginenſes, Romani poſtea vbique ſeruauerunt. Quorum exemplo Saraceni primùm Byzantinos Imperatores fregerant, deinde Mamaluchi in Ægypto acies ſuas inuictas effecerant. Sed & Turcæ nunc, non aliter victorias de Chriſtianis reportant, quàm & Ianitzaros pedites, & Spahios equites, ad inſtaurandum inclinatas acies opportunè ſubmittendo. Sicq; Vladiſlaum Hungariæ & Poloniæ Regem ad Varnam occiderunt: ſic Sigiſmundum Imperatorem ad Columbanum profligarunt: ſic Rudolphi II. exercitus ad Sigetum diſsiparunt: Perſasq; multoties iam victores & triumphantes penè, hoc eodem aſtu acie pepulerunt. Nam directa acies hoc ſolum agere debet, ſi poteſt, vt hoſtem repellat aut fundat: iam verò ſi cuneus aut forfex agendus ſit, ſuperfluos habere debes poſt aciem: ſi etenim de loco ſuo ordinatum militem tranſferre cæperis, vniuerſa turbabis. Et ſi globus hoſtium ſeparatus, aut alam tuam, aut partem aliquam vrgere cæperit, niſi ſuperfluos habeas, quos poſsis opponere, difficulter aciem reſtaurabis. Eapropter ſi tibi bellatorum copia non abundat, melius eſt aciem habere breuiorem, dummodò in ſubſidijs colloces plurimos, qui maturè poſsint ſubuenire ſuis. Vnde Marcellus ab Hannibale non aliam ob cauſam cæſus fugatuſq; fuit, niſi quòd lente ſubſidio veniret laborantibus ſuis, quibus in fugam coniectis, cum reliquo exercitu vim hoſtilem ſolus ſuſtinere nequiuit. Quapropter ſubſidarij

maturè ſuos iuuent, priuſquam in plenam auertantur fugā, quæ vtrisque, tàm inſubſidijs, quàm in acie ſtantibus, terrorem maximum ſolet incutere: & fugientes animum protinus deſpondent, ordines deſerunt, nec facilè Ducum imperio amplius parent. Quod euitare cupientes Romani, Pœnorum vti dixi exemplo, poſt profligatum Marcellum, poſt ſingulas acies ponebant ſubſidia. Et Agricola, vt refert Tacitus, haud dubiè in Britania cæſus profligatusq; fuiſſet, niſi id ipſum veritus, quatuor equitum alas, ad ſubita belli retentas, venientibus oppoſuiſſet.

Imperator itaque, etſi ne ab hoſtibus circumueniatur, maxime cauere cupiat, non ideo tamen in tantam latitudinem phalangem extendat, vt imbecillis omnino tenuisq; ſit. Hanc enim citò perrumpere inciperent hoſtes, viamq; ſibi vi facerent: nec iam cornua circumdare, ſed diſiectis medijs copijs terga aduerſariorum opprimere tentarent. Iſtam verò cladem non ſolùm curet euitare, ſed etiam conetur inferre, ſi inualidam & exilem eſſe animaduertat hoſtium phalangem. Nullam enim exercitus formam adeò periculis expoſitam eſſe experientia conſtat, quàm cuius frons plus iuſto diſtenditur; quæ frequentibus ordinibus potius conſtituenda eſt: cuius extrema latera, ſi copiæ tibi minores quàm hoſti ſint, flumine vel palude cingere, vel foſsa munire ſuadeo, ne facile terga tuorum ab hoſte circumueniri poſsint; ſicuti à Cæſare in Gallia factitatum legimus. Si verò hoſtem numero antecedas, & loca patentia nactus fueris, militemq; probe inſtitutum habes, poteris ordines tuos latius explicare, quo hoſtem circumdare poſsis. Locus præterea ſuperior eſt capiendus, vnde impetus procliuior in hoſtem fit; ſed ita, ne hoſti aditus ſupra te pateat; ſiquidem eo caſu locus ille tuo ſuperior, præſertim ob tormenta, magno tibi damno eſset. Vbi verò numeroſæ hoſtium copiæ apparent, putarim equidem quadratā aciem præferri, quod tutiſsima ſemper ſit, teſte Thucijdide, aduerſus hoſtium irruptiones iſta a-

ciei

ciei densitas. Magisq; expedit, vt conferti pugnent, quàm longius separati à suis: nam si nimium fuerit acies attenuata citò ab aduersarijs facta impressione perrumpitur, & nullum postea poterit esse remedium, vt accidit Vitoldo Duci Lituaniæ, cum Scithis Catainensibus ad Borysthenem pugnanti; & Polonis ad Trebniciam in Silesia cum ijsdem barbaris prælium habentibus. Omnes enim barbari de more hoc habent, vt confisi suæ multitudini ingentibus turmis exiguas Christianorum acies perrumpant, aut in coronam circumdatos opprimant, nisi te astu aliquo iuues; quemadmodum fecit Sylla, qui in campo aperto cum Archelao congressurus, ne à Macedonica phalange, equitatu maximè superante, circumdarentur, fossas amplæ latitudinis in vtroque latere duxit & cespite contexit, in quas barbari præcipitabantur, cum in coronam Romanos oppugnarent. Gustauus quoque similiter fossas ante aciem, ne ab equitatu Polonico conculcaretur, ad Mæuam sibi elegerat, aliasq; item ipse fecerat, vt dum hastis vibratis concurrissent nostri, præcipites caderent in fossas, quas tamen peditum præmonitione euitarunt.

Obseruandum est quoque, cum hostis in proximo est, vt ante omnes milites egrediantur portas, & aciem prius construant, quàm hostis adueniat, siue ex castris, siue ex ciuitate producas ad prælium; ne dum per angusta portarum particulatim procedit exercitus, à collectis & præparatis debilitetur inimicis quemadmodum fecit Zamoscius in Moscouia dum Plescouiam obsideret; & Georgius Basta in Hungaria, cum Budam oppugnaret, vterque enim præparatos milites & in id ipsum intentos collocabat, vt dum portas hostis exiret, turbatum globis bombardorum, pernicitate equorum vsi, extemplò eum aggrederentur: quod maximò cum damno inclusorum erat, quia vtrobique Cosachi prodeuntes in suas munitiones reijciebant. Quare Chodkieuicius cognito quòd Osmanus iam in proximò esset, educto maturè

è castris exercitu, in acie eum expectabat; eaq; sua vigilantia & alacritate pugnandi, ita animum barbari turbauerat, vt licet centenis millibus pugnatorum nos superaret, ad prælium tamen iustum nusquam descendere auderet, etiam mortuo iam Chodkieuicio; quod illi probè cognitũ erat. Quodsi verò intra ciuitatem manentibus, imparatis hostes aduenerint; aut differatur egressus, aut certè dissimuletur, vt fecit Gustauus in Liuonia suis prope Rigam munitionibus inclusus, cum Christophorus Radiuillius ante castra illius paruo licet exercitu comparuisset, & ad martem apertum proapertum prouocasset. Et hoc propterea, vt cum aduersarij incæperint in stultare his, quos non putant exituros, vbi vel ad prædam, vel ad redeundum conuerterint animum, & ordines soluerint, tunc illis stupentibus lectissimi quique prorumpant, & confestim aggrediatur ignaros, vt fecit Zamoscius ad Cracouiam & Maximiliani Archiducis lectissimum exercitũ quasi nolens aut ludibundus in momento disiecit & fugauit. Quapropter semper studere debes, vt prior instruas aciem quam hostis, quia ex arbitrio tuo potes facere, quod tibi vtile iudicas, cum nullus obsistat: deinde quòd & tuis auges confidentiam, & aduersarijs fiduciam minuis, quia fortiores videntur qui prouocare non dubitant; semper enim plus animi est inferenti periculum, quàm propulsanti. Inimici autem incipiunt formidare, qui vident contra se acies ordinari. Ita & Abasibassa congredi totis copijs cum Koniecpolscio ad Cameneciam non est ausus, quod eum in acie paratum inuenisset, nec potuisset scire numerum aut ordinem nostrorũ: facto igitur assaltu vnico statim cum numerosissimo exercitu suo retro abijt, & in abitu plurimos ex suis Turcis desiderauit. Maximum enim ad vincendum commodum additur, quia tu instructus paratusq;, inordinatum & trepidum aduersarium præoccupas: victoriæq; pars non contemnenda est, inimicum turbare antequam dimices, aut vexare cum turbatus abit. *Solentq; sæpius*, inquit M. Tullius

lius pro Roſcio Amerino, *hoc boni Imperatores facere, cum prælium committunt, vt in eo loco, quo fugam hoſtium fore arbitrabantur, milites collocent, in quos, ſi qui ex acie fugerint, de improuiſo incidant.*

Obſeruatur etiam ne longo ſpacio fatigentur milites, ne laſſos poſt curſum equos ad publicum prælium cogas, qualiter accidit Papenheimio ad Lutzam cum Guſtauo pugnāti, qui tota nocte cum ſuis in itinere fuit, vt ab Valſteinio accerſitus, poſſit certamini intereſſe. Vnde licet maturè aduenerit, & Guſtauus Rex à ſuis militibus occiſus fuerit, tamen & ille ipſe in eadem acie occubuit, & multi ex militibus eius cum ipſo interierunt. Nam labore itineris defatigatus & anhelus miles, difficile ei reſiſtere poteſt, qui viribus integris & animo parato ad pugnam in acie expectat, aut debilitatum in ſomnio inediaq; curatus omnibus aggreditur. Hoc & veteres declinarunt: & ſuperiore ætate, cum Turcicis bellis Chriſtiani Duces per imperitiam non cauiſſent, pluribus in locis (vt de Caniſia nihil dicam) exercitus perdiderunt. Impar enim conditio eſt, laſſum cum requieto, ſudantem cum alacri, currentem cum eo qui ſteterit inire conflictum. Præſertim ſi Imperator ignorauerit, quem cui in prælio opponendum eſſe cenſeat: nam alij equitatu valent, vt Turcæ, Scythæ, Arabes, Perſæ, Hungari, Moſcouitæ, Poloni, Croatæ. alij peditatu, vt Itali, Hiſpani, Germani Heluetij Bataui, & totus pleruſque occidens. Quibuſdam primo impetu vis magna, quam reſiſtendo confringas facilè: quibuſdā animus & vis in pugna augetur; nec vlla mora aut tædio langueſcunt. Alij labore arduo exanimantur, frigore debilitantur, æſtu ſoluuntur; Alij quos nec labor inſolitus, nec æſtus, nec locus aſper, nec frigus, nec temporum iniuria afficit: atque hoc pro genio cuiuſque nationis; quam vt noſcas, & quam cui opponas, maximi refert.

Fuit quoque veteribus ſæculis mos, parco cibo curatos milites ad certamen educere, vt citatiores ſumpta redderet

eſca, & longiore conflictu non fatigarentur inedia. Cæterum hac ætate neminem ſcio, qui hoc obſeruet, Præter Coſachos Zaporoſenſes, qui ſiue iter capeſſere volunt, ſiue prælium inire, ordinariè ſummo mane ad capiendum cibum commilitones tympani ſono excitant. Eſt etiam prudentis Imperatoris acies ita diſponere, vt fratres cum fratribus, amici cum amicis, & familiares cum famiaribus ſint vnà collocati: quia ſe inuicem in diſcrimine iuuabunt, & ſocius à ſocio fugere erubeſcet. In mutua enim notitia innaſcitur magis omnibus verecundia: qui autem ignorantur, videntur procliuiores quodammodo ad deſidiam, tanquam verſentur in tenebris; nec curat alter alterum iuuare, quia nulla ab eo gratia eſt obſtrictus. Hinc Plutarchus ſacram Thebanorum turmam (quæ aliter Amicorum turma nuncupabatur) inuincibilem iudicabat. Hinc apud nos Topororum, Vieniauitarum Iaſtrzenbciorũ aliorumq; plurimorum, qui gentilicijs armis vtebantur, vexillationes & turmæ inuincibiles fuêre, quando nimirum ipſa nobilitas Polona, non per ſtipendiarium militem, ſed perſeipſa bella gereret; & vniuſcuiſque Satrapiæ, incolæ, à ſuo Palatino per turmas & cohortes diſpoſiti, inimicum fortitudine ſuperare contenderent. Quapropter etiamnum dum mercenario vtimur, & militem ad ſonum tympani conuocamus, non legimus, vtile valdè in ſtruenda acie, per gentes eam nationesq; diſponere, cùm ob alias cauſas, tùm vt diſcretus labor, fortes ignauosq; diſtinguat; atque ipſa contentione decoris accendantur. Idque ita, vt exteri aut mercenarij proximi ſint diſcrimini: tibi ſcilicet ingens victoriæ decus, citra domeſticum ſanguinem bellanti. Sic fecit Henricus Naſſouius in oppugnatione Syluæ-Ducis, & poſtea Traiecti; ſeparatimq; Anglos, Gallos atque Germanos poſuerat ad aſſaltus faciendos præmonitos; quiq; operibus & virtute præcellere vellent, æmulationem iniecit. Atque ita ſanguine externo Batauos ſuos victoria beauit.

CAPVT

CAPVT VI.

De Tempore eligendo ad pugnam.

Inter alia ad rem militarem suo modo peragendam etiam tempus idoneum belli gerendi vetetes prospiciebant, qui æstiuo solummodò tempore militabant ordinarie, hyeme verò exercitum sub tecta ducebant. Et ratio est, quod omnis industria quoad artem militarem in hoc vertitur, vt Dux ad prælio decertandum omnia accurate disposita habeat, siquidem id bello finem, vel vincendo vel occumbendo imponit. Iam autem cælo sæuo aut pluuio, machinæ bellicæ conduci nequeunt qua voles; miles sub dio durare non potest quantum voles; commeatus & pabulum vel pruna corrumpitur paratus, vel si te de loco in locum moueas pro necessitate, difficulter inuenitur. Quod si verò aptius aciem disponere noueris, militemq; disciplina imbutum & algoribus assuetum habeas, quin magno hostem interuallo antecellas, atque ad victoriam potior adspires, vix quisque negauerit te posse hyeme bellum gerere. Quemadmodum toties nostri gesserunt in Moscouia, Liuonia, & Prussia. Gustauusq; Suecie Rex in Germania, cuius milites ex vltimo Septentrione collecti, Finui, Gotti, Lapones Germanicum fagus veris loco habuerunt. Etsi nostris aliquando eam mentem Deus inspirare vellet vt Turcam aggredi toto conatu velimus, non alio certè tempore, quâ brumali, bellũ occipiendũ esset; partim quod prouinciæ illæ, versus austrum positæ, nobis hyeme autumnum repræsentarent: partim quod barbari illi nõ nisi statis temporibus de consuetudine & lege Machometica in campum prodire soleant.

Attamen de prælio publico loquendo, caueat Imperator ad manus cum hoste venire, tempore nimis rigido, aut pluuijs obnoxio, quia nihil tãtopere disponendis seruandisq; ordi-

nibus obſtat, quàm altæ niues, aut pluuiis fracta terra, quo tempore etiam nec arcus benè extendi, nec ſclopeta puluere onerari poſſunt, nec denique gradum ordines promouere, ſi in loca aſpera incidas. Præterea nec coadunatum exercitum diu in loco poteris habere, nec machinarum bellicarum rectum vſum: ſed neceſsitate ipſa conſtringeris diſiunctis copijs tecta querere, atque neglecto ordine in vicos, oppida, atque arces te recipere. Ita euenit Koniecpolſcio, cum Tauricanus in Rüſsiæ prouincias media hyeme incurriſſet, nam frigore intenſiſsimo durante, neque militem maturè è hybernis coadunare poterat, neque fugientem in Valachiam barbarum toto cum exercitu aſſequi. Vix cum aliquot cohortibus ad Neſtri ripam extremum agmen apprehendit, & quam ſecum abducere tam citò prædam non poterant, cæſis non nullis excuſsit: quin & bombardas ipſorum æneas cæpit. Maior attamen eorum numerus frigoris intenſitate obriguit, quàm fuerint occiſi à noſtris. Chodkieuicius quoque cum totum exercitum de nocte in Turcas ducere vellet, conſurgente ex inſperatò pluuia ingenti, vellut è cœlo monitus, non ſuo tempore non belligerandum, militem in caſtra reduxit, quòd nullum vſum ſclopetorum fore videret.

Idem euenit oppugnantibus non ſuo tempore vrbem aliquam, quibus neceſse eſt iniuriam tempeſtatum & algoris vincere, vt toties noſtris in Liuonia, & Moſcouia, ſub Stephano Rege, Sigiſmundo III. Sereniſsimoq; Vladiſlao IV. feliciter nunc imperante, accidit, vbi vel maior pars, vel ferè omnes mercenarij intemperie áëris perierunt, non aſſueti nimirum tanto rigori cæli illius. Iam autem ſemper oppugnantes longè maioribus cum difficultatibus conflictantur tempore hyberno, quàm obſeſsi qui ſub tecto manent; militibuſq; quibus vis tempeſtas in alieno ſolo exitioſior eſſe ſolet, quám in proprio. Vnde Romani, quibus conſtitutum erat omnes res in commodum ſuum transferre, quibus tanta indu-

ta induſtria inuigilauerant, non minus hyberna tempora & tempeſtates, quàm montes arduos, locoſq; difficiles, planeq; ea omnia, quæ virtuti exercendæ impedimento eſſe poſſent, fugiebant. Superuentus tamen communiſsime, & applicatio ſcalarum ad muros hoſtiles, nocte tempeſtuoſa & illuni fieri conſueuit. In qua re maxime Hungari, atque Coſachi Zaporoſenſes valent.

Exercitus igitur Imperator, dum pugnandum eſt, quãtum licet ſtudet, vt nec pluuio cælo, nec rigido gelu in aciem deſcendat. Præterea vt nec ventum, nec ſolem patiatur iniquum. *Hic enim fulgore*, inquit Zeuecotius, *excæcat: ille, puluere, & vi ſimul ſua pugnantiũ telis, vel adimit impetum vel addit*. In eo, quod ad Blancyum commiſſum eſt, prælio, Maximiliani Imp. exercitus præludia ante pugnæ infauſta expertus, tam diu ſe conuertit, dum à ſole iniuriam pati non poſſet, & eo pacto nobilem victoriam obtinuit. Eodem ſtratagemate Gandenſes, quorum quinque tantũ millia fuerunt, Ludouicum Comitem quadraginta millibus inſtructum ſuperarunt, & Brugenſem ſimul vrbem ſui iuris fecerunt. Quo ad ventum verò, ſolent noſtri milites præſagire, ſemper inferiores fore illos, qui ventum ſibi contrarium habent. Cumque olim Gamalam Iudeæ vrbem inuaderet Titus, turbine, qui obſeſſorum tela in mittentes reflectebat, adiutus maximè fuit. Sed loquamur etiam de loco ad publicum certamen apto.

CAPVT VII.

De Loco eligendo ad pugnam.

BReue monitum, ſed permagnæ vtilitatis, apud Liuium. *Tuum & hoſtium exercitum, locorũm ſitum, naturam regionis noſce.* Niſi enim benè noueris hoſtium vires, cõſilia, & prouinciæ in qua bellum geris, genium, nequaquam me-

herclè proficere poteris. Quod ſi verò loco iniquo aciem tuam locabis, abſque dubio victoriam tuo aduerſario volens ac lubens concedes. Antiqui hac in re cauti fuere. Sed & viciniore ætate Fridericus Barbaroſſa apud Germanos hac in parte laudatur. Apud nos verò Nicolaus Melecius, qui cum paulò ante exceſſum Sigiſmundi Auguſti, Bogdanum exiguis cum copijs in Valachiam reduceret, expulſum à Turca, præterque opinionem numeroſiſsimis barbarorũ copijs circumuentus eſſet, quia & aduerſariorum morem, & regionis naturam probè nouerat, vſus locorum oportunitate & tempore pro ſua prudentia, incolumem exercitum in Poloniam & victorioſum reduxit, exq; eo ſibi in poſterum ingentem virtutis & ſcientiæ rei militaris gloriam parauit.

Locus itaque conſiderandus diligenter, vtrum inimicis, an tibi videatur accomodus: bonum enim Ducem conuenit noſſe magnam partem victoriæ, ipſumq; locum in quo dimicandum eſt, idoneum eligere & poſsidere; quia ſæpè amplius prodeſt locus, quàm virtus. Propinqua autem munimenta aut mœnia, quantò plus ſpei ad effugium, tantò minorem ad reſiſtendum animum dare ſolent. Olim Carthaginenſes fuerunt, à Marco Regulo multoties in Africa victi, quòd neſciuerint locum ad pugnam eligere, & ſemper in vicinia alicuius vrbis confligerent; vnde milites ipſorum primò congreſſu territi aut diſsipati, ſtatim ad munitiones confugiebant. Quapropter vocatus è Græcia Xantyppus Lacedæmonius, monſtrauit eis errorem inquiens: nõ fortitudine Romanorum ſed loci commoditate fuiſtis victi, quia nõ in æqualibus locis prælium commiſiſtis, vbi Elephantes veſtri, & equitatus quo abundatis potuiſſet eos protererе; ſed in locis aſperis, vbi Romani & peditatu plus poterant, & inſidias inter colles facilè locabant. Præuenire itaque Dux in loco capiendo idoneo aduerſarium debet, ne deinde cogatur in loco incommodo & ſibi nociuo pugnare, vti fecit Iulius Cæſar, Afranio, Petreio, atque Pompeio ipſi, qui maximè

ximè existimationis Dux fuerat. Tu igitur eorum exemplis monitus, elabora quam diligentissimè, vt conserturus manum primùm auxilium capias ex loco, qui tanto vtilior iudicatur, quanto superior fuerit occupatus: in subiectos enim vehementius tela descendunt, & maiore impetu obnitentes pars altior pellit; qui aduerso nititur cliuo, duplex subit, & cum loco, & cum hoste certamen. Ne sit tamen locus nimium elatus, quia sclopetis & tormentis æneis expositi essent milites; sed leuiter decliuis, & ad procurrendum, tàm equiti, quàm pediti facilis. Quales cùm passim in omnibus terris, tùm præcipuè in Valachia & Podolia natura, quasi Marti velificans fecisse videtur; vbi nusquam quies, sed assiduæ aut barbarorum incursiones, aut ciuiles motus. Quod si igitur de peditibus tuis victoriam speras contra equites hostium, loca aspera, inæqualia, montosa, & stricta debes eligere. Si verò de equitibus tuis contra aduersariorum pedites victoriam quæris, sequi debes paulò quidem editiora loca, sed plana atque patentia; neque syluis, neque paludibus impedita. In quo tibi subministrabunt doctrinam prælia Alexandri Magni, & Iulij Cæsaris, si diligenter notaueris.

Qualemcunque autem locum nactus fueris, aut coactus sumpseris, vide vt de equitibus supernumerarijs, mixtis peditibus expeditis, possis aduersarium circuire, & à tergo aut latere inuadere: tuam verò aciem ita collocare, vt & cornua sint secura, & occipicium. Quare tres semper duces constituas; *vnum in parte dextra*, qui & consilio regere, & auctoritate ad pugnam possit hortari: *secundum in media acie*, qui fortissimos pedites secum habeat, de quibus aut ipse cuneum faciat, & hostium aciem rumpat, locoue meliore pellat: aut si aduersarij cuneum fecerint, & de loco potiore in eum procurrerint, ipse forficem faciat, vt cuneo illi possit occurrere: *tertium denique in sinistra parte*, qui ipse bellicosus & prouidus, velocissimos tàm equites, quàm pedites secum habens, ita cornu suum semper extendat, ne circumueniatur ab ho-

stibus. Quod si verò vtraque cornua tua montibus asperis, aut fluminibus, aut lacubus munita fuerint, eo securius hostem à fronte inuadere, & loco suo pellere poteris.

Hoc autem obseruabis, ne clamor prius attollatur, quàm acies sese iunxerint quia solent concauæ rupes sæpius repetitas voces reddere, & turbare militem, quasi ab infinito exercitu prolatæ fuissent. Sic Macedones intra suos montes à Romanis vociferantibus consternati, Regem & Regnum vno prælio amiserunt. Sic Turcæ à Vladislao Poloniæ & Hungariæ Rege, clamoribus intra montes Bulgariæ perturbati, victoriam illi insignem præbuerunt. Sic Stephanus Valachiæ Regulus. Sic Scanderbegus Epirotarum Princeps, eosdē barbaros inter cauas rupes de nocte clamore sublato multoties vicerunt, vt historias legentibus videre est. Sed nos quoque videamus quam alacer ad pugnam miles venire debeat.

CAPVT VIII.

De Alacritate pugnandi.

CAto Senior, quando docebat iuuenes intrepidè pugnare, sæpenumero dicere solebat. *Verba plus quàm gladium, & voces plus quàm manum, hostes in fugam vertere attonitosq́, reddere.* Et talem militem Catonianum fuisse, M. Coriolanum Plutarchus scribit; videlicet non manu tantùm promptum, ictuq; timendum, sed & vocis sono & aspectu hosti terribilem. Cum igitur Imperatòr militem & voce & vultu, gestuq; alacrem videt, de futura victoria benè sibi ominatur. E contra miles alacriter Ducem se in aciem producentem conspicatus, certam sibi pollicetur victoriam, prædam, & gloriam. Quod si itaque Dux ab hilaritate suorum militum, præcipuè veteranorum, capit internum solatium, & audaciam in hostem, multo magis miles à sereno

vultu

vultu Ducis ſumit ſpiritus, robur, & fortitudinem, quem diligenter conſiderat, dum ad pugnam procedit, & magnitudine animi illius perſpecta, omnia ſibi facilia ex difficillimis facit. Proinde ne ipſos contriſtet, aut facie pallida conturbet, neceſſe eſt etiam in aduerſis frontem hilarem monſtrare: quod maximè apud Romanos Papirius Curſor, & Scipio Africanus facere ſolebant, ſuaq; alacritate ita milites animabant, vt nuſquam ex acie niſi victores deſcenderint. Apud nos tres eiuſdem nominis Reges Boleſlai, hac ex parte laudatiſsimi fuêre: quorũ alter Audacis cognomen promeruerat alter Chrobrus, quaſi temerarius & aduerſæ etiam fortunæ obnitens ab aduerſarijs appellatus fuerat: tertius Criuouſtus, ab ore diſtorto, ab hoſtibus per obprobrium vocabatur, quod ſub eo miles nuſquam in aciem deſcendens titubauerit, ſolo vultu ipſius ac voce animatus. Noſtra etiam ætas Chodkieuicium inperterritum Ducem vidit, & cui vulgare erat ipſo aſpectu excitare milites ad pugnam, licet aduerſarij eum decuplo copijs ſuis ſuperarent. Quare ad maiorem fidentiam ſuis militibus monſtrandam, nuſquam galeam aut thoracem induebat, ſed nudato brachio, cum gladio euaginato, vt primus velitationes incipiebat, ita & ad congreſſum haſtatos ſuos præcedebat. Staniſlaus verò Koniecpolſcius, tàm contra Turcas aut Scytas, quàm etiam contra rebelles Coſachos & Suecos, ſplendide veſtitus, pennisq; exornatus acies ducebat, vt vel ſic animi ſui magnitudinem & alacritatem pugnandi, tam hoſtibus, quàm militibus ſuis declararet, qui ex vultu triſti, & tardo inceſſu Ducis ſui malum omen ſumere ſolent, vt accidit Marchioni Vaſtio ad Ceriſolam. Quem Germani ſui conſpicati triſtem & abiectum, ſtatim animos deſponderunt, & ab aduerſarijs aggreſsi, ex acie ſubito diffugerunt. Leonidas Græcorum omnium aduerſus Xerxem Perſarũ Dux, tantæ fiduciæ ſeu audaciæ erat, vt cum imperaret ei Xerxes cum grandi exercitu veniens & inquiens, *mitte arma* reſpondit in corona militum ſuorum, *ve-*

ni & cape. Atque ita eo responso milites suos ad pugnam alacres reddidit, vt venienti fortissime resisteret. Sæpissimè enim animosorum virorum verba magis, quam hastæ vecordiū territant. Hinc prudenter Hannibal ad Cannas manus cum Romanis conserturus vnico responso territos suos animauit, & ipse alacriter ordines disponens, omnes ad præliandum alacres fecit. Quum enim cum Giscone suo amico collem quendam conscendisset, & Gisco conspecto exercitu Romano totus consternatus, cæpisset ad Hannibalem loqui, quòd Romani & multi essent, & mirabiliter armati: proinde abstinendum esse censeret à prælio vniuersali, sed insultibus & leuioribus prælijs primùm tentandos putaret. Cui Hannibal se vehementer admirari respondit, quòd inter tot millia Romanorum nullum Gisconem videret. Riserunt ad hanc vocem Hannibalis circumstantes, & quod eorum Dux in tali necessitate quasi spernendo hostem iocis vteretur, futuræ victoriæ omen sumpserunt. In castris quoque Polonicis ad Chotimiā, multis bellis exercitatus Vir Simon Kopicinius, cum primum assaltum Turcarū in castra nostra perrumpere conantium conspexisset totq; bombardas (à multis annis surdaster) reboantes, & tot centena barbarorum millia clamantes exaudisset, conscenso eminentiore loco singula benè contemplatus, ad circumstantes dixit, se vidisse iam aliquoties processionem solennem die Corporis Christi, Cracouiæ, nusquàm tamen similem apparatum notasse. Riserunt commilitones, & ioco ipsius ad præliū excitati, cum ingenti alacritate secuti sunt eum, & barbaros ab oppugnatione valli, tota die strenuè submouebant: quia viles tantummodò ardua terrent, & quibus cor in calcaneo est, strenuos verò & fortes, stimulant & inuitant ad gloriam. Hinc lex Ægyptiorum præcipiebat, vt fortissimus quisq; cantharon, id est, scarabeum in annulo sculptum gereret: hoc enim animal sine fœminis esse aiunt; ita legumlatore innuente, mares minimeq; effœminatos esse oportere, qui strenuè pro patria

tria essent dimicaturi. Sed si consternati fuerint milites quid faciendum?

CAPVT IX.

De Metu militum.

METus est *futuræ ægritudinis solicita expectatio*, inquit Cicero, cui subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido, & si qua sunt de genere eodem, quæ in perculsos metu aliquo milites cadere possunt. Iam autem nullus timor ijs incuti potest, qui honestè occumbere, quam turpiter viuere, satius atque prius putant. Hinc optimus quisque miles, qui patriæ defendendæ incensus studio nobilem ex armis gloriam quærit, otij impatiens ad nascentium bellorum famam exhilarescit, gaudiumq; concipit. Nihil volupe magis quàm premere equum calcaribus, obtegere crimen casside, concurrere cum hoste aduerso, euadereq; in hostiles muros, pro gloria & victoria nullum laborem, periculum, extimescere. Qui autem non timet mori, ille nihil timet prorsus: vilissimoq; cuique crescit audacia, si se timeri sentiat. Inde Romani timoris Deum colebant, Pauorem dictum, cuius officiũ erat, timorem ex animis militum eximere, & fortitudinem illis aduersus hostes ingentem addere: cui illi quotiescunque ad bellum prodibant, sacra faciebant. Nam facilius est impetum sistere torrentis, quàm cohibere gradum militis ex prælio fugientis. Sæpèq; accidit, vt cum semel vehemens aliquis mentes hominum incessit timor, etiam ijs quæ timenda non sunt, animi eorum magnopere perturbentur. Caroli VIII Galliarum Regis milites in reditu ex Italia, saltus montium à Venetis obsessos videntes, grauissimũ sibi impendere casum arbitrabantur: & pluuia nocte sequenti adaucta, crebrisq; coruscationibus, ac terrificis tonitruis timorem conduplicantibus

tibus, vltimam iam ſibi noctem illam fore exiſtimabant, & nec diffugere audebant, nec hoſtem expectare. Flaminio autem ad Aretium cum Hannibale congreſſo, tanta perturbatio, tantusq; terror milites Romanos inuaſerat (ſub noctem enim mediam multum ſibi fidentes eos aggreſſus erat) vt terræ motus, qui tum fiebant, non ſentirent, quàuis multa ædificia corruerint, multi montes partim finderentur, partim collapſi valles complanarent, & flumina veteribus alueis excluſa, alio verterentur.

Si itaque pauor aliquis aut metus exercitum inuaſit, vel quia noua ſociorum acceſsione, hoſtium numerus accreuit, vel quia potior quodammodo genius illorum videtur, tum maximè Imperator, hilarem, lætum, ac intrepidum vultum militibus oſtendat. Nam ad Imperatoris adſpectum, quaſi ad exemplum cæterorum animi conformantur. Ita Carolum Chodkieuicium in ſummis interdum anguſtijs, in Liuonia præſertim, conſtitutum, ſemper animo infracto, hilari ac læto, velut alterum Fabium Dictatorem, contra Hannibalem pro Imperio decertantem, nouimus; quem & in Moſchouia deinceps, atque Valachia contra Turcas, etſi aduerſa valetudine conflictatum, & morti iam vicinum, attamen ſemper grauem vultum, & iras in hoſtem ſpirantē vidimus. Staniſlaum verò Zolkieuium in pugna Cetzorenſi magnitudine barbarorum vix non oppreſſum cum tota acie, non aliud quidpiam quàm animi magnitudo iuuit, vt paucis ex ſuis deſideratis, omnia ex integro ſigna in caſtra reduxerit. Cumque ſub veſperam copiæ Turcarum, Præcopenſium Tartarorum aduentu auctæ fuiſſent, trepidantibus panico pauore de nocte cunctis, & caſtra cum Ducibus deſerere volentibus. Zolkieuium vultum compoſuiſſe ferunt, magisq; iàctabundorum antea Tribunorum metum & fugam riſiſſe, quàm vt decorem, aut animi conſternationem præ ſe ferret: qua generoſitate innata ac ſagacitate, animos milit ac Ducum ſuorum conſeruauit, perq; dies octo ad limina patriæ

retro-

retrocedendo, barbarorum multitudinem ſuſtinuit. Non de nihilo itaque Seneca ſcripſit. *Duces rebus afflictis hilaritatem de induſtria ſimulare, & aduerſas res adumbrata lætitia abſcondere, ne militum animi, ſi fractam Ducis ſui mentem viderint, & ipſi collabantur.* Iam autem *ſemper in bello*, vt Salluſtius inquit, *ijs maximum eſt periculum, qui maximè timent: audacia pro muro habetur.*

Et quia timor varijs hominum ſermonibus celeriter augetur, ideo falſorum rumuſculorum auctores Imperator coerceat, præſertim talium, quibus milites plerumq; animis cadunt. Reliqua prudenti ratione diſſuadeat. Cum Guilelmus Orangiꝰ ingenti exercitu in Germania collecto contra Albanum in Belgium veniſſet, poſitisq; caſtris ad Moſæ ripam, haud procul Traiecto, omnes prouincias fama ac terrore compleſſet, ita vt metum inde Hiſpanus miles conciperet. Albanus mirus bellicorum diſcriminum diſsimulator, quiq; nihil magis timebat, ne timere videretur; adeò famam illam in ſpeciem contempſit, vt Centurioni copias hoſtium ſollicitè denarranti, amplificantiq; conſpirationem tot Principum Regumq;, placidè reſponderit. Scire ſe quantum illud demum fœdus eſſet; nec magnopere timendum, ab ea rebellium coniuratione, contra quam Rex Hiſpaniæ fœdus longè maius inierit, cum Rege Neapolis, Siciliæ Sardiniæ, Duce Inſubriæ, Burgundiorum, Belgarum, præter Peruuij, Mexici, Braſilis, Philippinarumq; Inſularum Reges. Hoc autem differre vtrumque fœdus, quòd in illo Hæreticorum fœdere, nationum ingeniorumq; ſit, diſsimilitudo: & (ſi cætera deſint) propria cuiuſque vtilitas diſſenſionem, mox & diſſolutionem ſocietatis eſſent allatura. In hoc autem fœdere Regis Catholici, omnibus lubere, quod vni lubeat, eóque æternum fore.

Quod ſi verò nimis abiectos & afflictos milites Imperator deprehendat, roboret eos & confirmet ſpe bona, ſubſidia inquiens ſub manu eſſe, eaq; mox præſto futura, vti fecit Stani-

ſlaus Lubomierſcius ad Chotimiã; cum enim rei annonariæ penuaria miles premeretur, multiq; ex obitu Ducis Chodkieuicij conſternarentur, ille Legati munere fungens, primò Regem cum tota nobilitate aduentare dixit, qui iam Leopoli ſolueret, & affatim commeatus ſecum adferret. Deinde è Coſachis Zaporoſenſibus aliquos, habitu & moribus atque loquella Coſachis Donenſibus (qui Moſchouitarum Principi ſubſunt) per quam ſimiles, in mediũ produxit, & aſtu inſtructos, legatos eſſe à Donenſibus ad Zaporoſenſes dixit, qui amicis ſuppetiatum venirent viginti millia & amplius, iamque in proximo caſtra habere. Suſtinerent igitur pauliſper, nec barbarorum multitudinem exhorreſcerent, qui ad moſtrandã ſuam numeroſitatem, & incutiendũ nobis timorem, bufalos de longinquo diſpoſitos in ordines, eisq; impoſitos gramineos manipulos veſtibus loco ſeſſorũ contectos, & haſtis armatos, mõſtrarẽt. Ad cuiꝰ rei certitudinẽ, captos nõnullos in mediũ produxit, atq; ita titubãtibꝰ metu audaciã auxit.

Optimum quoque eſt, præmonitos eſſe milites, vt ij apud quos initium pauoris fuerit exortum, quieti in loco ſe contineant, donec ab Imperatore aliquid in mandatis habuerint: præſertim ſi quid ex inopinato interueniret. Nam benè Tacitus ſcribit, *Primi in omnibus prælijs oculi vincuntur:* conſpectaq; re aliqua nobis periculoſa inſperatè, ſic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum, exuit caſtris. Cum Aquileiam obſideret Attila, qui ex occulto cuniculo eruperant milites, & eum pacis comitatum inuaſerant: poſtea confeſsi fuere, nulla ſe re magis perterritos fuiſſe, quàm ſcintillis ardentibus, quas ex pugnantis Attilæ, illis tum ignoti, oculis emicare notarant. Similiter cum in Gallia Belgica Iulius Cæſar dimicaret, & ab hoſte raptus, equo eius portaretur armatus, occurrit de hoſtibus qui eum noſſet, & inſultans ait, *Cecas Cæſar*, quod Gallorum lingua vetere, dimitte ſignificat. Ibi ſolo Cæſaris nomine audito, Gallus adeo pauore conſternatus fuit, vt dimiſſo captiuo, hanc vnam ob cauſam equo delaberetur. Sed

Sed & ſpectris interdum oculi pugnantium turbantur, non tantùm Ducum famoſorum præſentia & vultus grauitate. Cum regnante Machomete II. Scodram Illyrici vrbem munitiſsimam Turcæ oppugnarent, à viris ſtatura humana maioribus à tergo ſe inuaſos dicebant. Sueci in Liuonia itidem Volmariam intercipere conantes, Euſtachij Tiſkieuicij opera, qui cum octo equitum cohortibus eam præſidio tenebat, acie aperta cæſi fuerunt, ſeptemq; ſuorum millia in eo prælio amiſerunt, affirmantes ſe ruptos fuiſſe ab equitatu quodam albo à latere dextro venienti, qui eos acie in Gauiæ fluuijglaciem pepulerant, vbi maxima eorum pars ſubmerſa fuit. Quapropter in id maximè incumbere debent Imperatores, vt quantum eſt poſsibile ſuos contra iſta muniant, metum excutiãt, & nulla eorum animos ſuperſtitione capi permittant. Paulus certè dum cum perſe pugnabat, ne terrerentur milites, imminens Lunæ deliquium, non indicari tãtùm à Tribuno militibus, ſed & cauſas illius iuſsit explicari.

CAPVT X.

De Adhortatione facienda ad milites.

Militem cuius manibus ſeruanda eſt Reſpub. oportet excitare ad prælium vehementi aliqua oratione, eundem commonere ad exercitium militare. Studioſius enim oportet ſcientiam dimicandi, vſumq; rei bellicæ, iugibus exercitijs cuſtodire, quàm mæchanicas artes propter exiguam mercedem, aut fauorem plebis, quotidiana meditatione conſeruare; quòd militi contingat non tantùm glorioſa victoria athletæ, ſed etiam amplior fama vt hoſtium ſpoliatori: & quem ad opes ac dignitates ordo militiæ, & Imperatoris iudicium conſueuit euehere. Propterea Spartæ hunc morem fuiſſe accepimus, vt quotieſcunque è caſtris educeretur exercitus ad prælium, in Regium tabernaculum mili-

tes conuocarentur, vt audirent Tyrtæi carmina, in quibus erant conſcripta belli conſilia, damnorum ſolatia, incitamenta virtutum: eorumq; inflatu atque inſtinctu, è veſtigio non fortem tantùm, ſed gaudentem etiam ac libentem animum offerent ad mortem pro patria, ſi opus eſſet, oppetendam.

Quoniam itaque monitis & oratione Ducis exercitui virtus accreſcit & animus, ideo ipſi partim ignauia inimicorum, partim error oſtendendus eſt, partim commemorandum quomodo antea à nobis ſuperati fuerunt. Qualiter fecit in ſua cohortatione Poſthumius Conſularis, qui cum interrogatus eſſet à militibus, quid imperaret? dixit, vt ſe imitarentur. Et arrepto ſigno hoſtes primus invaſit, quem ſecuti, victoriam adepti ſunt. Dicenda etiam quibus militum mentes odio aduerſariorum in iram, & indignationem moueantur, vt fecit paulò ſuperiore ſæculo Iuonia Daciæ regulus, cum è Polonia Coſachos Zaporoſenſes in ſubſidium contra Turcas euocaſſet; qua ſanè oratione etiam plebē Valachicam (alias natura mobilem & fraudulentam) diuerſarumq; gentium militem ita commouerat in fœdam illam gentem Machometanam, vt eos ſibi in perpetuum fideles & conſtantes efficeret; obtineretq; breui ſpacio de memorabiles barbaris victorias. Animis enim penè omnium hominum hoc naturaliter euenit, vt trepident cum ad conflictum venerint: ſed hoc remedio formido lenitur, ſi antequam dimices, frequenter exercitum tuum idoneis exhortationibus confirmes, & locis tutioribus ordines, vnde & videre hoſtem & agnoſcere conſueſcant: inimicorum mores, aduerſariorū arma & equos recognoſcant & interdum audeant aliquid ex occaſione, aut fugent, aut interimant inimicos. Nam quæ ex vſu ſunt, non timentur. Sic Albertus Laſcus paucis cum cohortibus Moldauiam ingreſſus, cum Alexandrum Principem Prouinciæ priuata authoritate conſtitueret, primo leuioribus certaminibus cum Turcis milites ſuos ad audendū maiora aſſueuit, deinde animatos adhortatione, publico

prælio

prælio decertauit, & in ſigni clade barbaros affecit. Sic quoque Leſniouius Moſchos ad Neueliam profligauit, Zborouius Gedanenſes ad Derſauiam, Chodkieuicius Suecos ad Kircholmiam, Chmielecius Scythas ad Burſtinum, & alij alios hoſtes ſuos.

Nonnulli verò Duces vltra exhortationes factas, ſacramẽto etiam ſuos militer ſolent obſtringere, ne excederent è prælio. Ita M. Fabius Conſul iurare ſuos iuſsit, cum prælium cum Tuſcanis inire vellet. Ita L. Paulus. ita M. Varro, Aſdrubal, & alij, præcipuè Germani & Saxones.

Alij, ſola laude militem ſuum excitarunt in hoſtem & obtinuerunt victoriam, vt Vitoldus de Tertaris ad Boryſthenem, Seciechus de Pomeranis ad Choiniciam, Corecius ad Iaſſos de Turcis, & alij de alijs, quòd nimirum dixiſſent, Polonum eſſe non numerare hoſtem in campo. Sed & C. Cæſar aduerſus Germanos & Regem Ariouiſtum pugnaturus confuſior animis pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo aſſecutus eſt, vt & Decumani tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio concitarẽtur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

Alij item Duces ſolent explicare militibus ſuis ignauiam inimici, defectus armorum, iuſtitiam bellandi, & modum ad pugnam procedendi, vt rebus cognitis & perceptis eſſent animoſiores, & ſcirent quomodo aggredi ſuum aduerſarium debeant. Ita Marius captos in velitatione Cimbros ſuis militibus monſtrabat, & imperitiam tractandorum armorum oſtendebat. Ita Iulius Cæſar in Africam tranſiturus, ne milites Elephantos quibus hoſtes abundabànt, extimeſcerent, curauit aliquot in Italiam adduci, vt milites viderẽt, & quomodo eos ferire & occidere deberent, attrectando addiſcerent. Ita Chodkieuicius bello Chotimenſi camelos & dromedarios quibus Turcæ maximè vtebantur, adduci in caſtra ſua Coſachis imperauit, vt milites adductis ad eos equis ſuis, timorem eis per aſſuetudinem excuterent.

Hinc ſanè operepræتium eſt Duces in oratoria facultate pollere: nam niſi vniuerſum exercitum alloqui poſsis, & ſiniſtram quandam opinionem, quæ vel bono publico, vel ſententiæ tuæ aduerſetur, multitudini eximas, vix quidquã ex animi voto tibi ſuccedet. Siquidem oratione metum adimimus, inſidias detegimus, belli cauſas exponimus, prœmia pollicemur, pericula vt inſtent, vt deuitentur, demonſtramus; reprehendimus, oramus, minitamur, ſpem fouemus, laudamus, vituperamus, atque adeò ea omnia perficimus, quarum medio humani affectus, aut reprimi aut accendi queant. Neceſſe itaque eſt, vt milites Ducem orantem frequenter audiant, atque hic ipſos aptè alloqui nouerit, maximè excitando ad prælium. Qua in re vt ſcribit Suetonius, ſuperabat omnes quotquot ante eum fuerunt maximi Duces, Iulius Cæſar: ſed & Scipio Africanus plurimum ſuâ ſuadâ in caſtris valebat. Et viciniore ſæculo Georgius Scanderbegus, Alphonſus Magnus, Nicolaus Picininus, & apud nos Magnus Zamoſcius.

CAPVT XI.

De Acie hoſtium turbanda.

VTile qnoque eſt ſimulatione adhibita, cum virtute hoſtem acie pellere non poſsis, vanos interdum rumores ſpargere, quo vel noſtri excitentur tempore prælij, (aut imminentis periculi) vel hoſtes percellantur, noſtrorum præſertim virium ignari. Inter alia verò fingat Imperator noua ſubſidia venire, atque ſic ſuos confirmabit, hoſtes verò magnopere conturbabit. Ita fecit Papyrius Curſor filius Conſulis, cum æquo Marte aduerſus obſtinatos Samnites concurreret: qui ignorantibus ſuis, præcepit Spurio Naucio, vt pauci calones & agaſones mulis inſidentes, ramoſq; per terram trahentes, à colle tranſuerſo magno tumultu decurre-

currerent: quibus prospectis proclamauit victorem adesse collegam, vt occuparent ipsi præsentis prælij gloriam. Quo facto & Romanis fiducia concitatis, propulere facilè erat, & propulsi terga vertere statim. Simili stratagemate Chodkieuicius in Suecos vsus, qui lixas omnes & agasônes in ordines dispositos inscijs suis militibus, à latere cum signis militaribus venire iussit, castris suis omnino desertis, iussitq; proclamari, vt hostes etiam exaudire possent, Ducem Radiuillum cum auxiliaribus copijs venire. Atque ita Polonis pugnantibus animus creuit, Suecis verò, qui multò plures fuere metus & animum & vires excussit, membraq; debilitauit, ita, vt à tribus millibus nostrum, quatuordecim millia aduersariorum fuerint cæsa. Eodem astu & Lissouiani Cosachi in subsidium à Sigismundo III. missi contra rebelles Bohemos Ferdinando II. Imp. adq; Vstopeciam Morauos profligarunt, lixis & calonibus à tergo circummissis; qui pugnantibus suis quasi nouæ cohortes, ostentare se de longinquo cæperunt, & turbatis re inopinata Hæreticis tantùm terrorem incusserunt, vt iam penè victores fugere debuerint. Tantùm persæpe vtilitatis adfert, suos & hostes iuxta decipere: illos quidem fausto, istos verò luctuoso mendacio.

Iuuat quoque interdũ, si longiuscule dissitus sit hostium Rex aut Dux, vt Imperator proclamet Ducẽ hostiũ occisum esse; idq; ita contenta voce, vt hostes quoq; exaudire possint. Commilitones enim qui suos virtute præstantiores hostibus esse audiunt, duplo fortioribus ac promptioribus animis roborantur. Contra, hostium vires, strage sui Ducis percepta, metu debilitati concidunt. Quin & aliquando ad huiusmodi rumorem illico in fugam sese dant. Ita Valerius Leuinus aduersus Pyrrhum, occiso quodam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui vtrique persuasit, Pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes destitutos se Ducis morte credẽtes, consternati à mendacio, se pauidi in castra receperunt *In bellicis enim rebus*, inquit Liuius, *parua sæpe momenta in*

spem,

ſpem, metumue, militum impellunt animos. Ita Hiſpani contra Hamilcarem, boues vehiculis adiunctos, in prima fronte conſtituerunt, vehiculaq́; tædæ, & ſeui, & ſulphuris plena, ſigno pugnæ dato, incenderunt: actis deinde in hoſtem bobus conſternatam aciem perruperunt.

Aliquando etiam, ſi in dextro ſuorum cornu eſt, exclamet Imperator, milites qui in leuo ſunt, dextrum hoſtium cornu viciſſe: ſi in ſiniſtro ſit, dicat ſuperiores eſſe in dextro: ſiue id ita verè fiat, ſiue ſecus, *Neceſſarium enim*, inquit Onoſander, *mendacium dici oportet, vbi certamen exiſtit ingens*, vt poſsis victoria frui.

Cauendum attamen vt docet Io. à Chokier, ne crebro ſimulationum fallacijs exercitus aſpergatur. id quod Cyrus etiam apud Xenophontem monet. *Si quis frequenter bonorum expectationes inijciens fefellerit, vir huiuſmodi, ne tum quidem poteſt perſuadere, cum ſpem veram attulerit.* vt accidit Maximiliano Aſtriaco, ad Biciniam in Sileſia cum Zamoſcio decertanti, nam cum videret ſuos nimiùm trepidare, non poterat perſuadere, quibus toties recentia auxilia apud Cracouiam fruſtra promittebat, vt impetum paucorum Polonorum tantiſper ſuſtinerent, donec Hungari adueniſſent, qui iam reuera in proximò octo millia equitum fuerant. Sed clade Germanorum audita ſtatim diffugerant, metuentes periculum ſimile, quale acciderat Auſtriacis paucos ante dies auxilium Maximiliano ad Cracouiam hærenti ferentibus, qui cum tarde venirent Maximiliano iam apud Cracouiam decertanti, à Gabriele Holubcone Coſachorum ductore apud Rabſtiniã fuerunt cæſi omnes. Quare ante præliũ adhuc opus eſt ſuos confirmare, hoſtes verò quam maximè terrere.

CAPVT XII.

De Terrendo hoſte.

SEmper ingenio vtendum, vbi vires deficiunt; nam hoc à natura omnibus animantibus comparatũ atque inſitum

eſt,

est, vt quæ eis plurimũ obesse possunt, fugiant, si robore suo ac viribus repellere non possunt; homini verò datum est ingenium & ratio intellectus vt eo ad sui defensionem vtatur, & manus labori non nisi præuio consilio adhibeat: Et antequam ad manus cum suo aduersario veniat, omnibus eum modis terreat, vt debiliorem faciat. Persæpè enim magni alias viri & Imperatores, infesto aliquo casu, timore & formidine ita percelluntur, vt animum & fiduciam omnem abijciant. Et in Hierone Syracusanorum Principe legimus, qui deuictis prælio Syracusanis Messanam obsidentibus, audito falso rumore de subsidijs, quæ illis venire dicebantur, adeo timore perculssus fuit, vt non solùm incensis castris atque tentorijs, per noctem Syracusas fugerit, verum etiam munitissima quæque loca, quæ in Messanorum regione sita erant, dereliquerit. Variè itaque terrendus est hostis, modo recentium auxiliorum aduentu, modo pecuniæ & annonæ copia, modo simulatione literarum quibus aduersa de amicis hostium significentur: modo crudelitate in deuictos eorum amicos, modo casu aliquo inopinato; quia nemo est tam fortis qui non rei nouitate perturbetur. Alij sola animi magnitudine quæ facilia ex difficillimis facit, hostem repulere. Cum Albertus primus Prussiæ Dux, contra Sigismundum I. Regem Poloniæ Auunculum suum arma mouisset, multasq; ciuitates Prussiæ vi cæpisset, accidit vt Ressam quoque obsidione cinxisset & tormentis bellicis magnā murorum partem diruisset vt iam ad oppugnandum & capiendum oppidum militem in ordines disponeret, Tuorouius vnus è Tribunis Regijs inopinato è syluis prorumpens, per mediam hostium aciem in oppidum cum mille equitibus euasit, & ad Albertum tubicinem ex templo misit, vt nunc statim velit assaltũ ad mænia facere, & secum pro muris fortunam tentare, si vir bellator est, & tantarum copiarum strenuus Imperator. Albertus viri audacia territus statim ab obsidione recessit, & profectione fugæ simillima, complures ex suis Tu-

orouio tergo inhærente, in itinere amiſit. Sepronius verò Gracchus in Hiſpania olim, cum eum legati Celtiberorum interrogarent, *in quo tandem conſideret, quod cum paruo exercitu contra ipſos procederet?* reſpondit, *in optimo milite quem haberet.* Iuſsiſq; omnibus in aciem prodire, circumduxit eos, vt ſuis quæ viderent referrent. Obſtupuerunt attoniti legati, & ita ſuos reuerſi perculerunt, vt ſtatim ad ſua reuerterentur, nec darent ſuccurſum ciuitati, quam Gracchus obſidebat. Valerius quoque Leuinus Conſul, cum intra caſtra ſua exploratorem hoſtium deprehendiſset, magnamq; copiarum ſuarum fiduciam haberet, circumduci eum iuſsit: terrendiq; hoſtis cauſa, exercitus ſuos viſendos ſpeculatoribus eorum, quoties voluiſſent patere. Quod etiam paulò ſupra feciſſe diximus Oſmanum Turcarum Imp. cum bellum in Valachia cum Polonis geſsiſſet. Germanicus verò Cæſar Henricus IV. bello contra Polonos ſuſcepto non modò copias ſuas legatis Polonorum monſtrauit, ſed etiam theſauros. Cæterum vnus ex eis annulum quem in digito tũc habebat, in ciſtam auro plenã imperterritus proiecit, & vadat inquit aurum ad aurum quo tu Cæſar gloriaris virtus penes nos maneat qua & tuos exercitus tam ingentes cum Deo bono diſsipabimus, & auro iſto cras mane potiemur. Conſternatus animo Imperator qui terebat, ad vocem legati non aliud quidquam reſpondit, niſi „hopdank" quod Germanis ſignificat, gratias habeo. Atque ex eo tempore cognomen familiæ legati illius Habdanci impoſitum, vſque in hodiernum manet, Imperator verò die ſequenti profligatus, etiam theſauros illos quos legatis oſtendebat, fugiens victoribus prædam reliquit.

Sed aſtu vt plurimum militari & ſtratagematibus, non ſuperbia aut præſumptione, hoſtes, ſunt terendi, quia ficta ſeueritate nihil eſt in viro militari ineptius. Callidis igitur conſilijs, ſed honeſtis vtendum, vt ingenium in te probetur, non verò malitia & fraus aperto exprobretur. Ita Caſtalius in

us in Pannonia terrebat, hostem astutia, qui vnà cum Battoreo & Nadasdo, vix quatuor millia habebat contra Turcas, singulis attamen diebus venire milites simulabat, castra indies dilatando, & emissos de nocte milites, cum salutatione & explosione tormentorum recipiendo.

Iuuat interdum quoque aggredi hostem & præuenire, quam expectare assaltum ab illo & oppugnationem, quia sic monstratur animus hosti, qui te putat aut numero esse potẽtiorem, aut armis, aut fortitudine, aut stratagematibus: atque ita statim languet animo, cum ad omnia promptum & expeditum videt. Vnde L. Martius dicebat. *Audeamus quod credi non potest ausuros nos: eò ipsò quod difficillimum videtur, facilimum erit: scio audax videri consilium sed in rebus asperis & ambiguis, fortissima quæque consilia tutissima sunt.* Vbi igitur vi non possumus, astu agamus, vti Lisander Lacedæmonius facere solebat, qui cum maximæ sagacitatis Dux esset, potius stratagematibus aduersarios suos vincebat, quàm Marte aperto.

CAPVT XIII.

De Officio militum in acie.

TRia militis munera esse Paulus Æmilius dicebat, vt benè Liuius adnotauit, *Corpus vt quam validissimum & pernicissimum habeat. Arma apta. Animum paratum ad subita imperia. Cætera dijs immortalibus & imperatori curæ esse.* Enimuero, inquit Tacitus, *diuisa inter Duces militesq́; munia, illis arma & animus sint, istis consilium & virtutis suæ regimen relinquant.* quia parendo potius, quàm imperia Ducum sciscitando res militaris continetur. Pulchrum sanè Brasidæ monitum quamuis breue. *Censete hæc esse bonæ militiæ Velle, Vereri, Obedire.* Odi curiosos illos aut refractarios, qui iussa Ducum interpretari malunt, quàm exequi, in

aciem præſertim educti; vbi, cur hoc aut illud faciat non eſt inquirendum, ſed exequendum. Nec enim vnquam conſilia Ducis, iudicio exercitus; ſed exercitus prouidentia Ducis regendus eſt: quia male tunc imperatur, cum regit vulgus Duces. Experientia igitur conſtat nihil magis prodeſſe in pugna, quàm vt milites officio ſuo fungantur, hoc eſt, vt ordines ſeruent, vexillum ſuum cuſtodiant, iuſſa Ducis exequantur, fortiter dimicent, aduerſis non turbentur, non audiant proclamatos ab aduerſarijs in ſuum terrorem aliquos caſus, aut Ducum mortes, & vt verbo concludam cum animo reſoluto & armis ſplendentibus in aciem deſcendant, vt victoria, præda, & gloria potiantur.

Videat itaque Imperator, vt exercitus armis ſplendentibus inſtructus fulgeat, & gladij ipſorum probè acuantur, galeæq; ac loricæ frequenter abſtergantur, ne miles otio torpeſcat & ſordidus in acie compareat. Nam micantibus armorum ſcintillis terribiliores exercitus apparent; multæq; per oculos ſpecies in animo delapſæ, perterrere aduerſarios ſolent. Turcæ hoc vel maximè obſeruant; & ſublatis in altum gladijs cum clamore ingenti, huc atque illuc eos ad ſolem vibrant, vt qui illorum prælijs non ſunt aſſueti, conſpecto mucronum tanto ſplendore, incipiant ſtatim animo cadere. Sed & Mario olim, inter alia quæ victoriam de Cimbris pepererunt, fuit quoque fulgor iſte armorum, ſi L. Floro credimus.

Præcipuè verò ordines in acie diſpoſitos milites indeſinenter obſeruent, nec vltra magis quàm expedit, aut conglobent agmen, aut laxent. Nam & conſtipati ſibi inuicem impedimento ſunt ad pugnandum; exponunturq; periculo ſclopetorum atque tormentorum bellicorum: & rariores atque interlucentes aditus perrumpendi hoſtibus præſtant, nec ſeſe inuicem iuuare poſſunt. Quapropter æquali legitimoq; ſpatio miles diſtet a milite, præſertim cum gladios ancipites in manibus, aut bipennes, pilaſue gerunt, vt ſolent armari pedites Polonici, & decuriones peditatus Hungarici.

His

His præcipiendum est, vt sciant subitò duplicare aciem; aut eam quadratam, trigonamue repente constituere; vel etiam instruere orbes, si hostis in circuitum obequitat. Hæc si iuniores assidua meditatione perceperint, facilius in ipsa dimicatione seruabunt, iam autem ratio ipsa docet semper in ocio debere fieri, quod necessario faciendum videtur in prælio; sed maximè in hoc instruendi sunt, vt sciant ordines diligenter seruare. Apud Thucydidem Chaones cum cæteros nimis præcessissent, socijs id ignorantibus, à Stratijs profligati fuerunt. Et apud eundem victores Lacedæmonij dum neglecto ordine fugientibus Atheniensibus instant, à iam victis superati sunt. Nec aliud Corradinum & Regno Neapolitano, & vita exuit, quàm quòd Germani vana obtentæ victoriæ opinione seducti, ordinibus desertis, cladi se, & vniuersum exercitum reddiderunt opportunos. Idem illis accidit in prælio cum Turcis ad Segetum, cum itidem neglectis ordinibus ad spolia colligenda conuersi fuissent; à superuenientibus enim Tartaris qui in sylua vicina occultati fuerant, deleti sunt.

Eapropter mandatis Ducum sint in acie milites obedientes, nec diffugiant à prælio tamdiu, quamdiu Duces eos manere iusserint, aut retrocedere ordinibus quantum fieri potest seruatis, Et hanc ob causã Clearchus Dux Lacedæmoniorum exercitui dicebat, Imperatorẽ potius quàm hostem metui debere: significans eos, qui in prælio dubiam mortem timuissent, certum, si deseruissent, manere supplicium. P. verò Cornelio Nasica, atque Decimo Iunio Coss. qui exercitum deseruerant in pugna, damnati virgisq; cæsi publicè vænierunt.

Denique vexillum suum attentè comitentur milites, si non præda modò atque victoria, sed gloria etiam & laude frui percupiunt; sintq; signorũ militarium periti, quia nihil magis ad victoriam proficit, quàm monitis obtemperare signorum. Quare versatos esse milites in omnibus vocabu-

lis & præceptis militaribus oportet, quo facilius quæ per aciem imperantur intelligere posſint & facere: hoc eſt, *declinationem, immutationem, conuerſionem, reuerſionem, inflexionẽ, condenſationem, diductionem, intercalationem, progreſſionem, retrogreſſionem, poſtpoſitionem, & appoſitionem;* quæ quiſque in ſua lingua aliter vocat, rem tamen eandem præſtare poteſt, quamuis è diuerſis gentibus & linguis militem collectũ habuerit, ſi eum prius longa meditatione erudierit: Quod maximè vtile eſt, ad ſubitos hoſtium ſuperuentus, quos vel à latere, vel à tergo intulerint. Eapropter aſſuefaciendæ ſunt copiæ, tàm pedeſtres, quàm equeſtres; partim voce, partim ſignis, quæ viſu percipi valeant, vt rem aptè ac oportune, quam quiſque exigat vſus, poſsint expedire.

CAPVT XIV.

De Committendo prælio.

PVgna ſeu prælium fit vel marte aperto in campo, vel oppugnando ſeu defendendo munitionem. In campo verò, vel pugnando prælio vniuerſali, vel turmatim & velitatione, vel denique viritim & duello.

Quo ad pugnam vniuerſalem, neceſſe eſt vt ſit Imperator reſolutus, & cum abſoluta authoritate: ne videlicet aut propter hanc, aut propter illam cauſam tergiuerſetur deſcendendo in aciem, vti faciebat Aratus Princeps Sicioniorum, Lotrechius Imperator Venetorum: quia & cogitationibus obruitur, nec ſcit deinde quid debeat facere; & miles ardorem deperdit & audaciam, atque indies langueſcit. Vnde Paulus Æmilius in principio belli Macedonici, ſuis militibus dixit, *ne eſſent ſolliciti de prælio & de bello, ſed haberent lacertos robuſtos, & corpus agile, arma benè terſa & acuminata, ſeruarentq́ ordines ſuos quàm diligentiſſimè, quia breui Marte aperto decertabimus.* Idem bello Turcico Chodkieuicius

ſuis

ſuis militibus, cum ingens apparatus Oſmani nunciaretur, & bellum per plures annos cum barbaris duraturum omnes putarent, quemadmodum in Hungaria ſub Ferdinando. I. & Rudolpho II. Imperatoribus durauit *Relinquite*, inquit *curas belli mihi & eſtote viri fortes tanquam veri Sarmatæ, & ego efficiam, vt antequam lardum veſtrum conſumatis, conſumetur & bellum.* Facta itaque reſolutione decertandi, faciat neceſsitatem pugnandi, qua nullum incitamentum, dicebat Hannibal, ad vicendum homini à Dijs immortalibus acrius datum eſt Quapropter introductis militibus ſuis in mediam Italiam, exhortando ad fortitudinem dixit eis. *Nihil vſquam nobis relictum eſt. niſi quod armis vindicauerimus. Illis timidis & ignauis eſſe licet, qui receptum habent, quos ſuus ager, ſua terra, per tuta ac pacata itinera fugientes accipient. Vobis neceſſe eſt fortibus viris eſſe, & omnibus inter victoriam mortemue certa deſperatione abruptis, aut vincere, aut ſi fortuna dubitabit, in prælio potius, quàm in fuga mortem oppetere.* Et Cato maior commiſſurus prælium cum Hiſpanis, longè à mari deduxit milites ſuos, naueſq; remouere in altum iuſsit *Nuſquam niſi in virtute ſpes eſt*, inquit, *& ego ſedulo ne eſſet, feci; inter caſtra noſtra & nos, medij hoſtes: ab tergo hoſtium ager eſt, quod pulcherrimum idem tutiſſimum eſt, in virtute ſpem poſitam habere.* Idem planè & fecit & dixit Mauricius Naſſouius, cum ad Neiportum cum Hiſpanis confligere voluiſſet; remotiſq; Catonis exemplo in altum nauibus, neceſsitatem vincendi ſuis militibus impoſuit, & hoſtem profligauit. Marius quoque cum Cimbris manus conſerturus ſtudio exercitum ſuum in loco ſicco & petroſo collocauit: requirentibuſq; militibus aquam, fluuium à tergo hoſtis ad ciuitatem Aix oſtendit, inquiens, *qui vult bibere neceſſe eſt vt eò eat.* Atque ita milites penuria adacti fortiſsimè Cimbros aggreſſi ſunt, & profligarunt; caſtriſq; eorum potiti, de fluuio illo biberunt. Verum maiorem neceſsitatem pugnandi militibus ſuis nemo vnquam impoſuit, ſicut Gulielmus Dux

Nor-

Normandiæ, cum Angliam intrasset: statim enim naues quibus eò traiecerat comburi iussit. Quod etiam fecit, Ferdinandus Cortesius apud veram Crucem, in Nouo mundo. Et Philippus Augustus Rex Galliæ, superato Scaldi, contra Ottonem Imperatorem, statim pontem disijcere iussit, ne suis militibus spes aliqua adeffugiendum esset. Fecit idem & Chodkieuicius Nestro superato ad Chotimiam cõtrà Turcas progressus; ne verò proceres murmurarent quod non haberẽt cõmoditatem mittendi causa commeatus delicatioris & cupediarum Cameneciam, dixit pontẽ nocturno tẽpore fuisse ruptum à Valachis cum aquæ accrescerent, nec iam tempus esse aduenientibus barbaris reparare eum.

Et quia in prælijs maximus nunc vsus tormentorum est, igitur ne ab illis in acie offendatur miles, quod eminus ferire soleant, nullum aliud Imperator remedium excogitare potest, quàm si summa cum celeritate ea occupet: quæ si hostes defendere cupiunt, necesse est vt ea à tergo relinquant, vnde fit, vt dum ea ab vtraque parte impediuntur, ferire tutò non possint. Eadem celeritas adgrediendi valet & contra hastatos equites, & contra pedites sclopetarios vt plurimum; quia nec illi poterunt hastas suas absque procursu vibrare; nec isti semel explosos sclopos denuo onerare. Et hoc est, quod Cæsar nobis scriptum reliquit, in Gallia militem suum tanta celeritate atque audacia ab hoste circumuẽtum fuisse, vt suis pila ex more Romano emittere locus non fuerit. Ne igitur tormenta hostilia valdè tibi noceant, oportet illa tormentis tuis impedire; ita tamen ne in explosione tui milites offendantur. Constat autem nihil esse quod exercitum tantopere turbet, quàm si visui impedimenta obijciantur; eamq; ob causam multos florentissimos exercitus interijsse, quòd prospectus ipsis aut à sole, aut à puluere adẽptus fuisset. At nihil est quod prospectui tantopere obsit, quàm fumus ille, qui à maioribus tormentis excitari consueuit. Hanc igitur ob rem consultius existimarem hosti

locum

locum dare, quo ſibi ipſi oculos præſtringat, quàm viſu à te ipſo præpedito, in illum impreſsionem facere. Ideo aut tormenta tua non emittas, aut (cum iſthoc vix cuiquam ex occidentalibus probari queat, quòd tormentis nunc apud eos permultum tribuatur) ea in cornibus exercitus colloca, ne fronti exercitus tui, in qua ſummum momentum ſitum eſt, fumus nocumento fortè ſit. Ita autem illa colloca, vt facilè defendi poſsint, ſi hoſtis ea occupare conatus fuerit.

Tempus quoque pugnæ commodum Imperator non omittat, quod rerum omnium eſt primum. *Nec enim rerum occaſiones tarditatem & ignauiam expectant*, vt ex vero Demoſthenes quondam inquiebat. Prudenter itaque Claudius Nero, cum aduerſus Aſdrubalem certaturus cito gradu proficiſceretur, monentibus quibuſdam, vt militem itineribus ac vigilijs feſſum reficeret, reſpondit. *Commodam decertandi opportunitatem haud omittendam*: & porro milites precatus eſt, ne conſilium ſuum, quod tutum celeritas feciſſet. temerarium morando facerent. Nec parum tamẽ aliquando confert, temporis oportunitatem expectando, non ſtatim inſtructis præpropera faſtinatione copijs accelerare, ſed prope vallum caſtrorum manere, donec hoſtilem procinctum, qualis ille ſit, quibuſq; in locis ſtet, exploraueris. Ita Chodkieuicius aduentante Oſmano Turcarum, nondum vniuerſum habens penes ſe exercitum, militum partem illam qui in caſtris cum illo Tyra ſuperato fuerunt, in aciem eduxit, ne timere videretur; à vallo tamen caſtrorum, & inſidijs quas parauerat, recedere noluit, ne à multitudine barbarorum circumdaretur. Sed turmatim ſolummodò ſuos in conflictum emittebat, vt interim procinctum ipſorum, & diſpoſitionem acierum ſpecularetur. Ac propterea Iulius Cæſar prouidebat, vt potius in nocendo aliquid omitteretur, quàm cum aliquo militum detrimento noceretur. Militariſq; ille Doctor propterea inquit. *Dux vigilans, ſobrius, prudens, tan-*

quam de ciuili causa inter partes iudicaturus, adhibito consilio, de suis & aduersarij copijs iudicet; & si multis rebus superior inuenitur, opportunum sibi non differat conflictum. Cum hac cautione tamen, vt primùm velitationibus & equestribus prælijs tentet, & experiatur, quid hostis vires possint, quidue nequeant. Propterea q; Turcarũ Tyrannꝰ Ducibꝰ suis cũ hoste pugandi, omniaq; in bello gerendi. arbitrium concedit, nihil sibi præter belli indicendi, & pacis faciendæ potestatem retinens, ne videlicet commodam decertandi opportunitatem, expectando mandata Principis, omittant. Male itaq; sibi consulunt reliqui Reges, qui Duces bello præficiunt restricto imperio, ne manum cum hoste conferant, nisi prius ea de re suam Senatusue sententiam explorarint, *cum ex distantibus terrarum spacijs*, vt Tacitus inquit, *consilia post res afferantur*. Quidam etiam, hostium virtutes metuentes in prælium nõ nisi sub noctem progressi sunt, quo, si suos vinci contingeret, noctis præsidio sese in tutum recipere possent. Sic Gustauus ad Mæuam & ad Dersauiam contra nostros non nisi sub vesperam processit, sauciatusq; globo sclopeti, statim ex acie suos reuocauit. Alij superstitione fascinatos hostes, præliumq; animaduertentes eo tempore detrectare, id ipsum tempus ad certamen arripuerunt ac vicerunt. Sic Cæsar in Gallia Arionistum: Vespesianus in Syria Iudæos oppressit. Patriarcha Aquiliensis Alphonsum Magnũ die Natalis Domini, cum antelucano tempore sacris adesset, cum copijs Pontificijs inuasit. Sic Teutones Crucigeri Polonos ipso die sacro Paschatis ad Nessouiam aggressi, sed puniti à Deo fuêre.

Caueat etiam Imperator, vt supra monuimus, ne ieiunos milites ad certamen educat: quia cibo refecti solent esse in prælijs fortiores. Nec rarenter profligati sunt exercitus, deficientibus nimia esurie viribus, quando scilicet non momento, sed nocte sera adueniente, certamen dirimitur. Ideò periti illi Duces non aliter decertandi tempus capiebant, nisi

iam

iam ante milites cibaſſent; quod & apud nos vſu iam ipſo obſeruatur, nec vſquam arma milites capiunt, niſi prius firmatis cibo viribus. Et Pub. Æmilius cum Thuſcis olim prælium commiſſurus, vt aranderent milites, teſseram dari iuſſerat. Scipio quoque cum Aſdrubale pugnam initurus, teſſeram veſperi per caſtra dedit, vt ante lucem viri, equiq; pranſi eſſent, & armatus eques frænatos teneret equos. *Optimo itidem conſilio Hannibal Romanos oppugnans, milites ſuos obequitare iubet hoſtium caſtris, iaculando laceſſere* (verba Polybij) *ad pugnam hoſtem, cupiens eum imparatum improuidũq;, & quod plurimi faciebat, nondum pranſum aggredi.*

Variæ quoque fuerunt veterum Ducum opiniones, num ſcilicet cum clamore, de quo etiam ſupra egimus, concitatoque, greſſu; an verò cum ſilentio atque lento gradu pugna inſtauranda eſſet? quia illud ad accendendos animos facit: hoc autem poſtremum, ad percipienda Ducum imperia opportunius eſt. Vnde putarem veterum Romanorum morem ſequi, qui poſt primam impreſsionem reliquum exercitum cum ſilentio committebant, quòd in prælio perniciosiſſimum ſit impedire Ducis imperia. Igitur relinquamus clamorem iſtum perpetuum barbaris, qui & ante congreſſum, & poſt pugnam diremptam continuo vociferantur, & Ducum ſuorum vocem opprimunt, qui ſæpius exhortatione ſua fugientes reſtituere deberet. Veteres Poloni ante congreſſum Peana Diui Adalberti, Virgini Mariæ canebant. Nunc ſolummodò ter nomen ſalutare IESVS clara voce omnes ingeminant, & procurrunt ſtatim in hoſtes cum ſilentio, in virtute, non in vlulatibus ſpẽ victoriæ collocantes.

Dux igitur antequam ad prælium deſcendat, ponderet diligenter, atq; perpetuò obſeruet, ne vnquam prælij aleam experiatur, niſi quapiam in re hoſtibus præſtet: aut ſanè neceſsitate aliqua eò adigatur. Præſtat autem vel ſitus, vel ordinum ratione, vel copiarum magnitudine, aut denique militum præſtantia. Neceſsitatem verò vocamus, ſi per-

ſpectum habeas, licet prælium detrectes, nihilominus tibi pereundum eſſe: cuius generis ſunt, ſi pecunia deſtituaris, eoq; metuendum ſit, ne exercitus tuus dilabatur: ſi fame alias laborandum fuerit: ſi hoſtem auxilia exſpectare compertum habeas. His enim caſibus omnino ad prælium, licet cum diſcrimine deueniendũ eſt; ſi quidem præſtat fortunã experiri: niſi fortè panico pauore perculſos tuos eſſe videas. Omnium ſiquidem maximè tibi cauendum erit, ne militẽ trepidum, aut aliquo ſaltem modo de victoria ambigentem in prælium educas, certum quandoquidem ad cladem præſagium fuerit, ſi vincere te poſſe minus credas. Poſtquam autem prælium commiſeris, tuos aſsiduis cohortationibus incita, ſubſidia tempeſtiuè laborantibus ſubmitte, hoſtibus terrorem omnibus modis incute, & vbi acie pepuleris, in victoria tibi ſcias prouide eſſe agendum, quia frequenter fuſa acies diſperſos ac paſsim ſequentes, reparatis viribus interemit, vti paucos ante annos Poloni Ferdinando II. in ſubſidium contra rebelles miſsi, haud procul Poſonio fecêre, & fugientes aciem Gabrielis Battorei, quæ & haſtatos complures & cataphractos habebat, nudi ferè, & velitum more frameis ſolummodò armati, omnes penitus ad internecionem deleuerunt. Iterumq; apud Caſſouiam, cum Duce Franciſco Racocio eiuſdem exercitum, ſimiliter acie ab haſtatis pulſi, reparatis viribus, ſeptem millia interemerunt, quinquaginta duobus vexillis potiti. Sed & nuperrime Bernardus Vaimarienſis, profligatus apud Regenbergam à Ioanne Verdenſi, collectis ſuis fugiẽtibus viceuerſa Cæſarianos profligauit, illumq; ipſum, cum Duce Sauelio cepit. Satis itaq; citò incipis victoriam, vbi prouiſum fuerit, ne vincare; quia ſæpiſsimè etiam victis ira virtuſq; adeſt, ſi nimium inſtans. *Clauſis*, inquit Vegetius, *ex deſperatione creſcit audacia: & cum ſpei nihil eſt, ſumit arma formido.* Hinc Pyrrhus inter cætera præcepta Imperatoria, memoriæ tradidit. *Non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti, non ſolùm, ne fortius ex*

neceſ-

Liſowczy

necessitate resisteret, sed vt postea quoque facilius acie cederet. Denique à præda etiam arcendus miles, quia nimis sæpè obstitit vincentibus prauum inter ipsos certamen, omisso hoste spolia consectandi.

CAPVT XV.

De Resistendo virtuti atque dolis hostium.

VT aduersarium vincas, virtuti illius virtutem, dolo dolum, vel vtrique vtrumque oppone: nam vim vi repellere licet, & dolum auertere dolo: non tamen in fide data licet hostem vindicare, quia sic patentem fraudi portam aperiremus. Exceptis igitur superuentibus, vel incursionibus repentinis ex occasione (quam nunquam Dux exercitus omittere debet) iam in itineribus, fatigatis: in fluminum trásgressione, diuisis: in paludibus, occupatis: in iugis montium, laborantibus: in siluis, sine ordine incedentibus: in cápis, sparsis, atque securis in mansione dormientibus: oportunum prælium semper infertur, cum alijs negocijs occupatus hostis, vt prius interimatur, quàm præparare se possit. Hac in parte diligentissimus fuit Alphonsus Magnus eiusq; exercituum Dux Braccius: & ita contra omnes totius Italiæ Principum conatus, Regnum Neapolitanum possedit, nec vllo deinde modo eijci inde potuit. Apud nos Ostaphæus Dascouicius Cosachorum Zaporosensium omnibus Hordis seu tribubus Scytharũ, cis & vltra Tanaim habitantium, simili vigilantia formidabilis fuit. Bernardus verò Prætificius, licet priuatus nobilis fuerit, Tauricam nihilominus & Bessarabiæ totam barbariem à frœno tenuit. Alexander Missouius cum aliquot millibus equitum totum Moschorum Imperium vltra Album lacum atque Astracanum peruastauit: nec virtuti illius aut dolis vaferrima Russorum gens resistere vllo modo potuit.

Quod ſi verò cauti ſunt aduerſarij, & inſidiarum nulla ſit copia, tunc aduerſum præſentes, ſcientes, videnteſq;, æqua conditione pugnatur, & audacia, fortitudine, animiq; generoſo conatu vincitur hoſtis, licet copijs multo ſuperior fuerit. Ita Boleſlaus Chrobrus contra Roxolanos Criuouſtus contra Pomeranos, Locticus contra Crucigeros, Vitoldus contra Scythas, Zolkieuius contra Moſcouitas, Chodkieuicius contra Suecos, Corecius contra Turcas, infinitiq; diuerſarum gentium Duces, contra ſuos aduerſarios, numero longè ſuperiores, decertarunt.

Cauendum tamen vel maximè in acie, ne ab ala, cornuque ſiniſtro (quod ſæpius in prælijs euenit) aut certè dextro, circumueniantur tui à multitudine hoſtium, vel à vagantibus globis, qui è ſupernumerarijs in hoc aſſeruantur. Quod ſi acciderit, vnum remedium eſt, vt alam cornuq; replices & rotundes, quatenus conuerſi tui, ſociorum terga defendant. Ita dextrum cornu diſpoſuerat Chodkieuicius ad Chotimiam, cum in acie Turcam cum numeroſiſsimo exercitu aduentantem expectaret; eo quòd à caſtris, quæ tergum defendebant, cornu illud paulò in planiciem protenſum eſſet. Et ideo in angulo ipſius extremitatis, ſecundum artem bellicã fortiſsimos collocauerat, inſidiaſq; in ſylua vicina poſuerat, quia ordinariè ibi impetus amplior fieri conſueuit.

Item aduerſum cuneum hoſtium, certis reſiſtitur modis. Eſt enim cuneus multitudo peditum, quæ vincta cum acie primo anguſtior, deinde latior procedit, & aduerſariorum ordines rumpit, quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur. Contra quem, veteres forficem ponebant, vt ſcilicet lectiſsimi milites conferti in V. literam, illum cuneum ex parte vtraque concluderent, & non permitterent aciem perrumpere. Sed nunc tormentis bellicis ortis, cunei non ſolent eſſe in vſu, quia globis ignitis & catenis exploſis, maxime cum damno militum deletur. Durantibus tamen bellis Liuonicis inter Carolum Sudermanum, & Sigiſ. III. Regem

gem Poloniæ, Sueci cuneo ex ſclopetarijs facto, apud Volmariam procedebant contra Polonos, ſed dextrum latus eorum Coſachi ſagittarij valdè offendebant, leuum verò vnica cohors haſtata ita perrupit, vt ex ſeptem millibus vix cladis nuntij manſerint, globis equitum inſuper à tergo eos inuadentibus. Cæterum contra globum vago ſuperuentu incurſantem, non datur aliud remedium, niſi vt alter globus populoſior, vel fortior contra eum emittatur.

Obſeruandũ quoque eſt, ne ſub tempore, quo iam committitur pugna, velis ordines commutare, aut de locis ſuis aliquos numeros ad alia transferre: ſtatim enim naſcitur tumultus atque confuſio, & imparatis conturbatisq; facilius hoſtis incumbit, vt accidit Michaëli Daciæ Tranſalpiæ Regulo, Duci alias bellicoſiſsimo cũ Ioanne Zamoſcio decertaturo qui (recedentibus ab eo Polonis, quod contra patriam pugnare non liceret, qui operam ſuam non niſi in barbaros erant ei polliciti) cum acie Zamoſcij perſpecta, ordines, ſuos permutare vellet, à Zamoſcio interea temporis aggreſſus, prælium amiſit & vix mettertius manus illius euaſit.

Si vero & plures, & fortes bellatores habueris, fronte longa, & quadrato exercitu depugna, vt ex vtroque cornu hoſtem circumuenias, & quaſi in ſinum ſui concludas exercitũ aduerſarij. Ita faciunt Scythæ & Turcæ, quia & ſuis equitibus nimium fidunt, & numeroſos ſemper ſolent habere exercitus.

Quod ſi minus poteris aduerſarium ſuſtinere, noli in aciem deſcendere, niſi prius aut montem, aut mare, aut flumen, aut lacum, aut ciuitatem, aut paludes, aut abrupta in parte vna habeas, ex qua hoſtis non poſsit accedere. Huius rei obſeruantiſsimus fuit Nicolaus Picininus, celebris è Bracciana diſciplina exercituũ Dux, & Ioannes Camenecius Polonicarum copiarum Imperator, qui eo ſtratagemate vſus, non poterat à multitudine Tartarorum ad Viſnioueciam circumueniri, & ſex atque viginti millia barbarorum, parua ſuorum

rum

rum manu inter paludes deleuerat. Vtctoria enim per paucos fieri conſueuit: tantùm eſt vt electi à Duce ſapientiſsimo in his locis, in quibus ratio & vtilitas poſtulat, ordinentur.

Cæterum plerique rei militaris ignari, pleniorem victoriam credunt, ſi aduerſarios, aut locorum anguſtijs, aut armatorum multitudine circumdederint, vt aditum non inueniat abſcedendi. Sed falluntur magnopere: libenter enim cupit commori, qui circumdatus ſine dubio ſcit ſe eſſe moriturum. Cuius rei memor Chmielecius cum ad Burſtinum Tartaros aggrederetur, ab illa parte, qua Tyram fluuium tranſituri erant, vel ſecus fluuium fugituri, nullas inſidias locauerat, vt multitudo perterrita, cui ille par non erat, eo facilius ad præbenda terga conſentiret. Alias etenim clauſi, licet exigui numero, & infirmi viribus, hoc ipſo tamen ſunt hoſtibus pares, quia deſperantes ſciunt aliud ſibi licere non poſſe. Nam vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutem. Suierſczouius qui cum Coſachis ſuppetiatum Iuoniæ Moldauiæ Regulo inerat, cinctus à multitudine Turcarum, ita ex deſperatione pugnauit, vt multa ex eis millia occideret, nec prius in poteſtatem illorum deuenit, quàm omnes ſui commilitones occidiſſent in acie. Et Carolus VIII. Gallorum Rex, è Neapolitana expeditione rediens, cum à confæderatis Italis ad confinia Inſubriæ concluſus eſſet, reſumpto animo, ita obiectos ſibi aduerſarios aggreſſus eſt, vt profligati, pacem ab illo exorare cogerentur, à quibus ille paulò ante, tranſitum liberum obnixè petierat. Non eſt igitur hoſtis includendus cum fugam meditatur, ſed aureus etiam ei pons ſternendus eſt, vt in prouerbio habebat Sigiſmundus I. Rex Poloniæ. Sed & fugæ hoſtili fidendum eſt, nam qui hoſtes decipiunt, poſſunt eos tum iniecta fiducia incautos offendere: tum fugandi ſui facultate tradita, reddere turbatos; tum ſimulata fuga, in locos difficiles ſubducere, hicq; adoriri. Quapropter ſi multi hoſtium paucos tuorum fugiunt; (verùm & hoc ſæpiſsimè ſolet ex vero fieri: neque enim ibi requiren-

quirendus est numerus, vbi animus semel territus, non tam tela hostium cupit declinare, quàm vultum) si pauci hostium multos tuorum adgrediuntur; si hostes præter rationem subitò in fugam se conijciunt; istis casibus insidiæ tibi semper metuendæ sunt: neque vnquam credideris hostem sibi minus constare aut rebus suis non aptè prospicere, sed potius illum te decipere velle, & eo magis periculum declinaturũ esse, quantò debilior fuerit; atque adeò quo minus cautum se præbuerit, eò magis tibi æstimandum cauendumq; fore. Maximè si hostis prædam tibi exponat, intellige escam eam esse, qua irretiare, atque in insidias pertrahare.

CAPVT XVI.

De non desperando, si vel pars, vel totus exercitus fugerit.

QVamuis verissimum illud prouerbium sit. *Timori nulla munimenta satis sunt.* quo maximè in acie milites perculsi, nullam fugiendi metam, nullum finem habent; Duci attamen cordato minimè desperandum est, si pars exercitus ex acie fugerit; nam in eiusmodi necessitate, sæpissimè Ducis constantia, totam sibi solet vendicare victoriam: vt accidit in illa celebri pugna Gruneualdensi cum Crucigeris Prussicis, vbi dextrum Polonorum cornu, quod constabat ex Tartaris Lituanicis ferè nudis, totum penitus diffugerat, nutantib9 & ipsis equitibus Lituanicis, qui leuiter armati non poterant cataphractorum Germanorum impetum sustinere: attamen manente constanter ipso Rege Vladislao Iagellone cum grauiore armatura, victoria penes Polonos stetit: & qui fugerant ex acie, pudore instigante, quod Principem suum in acie reliquissent, obuersi iterum cum hoste strenuè decertarunt. Innumerabilibusq; hoc accidit bellis, & pro superioribus tamen sunt habiti, qui minimè desperarunt: nam in simili conditione, fortior creditur, quẽ aduer-

ſa non frangunt. Attilius Regulis in bello cum Samnitibus, videns pedites ſuos ex acie ad caſtra fugere, cum gladio euaginato eis occurrit, & equitatum eis totum oppoſuit, inquiens, niſi obuerſi pugnaueritis cum hoſte, mecum pugnare debetis. Et ſic animati & perterriti ſeueritate Ducis, hoſtem iterum aggreſsi ſunt, & vicerunt. Metellus verò Celtibericus, ad fugientes milites miſit ſignificans, quod omnes ipſe occidet in caſtris, niſi reuertantur ad locum amiſſum, & hoſtem ex eo deijciant. Quod & fecerunt, timore ac pudore coacti. Seleucus in vltimo prælio facto cum Demetrio Rege, cum videret fugientes ſuos, equo deſcenſo, & galea capiti dempta, vt melius agnoſceretur, proſtrauit ſe in terra, vt per ipſum fugientes irent, & conculcarent ipſum. Quo facto in pudorem & ardorem pugnandi milites verſi, hoſtem vicerunt. Iulius quoque Cæſar fugienti vexillifero, aquilam eripuit, & ſe iubens ſequi, omnes in hoſtem obuertit. Idem & Georius Scanderbegus ſæpius fecit (qui diuerſis in prælijs, ſua manu vltra duo millia Turcarum occidit) & fugientes ſuos in prælium reduxit.

Nonnulli clamore ſublato, & buccinis victoriæ ſignum canentibus prælium reſtituerunt, fugientesq́; quaſi ad ſpolia reuocando ad prælium accenderunt, vti fecit Stephanus Daciæ Regulus in pugna cum Baiazete II. qui aſtu tali valachos ſuos ad ſyluas paſsim diffugientes, ad inſtaurandum certamen reuocauit, animauit, & multa Turcarum millia aput Targouiciam cecidit.

Etiam toto exercitu fuſo pernicioſa clade, reparationis fortuna multis non defuit, & Humiadem contra Turcas apud Albam Regiam decertantem, bisq́; acie iam pulſum, inſigni victoria decorauit. Sed & Iſmalem Soffi Perſarum Regem, cum Selimo I. ad vrbem Taurim in Media pugnantem haud parum viuit, cum reuocatis ex fuga ſuis, Turcas in cæſorum ſpolijs hærentes, ad internecionem ferè deleuiſſet, vt vix ſelimus ipſe euadere potuiſſet.

Dux

Dux igitur confidens & lætus, primò in trepidatione ſuos hortetur ad audaciam, preces miſceat, exemploq; eis in hoſtem primus eat, vbi maximum diſcrimen eſſe videt: memor quòd euentus omnium, aut certè plurium præliorum, inter initia contra illos magis fuit, quibus victoria debebatur Quapropter hic animo opus, vt nullum in tali trepidatione, conſtantis Ducis, aut fortiſsimi militis officium omittas: occurſa pauentibus, retine cedentes: vbi plurimus labor, vnde aliqua ſpes, conſilio, manu, voce, inſignis hoſti, conſpicuus tuis. Ita Boleſlaus Criuouſtus in prælio cum Ruſsis. Ita Vitoldus cum Tartaris ad Boryſthenem, & cũ Crucigeris apud Gruneualdum. Ita Alphonſus Magnus contra Sfortiam apud Caietam & Beneuentum, Bucquoius ad Pragam. Dampierus ad Poſſonium, Guſtauus ad Lipſiam, qui trepidantes ſuos milites, acieq; iam cedentes, non modo retinuerunt ſua conſtantia, ſed & victorias obtinuerunt ſua ſolertia, militum fortitudine. Eapropter Imperator prouidus, ſub ea cautela publico debet Marte confligere, vt ſi quid pro varietate bellorum, vel conditionis humanæ, ſecus acciderit abſq; graui detrimento liberet victos. Nam ſi vicini fuerint colles aut ſyluæ, ſi poſt terga munitio, ſi cæteris abſcedentibus, fortiſsimi quique reſtiterint, ſe ſuosq; ſeruabunt, vt fecerunt ijdem Turcæ, in pugna Varnenſi cum Vladiſlao Rege Poloniæ, & ad Mohatzium cum Ludouico Rege Hungariæ: itemq; cum Campſongauro Sultano Ægypti in prælio apud Damaſcum, & cum eius ſucceſſore Tomumbeio in pugna Memphitica, quos omnes recollectis iã ex fuga ſuis, & audaciam eis addentibus fortiſsimis quibuſque, qui in ſubſidium fuerunt reſeruati, deuicerunt & occiderunt. Sæpiusq; deinceps in bellis Hungaricis fuſas acies ſuas, cum maximo damno Chriſtianorum recollegerunt, & triũphantes de exuuijs ſuis interemerunt. Nam nõnunquã exultantibus, prædæq; inhiantibus maius ſolet eſſe diſcrimen, quàm cum ex exhibita ferocia ſubito in formidinem commutantur.

 Qui-

Quicunque igitur euentus fuerit, colligendi ſunt ſuperſtites, bello erigendi, adhortationibusq; congruis, & armorum inſtauratione refouendi. Qua in re dexterrimi habiti ſunt, Franciſcus I. Sfortia, Robertus Rex Neapolitanus & Alfonſus II. eius filius, tum alij plurimi nominati Duces Italiæ, quibus addam & Michaëlem Regulum Myſiæ. Hi ſiquidē & nouos delectus, nouaq; auxilia, ſubito poſt cladem acceptam, conquirere ſciebant; & quod amplius prodeſt, captatis occaſionib9, in ipſos victores, per occultas inſidias, & ſuperuentus inopinatos, impetus faciebant, atque ita audaciā in militibus reparabant. Neque enim tali in caſu oportunitas deerit, cū pro felicitate ſuperbius & in cautius mentes efferantur humanæ. Et ad hunc modū Marti9 Roman9 exercitū Carthaginenſiū deleuit, quòd duob9 Scipionib9 extinctis, ipſorumq; exercitu profligato, copias quæ apud Martium reſiduæ erant, minus æſtimarent: qui negligentia ipſorum cognita, ipſos ſubitò adgreſſus obtriuit. Videre ſiquidem eſt, nihil tàm facile ſibi effectum dari, quàm id quòd hoſtis non credat accidere poſſe: ſæpiſsimè etenim euenire ſolet, homines inde potiſsimùm offendi, vnde minus timent. Pulchrè T. Liuius Aſdrubalem in pugna aduerſa, officio optimi Ducis fungentem deſcribit. *Ille*, inquit, *pugnantes hortando, pariterq; obeundo pericula ſuſtinuit: ille feſſos abnuentesqúe tædio & labore nunc precando, nunc caſtigando accendit: ille fugientes reuocauit, omiſſamq; pugnam aliquot locis reſtituit.* Similia & Tacitus de Antonio. Nullum in illa trepidatione Antonius conſtantis Ducis, vel fortiſsimi militis officium omiſit; occurre pauentibus, retinere cedentes, vbi plurimus labor, vnde aliqua ſpes, conſilio, manu, voce, inſignis hoſti, conſpicuus ſuis, eò poſtremò ardoris prouectus eſt, vt vexillarium fugientem haſta tranſuerberaret: mox raptum vexillum in hoſtem vertit. Idem fecit Conſtantinus Oſtrogius in pugna cum Scythis ad Caniouiam, Idem Sigiſmundus Batoreus in pugna cum Turcis ad Themeſuariam. Idem multi alij Duces.

Sed

Sed maximum remedium, punire fugientes: ita Camillus ad expugnandum Veios progressus, inquit Liuius. *Omnium primùm in eos, qui à Veis in illo pauore fugerant, more militari animaduertit; effecitq́, ne hostis maximè timendus militi esset.* Ideo Scipio Numantinus sæpius dicere solitus erat, quòd Duces indulgentes, & coniuentes militibus suis, vtiles maximè sunt hosti: animaduertentes autem in socordiam & crimina illorũ, vtiles Reipublicæ: quia indulgentes fiunt cõtemptibiles, sæueri verò obedientem, semper militem habent, & possunt vbique absque mora defendere patriam. Nam sicut medicina quæ amara est, maximè proficua fit ægroto; sic & regimen seuerius paulò vtilius Reipublicæ.

CAPVT XVII.

De Insidijs locandis.

QVi aut corporis vires absque ingenij consilio, aut consilium absque viribus probant, falluntur maximopere, & nec hilum proficiunt. Nimirum omissa prudentia, nihil sapienti calliditate consulitur; viribus deficientibus, nihil rectè consultum proficitur. Vtroque coniuncto non modo repelles aduersarium, sed & desideratam referes ex illo victoriam. Vt enim sublato gubernatore, inquit Polybius, nauis vniuersa cum ipsis vectoribus in potestatem venit: sic vbi in bello hostium copiarum Ducem astu & consilio circumueneris, eodem non raro etiam vniuersum exercitum in tuam redegeris potestatem. Ita Alexander sagacitate ingenij vsus, ex Epirotis aduersus Illirios collocata in insidijs manu, quosdam ex suis habitu Illiriorum instruxit, & iussit vastare suam, hoc est Epiroticam regionem: quod cum Illyrij viderent fieri, ipsi passim prædari cæperunt, eo securius, quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebãt; à quibus ex industria in loca iniqua deducti, cæsi fugatiq; sunt. Le-

ptenes quoque Syracuſanus aduerſus Carthaginenſes, vaſtari ſuos agros, & incendi villas, caſtellaq; quædam imperauit. Carthaginenſes à ſuis id fieri rati, & ipſi tanquam in adiutorium exierunt, exceptiq; ab inſidiatoribus fuſi ſunt.

Imperatis itaque, cibum capientibus, in itinere laſsis, equos ſuos paſcentibus, ac nihil tale ſuſpicantibus, ſuperuentus aſſolet fieri, inſidiæq; negligentibus locantur; quæ & nobis vitendæ ſunt, & hoſti in eiuſmodi occaſionibus pernicies inferenda. Hoc enim caſu oppreſsis, nec virtus poteſt, nec multitudo prodeſſe: quia qui in acie publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimum proſit, tamen ad defenſionem ſuam poteſt accuſare fortunam, vt ad Cannas Conſul Romanus ab Hannibale victus. Qui vero ſuperuentus & ſubſeſſas inſidias paſſus eſt, Culpam ſuam non poteſt excuſare, quia hoc euitare potuit, & per ſpeculatores idoneos ante cognoſcere. Quapropter multi, ſi per ſyluas ituri ſunt, præmittunt qui abrupta vel anguſta occupent loca, ne ibidē ab aduerſarijs patiantur inſidias: de qua re totus plenus eſt Curtius in rebus geſtis Alexandri Magni. Et rurſus poſt ſe præciſis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant, vt aduerſarijs facultatem adimant perſequendi. Ita conſueuerat facere Valachiæ Palatinus Stephanus cum bellum aduerſus Mathiam Regem Hungariæ gereret. Ita noſtra ætate Michaël Myſiæ vltraalpinæ Regulus, cum bello Tranſyluaniæ Principem Sigiſmundum Batoreum perſequeretur, mōteſq; illos præruptos Sicolorum cum exercitu toties huc atque illuc tranſiret; quos etiam à parte Turcica (nam & hos vnà bello laceſſebat) arboribus præciſis occludebat, ne dum hic cum Germanis atque Tranſyluanis rem haberet, a tergo à barbaris inopinatò inuaderetur. Nam qui præcedit, oportunis vallibus, vel ſyluoſis montibus, quaſi poſt ſe relinquit inſidias, in quas cum inciderit inimicus, recurrit ipſe & adiuuat ſuos.

Et quia vtrique penè in itinere ad ſubſeſſas communis

occa-

occaſio eſt, ideo qui ſequitur, auerſis ſemitis, longè antè deſtinat expeditos, & præcedendo aduerſarium arcèt à tranſitu, vt deceptum à tergo & à fronte concludat. Et ita Demetrius Viſniouiecius, Scytas Tauricanos per ſyluam nigram vulgò dictam in Pidoliam incurrere conantes, ad Bohum fluuium, temporibus Sigiſmundi Auguſti Regis, concluſerat & conciderat. Quia in transfretatione fluuiorum, qui præcedit, illam partem tentat opprimere, quæ præmiſſa trãſierat, dum reliqui alueo ſeparantur. Qui autem feſtinato itinere ſequitur, illos qui non potuerunt tranſire conturbat, vt fecit Michaël Glinſcius, dum Scythas fluuium Słuckam tranſire conantes aſſecutus eſſet, quorum paulò ante viginti quinque millia ad Lidam in Lituania profligauerat, inter paludes & loca vliginoſa deductos, temporibus Alexandri Regis. Non ſolùm itaque in obſidionibus, qui vult aut collocare aut euitare inſidias, ſed in vniuerſo genere bellorum, ſuper omnia ducitur hoſtium conſuetudinem explorare diligenter ac noſſe. Oportunitas enim inſidiarum aliter non poteſt inueniri, niſi ſcias quibus horis aduerſarius, à laboris intentione diſcedat, quibus reddatur incautior : interdum medio die, interdum ad veſperum, ſæpè nocte, aliquando eo tempore quo ſumitur cibus, cum vtriuſque partis milites ad requiem aut curanda corpora diſperguntur.

Accidiſſe etiam non rarò conſtat, vt inſidiæ vel ab auibus, vel à puluere proderentur, ſiquidem fieri nequit, quin hoſtis ad te pergens puluerem excitet maximum, vnde quidem ipſius aduentum ſuſpicari poſsis. Sic Duces inſidias ominatos eſſe aliquoties compertum eſt, quòd inde, quâ ipſis pergendum fuerat, palumbas aliaſue aues, quæ gregatim volare ſolent, emigrare, attamen nec auolare, nec redire, ſed per gyros eandem ſemper partem peragere conſpexerant; indeq; exploratoribus miſsis inſidias non ſaltem declinaſſe, ſed hoſti cladem, quam ille molitus fuerat, intuliſſe.

CAPVT XVIII.

De officio Ducis pugna dirempta.

IMperator pugna dirempta si cladem in suis accepit, curet resarcire damnum, vt supra monuimus: si verò victoria potitus est *Primo*, curet castra hostium occupare. Cæsar nullum vnquam hostem fudit, inquit Suetonius, quin castris quoque exueret. Ita nullum spatium perteritis dabat Pompeius, nondum expugnatis hostium castris; nec veram victoriam obtineri, nec Ducem vllum cognomen Imperatoris mereri aiebat. Quamdiu enim hostis vires suas post cladem reparare potest, nondũ est victus; quod illi factu facillimum erit, si fugientes propinqua castra habeant pro receptu. Amurathes itaque Secundus, occiso Vladislao Rege Poloniæ apud Varnã, etsi cladem ingentem ipse quoque passus esset: abire tamen cum saucijs inde noluit, donec post triduum castra nostrorum expugnasset, vt plena de periuro Rege victoria potiretur.

Secundo Victis instet, & territos prosequatur, alioquin victos resumere animos, & ipsos non raro superare victores multoties experientia docuit, præsertim si hoste omisso spolia consectantur, vt accidit Mansfeldio, qui venientes suppetiatum Ferdinando II. Polonos die eadem qua se venisse Imperatori significauerant, nocturno tempore aggressus prope Viennam dissipauerat; sed quia diffugientes in vicinam syluam territosq; non erat prosecutus, ideo illi redeuntem ad suos versus Cremsium, sequenti die, resumptis animis circa meridiem, victorẽ clade ingenti affecerunt, & quinquaginta duo signa cum Duce Anhaltino capta, Viennam miserunt. Hinc Lycurgus olim noluit interfectorum hostium cadauera spoliari, ne prædæ incumbentes milites, pugnam negligerent, quod Germanicos exercitus toties in Hungara clade ingenti

ingenti affecit. Et Hollandi Lyra occupata, dum temere ad prædam se conuertunt, porta vna quæ in hostium potestate adhuc erat neglecta, non sine clade eiecti fuerunt. *Victor itaque non est, qui victoriæ non insistit*, inquit Stobæus, *nec eam gloriam quam iactat exitu belli coronat.*

Tertio. Hoste in acie profligato, statim ad primariam vrbem cum victore exercitu accedat. Ita Ioannes Austriacus profligatis atque cæsis ad Gemblacum confœderatorũ Belgarum copijs, statim exercitum ad vrbem promouit (quam hostes belli sedem statuerant, ac multorum mensium commeatu, armisq; ac telis, ac cætero belli instrumento communierant) eamq́ clade suorum perterritam in potestatem statim recepit. Quod si Hannibal profligatis, aut verius cæsis ad Trasymenum lacum Romanis, statim Romam petijsset, quintum intra diem inquit Florus, in Capitolio epulari potuisset. Quamdiu verò præcipua vrbs salua est, licet minora fortè oppida occupentur, tantum abest vt de salute conclamatum sit, vt non raro etiam illa quæ perdita sunt, iterum facilè recuperentur. Ideo prudentiores quibus cum Repub. aliqua bellum est, statim vrbem principem petunt; quod Carolum V. cum Senenses & Florentinos oppugnaret egisse docent Historiæ. Idem ante Iulius Cæsar fecerat, cum desertam à Pompeio vrbem relictis omnibus alijs oppidis statim inuasisset. Ioannes Andeganensis è contra, in genti prælio victor, minora prius oppida expugnare maluit, quàm regni caput petere Neapolim, interim victus & penè profligatus Ferdinandus respirauit: & cum nouis iterum viribus collectum exercitũ firmasset, Gallos non vicit tantum, sed etiam penitus regno eiecit. *Vrgenda itaque est fortuna, benè cæpta vlteriore conatu promouenda, ne vbi virtuti blanditur otium, labatur è manu inchoatum feliciter negotium*, inquit Basilius Magnus.

Quarto. Vnumquemque ex Ducibus, & primarijs militibus, laudibus & præconijs publicè adornet; suam cui-

que virtutem, suum facinus, grandibus verbis plenisq; gloriarum, magnificè repræsentet. Deinde præmijs quantum potest remuneret, Martialemq; illum vigorem in eis excitet. Denique literis ad Regem suum, aut Rempublicam scriptis, eorum fortitudinē, & animum in pericula promptum commendet; & ad maiores ordines prouehat. Ita faciebat Zamoscius, & mirum quam sibi omnium amorem in Regno conciliauerat.

Quinto. In eos quorū notabilis fuerit ignauia in exemplum cæteris, diligenter animaduertat. Sic enim in posterum peccare metuent, sed fortiter faciendo gloriam ambitiosè adfectabunt, vt næuum ignominiæ abolere possint. Boleslaus Chrobrus desertus in prælio Haliciensi à quodam ex Palatinis suis, reuersus domum, miserat illi pellem leporinam, pensum lanæ, & restem canabeum; eo quod instar leporis ad fugiendum promptus, non esset dignus virili dignitate, sed officio muliebri ad nenda fila compositus; quodque è pugna Rege suo relicto in periculis discessisset, dignus furca putabatur. Palatinus donis talibus à Rege sibi missis receptis, indignū se vita putauit, & ad campanile vicinum abiens, reste sese suspendit. Hinc apud Macedones erat in more positum, vt qui in acie se minus fortiter gessissent, eorum eos ignominiæ gratia capistro cingeretur. Valsteinius verò tribunos qui prælio Lutzensi diffugerant, omnes suspendio necauit.

Sexto. Deo exercituum (idq; inprimis) & victoriarum largitori sacrificia & grates, ac pompas exhibeat, prout tēporis feret occasio. Constantinus Ostrogius quòd Græganicæ religionis esset, nec calleret litteras Latinas, obtenta illa celebri Orsensi victoria, postquā Poloni hymnum Te Deum laudamus decantassent, ille etiam Missam de SS. TRINITATE lingua Sclauonica, propter Roxolanos suos solenniter cantari iussit.

Septimo. Interfectos honestè sepeliat, vt fecit Chodkieuici-

uiciuspoſt victoriam Kircholmenſem in Liuonia, qui hoſtium præcipuis ſumptu ingenti parentauit, & funus toto exercitu deducente præſentia ſua cohoneſtauit, licet illi fuerint aduerſæ religionis. Quo ſanè facto mirificè ſibi hoſtes obligauerat.

Octauo. Captiuos non interficiat, ſed recognoſcat & humaniter tractet, videlitet illuſtriores, & vulneratos in prælio, quos publico ære curare iubeat: Sin autem pecunijs ad magnos publicosq; ſumptus indigeat, æquis diuendere precijs poterit, aut commutare pro ſuæ gentis captiuis. Ita Scythæ nobiſcum, ita Turcæ agunt. Hollandi verò vnius menſis ſtipendio pro eis accepto liberos faciunt.

Nono. Si pugna ſuccubuit, cladem acceptam quantocius reſarcire curet: & è ſuis militibus captiuos omni conatu liberare ſtudeat, vulneratosq; in prælio, tãto magis quàm hoſtes publico ære ſanari iubeat. Iſabella Princeps Belgarum amiſſos nauali prælio apud Bergoſanam milites, clenodijs ſuis oppignoratis, liberari curauit à Batauis, ſummamque ingentem quamuis pro gregarijs inimico miſerat.

Decimo. Non ſolùm præcipuos ex ſuis, aut ſingulos remuneret, qui ſe ſtrenuè in pugna geſſerunt, ſed toti exercitui periculorum fructum ex præda impartiri debet: ſic enim ſpe prædæ paratiores promptioresq; ad pericula erunt militum animi. Romani ex æquo ſuis militibus prædam partiebantur. Hoc modo faciunt Coſachi Zaporoſenſes, etiam illis qui ad diuerſa munera fuerunt in caſtris relicti, partem æquam reſeruando.

Vndecimo. Rebus benè ac feliciter geſtis, ſuperatisq; periculis, conuiuia, epulæ & feriæ militibus concedantur, vt ſuauem bello confecto victoriam eſſe intuentes, viam rurſus ad eam, ardua quæquæ fortiter tolerando ſibi faciant. Ita Alexander M. Babilonia ſubacta, occupataq; Perſ{o}poli. Ita triumphatores Romani. Ita Bizantinorum Impp Duces; & inter eos Beliſſarius & Narſetes, ille Vandalis, hic

Gottis ſuperatis. Ita noſtra demum memoria Sigiſmundus III. expugnato Smolenſco, qui repurgata cadaueribus vrbe publicum ſuis militibus epulum præbuit, & ipſe cum eis menſæ aſſedit; tum more patrio, collaudatis laboribus & fortitudine ipſorum, apprecatisq; votis vlterioribus, erectus in pedes, capite aperto, in ſanitatem ipſorum, poculum exhauſit.

Decimo ac vltimo. Victis clementiam atque omnem humanitatem exhibeat: neque in omnibus rebus, quorumlibet hoſtium poſſeſsiones vexari ac diripi ſinat, ſed aliquando quidem patiatur, aliquando verò prohibeat; quibus eos ſibi amicos efficere poterit. Nam ea demum victoria, & apud Deum, & apud homines, maximùm gloriæ, minimùm inuidiæ habitura eſt, quæ plurimum erga hoſtes humanitatis habet.

CAPVT XIX.

De Præda ex hoſtibus capta.

EXpugnatæ vrbis præda ad milites, deditæ ad Ducem apud Romanos pertinebat, quorum prudentiam lubet hic laudare ſimul & admirari; cum enim ſcirent omnium penè animos communi naturæ vitio, in prædam magis inclinari, quàm in pugnam: nè aſsignatas ſibi ſtationes vlli desererent (quod non vnum Principem & regno & vita exuit) prædam vniuerſam in medium proferre, ante, nihil ſe auerſuros, iureiurando obſtricti, omnes iubebantur. Æquis deinde illa portionibus inter omnes diuidebatur: nec negligebantur, quos aut ægros iniqua valetudo, aut mandatum Imperatoris alibi detinebat; multo minus illi qui in ſubſidijs vel caſtris iuſsi erant manere. Quod ſoli nunc, vti dixi, Coſachi noſtri Zaporoſenſes obſeruant; ſed Poloni reliqui, calones in id plurimos agaſonesq; habent, qui etiam in ipſo ardo-

ardore belli, peſsima conſuetudine, pugnantibus ſeſe intermiſcent cupiditate prædæ, & ſic multoties partim à ſuis, partim ab hoſtibus conculcantur equis, aut ceduntur; vel etiam à peditib9 in ſpolia ruentibus, malè excipiuntur, qui ſibi pro ſuſceptis periculis omnem prædā deberi exiſtimant. Nam equitibus, præcipuè grauioris armaturæ, & pudor prædam attingere, & capitis pœna, ſi ad ſpolianda cadauera, equo deſilijſſet. Nihilominus huius ſæculi bellis plerique tàm eorum qui vincunt, quàm qui vincuntur, ad inopiam rediguntur certiſsimò; nec quemquam belligerando à tot ætatibus ſuam patriam ditiorem feciſſe vidimus præter Guſtauum Regem Sueciæ, qui ſolus in occupandis prouincijs leges antiquorum ſeruare intendebat, & quidquid aſportari poterat, in Sueciam ablegabat: Fecerunt hoc & Bataui aliquoties claſſe Hiſpanica expugnata, prouincijſq; tàm in nouo Orbe, quam in Belgio acquiſitis, vt omnia publico ærario cederent, quæcunque publica in occupatis vrbibus cenſebantur. Reliqui omnes in Europa dum bella inter ſe gerunt, à parte vtraque depauperantur: ſiquidem ſi hic prouincijs ſpolietur, alter opibus exuitur, quod quidem antiquitus aliter, atque victori ſemper aliquid opum & diuitiarum accedebat. Hoc verò inde eſt, quòd prædæ apud nos, non ea quæ apud veteres ratio habeatur, ſed ea omnis militibus cedat. Vnde duo incommoda enaſci ſolent grauiſsima: Vnum nimirum, quod & noſtras prouincias bello deſtruimus, & hoſtiles annihilamus. Alterum, quòd inde miles prædam potius, quàm ordines ſuos, diſciplinamq; militarem ſpectare diſcat. Multa ſiquidem exempla ſunt in promptu, vbi prædæ cupiditate victores qui iam erant, victoriâ excidêre. Romani itaque tanquam authores huius diſciplinæ, vtrique incommodo ſatis proſpexerunt, volueruntq; omnem prædam in ærarium deferri, atque inde eam prout viſum erat diſtribui: eamq; ob rem quæſtores ſuos in exercitu habebant, penes quos præda omnis, atque ſubſi-

dia deponenda erant, inde consul eam tàm militum stipendijs, quàm ægris, saucijs, alijsq; egentibus elargiebatur. Quæ quidem res milites accendebat, vt pro victoria potius, quàm præda pugnarent, quæ profligato hoste viritim, prout quisque meritus esset distribuebatur. Hinc etiam opes illæ Romanorum publico accrescebant, quas Consules, dum triumphos agerent in ærarium conferebant. Tu fac similiter, si & victoria potiri, & rebus tuis exhaustis mederi exoptas. Quod autem semel militi promiseris, caue exsoluas fideliter, ne videlicet aut periculum aliquod, aut detrimentum subeas. Marcus siquidem Posthumius Religiensis, Consul existens, iuerat in Hetruriam, vbi dum arctè ciuitatem quandam obsideret, nec potuisset expugnare, proclamari iussit, prædam omnem militum fore (nam ante hunc casum omnis præda ærario cedebat: postea autem expugnatarum vrbium ad milites spectare cæpit) si vi facta, corona vrbem expugnassent. Pertæsi laborum milites in castris, dum liberalitatem consulis inaudiuissent, accensi spe prædæ, multo sanguine vrbem expugnarunt: cum interim signum datur à Consule, ne prædam attingerent, sed eam ad Quæstores deferrent. Quapropter videntes milites illusos se esse, arreptis saxis Consulem primùm obruerunt, tandem omnes habitatores interfecerunt; prædamq; omnem inter se diripuerunt. ne quidquam reclamantibus & seditionem sedare volentibus tribunis, & cohortium præfectis.

CAPVT XX.

De Captiuis humaniter excipiendis.

IN captiuos multi olim sæuierunt, & hodie sæuiunt nonnulli, sed indecore, more barbarorum. Multos etenim Epidamnios à Corcyræis interfectos scribit Thucydides; & quinque captiuorum millia ab Hannibale occisa fuisse discimus

mus à Dione. Ioannes quoue Tarnouius expugnato in Moſcouia Starodubo, multa captiuorum millia occidere iuſsit, eò quòd duplo exercitum Polonorum ſuperarent, omnesq; ad gerenda arma habiles eſſent. Ego illos Imperatores laudo, qui quos occidere poterant, maluerunt ſeruare: ita Nicolaus Firlei bello Pruſsico cum Crucigeris, captiuos quia infiniti erant, ſtatim ſacramento obſtrictos, ne intra decennium contra Polonos arma ſumerent, dimittebat. Ita Chodkieuicius in Liuonia bello Sudermanico. Ita Koniecpolſcius bello Suecico cum Guſtauo Rege; ita denique Sereniſſimus Vladiſlaus IV. bello Moſcouitico ad Smolenſcum, vbi licet multò plures captiui fuiſſent, quàm noſter exercitus, nil quidquam attamen crudele ſtatui volebat in ipſos, imò ægrotos, omnes, qui quinque millia ſuperabant, ne frigoris intenſitate perirent, ex caſtris hoſtilibus in vrbem trãſportari & curari permiſit.

Durante itaque bello Imperator captiuos non interficiat, vt fecit Turcarum Imp. Oſmanus, ſed cogitet incertos eſſe ac mutabiles fortunæ caſus: diuinum quoque Numen ferocibus ſæpè ſuccenſere. *Naturæ enim*, inquit Nicetas, *iniuriam facit, & humanitatis legem, violat, qui vltra victoriam, & ſuperatis hoſtibus iracundiæ indulget* Scanderbegus inclytus ille Turcicarum viarum oppugnator adeò humanus fuit, vt barbaros illos in prælio captos, menſæ ſuæ admoueret, attentus ſemper ad incertas & mutabiles fortunæ reuolutiones. Quid dicam de Philippo Maria Inſubrium Duce, qui Alphonſum Magnum cum tribus fratribus captum regali pompa ac ſi hoſpitem excepit? Quid de Sigiſmundo III. qui Maximilianum Auſtrium, ad Biciniam in Sileſia per Zamoſcium captum, vti fratrem, in honore ac rerum omnium affluentia Craſnoſtauiæ habuit? qui Magno Moſcorũ Duci Demetrio Suiſcio, per Zolkieuium in triumphum ducto, honorificentiſsimè aſſurrexit, benignè compellauit, ac tandem poſt annos plures in cuſtodia defuncto, pompa regali

ſepul-

ſepulturam parare iuſsit· Sed & Stephanus Rex, Polocia expugnata, captiuos Moſchorum proceres, vltra merita ipſorum (nimium ſiquidem in captiuos crudeles ſunt Moſcouitæ) honeſtè habuit. gregarios verò & vrbicam plebem, quoquo abire placeret, libere dimiſit: additis inſuper, qui ab iniurijs inſultantium eos defenderent

Verumenimuero quia propter dubium præliorum diſcrimen, metu conturbatur ſæpiſsimè exercitus, eapropter Imperator ſi quos captiuos habet ex velitatione corpore præſtantes, animoq; ac virtute generoſos, militibus non oſtendat; ſed eos aut è veſtigio interfici iubeat, ſi barbari ſunt, examinatos in ſecreto, aut vinctos ijs quibus hæc mandata cura erit, diligenter adſeruandos tradat, ne à multis conſpiciantur. Si verò imbelles, & demiſſo abiectoq; animo ſint ante militum ſuorum oculos conſtituat, increpitos prius perterritosq; minaci & toruo vultu ſuo, & quam ignaui ſint & humiles, nulliuſq; precij, ipſe per concionem demonſtet.

CAPVT XXI.

De Interfectis honeſtè ſepeliendis.

IMperator ſiue vicerit, ſiue victus fuerit, militũ occiſorum funebrib9 & exequiijs proſpiciat, neque incuriam, aut occaſionis, aut temporis, aut loci, aut metus nomine prætexat· Nuſquam non laudatiſsimi hac in parte Græci atque Romani fuerunt, qui clade etiam accepta, ſolerti ſanè ſtudio curabant vt interfectorum corpora humarent vel comburerent. Et Nicias Athenienſium Imperator, omnem exercitum ſubſiſtere iuſsit, vt duos tantùm peremptos milites ſepulturæ mandaret. Cimon quoque Miltiadis filius, ſe captiuum exhibere non dubitauit, vt pater ſepulturæ mandaretur. Sed & Vlyſsis generoſa manſuetudo erga defunctum Aiacem, licet hoſtem acerrimum in adiuuando Teucro commendatur,

datur, qui cadauer Aiacis, prohibentibus id Agamemnone & Menelao ſepelire, & vltimum officium amico præſtare volebat. Sancta enim hæc & religioſa circa eos, qui ſic abierunt pietas eſt, eiusq; neceſſaria inter ſuperſtites demonſtratio. Et enim vnuſquiſque militum ſibi ante oculos ponit, eodē modo ſe, ſi forte in bello occiderit, ludibrio deſpectuique fore, & inſepultum ſe remanſurum præſagiens, mortis honore carere, non ferendam putat contumeliam. Quare Turcæ etiam atque Scythæ occiſa ſuorum corpora, maximo conatu ex acie aſportare curant, ne ab hoſtibus ludibrio habeantur, & vel ſepulturæ ea mandant, vel accenſis hoſtium villis concremant. Quodq; Philippum Macedonum Regem legimus, Athenienſibus ad Cherouiam profligatis, captiuos ſuperſtites remiſiſſe, & bello conſumptorum corpora ſepulturæ tradidiſſe; hoc vidimus feciſſe Chodkieuicium in Liuonia propè Rigam, cum inſignem de Suecis apud Kircholmum victoriam obtinuiſſet. Sed fecit hoc & Stephanus Rex patrum noſtrûm memoria captis Lukis in Moſcouia, vbi præceperat, vt calones ſepelirent hoſtes in expugnatione munitionis illius occiſos, milites verò ad reſtaurationem arcis conuerterentur omnes. Zamoſcius quoque in obſidione Pleſcouienſi, cum excurrentes Moſchos cōplures interemiſſet, vltrò ad obſeſſos miſit, vt corpora occiſorū, vel in campo liberè ſepelirent, vel intrà mœnia vrbis inferrent. Quo audito qui in muris erant, laudibus hanc eius pietatem, Chriſtianiq; animi ſenſum magnopere extollebāt. Apud maiores enim noſtros, vix vllum olim militiæ tam ſolenne munus erat, quàm humandi ſuos.

CAPVT XXII.

De Recedendo ab hoſte.

QVomodo ab hoſte recedendum, ſi conſilium pugnæ diſpliceat, nullus vnquam Ducum ſcripſit, aut ſine da-

no suo fecit. Nam disciplinæ bellicæ & exemplorum periti, nusquam maius periculum imminere testantur, quàm cũ recedit aliquis ante congressum ex acie; aut superueniente aduersario castra sua retro mouet: quia tunc & suis fiduciam minuit, & inimicis addit audaciam. Verùm quia hoc sæpius necesse est euenire, vel vt commodiora loca occupentur, vel vt incommoda effugiantur, vel ne copiæ confligere nolentes cogantur; ideo digestis omnibus, quæ ratio militaris experimentis & arte seruauit, quibus modis id tuto posit fieri declarandum esse breuiter.

Primum itaque curandum est, vt tui nesciant ideò te recedere, quia declinas inire conflictum, sed credant arte aliqua se ideo reuocari, vt ad oportuniorem locũ inuitetur hostis, vt facilius superetur: aut certè sequentibus aduersarijs, secretiores collocentur insidiæ. Nam necesse est ad fugã parati sint, qui Ducem suum sentiunt desperare Chodkieuicius superuentus ab octodecem millibus Suecorum, periculosum existimans esse, aut in castris illis manere, vbi in coronam oppugnari posset, aut in aciem cum duobus millibus suorum prodire, cum quibus aduersario resistere erat impossibile, sparsit rumorem inter suos, Curlandiæ Ducem cum duobus millibus auxilio sibi venisse, sed substitisse ad muros Rigenses, quòd non auderet in castra sua venire, audita hostium tanta multitudine, ideò nesse est vt cum illo sese coniungere posit, retrocedendo parumper, ad quem iam miserat vt sibi obuiam veniret. Fictus erat rumor, nam Curlandus ne somniauerat quidẽ de suppetijs Polonis ferendis. Persuasit attamen suis Chodkieuicius, & spe animauit; dispositisq; per aliquot ordines curribus, quibus nostri exercitus maximè abundant, tanquam è munitione aut vallo propugnando, vsque ad mœnia vrbis Rigensis, per duo milliaria Germanica retrocessit, & secus ripam Dunæ in securo suos collocauit, adiutus de nocte à ciuibus Rigensibus, qui ei & tormenta complura, & peditum cohortes aliquot suppeditarunt.

Secun-

Secundo, vitandum eſt ne hoſtes te retrocedere ſentiant, & ſtatim irruant, vt euenit Zolkieuio in Valachia, cum è campis Cetzorenſibus verſus Poloniam mouiſſet. Vt enim ex rumore Turcæ noſtros abire cognouerunt, ſtatim parte ab vna Dacos & Scythas immiſerunt, ipſi parte ab altera cum tormentis bellicis impreſsionem fecerunt: atque ita retrocedentes noſtros inter currus more Polonico diſpoſitos, per octo continuos dies ac noctes vehementiſsimè oppugnarunt; atque demum inſomnio atque aſsiduis vigilijs fractos, cum iam ſedecem milliaria confeciſſent, & patriæ limiti vicini eſſent, perrumperunt, & ex ſeptem millibus, maiorem ferè partem cum ipſo Duce trucidarunt Guilelmus quoque Orangius prima vice cum exercitu in Belgiũ è Germania adueniens, cum aperto Marte confligi cum Hiſpanis non potuiſſet, retrocedere ab hoſte voluit, eo quòd ſuperuentibus Duci Albano eum premere placuiſſet, trigeſies itaque caſtra mutauit, nuſquam tamen clanculo effugere Hiſpanos potuit, quòd ita diligenter tergo ipſius inhærerent, & ad extremum in Hanouia reliquum exercitus ipſius delerent.

Tertio denique aſtu aliquo militari in retrocedendo vtendum, vt cum viribus non poſsis ſaltim ingenio aduerſarium tuum ſuperes. propterea plerique veterum Ducum, ante pedites ſuos equites poſuerunt, cum abirent, vt diſcurrentes aduerſarios videre non ſinerent, quando pedites abſcedebant. Fecit hoc Liuianus magni nominis Dux, cũ Inſubribus parem ſe non videret. Fecit in Moſcouia Lobſfouicius Moſcorum Dux, ſed parum feliciter, cum ad Putiuliam, Polonis Demetrium Principem deducentibus, congredi non auderet. Item, particulatim incipientes a primis, ſingulas acies ſubducebant, retroq; reuocabant, in gradu ſuo manentibus reliquis, quos ſenſim poſtea ceſsimq; ad illos iungebant, quos ſubduxerant. Ita Marchio de Peſcara ad Manfredoniam, durantibus bellis inter Gallos &

Hiſpanos in Regno Neapolitano. Et primùm aliquanti exploratis itineribus, noctu cum exercitu recedebant, vt hoſtes die orto, cum intellexiſſent, non poſſent compræhendere præcedentes. Præterea leuis armatura præmittebatur ad colles, à qua ſubitò tuto reuocaretur exercitus: & ſi hoſtes inſequi voluiſſent, à leui armatura, quæ antea occupauerat locum, additis equitibus fundebantur. Nihil enim periculoſius exiſtimatur, quàm ſi inconſultè inſequentibus, ab his qui in ſubſeſſa fuerint, vel ante ſe parauerint, obuietur. Hoc enim tempus eſt, quo oportunè collocantur inſidiæ, quia aduerſum fugientes, maior audacia & minor cura eſt: iam autem neceſſariò amplior ſecuritas grauius ſolet habere diſcrimen. Iulius Cæſar hac in parte ſummus magiſter fuit, qui ſæpius caſtra mouendo, ita exercitum benè ordinabat, vt nuſquam damnum ei inferre hoſtis potuiſſet, licet & à tergo & à lateribus ei ſemper immineret; præſertim cum bellum cum Pompeio, Petreio, & Affranio, Ducibus veteranis gereret. Vnde ad Gergouiam audacius milites ſuos ſuccedentes, grauiter repræhendit, quòd plus ſe, quàm Imperatorem de victoria, atque exitu rerum ſentire exiſtimarint.

Nonnulli, multis accenſis ignibus recedebant, quia ſic adhuc conſiſtere exercitum hoſtes exiſtimant. Ita Tuorouius ad Medziboſsiam in Podolia, quòd Scytharum multitudini impar fuiſſet, & non niſi ſuperuentibus eos aggredi placeret. Ita Aurangius in Belgio, cum ab obſidione ciuitatis Leodienſis, receſsiſſet, datis inſuper tergiductoribus in mandatis, vt ſuburbanam ædem, D. Laurentio dicatam amburerent.

Etiam nonnulli ex antiquis fuêre, qui hiſce anguſtijs circumuenti, dum ſe ſubducere ſecurè non potuiſſent, foſſam poſt ſe ducerent, eam palea lignisq; replerent, atque ignem inijcerent, hoſteq; ea ratione retardato, flumen traijcerent, aut ſeſe cum toto exercitu occultè ſubducerent. Vti nuper-

rimè

rimè Dux Suecorum Bannerus fecit, qui ad Albim prope Torgam oppidum castra sua communierat: superuenientibus autem Cæsarianis, quòd ad resistendum se imparem videret, igne sic infossis & vallo excitato, fluuium superauit, & non sentientibus aduersarijs ex Turingia in Pomeraniam abiuit. Timori enim nulla munimenta satis sunt, proinde ingenio quærenda ad euadendum via, vt te saluare possis.

CAPVT XXIII.

De effugiendo, cum securè recedere non poteris.

PRobatũ toties experientia, nunquam sine aliqno discrimine reuocari exercitũ, ac receptui signũ dari, vt capite superiori diximꝰ, quamuis id scitè, & militariter peragatur. Iam autem victoria magno empta non est victoria, interdũ enim felicius est non assequi, quàm nimio mercari quod ambis. Quid si certum periculum & interitum tuum vides? clanculum fuge, & rebus te melioribus serua: fecerunt hoc maximi quique Duces, neque tu erubesce, quia miles fugiens iterum pugnabit vt Cicero dixit, & tu poteris cum meliori occasione vti fortuna tua. Quintus Sertorius pulsus acie à Q. Metello Pio, ne fugã quidem sibi tutam arbitratus, milites dispersos abire iussit, admonitos in quem locum vellet conuenire quibus deinde fuit nimiũ Romanis grauis ac molestus. Prout & Bassa ille Turcicus, qui anno sequenti post insignẽ illam victoriam Naupactensem non erat ausus cum triremibus Christianorũ congredi, sed explosis simul omnibus tormentis bellicis, triremes suas retro remibus egit, cum Christianorum oculos fumus impediuisset, & sic effugit. Postea dispersis confœderatis, & non valentibus resistere solis Venetis, omnia maria infestauit.

Triphon verò Syriæ olim Rex, victus ab Antiocho acie, per totum iter fugiens, pecuniam sparsit, atque ita sectantes

equites moratus, ad munitionem effugit. Quod ipſum eti-am faciens Seriffus, à Rege Marochitano profligatus, inſe-quentium Arabum manus euaſit, & reſtaurato exercitu de-inceps vtrumque regnum tam Feſſæ, quàm Marochi ſolus poſſedit.

Hannibal quoque aſtuum militarium & dolorum vaferri-mus fabricator, exercitum in Apuliam retracturus, noctu caſtra mouit. P. Æmilio & Varrone prope ipſum caſtrame-tantibus, quod efficiens extingui lumina iuſsit, & quædam impedimenta è tentorijs auferri noluit, quo vel hoſtis diſceſ-ſum non ſuſpicaretur, vel ſuſpicans aliquem ſubeſſe dolum timeret, haud dubium eſt.

Dux Albanus pugna ad Gemingam in Friſia Orientali cum Ludouico Naſſouio commiſſa, cum hoſtem caſtris e-xuiſſet, & per Amiſiam fluuium fugientes, victor inſectare-tur, Naſouius vt Albani manus euadere poſſet, arma ac ve-ſtes, quas illo ipſo induerat die, fugiens depoſuit, vt pro mor-tuo habitus, quæri deſineret.

Philippus verò in Epiro victus, ne fugientem eum Ro-mani premerent, indicias ad ſepeliendum eos qui cæſi erant impetrauit; & ob id remiſsioribus cuſtodibus clam euaſit. Simile quid fecit Guſtauus in Pruſsia, arctè à Polonis ad Der-ſauiam preſſus, miſit qui tractarent de pace, ipſe verò inte-rim cum exercitu nocte illuni Viſtulam ſuperauit, & ſecurè euaſit. Secutus forſan conſilium Liſandri Lacedæmonij, qui dicere ſolebat, *vbi non poteſt pellis leonina, ſuccedat vulpi-na.* Et quod Carbo dicere ſolebat de L. Sylla, quòd in eius animo nidum haberet leo & vulpes, id nos de Guſtauo Rege dicere poſſumus, quòd & vir fortis erat, & nuſquam ſine aſtu aliquo militari arma in manus ſumebat. Nam & populo-rum genios, & locorum ſitus, & temporis oportunitates ex-actè cognoſcebat, atque illis pro ſua cõmoditate vti ſciebat.

Current ergo Duces, vt vbi viribus efficere non poſſunt quod intendunt, id ingenij ſolertia conſequantur: & vbi ho-

ſti

sti resistere ob certas causas non audent, temerè in periculũ suos nõ adducant; sed vel recedant in loca securiora, fortiter & per subsessa repugnando, vel vbi honestè & cum damno aduersarij resistere non poterunt, ingeniosè effugiendo. Sẽper autem curent, vt seruatis exactè ordinibus agmen procedat, atque hoc quidem noctu maximè. Nam vt Cyrus apud Xenophontem inquit. *Turbari per noctem longè maius negocium est, quàm interdiu, & emendatione difficilius, cuius rei gratia, tum taciturnitas exercenda est, tum ordo custodiendus.* Id quod suo malo & pessimo publico didicit Metellus, qui magnam stragem Romanis attulit, quòd noctu agmine confuso incideret: de quo Sallustius. *Ipse (*Iugurtha*) cum delectis equitibus Metellum sequitur: nocturnis & auijs itineribus ignoratus, Romanos palentes repente aggreditur, eorum pleriq; inermes cadunt, multi capiuntur, nemo omnium intactus profugit.* Quapropter Cosachi Zaporosenses & noctu & interdiu maximum silentium in castris suis seruant, & ita ordines suos diligenter custodiunt, vt extincta passim disciplina militari, soli videantur veterum Romanorum belli scientiam callere. Vnde & in superuentibus de nocte faciendis sunt boni, & in effugiendo semper cauti.

CAPVT XXIV.

De cladibus acceptis sarciendis.

HAbet has vices conditio mortalium, vt aduersa ex secundis, secunda ex aduersis nascantur. Mors communis & victum sæpe erigit, & affligit victorem. Infirmi itaque ingenij est lapsu aliquo, summæ rei diffidere, cum exiguis momentis subito inclinentur omnia quæ in bello geruntur. Etsi igitur vniuersus fuerit cæsus exercitus, incolumis modò sit saluusq; Imperator, multas sæpe fortuna occasiones largitur, damna eiusmodi casibus accepta, resarciendi

endi ac vires reparandi. Hinc prouerbium. *Facile exercitum inuenit miser Imperator.* Igitur spem non proijciat, nec omnino turbetur, sed occasionem obseruet, detrimentis & cladibus acceptis sarciendis oportunam, si fugato suo exercitu sospitum animos solari ac reficere voluerit. Sæpenumero enim re benè gesta incautiores ac remissiores fiunt milites, & aduersarias, quamuis in proximo sint despiciendo, circa res suas negligentes, ac nimium securi esse solent. Vnde fit, vt res secundæ interdũ magis, quàm aduersæ noceant. Qui enim aliquando succubuit, pericula in quæ iam incidit, alias cauere didicit; at qui nullam adhuc calamitatem pertulit, nõ benè res custodire prosperas edoctꝰ est. Nec si superior euadat, tantam adhibebit prudentiam pericula cauere negligens, quantam adhibuerat, vt hostes incautos & segnes opprimeret. Itaque tempestiuus metus, prudens securitas est: nimius verò contemptus, temeritas insidijs facilè excipienda. Cum autem fortuna per vias inflexas & incognitas incedat, idcirco nemo frustra desperare debet, sed semper meliora sperare, in bellis præsertim, vbi vis & potestas fortunæ maior apparet. Siquidem si multi exercitus vna sola voce, vel falsa quadam specie, in fugam fuerunt cõiecti; multi cum victi essent, denuo victores extiterunt. Michaël Palatinus Moldauiæ, toties à Rudolpho Imp. & Sigismundo Batoreo victus in Transyluania, à Turcis in Bosna, à Polonis in Valachia, nusquam tamen animum despondit, sed semper audacior consurrexit, & clades acceptas ita vlcisci conabatur, vt non semel fuerit visus victor, & prouinciarum circumiacentium Dominus. Sic robur animi incredibile laudatur in Vitoldo Lituaniæ Duce, qui cum Scythis; Crucigeris, tàm Liuonensibus, quàm Borussicis; cum Russis & Ducibus Moscouiæ, bella asidua gerens, toties acie pulsus, prouincia expulsus, carceri teterrimo inclusus, indefatigabili tamen animo semper iras reassumpsit, bellum vltrò intulit, & clades acceptas breuisimo temporis spacio sarciuit.

uit. Idem ſcribit de Vladiſlao Locτico Rege Poloniæ Martinus Cromerus. Idem de Carolo Audace, qui ſub eo ſeptem annis militauit Philipp9 Cominæus. Idem de Cazimiro Iagielonide, filiorum eius præceptor Ioannes Dlugoſſus, quem accepta ad Choiniciam clades adeo non fregit, vt magis animaret non in Crucigeros ſolummodò Pruthenicos, ſed in Liuonienſes etiam, in Moſcos, Scythas, Valachos, Hungaros & Bohemos. Quid de Ludouico Naſſouio, Mauritio, & Henrico fratre illius, quid de Bernardo Vaimarienſi, Gabriele Betlenio, & Duce Masfeldio dicam? *Viles illi ſunt, qui fortunæ ſuccumbentes*, inquit Zeuecotius, *calamitatem ſuam deplorare malunt, quàm vlciſci.* Egregius & nomen iſtud meretur Imperator, non tàm accepti mali meminit quam ei ſtudet mederi. Apud Tacitum lego, *fortes & ſtrenuos etiam contra fortunam inſiſtere ſpei, timidos & ignauos ad deſperationem formidine properare.* Certiſsimum itaque magni animi indicium eſt, fortunæ non cedere, proſpera non extolli. Bene Vegetius. *Fortior creditur quem aduerſa non frangunt.* Qualis erat Ferdinandus II. qui à Friderico Palatino Rheni, Regno Bohemiæ exutus; à Gabriele Bethlenio Principe fœdifrago Tranſyluanorum vix non tota Hungaria ſpoliatus; à Guſtauo Suecorum Rege vniuerſo quaſi Imperio priuatus; inſuper vexatus à Dano; inuaſus à Gallo; turbatus ab Anglo, Turca, ſubditis Principibus, vrbibus Electoribus Imperij, Venetis, atque demum ruſticis rebellibus; omnia tamen conſtanti animo tulit, ac tandem diuinitus adiutus, omnes omnino ſuperauit, profligauit, ſuæ poteſtati ſubiecit, & victor ac triumphator moriens palmam filio non abſimili Ferdinando III. vna cum ſceptris Regnorum, & Imperij, tradidit. Verè de illo dici poteſt, quod de Iulio Cæſare Salluſtius ſcriptum reliquit. *In te præter cæteras vnam artem egregiè mirabilem comperi, ſemper tibi maiorē in aduerſis, quàm in ſecundis rebus animum fuiſſe.* Vt nihil ſupra eum Mithridates Rex Ponti videatur habere, qui toties

vict9, roties victor exstitit, & ad extremū à Pompeio Magno, prælio superatt ingenti (vt testatur Vellei9 Paterculus) ad amicos minimè desperans dixit. *Omnis mihi etiã aduersa, cuius author Pompeius esset, fortuna tolerabilis est futura, non enim est turpe ab eo vinci, quem vincere esset nefas neque ei inhonestè aliquem submitti, quem fortuna super omnes extulisset.* Ioannes verò Magnus Dux Moscorum, ad Venam in Liuonia à Polonis profligatus, quod castra, & in eis tormenta bellica eximij precij & laboris amisisset, ad potentiam suam ostendendam pertinere existimans, nihil à fortuna ademptum sibi videri, quod non breui à facultatibus suis, insigni cum accessione expleri posset, mox alia, & complura præterea, ijsdem insignibus & nominibus conflari iussit; militemque per omnes suas prouincias scribi continuò mandauit, vt cladem acceptam quantocius resarciret. Robertus verò Brusius Scotorum Rex, duodecim continuis quasi prælijs superatus ab Anglis, nunquam vincendi animum aut spem abiecit, donec penitus patriam à iugo hostili liberaret.

Notandum hic erit, vt in eiusmodi euentu, fuga instituatur in castra, quæ in futuras clades ante pugnam muniri, & præsidio firmari solent. Iam autem reditus in castra fugæ speciem non habet, nec victos nos esse arguit, quia poterimus omnibus Stratagematis vti, vt victoriam à nostris partibus stetisse hostibus persuadeamus. Ita Consaluus Magnus à Gallis in Regno Neapolitano profligatus primùm in castra refugit, deinde cautior in omnia factus, Gallos toto Regno eiecit. Et Zolkieuius prælio Cetzorensi, multitudine barbarorum pressus, in castris se saluauit, saluauissetq; ad extremum, si in eis ad tempus sese retineret. *Ita sæpè est cernere eos*, inquit Polybi9, *qui superiores iam iam videbantur euasisse, mox vniuerso prælio esse victos: alios contra, qui per initia offenderant, postmodum mutata rerum facie, summæ rei victoriam sua solertia præter opinionem omnium esse consecutos.*

CAPVT

CAPVT XXV.

De Inducijs faciendis.

INter exacerbatos hostes, reconciliatæ amicitiæ fidē plerumque lubricam atq; infirmam esse, experientia docemur. Proinde Imperatoribus familiaris est ars, temporis lucrandi causa, pacem, vel fædus, induciasue aut transactionem speciosis & irritis nominibus iactare, homines suos mittere; qui vbi innexis studiò difficultatibus, aut concessis leuioribus, negocium eòusque protelauerint, vt interim licuerit domino prouidere rebus suis, cum ad causæ caput ventum est, non posse se de eo, sine nouo mandato agere, aiunt. Propterea Thucydides monet, ut cura geratur, ne colloquiorum de pace prætexto, insidiæ aut proditiones velentur; vel rei tantùm suæ ac tempori studeat inimicus. Certissimum enim est non magis à pace abhorrere eum, qui in exspectatas planè, & nimis faciles conditiones proponit, quàm qui nimis iniquas. Vtrasque Bethlenius Ferdinando II. nobis tam in Prussia, quàm in Liuonia proponebat Gustauus, modo deluderent incautos. Quapropter ego illos prudentes esse iudico, qui quod per legatos vrgent, vel statim fieri, vel statim volunt negari. Nam tempus quod ad deliberandum petitur, insidiosum plerumque est; & ideo diligenter antè, in omnia inquiri oportet, quàm id concedatur.

Imperator itaque dum se superiorem suo aduersario esse videt, aut eum nondum benè paratum ad prælium probè nouit, inducias nullo modo faciat, neque tractationibus pacis tempus consumat, sed progrediatur in suo proposito firmiter. Aut si omnino hostis conditiones pacis vel induciarum exigit, commissarios ad id in loco securo asignet, ipse verò nihil de conceptis suis progresibns contra eum omittat. Ita faciebant Turcæ cū ad Chotimiam per duas aut tres

ſeptimanas cum Polonis de pace tractarent: continuè etiam caſtra noſtra oppugnabantur, noſtrique de noctu ſuperuentus in caſtra eorũ faciebant, commiſsarij verò interim conditiones pacis moderabant. Cumq; caſtra noſtra nullo modo expugnare potuiſſent, & iam hyems aduentabat, tempusque miſsionis in hyberna imminebat, quo aduueniente, funes tentorij Imperatoris ſui Turcæ præcidere ſolent; & rebus ſuis conuaſatis, contra omnem illius voluntatem abire tumultuariè ſæpius conſueuerunt. Ne aliquid inde damni naſceretur, ad pacis condiciones ſeriò deſcenderunt, & ponte nobis relicto, impedimentiſq; compluribus, priores domum abierunt.

Quod ſi verò Imperator Inducias fecerit, & eas ſubſcripſerit ſeu ſcriptas per commiſsarios approbauerit, nullam interim impreſsionem fieri iubeat, ſed in omnibus fidem hoſti ex integro ſeruet. Nihilominus tamen cuſtodijs poſitis prouidè ſibi caueat, ſiue induciæ ſint diuturniores conſtitutæ, puta ad annos aut menſes, ſiue breuiores, ad dies ſcilicet aliquot, aut horas (quales ſæpiꝰ Germani pugnando defeſsi, ſtatuebant tempore prælij cũ maioribus noſtris, cũ in Pruſſia pro Crucieris Teutonibus bella nobiſcum grauiſsima gererent. Et accidit vt in pugna Pucenſi, quæ tota die durauit, incipiens ab ortu ſolis, vſque ad occaſum, ter ex condicto per horam integrã qualibet vice eiuſmodi induciæ fuerunt, ſeu ceſſatio veriùs à prælio & morte) ne quid fraudis in te aut inſidiarum hoſtis moliatur. Infinita enim ſunt exempla, quomodo Reges & Principes poſt diuturna bella, aut acerrima euentu, pacis dulcedine capti, dum induciarum tempore negligentiores fuerunt, in grauiores poſtea quàm belli tempore calamitates inciderunt. Itaque ex vero eſt, quod Seneca ſcriptum reliquit. *Nunquam Imperator bonus ita pauci credit, vt non ſe paret bello, quod, etiamſi non geritur, indictum eſt.*

Dum verò de pace aut inducijs tractatur, armiſtitium, in

interea temporis Imperator non faciat, neque vrbis obsidionem relinquat, nisi rebus ia in toto conclusis. Ita Stephanꝰ Rex, Moschorum legatis in castris illius aput Lucos de pace tractantibus, & tempus solummodò in vtilibus quæstionibus protelantibus, vrbem in oculis ipsorum expugnauit. Quod si te à tergo, aut domi difficultas aliqua premit, pacem ne sperne, & inducias paciscere. *Melior enim*, ait Liuius, *tutiorq́; est certa pax, quā sperata victoria. Illa in tua, hæc in Deorum manu est* Paulo Aemilio ne cum superato Perse, & iam facilè, vt existimabant, penitus delendo, pacem iniret, suaserunt amici. At is respondit, *notum sibi esse, sæpè eos quorum res fractæ esse putantur, vltimis viribus, quas fortunæ ante non commiserunt, sibi salutem, victoribus damnum aut perniciem parere. Malle se ideo parcere supplici, quàm cū desperante ideoq́; alacrius pugnaturo dimicando tentare fortunam*. Raro nempe bellum, eò quo euasurum putatur, euadit; & Vladislaus Iagello post victoriam Gruneualdensem quia cum obsessis Mariæburgi, pacem concludere noluit, bellum vsque in nepotes illius cum Crucigeris durauit. Maluit ideo Totilas iterum Romæ victor Paulo Cilici, qui cum quadringentis equitibus Adriani molem occuparat, vltrò offerre, vt, vel equis & armis traditis ipse & milites abirēt incolumes (quòd ob agentem Constantinopoli cum liberis vxorem, cum socio vnico Paulus fecit) vel retentis omnibus in partes suas militaturi transirent.

CAPVT VLTIMVM.

De Imperatorum hinc inde collocutionibus.

QVia non semper Duces pugnant, sed sæpè per Inducias, aut casu aliquo positis armis, cum amicis aut hostibus loqunntur, vbi falli, seu agreste vel ineptum loqui aliquid, turpe est. Vt igitur in prodeundo ad hostem, existima-

tio eſt ſeruanda, ita & in collocutionibus cautio ſemper eſt adhibenda. hoc eſt. Vt in medio exercituum ſeu caſtrorum. Vt cum eximijs militum. Vt ſplendido armorum ornatu. Et vt æquo ſpacio à ſuis militibus. Romani in hoc prudentes fuere, ſed maximè Iulius Cæſar, quo neminem ſcio meliorem moderandis militiæ habenis, imò nec parem. Is igitur colloquium ſuum cum Ariouiſto Germanorum Rege, ita deſcribit. *Planicies erat magna, & in ea tumulus terreus ſatis grandis: hic locus æquo ferè ſpacio ab caſtris vtriſque aberat, eò, vt erat dictum ad colloquium venerunt. Legionem Cæſar, quam equis deuexerat, paſſibus ducentis ab eo tumulo conſtituit. Itemque equites Ariouiſti pari interuallo conſtiterunt Ariouiſtus, vt ex equis colloquerentur, & præter ſe, denos vt ad colloquium adducerent poſtulauit &c.* Omnes hic requiſitæ ad ſecuritatem conditiones à parte vtraque obſeruatæ: quod non fecit Sigiſmundus III. cum è Polonia in Sueciam iterato iuiſſet, Carolumq; patruum ſuum, quem inde ante paucos menſes abiens Regni Gubernatorem fecerat, tunc iam hoſtem factum, venientem cum exercitu contra ſe, pro virili excepiſſet. Itaque egreſſus ex arce Lemcopinca, cũ illa manu Polonorum quam ſecum habebat, publico prælio Martis aleam experiri maluit, quà menijs debilibus vetuſtate inopinatò includi, ſine milite, ſine munitione: Siquidem eò vnica tantum cum naui appulerat, claſſe tota tempeſtate diſiecta Igitur poſt longum & acre certamen, quod in diem Dominicum inciderat, cum pro Rege ſuo omnes Poloni in acie cadere deſtinaſſent, nec vllus hoſti loco ſuo cederet, Carolus ſub tempus meridiei ſanguini ſuorum parcere volens, Sigiſmundum nepotem ad colloquium euocauit, acceptiſq; ſecum duobus armatis, ſecus decurſum fluuij ad littus maris longe à ſuis caſtris proceſsit, quo etiã Sigiſmundus Rex cum duobus Epiſcopis Polonis perrexit, tandemq; & ab his grandi ſpacio remotus, vltra duas horas colloquium cum patruo habuit. Imputabant hoc Regi ſuo prudentiores, & male ab

eo eſſe

eo esse factum clara voce dicebant, quod contra militiæ instituta, & nimium longè à suis recesserit, & contra viros armatos ac robustos, duos secum Episcopos inermes, & ex pridiana nauigatione pessimè valentes assumpserit, qui præter sanctioris vitæ professionem, natura etiam imbelles fuerant. Quod si itaque ille, vt in cætera perfidus erat, in personam quoque Regis violentius quidquam agere statuisset, Antistites illi, nihil prorsus adiumenti ipsi dedissent. Melius, & cautius longè, cum filio eius Gustauo Rege Sueciæ, Christophorus Radiuillus in Liuonia ad colloquium accessit: parem quidem vt & ille numerum militum, secum habens, sed selectissimorũ; & qui Suecũ in admirationem raperent. Erant enim quique præstabiles iuuenes, robusti, decori, proceri, atque splendidis armis insignes. Iam autem sæpe inspecta parte, de totius rei præstantia iudicari solet: atque hinc hostium Imperator, non tantùm de ijs quæ audiuerit deliberabit, quantum illis quæ viderit, terrebitur. Quod etiam accidit Gustauo, qui cum Hastatos nusquam vidisset, petijt à Radiuillo, vt totùm exercitum lustrare posset, Annuit hic, & ille existimans linguam suam Radiuillo non esse notam, cum multò inferiores numero Polonos suis copijs cerneret, ad Campiductorem suum Comitem de Pontibus, *si mei* inquit *milites tam fortes ac strenui essent, non modò pacem à Radiuillo non exposcerem, sed extemplò Turcæ etiam ipsi bellum indicerem; at nunc cedendum tempori & necessitati*, Cui Comes *non dubitet maiestas vestra, quos enim virtute superare non potuimus, tractatione pactorum facilè eludemus.* Zamoscius quoque in Campis Cetzorensibus cum Kazigereio, Tauricanorum Scytharum Principe, post longum certamen ad colloquium deueniens, obsides viros præstantissimos barbaris misit, venientem vero ad se Principem illorum, quem illi Chanum vocant, non ad colloquium modò, sed & ad mensam suam admisit, donatumq́, munificentissimè cum suis comitibus, ad Pacem cum Polonis seruandam seriò adhortatus est.

Oportet

Oportet itaque cautiſsimum eſſe Imperatorem, alioſq; magnos viros in congreſsibus & colloquijs cum aduerſario, ne ſe imprudenter in hoſtium manus miſiſse dici poſsint. Quapropter, quoties in conſpectum hoſtis prodire voluerint, vel vt cum eo ſermones aliquos miſceant, vel vt eum de quibuſdam rebus audiant, dent operam, vt ſecum prodeant quoque ſelecti viri, & prudentes. Narrat Tacitus, quòd cum Cæſar cum Arminio bellum in Batauia haberet, inſtituto colloquio inter Cerialem Ciuilemq; aduerſarum partium duces, ſciſſo Vahalis fluminis ponte, in eius abrupta progreſsi, colloquuti ſunt. Ludouicus quoq; XI. Galliæ Rex, cum ſuo Equitum Magiſtro, quo cum ſimultates exercebat, in colloquium deſcenſurus, pontem amni cuidam imponi iuſsit: in eo medio cancellatæ velut feneſtræ factæ, vt conſpici inter ſe, exaudiriq; colloquentes poſſent, ac dextræ interiungi. Sed & Ludouicus Sfortia Mediolani Dux, cum Galliæ Rege non aliter congredi volebat, quàm in fluminis cuiuſdam medio, vbi pons aut nauibus, aut alia ex materia ita ſtructus eſſet, vt inter vtrumque firmum ac robuſtum ex lignis vallum intercederet: quia frequentiſsimè in eiuſmodi congreſsibus fraudes interuenire ſolent. Et primo bello Punico, cum primùm mare populus Romanus ingreſſus eſt, Cornelius Aſina Conſul, ſimulato colloquio à Pœnis euocatus, interceptus atque oppreſſus fuit. Poſterioribus verò ſæculis Albertus Comes Francorum, à Ludouico Bauaro in arce quadam obſeſſus, iuramento etiam addito, fuit ad colloquium ab Othone Moguntino Archiepiſcopo euocatus, & proditus Ludouico ad plectendum caput. Omitto quomodo olim Pharaſmanis Iberiæ Regis filius, ad decipiendum Mithridatem Armeniæ Regem, auunculum ſuum fœdus confinxit, & ad colloquium auocatum, vita priuauit vnà cum vxore & liberis. Quomodo Paches Dux Athenienſium, Hippiam Arcadum Ducem, in colloquio comprehenſum ſagittis confixit. Quomodo infiniti alij,

ſuos aduerſarios colloquiorum cauſa in inſidias traxerunt. Equidem multis ſimulationum inuolucris tegere, & quaſi velis obtendere homines ſciunt adgenitæ prauitatis indolem: lingua aliud ſæpè loquitur; aliud tacito clauſum pectore reconditur. Sub humana effigie, ferarum ſæpè animi: ſub Angelicæ pietatis larua, diabolicæ malitiæ fœditas deliteſcit. Quare cautus ſit Imperator, & cum omnia benè prius examinata in bello agat, tum ad colloquium quoque circumſpectus cum hoſte accedat: quia valdè ſunt prona ad fallendum hominum ingenia, non quorumlibet modò, ſed Regum quoque & Imperatorum: quoque potentiores ſunt Principes aut Duces, eo maior eſt inſidijs & improbitati locus.

SIMONIS STAROVOLSCI INSTITVTORVM Rei Militaris LIBER QVINTVS De Bello Nauali.

CAPVT PRIMVM

De Apparatu Naualis Belli.

ERRESTRIS prælij rationibus absolutis, naualis belli artes describere statuimus, quas tum ex vsu præsenti, tum ex diuersis authoribus, pro publica vtilitate collegimus. non quidem ita sufficienter, aut scienter, vt omnibus placere possimus, sed saltim vt ijs qui vsum nauigationis non habent, & tamen maria possident, aliquem modum parandæ classis, & facilem viam debellandi Turcas vicinos, indigitemus. Optimum etenim quemque niti & contendere decet, vt vel aliquo modo Reipublicæ prosit; & commune bonum, quo potest meliori modo, consilio, studio, & opera, promoueat, defendat, conseruet. Romani itaque omnibus exemplo esse

esse poterunt, qui terrestrib9 bellis potentes, nō aliter hostib9 suis extra Italiā existentib9, terribiles esse poterant, nisi nauibus paratis; nec orbis prouincias possederunt, nisi conscenso mari. Hi itaque dilatato Imperio suo vltra maria, & tropicos Solis, pro decore & vtilitate magnitudinis suæ, non propter necessitatem tumultus alicuius, classem parabant ex tempore, ita vt intra dies triginta, aut minus interdum iustum in mare exercitum emittere possent, triremium septuaginta vel octuaginta Ne autem aliquando necessitatem sustinerent, semper habuerunt classem præparatam, in omnes occurrentes casus, vti modo habere solent Veneti, & in armamentario & in excubijs sinus Adriatici. Illorumq; exemplo Batavi, Genuenses, & diuersi Principes, tum Asiæ, tum Europæ. Nemo enim bello lacessere, aut facere audet iniuriam ei Regno vel populo, quem expeditum & prōptum ad resistendum vindicandumq; cognoscit. Promptior autem vlcio esse non potest, quam cum nauibus emissis eò exercitu in vno aut duobus diebus peruenis, quò terrestres copiæ tuæ vix in duobus mensibus peruenire possent. Iam verò in rebus bellicis, celeritas amplius interdum solet prodesse, quàm virtus. Quia igitur alij Principes, qui classes suas habent expediti non sunt, & militem assuetum mari non habent, ideo nec Venetis pares apparatu nauali sunt, nec Turcam, qui omnibus resistere nequit, per maria aggredi audent. Oportet enim vt nauibus ij præficiantur qui in societatem expeditionis timorem non admittunt, sed & pugnare pro patria didicerunt, & mori pro Religione non curant. *Olim*, inquit D. Hieronymus, *qui nauali prælio erant dimicaturi, prius in portu, mariq; tranquillo vncos præparabant, remos trahebant dispositūq; per tabulata militem firmiter stare consuescebant, vt quid in hac ficta naumachia, simulacroq; naualis pugnæ didicissent, in vero certamine non perhorrescerent.* Et Polybius. *Dum verò quinqueremes parabantur, interea multitudo omnis ad remigium exercebatur, per hunc modum.*

Subsellijs in arena per ordinem dispositis, remiges insidentes ad vocem præcipientis, qui in medio eorum erat, omnes vnà protendere brachia ac reducere, remosq; per arenam remouere pariter docebantur: ad illius vocem simul omnes incipiebant, simul desinebant. Per hunc modum nauigandi artem edocti, & perfectis interea nauibus mare ingressi, post paucos dies circa Italiam nauigantes, secundum Ducis iussum, verum in vndis periculum fecerunt. Exercent remiges suos & Veneti, præcipuè comdemnatos; tenuiorisq; sortis nobiles suos, vt rei maritimæ assuescant, iuuenes adhuc per triremes disponunt, sumptu publico prouisos, vt à Præfectis classium veteranis scientiã militarem addiscant. Similiter filios artificum, certò numero librationem tormentorum, statis diebus per annum, edocent, vt in occasionem belli, non quærant extraneos, qui minus fideles erunt.

Quapropter Principes gloriæ cupidi, & emolumenti, militem bello nauali exerceant, vt assueti nõ extimescant fluctus æstusq; violentos; sciantq; ex arte torquere remos, & ludificari fuga rostra. Id assiduè præ oculis habentes, quòd non alia re creuere Romani, vti dixi, nisi quod mare transire fuerint ausi: primumq; Appio Claudio Consule, rudis ille & pastorius populus, fretum ingressus est, & apud Liparas cum Hierone Syracusano Rege, Duillio Duce congressus est & victoriam obtinuit.

CAPVT II.

De Modo fabricandarum nauium.

DIxi de nauali apparatu cõsulendos nunc esse Venetos, qui præ cæteris Principibus, aut Rebuspub. pollent industria huius rei & diligentia: habentq; in armamentario suo omnem materiã, & instrumenta omnia ad fabricandas naues ita præparata, vt spacio horarum aliquot vna Liburnica construi

ſtrui poſsit, integraq; claſsis paucos intra dies in mari conſpici. Præter naues paratas, quæ & in Candia, & in Corcyra, & plurimis alijs in locis habentur. Quod verò nauium genus præferendum ſit, grauiorum an verò leuiorum, dubitare meritò quis poſſet, niſi litem illam præſentis ſæculi praxis ſoluiſſet: nam Thunetanæ triremes præſtant Italicis ſola celeritate. Italicæ deinde expeditiores habentur Turcicis, & Batauicæ Hiſpanicis. Angli quoq; licet minores, leuioresq; naues habeant, quàm Sueci, aut Dani, multò tamen potiores ſunt in prælio nauali, quàm reliquæ omnes, quæcunque in Germania fuerint fabricatæ. Quamuis Florꝰ dicat, Carthaginenſibus celeres & expeditas naues nil quippiam contra Romanos grauioribus inſtructos profuiſſe. Cum enim C. Duillius videret graues ſuas naues mobilitate Punicæ claſsis eludi, irritamq; virtutem militum fieri, excogitauit manus ferreas, quæ vbi hoſtilem apprehenderent nauem, ſuperiecto ponte, tranſgrediebatur Romanus, & in ipſorum ratibus cominus eos trucidabat. Sed quia nauigia quæ modum excedunt, regi nequeunt, idcirco bellicæ naues mediocres debent conſtrui, vt & fugere, & ſequi hoſtem poſſent. Quo autem velociores ſint ad currendum, neceſſe eſt vt ſæuo hircorum atque oleo benè inungantur ſupra picem. Sic Rhodia nauis inuncta aliquoties portum Siracuſanum, fruſtra prohibentibus Romanis, ingreſſa & egreſſa: nec à tota claſſe capi potuit, niſi occluſo trabibus portu. Et nauis qua Sigiſmundus III. è Polonia in Sueciam vehebatur, ad capiendum Regnum hæreditariũ, licet maior omnibus alijs quæ cum ipſo ibant, fuerit, quia tamen melius inuncta erat, quàm reliquæ, ideò vnico tantùm velo expanſo eoq; minimo, præcedebat omnes plenis velis nauigantes. Vnde, idẽ Florus ſcribit, quòd in illa pugna nauali, quæ fuit inter Auguſtum Cæſarem, & M Antonium, propter nauium agilitatem, victoria ſtetit penes Cæſarem. Nec ſæculis ſequentibus grauiores naues profuerũt, Genuenſibus, cum promptas & leues haberent Veneti.

ti. Et non ita pridem agiliores naues Anglorum, ingenti damno affecerant claſſem Hiſpanorum, ſub Iſabella Regina; & Batauorum nuper ſub Philippo IV.

Sed quantũ ad modũ fabricandarũ nauiũ attinet; Aliter ad bellũ fabricantur naues in Europa, & aliter in Aſia atque Africa. In America verò nullæ viſæ ſunt naues aptæ bello ab illis barbaris conſtructæ, ſed quæ litt9 tantùm legere poſſunt aut onera minora portare; quæ autem ad prælium nunc habiles conſpiciuntur, ab Europæis ſunt conſtructæ.

Quæ igitur in Aſia ad portanda onera naues fabricantur (dico ab illis indigenis, nam Europæi homines vbique ſuo modo ac more fabricant) illæ & prægrandes nimium ſunt, & diſcopertæ deſuper; eo quòd Oceanus ille Auſtralis per medium annum habeat ventum orientalem, & per medium occidentalem; nec turbetur alijs fluctibus tranſuerſantibus, qui aut auertere, aut contorquendo ſubmergere nauim poſſint. Quæ verò ad bella conſtruuntur, illæ nimium longæ ſunt, & diſcopertæ ſimiliter; in Regno autem Calecutano octuaginta remi in vna parte nauis, & totidem in alia collocantur. Sunt & alij generis naues bellicæ, ſed quæ omnes lyntrium formam præferunt, nec coperiuntur deſuper, quia quietius mare habent, quàm nos ſeptentrionales. Et quia in pluribus locis magnes lapis ſub aquis reperitur qui extrahendo clauos naues diſſoluit, & nauigantes ſubmergit; ideò communiſsimè Aſiaticæ naues, clauis ex oſsibus piſcium (aut ligneis) factis, compactæ ſunt. Sed iam naucleri Europæi periti ſunt locorum illorum, & cum nauibus ſuis ſinus illos euitant.

In Europa denique ipſa naues ad bellum aliter fabricantur in Oceano, & aliter in mari Mediterraneo, atque ſinibus diuerſis. Nam triremes in Oceano Septentrionali facilè à fluctibus franguntur, aut ſubmerguntur, quia raræ ſunt ſtationes & impet9 ventorũ vehemẽtes. In Mediterraneo verò aut Euxino mari, & fluctus ſunt minores, & portus frequentio-

res,

res, & aquatio facilis. Vnde interrogatus quidam, quis potiſsimum commeatus nauigatoris in longinquas oras neceſſarius eſſet? Aquam reſpondit. Rurſumq; rogatus, quid ſecundo loco neceſſarium eſſet, Aquam iterum reſpondit. Tertio quoque idem interrogatus, eodemmodò reſpondit. Qua loquendi figura, quàm eſſet huius elementi copia nauigaturis neceſſaria declarauit, videlicet & ad ſitim extinguendam, & ad ignem ab hoſte iniectum ſuffocandum, & ad nauigandum denique abſque breuibus & vadis. Maris enim aqua potum nauigantibus ob ſuam ſalſedinem non præbet, flammam conceptam non extinguit, & vbi non eſt ſufficiens ad ſuſtinendũ naues onerarias, facillimè eas inſurgente tempeſtate allidit & diſrumpit. Atque ita in conflictu illo inter Gallos & Anglos ſub Ludouico IX. duæ naues Britannicæ, & Gallica vna inuſitatæ magnitudinis, quàm Cordigeram appellabant, vno tempore miſerabili exitu conflagrarunt; aqua enim ſalſa maris flammã magis excitabat, quam diſcerpta tormenta adauxerunt, & ſupra duo millia hominũ præcipitarunt. Similiter pugna inter Dauos & Suecos durante 1564. erat inter cæteras Suecicas naues vna Magelcſia appellata, quæ eximia magnitudine, & apparatus inſigni copia, omnium admirationem ſuperabat, ſic vt multi nullam maiorem, vlla hominum memoria in Septentrionali Oceano viſam eſſe affirmarent. Sed victi eam Sueci amiſerunt inflammatam.

Igitur Architalaſſus naues quæ modum excederant, non iubeat fabricare, quia & ab vndis intumeſcentibus frangũtur, & prælij tempore difficulter reguntur, & oppugnantib9 velut ſcopus aliquis ad incendendum aut perforandum globis ignitis exponuntur, vt multoties experientia docuit in pugnis Hiſpanorum, tàm cum Anglis, quàm cum Hollandis factis. Præterea nautis & militibus ſemper aquam recentem procuret. Tum coria ad obtegendos malos, ne flammam concipiant ab ignitis contis; tum Velamina ex goſsipio

pio molliter facta ad contegenda latera, vt lenius globos tormentorum excipiant. Sic fecêre Almeida & Albuquercius peritissimi Regis Lusitaniæ Emmanuelis in Indijs Orientalibus Duces. Sic Dracus Anglus, Sic Andreas Auria Genuensis: sic alij infiniti naualium bellorum magistri, & triumphatores.

Triremes autem Italicæ vniformiter quidem vbique parantur, & similes sunt Africanis, & quæ à Constantinopoli veniunt; nihilominus inter se quadam proportione fabricæ, atque figura differunt; idcirco capite sequenti de hac earum diuersitate differemus

CAPVT III.

De Diuersitate nauium.

QVia diuersæ olim gentes, diuersis temporib9 mari plurimùm potuerunt, ideò diuersa quoque eis genera nauium fuerunt. Velut Augusto Imperatore dimicante Actiaco prælio, cum Liburnorum auxilijs præcipuè victus fuisset Antoni9 (Liburnia autem est pars Dalmatiæ, Iadertinæ subiacens ciuitati) propterea sequentibus temporibus Romani naues suas more Liburnorum texuerunt: quorum exemplo nunc etiam per totum mare Mediterraneum triremes (nam aliter extruuntur onerariæ, quibus itidem ad bellum vtuntur omnes Australes, more Septentrionalium populorum) fabricantur, & appellantur Liburnæ. Quarum aliæ sunt maiores, aliæ minores: aliæ grauiores, aliæ leuiores, & ideò magis capaces ad portanda onera: item, aliæ tardiores obtusitate formæ suæ, aliæ velociores: aliæ capatiores distensiones laterum & vniuersi corporis, aliæ verò plus iusto longiores & ad frangendum à fluctibus marinis quadam sui dispositione procliuiores. Harum singulæ singulos nauarchos habere solent, qui exceptis cæteris nautarum officijs, gubernatoribus atque remigibus & militibus exercendis, quoti-

dianam

dianam curam & iugem industriam exhibere debent. Africanæ attamen triremes, multo sunt minores, quàm Liburnæ Europæorum quamuis sint eiusdem figuræ; & ideò sunt expeditiores in aggrediendo, & celeriores in aufugiendo. Europeæ verò fortiores sunt ad congressum in pugna, & aptiores ad ferenda tormenta maiora, & instrumenta belli, quibus etiam vrbes munitæ oppugnantur. Naues demum bellicæ quibus Septentrionales vtuntur in Oceano, aliæ sunt maiores, aliæ minores, quæ scaphas sibi adiunctas etiam habent; & sunt capaciores quidem rerum portandarum Liburnis, securioresq; in tempestate: cæterum superueniente malacia, expositæ sunt omnib9 periculis belli, cum nec progredi in hostem queant, quòd remiges nō habeant, nec diffugere superueniente aduersario cum rostratis, quæ remibus aguntur. Vnde sæpius malè fuerunt exceptæ eiusmodi naues Christianorum à Turcis, præsertim apud Præuesam & Gerbim: & anno sequenti post Neupacteam pugnam in mari Egeo, sub Pio V. Ideò tempus totum perdiderunt Duces confæderatorum Pincipum, quod plures haberēt naues magnas cum velis, quàm triremes seu Liburnicas cum remis: vento itaque contrario semper existente, clasis rebus in fectis discessit, cum Turcæ accedere ad nostros non auderent, nostri verò ad ipsos vento contrario flante, non possent. Quapropter & his quæ velis solummodò vtuntur, & illis quæ remis atq; velis aguntur, scaphæ diuersæ, & Myoparones, in copia sunt adiungendi, nā per huiusmodi nauigia minora & satis expedita, partim superuent9 peraguntur; partim commeatus adfertur, aut aduersario aufertur: partim denique speculatio hostium peragitur. Dalmatæ, Istrij, Albani & Rugusæi talibus scaphis plurimum valent in bellis propter velocitatem, quia non plures vicenis militibus portant, qui simul sibi & remiges sunt; ad plurimum tricenos milites habent. Sicut & lyntri Cosachorum Zaporosensium quibus Pontum Euxinum sulcant: qui hoc tantùm solo differunt, quòd ex vna ar-

na arbore crassa sint elaboratæ seu edolatæ, non verò ex asseribus compositæ: vnde tardiores quidem sunt in nauigando quàm Dalmaticæ, aut Germanicæ scaphæ; cæterum firmiores ad congrediendum rostris, securioresq; à submersione in tempestate, quod certâ herbâ circumcirca sint suffultæ, quæ non sinit mergi. Solent aliæ naues eorum esse capaciores, vt puta quæ sexaginta viros præter commeatum ferre possunt, sed paucæ sanè, quia non passim tam crassa tilia, aut populus reperitur. Has enim arbores leuiter cuneis distentas leuiter ad ignem calefactas. edolant, & in latum vt satis ferramentis extensas, asseribus ad latera superadditis profundiores faciunt, & sic ad solem exsiccant postea manipulos herbæ colligatæ firmiter per circum applicant, quæ & globos tormentorum minorum aduenientes sua mollicie retinet, & vel in maxima tempestate submergi non patitur.

Ne verò speculatoriæ naues candore prodantur, colore veneto, qui marinis fluctibus est similis vela tingenda sunt & funes. Cera etiam qua vngere solent naues, aut pix inficitur. Tum & nautæ ipsi ac milites venetam vestem induũt, vt non solum per noctem, sed etiam per diem facilius lateant explorantes, siue myoparonibus veniant speculatum, siue scaphis grandioribus ad superuentum deputatis. Cosachi Turcicas naues Trapezuntum, Bursiam, aut Capham euntes sic eludunt de die etiam, non tantùm de nocte: nec vllo prorsus colore conspicuo in nauali expeditione vtuntur.

Quantum denique ad construendarum nauium materiam, quotidianus iam vsus omnium architectorum edocuit, arbores pro extruendis nauibus non præcidi, nisi à quintadecima luna vsque ad vigesimam tertiam; quia his tantùm octo diebus cæsa materies immunis seruatur à carie: reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna vermium labe exesa, in puluerem vertitur. Vtiliusq; æreis clauis quàm ferreis nauis bellica configitur; quæ licet grauior aliquanto videatur expensa, tamen quia amplius durat, lucrum probatur

batur

batur afferre: nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo consumit, æri autem etiam in fluctibus propriam substantiam seruant. Cæduntur autem trabes vtiliter post Solstitium æstiuum, id est, per Menses, Iulium, Augustum, & per Autumnale Æquinoctium vsque ad Kalendas Ianuarias. His namque mensibus arescente humore sicciora, & ideo fortiora sunt ligna. Quæ autem in Septentrionalibus partibus brumali tempore cæduntur, illæ arbores dum æstate ad solem siccantur rimas faciunt, humore naturaliter foras erumpente prouocatione caliditatis; & sic non sunt aptæ ad fabricandas naues, nisi longo tempore prius ad ventum siccentur. Nam illud maximopere cauendum est, ne continuò vt deiectæ fuerint trabes secentur, vel statim vel sectæ fuerint, mittantur in nauem. Etenim quæ virides compinguntur, cum natiuum humorem exudauerint, contrahuntur, & rimas vti dixi faciunt latiores, quo nihil est periculosius nauigantibus maria

CAPVT IV.

De Telis, Tormentisque naualibus.

MVlta quidem armorum genera prælium terrestre desiderat, sed nauale certamen nō solùm plures armorū species, verùm etiam machinas & tormenta flagitat, vt tanquam in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione nauali, vbi & aquis homines perimuntur, & armis, atque flammis? Præcipua ergo esse debet tegminum cura, vt cataphracti vel loricati, galeati etiam & ocreis more antiquo muniti sint milites. De onere namque armorum nemo potest conqueri, qui stans pugnat in nauibus: vnde & scuta validiora propter ictus sclopetorum habere non impediret, cum non omnes ferreis thoracibus possunt armari. Oportet enim non nullos expeditos esse, qui ad-

motis Liburnis inijciant pontes in aduerſariorum naues, aut tranſeant per remos diſtentos extenſosq; à remigibus tuis, ibiq; gladijs manu ad manum cominus dimicent. In maioribus quoque Liburnis, propugnacula turresq; conſtituunt nonnulli, Veneti verò præcipuè, vt tanquam de muro, ita de excelſioribus tabulatis facilius vulnerent & perimant inimicos; quare maximè Turcas in Arcipelago, & ad Naupactum fregerunt: Genuenſibusq; olim perſæpè graues fuerunt. Sed nunc iam & magnus Dux Hetruriæ, & Rex Galliæ in mari Tyrreno eiuſmodi nauibus maioribus cum propugnaculis vti cæperunt.

Inter machinas autem quæ ex nauigijs aguntur, & quibus maritimæ ciuitates deuaſtantur, veteres primo loco ponebant Sambucas, dein Elepolis, hoc eſt, paruas machinas vrbium deuaſtatrices, quæ tum cum nauigia propè murum aduenerint, aut funibus, aut contortis torcularibus, ſupra murum aditum præparantes eriguntur. Harum apud Græcos Danis Colophonius magiſter præcipuus fuerat, qui & pontes ratibus impoſitos excogitauerat, cum propugnaculis à latere vtroque conſtitutis, vt hoſte in aduerſa ripa exiſtente, exercitus innocuè tranſire poſsit. Nunc omnia bombardis maioribus, minoribusq; aguntur, quæ pro certa proportione certis quoque nominibus inſigniuntur ab artificibus earum, vtputa Canones, Medijcanones, Quartapars, canonum, Falcones, Colubrinæ, Mortaria atque demum ſclopeta: quæ itidem, pro ratione proportionis, ab vnaquaque gente aliter atque aliter inſigniuntur.

Vtuntur quoque in pugnis naualibus de ſuper ex cacumine mali diuerſis proiectis & miſsilibus, tum contis, lanceis, & lapidibus artificioſè præparatis ad deijciendum in capita pugnantium aduerſariorum ſuper tabulatis. Tum oleo intendiario, ſtuppa, ſulphure, arena calida & ardente, igne Græcanico, globis incenſiuis, pomis granatis ignem eiaculantibus, & ſagittis ardentibus bitumine obuolutis, quæ

per

per varia instrumenta, in hosticarum nauium alueos infiguntur; inunctasq; cera, & pice, & resina tabulas, tot fomentis ignium repentè succendunt. Qualiter Bassa Alexandrinus, quas capere non poterat pyratarum Anglorum naues, igne immisso in mari Ionio succendit. Et Paucos ante annos Hispani complures naues Hollandicas ad Littus Regni Congu in Africa, cum eorum Architalasso exusserunt, cum ipsis ex America redeuntibus obuij facti prælium præsentassent. Similiter & naues Dantisco emissæ in Suecum, tempore belli Prussici cum Gustauo, eius naues aliquot, atque Ducem ipsius classis succenderunt cum Prætoria.

Cn. verò Scipio bello nauali cum Pœnis, amphoras pice & teda plenas, in hostiũ classem iaculatus est, quarum iactus & pondere foret noxius, & diffundendo quæ continuerant, alimentum præstarent incendio. Annibal quoque eius antigonista Regi Antiocho monstrauit, vt in hostium classem vascula iacularetur viperis plena, quarum metu perterriti milites, à dimicatione, & nauticis ministerijs impedirentur. Idem fecit iam cedente classe sua Prusias, & prælium restaurauit: consternati enim rei nouitate Pontici, & ancipiti periculo circumuenti, hosti victoriam cessere. Simili stratagemate Veneti contra Genuenses in pugna nauali apud Fossam Clodiã vsi, qui vasis fictilib9 cineres imposuerunt, congressique cum hoste, clamore ingenti excitato in naues ipsorum coniecerunt; atq; ita visu militum impedito, naues ipsorum celeriter conscenderunt, & victoriam facile ex perturbatis re inopinata obtinuerunt. Bello denique Belgico exorto Guilelmus Orangius suscepta contra Philippum II. Regem suum rebellione, cum Ludouicus Requesenius Zelandiæ insulas aggrederetur, nouum in aquis castellum fieri excogitauit, quòd in ipso æstuario tranantibus Hispanis derepentè opponi posset, miram ignium copiam ex se euomendo: prout & illa machina Antuerpiensis, in Alexandrum Farnensium, per Scaldim emissa.

Sed quia nunc omnis claſsis tam barbarorum, quàm Chriſtianorũ æneis bombardis armatur, & naues non ſemper maiores ad manum eſſe poſſunt, aut vbique ſufficientem ſufferendo ſuo oneri aquam habent; ideò remedio barbari Regis, ſed minimè barbaro vtendum. Is fuit Abas Rex Perſarum bellicoſiſsimus ante annos aliquot defunctus, qui conſultando de Ormazana expeditione cum Ducibus ſuis, vt intellexit naues ſuas portandis maioribus tormentis, quæ ad arcem feriendam neceſſaria erant, ineptas eſſe, reſpondit. *Si non potero traijcere integra tormenta, metallum in fruſtra conciſum tranſportabo, fundamq; tormenta in ipſa Inſula.* Conſilium certè non aſpernandum Ducibus, quibus ſuperare montes, aut minoribus nauigijs tranſire ſinus maris, aut lacus neceſſe eſt: cum etiam Turca hac ſæpiſsimè vtatur arte in longinquis expeditionibus, præſertim cum illi deſetta Ægipti, aut Arabiæ, tranſeundum ſit. Camelis eapropter metallum portat, & caſtris iam in hoſtico poſitis, tormenta fundit.

CAPVT V.

De Notitia locorum in mari.

QVoniam in diuerſis regionibus, diuerſo lunæ creſcentis minuentiſq; ſtatu, certis horis aquæ variantur, fluxuſq; & refluxus maris variè vbique & non vniformiter creſcit aut decreſcit, ideò prælium nauale geſturus, conſuetudinem pelagi, vel loci, ante congreſſum debet agnoſcere, ne forte ab aduerſario opprimatur, vt euenit Ioanni Naſſouio, ab Iſabella Belgij Principe, cum decem millibus ad intercipiendum Bergozomum ſcaphis minoribus Antuerpia emiſſo, qui congreſſus cum Hollandis in id inuigilantibus, cum refluxu maris abſcedente, naues in rheumate conſediſſent, & nec pugnare, nec fugere aduerſarios potuiſſẽt, vniuerſum exercitum amiſit.

Nauta-

Nautarum itaque gubernatorumq; solertia est, loca in quibus nauigatur portusq; cognoscere, vt infesta prominentibus vel latentibus scopulis, vadosa ac sicca vitentur; quia tanto securitas maior est, quanto mare altius fuerit. Hac arte olim Dalmatæ & Bytinij; postea Græci, & Rhodij; tandem Ligures & Pœni: postmodum Biscaini & Marsilienses floruerunt. Nunc peritia rei nauticæ, penes solos ferè Portugalenses & Holandos mansit, qui Orbem penè circumnauigantes, & Syrtes & charibdes omnes pernouêre; librisq; ea de re in publicum vsum conscriptis, omnium portuum & viarum maris doctrinam seu notitiam posteris tradidêre.

Quapropter in nautis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur, cum descendendum est ad prælium; naualis siquidem pugna tranquillo committitur mari, Liburnarumq; moles non ventorum flatibus, sed remorum pulsu aduersarios percutit rostris, eorumq; rursum impetus vitat: in quo opere lacerti remigum, & ars clauum regentis magistri victoriam præstat. E contra naues absq; remis in Oceano magno aut lacubus finibusq; Septentrionalibus præliantes, venti prosperitatem attendere debent, ne fluctibus consurgentibus tempestuosis, vna cum aduersario pereāt, aut superueniēte malacia stent ociosæ, mirantes solummodò hostiles naues. Sæpè autem post eiusmodi quietem, maris tempestates vehementes insurgere solent, quæ & integras prouincias submergunt, & naues longè à littore in campos apertos eijciunt, vt paucos ante annos in Frisia orientali, & tractu Bremensi accidit: & antiquissimis quoque sæculis multoties euenit, vt in historijs patet. Et Valentiniani Imper. anno tertio, tantus terræ motus per totum ferè Orbem fuit, vt ad littus Alexandriæ, quemadmodum testatur Zonaras, subductæ naues, supra magnum vrbis murum fuerint elatæ. Et nautæ narrauerunt, cum medium Adriaticum mare nauigarent, naues ipsorum ad fundum desedisse: moxq; reuersa aqua, nauigationem confecisse.

Impe-

Imperator igitur prælio nauali decertaturus, & maris tempestatem vitet, & locorum notitiam habeat. Laudatur hinc Ludouicus Requelenius Belgij Gubernator, qui Zelandiam aggressurus, primò Ioannem Arandam præmisit, vt per homines fidos ac gnaros exploraret vada, edisceretq; sub aquis eminentias illas, & colles, in quorum iugo præalta illa, quæq; inaccessa videbantur maria, pedum vestigio transmitti possent. Raphaëlem autem Barberinum, non modò ad transuehendos milites actuarias fabricare iussit naues, & lembos planioribus carinis, & pentones, & trabibus intextas rates, singula æstimatis antea æstuarijs accommodata; sed etiam subitarias aliquot munitiones & castella in ipso aditu Zelandiæ ad capita & flexus Euriporum excitare, vbi cibariorum inuectiones reponerentur. Atque ita rebus hunc in modum impigrè curatis, expeditionem aggressus, & victoriã assecutus est, quamuis magna cum difficulate; quòd illud fretum æstu remittente, clasi quidem in accessum erat, pedib⁹ autẽ difficulter trãsmitti posset, propter inobseruabiles lacunas, cæcosq; subterlabentium riuorum occursus passim intercedentes. Quapropter mutationis fluxus causas, & signa tempestatum à nautis peritisimis cognoscas necesse est, si vis absque damno militum tuorum victoria potiri.

CAPVT VI.

De signis tempestatum.

QVicunque exercitum armatis clasibus vehit, turbinum signa debet ante prænoscere, ne pereat; nam procellis & fluctibus Liburnæ grauius quàm vi hostium sæpè perierunt, vt historias Orientalis & Occidentalis Imperij, legẽti videre est. Et Veneti Cyprum defendere volentes, aut alias Pelopenesi vrbes, non semel iacturam pasi sunt à tempestate. Carolusq; V. detrimentum ingens ad Tunetum subijt, & pau-

& paulò ante eum Alphonſus Magnus ad Gerbim. Tum alij Principes, alijs in locis ſæpius. Quapropter Naturalis Philoſophiæ, & Mathematicarum ſcientiarum peritos habere ſecum neceſſe eſt; ſed multò magis nautas ſolertes, & longa nauigatione probatos: quia ſicut cautos & prouidos cautela tutatur, ita pro acerbitate pelagi, negligentes extinguit incuria. Hinc ipſum etiam Imperatorem noſſe debere aſtrorum ſiderumq; motus, meritò in ſuo Strategico Onoſander docet cui ſubſcribit & Polybius inquiens. *Debet igitur Dux exercitus perſpicuè cognoſcere Solſtitium Æſtiuale & Æquinoctia, & intermedias dierum ac noctium, tàm auctiones, quàm diminutiones. Sic enim dumtaxat, ſecundum rationem commenſurare poteſt, quæ tam mari, quàm terra perficienda veniunt. Maxima noſcenda ei ſunt ſigna Zodiaci, & motus lunæ, qui naualis belli Archital aſſus eſt, vt poſſit ſcire pro Regione qualibet, imbrium & fluuiorum inundationes.*

Igitur ventorum numerum atque vocabula ars nauigandi primum debet inſpicere: qua in re maximam nunc cognitionem habent Ligures in Italia, Biſaxin in Hiſpania, Batauí verò inter omnes Septentrionales, prout Arabes inter Auſtrales, nam licet Iaponenſes præcipuè inter omnes cognitione tempeſtatum & natura ventorum excellunt, illi tamen noſtratibus Europæis adæquari non poſſunt, quia tantùmmodò ſua maria nauigant, nec vltra Cocincinam portus alios norunt, Batauí verò vniuerſum Orbem circumnauigant, & peritia artis ipſos etiam Luſitanos, qui ibi ſparſi per indias habitant, abſque controuerſia ſuperant. Iam autem difficilè naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligenter inſpexit. Quapropter & quibus menſibus tutius nauigetur, apud peritos inquirendum, & deinceps obſeruandum eſt: neque enim integro anno vis atque acerbitas maris patitur nauigantes; ſed quidam menſes aptiſsimi, quidam dubij, reliqui claſsibus intractabiles ſunt lege naturæ. Poſt ortum enim Pleadum, id eſt, à primis diebus Iunij vſque

ad Arcturi ortum, id est ad medium Octobrem, secura nauigatio creditur: quia æstatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur. Post hoc tempus vsque ad medium quasi Nouembris incerta nauigatio est, & discrimini proprior. Reliquum tempus anni vsque ad medium Martium, crebris tempestatibus nauigia conturbat; quinimo ad finem ipsius Maij periculosè maria tentantur: non quod negociatorum cesset industria, sed quia maior adhibenda est cautela, quando exercitus nauigat cum Liburnis, quàm cum priuatorum mercium festinat audacia.

Vnde non Mensium solùm. sed etiam dierum, quibus ortus occasusq; syderum tempestates vehementissimas cōmouent, rationem diligenter nautæ prudentes obseruant. Interluniorum verò dies tempestatibus plenos, & nauigantibus quàm maximè metuendos, non solùm peritiæ ratio, sed etiam vulgi vsus intelligit. Sed necesse est, vt Duces etiam ipsi intelligant, & maiorum luminarium defectus, hoc est solis aut lunæ Ecclipses obseruent: & si turbantur ex eo milites, aut nautæ, in bonam partem interpretentur. Ita nauigans cum exercitu in Africam Agathocles, territos ob solis defectum portenti religione miltum animos erexit; affirmās si ante profectionem id euenisset, se pro ominoso plane, & aduerso sibi prodigio id habiturum: at iam proculdubio hostibus, quos oppugnatum ibant, Deos minari. Addēs simul naturalium siderum defectum, præsentem semper statum mutare; certum ideo esse florentibus Carthaginensium opibus, rebus è diuerso suis afflictis, signari & imminere commutationem.

CAPVT VII.

De Pugna nauali, Marte apperto committenda.

QVi Marte aperto nauale cupit cōmittere prælium, curet imprimis, vt alto & libero mari eius semper clas-

sis

ſis vtatur, inimicorum verò ſemper pellatur ad littus: quia pugnandi impetum perdunt, qui detruduntur in terras. Itē curet, vt ſint à tergo ipſius aut ad latus inſulæ aliquæ, ad quas poſſit inſidias locare; quemadmodum fecerunt Genuenſes, cum apud Caietam cū Alphonſo Magno claſſe decertarūt, ſub auſpicijs Philippi Mariæ Inſubrium Ducis; in eaq; pugna captum cum tribus fratribus tantum Regem, Mediolanum in triumphum deduxerunt.

Præterea, iubeat Imperator milites ſuos in conflictu vociferari, vt faciunt Turcæ: committaturq; claſsis cum iubilatione & barritu, & curſu nauium concitatiſsimo, vexillis expanſis, tubiſq; ſonantibus, vt faciunt omnes ferè Italicæ triremes. Nam & adſpectus, & clamor, & rigidi armorum horrores, hoſtium mentibus terrorem ſtuporemq; inijciūt, vt fatentur naues Thunetanæ atque Algerienſes, captæ vel à Melitanſibus Equitibus, vel ab Hetruſcis Sancti Stephani. *Si enim equorum curſus*, ait Caſsiodorus, *hominum clamoribus incitatur, & ſonantium manibus agitur, vt à multis animalibus velocitas appetatur; quantum inde homines ſtimulari poſſe credimus, quos ad laudum auiditatem natos ſingulariter inuenimus?* Vetus itaque & omnibus penè gentibus vſitatus hic mos, imminente pugna, inclimare, & vociferari ad ardorem excitandum, hoſtium verò animos percellendum: præſertim cum ex inopinatò & à tergo pugnantium exiſtit.

Cum autem tria armorum genera, ex vetere militia, in certamine nauali ſolent ad victoriam plurimum prodeſſe, Aſſeres, Falces, & Bipennes. Ex moderna verò ſeu recenti militia, bombardæ æneæ, lanceæ, & ſclopeta: idcirco curabit Dux, vt hiſce quàm maximè abundet, cum ad certamen deſcendit: globorumq; ac pulueris nitrati, copiam ſufficientem habeat. Dicitur autem Aſſer, trabs ſubtilis ac longa ad ſimilitudinem autennæ, quæ vtroque capite ferrato pendet in malo: hunc, ſiue à dextra, ſiue à ſiniſtra parte aduerſariorum ſe vinxerint naues, pro vice arietis vi impel-

ſunt, qui bellatores hoſtium, ſiue nautas, ſine dubio proſternit, ac perimit, ipſamq; nauem ſæpius perforat. Falx verò dicitur, acutiſsimũ ferrum curuatum ad ſimilitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus ant .na ſuſpenditur, repentè præcidit, collapſisq; velis Liburnam pigriorem & inutilem reddit; multò verò magis onerariam, quæ non niſi velis nauigat. Bipennis denique eſt, ſecuris habens ex vtraque parte latiſsimum & acutiſsimum ferrum: per has in medio ardore pugnandi, peritiſsimi nautæ vel milites, cum minoribus ſcaphulis ſecreto incidunt funes, quibus aduerſariorum ligata ſunt gubernacula. Quo facto, ſtatim capitur tanquam inermis & debilis nauis. Sed hæc iam non ſunt modo in vſu; reſtaurata tamen multum credo, vel ſola nouitate ſua iuuiſſent, aut perturbaſſent aduarſarium.

CAPVT VLTIMVM.

De Inſidijs in bello nauali collocandis, aut euitandis.

ETiam in mari ad inſtar terreſtris prælij ſuperuentus fiunt ignorantibus nautis: vel circa opportunas inſularum anguſtias collocantur inſidiæ; qua in re plurimũ nunc valent triremes expeditæ barbarorum, tam è Regno Algerij, quàm è Regno Thunetano, quæ totum ferè mare Tyrrhenum infeſtant, ſed præcipuè Italiam. Audent hoc ipſum & Turcæ in mari Ionio atque Aegeo, ſed non pari exitu, vt puta grauiores habentes naues, & quibus facilè opponuntur Liburnæ Melitenſes, & Magni Ducis Hetruriæ, quamuis longè numero pauciores. In Oceano verò Germanico nulla gens ſuperuentibus & inſidijs faciendis aptior, quam ex Flandria Durkierkanæ naues, quæ & ardore pugnandi, & peritia nauigandi ſuperant omnes Battauorum conatus, & multitudinem nauium ſpernunt. Sicut & Angli, qui per omnia

maria

maria pyraticam exercent. Omnes autem iſti tales, hoc ipſum agunt, vt imparatos circumueniant ex inopinato, ſi vel longo remigio fatigati ſunt aduerſariorum nautæ, vel ſi vento vrgentur aduerſo, aut pro roſtris eſt rheuma: tum ſi nihil ſuſpicantes dormiunt inimici, ſi ſtatio quàm tenent exitum non habet, ſi dimicandi optata venit occaſio, fortunæ beneficijs iungendæ ſunt manus, & ex opportunitate prælium conſerendum.

Quod ſi cautela hoſtium, euitatis inſidijs, publico Marte confligat tunc Liburnarum inſtruendæ ſunt acies, non directæ, vt in campo, ſed in curuæ ad ſimilitudinem lunæ, ita vt productis cornibus acies media ſinuetur; vt ſi aduerſarij perrumpere tentauerint, ipſa ordinatione circumdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum robur & militum & liburnarum collocetur, quemadmodum fecerat contra Turcas Bragadinus Claſsis venetæ Præfectus, & Ioannes Auſtriacus in pugna illa Naupactenſi; tum quoque Andreas Doria in pugna cum Hadruccio atque Hariadeno, fratribus Iudæis, præfectis Claſsium Turcicarum.

Quantum verò ad inſidias, illæ variè ac variè in mari collocantur pro oportunitate loci, & inſularum circumiacentium, quæ tamē aſtu militari ſeu ſtratagemate peraguntur felicius; quia nemo tam oculatus eſt, vt falli non poſsit. Et Alcibiades ſane aduerſus Lacedæmonios cum claſſe ab Athenienſibus miſſus, conſtituit, prælio decertaturus, malos quoſdam in promontorio, præcepitq; his qnos ibi relinquebat, vt cum prælium commiſſum ſenſiſent, panderent vela. Quo facto conſequutus eſt, vt hoſtes aliam claſſem in auxilium ſuperuenire ei arbitrati, verterentur. Contra, Memnon Rhodius nauali prælio, cum haberet ducentarum nauium claſſem, & hoſtium naues elicere ad prælium vellet, ita ordinauit ſuos, vt paucarum nauium malos erigerent, eaſq; primas agi iuberent: hoſtes autem procul conſpicati numerum arborum, & ex eo nauium quoque coniectantes, obtulerunt

ſe certamini, & à pluribus occupati ſuperatiq́; ſunt. Marcus verò Porcius impetu in claſſem hoſtium cum tranſiluiſset, deturbatis ex ea Pœnis, eorumq́; armis & inſignibus inter ſuos diſtributis, multas naues hoſtium, quos ſociali habitu fefellerat, merſit. Fecerunt hoc, & quidem non ſemel Dunkierkani Holandis, Holandi Portogallenſibus, & hi denique Calecutenſibus, Goanis atque Arabibus ab Delu in ſubſidium illis venientibus. Sed & Poloni non nulli Duce Marco Iachimouio è ſeruitute Turcica vindicati, ſumpto veſtitu & inſignibus barbarorum, quos interemerant in eorum triremibus, multas denide naues ex Ægijpto cum merci bus venientes diripuerunt ac ſubmerſerunt, ipſi q́ue Rhodo terribiles fuerunt; ſed quia pauci erant, nihil tentarunt.

SIMONIS STAROVOLSCI INSTITVTORVM Rei Militaris

LIBER SEXTVS

De Strategematibus.

CAPVT PRIMVM

De Strategematis in genere.

STRATEGEMATA Græce vocantur callida & astuta Ducis belli consilia; credo, quia aut manant inueniunturq; à Duce, vel quia bono illo maximè digna, vt vult Iustus Lipsius antiquitatum peritissimus. Cuius opinione semper in bellis vtile fuit moliri aliquid in hostes, nouis præsertim inuentis & vaframentis. Nam *sicut in Musicis*, ait Xenophon, *noua queque & florida habentur in prætio: sic in rebus bellicis noua inuenta existimantur longè illustriora, quoniam hæc queunt magis hostes decipere.* Qua in re maximè excellebat Agesilaus apud Græcos; Scipio apud Romanos; Hannibal apud Carthaginenses; Ismael Sophi apud Persas; & nostra ætate Mauritius Nassouius apud Hollandos.

Quia

Quia verò bellica Strategemata sunt iam inter Duces vsitata, & iure gentium à tot sæculis probata, ideo qui illis decipitur, aut per illa cladem in pugna refert, non de dolo hostis, sed de sua imprudentia conqueri debet. Corporis siquidem robore, vrsi, leones, apri, atque lupi dimicant, qui vt viribus superiores nobis, ita ingenio & ratione infra nos sunt, qui ingenij solertia hostes nostros deuincere debemus. Hinc supra nominatus Xenophon ait, *Operam dandam bono Duci, vt cum suis paratis hostem non instructum deprehendat, cum armatis inermem, cum vigilantibus dormientem, conspectũ ab se, cum is illum non videret; denique vt locorum difficultatibus impeditum, ipse constitutus in loco commodo adoriatur.* Strategematum itaque vis propriè posita est in arte solertiaque Ducis, tàm vbi cauendus, quàm vbi opprimendus hostis sit. Qua nimirum solertia pulchrè certarunt inter se, maximi illi Duces, Annibal Italiam, Scipio Africam; vterque habuit exercitum è diuersis populis & linguis collectum; vterque in mari & interra imperabat; & vterque astu militari & ingenio valebat. Sed magis dolis præualebat Scipio, quibus ille superauit Asdrubalem in Hispania, Siphacem Regem Numidiæ in Africa, atque demum ipsum Annibalem; qui occisis centum millibus Romanorum ad Trebiam, Trasimenum & Cannas: consumptoq; inaniter tempore circa Casilinum, Cirignuolam, Cumas, & Nolam, debebat necessario relinquere Italiam, & defendere patriam suam à Scipione, qui hostem Pœnum in Italia non vidisset.

Quatuor autem partes habet sagacitas militaris, qua præditi Duces aduersarios suos in bellis stratagematibus superant. *Prima est.* Prouidere pericula. *Secunda.* Scire vti occasione ad decipiendum hostem. *Tertia.* Effugere dãnum cum incideris inpericulum. *Quarta denique, & omnium maxima.* Paratas sibi insidias conuertere in damnum aduersarij.

Quantum ad primam partem spectat: dicebat Timoteus è Du-

è Ducibus belli præcipuus, quòd *prouidere pericula nil aliud est, quàm habere oculos non ſolùm in facie, ſed etiam in tergo.* Vel vt dicebat Sertorius, *cauere ſibi etiam à tergo, non ſolùm à fronte.* Cautiſsimus hac in re dicitur fuiſſe Viriatus, *quem Hiſpani elegerant ſibi in Ducem*, inquit Iuſtinus, *vt cauendi ſcientem, declinandiq́; peritum.* Talis quoque dicitur fuiſſe Eraſmus Gattamelata, & poſteriori ſæculo Alexander Farneſius.

Quantum ad ſecundam: nimirum vti occaſione & commoditate ad decipiendum aſtu aliquo egregio inimicũ, primarius quidem fuit Annibal, qui nuſquam publico marte congreſſus eſt, non præparatis antea aliquot inſidijs. Sciebat enim benè, quòd occaſiones rei ex animo gerendæ, non ſemper occurrunt, & ſemel amiſsæ raro redeunt, interuerſæ verò omnino euaneſcunt; ideò ſi vnus ei dolus non ſucceſsiſſet, habebat in promptu alium, modò aduerſarium non dimitteret abſque aliquo damno. Idẽ faciebat Georgius Scanderbegus; Idem Mathias Rex Hungariæ; tum Alphonſus Secundus Rex Neapolis, & Ludouicus Sfortia Dux Mediolanenſis.

Quantum verò ad tertiam partem, ſcilicet cum incideris in periculum, ſaluum educere ex inſidijs præparatis tuum militem, hoc nemo melius ſciebat Annibale ſolo, qui à Q. Fabio intercluſus cum euadendi viam nullam videret, aliquot millia boum præmiſit lignis ſiccis ad cornua ipſorum alligatis & accenſis, qui igne adurente, cum boitu & impetu magno irruerunt in Romanos, pellentibus à tergo Pœnis; totumq́; exercitum Fabij nouitate rei conturbarunt, & Annibali viam aperuerunt. Suppar huic Themiſtocles dicitur fuiſſe, de quo ait Thucidides, quod *& de inſtantibus atque improuiſis verè, & de futuris callidiſſimè conijciebat.*

Quantum denique ad quartam atque vltimam ſagacitatis militaris partem, qvæ ſupra omnia requirit ingenij vires? & non ſolùm hoc vnum exigit, vt ſe Dux belli eximat periculo,

culo, cum in insidias cum suis præcipitatus fuerit, sed vt periculum quoque illud in hostem conuertat; hac in re inquit Plutarchus, nemo vnquã ex Ducibus superauit Sertorium: ex Sarmatis verò nemo assecutus Boleslaum Chrobrium. Et licet Probus ita celebret Alcibiadem, vt dicat eum tanta fuisse sagacitate, vt decipi non posset, præsertim cum attendisset ad cauendum; nihilominus consideratis rebus ab illo gestis, & nonnollorum Polonorum nostrorũ, puto nec Seciechum Palatinum Cracouiensem, nec Vitoldum Ducem Lituaniæ, nec denique Carolum Chodkieuicium, illo inferiores fuisse; quandoquidem neque acutius alicuius Imperatoris cogitatum, vt Vitoldi, neque celerius factum, Chodkieuicio Duce video. Et Bohemi, Moraui, Saxones, Pomerani, Russi, Prussiq; victi fuere, magis consilio Seciechi, quàm armis Polonorum: quamuis probe sciam, non astu magis, quàm vera virtute bella gessisse maiores nostros.

Iterum Stratagemata, seu gesta, consiliaue militaria, quadrifariam diuiduntur. In ea videlicet quæ competant prælio nondum comisso. In ea quæ tempore prælij ad obtinendam victoriam conferant. In ea quæ post prælium ad conficiendam pacationem pertineant Et in ea quæ inferendæ soluendæq; obsidionis habent solertiam & artificium. De prioribus tribus generibus hoc præsenti, de vltimò verò sequenti libro agemus.

CAPVT II.

De ijs quæ facienda sunt ad ante pugnam.

QVemadmodum nulla in terris pictura tam absoluta est, quin pictor alius aliquid in ea corrigere non præsumat. Ita laudatissimorum etiam Imperatorem nemo vnquam fuit, aut esse potuit, qui virtutibus altis & ingenij solertia eminens, erroris alicuius in bello, & vitiorum in moribus

bus non arcessetur. Vt melior ipso dici non poſsit. Accuſabatur Cæſar, non in Curia tantùm, ſed in caſtris etiam, non ferēdæ ambitionis, Alexander temulentiæ arguebatur, Pyrrhus præcipitis conſilij Hannibal dubiæ fidei & voluptatis, Fabi⁹ tardi certaminis, Marcellus affectatæ pugnæ, Seuerus crudelitatis barbaricæ in milites. Attamen omnes hos, non tantùm antiquitas in celebratiſsimos Imperatores habuit,& venerata eſt, verùm etiam poſteritas, inter optandorum Imperatonum Archetypos, omnium ſæculorum conſenſu inſeruit. Quorum ſolertia facta in bellis, prudentiſsimaq; conſilia breuibus futuro bellorum Duci adnotare ſtatuimus, addendo ſolectiora exempla, & ex alijs diuerſarum gentium bellatoribus congeſta; certocertius ſciens, quòd quemadmodum nemo omnium adeò bonus eſt, vt nihil in eo reprehenſione dignum inueniatur; nemoque adeò malus, nihil in eo laude dignum appareat. Ita quoque nullus populus, nullumq; Regnum in terris adeò ſterile eſt,vt nihil habeat laude dignum, nihil gerat poſteritati commendabile, nullos producat viros magnos tàm in toga, quàm in ſago excellentes. Quādoquidē nulla etiā gens,aut natio eſt tā perfecta,vt nihil habeat repræhēſione dignū. Proinde nō Græcorū tantùm, aut Romanorum, Dux belli futurus imitetur exempla, ſed ex omnibus omnium qui in Orbe ſunt populorum, rebus in bello præclarè geſtis, colligat ſibi militarem prudentiam. Et antequam ad publicum certamen deſcendat, vt eò faciliore victoria potiatur, hæc diligentiſsimè obſeruet.

1. *Noſcat ingenium aduerſariorum: tum maximè Ducis ipſorum.* Ita Cæſar,primum Gallorum impetum plus quàm virorum eſſe, ceteros minus quàm fœminarum, optimè ſciens, vt cum feroce gente, non ſtatim dimicare cogeretur,nihil miſsis ad ſe legatis negauit, nihil etiam conceſsit: donec oportunum ad pugnandum tempus adueniſſe iudicans,cum ſecuri illi nihil minus quàm pugnam timerent, vſus occaſione facili negotio ſuperauit. Ita quoque Guſtauus, ſciens

Polonos parum in expugnandis munitionibus valere, nihil verò in mari audere; toto bello Prusico, intra munitiones suas se continuit; vt nusquam à mari, aut Vistula recesit.

2. *Consilia sua occultet quàm maximè: potiusq́, ea per signa denunciet, cum opus est, quàm per verba.* Sic Tarquinius Superbus pater, Principes Gabiorum interficiendos arbitratus, quia hoc nemini volebat innotescere commissum, nihil nuncio respondit, qui ad eum à filio erat missus; sed eminentia papauerum capita, cum fortè in horto ambularet, virga decusit. Nuncius sine responsione reuersus, renunciauit adolescenti Tarquinio, quid agentem patrem vidisset: ille intellexit, idem esse eminentibus faciendum. Cæterum in occultandi suis consilijs nostra ætate, nemo vnquam superauit Mauritium & Henricum Nassouios, Imperatores Batauorum, qui vel hoc solo astu plurimas in Belgio vrbes Hispano ademerunt. Secretisimè enim seruandum suis Tribunis dicunt, hoc se velle facere vel aliud, cum tamen hoc faciendum nusquam intendant, sed semper quid diuersum, & inopinatum.

3. *Hostium consilia diligentissimè exploret.* Ita Carthaginenses cum animaduertissent Alexandri Magni ita magnas opes, vt Aphricæ quoque immineret, vnum exciuibus virum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinum, iusserunt simulato exsilio ire ad Regem, omniq; studio in amicitiam eius peruenire, qua is potitus, consilia eius nota ciuibus suis faciebat. Chodkieuicius duos fratres Liuonenses in aula Caroli Sudermani sumptu ingēti alebat, per quos omnia deinde eius consilia cognoscebat; honorato siquidem apud eum loco (exulum nomine) habebantur, ordinesq; in castris ducebant primarios. Carolo autem defuncto, penes filium ipsius Adolphum Gustauum usque ad obitum Chodkieuicij manserunt.

4. *Principium belli procuret quàm optimum fieri.* Ita Scipio Aphricanus cum exercitu contra Pœnos missus inprimis

primis procurabat Nouam Carthaginem euertere; gnarus, vt initia belli prouenissent, famam in cætera fore. Atque ita curauit, vt expugnaret eam. Quapropter vbicunque aliqua difficultas reperiebatur, ipse ibat in persona, volens animi sui magnitudinem monstrare: in alia verò loca mittebat Martium Sillanum, Lælium, & fratrem suum, quod Liuius hisce verbis expresit. *Martium secum habebat cum tanto honore, vt facilè appareret, nihil minus eum vereri, quam ne quis obstaret gloriæ suæ.* Idem planè fecit Zamoscius, à Stephano Rege omnium cum inuidia exercitibus in Moscouia præfectus, cum munus illud Nicolaus Melecius, magnæ experientiæ Dux, vltrò resignasset, offensus asperiori dicto Regis Stephani in gentem nostram, cum expugnata Polocia Rex in corona Senatorum dixisset, nequaquam se tam cito potiturtm fuisse victoria, aut omnino expugnare potuisse Polociam, ni Hungaros pedites secum adduxisset. Quare multo fortiori munitione absque ope Hungarorum intra triduum Melecius expugnata, munere sese Imperatorio abdicauit, & cum bona Regis venia, domum discesit. Zamoscius, qui Procancellarij munere pollens, vir pacis & litterarum tantùm existimabatur, eo honoris fauore Principis inopinatò progressus, vt in omnia semper prudens erat, ita & in bellico munere quàm optimum procurauit fieri principium; progressusq; Lucos, ita fidisimam illam vrbem expugnauit, vt omnia pericula solus obiret; reliquos autem qui eo munere & dignitate defungi auebant, in alia loca mitteret, vbi minus quidem periculorum, sed & famæ haberent. Luki

5. *Suspectos reddat hosti amicos illius vel è contra illis, Ducem ipsum belli.* Ita Metellus cum in Iugurtham moueret, qui cum omnibus legatis, quos Iugurtha ad ipsum miserat, egit vt Iugurtham traderent, litteris quoque ad eosdem crebro ea de re misis: quibus effecit vt Iugurtha omnium necessariorum fidem suspectam haberet, atq; eos varijs modis extingueret. Et Hannibal absumptis igne prædijs Romano-

rum ſolius Fabij agris pepercit, (Tum ante eum Coriolanus vrbi cum exercitu imminens nobilium prædia ſeruaſſe ſcribitur, plebis verò agros vaſtaſſe) cui viceuerſa Romani effecerunt cum ad Antiochum confugiſſet; omnes enim legatos ſuos quos ad Antiochũ mittebãt, iuſſerunt familiariter Hannibalem habere, adeò vt Antiochus in ſuſpitionem ea re pertractus, conſilijs ipſius deinceps parum fidei adhiberet.

6. *Etiam ſapientis Ducis eſt, inter hoſtes ipſos diſcordiarum ſerere cauſas, & ſic diſtringe eos.* Ita Annibal Fabium, cui neque virtute, neque artibus bellandi par erat, odioſum populo Romano reddere omni modo curauit, perq; ſubordinatos homines laudauit virtutẽ cæterorum Imperatorum, de Fabio verò ſiniſtre omnia loquebatur, præter quod ſibi amiciſsimum prædicaret. Sciebat enim quod ſic conflatum inter ciues odium, ad inimicorum perniciem præceps eſt, ad vtilitatem vero ſuæ defenſionis in cautum. Ita Emmanuel quoque Comuenus diſsidia inter Pontificẽ & Fridericum Imperatorem aluit: nec vlla erat in Italia, cæteriſq; Imperatoris Germanici ditionibus ciuitas, in qua non addictũ ſibi hominem haberet Emmanuel. Noſtraq; ætate Kantimirus Scytha, deuſtis vaſtatiſq; cæterorum Procerum in Podolia villis, vt odioſum nobilitati redderet Staniſlaum Zolkieuium Ducem exercituũ Regni Poloniæ & Cancellarium Supremum, agrorum illius populationem inhibuit; ſed nihil effecit, prudentioribus aſtum barbari, minorum gentium Quiritibus, cur ab hoſte factus ſit, oportunè interprætantibus. Alexander verò Zolkieuius Palatinus Smolenſcenſis, cum tempore belli Moſcouitici, deductæ illorum vrbi Metropoli Moſcuæ præeſſet, nec haberet vires ad reſiſtendum aduerſarijs, qui diuerſis è partibus ad recuperandam vrbem, cum exercitibus confluebant, fictis illorum nominibus, litteras diuerſimodè ad diuerſos Moſcorum Proceres dedit, quibus illos Duces ſibi amicos, tantis corruptionibus factos demonſtrabat, rogabatq; ſimul vt illi quoque paria ab illo

munera

munera capere vellent, & in fide Regi Poloniæ ſemel data, conſtanter permanerent. Quo aſtu effecit, vt ciuile inter ſe bellum exercendo, Demetrium Suiſcium, quem Principem ſuum inaugurauerant, prorſus deſererent; nec agnoſcerent dolum, niſi cum perijſsent omnes.

7. *E contra diligenter caueat ne in eius caſtris diſcordiæ ſuboriantur: & litteras hoſtium quibus militũ ciuiumue fides ad ſcelus ſolicitatur ſupprimat.* Et ſi enim ſatis beneuolentiæ & fidei ſuorum confidat, tamen non ſunt imbuendæ aures militum promiſsionibus & corruptionibus. Ideo prudenter Senatus Polonicus litteras Guſtaui igni publico in comitijs Varſouienſibus mandauit, quòd per eas varij varijs promiſſis, ſed præcipuè Coſachi Zaporoſenſes, & diuerſæ ab Eccleſia Catholica religionis homines, in partes Sueci ſolicitarentur. Quod ſi verò pluribus innotuerit proditionis merces, in parte conſilij erit, Eumenis Regis factum. Epiſtolæ ſparſæ erant totis caſtris, quibus, qui Eumenis caput ad Antigonum detuliſſent, maxima præmia definiebantur. Eumenes vocatis ad contionem militibus, primò gratias egit, quòd nemo inuentus eſſet, qui ſpem cruenti præmij fidei ſacramento anteponeret. Deinde callidè ſubnectit, confictas has à ſe litteras ad experiendos ſuorum animos. Hoc facto & in præſens dubios fidei deterruit, & in futurum prouidos, vt ſi quid tale accidiſſet non ſe ab hoſte corrumpi, ſed à Duce tentari arbitrarentur. Amorem itaque militum Imperator ſibi conciliet, & diligent caueat ne inter eos aliquæ ſeditiones ſuboriantur, ſed perpetua concordia & obedientia maneat.

8. *Copias hoſtium imminuat atque diſcriminet.* Qua ſanè via vſus fuit Fabius, cum Gallos, Tuſcos, Vmbros, atque Samnites aduerſos haberet; bellum ſiquidem in eorum ditionem tranſtulit, & ſic eos ad ſua defendenda reuocauit qui parte exercitus in agro Romano relicto, maiorem partem contra Fabium miſerunt. Fabius vt diuiſas hoſtium copias animaduertit, cum parte pugnare facilius eſſe putauit.

uit, quàm cum integro rxercitu: igitur prælio commiſſo victoriam de illis obtinuit. Chodkieuicius pari ratione cum Suecis, bellum in Liuonia habens, proceſsit, imparesq; hoſti copias habens trans Dunam nocturno tempore conceſsit, Mansfeldius qui Suecis præerat, Chodkieuicium fugere ratus, mox ponte inſtructo ſequi eum ſtatuit: at Chodkieuicius qui longè cum ſuis à ripa receſſerat, vt partem exercitus hoſtilis fluuium tranſiuiſſe aduertit, obuerſis celeriter equitibus ſuis, derepente hoſtem inuaſit & oppreſsit, bum pars illorum altera, in ripa vlteriore conſiſtens, ingemiſceret ſolummodò morti ſuorum, & dentibus frenderet quòd cadentes iuuare non poſſet.

9. *Si in caſtris hoſtilibus militum ſeditionem facere non poterit: aut mercenarios illorum promiſſo maiori ſtipendio abducere, ſaltim inter Duces ipſos ſimultates & odia per ſubordinatos homines ſerat.* In bello enim nihil præſtare maius fortuna tibi poterit, quam Ducum aduerſariorum diſcordiam, qui communiſsimè diuerſarum nationum eſſe ſolent, & de gloria inter ſe certant. Vnde Vegetius, *Jnter hoſtes diſcordiarum ſerere cauſas, ſapientis eſt Ducis. Nulla enim quamuis minima natio poteſt ab aduerſarijs deleri, niſi proprijs ſimultatibus ſe ipſa conſumpſerit.* Ita Romani ciuilibus bellis diſiuncti perierunt. Ita Græci diſcordia iugũ Turcicũ ſubierunt. Ita ſuccubuerunt Hungari vicini noſtri. Nunquam Gallos Angli niſi ſecum diſidentes fregerunt. Feſſarumq; Princeps Serifus Feſſam vrbem ciuili ſanguine exhauſtam facilè ſubegit. Manifeſtum enim eſt, vix vinci poſſe aliquos, niſi ipſi ſe perdant æmulatione inter ſe ſuſcepta. Quod confœderati Belgarum Ordines euitare volentes, perpetuò ad pacem & concordiam ciues ſuos & Duces exhortantur, etiam publicum æs, hac eadem admonitione ſuperſcripta ſignando. Concordia res paruæ creſcunt, diſcordia maximæ dilabuntur. Vt, quia nemo ſine pecunijs eſſe poteſt, quicunque milites

lites ciuesue, essent, id vnum agerent, quomodo vnanimi cõfessione saluam Rempub. seruarent, hostibus, resisterent.

10. *Amicos sibi reddat illius prouinciæ incolas, in qua bellum gerendum est.* De quo vetusta exempla petere nolo, quia recentia adhuc in oculis & memoria hærent. Gustauus nuper Germaniam bello aggressus, ita sua comitate, fecilitate, ac modestia militis disciplinati, omnium populorum ad se animos traxerat, vt Cæsarianum militem discolum & insolentem peius cane & angue execrarentur, passimq; pro viribus contra Imperatorem Dominum suum Suecis opitularentur. Simili modo Poloni propter nimiam licentiam in proprio solo execrabiles sunt paganis: in hostico verò propter rapinas & insolentiam nusquam experti sunt fauorem Moscorum, cum iam totum Imperium illorum possedissent; nusquam fideles habuerunt Valachos Moldauosq; licet toties pro ipsorum incolumitate bella contra barbaros suscepissent. Qui enim licentius in beneficiarios suos agunt, Tyrannorum more in innocuos grassari videntur; ac proinde odio potiùs quam gratitudine digni esse videntur.

11. *Rem viribus suis imparem non aggrediatur.* Albertus Dux Prussiæ, collecto emendicatis suffragijs exercitu, bellum Sigismundo I. auunculo suo intulerat, vt ab eo Prussiam, armis extorqueret, quam deserta Catholica Religione hæreticus amiserat; cæterum profligatus per superuentus, vt ad publicum prælium deuentum esset, omnium egens & inops, supplicare Sigismundo debuit, vt honestam ab illo viuendi rationem obtinere posset, cui regnum ipsum eripere minabatur. Pulchre Liuius de Lucretio. *Id prudenter, vt in temere suscepta re, Romanus fecit, quod circumspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstitit incæpto. Incerti enim exitus pugnarum* inquit Cicero, *& Mars communis, qui sæpè spoliantem iam & exultantem euertit, & perculit ab abiecto: præsertim cum hostem tempus deteriorem indies, & locus alienus facient.*

12. *Contra aduersarium suum hostes alios excitet.* Hoc modo Michaël Palęologus à Carolo Cæsare bellũ metuens, Siciliæ Regem & Venetos ad bellum illi faciendum exciuit: exemplo, inquit Nicephorus Gregorias Artaxerxis, qui Agesilai impetum formidans, Thebanos & Athenienses ad bellum ei inferendum impulit. Et Sigismundus I. bello cũ Moschouitis orto, Scythas Tauricanos à parte alia in eos immisit. Et nouissimebellum Mantuanum in Italia, distraxit vocatus à Septentrione Gustauus Rex Sueciæ.

13. *Prouideat ne vna mole bellũ ingruat, sed & suis confœderatorum viribus distributis, pluribus locis hostem lacessat.* Ita Romani, maximis suis necessitatibus & extremis, cum ab Hannibale non semel victi essent, dimissis quibus summopere indigebant exercitibus Ducibusque, denique summa ærarij inopia, & in Italia, & in Hispania, Sicilia, Græcia, vno eodemq; tempore cum Carthaginensibus bellum gesserunt. Ita nunc Ludouicus XIII. Imperium Romanum diuersis in locis vnà oppugnat, domumq; Austriacam per varios confœderatos ac socios lacessit: per Parmensem & Sabaudum in Italia: per Hollandos in Belgio & in Nouo Orbe; per Suecos in Silesia & Pomerania: per Hassium in Vestphalia; per Vaimariensem in Alsatia, per suos verò exercitus in Flandria, in Burgundia, in Nauarra & in Lotharingia; tum classe in mari Thyrreno, & Occeano Germanicio.

14. *In id omni semper cura incumbat, ne nouis auxilijs hostilis exercitus firmare se possit.* Ita Romani non permiserunt Asdrubalem, ad fratrem Hannibalem venire. Ita Vladislaus IV. obsesso exercitu Moscouitico ad Smolenscum, contra venientia subsidia variè dimisit Duces suos, Martinum Kazanouium, Paulum Piasecium, Alexandrum Gonsieuium, atque alios, vt confligerent cum ipsis, vbicunque eos nacti fuerint. Dum enimomnis auxilij aliunde obtinendi spes euanescit, facilè circumsepti se dedunt.

15. *Curet ne subsidia ad se venientia in itinere opprimantur.*

tur. Ita cum Titus Didius exiguas copias respectu hostium haberet, atque legionem subsidiariam Româ exspectaret, ne hostes fortè illam interciperent, sicuti facturos constabat simulauit se postridie prælio decertare velle, inde fuga quibusdam captiuorum non ægrè concessa, quo consilium istud per hos diuulgaretur, id assecutus est, vt hostes de prælio vt opinabantur iam certi, copias suas diuidere dubitarent, & legionis illi⁹ curã omitterent, quàm quidem ea ratione saluũ ad se recepit. Chodkieuici⁹ verò volens præsidiarios in arce Smolenscensi, quæ circumcirca obsidebatur à Moschis, recenti milite & commeatu prouidere, misit tubicinem ad hostem, ad publicum præliũ prouocando. Moschi cùm vidissent Chodkieuicium cum tribus tantùm millib⁹ hominum venisse, egressi è munitionibus suis circiter millia quadraginta pugnam illi præsentârunt, qui post nonnullas velitationes cœpit paulatim cum suis retrocedere, vbi hosti insidias parauerat, misso ad eos iterum tubicine, quòd nollet cum tanta multitudine temerè congredi, nõ enim sperabat Moschum posse tantum exercitum habere, Responderunt hostes se adhuc plures intra munitiones esse, quos videbit mox Chodkieuicius, & numerabit capt⁹ ductusq; ad castra eorum. Atque sic clamore sublato cæperunt retrocedentem sequi, etiã qui ad vallum custodiendum relicti fuerant: quo ille conspecto, eò velociore gradu fugam simulabat, vt tantò remociti⁹ hostẽ à suis munitionibus reduceret. Interim verò parte ab altera qui cõmeatum deducebant, impetu in eorum munitiones facto, facile paucos resistentes repulerunt, & in vrbem annonã inuexerunt. Moschi clamore pugnantium suorum à tergo exaudito, dolùm aliquem adesse subodorati, confusis ordinibus retro cedere cæperunt, & Chodkieuicius obuersis suis celeriter extremum agmen aggressus aliquot ex eis millia cecidit.

16. *Hostem domi non exspectet, sed in illius prouincia sedem belli faciat*. Sic enim & miles tuus ex alieno viuit, & cum nemo resi-

mo resistit, vincendo debiliores ciuitates præda & animo augetur, hostium verò animi decrescunt, quod victoriæ toties assueti, nunc vinci aliquando sese animaduertant. Ita Carolus Sudermanus, ex Gubernatore Rex Sueciæ factus, cum probè sciuisset Sigismundum III. Regnum suum necessario vindicaturum, bellum in Liuoniam intulit, inopinatoq; veniens, omnes vrbes absque præsidio Polonorum, qui minimè bellum sibi à Sueco inferri sperabant, in vno instanti expugnauit, atque ita totam prouinciam possedit. Eodem astu filius suus Gustauus vsus, non tantùm in Liuoniam, Sed in Prusiam quoque irrupit, nulla belli denuntiatione facta.

17. *Vbi hostis tuam prouintiam ingressus fuerit, ad sua defendenda eum compelle.* M. Curius aduersus Sabinos, qui ingenti exercitu conscripto, relictis finibus suis Romanos occupauerant, occultis itineribus manum misit, quæ desolatos agros eorum, vicosq; per diuersa incendit. Sabini ad arcendam domesticam vastitatẽ recesserunt Curio verò contigit, & vacuos infestare hostium fines, & exercitum sine prælio auertere, sparsumq; cædere. Iagello quoque Poloniæ Rex Bello cum Crucigeris durante,, quo Bohemos subsidia illis ferentes distineret, Coributum fratrem, cum non contemnendo exercitu in Bohemiam misit, qui fines eorum ingressus, non tantum bello eos vexauit, sed factionibus quoque in partes scidit, solicitando animos multorum, vt corona potiri posit. Igitur Crucigeri auxilio Bohemorum destituti, & inauspicati belli cum Polonis pertæsi, legatos de pace ad Regem miserunt. Veneti autem prælio victi à Genuensibus, cum iam hostis vrbi immineret, facto cum Bernabone Vice comite fœdere, Genuenses summa vi domi suæ aggresi sunt. Inde factum, vt quæ suis, qui Fossam Clodiam accupauerant, submittere auxilia parabant Genuenses, domi retinere cogerentur, & Fossa Clodia in potestatem Venetorum rediret. Vt hic taceam Scipionem, qui manente in Italia Hannibale, transmisso in Africam exerci-

tu,

tu, necessitatem Carthaginensibus imposuit reuocandi Hãnibalem, sicq; à domesticis finibus hostile transtulit bellum. Et Amurathes Turcarum, Græcis bellum in Asiam molientibus cum reliquis Principibus Christianis, in Europam inopinatò irruit, effecitq; vt exercitus, qui per mare ituri erãt, propria defendere cogerentur.

18. *Metum dissoluat in animis suorum militum: & æmulationem quandam in eis ad pugnandum excitet.* Ita C. Cæsar, aduersus Germanos & Ariouistum pugnaturus, confusis suorum animis (pauidis enim semper in incerto consilia sunt) pro concione dixit, *nullius se eo die opera, nisi decimæ legionis, vsurum.* Quo consecutus est, vt decimani, tanquam præcipuæ fortitudinis testimonio cogerentur pugnare, & cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis esset, accensi, decimanos fortitudine superare conabantur, hostesq; eò fortius aggrediebantur. Pari exemplo Stephanus Rex in Moscouia bellum gerens, suis Hungaris omnia confecta esse dicebat, quæcunque ex hoste trophæa retulisset. Æmulatione ducti Poloni, cum Meletio, separatim iuerunt, & quã Rex aggredi non audebat munitionem Sokolæ, vna die expugnarunt. Lituani itidem separatim; partim cum Nicolao Radiuillo, Supremo gentis suæ Militiæ Duce; partim cum Philone Kmita, Palatino Smolenscensi: partim cum Francisco Succo, Kosachorum Nisouiensium ductore, exercitus Moscouiticos profligabant, munitissimasq; quasuis eorum arces expugnabant.

19. *Persuadeat militibus, hostem esse contemnendum.* Sic Gelo Syracusarum Tyrannus, bello aduersus Pænos suscepto, cum multos cepisset, infirmissimum quemque, præcipuè ex auxiliaribus, qui nigerrimi erant, nudatum in conspectu suorum produxit, vt persuaderet contemnendos. Similiter Vitoldus contra Tamerlani Ducem Battium, Borysthenis catharactas cum suis Scythis superantem moturus, quos superiore anno barbaros in prælio ceperat, macilen-

tos, tabeq; carceris consumptos in medium castrorum produxit, & Polonis nequaquam timendos eiusmodi hostes esse dixit, qui licet infinito ferè modo multitudine eos superarēt, fortitudine attamen bellicosis Sarmatis nusquam essent pares. Scriborius quoque Scriborouicius Polonus, sub Ludouico Rege in Hungaria Transyluaniæ Palatinus, quum nonnullos ex Turcis cepisset, quorum tegumen capitis albū, multum terroris præfert, quoties terga tygridum aut leopardorum pellibus tegunt: nudatos militibus suis, quos è Polonia tyrones scripserat, pro concione ostendit, vtq; homines sibi similes esse scirent, nec timendos in prælio, suasit: quinimo vt pinguia eorum corpora, tanquam bello inepta contemnerent, multis rationibus monstrauit.

20. *Prodigia, & signa aduersa, quibus milites consternātur, in bonam & auspicatam partem explicet, & interpretetur.* Vti fecit Chabrias Atheniensis classe dimicaturus; excusso namque ante nauem ipsius fulmine, exterritisq; militibus, dixit. Nunc potissimum iucunda pugna est, cum Deorum maximus Iupiter adesse numen suum classi nostræ ostendit. Andreas verò Sapieha, in Liuonia cum præsidiarijs à Gregorio Chodkieuicio relictus, contristatis militibus indefensione Vendæ, quod vexillum illius ventus de muro ablatum, in sepulchrum cæsorum ante aliquot Menses Moscouitarū depulisset. Nolite, inquit, milites trepidare, Moscouitis significatur etenim certus interitus, quandoquidem super sepulchra militarium Virorum, vexilla appendi solent ornatus gratia, quos Dei auxilio occidemus. Dixit, & superuenientes Moschos fortiter aggressus, aliquot ex eis millia in acie cecidit.

21. *Promissam sibi à Superis victoriam, aut per somnium, aut per visionem aliquam pronunciet: atque ita militibus suis, siue illud verum sit, siue non, animos ad pugnam religione accēdat.* Hinc Archidamus Lacedæmonius aduersus Arcadas bellum gerens, arma in castris statuit, & circa ea duci equos no-

ctu

ctu, clam imperauit: quorum vestigia mane (tanquam Castor & Pollux perequitassent) ostendens, adfuturos eosdem ipsis praeliantibus persuasit. Casimirus verò Monachus Rex Poloniae publico praelio cum Lituanis, barbaris tunc, & Iazigibus, decertaturus, dixit se vidisse in somnijs Michaëlem Archangelũ, promittentem sibi certam de paganis victoriam. Vnde & templum ei expergefactus vouerat. Atque animatis ita militibus, victoriam ingentem obtinuit, ac de spolijs hostium, votum exoluturus in arce Lublinensi, quod etiamnum durat, delubrum, cœlestis militiae Duci, in signũ gratitudinis exstruxit.

22. *Statum belli immutet, vt hostis inopina re perculsus animo concidat, & vel recedere à proposito cogatur, vel tali genere praelij tecum decertare, quale nusquam praeuiderat.* Sic Themistocles aduentante Xerxe (quia neque praelio pedestri, neque finium tutelae, neque obsidioni credebat sufficere Athenienses) author fuit eis, liberos & coniuges Traezena, & in alias vrbes emittendi, relictoq; oppido, statum belli ad naualę praelium transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles aduersum Lacedaemonios. Et in Liuonia Chodkieuicius aduersum Suecos, qui cum scirent benè, Polonos pugnae maritimae non esse assuetos, negligentius sese gesserunt, & cum nauibus suis ad Dunemundam securè accesserunt, quò copias suas in terram exponere possent. Ille nauibus mercatorum Angliae, quae Rigae negociabantur, precio conductis, militem Polonum eis imposuit, & nil tale cogitantes Suecos aggressus, praelio nauali supra omnium spem & opinionem vicit.

23. *Aliud semper faciat, quam quod se facere simulat aut ostendit.* Sic Agesilaus Lacedaemonius, tenentibus angustias Thebanis, per quas transire habebat, flexit iter quasi Thebas contenderet: exterritis Thebanis digressisq; ad tutanda mœnia, repetitum iter quod destinauerat emensus est, nullo obsistente. Sigismundus III. cum toto quasi bien-

nio Smolenscum obsideret, nec potuisset tam munitam vrbem, quam quadraginta hominum millia defendebant, expugnare, iussit conuasatis rebus castra sua incendere, & domuitionem promulgare. Moscouitæ diuturna obsidione fatigati, vt Regem toto cum exercitu abire conspexerunt, conuiuia & cœnas præ lætitia instruxerunt, vltraq; solitum Baccho indulgentes, stationes in muris, statim negligentius agere cæperunt. Rex verò nocte obscura cum omnibus ad oppugnandum requisitis accedens, vrbem in coronam inopinatò aggressus, cum omnium admiratione in potestatem redegit. Post cuius obitum, dum tempore Interregni Moschi eam recuperare vellent, accitisq; transmarinis populis, centum triginta millibus eam obsedissent. Vladislaus IV. in solium paternum sublimatus, confestim obsessis subsidio veniens, vt aliquot hostium munitiones expugnauit, reiectumq; à mœnijs Seinum intra suum vallum conclusit, & quò celerius eum expugnare posset, montem castris hostium, qui ab alaudis nomen habet, vicinum occupare instituit, sed quem Moschi facillimè ipsi occupare potuissent, si Regis consilia perspicere valuissent. Qui castris de die motis, recta se in Moscouiam velle ire simulauit, & aliquantulum via ordinaria progressus, sequenti statim die à tergo hostibus comparuit, & montem supra dictum frustra defendentibus illis occupauit, atque demum assiduis prælijs fatigatos, ad deditionem coegit.

24. *Eum statum belli eligat, quem putat sibi esse vtiliorem.* vt C. Cæsar bello ciuili fecit, qui cum exercitum veteranum haberet, hostium autem tyronem esse sciret, acie semper, prout & Alexander Magnus, decertare studuit, in qua nusquam illi fuerunt exercitati. Ita quoque & Chodkieuicius in Liuonico bello, postquam pernouisset Carolum Sudermanum transmarino milite vti, qui magis ad fossas, quam ad aciem apertam assuetus esset. Igitur tribus millibus suorum veteranorum, vna die quatuordecem millia hostium a-

cie

cie aperta deleuit, qui alias ligone poterant in longum tempus bellum protrahere, Hinc Cæſar Auguſtus dicere ſolitus erat. *Prælium aut bellum nunquam ſuſcipiendum, niſi cum maior emolumenti ſpes quàm damni metus oſtenderetur.*

25. *Vehementem & auidum pugnæ hoſtem, mora & cunctatione vilem faciat.* Sic Fabius maximus aduerſus Annibalem ſucceſsibus prælıorum inſolentem, recedere ab Ancipiti diſcrimine, & tueri tantummodò Italiam conſtituit, Cunctatoriſq; nomen, & per hoc Summi Ducis meruit. Sic Conſaluus Magnus Gallos ſua cunctatione viles fecit, & toto Regno Neapolitano eiecit, ſimiliterq; Magni Ducis nomen, patrum noſtrum memoria obtinuit. Simili aſtu Koniecpolſcius ante triennium fere impetum Abazi Baſſæ fregit, & pugnandi auidum, cum ingenti ſuo exercitu ad Cameneciam procurrentem, retro cedere inglorium cóēgit. Sed & Oſmanus ipſe ad Chotimiam, cum vna die more ſuo barbaro, bellum conficere voluiſſet, vallo caſtrorum noſtrorum & propugnaculis in longum detentus, impetum & vehementiam furentem amiſit, adeò vt cum ad pugnam publicam prouocaretur animum iam non habuerit, & æſtate per cunctationem noſtrorum in ocio ferè exacta, vix cum paucis in Turciam redijt, aſsiduis oppugnationibus quoquo fortiſsimo amiſso.

26. *Nolentem pugnare æquo loco, extrahat è latebris, & puguandi neceſſitatem illi imponat, cum ille paratus non eſt.* Ita Metellus, cum animoaduertiſſet, nolle æquo loco pugnare Iugurtham, ſed per ſaltuoſa tantùm & ſuſpecta proficiſcentem exſpectare occaſionem; vt eum ſuis ſuccurrere cogeret Famam caput Regni obſedit. Zamoſcius, Archiducem Maximilianum, Bicinæ in Sileſia ſubſidia ex Hungaria exſpectantem, licet parua ſuorum manu, non dubitanter tamen in eum inuectus, ad prælium decertandum coēgit, priuſquam Hungari ſubſidio veniſſent. Vnde & victoria potitus eſt. quam nequaquam obtinuiſſet, ſi Archidux mœnijs

ſeſe vrbis defendens, in aciem non deſcendiſſet, & venientes mercenarios pauliſper expectaſſet, qui aliquot milliaribus ſolummodò inde diſtabant.

27. *Naturali induſtria, & prudentia multis experimentis aut lectione comparata, cognoſcat hoſtium aſtus & fraudes.* prout Æmilius Paulus Cos. bello Hetruſco, aput oppidum Coloniam dimiſſurus exercitum in planiciem, contemplatus procul auium multitudinem, citatiore volatu è ſylua conſurrexiſſe, intellexit illic aliquid inſidiarum latere, quòd & turbatæ aues, & ſimul plures euolauerant. Præmiſsis igitur exploratoribus, comperit decem millia Boiorum excipiendo ibi Romanorum agmini imminere: eaq; alio quam expectabatur latere miſsis legionibus circumfudit. Simili planè modò Prædiſlaus Lauckoronius, ex auium crocitatu in ſylua Podoliæ, vulgo Nigra dicta, Tartaros, qui incurſionem in Prouincias Regni Poloniæ parabant, latitare cognoſcens, ſclopetarios pedites à tergo in eos immittens, ipſe rectà in inſidiantes ſibi proceſsit, & fortiter reſiſtentes in primo congreſſu, reboatu ſcloporum à tergo eis exploſorum continuò turbauit, & diſiecit; quanquam longè numero impar illis fuiſſet. Chmelecius verò, gnarus barbaros per eaſdem vias, quibus palatum exiuerant, in caſtra ſua cum præda redituros, caſtra ipſa apud Bialocerquam expugnauit, reuertenteſq; poſt dies aliquot prædatores, habitu, clamore, & armis facilè decepit, atque ita omnes præda excuſſa trucidauit.

28. *Etiamſi hoſte ſuperior ſit & victoriam facilè ſperet, in omnem tamen euentum ſiniſtros caſus ſecum animo voluat.* Vnde Pompeius, inquit Dion, quòd multis modis ſe Cæſare ſuperiorem eſſe perſuaſum haberet, nihil omnino præuidit. Neque enim idoneo loco caſtra poſuit; neque refugium ſibi, ſi ſuperaretur, parauit: cumq; rem extrahere, atque ita victoriam ſine prælio obtinere poſſet (nam & ſingulis diebus copiæ eius augebantur, & rerum neceſſariarum copia

ipſi

ipsi suppetebat) tamē signa cōtulit. Vnde factū est, vt præter opinionē vict⁹, neq; cōsiliū neq; spē fortunæ denuo periclitandæ capere potuerit. Quod sanè ipsū Gustauus præ oculis assiduò habens, nusquam prælio publico nobiscum in Prussia decertauit: & si quando pugnæ periculum facere voluit, semper sese intra suas munitiones continuit; nec vsquam à mari, aut fluuio Istula necessit. Et Ioannes Tarnouius Archistrategus Poloniæ, à Ferdinando I. Imperatore consultus, quomodo Solimano in Hungaria tunc bellum secum gerenti, resistere absque damno suorum posset, simile planè responsum tulit. Vt nimirum publicū certamen quàm maximè vitaret: vt nusquam cum suis castris à Danubio recederet: & vt semper in omnem sinistrum euentum, licet suos exercitus superiores esse videret, esset paratus. Quod videlicet equitatui Turcico Germanum militem imparem videret, cum gladios res deueniret: quòd à multitudine barbarorum circumuentus fame exercitum amitteret, si Danubio sibi subueniri non posset: & quòd clade affectus, vt est varia sors belli, absque graui dominiorum suorum damno, resistere haut posset, nisi aliquam fortem munitionem ad tergum haberet, quæ & fugientes reciperet, & molem belli, tamdiu retardatis successibus hostis, sustineret, quamdiu non reficerentur Vires Imperij.

29. *Neque aduersis in rebus omnem spem abijciat, neque in prosperis quicquam de animi constantia remittat*; gnarus in bello nullos conatus feliciorem exitum sortiri, quàm de quibus hostis minimè suspicatur. Ita Demetrius Moscouiæ Princeps, à Georgio Mnisecio, ad recuperandum paternum vti ferebat Principatum, exul copijs Polonicis instructus, in ipso statim ingressu Moscouiæ profligatus, non despondit animum vti suam decebat generositatem, sed recollectis qui à prælio manserant, aliquot cohortibus, priusquā noua subsidia venissent è Polonia, maximo ausu quadraginta milliū exercitū Moscorū inopinato superuentu apud Cromos dis-

ſipauit; poſtea ad Putiuliam Coſachorũ Zaporoſenſiũ ſubſidio auctus, aperto Marte decertare non dubitauit: atq; ita quotidie maiora audendo & vigilãdo vſq; ad vrbem Metropolim Moſquam ꝓceſſit, atque ad extremum Imperio vniuerſo potitus fuit.

30. *Crebro ſuos monere debet, vt hoſtem aduentãtem parati inſtructiq́ꝫ eius milites in horas exſpectent; nec improuiſa aduerſariorũ irruptione turbentur.* Vnde Mansfeldius copiarũ Rudolphi II. Præfectus ad Strigonium oppugnandum miſſus, vt ſemper ſuos paratos ad ſuſtinendum impetum hoſtiũ haberet, ter quaterq́; præmonitos, ipſe nocturno tempore, cum ijs cohortibus quas tacitè caſtris eduxerat, à parte qua Turcæ imminebãt clamore ſublato inuaſit, & quos ignauos inuenit, facta in craſtinum concione publicè caſtigauit. Idẽ & Georgius Baſta ſuos monebat; & Suarcembergius diligẽtiſsimè obſeruabat. Et Samuel Corecius ſuos in Moldauia, conſimili irruptione ex improuiſo, ad vigilantiam exercitabat. & multi alij priſci bellatores fecêre.

31. *Exercitum ita diſciplina imbutum habeat, vt à pugna ad prædam non auertat manus*, vt accidit Sigiſmundi Imperatoris exercitibus apud Columbanum, in Seruia & iterum in Boſnia apud Ciporouiciam, vbi profligatis Turcis, etiam Imperatoris Ottomanici capiendi ſpes erat, niſi militum auiditas prædæ præproperas manus admouiſſet. Et poſtea reſtaurantibus prælium barbaris, vix ipſe Sigiſmundus vno comitante puero euaſit. Idem accidit exercitui Ferdinandi I. apud Peſtum; Rudolphi II. apud Agriam & Sigetum. Sigiſmundo Batoreo apud Temeſuariam; alijsq́; noſtri ac veteris ſæculi Ducibus, diuerſis in locis.

32. *Optimo loco caſtra metetur.* Nullis videlicet montium inſidijs, aut amnium iniurijs obnoxio, vbi ſatis lignorum, pabuli, & aquæ ſit: hoſtem verò in loca arida, ſaltuoſa, aut paludoſa compellat.

33. *Si imparem ſe hoſti videt, in loca eum inſidioſa trahat,*

& ali-

& aliquomodo circumueniat. Ita Iugurtha, qui summa calliditate modo arma leuiter ostentando, modo pacis ac deditionis mentionem inijciendo, tam diu ludificatus fuit Albinum, donec is ob instantia comitia Romam rediens, exercitum fratri Aulo commisit. Sperabat enim se interea temporis Romanos milites, partim pecunia corumpere posse, partim cum improuido Duce in loca insidiosa pellicere, & ad quaslibet conditiones cogere, vel trucidare. Nec spes eum fefellit. Cum enim iam plurimos Romanorum fauere sibi sciret, fugam simulauit, quam cum veram esse falso Aulus credidisset, per saltuosa loca eum temere persequens, victus, sub iugum missus, & infra decem dies vniuersa Numidia exercitum deducere iussus fuit.

34. *Sit dexter in agendo & non morosus, dubius, aut cunctabundus.* Atheniensium etenim res in Sicilia segnis Niciæ cunctatio euertit. Cum enim is aduentu suo ingentem famam, & sui terrorem Siciliæ intulisset, Catanæ in hybernis delitescens, in contemptum venit, & hostibus animos resumendi spatium dedit. Idem error in Brasida Spartano notatur à Thucydide, & in Ludouico Andegauensi à Leonardo Aretino, cum in Apulia Ladislaum Regem deuicisset.

35. *Depræhensus in angustijs diuersis artibus eludat, aut de deditione tractet: interim verò suspensis tractatione pacis hostibus, ferro sibi viam aperiat, aut iter aliud capiat.* Nicostratus Ætolorum Dux, ita aduersus Epirotas egit; cumq; ei aditus in fines eorum angusti fierent, per alterum locum irrupturum se ostendens, omni illac ad prohibendum occurrente Epirotarum multitudine, reliquit suos paucos, qui speciem remanentis exercitus præberent, & ipse cum cætera manu, qua non exspectabatur aditus intrauit. Quo etiam astu Gustauus in Prussia ad Dersauiam conclusus euasit, & de pace legatis in castra Polonorum missis, nocturno tempore Istulam traiecit, inq; loca securiora exercitum deduxit. Cn. verò Pompeius, cum flumen transire propter oppositum e-

xercitum hostium non posset, assiduè producere & reducere in castra instituit: deinde in eandem persuasionem hoste perducto, ne vllam viam ad progressum Romanorum teneret, repente impetu facto transitum rapuit.

36 *Hostem ex locis difficilimus inuadat: ipse autem euadendo à tergo instantem aduersarium prudenter submoueat, ne in transitu fluuiorum aut saltuum sui milites carpantur.* Ita Pelopidas Thebanus, bello Thessalico transitum quærens, castris ampliorem locum supra ripam complexus, vallum ceruolis, & alio materiæ genere constructum incendit, dumq; ignibus submouerentur hostes, ipse fluuium superauit. Bannerius similiter à Cæsarianis circumuentus ad Torgauam, diuersa materia super vallum congesta, ignem sub primam noctis vigiliam supposuit, ipse verò Albi fluuio superato in Pomeraniam concessit. Nicolaus autem Melecius, Valachiam paruo cum exercitu ingressus, cum apud Stepanouiciam ingentem barbarorum multitudinem insedisse cognouisset, nolens temere cum tanta colluuiæ manus conserere, facta in speciem velitatione, vada Pruthi scrutari iussit, quasi lassum iter flexurus, cum reuera Chotimiam versus reditum animo cogitaret, Positis igitur iaculatoribus in insidijs, castra versus Tyrum mouit, & cum illi magnis agminibus abeuntem insequerentur, ab insidiatoribus à latere strenuè excepti fuerunt, cum interim Melecius signis conuersis à fronte eos aggrederetur: & vniuersalis pugnæ aleam declinans, turmatim in eos incurreret, reliquis interea temporis castra ad ripam fluuij iam munientibus. Quibus perfectis, hastatos in confertissimum Turcarum globum immisit, & omnia simul tormenta in lateribus locata explosit: cumq; hostes impetum hastatorum suffere nequijssent, ille signo receptui dato cum omnibus suis castra intrauit, & velut ex arce munitissima propugnauit. Tandem tractando de pace, leuioribus prælijs rem per dies aliquot protraxit, nocturnoq; tempore impedimentis omnibus & machinis transmis-

sis:

ſis: ipſe verò die ſtatim albeſcente quaſi vniuerſali pugnā præliaturus in acie conſtitit, & tamdiu prouocationibus ad duella, velitationibusq́; tempus protraxit, donec in aduerſa ripa pro bombardis commodius in hoſtes librandis, ſuggeſtus non exſtruerentur. Quibus confectis, globos in acies barbarorum frequentiores explodi iuſsit, & ſeſe interim in caſtra ſua confeſtim recepit, inceſaq́; ſub noctem in vallo materia, fluuium cum omnibus copijs ſecurè tranſgreſſus eſt.

37. *Inſidias vbicunque poterit in itinere hoſti faciat: adq́; tranſitus fluuiorum, ad præcipitia montium, ad syluarum anguſtias, ad paludum aut viarum difficultates, ſuperuentus nullo ſciente diſponat; adque iter ſuum ita temperet, vt aut cibum capientes aduerſarios ſuos, aut dormientes, aut vacantes certè, ſecuros, inermes, diſcalceatos, diſtractis equis, nihil ſuſpicantes, ipſe paratus inuadat, quatenus in huiuſmodi certaminibus ſui milites fiduciam colligant.* Tali dolo Stephanus Albertū Regem Poloniæ in Valachia clade ingenti affecit, perq́; fagineam ſyluā incautè tranſeuntem, vafer & aſtutus bellator, inter aſpera ſaxa & montes, ex inſidijs vndique aggreſſus, impulſis quas in hoc iam ante ſucciderat arboribus, mirum in modum afflixit. Sed & Boij olim in ſylua Latina ſimili aſtu Romanos exceperant: qua enim tranſiturus erat Romanus exercitus, ſucciderant arbores ita, vt ex parte exigua ſuſtentatæ ſtarent donec impellerentur; delituerant deinde ad extremas ipſi, vbi ingreſſo ſyluam hoſte, proximas vlteriores impulerunt: eo modo propagata pariter ſupra Romanos ruina, magnam manum eliſerunt. His, & ſimillimis artibus graues fuêre. Michaël Tranſalpinæ Daciæ Regulus, Turcis: Moyſes Siculus, Tranſyluanis: Oſtaphæus Daſcouicius Coſachorum Zaporoſenſium author, Tartaris: Alexander Liſſouius (à quo Liſſouiani Coſachi, leuioris armaturæ equites) Moſcouitis: idq́; eam ob cauſam ſinguli, quod diuerſis è nationibus militem collectum haberent, nec in pugna ſtataria

ria ijs fiderent,nisi post multa experimenta in particularibus certaminibus facta. Quamuis principaliter id intendere Imperator in locandis insidijs debeat, vt vel omnino aduersarium vincat, vel saltim diminuat vires illius: quare alij, quo hostium copiæ decrescerent, ditione sua vltro cesserunt, vt dum vrbibus occupandis,atq; præsidio muniendis hostis occuparetur,copiasq; suas hinc inde distributas haberet,ipsum ea ex occasione in aliquas insidias pellicerent, aut debilitatum inuaderent apertè; qua quidem via victoriam consecuti sunt. Alij, dū regionem inuadere in animo haberent, in aliam se arma parare tanta industria simularunt, vt regionem illam de qua minimè dubitabatur occuparent, priusquam illa defendi posset. Nam si hostem in suspenso habeas,an forte eam in partem, quâ famâ erat, regressurus sis, cogetur ille tam ibi subsistere, quam alteram partem defendere, vnde facilè fuerit vtramque exercitus partē à te circumueniri. Præsertim, *cum dispersi ad prædandum securi oberant hostes, tunc probatos equites vel pedites, cum tyronibus aut inferioribus mittat Imperator, vt ex occasione fusis inimicis, & illis peritia, & reliquis crescat audacia.* Nam qui ante longum tempus, aut omnino nunquam vidêre homines vulnerari vel occidi, cum primum aspexerint perhorrescunt, & pauore confusi, de fuga magis, quàm de conflictu incipiunt cogitare. Hinc veteres Romani gladiatorios ludos instituerant, quod ciues ipsi in persona ad bellum ire obligati fuissent, ne igitur sanguine fuso, aut morte cadentium in acie consternarentur, à puero assuescebant tali inspectioni in ludis exhibitis,cum sese in theatris ante occulos plebis, gladijs serui laniarent aut mactarent. Veteresq; Sarmatæ nostri in publicis festiuitatibus, aut in augurationibus Principum suorum, hastis inter se concurrebant vt & laudem & præmium consequerentur, vtq; Regi ipsi monstrarent hoc facto suo, non ad molliciem & delicias, sed ad bella cum barbaris gerenda, eum à se electum esse, qui sciret inde, duris se Sarmatis & fortibus viris

impera-

imperare, non affœminatis populis leges præſcribere & dominari.

38. Lõgo itinere fatigatos aggrediatur, aut certè inſperatus ſuperueniat: eosq́, etiã qui lõgè à ſuis, aut pabuli, aut prædæ gratia cõmorantur, ſubito cum delectis occupet. Illa enim ante tentanda ſunt, quæ ſi male ceſſerint minus noceant: ſi benè, plurimum proſint. Ita Conſtantinus Oſtrogius & Scythas in Ruſsia palantes, & Moſchos in Lituaniam incurrentes, ſæpiſsimè, minoribus prælijs attritos primùm, feliciter deuincebat, Ita Sanguſcus Lituaniæ Campiductor. Ita Staniſlaus Kiſzka, cæteriq; ex eius diſciplina clariſsimi deinceps in patria noſtra Duces.

39. Quibus deficit, monſtret ſe habere in copia; aut vſum earum expleat. Sic Carthaginenſium, Maſsilienſiũ, & Rhodiorum Duces inſtructuri claſſem, quia ſparto deficiebantur, crinibus tonſarum mulierum ad funes efficiendos vſi ſunt. Marcus verò Antonius à Mutina profugus, cortices pro ſcutis militibus ſuis dedit. Præmiſlusq; olim Poloniæ Princes cnm hoſte congreſſurus, quòd militum manum exiguam haberet, eamq; nudam, nullis thoracibus, nullis clypeis armatam; egreſſus è ſylua Calui Montis in tractu Sendomirienſii in aciem campi Lagouienſis, vt maiores copias ſuas opinione aduerſariorum monſtraret, trucinis arborum tenuioribus galeas ex corticibus factas impoſuit; hominesq; agreſtes ac fœminas, qui eas arbores huc & illuc mouerent, intermiſcuit, quo nimirum ſic numeroſior, & quaſi in ſyluis tectus, exercitus ſuus appareret, atque hoſtes conterreret. Quod & ſucceſsit.

40. Si fortè fames, peſtilentialiſue contagio, aut quædam neceſſitas, vel alij humani caſus, hoſtem tuum ad deſperationem adegerint, vt prælij aleam quoquo modo ſubire cupiat, tum tibi intra munitiones conſiſtendum, & quantum fieri poſſit, à prælio abſtinendum noueris. Hanc rationem Lacedæmonij contra Meſſenios, & Cæſar contra Afranium, Petreiumq; ſecuti ſunt.

sunt. Et bello Prusico Gustauus contra Sigismundum III. vsus cum pasim apud Mariæburgum mercenarij Germani contagione perirent, qui omnino in acie fortiter obire cupiebant. cæterum ille vt rerum militarium gnarus, intra suas sese munitiones continuit, nec vlla ratione in campum, etsi toties prouocatus & lacesitus prodire voluit: quia certissimam suorum cladem præuidebat. Iam autem difficile vincitur, qui verè potest de suis, & aduersarij copijs iudicare: qualis erat Gustauus, tot iam prælijs & periculis in Liuonia ante, Rusia alba, & Cimbrica exercitus.

41. *Præcipuè verò curet Imperator, consiliarios, sui aduersarij intimos, & quibus ille grauiores expeditiones peragit, reddere illi suspectos.* Sic Romani cum Antiocho Rege bellum aggressuri, qui apud se Hannibalem, victis iam Carthagiensibus habebat, cosiliumq; eius aduersus Romanos instruebat, missis ad eum legatis, per crebra colloquia effecerunt, vt is Regi fieret suspectus, cui gratissimus alioqui erat, & vtilis propter caliditatem & peritiam bellandi. Pari modo Lituani, Vitoldum ad Crucigeros Prusiæ à Rege Vladislao fugientem, apud Magistrum, Ordinis accusarunt; & vtilem ipsis valdè, sibi verò eo in loco grauem ob militiæ ingentem peritiam, in carceres conijci procurarunt. Prout & Ferdinandus I. Hieronymo Lasco fecit, qui apud Ioannem Regem Hungariæ, & authoritate, & consilio, & rei bellicæ scientia multum pollebat. Quapropter facilè Proceribus Hungariæ persuasit, vt eum tanquam alienigenam apud Regem accusarent, quos ille loco & dignitate, Transyluaniæ Palatinatu cohonestatus, longè superabat. Liberatus tandem carcere lascus, vt natura animosus erat, ad hostem Regis Ioannis Ferdinandum Imp. fraudis iguarus, vindictam solummodò meditans, lubens concessit, ab eoq; in Turciam cum Oratoris titulo ad Solymanum ablegatus, nescitur à quo venenum hausit, atq; morbis per viam diuersis doloribusq; excruciatus, vix patrium limen salutauit, & statim Cracouiæ exstinctus est.

Deni-

42. *Denique vsitata & communia stratagemata assiduò reuoluat.* Quò enim magis aliqua contemnuntur, eò facilius fallunt. In bellis autem non datur bis peccare, absque notabili aliquo damno. Nec prudens poterit dicere Imperator, *Non putaram.* quia in omnia intentus esse debet.

CAPVT III.

De ijs Stratagematibus, quæ facienda sunt in pugna.

NOtatis ijs præceptis & exemplis, quæ ante cōmissum prælium agenda sunt, deinceps videndum est de ijs, quæ in ipso prælio occurrere solent. Atque inprimis.

1. *Dux tempus ad pugnam opportunum eligat.* vt nimirnm hostis ieiunum exercitum in aciem pruducat, & inedia, siti, vigilia nocturna, itineris defatigatione, aut mora sub armis lassatum, tota die in acie detineat. Cumq; hostis castra iam repetere cæperit, subito copias educat, & commisso in paucos prælio, aut vincat fortiter, aut terrorem, qui iam castra sua intrauerant periculo cæterorum incutiat. Sic Metellus Pius in Hispania aduersus Herculeium, cum ille oriente protinus die, instructam aciem vallo eius admouisset, feruidissimo tunc tempore anni, intra castra suos continuit, in horam diei sextam, hoc est ipsum meridiem, atque ita fatigatos æstu, facilè integris (quibus præceperat, vt quiescerent, & cibum caperent) & recentibus vicit suorum viribus. Iugurta verò memor virtutis Romanorum, semper inclinato die prælium committere solitus erat, vt si sui fugarentur, oportunam noctem haberent ad delitescendum. Quod & Gustauus in bello Prussico obseruabat, nec vnquam cum suis prodijt nisi cum aduesperasceret; vt fecit ad Mæuam, ad Neistadium, ad Neringam, & denique ad Dersauiam vbi sclopo percussus, perculsos suos tempestiue & opportunè vmbra noctis tectos in castra reduxit.

Nullam occasionem perimendi, aut saltim infestandi hostis negligat. Iphicrates Atheniensis, quia explorauerat, eodē asidue tempore hostes cibum capere, maturius vesci suos iussit, & eduxit in aciem; aggressusq; hostem ita detinuit, vt ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde iam die reduxit suos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hostes non statione magis quàm inedia, statim ad corporis curam & cibum capiendum festinauerunt. Iphicrates rursus eduxit, & incompositi hostis aggressus est castra. Eodem astu Albertus quoque Lascus in Turcas vsus est, cum Iacobum Heraclidem agasonem suum, ad capiendum Valachiæ Principatum deduceret, Alexandrumq; Vaiuodam barbarorum auxilijs nixum prouincia depelleret. Igitur longè maiores copias illius conspicatus, iussit vt sui summo mane corpora curarent, cibumq; secum pro vna comestione in aciem progressuri acciperent, quos in alba eductos tota die in acie detinuit, velitationibus prouocationibusq; ad duella tempus terendo; & tandem sole in occasum vergente intra vallum deduxit. Idem fecere & Turci, inedia & solis æstu cum suis equis fatigati: vnde cibum statim capere omnes, pabulaq; equis conquirere solicitè cœperunt, Lascus verò cohortatus suos iterum eduxit, & cōfusos inermesq; inopinatò aggressus facilè vicit, & tota deinceps prouincia expulit.

3. *Locum ad pugnam commodum eligat.* Marcus Curius, quia phalangi Regis Pyrrhi explicitæ resisti non posse animaduertebat, dedit operam vt in angustijs confligeret, vbi conferta, sibi ipsi esset impedimento. Stanislaus Lesniouius, quadraginta millia Moscorum ad Neueliam, mille quingentis hastatis aggressurus, ita inter duo nemora aciē suam instruxerat, vt nec circumueniri ab equitatu hostili propter paludes vliginossas vllatenus posset, nec quantum à tergo exercitum haberet videri. Igitur inopinatos aggressus ac perturbatos, clarissimam ex eis victoriam retulit, cæsis in

ſis in acie octodecem millibus. Sed & Ioannes Sapieha cum iiſdem Schiſmaticis pugnaturus, apud Troiczam, cauas & præruptas vias obiecit à latere; ipſaq; loci natura pro munimentis vſus, in ſignem eorum Ducem Lobſinium vicit.

4 *Aciem optimè diſponat.* Ita Scipio Aphricanus aduerſus Aſdrubalem Ducem Pœnorum in Hiſpania bellum gerens, per continuos dies ordinatum produxit exercitum, ita, vt media acies fortiſsimis fundaretur. Sed cum hoſtes quoque eadem ratione aſsiduè ordinati procederent, Scipio ea die qua ſtatuerat decernere, commutauit inſtructionibus ordinem, & firmiſsimos, id eſt legionarios in cornibus collocauit, ac leuem armaturam in media acie, ſed retractatam, poſuit. Ita cornibus quibus ipſe præualebat, infirmiſsimas hoſtium partes lunata acie aggreſſus, facilè fudit. Vladiſlaus quoque Locticus, cum Crucigeris Boruſsicis ad Radzieiouiam præliaturus, aciemq; eorum, quæ robuſtiſsimos Germanorum in dextro cornu habebat, fracturus, non niſi ipſis haſtatos ſuos oppoſuit: infirmiſsimos autem ex peditatu fortiſsimis hoſtium obucit, vt ad primam eorum impreſſionem fuga ſibi conſulerent præcipiens, & interfugiendum more Scythico (nam omnes Ruſsi erant) ſagittis hoſtes ſe inſequentes ferirent; maximè cum ſeſe in ſylueſtria confragoſaq; loca reciperent, quo grauiter armati Germani, nullo modo ſequi cum ſuis equis poterant. Illi verò in abeuntes iterum obuerſi facilè pugnarent, aut à lateribus incurrendo ordines ipſorum turbarent. Atque ita fruſtrato robore exercitus, ipſe optima cum parte virium ſuarum, dextro cornu, totā circuiuit aciē hoſtium, & triginta millia in acie cecidit.

5. *Hoſtem emittat ex acie, ne clauſus prælium ex deſperatione redintegret.* C. Cæſar Germanos incluſos, ex deſperatione fortius pugnantes, emitti iuſsit; fugienteſq; perſecutus eſt. Similiter L. Martius, Poënos: Camillus, Gallos: Antigonus Macedonum Rex, Aetolos: Ageſilaus, Thebanos: Cn. Manlius, Hetruſcos: Boleſlaus Criuouſtus, Boruſſos: & alij, alios.

6. *Hosti fugiẽti pertinaciter nõ insistat*, sagittarijs præsertim, quales sunt Scythæ, Parthi, Arabes, aliję; leuiori armatura vtentes. Apud nos Romanus Ostrogius Princeps, & Io. Strussius, nobilissimi iuuenes, dum acrius fugientes Scythas persequuntur, icti sagittis occubuêre. Marcusq; Liuius fuso Asdrubale hortantibus eum quibusdam, vt hostem ad internecionem persequeretur, respondit. Necesse est vt aliqui supersint qui de victoria nostra hostibus nuncient. Scipio verò Aphricanus dicere solitus erat, hosti non solum dandam esse viam fugiendi, sed etiam muniendam.

7. *Aduersa dissimulet*. Lucius Sylla, cum præfectus eius non exigua equitum manu comitante, commisso iam prælio ad hostes transfugisset pronunciauit iussu suo id factum. Eaq; ratione militum animos, non tantùm à confusione retraxit, sed quadam etiam spe vtilitatis, quæ id consilium secutura esset consumauit. Datames verò Dux Persarum, aduersus Authofradatem in Capadocia, cum partem equitum suorum transfugere comperisset, cæteros omnes venire secum quantocius iussit; assecutusq; transfugas collaudauit, quòd eum alacriter præcessissent, hortatusq; est eos etiam, vt fortiter hostem adorirentur. Pudor transfugis attulit pœnitentiam: & consilium suum (quia non putabant depræhensum) mutauerunt. Ast Romani, secundo bello Punico, valde debilitati, dissimularunt aduersitatem suam, acsi victores essent, & Antiocho Regi ante victoriam conditiones proposuerunt, tam superbas & graues, acsi iam vicissent. quia ita tum mos erat, in aduersis vultum secundæ fortunæ gerere: moderari animos in secundis.

8. *Suis militibus necessitatem pugnandi proponat*; vt aut virtute salutem tenendam, aut moriendum sibi esse intelligant. Desperatio enim & necessitas fortitudinis eos appellatur, & vni quatuor hominum vires confert. Inde Alexander Magnus militibus suis, peruenisse eò dicebat, vnde fugere non possent, tot terrarum spacia emensis, tot amnibus monti-

montibusq; post tergum obiectis; iter in patriam & penates manu esse faciendum. C. Cæsar ancipiti prælio equos dimittebat, & præcipuè suum, quo maior permanendi necessitas esset auxilio fuge erepto. Corcyrei exules, vt fugæ spem omnē suis adimerent, manibus, quæ eos aduexerant, ignem iniecerunt. narrat Thucijdides. Quod idem Ferdinandus Cortesius in Noua Hispania, & Guilielmus Normanus cum in Angliam traiecisset, fecerunt. Et hos, superioribus annis in Belgio Mauricius Nassonius, dimissis nauibus, quibus in hosticum transierat, imitatus videtur. Carolus Martellus, cum innumerabili Saracenorum multitudine pugnaturus, pronunciari in acie iussit, clausas esse Turonũ portas, (vrbs ea erat vicina loco vbi pugnabatur) neminem nisi victorem recepturas. Nam qui receptum habent, timidi & ignaui esse solent; quibus verò vnica spes, est, nullam sperare salutem, illis necesse est fortibus viris esse.

9. *Selectas aliquot cohortes ad incertos casus seruet.* Sic Romani vltimis casibus seruabant Triarios; & hodie Genitzaros, seu prætorianos suos Turcæ, quorum fiduciam & robur experti sunt in pugna varnensi, vbi profligatis omnibus Turcis, Amurathes solis cum Genitzaris in acie manens, impetum Vladislai Regis sustinuit, & illo occiso victoriam obtinuit. Et in Belgio ad Neoportum, non aliam ob causam, profligatus fuit Albertus Austriacus, nisi quòd non haberet in subsidijs ad incerta seruatos milites, sicuti Mauritius fecerat, vti captus Mendoza narrabat.

10. *Fingat subsidia sibi inopinato aduenisse.* Non enim veris tantùm, sed fictis etiam rebus confirmandi sunt subinde nutantes ob res aduersas milites & ciues. Chodkieuicius prælio cum Suecis ad Kirchouiam commisso, lixas & calones ab vna parte, quasi noua subsidia à Duce Radiuillo, monstrauit in terrorem hostium: septingentos verò equites Germanos opportunè tunc à Duce Curlandiæ venientes in succursum, maiorem longè in numerum auxit, & suis militi-

bus

bus impoſuit, vt rem in rei veritate nouam, ita & in multitudine copiarum longè maiorem.

11. *Inſidias ſæpius faciat.* Ita Fabius Conſul, cum contra Cimbros militaret, diebus aliquot continuis eorum caſtra ab equite ſuo oppugnari voluit, quòd eos è caſtris erumpere, atq; equites ſuos inconſultius perſequi animaduertiſſet. Inſidijs igitur poſt eorum caſtra tandem collocatis, hoſteq; iterum oppugnatione prouocato, Cimbriſq; pro more caſtra negligentibus, ea ſubito occupauit, ac præda ingenti potitus eſt. Non infeliciter quibuſdam Ducibus, qui caſtra ſua, vicina hoſtium caſtris haberent, ceſsit, militem ſuum ſub ſignis hoſtium in propriam ditionem ablegaſſe, eamq; prædæ expoſuiſſe, atque igni vaſtaſſe. Hoſtes ſiquidem perſuaſi, auxilia ipſis in propinquo eſſe; prædæ cupiditate præterea illecti, ordines ſuos neglexerunt, atque his ſe imprudenter miſcentes, ad victoriam inimico occaſionem præbuerunt. Hanc viam Alexander Epirota, contra Illijrios, Leptes; etiam Syracuſanus contra Carthaginenſes vſi ſunt: quæ quidem vtrique feliciter ceſsit. Alij hoſtem vicerunt, quòd caſtra vino, omniq; ciborum genere abundè referta, tanquam metu compulſi desererent, eoq; hoſti ad ingurgitandum ſeſe occaſionem præberent, quem crapula onuſtum adgreſsi oppreſſerunt. Idq; Tomiris contra Cyrum, atque Tyberius Graechus, contra Hiſpanos: tum Carolus Chodkieuicius, contra Suecos conati ſunt. Alij reneuo annorum, & aquas infecerunt, quo facilius vincerent. Sed hoc mihi non probatur; nec puto Chriſtianum eſſe.

12. *Semper partem aliquam copiarum hoſtium tergo circummittat; aut conſerto iam prælio à latere turbet, ſeu terrorem incutiat.* Ita Liſſouiani Coſachi, à Sigiſmundo III. Imperatori Ferdinando II. ſuppetiatum miſsi, lixas & calones ſuos ad Vſtopeciam cum Morauis decertaturi, à tergo immiſerunt. & re inopinata turbatis tantùm terrorem intulerunt, vt iam pene victores fugere debuerint. Tantum perſæpè vtili-

tatis

taris adfert, ſuos & hoſtes iuxta decipere: (nam Iuanicius Liſſouianorum Tribunus, finxerat tunc Calinouium nouis cum cohorti bus Coſachorum è Polonia, per aliam viam aduenisse: quo & ſuorum animos auxerat, & hoſtium acies vnico prolato verbo turbauerat) illos quidem fauſto, iſtos verò luctuoſo mendacio.

13. *Si in dextro ſuorum cornu Imperator eſt, exclamet. Milites qui in læuo ſunt, dextrum hoſtium cornu viciſſe: ſi in ſiniſtro ſit, dicat ſuperiores eſſe in dextro: ſiue id ita verè fiat, ſiue ſecus.* Neceſſarium enim, inquit Onoſander, mendacium dici oportet, vbi certamen exſtitit ingens. Quia in bellicis rebus, vt ait Liuius, parua ſæpè momenta, in ſpem, metumue, militum impellunt animos.

14. Si longiuſculè diſsitus ſit hoſtium Dux, aut Rex, proclamet, Ducem hoſtium occiſſum eſſe idq; ita contenta voce, vt hoſtes quoque exaudire poſsint. Commilitones enim qui ſuos virtute præſtantiores hoſtibus eſſe audiunt, duplo fortioribus ac promptiorib9 animis roborantur. Cõtra, hoſtium vires, ſtrage ſui Ducis percepta, metu debilitati concidunt. Quin & aliquando ad huiuſmodi rumorem, illico in fugam ſeſe dant. Ita accidit, dum Valerius Leuinus aduerſus Pyrrhum Regem bellum gereret. Occiſo ſiquidem quodam gregali, tenensq; gladium cruentum, exercitui vtrique perſuaſit, Pyrrhum interemptum. Quamobrem hoſtes, deſtitutos ſe Ducis morte credentes, conſternati à mendacio, ſe pauidi in caſtra receperunt aciem deſerentes.

15. *Dexieritate ingenij ſui aliquid ſingulare ad perfringendam hoſtium aciem excogitet.* Quemadmodum Hiſpani contra Hamilcarem boues vehiculis aduinctes, in prima fronte conſtituerunt, vehiculaq; tædæ, & ſepi, & ſulphuris plena, ſigno pugnæ dato, incenderunt: actis deinde in hoſtem bobus, conſternatam aciem perruperunt. Veneti ad Foſſam Clodiam cum claſſe Genuenſium congreſsi, ollas ci-

nere plenas in hoſtium naues coniecerunt, & ſic viſu eorum impedito, lanceis eos interim atque gladijs confoderunt. Mitridates ſcorpiones ac ſerpentes in claſſem Romanorum manus conſerturus proiecit. Hiſpani Peruanos aggreſſuri canes moloſſos ſecum in aciem duxerunt, qui hoſtem pugnantem ſuis laniatibus turbarunt. Alij aluearia apum machinis in aciem hoſtium proiecerunt. Suecus globos ignitos, ſed minutioribus globis plumbeis infarcitos in Chodkieuicium proiecit. Viſniouecius in oppugnantos Tartaros picem, reſinam, milliumq; bulliens ex arce proiecit. Et diuerſi diuerſa impedimenta hoſti tàm congredienti, quàm oppugnanti obiecerunt. quarum rerum in Hiſtorijs infinita habentur exempla. Sed nos ad ea iam procedamus, quæ obtenta victoria fieri debent.

CAPVT IV.

De ijs, quæ facienda ſunt poſt pugnam.

QVia poſt pugnam, aut victoria eſt, aut Clades: idcirco in illa cautè procedas, ne aliquod vulnus per nimiam fiduciam accipias: communiſsimè enim res ſecundæ negligentiam creant, quæ deinde modico damno corrumpuntur, & famam partæ victoriæ lacerant. In clade autem prudéter te ac fortiter geras, quia Mars communis eſt, & victum ſæpè erigit, & adfligit victorem. Igitur meliora ſpera, & robur animi indue. Infirmi enim ingenij eſt, lapſu aliquo ſummæ rei diffidere, cum exiguis momentis ſubitò inclinétur omnia, quæ in bello geruntur.

I. *Dux igitur ſi res proſperè ceſſerint, reliquias belli confirmet: ſi durius, de aduerſis emendendis cogitet.* Sic Cladius Nero, victis Pœnis, quos Aſdrubale Duce in Italiam ex Hiſpania traijcientes exceperat, caput Aſdrubalis in caſtra Annibalis eiecit: quo factum eſt, vt & Annibal luctu (nam frater

occi-

occiſus erat) & exercitus deſperatione aduentantis præſidij affligeretur. Bernardus verò Vaimarienſis, victis prælio Lutzenſi Cæſarianis, etſi Guſtauus ipſe omnis tumultus Germanici author perijſſet, reliquias tamen eorum, qui ſeſe cũ Picolomineo oppoſuerant, aſsiduè oppugnando, cum nox eos obſcura circumuenſſet, tandem aſsiduè oppugnando irrequietos acie cedere fecit, cum de auxilijs omnino deſperaſſent, & ſpolia ipſe tulit, machinis Cæſareis captis, & cadauere Guſtaui inter gregariorum tumulos reperto. E contra Titus Didius in Hiſpania, cum acerrimo prælio conflixiſſet, quod nox dirimerat, magno numero vtrinque cæſo, complura ſuorum corpora, atra nocte ſepelienda curauit. Hiſpani poſtero die ad ſimile officium progreſsi, quia plures ex ipſorum numero, quàm ex Romanis Cæſorum repererant, victos ſe eſſe ſecundum eam dinumerationem argumẽtati, ad conditiones, imperatoris deſeenderunt.

2. *Dubiorum animos in fide retineat.* P. Valerius Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præſidij habebat, gymnicos ludos procul ab vrbe apparauit. Quò cum omnis ferè multitudo ſpectandi cauſa exiſſet, clauſit portas, nec in eas antea admiſit Epidaurios, quàm obſides à principibus acciperet. Guſtauus in Pruſsiam ab Elbingenſibus euocatus, non prius eos in tutelam ſuam recepit, donec valido præſidio vrbem munyſſet, obſideſq; ab ijs acceptos in Sueciam miſiſſet.

3. *Prædam inter milites ex congruo & condigno diuidat.* Vnde M. Salinator Conſularis, damnatus eſt, à populo, quòd prædam non æqualiter militibus diuiſiſſet. Quod Coſachorum Zaporoſienſium Duces præ oculis habentes, dum è mari Euxino cum præda reuertuntur, æqualibus inter ſe portonibus diuidunt, vt & iurgia euitare poſsint, & alios in ſimilem expeditionem eò facilius allicerent.

4. *Victos leniter tractet, nec ſpem omnem abſcidat hoſti.* Nam vbi extrema omnia in oculis, deſperatione in audaci-

am accinguntur: & vt Portius Latro in declematione sua dicit *Grauissimi sunt morsus irritatæ necessitatis.* Ergo hoc victor caue, & ad spem semper victis aliquid relinque. Insta, terre, sed vbi satis terrueris, parcendo rursus irritamenta pacis ostenta. Hoc mollit & frangit aspectu pignorum, & aspectu opum: quas ipsas ne planè perde. Archidamus prudenter apud Tucydidem. *Nec enim aliud terram hostium censete, quàm velut obsidem; idq; eò magis, quò illa cultior. Huic parcendum vt plurimum est: nec hostes in amentiam & desperationem redacti, difficiliores expugnatu reddendi.* Sic Macedoniæ Reges acie bellare solitos legimus, vt vrbibus parcerent, quantum possent, quo opulentius imperium haberent. De Indis Diodorus Siculus. *Hostes in prælijs mutua cæde grassantur, agricolis nulla in re nocent, sed intactos relinquunt, tanquam communis vtilitatis ministros. Neque verò hostium agros vrunt, neque cædunt arbores &c.*

5. *Populares specie libertatis aliciat.* Quid enim aliud exitio (dicebat Claudius Imperator) Lacedæmonijs, & Atheniensibus fuit, quanquam armis pollerent, nisi quòd victos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus, tantum sapientia valuit, vt plerosq; populos eodem die hostes, de in ciues haberet. Nouorum etenim ciuium cooptatio, aut coloniarum deductio, teste Sallustio, magnum est stabiliendi Imperij adiumentum. Sic etiam creuit Polonia nostra, cum Cazimirus Rusiam & Podoliam; Vladislaus Iagello, Lituaniam & Samogitiam: Cazimirus Iagellonides Prusiam & Pomeraniam: Sigismundus I. quadringentis ferè annis rebellem Masouiam; Sigismundus Augustus eius F. Liuoniam & Curlandiam: Sigismundus III. Seueriam. Vladislaus IV. Czerniechouiam Regno adnectẽtes, eodem cum Pololonis iure omnes viuere voluerunt. Quod si idem Veneti subiectis sibi prouincijs permittere voluissent, iam pridem totius Italiæ domini, vicinarumq; Insularum fuissent. Annibal post prælium quo ingentem cla-

dem

dem, ad Trasimenum Romani acceperunt, cum sex millia hostiũ interposita pactione, in potestatem suam redegisset, socios Latini nominis, benignè in ciuitates suas dimisit, dictitans se Italiæ liberandæ causa bellum gerere; eorumq; opera aliquot populos in deditionem accepit. Planè eodem modò Gustauus Germaniam dementauit, Lipsiensi victoria obtenta: quoscunque enim in suam potestatem redegerat, liberos statim dimittebat in sua, dictitans, se liberandæ Germaniæ causa à iugo Austriacorum, è Suecia venisse. Atque ita liberis Imperij ciuitatibus, quæ ferè inexpugnabiles esse videbantur, facilè persuasit, vt sua præsidia vbique reciperent. Asdrubal Carthaginensis quoque miræ artis in solicitandis gentibus fuit, imperioq; iungendis suo. Plura cõsilio, quàm vi gerens, (vti Cyneas Pyrrhi, & Oxeisternius Gustaui) auspicij Regulorum, & magis conciliandis per amicitiam principum nouis gentibus, quàm bello, aut armis, rem Carthaginensem auxit. Similis illi fuerat & Annibal, qui etiam Pyrrhum Regem ea ex causa laudabat, inquiens. *Artem quoque conciliandi sibi homines eam habuisse, vt Italiæ gentes Regis externi, quàm Populi Romani, tam diu principis in ea terra, imperium mallent.* Non absimilis illi hac in parte, & Augustus Imperator, Tiberiusq; Cæsar fuit. tum etiam Ludouicus XI. Rex Franciæ.

6. *Potentiores prouinciæ illius in qua bellum gerit, in partes suas trahat.* Ita P. Scipio, Masinissam & Sifacem in Aphrica traxerat in partes Romanorum, eorumq; sumptibus, ingentem exercitum terra mariq; conscripserat. Recentiore verò memoria Ferdinandus Consaluus, ad obsequia Regis Catholici traxerat Columnenses in Italia, & Vrsinos ante inimicissimos sibi, quorum auxilio Gallos Italia eiecit, quietumq; reddidit Regi suo Regnum Neapolitanũ. Nunc verò Imperatorem Ferd. II. Gustauus Rex Sueciæ in sua Germania aggressurus, primùm sibi amicos reddidit Saxonem & Brandeburgensem Principes Electores, postea ve-

rò reliquos minutiores Dynaſtas, Pomeranum, Haſsium Brunſuicenſem, Luneburgenſem, Vaimarienſem, Virterbergenſem, quorum opibus & opera Cæſarem impugnauit. & tandem reliquos omnes in partes ſuas traxit.

7. *Omnibus ſeſe facilem & affabilem exhibeat, tenuioribus præſertim; quibus & beneficentiam omnem demonſtret. De ſemetipſo verò nihil omnino arroganter loquatur.* Atque ita ferè de Iugurtha Rege Numidarum Salluſtius ſcribit, quòd plurimum facere, & minimum ipſe de ſe loqui ſoleret; omnibusq́; humanus & comis appareret. Simile quidpiam de Timoleone dicit Probus. *Nihil vnquam inſolens & glorioſum ex ore eius exijt.* Sicut & de Veſpaſiano ad Imperium aſſumpto. *In ipſo nihil tumidum, arrogans, aut rebus nouis nouum fuit.* Ita enim cum debellatis humanitatem & beneuolentiam omnem monſtrabis, fideliores eos habebis, quàm ſi tumore & timore in oſequium coactos. Deuictæ enim gentes cum ægre pareant, proniores ad rebellionem ſunt, periculoſiusq́; iugum excutiunt, dolore & pertinacia armatæ, ſi Præfectorum auaritia ſpolientur, aut militis continua inſolentia exagitētur. Exemplo Veſperæ Siculæ ſunt. Et Bato certè Dyſidiates Dalmata, ad colloquium de pace cũ Tiberio congreſſus, rogatus, quam ob cauſam à Romanis defeciſſet? Vos reſpondit in culpa eſtis, qui gregum veſtrorum cuſtodiam, non canibus aut paſtoribus committitis, ſed lupis. Vnde baſilicæ herbæ generoſi ſubditi aptiſsimè cõparari poſſunt, quæ leuiter tacta ſuauem odorem effundit, contrita verò, procreat ſcorpiones.

8. *Poſt obtentam victoriam, militibus in vniuerſum gratitudinem aliquam oſtendat.* Ita Zamoſcius re benè in Liuonia confecta, vniuerſo exercitui trimeſtre ſtipendium donauit, quod hodiedum etiam in conſuetudinem tranſcriptũ durat, poſtq́; ſingulas notabiles victorias Reſpub: vniuerſo exercitui ſimile donatiuum præbet. Sed & in Senenſium annalibus ſimile gratitudinis exemplum legimus, qui in bel-

lo

lo quod contra Florentinos gesserunt, Germanis à Manfredo Siciliæ Rege auxilio missis, donatiuum præbuerũt quingentas libras, præter sumptus in curam vulneratorum ex publico præstitos. Iidem in pugna ad Arabiam læsos vulneratosq; publico ære sanari iusserunt: & cæsis præter illorum temporum consuetudinem, in templis sepulturam permiserunt.

9. *Si qui ex militibus suis fugissent ex acie, seuerè eos puniat.* Verissimum enim Thucydidis effatum est, vbi pugnare & fugere peræque honestum est, & sine pudore flagitij, sine cura Ducum abire, fugere licet, non esse fortitudini locum. Hinc Matthias Rex Hungariæ quingentos milites suos ex acie profugos, muliebri vestitu ornatos ad opprobrium circumduxit per castra. Valsteinius suspendio puniuit. Suarcembergius gladio percussit. Selymus Turca, igni viuos cremauit. Kazigereius Scytha aquis submersit. Alijq; diuersi, diuersis pœnis affecerunt: nullus inultos esse siuit.

10. *De deuictis ne triumphet, ne fortè in vltionem concitentur.* Plus enim doloris victo afferunt, trophæa & exultatio hostium, ac triumphalis pompa, quàm ipsa victoria. Hinc toties Romanis triumphatæ gentes rebellarunt Thraces, Iberi, Macedones, Battaui, Germani, Parthi; aliæq; gentes, alijs. Antigonus verò è contra, Macedoniæ Rex, cæsis occisione Spartanis, fortunam tantæ vrbis miseratus, à direptione milites prohibuit, veniamq; his qui superfuerant dedit. præfatus, bellum se cum Cleomene Rege illorum, non cũ Spartanis habuisse, cuius fuga, omnis ira eius finita sit: nec minori sibi gloriæ fore, si ab eo seruata Lacedæmonia sit, quàm si capta proderetur. Parcere igitur se solo vrbis, ac tectis, quoniam homines, quibus parceret, non superfuissent.

11. *Ipse ob res præclarè gestas non superbiat.* Præclara hoc in parte, Viriati Hispanorum contra Romanos Ducis, moderatio fuit, qui cum frequenter consulares exercitus vicerit, tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum,

non

non denique victum mutauerit; sed in eo habitu, quò primùm bellare cœpit, perseuerauerit, vt quiuis gregarius miles ipso Imperatore etiam opulentior videretur.

12. *Diligenter inquirat, quid contra se deuicti populi moliantur.* Sic Venetis Maximilianum I. Veronæ obsidere conantibus, Hispani qui in castris illius erant, cognoscere ciuium animos erga Venetos veniẽtes cupiẽs, nocte intempesta per vrbem cum magno armorum sonitu incitati cucurrerunt, nomenq; Martium, quod est insigne Reipub. Venetæ, sæpè in cursu conclamauerunt: quo exaudito, à plerisq; illos esse Venetos credentibus, qui se in vrbem intulissent, eadem nominis acclamatione est responsum datum, salutatioq; veluti mutua facta. Illi eas domos vnde voces veniebant, atramento signauerunt, posteroq; die repetitis notis omnes ad vnam diripuerunt. Vnde & reliquis Reipub. amicis timor iniectus, & ipsis ad sustentandum, stipendio non persoluto, præda inter amicos obuenit.

13. Quos retinere non poterit, beneficio obstringet, & libertate donabit. Ita Alexander Magnus Indos in sua potestate retinere nequiens Porrum Regem, non earum dumtaxat prouinciarum, quibus prius imperârat, sed & aliarum multarum Satrapam appellauit. Romani quoque Macedoniam prouinciam esse iusserunt, Regemq; sibi eligi permiserunt, quia videbant vires suas nondum eas esse, vt vi tot populos retinere in officio possent, beneficio ergo conati sunt. Et Ludouicus. XII. Galliæ Rex, melius consuluisset sibi, si suam potius cupiditatem, ducentis, quæ à Genuensibus offerebantur, aureorum millibus, quàm vrbem arce frænare maluisset, nam illi Doriæ opera libertatem recuperarunt, & sub Hispani protectionem confugerunt, cum ditione sua vniuersa. Præstat igitur ciuitatem aut populum, qui parere non vult, & cogi non potest, libertate donare; vt cui parere non voluit vt Principi, pareat vt Patrono.

14. *Clade autem affectus Imperator, nouos delectus, noua*

auxilia

auxilia quærat. Exemplis enim didicimus, Fortes & strenuos contra fortunam insistere spei, vt faciebat Mitridates toties à Romanis profligatus. Et Alphonsus I. Rex Neapolitanus à Genuensibus cæsus: Timidos autem & ignauos ad desperationem formidine properare, qualiter fecit Alphonsus II. RexNeapolis, qui à Gallis cæsusRegnum statim reliquit, ipseq; in Siciliam abiuit Similiter & Sigismundus Batoreus Transyluaniæ Princeps, qui toties à Michaële Moldauiæ Palatino, atque Moyse Siculo acie pulsus, ad extremum Principatum deseruit, primumq; in Poloniam apud Magnum Zamoscium delituit, postea ad Rudolphum Imperatorem concesit. & vitam ferè voluntario exilio miserrimè finiuit.

15. *Opida & castella aduersus moras obsidionis annuis copijs firmet.* vt hostis tempus consumat, priusquam tu vires repares. Nam fortuna vitrea est, tunc cum splendet, frangitur: poterit etenim ille assaltibus & oppugnationibus locorum sibi necessariorum, copias suas deperdere; tu verò nouis conscriptis militibus poteris eum à tergo inuadere, aut commeatu prohibere, aut ad deditionem cogere, vel saltim conditiones pacis. Habet enim has vices conditio mortalium, vt aduersa ex secundis, secunda ex aduersis nascuntur. Cuius rei exemplo sunt bella præsentia Germanica Belgica, Gallica, Italicaq; inter domum Austriacam, & suos æmulos. quæ pridem iam finita fuissent, nisi expugnationibus munitisimorum locorum prolongarentur. Proinde quomodo ea subruenda aut defendenda sint, libro sequenti considerabimus.

SIMONIS STAROVOLSCI INSTITVTORVM Rei Militaris LIBER SEPTIMVS

De Oppugnatione & Defensione vrbium.

CAPVT PRIMVM

De Exstruendis Munitionibus.

Otentissimæ nationes, ac Principes bellicosi, nullam maiorem gloriã putauerunt, quàm aut fundare nouas ciuitates, vel ab alijs conditas in nomen suum, sub quadam amplificatione transferre, & ad conseruandum in perpetuitates, mœnibus, turribus, fossis, aggere ac propugnaculis munire. Ita Alexander Magnus Alexandriam, Constantinus, Constantinopolim, Cracus Cracouiam, Vissimirus Vismariam; cæteriq; Principes, alias præstantiores vrbes condiderunt.

Iam autem sciendum est, vrbes & castella, aut natura, aut arte muniri, aut vtroque simul, quod firmius dicitur. *Natura munitæ dicunur*, quæ loco edito, vel abrupto, aut circumfuso mari, siue paludibus, vel fluminibus cinguntur: sicuti Mantuam, Ferrariam, Mirandulam in Italia: Visliciam, Caunam,

Caunam, Pinſcum, Breſte Lituanicum, in Polonia ſitas eſſe cernimꝰ: vel quæ rupibus in ædificatæ ſunt, vt Græciũ in ſtyria, Herbipolis in Franconia, Camenecũ in Podolia Tremboulia, q; & alia infinita loca, non in Europa tantùm, ſed in omnibus dumtaxat partibus Orbis. Manu verò ſeu arte munita dicuntur, quæ aut foſsis, ſtipitibus, muris; aut ſtagnis, fluminibusq; à longè deductis circumdatæ ſunt ſufficienter ad propugnandum hoſtem. Quæ verò loca & manu & natura ſimul munita ſunt, illa inexpugnabilia cenſentur eſſe, eò quòd difficilem ad ſe acceſſum præbeant, nec vinci aliter poſſunt, niſi fame ac diuturna obſidione. Communiſsimè autem videmus, antiquiſsimas ciuitates, ita in campis patentibus conſtitutas eſſe, vt deficiente auxilio locorum, arte tantùm & opere redderentur inuictæ, vt eſt Hamburgum, Norimberga, Francofurtum ad Mœnum, Auguſta Vindelicorum aliæq; infinitæ, diuerſis in Regionibus vrbes, & arces. Nam quemadmodum homines natura, aliquos ſeruituti, libertati alios, nonnullos imperio deſtinaſſe videtur: ita & regiones, ciuitateſq; alias mercaturæ exercendæ, alias bellis gerendis aptas fecit: quarum aliquæ in id tantùm incumbunt, vt ſe tueantur, aliquæ verò etiam alijs imperare, aut pati imperium ſtudent. Proinde genium loci accuratè primò noſſe, quàm munitionem excitare, & per eam quaſi compedes terrigenis inijcere, magni eſt momenti: quia exempla, etiam huius ætatis nos docent, regiones multas tempore belli munitionibus fuiſſe retentas; pacis verò tempore eas fere non potuiſſe, & vt demolirentur quantocius ciuilia bella excitaſſe.

In excitandis itaque munitionibus, præter oportunitatem loci de qua iam diximus, ſitus ipſe, atque figura conſideranda eſt, ne videlicet ſumptus in vanum expendamus, & poſtea tempore belli cum maximo noſtro damno furori ſuccumbamus. Et quantum ad ſitum primò, obſeruandum eſt diligenter, vt munitiones à nobis exercitatæ, principali-

ter prouinciam totam defendant; postea transitum fluuij, angustiarumue, in aliquem districtum nostrum prohibeant, denique vrbem cui imminent, in officio contineant; aut ab aduersario occupare eam volente, securam faciant. Proinde cum Albanus arcem Antuerpiensem, Paciotti machinatoris ingenio extruxisset, non omnibus probatur situs ipsius, quod videlicet sit posita ad Scaldis ripam quæ Brabantiam respicit & accedentes ab Hollandia hostes, vrbemq; inuadentes minimè arcere posit. Arcuisset autem, si illam in opposita vrbis parte, versus ostium Scaldis, contra Hollandiam statuisset: quo in loco necessario nunc noua munitio ob vrbis securitatem exstrui debuit, & veteri cognomine Dama vocatur. Excusant id tamen aliqui, affirmantes in exstruendâ mole habitam tunc Albano rationem, qua sibi potius ab vrbe, quàm vrbi ab hoste præcaueret. Adduntq; præterea, sapienter eo fabricatam loco, quo in arcem inferre subsidium ex subiectis circa prouincijs promptum esse Hispano. Quæ sanè cura fundatoribus artium prima censetur. Huiusmodi autem opportunitate caruissent, si Hollandiam versus munitionem excitassent. Interim obseruari quoque oportet, ne ad excitanda munimēta, terra adhibeatur friabilis: illa enim ad primos tormentorum ictus dissilit, quod male cessit Caleto in Hispani potestatem redacto, cum propugnacula continuato ad meridiem tormentorū impetu corruissent.

Requiritur etiam ab ijs, qui vrbes arcesue muniendas suscipiunt, ne vicinus ager, vel arboribus, vel ædificijs conseratur: sed quarta milliaris pars circumcirca omni aggere, arbore, ædificioq; vacet; ne prospectus nimirum impediatur, aut hosti quidquam suppeditetur, quod in commodum suum transferre queat. Et sic omnes ferè munitas vrbes, tàm in Italia, quàm in Belgio, absque suburbijs esse videmus: quod etiā aliæ nationes nunc æmulantur, & obseruant maximè bello præsenti Germanico edoctæ.

Quantum ad figuram, semper, considerandum est, vt munitio

munitio non ſit circularis, qnali vtebantur communiſsimè veteres; ſed angularis, quæ retardet inimicum aſſalientem, & à longè repellat; quæ inuicem ſeſe ab vno cornu ad aliud defendat, & damnum inferat inimico: quæ ad excurrendū & retrocedendum ſit quam aptiſsima, & forum habeat cōmodiſsimum ab omnibus lateribus tectum, ita, vt ab aduerſario lædi & videri non poſsis, ſed ipſum ab omnibus partibus videas & ferias, nec permittas vllatenus ad foſſam accedere. Vnde pentagonus videtur ea in re eſſe perfectiſsimus, ſi modò angulos habeat obtuſos & benè fortificatos, vias copertas ſeu tectas, & portas ad excurrendum aptas, obliquè fabricatas; foſſas profundas & largas; propugnacula in iuſta diſpoſitione erecta; & vallum ipſum ſecundum proportionem Geometricam altum & craſſum. Et ſi fieri poterit duplicatum, & aquis cinctum.

Muri igitur, vti diximus, non recta linea, aut circulari, ſed per ambeges & anfractus ducuntur, præſertim cum vrbs vetus, & irregulariter ſita, vult denouo munitionibus cingi; ſiue illa in monte, ſiue in plano poſita fuerit. Siquidem ex hac ratione hoſtis difficilimo opere eam adgreditur, quòd non tantum à fronte, ſed potiſsimum à latere peti poſsit. Et quia copioſo milite, facilè ab hoſtibus foſſæ pro muro factæ explentur; proinde commodiſsimum fuerit intra muros alteram foſſam dare: ſiquidem tàm tormentis, quàm ſcalis obſiſtit: tum hoſti impedimento eſt, ne foſſas explere poſsit; modo promineant ad imum foſſæ propugnabula, ex quibus tormenta emitti poſsint in eos qui foſſam occupare intenderent. Foſſas autem putarem fieri ſiccas, quia maiore opere implentur: aquis verò repletæ hyberno tempore, in partibus Borealibus, per glaciem concretam acceſſum hoſti faciunt, vt accidit in Auſtrali etiam plaga, Mirandulæ à Papa Iulio expugnatæ. Ac propterea foſſæ ante vrbes & propugnacula, altiſsimæ latiſsimæq; faciendæ ſunt, vt nec facilè poſſint coæquari, repleriq; ab obſidentibus: & cum aquis cæperint

rint inundari, ab aduersario cuniculum continuari minimè patiantur.

Multum etiam prodest in fabricandis munitionibus portas benè munire, atque vallum ad eas ita obliquare, ne exeuntibus via recta pateat : tum etiam intra vallum istud portamq;, fossam ac pontem interesse; sed qui in medio fossæ parastidis innixus pendeat. Addantur & pensiles cataractæ, quæ demissæ hostem insistentem excludant, tuos verò fugientes recipiant. Quemadmodum accidit in Moscouia, cum Melecius Sokolam expugnaret, vbi interclusus Germanus miles cataractis in porta, vix non erat ad internecionem deletus, ni properè cum securibus Poloni accurissent, & effractis cataractis eos fortiter iuuissent.

Caueatur præterea, ne portæ subiectis ignibus eijciantur pyrio puluere, vt fecit Suarcembergius in capienda Raba in Hungaria; & Chodkieuicius in recuperanda Pernauia in Liuonia. Proinde prudenter inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugnaculum, arcens accessum ad pontem & ianuam portæ : nam cataractæ facile nunc excogitatis instrumentis effranguntur, & aduersario occunpandi pontem occasionem præbent : præsertim vbi præsidium non est sufficiens, aut excubiæ sunt negligentes.

CAPVT II.

De Præsidijs collocandis.

QVia non minor est virtus, quàm quærere, parta tueri, vt inquit Poëta : proinde Imperator, firmatis locis necessarijs, & propria tuebitur, & subactas prouincias præsidijs collocatis firmiter tenebit, memor illius doctrinæ Flori. *Plus est prouinciam tenere, quàm facere.* Multi enim regiones vi aut deditione subactas, turpiter iterum perdidere, cum victoria vti nescirent, aut gentes deuictas in officio continere non

possent

possent, Sic præsenti iam sæculo Moscouiam quàm possidebamus, Valachiam Moldauiam, Liuoniam Regnumq; Sueciæ amisimus: superioribus verò, Regnum Bohemiæ, Hungariæ, Transyluaniæ Principatum, Siculos, Morauos, Silesitas, Lusatios Pomeranos Marchiam Brandeburgensem & Ducatum Prussiæ, quæ maiores nostri vt multo sanguine suo comparauerant, ita supina negligentia perdiderunt, vt ne vestigia quidem Polonici dominatus in illis locis inuenias. Sed ista est conditio mortalitatis. Longeq; maiora Græcorum, Romanorum, Carthaginensium, cæterorumq; florentissimorum populorum Imperia penitus sublata sunt. Et Chinenses, qui se omnibus in mundo prudentiores esse demonstrant, vix propria iam amissis tot adiacentibus sibi regnis, multo cum sudore tuentur. Inter cognitas verò nobis Monarchias, Romani qui pleraq; bella non fortiter tantùm sed & prudenter gesserunt, cum in maximo semper negotio haberent efficere, ne superati populi iugum excuterent, ferociam eorum voluptatibus, hystrionibus, ludis, spectaculis, comœdijs, & vitiorum delinimentis fregerunt. Opes, ne quid moliri possent, tributis exhauserunt. Potentiam, colonijs deductis oppresserunt. Virtutem, præsidijs vbique in vrbibus collocatis, perfregerunt. Fidem denique, imperatis obsidibus arctissimè obligarunt. Et si his domari non poterant, ipsos habitatores, de vno loco in alium, cum vxoribus & liberis transferebant: iuuentutem verò eorum ad militiam assumebant.

Fuerunt autem Coloniæ à Romanis locatæ, numero quadraginta quatuor diuersis in prouincijs. Prouincias quoque quibus imperabant habuerunt similiter quadraginta quatuor (sed non in singulis coloniæ fuerunt) quæ continebant in se præsidiarios milites, vltra ducenta millia peditum; præter equites & classes; quarum vna stabat Rauennæ, altera in portu Miseno. Cæterum cum ne sic quidem rebellionem inter subditos comprimere possent, cæperunt,

quod

quod nunc Turcæ etiam faciunt, populos de vno loco in alium transferre. Nouiſsimèq; Aurelianus Imp. domare nequiens Dacos, vbi nunc Valachia, Moldauia, & Siculi montani ſunt, tranſtulit ipſos in Dalmatiam & Croatiam, ibi verò Coloniam Romanorum poſuit & Siculorum. Vnde hodiedum lingua Latina, etſi valdè corrupta, omnes vtuntur. Similiter Carolus Magnus continuis rebellionibus Saxonū permotus, decem millia familiarum ex eis tranſtulit in inferiorem Germaniam, quæ tunc Gallia Belgica vocabatur. Quamobrem tàm Belgæ, quàm Battaui nunc lingua Germanica vtuntur communiſsimè, quamuis corruptiore illa, qua Superiores Germani vtuntur.

Exemplo igitur veterum Romanorum omnes ferè Principes nunc præſidijs ſua imperia firmant, præſertim remotiora Et Veneti ſanè tredecim ferè millia in præſidijs aſsiduè habent, quibus ſtatum ſuum tàm in Inſulis, quàm in continenti, conſeruant. Domus Auſtriaca, in confinijs Turcarum circiter decem hominū millia habent in præſidijs, reſpectu hæreditariarum tantùm modò prouinciarum excepto Regno Hungariæ. Turca verò ipſe vltra centum viginti millia equitum habet, partim in Aſia, partim in Europa, ſub ducentis præfectis (Sandiacos vocant) varijs in locis diſpoſitos, qui attendunt, ne aliquis motus in prouincialibus fiat ad rebelliſandum; & ſi quid oritur, ſtatim opprimunt. Quod ipſum facit & Rex Hiſpaniarum, qui per omnia ſua regna & dominia, præſidia diſpoſita habet, ne ſubditi Regem à ſe remotum habens ſubleuationem faciant in ſuos Præfectos; quemadmodum aliquoties fecerunt Neapolitani, qui vna vice cum præſidio Hiſpanico, per quindecem dies pugnarunt, & tamen eijcere illos haud potuerunt.

Reliqui Principes, qui præſidijs confinia ſua munire, aut neſciunt, aut non poſſunt ob imperij latitudinem, ſolent vaſtitatem & deſerta inter terminos vicinorum ſuorum facere, ne hoſtis facilè ad ipſum accedat. Sic Tammas Rex Perſarum

à conſi-

à confinijs Turcæ, quinque dierum itineris loca omnia deserta fecerat. Sic Mauritania à Ghinea, Numidia à Nubia, & Nubia ipsa ab Ægijpto desertis diuiditur: Circassijq; à Scythis, Trapezuntini à Medis & Armenis, Magnusq; Dux Moscouiæ à tartaris & Polonis per magnos tractus terræ syluas crescere permittunt, imò seminans eas, & reflexos ramos iterum terræ inserunt, quo difficilius penetrari possint. Chinensis murũ centum viginti milliarium à Magno Chano Tartarorum suas ditiones discriminantem, cum turribus & propugnaculis extruxit; quem centum etiam & viginti millia præsidiariorum custodiunt. Prout olim quoque Angli à Scotis iussu Romanorum, muro sese per totam Insulam diuiserant: & similiter Constantinopolitani Cæsares à Bulgaris, per multa milliaria muro extenso, perpetuisq; præsidijs collocatis.

Quia igitur sæpe sæpius inquieta ingenia locorum opportunitas ad res nouas inuitat, ideo prudens Imperator in locis munitis, quæ in acquisita bello prouincia reperientur, præsidia collocet: sed non faciat Præfectos indigenas, verum ex militibus suis selectos, quos virtus & doctrina, & fidelitas, nullis in eo loco opibus, nullaq; affinitate subnixos Regi, & Reipub. approbauit, Militaris enim præfectura, & locus sic munitus, vt ex eo quis facilè expelli non possit, acres ad defectionem stimuli sunt, qui & modestos sæpè animos agitant, & ab instituto vitæ tenore cogunt deflectere. Post aciem autem, melius est plura seruare præsidia, quàm deserere omnino prouinciam, aut latiùs militem spargere, ac facere munitiones in quibus milles collocetur, & teneat à fræno populatas ciuitates, nec villanos permittat cõuenticula facere. Sic enim & rebellionem subditorum opprimet, & aduenientem ab extra hostem retinebunt, donec maiores copias conscribas. Quinimò & pacis tempore, vel induciarum, custodias Imperator prouidus mininmè esse negligẽdas sciat: & vrbes hostili agro adiacentes, quam munitissimo-

mo præsidio firmet. Quamuis enim eum minimè deceat pacta atque fœdera violare, sed pietatem ac fidem sacrosanctè colere, mores tamen hostium nosse, & à subdolis eorum fraudibus discauere maximè oportet. Constantinus Magnus pace toto imperio constituta, ratus omnia in tuto esse, milites præsidiarios vrbibus dimiserat, quæ paulò post in acerbam sui hostis redactę fuerunt seruitutem. Quod probè nostra ætate Albertus Austriacus considerans, pactis cum Battauis inducijs, munitissimo præsidio vrbes Hollādiæ adiacentes firmauerat, ne cum videlicet aliquando crudelitatis pœniteret: quapropter & necessaria ad defensionem, si quidpiam interuenisset, tempestiuè prouidebat.

CAPVT III.

De prouidendo necessaria ad defensionem.

DVo potissimum in defensione vrbis spectāda sunt *Primū*, vt tibi maturè de rebus necessarijs prospicias. *Alterū*, vt hostem ijsdem frustres. Eam ob rem ea quæ in tutū recipere nequeas, vt pote stramenta, frumentū, ligna, pecora, & his similia, vel igne, vel alio modo corrūpēda sunt. Vrbi autē quam defendendam aliquis suscipit, inprimis de annona & aquatione secura prouideat, tum de machinis atque armis ad defensionem pertinentibus. Inter commeatum, prouideat sollicitè de frumento, molis, sale, lardo, lignis, aceto, butyro, caseo, pultibus, carnibusq; fumatis. Et aquæ sufficientiā puræ & sanæ habens, si propter infirmos poterit habere vinū, hydromel, aquauitam, aut ceruisiā tum facilius ægros vulneratosq; iuuabit. Inter arma verò bombardas æneas, sclopos, colubrinas, contos, lanceas, gladios, globos, puluerem nitratum, canabim, funes, trabes, asseres, timpana, tubas, tum medicos, hirurgos, pharmocopolas; fossores, ligones, ferramenta, machinatores & tacticos. Tum arma diuer-

uerſa, & armorum artifices; adq;, arma facienda aut reparanda, ferrum vtriusq; temperaturæ & carbones. lignaq; tàm ad focum faciendum, quam ad inſtrumenta fabricanda. Quia obſeſsi & muris incluſi, omnes ſpecies prouiſionis pro defenſione murorum, tempeſtiuè procurare tenentur, ſi hoſtem ludificare & virtute ac conſtantia ſua repellere cupiunt. Ideò exurimenta inprimis, bitumen, ſulphur, picem liquidam, oleum quod incendiarium vocant, ignemq; Græcanicum, ad exurendas hoſtium machinas conuenit præparari. Tum trunci, Cylindri, ſeu trabes læuigatæ, & ſaxa rotunda in propugnaculis ſunt collocanda, vt demiſſa per præceps, non ſolùm hoſtes obruant ſubeuntes, ſed etiam machinamenta confringant aduerſariorum: qua in re maximè prouidi ſunt Moſcouitæ, & in propugnando etiam ad obſtinationem ſtrenui, vt nulla gens in Orbe libentius pericula pro conſeruatione munitionum ſuarum ſubeat, famemq; ac frigus cum aſsidua vigilantia perpetiatur.

Itidem trabes crudæ & tabulata, ac diuerſæ magnitudinis clauos ferreos eſſe oportet in promptu; præcipuè cum ſubitis operibus addenda ſit muris vel propugnaculis altitudo aut craſsicies, ne globi tormentorum tranſeant parietem aut offendant propugnatores. Vel ſi vallum diruerit hoſtis, vt extemporaneo labore, nouum excites, & vel ſaltim à ſclopetorum grandine tuos protegas, vti fecerat in defenſiione Smolenſci contra Seinium, ſtrenuus ille vir Voieuodzki, cum Germanus miles vrbis munitionem violenta impugnatione occupaſſet, quem hac arte facillimè deiecit & fortiter profligauit

Quod ſi vrbs, vel arx in colle ſita fuerit, habeant defenſores pondera ad deuoluendum in aduerſarios, ſi aſsaltum facere voluerint, lapides videlicet rotundos (quales in arce Cracouienſi conſpiciuntur, antiquitus facti) columnas, rotas, verticulos, quibus rebus dextrè vtuntur Bulgari. Item currus quatuor rotarum ponderibus oneratos, vaſa textilia,

ſeu dolia calculis aut terra madefacta plena, qualia deuoluebant in Germanos Turcæ, cum ſub Rudolpho Imp. Suarcembergius Budam in Hungaria oppugnaret.

Illud quoque vſus inuenit, vt acerrimos ac ſagaciſsimos canes in turribus nutriant, qui aduentum hoſtium odore præſentiant, latratuq; teſtentur. Frequenter enim obſidentes, cum in ciuitate negligentiam vident, aſtu ſe à prælio & ab obſidione ſubtrahunt, vt aduerſariorum negligentiæ licentiam tribuant. Quæ ipſa impunitate cum creuerit, repente admotis machinis, vel appoſitis ſcalis occupant ciuitatem. Et ideo in muris, vti præmonuimus, ſaxa cæteraq; tormenta ponuntur in promptu, ſiue arx in colle ſita ſit ſiue in plano, vt cognitis inſidijs occurrentes ad manus habeant, quod ſupra capita hoſtium euoluant, atque iaculentur.

Similiter reparatio murorum, tormentorumq; omnium ante curanda eſt, quam hoſtis obſederit, qui ſi ſemel præuenerit occupatos, metu vniuerſa occupantur: & quæ ex alijs vrbibus petenda ſunt, interclusis itineribus denegantur, vt accidit Smolenſco à Moſchis obſeſſo, poſt obitum Regis Sigiſmundi III. & ni maturè Rex Vladiſlaus IV. ſubueniſſet, actum omnino de tam inſigni vrbe fuiſſet, ob rerum omnium penuriam.

Magna quoque vrbis vtilitas eſt, cum perennes fontes murus includit, vt habet munitio Mediolanenſis, & arx Buczacia in Podolia. Quod ſi natura non præſtat, cuiuſlibet altitudinis effodiendi ſunt putei, aquarumq; hauſtus funibus extrahendi, vt habet arx Græcenſis in Styria; Olſtinenſis, Rabſtinenſiſq; in Polonia, in rupibus altiſsimis ſitæ. Præterea in omnibus publicis ædificijs, multiſq; priuatis, ciſternæ ſunt diligentiſsimè ſubſtituendæ, vt receptacula aquis pluuialibus, quæ de tectis effluunt præſtent, vti habent Hiſpani in arce Neapolitana.

Auxilia maturè introducantur, ne vrbs ob defectum defenſenſorum facilè ab hoſte capiatur, cum ciues ipſi non ſuffece-

fecerint ad propugnandum: aliter enim difficulter, aut magno aſtu miles introduci poterit, prout bello ciuili feliciter euenit, cum Ategua vrbs in Hiſpania, Pompeianarum partium obſideretur. Igitur Maurus interrex, tanquam Cæſarianus Tribuni cornicularius, vigiles quoſdam excitauit, è quibus aliquos euitans, conſtantia fallaciæ ſuæ, per medias Cæſaris copias præſidium Pompei tranſduxit, & vrbem periclitantem adiuuit. Bello autem Pruſsico cum Crucigeris, IacobusSecigniouius, non tam aſtu, quam animi fortitudine munitus, periclitanti Helsbergæ auxilio adfuit, & hoſtem repulit. Cum enim Albertus Marchio magnam muri partem tormentis noctu deieciſſet, & aſſaltum moliens ſuos in turmas diſpoſuiſſet, ille inopinatus prima luce cũ mille equitibus Polonis è vicina ſylua comparuit, & medias Crucigerorum acies à tergo perrumpens, in columis cum ſuis in oppidum penetrauit, recta pergens vbi mœnia vaſto hiatu ſtrata vidit. Diſpoſitisq; mox per ruinam propugnatoribus & tormentis, miſit caduceatorem ad Magiſtrum, inuitando eum ad aſſaltum & certamen pro mœnijs. Cæterum Magiſter conſiderato ſuorum periculo, rem tentare noluit, obſidionemq; continuò ſoluit. In qua ſi dies aliquot perſeueraſſet, procul dubio ob annonæ defectum vrbem deditioue accepiſſet. Licet enim ea ante Secigniouij aduentum parciſsimè diſpenſabatur, tamen in longum durare nõ poterat, tanto præſidio in opinatè cum equis introducto. Iam autem ſero parſimonia adhibetur in fundo, cum deficiunt omnia.

Igitur commeatus ante omnia præparetur, & deficientibus opportunè ſuggeratur. quia fame tot iam inexpugnabiles munitiones & arces ſunt ad deditionem adactæ; quin & noſtra ætate celebris illa in Gallia Rupella, non aliam ob cauſam in manus Chriſtianiſsimi Regis Ludouici XIII. deuenit, niſi quod famem amplius ferre non potuerit. Nam ea quæ caſu aliquo obſeſsis ſubmittuntur, non poſſunt in tanta quan-

ta quantitate eſſe vt omnium inediam exſatiare valeant. Ita Annibale obſidente Caſilinum, Romani farinam dolijs, ſecunda aqua Vulturi fluminis demittebant, vt ab obſeſsis exciperetur, quibus cum obiecta per medium amnem cathena Annibal obſtitiſset, nuces ſparſere, quæ cum aqua ferente oppidum defluerent; cæterum tali commeatu ſociorum neceſsitatem non diu ſuſtentauerunt. Ioannes quoque Demetrius Viſniouecius, à Tartaris in arce ſua obſeſſus cum omnia coria ephippiorum & curruum comediſſet, tandem in manus barbarorum peruenit, dum incenſo caſtello, ad reſiſtendum potentiæ eorum, cum famelicis ſuis impar fuiſſet.

Præparent nihilominus ſibi obſeſsi Pharmacum Epimenideum tempeſtiue, quo in defectu annonæ veſcantur more veterũ Græcorum aut Romanorum. Eſt enim Epimenideum quoddam medicamentum valde nutriens ſitimq; prohibens, quo antiquitus veſcebantur cùm ij, qui ciuitates obſidebant, tum ij qui in ciuitatibus obſidebantur, ſumendo vnum bolum mane, & alterum veſperi: atque ita abſque omni alia commeſtione poterant per longum tempus famem commodiſsime tolerare. Pollicebatur ſe facturum, ingenioſiſsimus vir Iurgieuicius Lituanus, Sigiſmundo III. in expeditionem Moſcouiticum pergenti; cæterum neſcio qua de cauſa ab aulicis ſpretus, & Sigiſmundi milites cum in vrbe Metropoli Moſcouia extremam famem pertuliſſent, & mures, feles, coria, calceos, & quæquæ obſcena ac mortuorum cadauera deuoraſſent, tandem ad extremum deditionem facere fuerunt coacti. Non igitur ſunt contemnenda ingenia quæ veterum artes valde vtiles nobis excitare poſſunt. Sed iam ipſam obſidionem diligenter conſideramus.

CAPVT IV.

De Facienda obsidione.

QVi ciuitates expugnaturi sunt, aut obsessuri, prius earũ situs, ambitus, mœnium altitudines, fossarum latitudines ac profunditates, tàm ex relatione peritorum atque prudentum hominum, quàm secundum Geodæsiæ præcepta ac regulas ex tabulis Geographicis, tum ipsimet Dioptricæ cognoscere debent; vt machinas, & terrea castra, iuxta recentiorum vsum, ad earum expugnationem proportionaliter, commensurabiliterq; præstruere possint.

Deinde considerandum, vtrum talis obsidio perfici & continuari posit, ne videlicet temere suscipiatur, & cum pudore deinde atque damno ingenti relinquatur, vt plurimis accidit, præsertim in septentrionalibus partibus, vbi hyemis rigorem miles sæpius ferre non poterat. Ideò Scipio Romanus apud Suidam, hoc consilium dabat. *Aut tentare non oportet, aut sic tentare, vt omnibus viribus quod instituisti, coneris perficere: nam bis ad eundem lapidem offendere, simul periculosum est & contemptui obnoxium.* Quo sanè consilio Stephanus Poloniæ Rex permotus, obsessa Polotia sub tempus autumni, cum propter imbres continuos, qui vias laxauerant, & fluuios auxerant: & asiduas Moscorũ circũquaque excursiones, annonæ penuria in castris præmeretur, nullo modo obsidionem deserere voluit, sed potius honeste mori. Atque ita facta corona oppugnationem generalem instituit, & maximo labore tandem expugnauit, inuentoq; in vrbe commeatu infinito pene, exercitum suum refecit.

Sciendum itaque *obsidendi duas esse species. Vnam* cum aduersarius opportunis locis præsidijs ordinatis, continuis insultibus impugnat obsessos. *Alteram* cum vel aqua prohibet inclusos; vel deditionem sperat à fame, quando omnes

prohi-

prohibuerit commeatus. Hoc enim conſilio, ipſe ocioſius ac tutus fatigat inimicum. Nam quando violenta impugnatio caſtellis vel ciuitatibus præparatur, tum mutuo fit vtrinque periculo: interdum autem, vel vt verius dicam ſæpius, maiore oppugnantium ſanguine exercentur luctuoſa certamina. Illi enim qui muros inuadere cupiunt, terrifico apparatu expoſitis copijs, in ſpem deditionis formidinem geminant, tubarum ſtrepitu hominumq; permixto. Tunc, quia timor magis frangit inſuetos, primo impetu ſtupentibus oppidanis, ſi diſcriminum experimenta non norunt, dum in coronã inuaditur ciuitas, reſiſtere debent omni virtute. Quod ſi à fidentibus ſiue militaribus viris repellatur prima congreſſio, ſtatim clauſis creſcit audacia, & iam non terrore, ſed viribus & arte confligitur; ſubeunteſq; mœnia grauius iam læduntur tanquam nudi, quam incluſi qui ſuis munitionibus teguntur, vt videre erat in oppugnatione Conſtantiæ, cum ab Guſtauo Horno de die & de nocte aſſaliretur, licet habuerit exercitatiſsimũ militem, & apparatum ferè ſtupendum, à ciuibus attamen bello non aſſuetis, paucorum nobilium, cum ingenti clade ſuorum fuit repulſus. Et hanc planè ob cauſam Cæſar dicere ſolebat, *idem eſſe ſibi conſilium aduerſus hoſtem, quod plerisq; Medicis contra vitia corporum; fame potiùs quam ferro ſuperandi.* Eapropter qui obſidet, conſtanter in obſidione permaneat, vti Marchio Spinola ad Bredam fecit, & Ludouicus XIII. ad Rupellam, nuperrimeq; Hiſpani ad Vercellam. Sed & omnes alij veteres Duces fecêre. Cumq; Federicus Ducis Albani F. obſideret Harlemum in Hollandia, nec qnidquam per octo menſes ob hoſtium fortitudinem & pertinatiam proficeret: & iam deſperato ſucceſſu adornaret in Brabantiam reditum, Albanus increpita filij inconſtantia, ita per literas eum monuit. *Si locum deſerere ei in animo eſſet, ſe quamuis lecto decumbentem in caſtra venturum: aut (ſi morbo in horas ingraueſcente impediretur) accerſiturum denique ab Hiſpania eius matrem, quæ bello impoſita,*

filij

filij partes abeuntis expleret. Simili constantia & Zamoscius fuit, quem cum monerent amici, vt ab obsidione Plescouiæ discederet & ipse, Rege ad celebranda comitia in Poloniam redeunte, sciens si res secus cessisset, magna cum inuidia eius, superiorum rerum gloriam omnem corrupturam esse. Respondit. *Bonum Imperatorem, eundemq́; bonum ciuem, non suæ, sed publicæ dignitati studere debere. Si re infecta ab obsidione abscedendum sit, è re nata commodius futurum ad se peccati eius opinionem recidere, quàm ad regem, aut Remp. vniuersam.*

Persæpè etiam vrbes celeritate expugnantur, (præter assaltum præmeditatum, & longam obsidionem, quæ fame obsessos domat) si eas subitò præterq; expectationem adgrediaris, vti Suarcembergius occupauit in Hungaria Rabam. Chodkieuicius in Liuonia Pernauiam, Hluscius in Moscouia Astrachanum. Et hoc quidem facilè fieri potest, si exercitu tuo tam longè absis, vt eas vel nolle, vel non posse obsidere, antequam fama eò perueniat, credaris. Quod si ergo celeriter atque subito eiusmodi vrbes obsidione cingas, vix non semper victoriam inde reportabis. Ita Cæsar Borgia in Italia, cùm Nuceriæ exercitum suum haberet, in Camerinates se mouere simulauit, at in itinere ad Ducatum Vrbinatem deflexit, illumq; vnica die in potestarem redegit, quod quidem alij nisi magna cum temporis reiq; iactura vix licuisset. Similiter Nicolaus III. Radiuillus Lituanicarum Copiarum Imperator, fingens se in Polocensem agrum excurrere velle, inopinatò per syluas & paludes eluctatus ad Vlam apparuit, aggressusq; subitò castra Moscorum, triginta millia in eis hostium occidit, & fugientibus in arcem immixtus, ipsam munitionem occupauit, quam obsidione cingere, nequaquam alias tentasset.

Vrbem igitur inuasurus Imperator, hæc præcipuè præcepta obseruet.

1. *Præmittat equites leuioris armaturæ, qui obuios quosque intercipiant, ne quis se ad vrbem cursu proripiat, hostesq; ad-*

uentare significet, sed incautis improuisus immineat exercitus, etsi non per prodicionem victoriam surrepturus. Nam repentini impetus, quique præter opinionem subito ingruunt, aduersariorum copias etiam præstantiores potioresq; percellunt. Sæpiusq; accidit, vt sic vrbes absque vlla obsidione intercipiantur, aut perterritæ in deditionẽ accipiantur, vti accidit in Pomerania compluribus in locis, Gustauo Sueciæ Rege inopinato ad mœnia vrbium comparent, sed præcipuè Stetinij, quæ est caput Prouinciæ, & vbi princeps cum suo præsidio inclusus fuerat; non quidem vt Cæsari faueret, sed vt in neutralitate manere potuisset. Perterritus autem inopinatò Gustaui aduentu, maluit portas vrbis aperire, quam vim, cum trepidantibus suis experiri.

2. *Aditus hostilibus auxilijs obstruat, ne in subsidium venire possint, aut per aquam, aut per terram, vel si quid fuerit ingressum, ne egredi inde valeat.* Ita Spinola cepit Ostendam, Farnesius Antuerpiam, Nassouius Traiectum & Syluam ducis, alijq; alia infinita loca.

3. *Quæ hostibus vsui esse possint, inutilia reddat, aut corrumpat seu perdat, siue ea sint esculenta, siue potulenta, aut fruges fructusue qui in agris reperiuntur.* Ita Machometes II. oppugnando Albam Regalem in Hungaria, Segetes circum circa longissimo tractu vastauerat, hortos suburbanos, vnde obsessi olera habebant, restagnatione aquarum corrupit, aggerem per quem in obsidentes excurebant, perfodit, lignorum strues qui in locis paludosis in vsum defensorum propè mœnibus asseruabantur, oleo ignito succendit; & ita obsessos vndique afflixerat, vt nisi precib9 Diui Capistrani opem è cœlo obtinuissent, humano consilio & viribus prorsus interiissent.

4. *Non minus sua consilia occultare sciat, quàm qui obsidione vrgentur: nam aliter aut cladem subibit, aut ab obsidione re infecta recedere debebit.* Sic in Prussia Rege Iagellone Mariæburgum obsidente, postquam inclusi Crucigeri intel-

lexis-

lexiſſent, nobilitatem Polonam à Rege miſsionem petere, nec vllo modo in caſtris velle brumam pati, qui iam arcem dedere fuerant parati, mutato conſilio, conſtantiam induerunt, & Rege ob ſeditionem nobilitatis ab obſidione recedente, qui iam omnino exſtincturi erant, crudeliſsimum Polonis bellum, iterum æſtate appetente, appararunt.

5. *Quos obſidet, quantum poteſt fallat.* Ita Annibal in Italia multas vrbes cepit, cum Romanorum habitu, quoſdā ſuorum, ex longo belli vſu Latine quoque loquentes præmitteret. Sed & Mauricius Naſſouius ſimili aſtu vſus, miſerat qui Atuerpiam interciperent, cum Spinola Bredam obſideret, ſed ea fato ſuo ſeruata eſt, cum iam hoſtis vallum caſtelli nocte intempeſta conſcendiſſet.

6. *Ad proditionem ſolicitet.* Marcellus cum Syracuſanum quendam Soſiſtratum ad proditionem ſolicitaſſet, ex eo cognouit remiſsiores cuſtodias fore die feſto, quo Epicides præbiturus eſſet vini epularumq; copiam. Inſidiatus igitur hilaritati, & quæ eam ſequebatur ſocordiæ, munimēta conſcendit, vigilibusq; cæſis, aperuit exercitui Romano vrbem, nobilibus victorijs claram. Simili ferè modo Dembinius in Liuonia Volmariam occupauit, cum Moſchi vino aduſto, quod perſubordinatas perſonas ipſemet ad prodinādum ſubmiſerat, de more feſto die ſancti Nicolai inebriati, negligentius vigilias agerent.

7. *Aſtu excogitato ipſe ad mœnia impetu repentino aduolet.* Ita Philippus oppido Samiorum excluſſus, Apollonide præfecto eorum, ad proditionem corrupto perſuaſit, vt plauſtrum lapide quadrato oneratum, in ipſo aditu portæ poneret: confeſtim deinde ſigno dato inſequutus oppidanos, circa impedita portæ clauſtra oppreſsit trepidantes. Nicolaus verò Firlei, bellum in Pruſsia cum Crucigeris gerens, currum fœno plenum in oppidum immiſit, quaſi pabulum obſeſsis ſubminiſtraret. Qui autem currum gerebat cum in porta ſtetiſſet, rotam vnam conſulto ante ſucciſſam cum

axe fregit: & dum vigiles curru subducto portam serare niterentur, equites leuioris armaturè quos vulgò Cosachos nuncupamus, cum Secignionio viro strenuissimo aduolarunt, quo tempore etiam armati de illo fœno prosilierunt, & sic portam occuparunt, & oppidum Mariæuedra dictum cæperunt.

8. *Transfugas qui deciperent, aut opprimerent submittat.* Ita Lysimachus Rex Macedonum, cum Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronem Archipiratam, qui plerumque oneratas præda naues Ephesum appellebat, corrupto ei ad proditionem iunxit fortissimos Macedonum, quos ille restrictis manibus pro captiuis Ephesum introduceret, qui postea raptis ex arce armis, vrbem Lysimacho tradiderunt.

9. *Hostes ad inopiam omnium rerum redigat.* vt Fabius Maximus fecit, qui vastatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obsidionis superesset, recessit sementis tempore, vt frumentum quod reliquum habebant, in sationes conferrent: reuersus deinde renata protriuit, & ad famam redactis potitus est. Idem fecit aduersus Athenienses, Antigonus. Aduersus Morauos, Boleslaus Criuoustus; aduersus Pomeranos & Brandeburgenses Seciechus Palatinus Cracouiensis.

10. *Obsidionem diuturnam fore persuadeat.* Vnde Tyberius Gracchus Lusitanis dicentibus, in decem annos cibaria se habere, & ideo obsidionem non expauescere. Vndecimo, inquid, anno vos capiam. Qua voce perterriti Lusitani, quãquam instructi commeatibus, statim se tradiderunt. Similiter Gedanenses cum septennium se habere sufficientem prouisionem iactarent, Rex Stephanus etiam septuaginta annis se velle obsidere eos respondit. Igitur supplices, certa summa pecuniæ exsoluta ad bellum Moscouiticum properantem, haud leuiter adiuuerunt. Hisce quoque annis auxilia Gustauo in Prussiam venientia, cum ad oppidum Amer-

stinum

ſtinum diuertiſſent, Koniecpolſcius die eadem ad deditionem coegit, ſimulans ſe velle eos diuturna obſidione domare; qui tunc nullum penes ſe peditem, nullasq; ad obſidendum machinas habebat.

11. *Præſidia deſtruat obſeſſorum.* P. Cornelius Scipio, intellecta difficultate expugnandi Delminum, quia omnium concurſu defendebatur, aggredi alia oppida cæpit, & euacatis ad ſua defendenda ſingulis, vacuatum auxilijs Delminum cepit. Nicolaus Firlei itidem munitiſsimam tunc Pruſsiæ ciuitatem Bronsbergam, in ſuam poteſtatem redigere volens, vicina oppida petere cæpit: conſecutuſq; eſt, vt Crucigeri fiducia velut ſatis munitæ vrbis eius, ad tutelam aliorum oppidorum dilaberentur. Quo facto ipſe rurſus reuocatis omnibus ſuis, vacuam eam ferè defenſoribus cepit.

12. *Seditionem inteſtinam apud obſeſſos faciat, admotoq́; exercitu potiatur ciuitate.* Vti fecerat Veſpeſianus Iudæis, Hieroſolyma circumuallata, vbi tot millia bello inteſtino in templo Salomonis occiſa fuerunt.

13. *Fluminum deriuatione, & vitatione aquarum, ad deditionem cogat.* Ita Publius Seruilius Iſauram oppidum flumine (ex quo hoſtes aquabantur) auerſo, ad deditionem ſiti compulit. Sed & C. Cæſar in Gallia Caduceorum ciuitatem amne cinctam, & fontibus abundantem, ad inopiam aquæ redegit, cum fontes cuniculis auertiſſet, & fluminis vſum per ſagittarios arcuiſſet.

14. *Aquarum inundatione obruat.* Ita Iuſtinianus Imperator ciuitates Meſopotamiæ ad Tygrim ſitas, aquarum impetu in eas conuerſo, abſque machinis diruit. Ita L. Metellus in Hiſpania citeriore, caſtra hoſtiū in humili loco poſita, licet benè munita inundauit, fluuio ex ſuperiore parte immiſſo: ſubitaq; inundatione turbatos, per diſpoſitos in hoc ipſum inſidiatores cecidit. Idem tentarunt Hungari apud Caſſouiam in Turcas. Idem Antuerpienſes in Alexandrum Farneſium, etſi parum proſpero ſucceſſu: turbarunt

attamen & non nihil pauoris de nocte intulerunt.

15. *Pauorem obsessis inijciat.* Philippus cum Triuassum castellum nulla vi capere posset, terram ante ipsos muros aggessit, simulauitq; agi cuniculum: oppidani, quia subrutos se existimarant, dediderunt. Hoc astu sæpius nunc Gustauus in Germania, eiusq; Duces vsi, complures ciuitates ad deditionem coegerunt.

16. *Obsessos per insidias eliciat.* Cato in conspectu Lacetanorum quos obsidebat, reliquis suorum submotis, Suessanos quosdam ex auxiliaribus, maximè imbelles, aggredi mœnia iussit: hos cum facta eruptione Lacetani facilè auertissent, & fugientes auidè insecuti essent, illis quas occultauerat cohortibus oppidum cepit. Comes de Donna Silesius, cum iussu Imperatoris Ferdinandi II. Closcum in Silesia obsidione cingeret, sæpiusq; ab erumpentibus suos profligari cerneret, locatis in sylua vicina, qui recenter è Polonia venerant Cosachis, leuioris equitatus; cum suis Germanis grauiter armatis, solito more elicere cupiens suburbia intrauit, & ignem domibus iniecit, quod Comes Turnius qui inclusus fuerat, è turri conspicatus, mox in Vastantes cum fortissimis quibusuis, tum peditibus, tum equitibus erupit, fugientesq; consulto Cæsarianos, paulò longius insecutus. Cum interim Cosachi pernicitate equorum suorum vsi, parte ab alia, eadem suburbia occuparunt, & restinguentes ignem oppidanos, præsidiariosq; cum Turnio erumpentes à tergo aggresi omnes ferè deleuerunt, ita vt vix Turnius ipsemet euaderet. qui deinceps ad deditionem coactus fuerat.

17. *Regressum simulet.* Alcibiades aduersus Bizantios, qui se mœnibus continebant, insidias disposuit, & simulato regressu, incautos eos oppresit. Eadem arte Sigis. III. Smolenscum expugnauit & Stroinouius Cosachorum in Germania ductor, Vormaciam deuastauit, præmisis qui pecora ciuium abigerent, in hos cum tota vrbs cum præsidiarijs erupisset, ille ex insidijs prorumpens ad vrbis portas cucurrit,

rit, & sic omnibus reditum interclusit, & ad vnum cecidit. Idem fecit & apud Franncketalum.

18. *Opera ad oppugnandum præparet, licet parum proficua interdum.* Ita Alexander Farnesius Limburgum in edita rupe situm, & prærupta circum valle inaccessum, ad deditionem coegit, per saxa & cotes aggerem ad vrbem producendo, muniendoq; viam crebris virgultorum ac ramalium fascibus, ac cespite aliunde comportato, contra pilarum iactus è mœnibus. Cum dein vrbem ingressus animadrtisset nouas munitiones ferè inexpugnabiles, defensionumq; receptacula, & tumulos veluti castella ex herbido itidem cespite, & sudibus firmatos ab ingenioso loci machinatore fabrefacta: apparatumq; belli atque annonæ immensum, quod in longum tempus obsidionem protraxisset, & sine ingenti militum iactura fieri non potuisset, Mirabatur magnopere cur operas suas extimuissent, quæ ijs nihil nocituræ fuerant.

19. *Cum vrbem aliquam obsidet aut arcem, videat ne obsideatur ipse à superuenientibus à tergo copijs* Proinde exercitum suum fossa, vallo, propugnaculis custodijsq; muniat, ne ab obsidione repellatur. Ita Spinola vndique castra sua, cum Brædam obsideret, munitionibus cinxerat, vt superuenienti Mauritio numerosissimo cum exercitu, nequaquam turbaretur aut loco cederet. Eodem quoque modo Henricus Nasouius ad eandem Bredam nuperrime fecerat, prout & ante paulò ad Syluam Ducis & Traiectum, vbi à duplici exercitu inuasus, reijci ab obsidione haud poterat.

20. *Habeat vias securas ad conducendum commeatum:* quod maximè prouidebat Zamoscius, cum Plescouiam, Lucos, Vsuiatam aliasq; vrbes in Moscouia obsideret, quas numerosissimo exercitu huc atque illuc transuolante Moschus defendebat, maximè curans ne annonam nostri in castra subducere possent. Nam qui in hoc est negligens, inglorius ab obsidione necessario recedet. Et Carolus V. cum Metenses

tenſes obſideret, fame magis, quàm hoſtium, qui vias omnes inſederant, vi repulſus fuit. Carolumq; Audacem cum Nanceium cinxiſſet non tàm hoſtilis gladius, quàm commeatuum defectus ſuperauit.

21. *Vrbem quam minimè obſidere vult, velle ſe obſidere ſimulet, vt quam obſidere deſiderat, præſidio aut neceſſarijs nudatam obtineat facilius.* Albertus, vt Hulſtum munitum Flandriæ oppidum occupare poſſet, vniuerſum exercitum in vlteriorem Brabantiam iuſsit proficiſci, quaſi ibi aliquid tentaturus: vt euocatis paſsim præſidijs, vicina, vt exiſtimabant, periculo loca firmarent ordines, neglectis ijs quæ peti non credebant. Reſtabat interim in Waſia legio, qua ob non præſentata ſtipendia tumultuari falſa vt apparuit fama ſpargebat, illa enim vacuum penè militibus Hulſtum prima circũuallauit, & occupatis vbique acceſsibus, ne ſubueniri illi poſſet, effecit. Vnde ne tunc quidem ſecuris eſſe licet, cum omnem obſidendi voluntatem depoſuiſſe videtur hoſtis. Nã eadem iterum arte Spinola obſederat Bredam, & fame domauerat.

22. *Eruptiones prohibeat, foſſis ante portas factis, & tormentis diſpoſitis.* Ita Machometes II. ad Albam Regalem in Hungaria fecerat, omnemq; Chriſtianis excurrendi viam præcluſerat. Ita Zamoſcius cum in Liuonia Bialokamieniũ obſideret. Et ſanè prudenter. quia obſidentium militum molitiones ab hoſtibus è mutuo facilè conſpici poterunt; obſeſsi verò obiectis mœnibus tecto improuiſa ſæpenumero eruptione per portas effuſi, vel machinis ignem ſubijcient, vel militum ſtrages edent, vel denique quidquid tumultus ſuadebit, audebunt. Quapropter diligentiſsimè cauendum eſt, ne ab oppidanis patiare detrimentum, vti aſſolebat fieri Moſcouitis Smolenſcum obſidentibus, quos Voieuodſcius aſsiduis excurſionibus ita fatigabat, vt ſiue cibo, ſiue ſomno fuerunt occupati, ſiue ocio, aut aliqua neceſsitate diſperſi, ſemper eos perimeret, & intra mœnia ſecum abduceret.

Curet.

Curet itaque Imperator vt quam maximè eruptiones prohibeat; sitq; in omnibus cautus, insidijs obsidentes & obsessi subiacent, cum negligentia interuenerit. Ideo imitetur veteres, ac præcipuè Romanos, inter quos Iulium Cæsarem nemo vnquam in obsidionibus faciendis, prudentia, solertia, perseuerantia, atque diligentia superauit. Qui, in obsidione Alesiæ Vercingentorigem Ducem Gallorum ita intercluserat cum octuaginta millibus armatorum lectissimorum ex omnibus Galliarum prouincijs, vt cum venirent ducenta quadraginta millia in succursum ei, non potuerint Romanos loco pellere, aut fame domare, qui obsessi obsidebant Vercingentorigem, & pulsis illis, qui ad succurrendum ei venerant, ad deditionem adegerunt, totamq; simul Galliam potestati suæ subiecerunt. Vnde Velleius Paterculus dicit. *Circa Alexiam tantæ res gestæ, quantas audere vix hominis, perficere penè nullius, nisi Dei fuerit.* Ex recentioribus verò ad obsidendas vrbes, nemo aptior fuisse legitur, quàm Marchio Pescaræ, & Castruccius Castracanis, qui dicitur renouasse disciplinam militarem in Italia, cum obsideret Pistoiam, exemplo Iulij Cæsaris, qui vno vallo cinxerat Pistoienses, altero sese defendebat à Philippo Sanguinetto, qui triginta cum millibus ad sucurrendum venerat, nec recessit ab vrbe, donec eam in suam potestatẽ redigeret. Quod nunc iam aliquoties factitatum vidimus in Germania vtraq; Gallijs & Italia. præsertim apud Casale Vercellas & Verucam.

CAPVT V.

De Machinis ad oppugnationem.

VRbium oppugnatio, obsidioq;, Imperatoriã virtutem prudentiamq; vnà cum machinarum apparatu desiderat, nam aliter expugnari haud poterunt. Et quia machinæ

pro diuerſitate temporum ac ingeniorum, diuerſæ in vſu habentur, aut excogitantur, modernæq; longiſsimè differunt ab antiquis; ideo non inconueniens eſſe putarem, ſi prudens Imperator, & illas adhibere vellet, pro varijs bellorum caſibus immutatas, aut accomodatas ad modernum vſum, præſertim Helopoles, Sambucas, Catapultas, Turres ambulatorias, Teſtudines aggeſtitias, Pontes penſiles, aliaq; veterum inſtrumenta ad tranſiliendas foſſas, & conſcendendos aut ſubruendos muros excogitata, quæ magis ad fabrorum mechanicorum induſtriam ſolertiamq; pertinent. Ad Imperatoriam verò prudentiam ſolummodò id ſpectat, vt eas pro opibus & facultatibus paratas habeat; ſciatq; ſeligere loci partem vbi illis commodè vti milites poſsint.

Machinarum autem quibus veteres ad defendendas vrbes vtebantur, varia erant genera, inter quæ numerantur Baliſtæ, Angones, Monangones, Onagri, Scorpiones, Arcubaliſtæ, Fundæ, cæteraq; miſsilia & conti, præter ſupra nominatas catapultas. Nec oppugnantib⁹ ſuæ deerant, vtpote, Arietes, Lubdarei, Turres, Murices ignem ferentes, Muſculi, Plutei, vineæ, Falces, Teſtudines, & alia: quorum omnium vicem hoc ſæculo tormenta præſtant, & tam offenſionibus, quàm defenſionibus adhibentur, adeò vt non aliter milites nunc, quàm ſolis ſclopetis armentur.

De obſidionalibus verò machinis, ſcripſit ad Adrianum Imperatorem, Apollodorus Philoſophus, & conſtruxerat eas, quas longè ante eum fecerant, Philon Athenienſis, Philon Byzantinus, Aſcreus Cteſibius, Hieron Alexandrinus, & alij. Nam & Alexander Magnus habuit in militia ſecum duos mechanicos longè celeberrimos Diadem, & Chariã, Polyidis Thetali diſcipulos, qui primi adinuenerunt Terrebras, Scalas nauticas, & Turres ligneas, quæ rotis feruntur. Athenæus quoque ad Marcellum ex Angiſiſtrati, & aliorum ſapientum compoſitionibus ad obſidionem pertinentes machinas commentarijs expoſuit: tum denique à Bitone ad

Atta-

Attalum, de constructione bellicorum instrumentorum, collecta fuerunt præcepta. Vltimus ex omnibus antiquioribus mechanicis fuit Hiero, qui de Machinis bellicis, deq; Geodæsia scripsit. Ex Neotericis autem infiniti planè de Architectura militari, & Geometria, scripserunt, quos inter postremus, at non postremo loco habendus Adamus Fretagus Borussus, patricius Torunensis.

Priusquam igitur ad obsidendam vrbem Imperator processerit, præparet machinas & instrumenta belli, ne & tempus inaniter & sumptum in militem exspendat; habeatq; penes se viros ingenio & sagacitate præstantes quorũ opera finem propositum, facilius assequatur. Ita Albanus cum Belgium administraret, semper habebat secum in castris Bartholomæum Campium Pisaurensem Italum, operum bellicorum præsentissimum machinatorem, cuius ingenium, cùm alias sæpè, tùm præcipuè in expugnatione Rhotomagi experta est Gallia. Rexq; Stephanus expeditione Moscouitica proclamata, nõ prius cũ exercitu Vilna mouit, quàm quæ vsui bellico essent necessaria ipse præparasset, tormentaq; bellica ad modum quendam, quem ipse vsu atque experientia accomodatissimum cognouerat, fundi iussisset, conquisiuissetq; viros ad instrumenta bellica conficienda, peritissimos.

Sed iam nunc Asiatici, Americaniq; hac in arte plurimum valent, & Calecutenses postquam à Portugallis didicerunt sclopos & machinas æneas conficere ex metallo, ita conficiunt in perfectione, vt secundum relationem eorum, qui in partibus illis fuerunt & arma tractarunt, nullibi terrarum perfectius fabricari videantur: puluisq; pyropius in summa bonitate ab illis præparatur, vt similis in Europa nondum fuerit visus.

Et quia machinis admotis muros vndique cingere non facile est; præsertim cum vrbs ampla aliqua obsidetur, ideò Imperator exercitum in corona ponat, & machinas in circu-

itum multifariam diuidat, quia ſic obſeſſos ad conſiliorum inopiam deſperationemq; citius rediget. Qui ſi cæteris murorum partibus derelictis ad machinarum impetus obtundendos omnes concurrent, vbi minimè periculũ timebunt, ibi facilè nemine aut paucis prohibentibus murus capi poterit, vel per ſcalas, vel per aliquem alium modum. Aut ſi in varios tributi ordines, opem operamq; ſinguli ſeparatim ferre velint, qui machinarum viribus reſiſtere conabuntur, à vehementiore illorum impetu diſcutientur, pugnamq; ſuſtinere non poterunt, vt accidit Magdeburgenſibus à Tyllio expugnatis. Imperator igitur ſtrenuũ ſe athletam præbeat, ſeſeq; in ſpecies varias conformet, huc illucq; aduerſarios diſtrahendo fallendoq;: vnum interea præcipuè moliatur, vt totum vrbis corpus valida vi compræhenſum, euertere tandem ac ſupplantare poſsit. Quod præſtitit Ludouicus XIII. in euerſione Rupellæ, & portu maris occluſo, & ſuppetijs Anglicanis profligatis, & mœnibus dirutis, & obſeſsis per famem, perq; continuas exploſiones tormentorum ita diminutis, vt amplitudinem propugnaculorum, iam amplius defendere non valerent.

CAPVT VI.

De Faciendis cuniculis.

EST etiam certum quoddam genus oppugnationis ſubterraneum atque ſecretum, quod Cuniculũ vocant. Adhibita enim multitudine, ad ſpeciem metallorum, in quibus auri argentiq; veras beſſorum rimatur induſtria, magno labore terra defoditur, cauatoq; ſpecu in exitium ciuitatis, inferna quæritur via. Quæ fraus duplicibus operatur inſidijs. Aut enim penetrant vrbem, & noctu non ſentientibus oppidanis eggrediuntur per cuniculum, reſeratiſq; portis ſuorũ agmen inducunt, hoſteſq; in ipſis domibus perimunt ignoran-

rantes: vti fecit Attila cum Aquileiam ſubuertiſſet, exciasq; tam opulenta vrbe, viam ſibi in Italiam aperuiſſet. Aut certè cum ad murorū fundamenta peruenerint, ſuffodiunt eorum aliquam partem, ſuppoſitoq; puluere pyrio, benè occludūt foramen, quo maiori cum impetu, murus in altum eijciatur, & irruptioni aditus reſeretur. Hinc inualuit hodie militare prouerbium, LIGONEM PALAMQ. eſſe quæ arces exſtruant, deſtruantq;. Et quidem veteres frequentiſsimo in vſu hunc oppugnationis modum habebant, cum nondum bōbardæ excogitatæ fuiſſent, nunc non item iam, ſed prius alij modi cum machinarum violentia adhibentur, qui vbi nō proceſſerint facilè, tum demum ad fodendum & ſubruēdos muros proceditur, Ioannesq; Auſtriacus ad gubernandum Belgium miſſus, videns tot vrbes mœnibus per quam altis, terraq; ad eludendas pilarum emiſsiones, latè oppletis, ac prælargis circumfoſsis communitas, omiſſa oppugnatione alia, ſolitus erat hoſtem adoriri ligone muris admoto, Hannoniorumq; vrbem Philippopolim hoc telo expugnauit, immiſsis foſſoribus in vrbis foſſam, qui ligonibus atque dolabris murorum ima ſubruerunt, tecti de ſuper oblongis craſsisq; tabulis, in teſtudinis modum conformatis, crudo corio contra ignes copertis. Vineas olim ac porticus Romani vocabant, de quo vide Cæſarem, Liuium, Polybium, maximè autem Lipſium, qui & iconibus adhibitis omnia veterū bellica inſtrumenta ac machinas expreſsit; quas nec hodie deberent omittere prudentes bellorum Duces. Et cuniculis quidem, veluti vetere ac fido expugnandis arcibus tormento, etiamnum vtuntur vineis adhibitis, certiſsimamque mœnibus ruinam parare ſolent, ſed iam alio diuerſoq; à veteribus modo, non ſemper ſub terra, ſed ſæpius ſub dio foſſas apertas faciendo, quas in dextrum ac ſiniſtrum obliquando, ac quaſi contorquendo, perueniunt tecti terra eggeſta vſque ad ipſa murorum propugnacula in foſſas. Quo ſanè modo quaſuis fortiſsimas vrbes nunc Henricus Naſ-

soui⁹ in Brabantia, & Gustauus in Germania expugnarunt.

Contraminas deinde faciunt obsessi, sed sub terra occulti, vt fallant astum obsidentium; aut etiam supposito puluere Ducem eorum interimant, vt tentarunt Moscouitæ cum Sigismundus III. Smolenscum obsideret; sed depræhensi à nostris, cautionem Regi obsidenti dederunt, vt sæpius deinceps locum stationis suæ mutaret.

Fuerunt olim qui ex humida materia igne succenso, fumo obsessos in cuniculis laborantes suffocabant. Alij qui vespis atque apibus in cuniculum immissis, magno ibi hostes incommodo affecerunt: atque varij varijs modis suos aduersarios repulerunt, vti & Aquileigenses contra Attilam tentarunt, factaq; contrāmina, in ipsum eggressi inciderunt, sed vultus ipsius maiestate perterriti, diffugerunt retro, Deo sic castigare suos volente, Tyranusq; conatu obsessorum perspecto, cautior in posterum fuit.

CAPVT VII.

De Faciendo assaltu.

QVi præter cuniculos vrbem obsessam etiam assaltu euertere conantur, inprimis hoc faciant, vti supra in obsidione monuimus, dispositi in coronam; quia sic distracti defensores minus potentes erunt ad resistendum, præsertim cum munitio est ampla & vasta. Nimia etenim vrbium magnitudo, vt obsidendi assaliendiq; in coronam difficultatem generat, sic etiam defendendi. Ideo sicut in quocunque exercitu non nimis, sed satis multos milites desidero, ita in vrbibus non nimiam, sed quæ sufficiat magnitudinem exopto. Si enim nimis illæ exiguæ sint, operibus ac munitionibus excitandis, quæ, si mœnia fortasse aut priora munimenta vi deijciantur, hostem arceant, locus esse non potest. At si æquo sint maiores, maiori egent præsidio, cui alendo

vix multa ſufficiunt; nec tam facilè ſibi inuicem ſuccurrere poſſunt milites, tam diſsitas ſortiti ſtationes, vt eſt Patauium, Mediolanum, Verona, aliæq; ciuitates vaſtæ in Italia: Norimberga, Francofurtum, Moguntia, Colonia, atq; Hamburgum in Germania: Nouogardia, Pleſcouia, Moſcouia metropolis in Ruſsia; Louanium in Brabantia, Regiomontum in Pruſsia, aliæq; infinitæ ciuitates in Europa munitionibus ad præſcriptum modernum factæ. Frequenter ſiquidem legimus alteram vrbis partem ab aduerſarijs occupatã fuiſſe, neſcientibus & ideo quietis præſidiarijs ac ciuibus, qui agebant in alia, vt accidit Neapolitanæ vrbi, cum eam cepiſſet Alfonſus Magnꝰ; & Bizantio, cum eſſet à Latinis occupata. Euenitq; id olim nobiliſsimæ Ægypti vrbi Memphi, quam hodie Cayrum appellant: illam enim à Selymo expugnatam eſſe, poſt tres demum dies incolæ omnes ſciuerunt.

Præterea oppugnationem Imperator de nocte faciat, exemplo, Guſtaui Hornani, qui Conſtantiam vrbem per aliquot dies & noctes ſine intermiſsione aſſaliebat; inutiliter quidem, ob preces deuotas piorum qui intus fuêre, ſed reuera ex arte militari, & maximo cum diſcrimine obſeſſorum; qui ea quæ ab hoſtibus parantur, in tenebris cernere nequeunt, ideoq; grauiora & periculoſiora eſſe, quàm reipſa ſint, exiſtimant. Vnde & tumultus excitantut, quum nemo quid in ijs rebus prudentis conſilij det, habeat. Et damnũ infectum, iam factum eſſe plerique putant, nec ſcire poſſunt, quomodo hoſtis vrgeat, aut vbi machinis, ſcaliſq; admotis inſtet. Quare & ſeditiones paſsim clamoreſq; ac trepidationes cum panicis terroribus excitantur, vti fuit Famaguſtæ in Cypro cũ à Turcis caperetur, & Smolenſci in Moſcouia, cùm itidem de nocte expugnaretur à Polonis, quos ferè quadruplo præſidiarij Moſchorum, numero ſuperabant, ſed tenebris & eiulatu fœminarum conſternati, reſiſtere prorſus non audebant.

Oppu-

Oppugnationem itaque aggressurus Imperator, ne milites suos vires deficiant, & hostis quietem ab oppugnatione non habeat, diuidat in tres aut quatuor partes exercitum suum, & sic alijs per vices quiescentibus, continuò dedie & de noctu oppugnet absque vlla intermissione, vti fecerunt Croatæ & Poloni ad Louanium, cum Gallorum exercitum in suis castris, vt fame domarent, detinere voluerunt. Nam obsessi etsi simili modo per vices, muros, aut vallum castrẽse defendent, quiescere tamen & somno vti haud poterunt ob metum in quo versantur, cogenturq; vigilare continuò mentis cogitatione anxij: atque ita curis & vigilijs attriti, res suas præ infirmitate defendere non poterunt, adigenturq; facilè ad deditionem. Ita Appium Claudium fecisse in obsidione Veiorum, Liuius laudat, qui dicerè ad milites suos solebat. *Per intermissiones & interualla, lentiores spes nostras facimus:* quod notatum in illa memorabili obsidione Ostendæ, vbi, cum Iberorum exercitus tædio ac torpore officeretur, Hollandi ad sustinendam obsidionem lenitudine nimia obfirmabantur. Idem accidit & ad Strigonium, & ad Sinderouiam deinde, cum Archidux Matthias, lentè in oppugnatione cum suis Germanis procederet, Turcæ autem interim totam prouinciam occuparunt. Prudenter itaque Romani, circumspectis difficultatibus vrbis obsessæ potiundæ, ne frustra tempus tererent, celeriter obsistebant incepto, aut omnino non oppugnabant.

Quod si ciuitas in alto colle posita est, qui eam vi expugnare cupiunt, habeant Labdareos ligneos paratos, ne in succedentes deuoluantur lapides rotundi, trabes seu columnæ, dolia, verticuli, rotæ, aut currus ponderibus onerati, sicuti communissimè faciunt Moscouitæ, & omnes Slauones. Vel fossas laterales ab ipso montis pede, vsque in iugum montis ducant, vt & pondera proiecta in eas deuoluantur: & aggredientes assaltum à sclopetorum ictu, atque machinarum tonitru, commodè protegantur. Non absurdum

dum quoque fuiſſet, ad euitandum grandinem globorum ſclopetis eiaculatorum, vt aſcendentes habeant Parmas, vel teſtudines roſtratas, quibus veteres Romani in oppugnationibus vtebantur: quia multum profectò conducerent tam in plano, quàm in aſcenſu montis abrupti. Item habeant murices ignem artificioſum ferentes, quo vel manu proiecti inhæreant perietibus, vel tectis, ignemq; concipiant; vel iaculati de longè, quicquid attigerint comburant.

Magnopere quoque profuerit, ſi tubicines vna cum militibus, qui primi murum aſcenderint attrahantur. Hoſtili enim tuba noctu de mœnibus exaudita, obſeſſorum animi inſanum percelluntur, quaſi iam vi penitus expugnata ſit ciuitas: & ſæpè portas ac propugnacula deſerentes diffugiunt, vti accidit in capto Smolenſco, vbi dum Regis Sigiſmundi III. labarum Moſcouitæ conſpexêre ad ignem, ſonitumq; tubarum in mœnibus à quatuor partibus exaudiuêre, ſtatim cæperunt à prælio diffugere: inq; Monaſterium quoddam, loco editiore in media vrbe ſitum, cum liberis & vxoribus concurrere, vbi puluere pyrio ſuppoſito, ne hoſtibus in ludibriũ venirent, igni ſuppoſito, omnes ſimul perierunt.

Etiam curet, qui oppugnat vrbem, per inuia, & paucis cognita loca, eam occupare. Ita obſeſſam à Mauritio Grollam, Spinola liberauit, cum per paludem, quam pertranſiri non poſſe omnes perſuaſum haberent, cum exercitu penetraſſet. Et nouiſsimè Lansbergam, munitum & magni momenti in Pomeraniũ oppidum, facile cepit Guſtauus, per notas paucis vias, militem ſuum & tormenta deducens. Apud Salluſtiũ quoque Marius montem ſaxeum, arduum omnino & acceſſu difficilem, imò, vt fama erat, nullo humano ingenio aut viribus ſuperandum, Liguris vnius, gregarij militis, opera & ductu, per neglectum à vigilibus, ob aſperitatem, locum, inuaſit ſimul & occupauit.

Facta denique in vrbem irruptione, portas vrbis obſeſſis ad liberiorem fugam aperiat, tum proclamari iubeat in-

ermibus veniam impetratam; at armatis nullam superesse: quibus quidem modis permultæ vrbes æquiorem victoriam hosti præbuêre: præcipuè nuperFrancofortum adOderam, Gustauo; cum obuij in assaltu, deditionem facerent, remotiores, per auersam portam effugerent. Alias multoties occidisse compertum est istius modi copias, iam victoriam in manibus habentes, aut repressas aut extinctas esse. præsertim vbi, vel præsidia veteranorum sunt, vel vrbis Gubernator gnarus rerum bellicarum, virq; fortis habetur.

CAPVT VIII.

De Propugnatione seu Defensione inclusorum.

QVi ciuitates defendunt. Inprimis caueant ne propugnacula extra vrbem, quæ mœnia non contingunt extruant; semper enim ea expugnari continget, quòd loca nimirum capacitate iusta destituta, si tormentorum vim experiri necesse habeant, tueri defendiq; nequeant: interim amissa initium & præsagium exitij tui fuerint. Ita Genuenses per vicinos colles quædam propugnacula disposuerant, cum à Ludouico Galliæ Rege defecissent, quæ postmodum expugnata, vrbi ipsæ exitiosæ fuerunt. Similiter cum Syluaducis ab Hollandis obsideretur, primo propugnaculum Isabellæ nomine celebre, quod procul à mœnibus esset, expugnatum fuerat; ex quo deinde tormenta, in ipsam vrbem librabantur, adeò prospere successu, vt ad deditionem vel hanc ob causam maximè, ciues fuerint adacti. Pari quoque ratione Magdeburgum à Tyllio fuerat expugnatum, cum circumiacentia propugnacula, quæ mœnijs coniuncta nō erant, ab ipso prius expugnata, pro munitione ei aduersus obsessos essent. Idem accidit & Vercellis nuperrimè, cum Hispani occupatis munitionibus à mœnijs vrbis remotis, Gallos deinde cum ipsa vrbe ad deditionem còégissent.

Item

2. *Item arcium propugnatoribus hæc sit regula, ne intra muros aliud propugnaculum habeant, quod veteres communissimè in vsu habebant:* nam prima propugnacula deserunt defensores spe ad salutem in interioribus propugnaculis posita, vt pasim in Hungaria atque Moscouia factitatum, & vidimus & legimus. Iam autem amissa prima propugnacula semper arcem ipsam pessundant, cum in ijs propter loci angustiam, nulla omnino propugnacula, tempore necessitatis, extrui valeant; neq; commodus sanè excursioni locus datur, aut propugnationi cum in coronam fit assaltus ab hoste.

3. *Et quia frequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt.* Sed vbi post metum, murorũ vigilijs derelictis, requieuerit incauta securitas, tenebrarum ac noctis occasione captata, cum scalis clanculum veniunt, murosq; conscendunt. Ita Moscouitis Smolenscum defendentibus Rex Sigismundus III. fecit, cumq; per biennium fere variè oppugnando, nihil proficeret, notata vna sentina, per quam feces vrbis in Borysthenem defluebant, simulauit desperationem, & castris conuasatis versus Lituaniam processit: nocte autem illum & obscura, à quatuor partibus vrbis exercitum admouit, puluere in illa sentina accenso, qui murum adeò aperuerat, vt integræ cohortes penetrauerint per ruinam *Quapropter maior semper adhibenda est custodia, cum hostis abscesserit, quam cum versatur ad muros:* & in ipsis muris ac turribus tuguriola locanda, in quibus vigiles, hybernis mensibus, ab imbribus & niue, æstiuis, defendantur à sole.

4. *Non plures in vrbe præsidiarios habeant, quam ad eam protegendam sunt necessarij:* citius enim ob multitudinem commeatus consumitur. Nunquam itaque Vercingentorigem laudabo, qui in Galliæ vrbe Alexia, cum octoginta millibus obsideri se à Cæsare passus fuit. Nec probabo Moscouitarum factum, qui cum quinquaginta & septem millibus, præter vrbicam plebem, incluserant sese Plescouiæ, à Za-

moscio obsessi. Ijdem præter ciues, quadraginta millia præsidiariorum habuerunt Smolensci: & tandem in longum obsidione protracta, decem hominum millia simul expulerunt, inedia confectos, ad hostem. Quos Rex Sigismundus III. benignè refocillatos postquam in sua dimisisset, magno commodo deinceps obsidentibus fuerunt, partim annonam comportando, partim monstrando insidias, partim sollicitando reliquos ad deditionem. Cauenda igitur multitudo in munitione: nam vbi in longum tempus trahitur obsidio, multa deesse solent obsessis, si præsertim militum numero sunt nimium grauati.

5. *Caueant obsessi, ne primo mane portæ inconsideranter aperiantur, verum aliquanto seriùs;* quia facilè luce creperant ex insidijs solent accurrere hostes & vrbem intercipere, vti fecerat in Moscouia Chodkieuicius, qui per dies aliquot in proxima sylua delitescens obseruabat portas vrbis munitissimo loco sitæ, Pieczaria dictæ, quo non erat aditus nisi per vnicum aggerē ad ingressum à ciuibus extructum, cum vrbs esset sita in sula ingentis lacus. Cum itaque aliquot cohortes mane ex vrbe fuissent egressæ quæ Chodkieuicij castra speculatum ibant, vt paulò longius recesserunt, ille ex insidijs consurgens, luce adhuc dubia ad portam accessit, lingua Moscouitica clamitans vt aperiretur, quod non audentes quasi resistere multitudini Polonorum, reuerterentur confestim, ne ab aggere aliquo modo excluderentur. Vigiles non potentes discernere habitum, qui simulatus fuit, iusserunt expectare mandatum Præfecti vrbis. Interim Chodkieuicius appositis instrumentis & puluere, portam effregit & vrbem cum suis intrauit.

6. *Nemo prius emittatur, nisi exploratis locis circa vrbem.* Hac enim via communissimè Hungari intercipiunt oppidi Turcarum, insidijs de nocte loco commodo positis: vnde porta bene orto sole aperta, solent Turcæ equis conscensis prius vrbem circumire, notantes vestigia hominum, licet

licet remoti ſint à confinijs Hungarorum. quod ſi aliqua depræhenderint, cautè ſcrutantur inſidiatores, vrbe tunc benè obſerata.

7. *Vt is, qui vrbi præeſt, portarum cuſtodes conſtituat, qui omnia, quæ in vrbem inferuntur curiosè inſpiciant.* ne vaſis armati includantur, aut fœno, aut annonæ, quod ſæpius accidit; & nunc cum piſces ac olera in munitionem Treuiris importarentur, milites occultati ſubtus introducti fuerunt, & vrbs ab Hiſpanis atque Princeps, Elector hoc ſtratagemmate captus eſt. Et Breda olim ab Hollandis, & Ambranum ab Hiſpanis intercepta fuêre.

8. Imprimis autem vitetur negligentia vigilum; quia ſic maximè capiuntur vrbes, cum per aliquod ſtratagema vigiles ad ſocordiam fuerint deducti. Ideo Iphicrates Dux Atheniunſium cum præſidio Corinthum teneret, & ſub aduentum hoſtium ipſe vigilias circumiret, vigilem quem dormientẽ viderat transfixit cuſpide: quod factum quibuſdam tanquam ſæuum increpantibus. Qualem inueni, inquit, talem reliqui. Idem feciſſe dicitur & Epaminundas Thebanus. Domitius verò Caluinus, vrbem quam obſidione cinxerat, indies cum aliqua exercitus parte ambire conſueuerat: obſeſsi igitur perſuaſi id exercitij cauſa fieri, vigilijs neglectis, præter exſpectationem inuaſi atque expugnati fuêre.

9. *Vt non ſemper ijdem milites vigilent: aut ijſdem ducibus vigiles vtantur, ſed vt quàm frequentiſsimè, rationes vniuerſæ, quæ ad vrbis cuſtodiam pertinent, mutentur.* Hoc namque pacto, minimè poterit aliquis, vrbem exteris prodens, aut ſignificare eis aliquid, aut ab illis quidquam accipere, qui quidem neſcient, in qua murorum parte, nec quibuſcum ea nocte proditores erunt. Hac ratione Ingolſtandium à Suecis ſeruatum, qui illud acerrimè in ſpem proditionis oppugnabant. Hac quoque ratione Rupella à Chriſtianiſsimo Rege Ludouico XIII. expugnata: cum nemo è caſtris, eius

consilia obsessis prodere potuisset, ob assiduam mutationem vigilum, quamuis plurimi fauissent inclusis.

10. *Nemo vigilum norit, neque vbi stationem habebit, neque in qua vrbis parte vigilabit.* Sic Antuerpienses faciunt; perq; sortes à Prætore missas, stationes in propugnaculis mutant.

11. *Quam plurimos per noctem vigiles collocent, vbi aliquot imminet periculum.* habeantq; paratas cohortes ante vrbis Præfecti domum, vt si quid accideret perturbationis, statim in subsidium submitti posint. Hoc perpetuò ijdem Antuerpienses faciunt, licet periculum belli sit longiùs ab ipsis, & ante Curiam vrbis stationes ciues ipsi quam diligentissimè peragunt.

12 *In singulis specularum locis tres minimum stationem agant*, sed non quos casus fortuitus obtulerit, verùm ciues benè possessionati, & rerum bellicarum benè periti; qui eminentiori aliquo loco positi speculentur, & è longinquo interuallo igne vel panno aliquo nuncium deferant in vrbem sic custoditur perpetuò quasi, tota ferè Italia, ab incursionibus pyratarum turribus ad littora maris in circuitum dispositis, in quibus tres ordinarie homines vigilant, & dum adnatantes littus barbaros vident, signum de nocte igne accenso, de die verò hædera exporrecta, dant vniuersis, vt hostem aduenire sciant, & vel ad munitiora sese loca recipiant, vel armis correptis ad littus accurrant, & excesionem prohibeant. Multò magis faciendum id est in vrbibus obsessis, & quemlibet eminentiorem locum tres probatæ fidei viri custodiant, perq; vocem aut signa, omnibus inclusi imminens aliquod periculum denuncient.

13. *Maximè verò ad portas delectus custodũ habeatur;* vt viri prudentes, solertes, benè de re domestica constituti, quiq; liberos domi habeant, huic curæ præficiantur: ij non admittendi, qui ob inopiam nomina militiæ dederunt, aut propter aleam, aliudue intemperentiæ genus, æs alienum

con-

contraxerunt, quia parum fidei tales habent, & præmijs facilè corrumpuntur: alrerius præsertim nationis, religionis, atquæ linguæ.

14. *Inprimis autem illud inquiratur, an sit inter ciues concordia:* quoniam obsidij tempore, summum id est bonũ, honesto quodam prætextu emittere velut ad legationem obeundam, aut alia ciuitatis negocia gerenda, qui discordias miscet.

15. *Curare quoque debet periclitantis loci gubernator, ne ob causam quamcunque vllus in iussu suo, ex assignuta sibi statione decedat.* Cumq; obsessa esset à Rossenio Antuerpia, edicto consulari aliquot designati fuerunt, qui ad exstinguenda, si quæ fortè orirentur incendia excubarent: cæteri omnes prohibiti ex loco quem defendendum susceperant, se mouere. Et proculdubio actum fuisset de vrbe, si ciues excitatũ à Gallis incendium, restinguere ante maluissent, quàm assalientes mœnia milites repellere.

16. *Loca illa curiosius custodienda sciant obsessi, quæ minùs occupari posse arbitrantur:* Siquidem multæ vrbes periêre, quod ea parte expugnarentur, quæ extra fortunam posita videbatur. Ita Alexander Magnus rupem occupauit ab ea parte, quæ præcipicio suo impossibilis ad ascendendũ videbatur. Scipio etiam in expugnanda Hispanica Carthagine, Gubernatoris negligentia vsus fuit pro occasione; dum is qua stagnum vrbem alluebat, nihil inde sibi metuens, nullas excubias, nullos disposuerat defensores.

17. *Præterea curet is cui vrbs tuenda venit, ne quidquam tumultuariè aut præter institutum fiat, sed cuique in omnibus actionibus functio sua certo constet.* Ergo fœminæ, senes, ætate minores, debiliores, infirmi, domi sese contineant, atque robustioribus locum cedant, quorum pars in muros, pars ad portas, pars denique ad locos vrbis præcipuos armata ideo distribuatur, vt si quid præter exspectationem intra mœnia occurrat, harum opera ad id præsto sit. Pars etiam nulli loco ad-

co adstricta ad opem omnibus ferendam, paratam sese exhibeat, quibus hunc ad modum constitutis, tumultibus atque perturbationibus vix locus esse queat.

18. Vt ij apud quos pauoris, nocturno præsertim tempore, initium fuerit exortum, quieti in loco se contineant, ne cæteri metu panico consternati totum iam exercitum hostilem, vrbem inuasisse existiment: vrbemq; & murorum propugnacula deserentes, aufugiant.

19. *Nullos transfugas è castris hostilibus recipiant:* Nã vel noua solent adferre, quibus obsessi consternantur, cum hostem vel insigni aliqua victoria, vel nouis auxilijs auctum esse audiunt. Vel tesseram excubiarum, modumq; inuigilandi inuestigant, & per signa aliqua ad suos deferunt: vel militem præsidiarium, aut Duces eorum corrumpunt, vel deditionem suadent: vel aliqua opera ciuitatem occupant. de quibus rebus infinita exempla in historijs: sed & in bellis præsentibus, cum obsidione præmeretur Hanouia, Brisgoia, Benfedlia, Arx confluentiarum, & reliquæ vrbes munitæ, variæ artes ad occupandum ab obsessis fuerunt adhibitæ.

Lr Ju

20. *Vt omnes vrbis portæ, sint clausæ, vna duntaxat aperta, qua difficillimè vrbs aditur; & vnde videri è spacio quã longissimo poterunt, qui appropinquauerint.* In hac porta, esto portula sectitia, vt corpora duntaxat hominum & quidem singula per eam ingrediantur, atque egrediantur. Nam hoc pacto, (adsit modo custos prudens) minimè fallet aliquis, siue transfuga exeat, siue explorator introeat. Totam verò portam aperiri iumentorum & plaustrorum causa, atque eorum quæ fœnum afferunt, periculosum.

21. *Fraudem omnem caueant, nec egrediantur extra mœnia.* Ita enim Cimon Atheniensis, nocte concubia in fanũ quoddam extra mœnia ignem immisit, & cum ciues ad inincendium restinguendum vrbem negligerent, eam subitò occupauit. Alij præsidiarijs, qui frumentatum exierant circumuentis, suoq; milite horum vestibus operto, præsidiarios mentiti, arcibus potiti sunt.

22. Eru-

22. *Eruptiones cautè faciant.* Romani qui in præsidio Panormitanorum erant, veniente ad obsidionem Hasdrubale, raros ex industria in muris posuerunt defensores; quorum paucitate contempta, cum incautus muris succederet Hasdrubal, eruptione facta ceciderunt eum. E contra Turcæ à Germanis Budæ in Hungaria obsessi, cum incautius in Germanos de nocte erupissent, à Polonis leuioris armaturæ in id consultò excubantibus, omnes ferè interclusi & cæsi, vix postea mœnia tutati sunt.

23. Auxilia ad succurrendum submissa, caute recipiant. Multi enim Ducum auxilia obsessis appropinquare compertum habentes, militem suum ementita auxiliorum facie, & signis eorum in locum submiserunt, ijsq; ex errore intra mœnia receptis vrbe potiti sunt. Ita olim Chiouiensium Dux Vlodimirus, Dreulanos occupauerat in Alba Russia. Et nuper in in Italia, Mantuam, Colaltus Comes, quæ vrbs ferè inexpugnabilis videbatur: ementito itaque Venetorum auxiliorum nomine, cum tesseram eorum proclamassent, noctu in vrbem fuerunt intromissi Cæsarei milites, qui eam statim occuparunt.

24. *Præsidia sua in subsidium alijs non dimittant, licet hostis abscesserit à mœnibus.* Ita enim Pyrrus vrbem quandam populosissimam in Dalmatia occupauerat: simulauerat etenim se de expugnanda ea desperasse, & conuersus fuerat ad alia loca occupanda; id autem eo animo fecerat, vt oppidani his auxilia submitterent, atque ea ratione distractis hinc inde præsidiarijs ipsi occuparentur. Idem fecit & Scipio cum in Hispanias exercitum duceret, & quasdam arces præsidijs Carthaginensium nudare cuperet. Simulauit itaque aliquoties se illas oppugnatas quidem velle, sed metu non saltem ab obsidione abstinere, sed etiam propterea exercitum inde se abducere. Hannibal ergo illum verè metuere arbitratus, quo maioribus cum copijs insequeretur, præsidia illa ad se euocauit: qua re cognita scipio per Masinis-

ſam, arces illas haud difficulter occupauit.

25. *Cautè emittant & recipiant nuncios:* ne vel nunciorum nomine decipiantur, vel hoſtis cognoſcere poſsit quid vlterius cogitent obſeſsi. Iagello Rex Poloniæ, obtenta de crucigeris victoria Gruneualdenſi, cum Mariæburgum lenta obſidione teneret, dedit licentiam ſeni cuidam ſacrificulo ab obſeſsis diſcedere ob infirmitatis cauſam. At hic inter ſuppellectilem ſuam, ſexaginta millia aureorum exportauit, militem in ſubſidia conſcripſit, & frumentatum euntibus Polonis, valde moleſtus fuit, vt pæniteret eos aliquando ſacerdotio aut ſenili ætati honorem habuiſſe. Nonnulli, vt cautè litteras ſuas transmitterent, ſiquidem eis homines emittere non liceret, per columbas epiſtolas ſuas, vti ſupra ſcripſimus, emittebant. Hirciusq; Conſul Romanus, dum Brutum de omnibus certiorem redderet, aſſuetis certis in locis cibo columbis, epiſtola ſeta ad collum religabat, easq; à propinquo inquantum poterat mœnibus loco emittebat, illæ lucis cibiq; auidæ (nam eas incluſas ante tenebris & fame affecerat) altiſsima ædificiorum petentes excipiebantur à Bruto.

26. *Monſtrent ſe abundare ijs rebus, quæ eis deſunt.* Romani cum à Gallis Capitolium obſideretur, in extrema iam fame panem in hoſtē iactauerunt: conſecutiq; vt abundare comeatibus viderentur, obſidionem donec Camillus ſubueniret tolerauerunt. Idem feciſſe dicuntur Pomerani aduerſus Polonos, in obſidione Naclenſi, lardum in ſubeuntes proijciendo & caſeos. Hi verò qui Caſilini ab Annibale obſidebantur, ad extremam famem perueniſſe crediti, cum etiam herbas alimentis eorum Annibal ſæpè arato loco, qui erat inter caſtra ipſius & mœnia, præriperet, ſemina in præparatum locum iecerunt: conſecuti vt habere viderentur, quo victum ſuſtentarent, vſque ad ſatorum prouentum. Eodem deinceps ſtratagemate, à diuerſis vndique Regibus obſeſsi Gandenſes, ſalutem & pacem obtinuiſſe feruntur.

27. Obſi:

27. *Obsidionem constanter ferant.* vti fecerunt Romani, qui pacis mentionem, quantumuis fortuna iniquissima sæpius pugnassent, nunquam admiserunt; imò agrum in quo castra Annibal habebat, defuncto fortè domino, venalem ad id precium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum vænierat. Atque adeo obstinato vbiuis animo conspiciebantur, vt ad defendendam vrbem suam, ne illum quidem militem, quem in agro Campano habebant, auocari paterentur. Nam eodem tempore, quo Roma ab Annibale premebatur, Romani Capuanos obsidebant. Eodemq; tempore supplementum exercitibus quos in Hispania habebant, diuersa porta miserunt ex vrbe, ostentandæ fiduciæ gratia, cum Annibal mœnibus asideret. Non minore obstinatione & Hollandi vrbes suas defendebant patrum nostrûm memoria: cumq; Hispani Harlemum & strictissimè obsiderent & pertinacissimè oppugnarent, Kennaua maris animi fæmina quinquagenaria, mulierum propugnantium manipulum ipsa collegit & regebat, & cum ijs ausa pro mœnibus munia militum obire, interq; sclopetarios castra Hispanorum lacessere, quamuis supremis duobus mensibus adeo fame premerentur, vt mures, feles, coria, calceos, & quæuis obscena deuorare fuerint coacti, nullo tamen modo ferociam deponere voluerunt, certi in confertos hostes irruere, pugnantesq; mori potiùs, quàm tradita in vrbe pecorum more iugulari. Eodem obstinatio & ferocia fuit Sancerranæ ciuitatis in Biturigibus, & eodem ferè tempore, vbi triennis puella, vt testatur Thuanus, paulò ante mortua atque humata, à parentibus ipsis, detestabili exemplo, refossa deuorataq; fuit. Lugdunenses verò Batavi, condicionibus ad deditionem ab Hispanis prouocati, priusquam fame domarentur, responderunt. Alimenta sibi non defutura, donec læuum brachium restaret: hoc esuros, dextro ad libertatem reseruato.

28. *Cauendum quoque ne litteris fictis nomine sui Principis decipiantur ab hoste:* vti accidit Georgio Fronsbergio, Bre-

dam pro Hispano defendenti, qui dum gliscente indies, ob stipendia nõ exsoluta, militum in vrbe dissidio, fidum hominem ad Ioannem Austriacum Belgij gubernatorem misisset. Festinaret opem: suos implacabili seditione discordes, obsidionem nõ vltra laturos. Fæderatorum duces capto nuncio cum literis, eius loco submiserunt alium, excusato prioris nuncij morbo, responsum quasi Austriaca manu compositum ferentem: dederet honestis conditionibus vrbem, quòd subsidia expedire & nummos in præsentia promptum non esset. Fides literis adhibita, & Fronsbergius contra fidem captus, à proprijs militibus, in potestatem hostium traditus fuit.

29. Porrò & hoc defensorem vrbis scire velim, *nihil hosti animũ ad occupandã vrbem tantopere addere, quam si nouerit, obsessos bello non assuetos, animoq; inde alieno esse.* Nihil ergo intermittat, quod ad terrorem istiusmodi hominibus incutiendum facere possit. Contra obsessi, ijs partibus quæ ab hoste oppugnantur, fortissimum quemque præficiant, quorum animus non terriculamentis, sed vi armisq; expugnari queat. Nam si primus hostium conatus irritus fuerit, inde non parum animi obsessis accedet, quos postmodum, tàm virtute, quàm existimatione superare necessum erit. Quod si verò primo assaltu repulsus hostis obsidionem statim soluit, attentissimi obsessi sint in omnia, de nocte præsertim, ne reuerso illo fortè ob negligentiam vigilum intercipiantur, vt accidit Moscouitis Starodubũ defendentibus, quos cum Tarnouius primo assaltu expugnare non potuisset, simulauit se statim à mœnibus eorum recedere. Moscouitæ, vti gens est in ebrietatem prona, pulsatis tota die ob lætitiam campanis, tandem Baccho indulgerunt, Tarnouius verò qui Poloniam versus retrocesserat, de nocte cum toto exercitu reuersus. Vrbem vi magna oppugnauit, ignem iniecit, atque intra horas aliquot expugnauit.

CAPVT IX.

De Defensione oppidanorum cum hostis irruperit ciuitatem.

QVid facere debeant opidani, si hostis irruperit ciuitatem, multi rerum bellicarum periti, disquirunt, cum omnium tunc metu perturbentur animi, nec est qui consilium dare, aut capere posſit. Innumerabilibus attamen declaratur exemplis, sæpè cæsos ad internecionem hostes, qui inuaserant ciuitatem. Quod sine dubio euenit, si opidani muros ac turres obtinuerint, vel altiora loca occupauerint. Tunc enim de fenestris ac tectis omnis ætas ac sexus irrumpentes obruunt saxis, alijsque generibus telorum. Quod ne sustineant, obsidentes portas ciuitatis aperire consueuerunt, vt resistere desinant, fugiendi potestate concessa. Necesſitas enim quædam virtutis est, desperatio in hoc casu. Senenses, ciuilibus olim discordijs inglorij, tot turres priuatis in ædibus ædificabant, vt inuasores desuper saxis deuolutis, atque balistis emisſis obruere potuissent. Moscouitæ, quod casas ligneas inhabitent, solent plateas vrbis, cum hostis eas occupare cœperit, domibus transuersim positis subitò occludere, hostemq; sic inclusum de fenestris varijs misſilibus interficere. Atque ita Chodkieuicium Pieczarijs intercluserant, cum inopinato superuentu, paucis cum cohortibus occupasset: vnde, pluribus amisſis, vix ipse eluctatus est. Germani autem catenis ferreis, quas in id semper paratas habent, occludunt vicos omnes, fossasq; extemporaneas faciunt, aut trabibus in id paratis ante, vias obsæpiunt, quod est omnium vtilisſimum. Arabes & Mauri propter hoc solùm, vt quam facillimè serari posſint, vias in suis ciuitatibus strictisſimas faciunt. vt si hostis vrbem caperet, statim eum misſilibus & contis è fenestris opprimere queant. Expertus hoc malum Alphonsus Magnus in Africa, cum Gerbim expugnasset &

Ioannes Tarnouius Polonus, cum à Rege Lusitano Emanuele, contra barbaros in Africam missus Arzilam cepisset. Ægyptij verò absque tectis domus habent (eo quòd nullæ ibi pluuiæ decidant) sed tabulatis ita insternunt, vt per domorum cacumina, tanquam per vias patentes incedere possint. Quapropter saxis & trabibus desuper hostem plateas vrbis occupantem opprimunt, Turcasq; cum Cairum cæpissent per duas septimanas ita assiduè interimebant, vt Selimus ex vno vico in alium die noctuq; bellum promouendo, vix non fuerit eiectus de quadrigentis millibus suorum militum parte longè maiore amissa. Et paulò ante in eadem Ægijpto in ciuitate Mastura, sexcenti Galli fuerunt occisi saxis de tectis, qui ad liberandam terram Sanctam ducebantur à Roberto, fratre S. Ludouici Regis. Paucosq; ante annos idem infortunium expertus est Sabaudiæ Dux, Geneuæ: cuius milites licet vrbis iam bona parte potiti essent, sic tamen ab opidanis, & præsertim rusticanis, qui ciuica in domo excubabant, oppugnati fuêre, vt quotquot scalis in vrbem penetrarant, ad interuecionem vsque fuerint deliti. Adeò verum est, quod Dionysius Halicarnasseus scribit. *Vehemens res est necessitas, & extremum periculum satis est ad induendam audatiam, si cui non est innata.*

Proinde, licet hostem mœnia aliquando superare contingat, nondum tamen obsessis omnis ad salutem via, modò ne ipsi sibi desint, interclusa est: siquidem multoties accidisse compertum est, istiusmodi copias, iam victoriam in manibus habentes, aut repressas, aut extinctas fuisse. Cui quidem rei non parum confert, vt obsessi altiora petant, vti supra innuimus, atque è turribus & domibus strenuè pugnent, prout ante paucos annos fecerunt Poloni, Smolensci à Moscouitis obsessi, è quorum castris cum Galli ac Germani turrim vnam occupauissent, vallumq; deinceps ac muros expansis ad terrorem obsessorum, vexillis suis conscendissent omnes ad deditionem voluntariam inuitando, alias ar-

matis

matis & reſiſtere conantibus nullam ſupereſſe ſalutem; ita ab obſeſsis excepti fuerunt, vt non tantùm de muris eos detruſerint, verùm turrim etiam, quam occupauerant, exploſis in eam omnibus tormentis, in vno inſtanti cum hoſtibus proſtrauerint: factaq; excurſione per portas, qningentos ferè captiuos ſecum in vrbem abduxerint. Sed quia non ſemper vi vrbes capiuntur, verùm proditione quoque interdum; ideo de proditoribus etiam aliquid adſcribamus, qui in rem tuam fideliter agunt, & ad victoriam conferunt.

CAPVT X.

De Proditoribus Vrbium.

PRoditoribus fides & promiſſa ab Imperatore ſeruanda ſunt: quia leuiſsimi atque inconſtantis, imò perfidi hominis eſt, facto non implere, quod iam ante pronunciaſti. Non ſunt imitandi Turcæ, quorum Tyrannus Solimanus I. cum Rhodum capere nequiuiſſet, filiam ſuam proditori in vxorem, & certas in Aſia prouincias, in dotem, promiſerat: eùmq; opera cuiuſdam, maximo cum damno totius Chriſtianitatis, vrbe potitus eſſet, & ille præmium promiſſum audentius popoſceret, reſpondit, ſe libentiſsime præſtiturũ, ſed cum lege, quòd filia ſua Machometana, & ille Chriſtianus eſſet, irritum per leges Machometi matrimonium foret; ſed ſi ea vult potiri, exuat primò cutem baptizatam; poſtea ſuccreſcente noua, circumcidat ſeſe ritu Machometano, tum demum nuptias paraget: Atque ſic infelicem hominẽ, & tot animarum proditorem, excoriari iuſsit. Reliquos verò omes proditores, quorum opera in Hungaria vrbes intercipiebant Turcæ, interimerunt, tametſi ſui incolumitatem pepigiſſent.

Tu autem Imperator Catholice, qui tua ſponſione, eiuſmodi farinæ hominibus aligatus es, proditori fidem ſerua, &

quæ

quæ promiſiſti prœmia exſolue: ſic enim plures habebis, & faciliori negocio per eos, vrbes ac prouincias lucraberis, vti nuperrimè faciebat Guſtauus. Poſtquam etenim ſibi hoſtium partes amplectentibus, gratiam haberi perſpexerint animos ad ea beneficia conuertent ſuos; conterraneisq; ſuis perſuadebunt, vt in tuam poteſtatem ſeſe vltrò dedant. Vnde quiſquis proditori dat, munus accipit potiùs, quàm confert, & prompta hac ſua liberalitate, ciuitates emit atque ciues. Et hinc ferunt Hiſpanos, plura in ſtipendia, quibus proditores in omnibus penè ſtatibus alunt, quàm in milites impendere. Lucrum enim ſe exiſtimant facere, ſi ſecuritatem ſuam, quocumque tandem modo obtineant, ab ijs. qui ſunt ſibi infeſti: & quibus vel patria minus eſt cordi, vel naturalis ingenij torpor intentionem ipſorum & artes penetrare non ſinit. Non igitur ij prœmia ſoluunt, quòd dignos exiſtiment, ſed vt aliorum animos hoc lenocynio ſeducant. Proditionem amant, non proditores, quos cum amplius eorum opera non egeant, communiſsimè contemnunt.

Quod ſi verò tu, in exercitu tuo, quendam conſilia tua hoſtibus prodere noueris, operaprecium feceris, ſi ea, quæ facere minimè cogites, tanquam facturus ipſi concredideris, quod quidem hoſtem ad ea tentanda pelliciet, quæ tibi ad victoriam multum confere poſsint. Caueant ergo ſibi obſeſsi, ab hominibus, quorum fides inter ſuos ſupecta ſit; quos quidem tam præmijs, quàm pæna in officio continere ſolemus. Sic Marcellus, Lucium Baucium Nolanum, Hannibalis partibus fauentem, tam liberaliter ac comiter habuit, vt eum ex inimico ſibi amiciſsimum redderet. Hannibal è contra, quo caſtrum quondam Romanorum occuparet, hac ratione rem adgreſſus eſt: ſolebat quidam præſidiariorum venationibus vacare, hunc itaque ſubornauit, vt metu hoſtium ſimulato noctu potiùs, à venatione, quàm interdiu reuerti vellet; atque ſic milites ſuos ſecum introduceret, qui interfectis excubijs, portam occuparent.

Vt igi-

Vt igitur concludam, Solemne est vbique, proditionem amare, odiſſe proditores ob exemplum. Sic eos qui Luſitaniam prodiderunt, nullo, quamuis promiſſo præmio, dignatus eſt Hiſpanus, ſic alij alios: Melius tamen facies, ſi eis fidem ſeruabis, quia plura lucraberis, pluresq; eorum opera ad te trahes.

CAPVT XI.

De Ciuitatibus ſubactis.

SVbactæ prouinciæ, aut vrbes, ne fidem fallant, dent obſides victori. Ita faciebant Græci; ita & Romani, qui Friſijs, Gattis, Parthis, innumerisq; alijs populis obſides iniunxêre. Sciebant quippe non facilè quempiam aliquid contra eos auſurum, in quorum poteſtate chariſsima ſua, & Patriæ pignora ſunt. Nec deuictis tantùm Regibus, aut gentibus, neceſsitatem illam impoſuerunt Cæſaros, ſed etiam amicis, quorum opera ſeruiente iam Repb. in bello, aut alibi ijs erat vtendum. Intellexerat hoc benè Guſtauus, & bellum contra Polonos exorſus, cum metropolim Liuoniæ Rigam in parres traxiſſet; ab Elbingenſibusq; deinceps in Pruſsiam euocatus fuiſſet, ab vtriſque, obſides ſexus vtriuſque, liberos ciuium, in Sueciam miſit, & ſic fideliore opera harum duarum vrbium toto bello vſus erat. Sciebat enim ex Hiſtorijs, quòd vſitata veterum Principum hæc praxis eſſet, non belli tempore tantùm, ſed & pacis. Et in Macedonia adulti Procerũ liberi, Regi tradebantur, ad munia, haud multum ſeruilibus miniſterijs differentia: quo inſtituto Alexander domita Thracia Aſiam petens, ne fortaſsis occaſione abſentiæ ſuæ, deuicti nuper Principes ad ingeium redirent, & procul ſe agente rebellione res ibi turbarent, omnes conſpectioris ingenij, quos animus vel auctoritas ſuſpectos fecerant, vel occidit, vel per ſpeciem honoris ad commiliti-

-um secum traxit: segniores, à quibus periculum non timebat, ad tutelam Regni reliquit, relictisq; plebeijs præfecit. Ita in Germania quoque idem Rex Gustauus fecit, Saxoné, Luneburgensem, Vaimariensem, Hassium, aliosq; conspectiores Principes, ne facti eos pœniteret, per speciem honoris ad commilitium secum traxit: segniores, fœdere implicauit, & loca munitiora ab eis pignoris loco extorsit, Stetinum, Berlinum, Torgauiam, & reliqua. Ciuitatibus verò liberis, quasi defendere sese, aut parum scirent, aut omnino non potuissent, valida præsidia imposuit; & in non nullis castella ad coërcendam insolentiam plebis, firmissima erexit: futurus dominus omnium ad libitum, nisi Fato suo præreptus fuisset. Idem & Gallia fecit; & legationis specie è ciuibus nonnullos reliquit, nonnullos militiæ munere extra patriam detinuit; quosdam simpliciter exulare iussit, quosdam perduellionis causa punitos pronunciauit; reliquos amicitiæ specie, & cõmunis periculi respectu, in bellum traxit, firmioraq; vicinorum loca suis præsidijs muniuit, Susam, Pinarolam, Casaliam, Mantuam, ac reliqua. Hoc ipsũ fecêre & alij Principes, faciuntq; perpetuò Hispani, quo melius res suas stabilire valeant. Et ex eis Federicus Albani Ducis filius, seueritatem patris imitatus, cum Harlemum in Hollandia fame domitam cepisset, omnes qui supererant præsidiarios, cum opidanis, qui fame nondum perierant, continuato multorũ dierum ferali spectaculo, aut ferro, aut laqueo, aut demum aquis enecabat, vt subactam ciuitatem eò facilius ac securius retineret. Sed pessimo exemplo. Melius Zamoscius, qui post expugnationem Vielikolukorum, habebat inter alios captiuos, matronas quoque Moscorum aliquas honestas, quas capta Neuelia dediditijs donauit, vt eas secum in Moscouiam abducerent; quòd pudicitia earum in tanta itineris longinquitate, ac militum multitudine, magna custodia & sumptu indigeret. Mirabantur Mosci,

ſci, ac vltrò fatebantur, ſe eius ætatis atque formæ matronas noſtris reddituros non fuiſſe. Quod autem hoc Zamoſcius fecerit, honore ipſarum & pudicitia in integro conſeruata, non mutari ſeſe, quod etiam fortunam vbique proſperā haberet. Idem Derpato in Liuonia recepto, cum in arcem regiam diuertiſſet, & interea puluis in aula Epiſcopali ſuppoſitus à Moſchis, qui eum recta eò diuertere, putarunt, ignē concepiſſet, hoſtibus vrbe decedentibus fidem ſeruauit nec fraudem in ſe commiſſam vllo modò Vlciſci voluit.

Si quæ ciuitates igitur Imperatori ſeſe dediderint, comiter ac ciuiliter regēdæ ſunt. Sic enim & aliæ fortaſsis ad deditionē adducentur, vt ſcribit de Alexandro Magno Curtiꝰ. *Saccæ*, inquit, *miſere legatos, qui policerentur gentem mandata facturam. Mouerat eos Regis non virtus magis, quàm clementia in deuictos Scythas: quippe captiuos omnes ſine pretio remiſerat, vt fidem faceret ſibi cum ferociſsimis gentium de fortitudine, nō de ira fuiſſe certamen.* Qui verò cum primum vrbe aliqua potitus eſt, ſeſe illi acerbum ac moleſtum exhibet, aut ciuium facultates diripiendo, aut ciues ipſos interficiendo, pulſandoue, aliarum quoque ciuitatum animos ita abalienat, vt & bellum perdifficile, & victoriæ ſpem deſperandā præparent. Ita dum Machometes II. Albam Regalem in Hungaria expugnaſſet, ciuesq́; omnes crudeliter necare iuſſiſſet, omnes poſtea ciuitates & arces Hungarorum in ſubſequentibus bellis, ad extremum vsq́; ſpiritum ſeſe defendebant, nec amplius volebant ſeſe clementiæ Tyranni committere. Nihil enim magis generoſas mentes erigit ad fortiter ſe ſuaq́; defendendum, quàm malorum impendentium metus, & ſimilis alienæ miſeriæ perferenda calamitas. Semperq́; malorum poſt deditionem exſpectatio, obſtinatum ac perpugnacem in periculis animum efficere ſolet.

Et quia toties ciues effuſos per vrbem hoſtes exegerunt, aut in arcem munitiſsimam ſeſe receperunt, rurſuſq́; nouos labores, ac nouam oppugnationem facere, victorem exer-

citum coegerunt. Idcirco Imperator curet, ſi vrbem aliquam florentem ceperit, per præconem edici. Non occiſum iri inermes. Et ſic plurimi arma deponent, qui ſoſpites eſſe volent, & ſupplices obuiam vltrò procedent, clementia prouocati.

Quod ſi tibi in ciuitatibus aut prouincijs ſubactis, fides quorumdam ſuſpecta ſit, quos in officio continere velis, nihil ſalubrius erit, ſi ſunt potentes quàm apud ipſos conſilia tua, ſed à mente tua quàm alieniſsima deponere, atque auxilia eorum tanquam longè aliud acturus, petere: omiſſa enim defenſionis ſuæ cura, quòd nimirum de tuo in ipſos animo nihil videant, quod ſuſpicentur, facilè tibi viam aperient, qua deſiderio tuo ſatisfacere poteris. Et dum paratiores ex ipſis ad reſiſtendum abibunt, tu aut arcem exſtrues in vrbe ipſorum, aut præſidium tuum collocabis, quod vel inuitos deinceps in officio continebis. Similiter ſi velis, vt muros demoliantur, aut maior ipſorum numerus exulet, curandum eſt, vt ij à te primùm circumueniuntur, qui reſiſtere poſſent, & ita, ne perſentiſcant detrimentum iſtud ad ſingulos pertinere; quia ſic concitarent totam plebem, quæ in deſperationem verſa, potiùs mortem oppetere vellet, quam patriam ſuam, vel deformari, vel ſpoliari viris illuſtribus. Vnde Guſtauus frænum vrbi Francofortenſi, quam commodiſsimum eſſe putabat, ad retinendum Imperium, inijcere cupiens, arcem in illa aperte extruere non audens, ne vel plebs pro libertate tumultum faceret, vel aliæ Imperij liberæ ciuitates, hoc exemplo territæ, eum intra muros ſuos recipere recuſarent, petijt locum ſibi aſsignari ad extruendum palatium Reginæ, quam fidei ſuæ pignus apud illos manere perpetuò vellet. Poſtmodum palatium illud inſtar caſtelli Antuerpienſis communiri intendebat, vt vrbi dominaretur, ſed præmaturus ſuus obitus, omnia infecta reliquit.

Quapropter, ſi id quod exequi cupias, vno eodemq; momento conficiendum ſingulis imperetur, multo melius ſuccedet,

cedet, quodum ſinguli arbitrantur pœnam iſtam ad ipſos ſolos pertingere, ſpe auxiliorum abiecta, promptius imperio obtemperent, atque adeò abſque ſeditione voluntati tuæ pareant. Turcæ hac in re deſpoticè procedunt, ex ſubactis ciuitatib⁹ & prouincijs alio ciues transferunt; mercatores præſertim & Principes inſigniores. Idem faciunt & Moſchi: niſi quod Turcæ nobilitatẽ totam penitus exſtirpant, ne ad rebellionem alios concitent, Moſcouitæ verò pauperiores in ſuis agris relinquunt, ditiores verò in meditullium transferunt. Tu aliter qui verè Chriſtianus es, benigne omnes excipe, & promptiores ad ſubleuationem comiter in alia loca, Europæorum Principum more, transfer: vel ſub prætextu officij & adminiſtrationis alicuius, vel ſub prætextu militiæ, & dignitatis eminentioris, remotius à ſuis patriotis colloca. Ita Alexander Magnus fecit, & præſtantiſſimos Thracum Græcorumq; ſecum militatum ire in Aſiam præmijs adduxit, homines verò nullius pretij, reliquis præpoſuit: atque ea ratione, tum principum animos muneribus deuicit, quàm plebem in officio continuit, vtpote cui Duces ſeceſſionis deeſſent. Publius verò Valerius fidem Epidamnenſium intutam arbitratus, publicam omnium præteritorum veniam ad certum extra mœnia fanum edixit: populo itaque eò vndique confluente, ille portis obſeſſis, neminem eorum, niſi cuius integritatem perluſtraſſet, in vrbem deinceps admiſit. Sed hoc cum iniuria deditiorum. Tu fac omnia clementer. & omnes fideles tibi habebis. Sed iam dubia principaliora in re bellica examinemus.

SIMONIS STAROVOLSCI INSTITVTORVM Rei Militaris LIBER OCTAVVS De Dubijs circa rem Militarem.

QVÆSTIO PRIMA.

Vtrum expediat ipsum Principem ire ad Bellum?

NTERESSE Principes pugnæ, an seponi melius foret, multi dubitauêre: quia periculum illinc, hinc verò infamia & contemptus nascitur. Quodq; non debeat ire in persona sua, præcipuæ rationes sunt.

Prima. Quia raro in Principibus reperiuntur qualitates optimi Ducis: vnde: potiùs turbabit Præfectos copiarũ præsentia sua, quàm iuuabit, in resolutione præsertim pugnæ, aut executione operum; quæ, ne appareat imbellis, & contemptibilis fiat, pro libitu suo disponere volebit, non pro occasione, aut necessitate. Ideo Iustinianus Imp. omnia bella commiserat Ducibus suis, Narseti videlicet, atque Belissario, ne ipse impedire videretur progressum tantorum virorum

rorum, per quos liberauerat Italiam à Gottis, Africam à Vãdalis, Orientem vniuersum à Persis. Scythasq; ac Parthos tenuit semper à frœno, ipse Constantinopoli perpetuò manens. Similiter Carolus Sapiens, vel ob id ipsum ita cognominatus, quòd continuò Brugis residens, per Duces suos tota Gallia Anglos eiecerit, cursumq; rerum suarum, temeritate & inscitia rerum militarium non impediuerit. Idem fecit Philippus Maria Insubrium Dux, qui domi suæ assiduè sedens, & Genuensium Rempub. florentissimam tunc, suo imperio subiecerat, & Alfonsum Magnum gloriosissimum ea tempestate bellatorem in Europa, captiuum cum quatuor eius fratribus habebat, & totius quasi Italiæ arbitrer, non modò vicinis suis, sed transalpinis etiam populis terrore fuit. Quid de Ferdinando II. dicam? qui Viennæ continuò manens, omnes suos aduersarios deuicit. Suecum, Anglum, Danum, Saxonem, Brandeburgicum, Transyluanum, Gallum, Mantuanum, Venetos, reliquosq; omnes, qui arma cõtra se iniustè sumpserant, aut facta rebellione sanctissimum Imperij sui iugum excusserant. Quod ipsum & Sarmatæ nostri considerantes, duos in Regno supremos bellorum Duces crearunt, duos verò Campestres, seu eorum legatos; vt vterque potestate æquali in castris præesset, in Polonia alter, & alter in Lituania, Rege ipso in Regni meditullio residente, & bellorum necessaria tempestiue in partes omnes illis subministrante.

Secunda. Quia Principis id officium requirit, requirebatq; à prima sua institutione, vt in vrbe metropoli residens, ad omnes partes inuigilaret, omnia prouideret, omnibus iustitiam administraret; præsertim si regnum ei latiùs obueniret, aut cingeretur ab inquietis vndique vicinis. Quod obseruabant veteres Romanorum Imperatores, qui perpetuò in vrbe manendo, per Duces suos bella administrabant, suppeditando eis per omnia loca maturè necessaria ad victoriam. Idem faciunt nunc Moscorum Magni Duces. Idem

Chi-

Chinenses Reges, atque Magnꝰ Chan Tartarorũ. qui nusquã residentias suas, vel grauissimis bellis derepentè turbati, deserere solent, nisi recreandi animi causa sedibus suis egressi.

Tertia.. Quia maiestatem sic ac venerationem apud omnes sibi conciliat, dum non turbatur motibus bellorum, nec terrore vllo excitatur ad suscipiendam expeditionem. Subditisq; suis sic immotus permanens animos addit, & mõstrat se inuincibilem cunctis. Ita Ioannes Presbyter. Ita Rex Monomotapa, qui omnia cum vicinis: bella per Duces suos gerunt, ipsi verò pro maiestate in loco solitæ residentiæ suæ perpetuò manent, cum opinione inuincibilis.

Quarta. Quia tutius videtur, vt Princeps dubijs præliorum exemptus, summæ rerum & imperij seipsum reseruet: nam in milite vnius sors est, in Principe, Regni vniuersi periculum est. Periculum itaque vitare debet, ne morte sua totum deinde imperium in confusionem det, vti acciderat duobus florentissimis Regnis simul, Poloniæ atque Hungariæ, Vladislao Iagellonide à Turcis, ad Varnam, in Thracia occiso: præsertim quòd vtrumque Regnum iam tunc electiuum Regem haberet; & vicinos populos sibi infensos haberet. Iam autem quanta confusio, quanta animorum dissensio interregni tempore soleat esse, nimirum hoste potentissimo cum victore exercitu imminente, nemo tam imprudens est qui non videat; & quem in simili casu, non perturbet interitus prædictorum Hungarorum, qui paucis post annis Rege Ludouico ad Mohatzium amisso, partim ab Austriacis, partim à Turcis oppressi fuerunt; nec in hodiernum caput attollere possunt.

Incontrarium dicunt, qui masculum animum gerunt, & masculos Principes habere volunt: duces populorum, non Sardanapolos, aut fœminas delicatissimas.

Primo. Quia illo præsente diligentius omnia à Ducibus suis exequuntur: *Inspirant enim* inquit Historicus, *Præsentia sua robur & vires militi*. Vnde tritum illud. *Vrget præ-*

ſentia Turni. Et Antigonus olim trepidanti gubernatori (in nauali prælio contra Ptolomæi Duces) & multitudinem hoſtilium nauium cauſanti. *Me verò ipſum*, inquit, *præſentem cũ quot comparas?* Et ſic ipſimet nunc vidimus ſub Ferdinando. II. bella contra Suecos diligenter quidem geri à Ducibus, felicius tamen, à Filio Ferdinando. II. cum à patre miſſus ad Norlingam conflixiſſet, peragi notauimus: quia multa in abſentes & dici, & ſtatui ſolent, quæ in præſentes nemo auderet. Auctoritas enim illa, quæ homines coram tuetur & commendat, ſi eos contingat abeſſe, minimo etiam aduerſariorum conatu plerumque ſubuertitur, maximè ſi recens adhuc ſit, & nondum ſatis confirmata. Ferdinandus autem III. cum Sereniſ. Infante Carolo Cardinale coniunctus, non robur modo Ducibus ſuis & animum, ſed vires etiam & audaciam militibus præſentia ſua inſpirauit, obtinuitq; victoriam de aduerſarijs inopinatò, qui in Guſtauo Hornio, ipſum Guſtauum Regem Sueciæ, excitaturi videbantur. Ideo plerique Galbæ Romanorum Imperatori ſuadebant, vt auctoritate ſua, & præſentia, deficientes ad Othonem milites ad officium reuocaret. Et ob hanc potiſſimum cauſam Ottomanidæ ſedem Imperij Conſtantinopolim tranſtulêre, vt nuper acquiſitæ Græciæ præſentes ſecuritatem inducerent, & pacifice ea potirentur. Potentiſſimusq; Chinæ Rex, ob vicinos Tartaros Zagataienſes, quorum vires maximè ſuſpectas habet, vt plurimum in proxima prouincia Nanquienſi agit, vt difficultatibus, ſi quæ fortè exoriantur, facilius occurrat.

Secundo. Quia ad bella procedens, maiorem apud exteros reputationem, apud ſubditos verò auctoritatem habet, cum omnes vident eum, non Sardanapalim eſſe, ſed virum fortem, & ſtrenuum bellatorem. Qualis habitus fuit Stephanus Rex Poloniæ, qui deſuetam quaſi, longa quiete ſub Auguſto nobilitatem à bello, Moſcouiticis expeditionibꝰ ita exercitauerat, vt nominis Poloni fama ab eo tempore, longè

lateq; propagari cæperit. Quod ipsum considerans, post diuturnam pacem Augusti Imperatoris, nobilissimus ille Romanorũ, Germanicus, in omnibus suis expeditionibus, id quod arduum in bellis esset, sibi desumebat cum suis legionibus Romanis, cætera auxiliaribus copijs, atque legatis permittebat, vt gloriæ possesio directè ad ipsum, & ciues Romanos spectaret.

Tertio. Quia minore sumptu bella peragit. Subditi enim proprijs eum sumptibus sequuntur, vt eius gratiam sibi eò magis aucupentur: exq; suis possesionibus commeatum militibus suppeditant. Illo inspectante, alacrius pugnant: & per omnia diligentius procedendo, bellum citiùs conficiunt, quod longo tempore protractum, ingentem consumeret pecuniam per administros. Ita dum in Polonia Rex ipse in persona ad bellum procedit, medietatem exercitus communissimè è cohortibus Procerum habet, qui proprijs sumptibus. vel ipsemet Regem in castris comitantur, vt gloriam quærant; vel filios suos mittunt, vt meritum habeant. Quos æmulantur ciuitates, & ditiores mercatores, vt nobilitatem assequantur, & prærogatiuas equestres. Atque ita dum omnes in commune consulunt, & Principis personæ securitatem faciunt, & vniuersæ Reipub. commodant, dum tempore breuissimo, hostibus repulsis, bellum conficiunt.

Quarto. Quia sic subditos suos ad gloriam excitat: Ita enim natura comparatum est, vt quo in populo, multi præclari, virtuteq; & rerum gestarum gloria insignes Reges floruerint, ibi exemplo concitati & subditi eorum vestigia, simili in materia, cupidissimè prosequantur. Cum Principum siquidem moribus atque institutis, priuatorum hominum sensus & studia congruere, manifestissimum est: qui si bellicosi, & gloriæ cupidi sunt; subditi quoque haut imbelles & stupidi erunt; sed ad famam & immortalitatem Regum suorum exemplo, quàm maximè contendent. Re ipsa declararunt hoc Galli, sub Francisco I. Aragones sub Alfonso Ma-

ſo Magno. Germani ſub Carolo V. Perſæ ſub Iſmaele Sophio. aliјq; diuerſi populi, ſub Regibꝰ ſuis, à quibꝰ velut à perenni quodam fonte, bonorum malorumq; omnium torrens, in vniuerſos ſubditos promanat; vnde vel felices, vel miſeri omnium fiunt.

Pro deciſione igitur dubitationis præſentis dico, per diſtinctionem, communiſsimam Politicorum opinionem ſequendo. *Cum ea ſit conditio Principis, vt præcipua rerum ad famam dirigere debeat, æquum eſt, non niſi tuta, & cum certa gloria coniuncta ſibi ſumere: ardua, periculoſa, ancipitia, legatis permittere: vt ſi cœpta non ſucceſſerint, non Principis infelicitas, ſed miniſtri imprudentia videatur.* Quod per concluſiones ſic deduco.

Prima. Princeps ad bellum ipſe eat, ſed ad illud, quod de lege & conſuetudine patriæ, requirit præſentiam illius. Quemadmodum fit in Polonia, vt dum potentiæ aduerſarij non ſufficiunt copiæ ſtipendiariæ, vniuerſalis, pro defenſione Regni, toti nobilitati indicitur expeditio, quæ omnino requirit præſentiam Regis: quia aliter nobilitas non tenetur ire in caſtra, quamuis agatur de ſalute totius imperij, ſed ſtipendiario milite repellitur periculum per Duces belli, aut Palatinos illius Dynaſtiæ, in qua motus oboritur, vltrò ad defenſionem accurrente præcipua nobilitate, vt accidit in Pruſsia, Guſtauo per mare adueniente: & in Alba Ruſsia, Moſcouita Smolenſcum intercipere volente.

Secunda. Princeps ipſe ad bellum eat, ſi bellum graue eſt, & agitur de ſalute totius Imperij. Sic contra Crucigeros Vladiſlaus Iagello, ad Gruneualdum ipſe in acie ſtetit. Et contra eoſdem ad Choiniciam filius ipſius Cazimirus. Alterq; filius eius Vladiſlaus, pro defenſione Regni Hungarici, in Bulgaria ad montem Emum. Aliјq; bellicoſi Reges alibi, pro regnorum ſuorum tuitione. Nam vbi minus periculi eſt, ibi per Duces, ſuos omnes ferè Principes bella peragunt.

Tertia. Si Rex qualitatibus boni Ducis præditus est, nec amisit vigorem illum per ætatem, quem in iuuenta habebat, poterit ipse ad quamuis expeditionem ire, licet minus indigeat persona sua, sed vt gloriam quærat. quam à teneris concupiuit. Ita Xabbas paucos ante annos defunctus Rex Persarum, quamuis octogenarius iam esset, ipse tamen omnes expeditiones bellicas in persona sua obibat, omnesq; castrenses exercitationes, ad exemplum suis militibus peragebat. Et extrema iam ferè ætate Ormusum Hispanis, Turcis Babyloniam ademit: cum antea Scythis Cataiensibus, & Magno Mogori, vicinis suis, diu armis grauis fuisset, & totam ferè ætatem in castris consumpsisset. *Ibi*, inquit Tacitus de Germanis loquens, *cum ventum in aciem, turpè Principi virtute vinci: turpe comitatui virtutem Principis non adæquare. Jam verò infamem in omnem vitam ac probrosum superstitem Principi suo ex acie recessisse; illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ eius assignare, præcipuum sacramentũ est. Principes pro victoria pugnant, comites pro Principe.*

Quarta. Non est tamen necessariũ, vt Rex ipse prælio intersit: sufficit vt acies dispositas videat, & in loco munitiore consistens, subsidia laborantibus submittat. Ita faciunt Turcarum Tyranni. ita omnes reliqui Principes, præter temerarios non nullos, qui vltrò & volentes in prima acie ceciderunt: quemadmodum Sebastianus Rex Portugalliæ: Seriphus II. Rex Fessæ: & nuper Gustauus Rex Sueciæ. Quod si verò status imperij, aut salus totius exercitus in discrimine vertatur, debebit Princeps sese aciebus pugnantium immiscere, vel cum periculo etiam suo, & animos laborantibus suis addere. Ita Franciscus I. Rex Galliæ ad Ticinum in Italia, vbi & capi ab hostibus maluit, quàm turpiter fugiendo suos deserere. Ita Alfonsus Magnus in pugna nauali cum Genuensibus, apud Capuam, vbi subueniendo suis, ipse captus fuit. Ita Vladislaus Iagellonides in prælio cum Turcis apud Varnam, vbi subuenire laborantibus cupiens, ipse

in a-

in acie ſpiritum effudit. Cæterum minora ſuorum pericula, vt & minora bella, minoribus Ducibus delegenda cenſeo; præſertim vbi bellum longè extra Regni fines geritur.

Quinta. Rex non debet relinquere Regnum ſuum, vt aliud cum periculo acquirat: ne fortè illo abſente, aut alius à tergo regnum inuadat, aut ſubditi ab aduerſario corrupti aduerſus eum tumultuentur, aut denique ſeditioſi bellum inter ſe ciuile excitent. Quid ſi relictus Regni gubernator ſolium ipſe inuadat? aut redire cupienti, hoſtis iter præcludat? maximè in mari. Quod Ottomani conſiderantes, nuſquam per maria nauigant, Galliarumq; Reges, tot malis exerciti, extra Regni ſui fines nunc non progrediuntur, ſed per Duces ſuos bella maritima gerunt. Et veteres Perſæ, vt ſcribit Herodotus, Reges ſuos ad bellum ire non permittebant, niſi conſtituto vicario, cum titulo Regis.

Verumenimuero non continuò tamen ab expeditionibus Principem abeſſe volo, præſertim ſi bellum geritur in confinio, vel in metropoli ſuæ ditionis: ſi verò in longinquis oris, tum videndum eſt, an eo profligato locus eſſe poſsit, quò vel ſe recipere, vel exercitum inſtaurare poſsit. Si enim eiuſmodi careat loco, ſatius eſt aliquem ſummæ rerum præficere, ipſo interea domi manente: maximè ſi ſucceſſore aliquo & hærede, qui ſuis & publicis rebus ſupereſſe poſsit, careat. Alias eat ipſe in expeditionem belli; ſed cum maior emolumenti ſpes, quàm damni metus oſtenditur, vt Cæſar Auguſtus inquiebat. Nam quamuis laudem meretur Imperator, qui fortunæ ſe non ſubtrahit, niſi planè afflictæ, nec ſe fugientium ducem, ſed pugnantium eſſe demonſtrat. Tamen aliud aliquando à Principe, aut eo, in cuius ſalute ſalus Reipub. ſita eſt, aut eſſe putatur, agi debere exiſtimo. Vti enim illum à pugnæ diſcrimine, ſi ſacra ancora ſoluenda, & ad incitas ſpes reliqua redacta ſit, nolo abeſſe: ſic ſi iſto forte prælio victus, non frangendus ſit omnino, ſed nouis ſe iterum viribus inſtruere poſsit, ſuadeo vt neceſsitati pareat, &

iniquitatem fortunæ declinare malit, quã prouocare: quod cum non fecisset Ludouicus Hungariæ ad Mohatzium, ideo cum ipso Regnum Hungariæ perijt.

QVÆSTIO II.

Vtrum expediat ipsum Ducem belli immiscere sese pugnæ?

NEmini sanè dubium est, exercitum quamuis instructissimum, si Duce careat, excœcato ab Vlisse Polyphemo, similem esse omnibus penè omnium iniurijs obnoxium. Proinde non immeritò militares doctores dubitãt, debeatne exercitus Imperator fortunæ sese committere, atque ipse manus cum aduersario conserere, militibusq; suis exemplo fortitudinis præire. Qui negant, his maximè rationibus inuituntur.

Prima. Quia ex casu illius toti exercitui periculum imminet: vt enim sublato gubernatore, nauis vniuersa cum ipsis vectoribus in hostium potestatem venit; sic occiso, aut capto, aut demum incluso in aliquo loco hostilium copiarũ Duce non raro vniuersum etiam exercitum in tuam redigis potestatem. Ita Ioannes Foxius obtenta de Hispania apud Rauennam insigni victoria, dum fugientes nonnullos insequendo, à peditibus interceptus occubuisset, omnia quæ possederat pro Rege suo in Italia, simul cum spiritu amisit. Nam Iberi duce occiso ita statim animos resumpserant, vt afflictis variè Gallis, tota illos Romania atque Æmilia, vix vno mense exacto eijcerent. Ludouicusq; Nassouius in Mochensi pugna, dum fugam circumspectantibus suis, selecto cum agmine aduolat, & prælium redintegrat, interceptus ab Hispcnis occubuit, totumq; morte sua exercitum perdidit.

Secunda. Quia id minus & officium suum recusat: *Ipsum nomen Imperatoris*, aut Quintilianus, *satis significat non exigere ma-*

re manum ipsius. imperare enim debet & præcipere. Quod probè considerans Dux Albanus, nusquam se imiscuit pugnæ, sed à longè eminentiori è loco prospiciens, submittebat cohortes, vbi periclitari suos videbat. Nam licet præstabilem fortitudinis operam nauare posset, præliando ipse Imperator, non tamen tantùm suis pugnando proderit, quantum occumbendo, aut negligendo munus suum oberit. Quemadmodum etenim nauem in periculo esse contingit, cum gubernator relicto gubernaculo, nauticis remigum operis sese immiscet: ita & in exercitu, rem vniuersam in maximum adducit discrimen Imperator, cum consilia suis & subsidia in periculis dare negligens, ad militaria munera se transfert; cum eius præcipuum munus sit, ordines singulos obequitare, adesse periclitantibus, gnauos strenuosq; laudare, ignauos ac pauidos increpare, cunctantes excitare, imminutis ordinibus milites alios substituere; quosdam etiam si opus sit, traducere; suppetias ferre laborantibus, ac opportunitates, momenta, euentus, obseruare. Igitur non qui manus in prælio conserit, sed qui multa consulto prudenterque imperat, satis illustrem rebus benè gestis adipiscetur adoream.

Tertia. Quia perpetuò inglorius esset, si non attendendo ad munus suum, & exercitum perderet morte sua, & patriam, quam nihilominus, iniqua etiam fortuna pressus, potuisset iuuare iterum & consilio, & opera. Thœbanorum Respub. propterea perijt, quòd Epaminondas Dux ipsorũ, temere sese pugnantibus immiscuisset, & cecidisset in acie; qui licet exercitum tunc perdidisset, si tamen superuixisset ipse, facilè potuisset restaurare Rempublicam. *Etenim Duce illæso,* inquit Polybius, *ac saluo, etiamsi aliquando reliqua cuncta cadant, multas tamen occasiones fortuna subministrat, quibus detrimenta ex calamitosis euentibus accepta resarciri possint: si ille verò, perinde ac in naui gubernator ceciderit, etiamsi reliquæ multitudini fortuna victoriam aduersus hostes largiatur,*

tur, nihil tamen inde commodi prouenit, propterea quòd omnis omnium ſpes à Ducibus pendet.

Quod autem debeat ipſe manus cum hoſte conſerere, rationes ſunt *Prima.* Omnium cordatorum Imperatorum conſuetudo, Alexandri Magni, Iulij Cæſaris, Hannibalis, Scipionis, Alfonſi Magni. Et apud nos, Boleſlai Chrobrij Criuouſti, audacis: atque ex recentioribus Oſtrogij, Tarnouij, Chodkieuicij, Koniecpolſcij, Potocij.

Secunda. Immortalis gloria apud poſteros: nam qui prudenti ratione adminiſtrarunt bella, fuerunt penè infiniti; qui autem per ſe auderent ſubire pericula, & cum alijs militibus æqualiter in aciem deſcendere, omnino paucißimi. Hinc Cicero dicit. *A viro virtus appellata eſt: viri autem propropria maximè eſt fortitudo, cuius munera duo maxima ſunt, mortis, dolorisq́; contemptus.* Mortem autem quotuſquiſque eſt, qui non exſtimeat? etiamſi ſibi honores, laudes, famam, & gloriam neſcio qualem in mundo, animo proponat?

Tertia. Exemplum militibus datum: Animoſiores enim efficiuntur in pugna, cum Ducem ipſum præire vident; & vt ipſum conſeruare poſsint, mortem ſubeunt alacrius, & in quæque pericula ruunt. Hinc Chodkieuicius ætate noſtra, periculoſißima quæque ſolus aggrediebatur: & vbi confertißimos hoſtes acerrime pugnare conſpexiſſet, eò ſe audacißimè immergebat, periculaq; ſua eſſe, non militum volebat. Quinimo primus, ad Chotimiam cum Turcis ipſe ante cohortem ſuam in prælium deſcendit, cum totis viribus caſtra noſtra oppugnarent, & ita exemplo ſuo omnes accendit, vt non expectato iuſſu ipſius vltrò in barbaros ruerent, & volentes pro eo ipſi in acie caderent. Ioannes quoque Auſtriacus olim, dū ſubrueret muros vrbis Philippopolis in Hannonia, & vrbis defenſores excurſionem in ſubruentes acerrimam feciſſent, ipſe in foſſam deſcendens, nullam aut Ducis aut militis partem omiſit, tàm in pugnādo, quàm in opere faciendo. Item Alexander Farneſius, vti ſub Duce

Auſtri

Auſtriaco militans, immiſcere ſeſe pugnæ aſſueuerat, (nam & in nauali prælio primus Triremim Turcicam, cum gladio ancipiti aſcendit, & ferociter pugnauit; & in prælio Gemblacenſi primus ipſe cum hoſte manum conſeruit, & cum ſua cohorte inuectus erat) ita ſupremus Belgij Gubernator conſtitutus, nuſquam cum hoſte congreſſus eſt, vt non & ipſe quoque rem manu cum eo ageret, aut ad oppugnandas vrbes primus procederet, licet prohibitus toties à ſuis militibus: atque ita ſemper, & ductu, & exemplo ſuo, vbique victorias acquirebat.

Concluſio omnium opinione determinata, Imperatorem non debere ipſum manus cum hoſte in prælio conſerere, niſi exercitus planè periclitetur, & res ſuas Imperator in periculum venire viderit: tum enim adeſſe debet periclitantibus, & nullum conſtantis Ducis, aut fortiſsimi militis officium omittere. Aliter periculum ſequeretur ingens vniuerſo exercitui, quia vti ſublato gubernatore nauis plerumque vnà cum vectoribus in hoſtium poteſtatem incidit: ita ſummi Ducis cædes, vel fuga, vel omiſſum officium, vniuerſum ſæpè exercitum calamitati exponit. Exemplorum plenæ ſunt Hiſtoriæ. Sed vnicum hìc addam. Pugnante cum Perſis ad Arbella Alexandro, non pugna, inquit Curtius, ſed cædes erat, cum Darius currum ſuum in fugam vertiſſet, & Maſæus feliciter ante cum Parmenione, qui læuum Macedonum cornu tuebatur, confligens, ſtatim eo nuncio accepto animum abiecit, & perculſis iam Macedonibus languidius cæpit inſtare, donec dato fugæ ſpacio ipſe ſe quoque eriperet. Ita cadente quoque Duce, aut non prouidente ſubſidia, aut denique non attendente quid vbique & in omnibus locis agatur, etiam fortiſsimè pugnantes diffugiunt, cum diligentiam Imperatoris non vident. Ideo Caſtriotus, quem Scanderbegum Turcæ vocabant, in quocumque conflictu partis aduerſæ Imperatorem maximè petebat, affirmare ſolitus, non dubitare ſe, quin, ſi caput tolleretur, cætera

tera

tera etiam membra sua sponte corruerent, & in vno facilè possent milites vniuersi.

QVÆSTIO III.

Vtrum expediat Ducem esse perpetuum?

DIu olim continuata imperia, diu mandata vni munera ac publicas dignitates fuisse tradit Aristoteles, sed id olim. Post, & ab illo repræhensum, & à multis emendatum id fuit. Nunc quid sentiendum sit, quærunt politici: præsertim in potestate belli, cum eo prorsus ingenio homines esse videant, vt postquam multum temporis in potestate transegerint, patrijs moribus haud quaquam sibi viuendum ducant. Proinde qui perpetuos Duces esse volunt, has potissimum rationes adferunt.

Prima. Quod electus semel ad imperium castrense, sciens se cito de gradu dignitatis deijci posse, turbas moueret ne posset deijci: quia qui semel imperandi dulcedinem degustarunt, priuatam vitam paullò magis plerunque quàm animæ à corpore separationem horrent, & priuatæ domus angustias, vt crudele patibulum abominantur. Ita Iulius Cæsar semel Dictator appellatus, nusquam iam imperium voluit. Et Cosmus Medices patriæ suæ gubernator constitutus, Principatum fecit, & suis successoribus in hæreditatem dedit. Melius itaque est, vt sint securi potestatis suæ, & nullas turbas in patria, nullas seditiones in exercitibus faciant, sed suo muneri intenti viuant.

Secundam. Quòd perpetuò regimine authoritatem sibi apud omnes comparabit, nec facilè militem insolescere sinet, qui parui temporis præfecturam contemnere assueuit, & tam diu tumultuari in castris, donec nouus præficeretur Imperator. Si itaque bellica præfectura parui temporis fieret, non illis coalesceret inueterata vis, nec milites breuis-

breuiſsimo defuncturos imperio præter ſas amarent, aut timerent quos tantopere ſuſcipiunt dum æternos eſſe credunt; tam læto animo pericula ſubeunt, dū præmia ab ipſis & promotiones in dignitatibus bellicis ſperant, & ſecuri gratiæ ac fauoris, promptius omnia iuſſa exequuntur.

Tertiam. Quòd aſsiduo vſu bellandi, maiorem rerum militarium peritiam aſſequantur, varijsq; caſibus exerciti, diuinam quandam prudentiam obtineant, qua deinde & hoſtibus ſint terribiles & Reipub. perquamutiles. Quales hoc ſæculo fuerunt Naſſouij apud Hollandos, & Marchio Spinola apud Hiſpanos; qui ſi Ducem Albanum non amouiſſent à gubernatione Belgij, quis ſcit ſi non ille ſopîſſet tumultus iſtos qui hodiedum etiam durant?

Quartam. demum rationem addunt, quòd nimirum apparatus bellicos & inſtrumenta militaria diuturno regimine affatim ſibi comparaſſet: quod facere nequit, qui breuem militiæ Præfecturam habet; nec enim ſumptus illi ſufficere poterunt, ob exiguitatem ſtipendij: nec ille in res eiuſmodi expendere volet, quas breui deſerturum ſe credit. Et ſic dum omnes eodem honore potiri ſtudent, nullus ea curat, quæ illo aſſecuto, ad vſus bellicos ſunt neceſſaria. Quid ſi duo ſimul erunt electi? & ad vnum bellum, quamuis diuerſis in prouincijs deputati? vti frequentiſsimè in Polonia accidit, vbi & ſummus militiæ præfectus creatur à Rege, & legatus illius, Dux Campeſtris vulgò appellatus. Similiter alij duo in Lituania, qui ad vnum bellum Moſcouiticum ſimul conuerſi licet diuerſis à partibus miſsi, cum neceſsitate cogente in vnum conueniunt, & odia inter ſe exercent communiſsime, & nullus eorum procurat belli neceſſaria, cum quiſque ſuum honorem exaugere ſtudet, & commodum priuatū quærit. Libuit hîc inſerere, quod Ariſtoteles ſcripſit apud Spartanos olim duos Reges fuiſſe, quo pacto ſumma quidem penes vtrumque, minor penes ſingulos poteſtas fuit, ſed perpetua vtrique, & ideo ſecura illis, ac ſalutaris Reip.

Quod si quis fortè in ciuilibus negotijs non repræhendat; in bello certè omnino damnandum est. Nec in Polonia semper Campestres Duces, etsi vicarij summorum Præfectorum, vsquequaque obedientes ipsis fuêre, præsertim opibus & claritudine generis illustriores, aut rebus per se gestis Principi ac populo gratiores. Adeo enim eiusmodi viris nobilium stirpes apud nos accedunt, spe, conuictu, mansuetudine, comitate atque liberalitate captæ, vt deinde vel in Regem promissam fidem exerceant, non modo in summum militiæ Imperatorem. Hinc apud Liuium lego *Tres Tribuni potestate consulari documento fuêre, quam plurium imperium bello inutile esset, tendendo ad sua quique consilia, cum alij aliud videretur, aperuerunt ad occasionem locum hosti.* Et apud eundem. *Agrippa aduersus Equos cum Quintio missus, illi omne imperium concessit, nihil in administratione magnarum rerum salubrius esse affirmans; quam summam imperij esse penes vnum* Sed vtrum iste debeat esse perpetuus, iam affirmantium rationes audiuimus; nunc negantium attendamus.

Primã. Quòd vel ab vxore vel ab affinib⁹ in longa administratione seduci poterit, vt opum aggregandarũ, non militiæ curam habeat, ditandorumq; suorum liberorum causa, vel cum hoste etiam amicitiam ineat; vel quod sæpius accidisse legimus, cum ciuibus seditiones faciat, & Rempub. atque Principem opprimat. Exempla in vtroque, tam Romano, quàm Græcanico Imperio. Sed & Mediolanensibus idem à Francisco Sfortia accidit, qui diuturno regimine, ciuibus non nullis in partes suas tractis, Principem se Insubriæ, ex Præfecto militiæ fecit. Frequenterq; optimè de statu aliquo meriti, malè mereri assuescunt, ab vxoribus aut consanguineis seducti. Hinc ciuilis sæpè & militaris gloria, quæ in cælibe viguit, languet in marito, cum liberorum iam, non verò bellorum curam agat: & igneus ille pro patria ardor, quasi cum vxore quartana grauatus, aut friget, aut fauet inimico, cum ab auaritia internè exagitatur. Pluresq; hoc sæculo

nostro,

nostro, coniugum blanditijs & amicorum persuasionibus, vt rem suam domesticam curent, expugnati, minus hosti nocuerunt, quàm poterant, vt sese ditarent; vel apertè transierunt in partes, vt desideratum honorem adipisci, commodumq; maius assequi possent. Vnde grauiter Romani peccarunt, quod Cæsari de Gallijs triumphanti in quinquennium imperium prorogarunt, qui legionibus Reipub. non contentus, priuato sumptu alias addidit, & pleno passu de S P. Q. R. vecordia triumphans, ad exoptatam diu Monarchiam contendit. Quapropter in nobilissima illa oratione, quam apud Dionem legimus, suadet Augusto Mæcenas, vt magistratus non minus triennio, (nisi delinquant) nec vltra quinquenniū munere fungi permittat, ne citò amoti specimen eius quod didicerunt, reddere non poßint; diutius verò retenti, res nouas moliantur. Ob hanc causam Epidaurij quoque arcis suæ præfectos diuturnos esse noluêre, vt rerum nouarum auidos, imperij breuitas in officio contineat. Venetorum magistratus sedecim mensium sunt Genuensium Dux, tribus annis. Lucensium vno mense: ne de libertate periclitentur. Et Florentiæ aliquando cautum fuit, ne Reipub. Vexillifer in perpetuum crearetur, sed annua esset illa dignitas. Regnum Assyrium ad mille annos stetit inconcussum, non aliam ob causam, quàm quòd militiæ Præfecti quotannis mutarentur. Nec aliam ob rationē in Imperio Græcanico, tot bella ciuilia inter ipsos Proceres, totq; Ducum conspirationes contra Imperatores exortæ sunt, quàm quòd ijdem ijsdem exercitibus, Romanorum Imperatorum exemplo, perpetuò præfecti essent. Quod conspicientes maiores nostri Sarmatæ, nusquam bellorum Duces perpetuos habuerunt, Poloniæq; coronati iam Reges, ad tempus Duces exercitibus præficiebant. Primus Ioannes Tarnouius, à Sigismundo I. perpetuus exercituum Dux creatus fuit, in Lituania verò à Iagellone Rege statim. Radiuillus Nicolaus I. perpetua militiæ præfectura donatus erat. a-

lias omnes reliqui ante iſtos, ad tempus bellis præficiebantur. Et ſi verè rationem ponimus,non aliam magis rem libertatem Romanorum euertiſſe inueniemus, quàm imperij, vti dixi, prorogationem. Quid enim aliud Sullas fecit & Marios, quàm tot mandata bella, totq; Conſulatus exiguo interuallo? quid Decemuirorum inſaniam aluit, quàm perpetua contra mores patrios prorogata poteſtas, Quid Cæſarem tyrannum, & patriæ libertatis inuaſorem fecit, quàm perpetua contra leges Dictatura, Hinc facilè inducatur ratio.

Secunda. Quòd perpetua belli Præfectura potens effectus tenuiores, ciues opprimet,& tyrannidem in eos exercebit, ſi alias totam publicam rem occupare non poterit; præſertim ſi eius ambitioni in aſſequendis alijs in Repub. honoribus. non fauebunt, aut poſtulatis in conuentibus ſuis prouincialibus non parebunt, vti in Polonia ſæpius euenire aſſolet. Hinc Romani habentes Pompeij potentiam ſuſpectã ob diuturnum Imperium, quòd rebus vbique proſpere geſtis, Reges ac gentes varijs ſibi priuilegijs obligaſſet, ne priuata ſorte non contentus altiora ſpiraret, eorumq; fauore, & clientum auxilio, quos beneficijs ſibi deuinxerat Rempub. inuaderet,noluit Senatus illius acta confirmare: iuſsitq; priuatum è caſtris in vrbem redire: vt cum beneficio fruſtratos, & potentiam exercituum à Pompeio abalienaſſet, ipſe intra Optimatum conditionem, & priuatæ vitæ ſpatia, nitentis ad alta animi curſum & vires cohiberet. Eorum exẽplo nunc Veneti, cum Archithalaſſum claſsi ſuæ præficiunt,ad tempus tantùm modò,& quamdiu Senatui viſum fuerit, authoritatem illi concedunt. Cum autem diſplicuerit, vnica ſolùm triremi redire in vrbem iubent, ſub pœna capitis, & confiſcationis bonorum, in tergiuerſantes. Præclarè itaque apud Senecam latro pronunciat. *Nihil tam vtile,quàm breuem poteſtatem eſſe, quæ magna ſit. non enim tàm facilè nocere poſſunt, qui paruo tempore regunt, quàm qui magno.* Iam verò ho-

rò hominum ea conditio eſt, vt raro ſua ſorte contenti ſint: multiq; ideo nihil noui audent, quia viribus deſtituti aliquid ſe obtinere poſſe deſperant. Vires autem, & ſequaces, dat diuturnum imperium.

Tertia. Quòd vno ſupremum belli regimen poſsidente, reliqui in deſperationem verſi, militare exercitium negligent, & caſtra deſerent: qui alias ſpe concepta, ſe quoque aliquando in ſimili dignitate futuros, arma & inſtrumenta bellica maturè ſibi pararent, clientes conquirerent, militem inſtruerent, ſeſeq; ipſos rebus in omnibus quàm diligentiſsimè informarent.

Quarta. Quòd perpetuum magiſtratum gerens amoueri non poterit, ſi aut negligens, aut imperitus, aut denique infortunatus erit; quare illius cauſa tota Reſpub. periclitabitur, quæ Duce mutato, poſſet & fortunam ſuam mutare, prout tot exempla Carthaginenſium, Græcorum, Romanorum, nos docent. Breuis autem Præfectura poterit facilè omnium excitare induſtriam, corrigere ignauiam, aut detegere inertiam; qui aut naturæ vitio minus ſubtiles, & loco quem ſuſtinebant impares, aut ad faſtum tantùm & turpiſsimam ſui oſtentationem facti, vel nihil in rebus bellicis intelligere poterant, vel Principis temeritate prouecti impoſitũ ſibi impar onus, recuſare non audebant.

Quinta. Quòd ætate & curis confectus, lecto potius adhærebit, quàm bellis ac periculis inuigilabit; interim verò patria militem indiſciplinatum habebit, & per legatos illius parum rerum militarium gnaros cladem patietur & amiſsionem vrbium, aut prouinciæ alicuius, vti nobis Sarmatis ante annos aliquot accidit. Quia in viris etiam bellicoſiſsimis ſpiritus cũ ſenio exſtinguuntur, & viuacitas illa ignita, emoritur in heroibus cum ætate, quod fidem facit in Lucullo, Pompeio. C. Mario, alijſq; infinitis Ducibus antea glorioſis, in quibus vigor ille animi & vehementia, qua in iuuenili ætate florebant, euanuerat cum progreſſu temporis. Iam

autem

autem qui caret animositate, bella gerere cum efficacia non poterit, quia impossibile est, vt duce ceruo, milites fiant leones.

Vltima & omnium ferè verissima. Quòd securus potentiæ suæ ad vitam, licet nescio quo sacramento obstrictus, & Principis mandatis circumscriptus, leges patrias contemnet, militem scribet, bella vicinis inferet, hyberna distribuet, annonam imperabit; quibus irascetur, per eorum possessiones castra mouebit, & cunctis obmurmurantibus metuendum se faciet. Quid si vulpinam pellem leoninæ assuet? tum ciuibus & Repub. inconsulta militi donatiua distribuet: cũ quibus nobis pax aut fœdus, per emissarios suos ad arma lacessendo prouocabit: causandoq; pericula ab hoste, huc atque illuc exercitũ mouebit, militũ animos sibi conciliando, atque hoc ipsũ in primis curando, vt ciues dissensionibus ob assiduas contributiones in militem, occupati, seruitutem suam nunquam planè videant, aut seriò perniciosam eius ambitionem penetrent, ac despoticum regimen cognoscant. Exempla in promptu, sed quæ sileo.

Conclusio. Quamuis hoc sit verum, quod manustrenuus ille Marchio Sauoranus aiebat, periculum adire Principes, cum crebro Duces mutarent: cum inter traditionem Imperij nouitatemq; successoris, qui noscendis priusquam agendis rebus imbuendus est, sæpè benè rei gerendæ occasio intercidat. Quo consilio apud Romanos, Scipioni in Hispania & Africa: T. Flaminio in Macedonia: C. Mario in Cimbrica: Iulio Cæsari, in Gallia: alijsq; alibi, prorogatum imperium fuerat. Et patrum memoria, ex Gallis Annas Momorantius Regni Comestabilis: ex Hispanis Ferdinandus Toletanus Albæ Dux, vterque à pueritia, ad vltimam vsque senectutem, continenti militia gloriam extendentes floruerunt. Ille quidem sub quatuor Galliæ Regibus, summo cum imperio exercitibus præfuit. Hic verò Imperatoris Caroli V. eiusq; filij Philippi II. auspicijs in Germania, Hungaria

ria, Africa, Italia, Belgio, Lusitania, maximis exercitibus præfuit. Tum Mauritius Nassouius apud Hollandos. Et omnes ferè copiarum Præfecti in Regno Poloniæ, ad extremum vitæ suo munere fungantur. Quos inter Zamoscius sexagenarius ferè Liuonicam expeditionem feliciter peregit, & cæterorum Heroum exemplo, ad mortem vsque viuaciter & strenuè in administrandis copijs Regni Poloniæ, munere suo functus est. Nihilominus tamen prorogandum imperium Ducis; cum felix & necessarius est, quàm perpetuo dandum putarem: quia sæpissimè solet continuum in eosdem homines imperium, eam animorum coniunctionem parturire, quæ facilè in damnum Principis, aut Reipub. euadere queat. Exempla vetera & recentia infinita in Historijs ac memoria hominum, quæ nolo hic refricare, sufficit pro omnibus solum Imperium Romanorum, quod felix stetit sub Consulibus, quorum alter vrbi, alter exercitui annua administratione præerat. Regimine autem ad Imperatores deuoluto, tot bella intestina inter ipsos exercituũ Duces, totq; conspirationes ab ipsis Ducibus, in suos Imperatores exortæ fuerunt, nõ aliam ob causam, quàm quòd capita ista perpetuò ijsdem militibus præessent.

QVÆSTIO IV.

Vtrum externum, an terrigenam Ducem creare oporteat.

TYrannos peregrinorum maxime opera potestem suam tueri, alio loco notauimus: ideoq; ingratum passim est, summas dignitates exteris committere.

Primo. Quia Ciues negligi se credunt, & ægre ferunt Rempub. ijs committi, qui tam arctè Principi non obligantur. Ea propter etiam hodie Exteros à Magistratibus arcent multæ nationes, sed Polonia præcipuè, quæ cum Viris idoneis satis instructa sit, nõ nisi tales, ac status præsentis studiosos

dioſos ſecundum leges antiquas, ad clauum Patriæ vocat. Nemo enim libenter contemnitur & ſi vlla occaſio ſeſe contempto offerat, ad vindictam ſtatim eſt procliuis. *Multiq;* inquit Tacitus, *in iuncta Imperij munera, impigrè ob eunt, ſi in iuriæ abſint: has ægre tolerant: iam domiti vt pareant, nondum vt ſeruiant.*

Secundo. Quia externi curant ex ſeruis fieri Domini: Franciſcus Sfortia ex milite Melidiolanenſium, Dux factus, ipſorum libertatem atque vna vrbem occupauit. Actiolinus Dux exercitus Treuiſanorum, ſe fecit Tyrannum ipſorum, aliarumq; plurimarum Ciuitatum Italiæ. Similiter Marſilius Carrara, à Patauinis ad bellum accerſitus, ſe fecerat Dominum vrbis illius. Braccius occupauerat Peruſium, cum in militiam eſſet vocatus. Caſtructius Caſtracanis, Lucam & Piſas cum eſſet Imperator illarum Rerumpub. creatus. Et infiniti alij.

Tertio. Quia ad proditionem facile declinabit; vel etiam tempore neceſsitatis relinquet cauſam tuam, & officium ſuum : ſicuti fecit Malateſta Baglionius Florentinorum Imperator cum Clemens VII. & Carolus V. Alexandrum Medices liberæ vrbi Principem imponerent.

Cæterum vti Imperator parum ſinè exercitu valet, ita nihil exercitus ſinè Imperatore: ideo tam diligenter allaborandum eſt vt is eligatur idoneus ne ſi muneri ſuo impar ſit, ſuas ipſe partes affligat. Hæc ratio vt quocunque tandem modo optimos quærant, inducit nunc Venetos Batauos, Hiſpanos, & Imperatorem. Garthaginenſesq; olim, cum nullum inter ſe idoneum haberent Xantippum Ducem Lacedæmoniorum militiæ peritiſsimum contra Romanos euocarunt. Et hinc pro extraneo Duce rationes ſunt.

Prima. Quia melius habere extraneum peritum bellicarum rerum quàm indigenam idiotam. Et hanc ob cauſam Gedanenſes ſub tempus inaugurationis Stephani Regis, armis contra Polonos ſumptis, quia idoneum inter ſe

nullum

nullum Ducem habebant, Ioannem Colonienſem mercede euocauerant. Conſilio meliori, quàm Gandauenſes, licet exitu pari, qui rebellione contra Carolum V. ſuſcepta, potius voluerat vnum è medio ſui Chyrurgum Ducem belli cõſtituere, quàm principem aliquem militiæ peritum mercede euocare, qui ſaluaſſet Publicam rem ipſorum.

Secunda. Quia fidelior ſemper indigena putatur eſſe, & militibus acceptior, tum quia alienigenam Dominum nemo patitur lubens, tum quia iucundius eſt ſuis parere. Quid ſi electus externus aut tardus nimis, aut minus obſequioſus ſit? quid ſi non ſatis fidelis? Veneti vtrumq; in Vaudimontio, Carmignola, & alijs compluribus plus fraudium quàm felicitatis in rebus agendis ſæpius iam experti ſunt. Proſperitate autem externus inuidiam ſibi comparat, indigena verò amicorum & affinium numero ac opera repellere ſubinde & vitare poteſt. Magis autem infortunio externus oditur: nam ſi res egregiè geſtæ, & præclara facinora inuidiam & calumnias gignere conſueuerunt, quid minus proſperè ſuccedentes?

Tertia. Quia ciuis militaribus copijs inſtructus plus audet, & plus poteſt, quàm conditio æqualitatis patitur. Ab extero autem minus libertati diſcrimen imminet, cum non habeat amicos qui eum iuuent.

Quarta. Quia multis ſæpè in locis obſeruatum eſt alienigenas maiori fide & induſtria tractaſſe Rempub. quàm aliquos ciues: nec tam facilè auaritiâ corruptos, peculatores factos eſſe, aut proditores. Cretenſes exteros non humaniter tantùm excepiſſe, ſed ad ſummos ſæpè honores proueniſſe auctor eſt Heracledes. Ceſsit benè Romanis pleroſque populos eodem die hoſtes & ciues habere, in quos & aduenæ regnauerunt, qui amore in Rempub. indigenis non conceſsêre. Hinc Iulius Principatum adeptus, quoſdam è Semibarbaris Gallorum recepit in curiam, atque illis in pace, illis in bello fideliter vſus. Et apud Chinenſes modò nemo vrbi

in qua natus est præficitur, ne consanguineorum aliorumq; quos familiarius nouêre, aliquid fauori concedant. Et Imperator Romanus contra rebelles Bohemos Dampierium, Bucquoium, Coloredum, Sauelium Gonzagam, Gallassium, atque Picolomineum. Hispanus verò contra Batauos Alexandrum Farnesium. Ambrosium Spinolam, atq; nunc Principem Thomam Sabaudiæ castrorũ Præfectum habet.

Conclusio Nisi fortè periculosæ inter Proceres æmulationes timeantur, malo indigenam Imperatorem designari, quam peti aliunde: spes enim est fideliorem eum operam Patriæ nauaturum, seu Principi militibusq; ac ciuibus fore acceptiorem, cum nihil prætendat, præter gloriam. Iam verò illos ego ciues esse statuo, qui summâ fide Prouinciæ in qua agunt emolumentis student: cæteros qui aliud moliuntur, vbicumq; nati sunt, barbaros esse & peregrinos existimos Bernardus Prætificius è Silesia veniens, in Podolia vixit, omnesq; optimi ciuis & Ducis, cum barbaris assidua bella gerens expleuit. Michael contra Glinscius in Lituania natus, & honoribus auctus, ad Moscum defecit bellum contra Patriam gessit, & quas inter ciues, victoria de Tartaris obtenta. laudes promeruerat, transitione ad hostes facta, penitus deleuerat. Iulius verò Cæsar, quia optime sciebat, summo se in odio esse, & multos sibi insidiari qui ad ereptæ libertatis restitutionem, quotidianis votis & consilijs anhelabant; ideo peregrinis non ciuibus salutem suam credere debebat: cum nunquam tutum sit reconciliato inimico nimium fidere: quippe vt gratiæ in odium deflexus facilis, ita odij ad gratiam difficilis esse transsitus consueuit: raroq; animus quem semel grauiter fastidiuit synceræ fidei stipendijs excolit: aut cum quo vehementes primum inimicitias gessit affectuose postmodum in gratiam redit.

QVÆSTIO V.

Vtrum melius sit, seuerum Ducem esse, an comem?

BEnignum ac mitem, an verò seuerum belli Ducem multi hac ætate dubitauere, cum Valstenius in Germania, Chotkieuius in Polonia exercitibꝰ præessent: quamuis antea sæpius hæc quæstio exagitata fuerit. Et qui benignum affabilem, facilem, & comem Ducem exercitus habere volunt, Gustauum præcipuè nunc Spinolam Mauritium atque Picolomineum in exemplum addunt, & dicunt.

Primo. Quia tales omnes libentes sequuntur: vnde facilè exercitus conscribit, & maturè hosti obuiat: atq; ita Syllam cum in castra mari venisset, ob eius benignitatem, olim omnes obseruare cæperunt, & quocunq; ducere vellet, statim comitabantur. *Sciebat enim*, vt inquit Sallustius, *milites benignè appellare: multis rogantibus alijs per se ipse dare beneficia inuitus accipere, sed ea properantiùs quàm & mutuum reddere, ipse ab nullo repetere: magis id laborare vt illi quàm plurimi deberent Ioca atq; seria cum humillimis agere: in operibus in agmine, atq; ad vigilias multus adesse: neq; interim quod ambitio praua solet consulis aut cuiusqam boni famam lædere, tantummodo neq; consilio neq; manu, priorem alium pati, plerosq; anteuenire.*

Secundo. Quia pro ipso omnia pericula subeunt: vt faciebant milites Alexandri, quod vidissent eum semel militem Gregarium algore propè mortuum & torpentem in sede sua ad ignem collocasse. Eademq; humanitas in Troiano Imperatore annotata. Qui milites in prælio vulneratos tanta diligentia curabat, *vt dum fasciæ*, inquit Dio Cassius, *vt volumina deficerent, nec suæ quidem vesti pepercit, sed eam totam in ligamenta & fomenta discidit.* Idem & de Tiberio Velleius scribit, & semetipsum quoq; inter alios expertum esse in bello Pannonico eius bonitatem dicit.

Tertio. Quia seuerum Ducem odio milites habent, benignis autem & clementibus in omnibus sunt obedientes. Expertus hoc Ioannes Zamoscius, cuius humanitas tantùm apud milites valuit, *vt quotidie mane & vesperi*, inquit Reinaldus Heldestreinius, *circa suum versarentur tabernaculum, Sciscitantes, quid dicendum, faciendumue esset.* Quapropter male plerumq; sibi consulunt, qui non acceptos militibus exercitui præficiunt Duces: quod in bello vngarico, non sine damno suo, expertus est Rudolphus II. Et Dux Albanus, quia seuerus erat, totum Belgium contra se concitauerat, peperitque Regi suo bellum, quod hodiè dum adhuc durat.

Contra qui seuerum Ducem belli habere volunt, hisce rationibus nituntur.

Prima. Quia sub seuero Duce melius disciplina militaris conseruatur. Oportet autem vt quemadmodum in ciuitate, ita & in castris benemeritis sua sint præmia: & delinquentes pœnam nō euadant. Hinc Bellisairo exercitum ducente, ne poma quidem ex obuijs arboribus decerpere audebant milites: eo quòd cum semel lac pauperculæ fæminæ vnus ex militibus comedisset, toti decuriæ, cum factum negarent, ventres scindere iussisset, vt inueniret in stomacho qui lac illud comedisset. Mauritius Nassouius, Nobilem, quamuis sua sponte sine stipendio militantem, ob ereptum mulierculæ butyri pondo, patibulo addixit. Occupatam à Selymo Damascū null⁹ miles intrauit, nullus deliciosa quæ ad vrbem loca sunt violauit; notam Imperatoris sui seueritatem extimescens. Non commemorabo hic Gregorium atq; Carolū Chotkieuicios Lithuanicarum copiarum Præfectos: neque Georgium Bastam Rudolphi II. Imperatoris in Hungaria copiarum Præfectum: neque Albertum Valsteinium, notæ seueritatis Duces. Quapropter non malè apud Valerium exercitus sui auribus in culcat Lacedæmoniorum Dux Clearchus, *à militibus Imperatorem, potius quam hostem metui debere.*

Secun-

Secunda. Quia Seuerus Dux non tantum apud ſuos verum etiam apud hoſtes maioris æſtimatur. Vegetij monitum prudens, *Dux auctoritatem maximam, ſeueritate ſumat, omnes culpas militares legibus vindicet, nulli errantium credatur ignoſcere. Nam faciles profectò iſti & mites vileſcunt.* Bene olim Scipio, *Ducum auſteros & rigidos, ſuis: at faciles & & largitores hoſtibus eſſe vtiles.*

Tertia. Quia facilius militi ſtipendia & annonam prouidet: imparata enim tributa, & Commeatum Prouinciales celerius conferunt metu incitati: vti ſub Imperio Valſteinij videre erat, quem vti amabant ob conſeruationem diſciplinæ, ita timebant ob ſeueritatem.

Concluſio. Imperator bonus, benignus, affabilis, ac placidus ſit, ſed non ita tamen ſimplex aut mitis vt deſpiciatur, neqve adeo tetricus & auſterus, vt in odium veniat: ne ſcilicet gratioſa nimis diſsimulatione, militum animi ſoluantur atque laſciuiant: neuè item nimio bellicæ diſciplinæ terrore abalienentur. *Abſit ergo ſuperbia,* inquit Plinius, *abſit aſperitas, nec timueris contemptum. An contemnitur qui Imperium, qui faſces habet? niſi qui humilis, qui ſordidus, & qui ſe primus contemnit. Malè vim ſuam poteſtas aliorum contumelijs experitur, longeq́ valentior amor ad obtinendum quod velis, quàm timor.* Etſi Iulius Cæſar non adeo retinens rigidæ & priſcæ diſciplinæ fuerit, vt ſit iactare ſolitus, *milites ſuos etiam vnguentatos bene pugnare poſſe,* attamen quomodo indulgentia ſit in caſtris pernicioſa, ipſe confeſſus eſt, cum dicit, *indulgentia & largitio ſpecioſum reddunt, præſentem exercitus amorem, paulatim tamen & occultè militarem diſciplinam, ſeueritatemq́ minuunt.* Vnde armati ſemper aſperè ſunt habendi. Et Doctor Militaris, ita ingerit. *Milites pœna & timor in ſedibus corrigunt: in expeditionibus, ſpes & præmia faciunt meliores.* Ergo noſtro iudicio ſeueritas temperetur aliqua comitate, ne in odium veniat, cum non ſimus pares priſcæ diſciplinæ: ſiquidem *fauorem militum,* vt Tacitus inquit, *largitione*

one & ambitu malè acquiras: ita is per bonas artes haud ſpernẽdus, vti ſunt, exercitatio corporis inter ipſos, cultus habitusque paulum à priuato differens: item vt quis inops aut ſaucius, veſtem & fomenta dilargiri. Alijsq; vel ingenij dotibus, vel animi artibus, vt paritet carus ac venerandus ſis efficere.

QVÆSTIO VI.

Vtrum Dux locuples, an pauper ſit eligendus?

STetit olim res Romana, cum aratores Conſules, cum inopes (ſed generoſos) Dictatores, antiquus ille rigor eligeret. Sarmatæq; noſtri vicinis ſuis metuendi fuêre, cum ex aurifice Princeps Præmiſlaus; ex fabro lignario Rex Piaſtus, cum ex alijs opificibus Leſcones illi fortes, bellicoſiq; Boleſlai prognati imperarent: verùm cum ambitus forum & campum occupauit, traxit ſecum ſeruitutem, quæ exiguo poſt tempore, apud Romanos libertatem inuaſit, apud nos triſtes prærogatiuas & licentiam induxit. Hinc dubitari cæptum, an ſtantibus ſic rebus modo, melius ſit diuitem, an verò pauperem, militaribus copijs præficere. Et qui moderni temporis rationes & momenta perpendunt, dicunt quod locuples præſtet inopi.

Primo. Quia milites citiùs ad diuitem accurrunt, ſpe ſtipendiorum & prœmiorum; à paupere verò nihil ſibi lucri pollicentur. Iam verò ſæpius & hiſtorijs diſcimus, milites ob non repræſentata ſtipendia ſeditiones feciſſe; à Ducibus ſuis diffugiſſe; & interdum vinci maluiſſe, quàm pugnare; quòd paulò ſuperiore ſæculo Ioachimo Marchioni, Brandeburgenſi, Ludouico Naſſouio, & alijs euenit, vt hic Romanos, Carthaginenſes, Græcos, veteresq; Gallos omittam.

Secundo. Quia ſemper diuites magiſtratibus præpoſiti, maiorem authoritatem, quàm pauperes habent, licet iſti ſint virtuoſi, & ignaui illi. Sic cum Felicem Panieuium, genero-

nerosi animi virum, ex ordine Equestri, copijs suis Rex Iagello, ad Nisauiam, contra Crucigeros, præfecisset, imminente iam prælij hora, quidam Maioris Poloniæ Palatini, indignati cum suis cohortibus domos abierunt. ne priuati antea nobilis, & præterea inopis imperio subijcerentur. Eadē ex causa, apud Gruneualdum, Magnates contra eundem Regem murmurabant, quod Ducibus veteranis, & Palatinis Dynastiarum viris potentissimis omissis, totius belli regimen Zindramo Mascouio, pauperi nobili tradidisset, ipseque illius imperio tempore pugnæ pareret. Idem obseruabat & filius eius Casimirus Iagellonides, qui ad Choiniciam Procerum consilijs, & diuitum Ducum infelici regimine, prælio amisso, nusquam postea nisi pauperi, sed strenuo alicui viro militare imperium committebat, puta Iansenio, Dembinio, Zauissæ, alijsq; fortissimis Equitibus. Tum & Sigismundus I. Lesniouio, Boratinio, Tuorouio, Zebridouio, strenuis militibus, quos non præfectura modò militari, sed & opibus deinceps ornauerat, ob egregiam illorum virtutem.

Tertio. Quia publico ære deficiente, sumptus ad retinendos milites in castris suppeditare poterit, atque ita patriam in necessitate liberali animo suo iuuabit, vt fecit Zamoscius tempore Liuonici belli, & Christophorus Radiuillus, atque Leo Sapieha nostra iam tempestate, Gustauo Sueciæ in eandem Liuoniam irrumpente, cum bello Turcico exhausti essemus.

Quarto. Quia diues tentabit Rempub. à vicinis strictè circumsessam dilatare, & gloriam gentis suæ propagare; quo scilicet & suum nomen posteris tradere posit; quod nequaquam præstare poterit pauper. Quinimo dicunt eum ob domesticam necessitatem facilius corrumpi posse ab aduersario: & non raro plus sibi, quàm patriæ aut bonæ famæ studere.

E contra Aristoteles affirmare audet, diuitum cupidita-

tes Rempublicam magis perdere, quàm pauperum.

Primo. Quia opib⁹ abundans, deſiderabit quoq; honorẽ habere præ alijs, atq; ita curabit patriã ſibi ſubiugare. Exemplo inter alios Hanno Dux Carthaginenſiũ, qui cum opibus ſuis vires Reipub. ſuperaret, ad occupandam dominationem omnes animi ſui vires intenderat, cũ exercitibus patriæ præpoſitus fuiſſet; & perfeciſset quod deſiderabat, niſi à populo furente, cum tota progenie, & cognatione ſua, in crucem actus fuiſſet: ne quiſquam aut ad imitandum ſcelus, aut ad mortem vlciſcendam ex tam nefaria domo ſupereſſet. Non deterriti attamen tam crudeli pæna, à ſimili audentia atque ambitu, poſterioris ſæculi hominum animi, Iulijq; Cæſaris exemplo in ſola Italia complures fuere, qui in Imperatores belli electi, dominatum auide in patria appetiuêre: atque ita Pandulphus Petruccius Senas; Scaliger Veronam; Caſtruccius Lucam: Sfortia Mediolanum: Polentanus Rauennam: Coſmus Medices, Florentiam occupauit. Et hunc quidem vltimũ ob nimias opes, & prudentiam, omnibus acceptum, eiecerant ciues ſui, tanquam nouum Alcibiadem, primò; tandem poſtea inſanis quorundam ſtudijs reuocatum, contra libertatem, animarunt. Nam qui multa poſſunt, & quorum in poteſtate ſunt arma, ex horum arbitrio ſalua eſt Reſpub. aut perit. Et *tantum quiſque poſſe poſtulat*, inquit Cicero, *quantum habet virium: non ratio, non modus, non lex, non mos, non officium valet*. Pauper autem facilè coercetur, cum inſoleſcit: & vltrò obedit, cum innoteſcere orbi cupit. Quapropter non eſt improbandus, cum ſit virtute glorioſus; etſi nec origine generoſus, vt moris eſt apud Heluetios, Batauos, & Coſachos noſtros Zaporoſenſes.

Secundo. Quia vt plurimum inopes ingenio ac virtutibus nituntur, vt inclareſcere poſsint: diuites verò ignaui atque imbelles fiunt, voluptatibus aſſueti à puero & adulationi, quæ duæ res maximè exercitus perdunt; cum nec frugalitatem atque modeſtiam miles ab Imperatore ſuo diſcat,

nec

nec consiliarij belli, honesta atque vtilia patriæ suadere ei possint. Antonius præ omnibus sit exemplo, atque Darius, quorum vterque delicijs assuetus, plus suæ voluptati, quàm exercituum suorum incolumitati studebat.

Tertio. Quia diuites communissimè quæstuarias artes exercent, ac propterea demisso abiectoq; animo esse solent; potius vt lucrentur & rem domesticam exaugeant, quàm vt vincant & habeantur gloriosi, intendentes.

Quarto. Quia omnium Orientalium Principum consuetudo est, pauperes & virtuosos militiæ præficere, diuites verò tributis & exactionibus præponere: vt cum vel pecuniæ deficerent, vel tributa tardè à prouincialibus exigerentur, priuatis eorum opibus, pro libitu vterentur & imperio. Hinc Turcarum Persarumq; Purpurati, atque Chinensium Satrapæ, ad militaria munia hodiedum, ex virtute, non ex opibus promouentur. Et quamuis olim apud Calchedonenses, pauperes à muneribus, tàm bellicis, quàm politicis arcebantur, nihilominus tota ferè Græcia, inopes potiùs bellorum tempore, rebus suis præficiebat, quam opibus nimium affluentes.

Conclusio. Etsi diuitiarum insolentior aliquando sit fastus, liceat tamen æquè diuitem quàm pauperem eligere, modò sint bello gerendo apti. Quia idem discrimen à nimia paupertate timendum est, quòd à nimijs opibus, cum insolescere voluerint. Hæ enim ambitione, & innata diuitibus superbia, qua regere & non subesse exoptant, eos ad res nouas incendunt. Illæ animos desperatione armatos excitant, vt turbent ac permisceant omnia Hinc Sallustius. *Semper in ciuitate quibus opes nullæ sunt, bonis inuident, vetera odere, noua expetunt, odio suarum rerum mutari omnia student. Quibus, quies in seditionibus, in pace turbæ sunt.* Nec tam periculosa Romæ fuit Manlij opulentia, quàm extrema Catilinæ paupertas. Galba occiso, imperium inuasit Otho, cum magnitudine æris alieni oppressus, sciret nisi Principem, se

stare non posse. Inopia enim seditionum & iniuriarum mater esse consueuit. Diues autem virtutibus Imperatorijs præditus tantùm ab generoso paupere differt, quantum argentea aureaq; arma, ab æreis ferreisq; disparata sunt: illa enim ornamento abundè exsuperant; hæc sola vilitate ac necessitate cum illis certant. Sed videamus etiam, an ad opes & diuitias conferat aliquid in præfectura militari claritudo maiorum, & nobilitas familiæ.

QVÆSTIO VII.

Vtrum Dux Belli, ex Illustri semper, an verò obscura aliqua familia esse debeat?

SOlet communissimè quæri, an Nobiles in magistratibus & imperijs bellicis præferendi sint plebeijs? quòd nimirum ea veræ virtutis natura sit, vt & primæ, quam exuit, conditionis nunquam obliuiscatur; & eam, quam induit nō negligat: sed habita loci ac temporis ratione, nec deprimat se nimium, nec extollat. Qui tamen claros genere belli Duces habere volunt, dicunt.

Primo. Quòd humili orti genere, solent vt plurimum esse ignaui & meticulosi, vtpote rerum inexpertes, & insueti alloquio, conuersationiq; magnorum virorum, cum quibus potissimum tractandum est in bellis. Ita Ioannes Colouiensis rebelisantium Stephano Regi Dantiscanorum Strategus, vt vidit, duo non ex toto millia Polonorum, cum Ioanne Zborouio, viro & genere & rebus præclare gestis in Patria nostra illustri, audacter contra se venire, quamuis satis numerosum & benè instructum exercitum habuerit, conscius ignauiæ suæ, & ortus obscuri, statim trepidare cœpit; & vix primū congressum videre passus, confestim ex acie fugit, & tot millia suorum, ferè in vna hora amisit.

Secundo. Quod ignobiles nullam habeant apud milites autho-

authoritatem, ob generis sui obscuritatem, quæ illis passim in omnibus conatib9 generosioribus, à nobilibus exprobratur: præsertim cum inceperint superbire. Ludouicus Sfortia callidissimus alioqui Princeps, in eo tamen turpiter lapsus est, quòd Galeacio Sanseuerino, perito vtique equorum domitori, sed inexperto Duci, exercitus & bella contra Galliæ Regem curam commisit. Quasi idem sit, generosum tractare equum, aut in ludicris certaminibus hastam frangere, & exercitibus præesse. Qui error etiam in Eugenio Papa notatur, quòd Balthasaris Ofidani opera; in maximis pace belloq; negotijs vteretur: hominis, nulla, neque prudentiæ, neque virtutis laude insignis quàm quòd quo tempore Eugenius vrbe profugerat, ipse Hadriani molem custodiuisset. Nec Gandauenses multum facessiuerunt negotij Carolo V. ad occupandam vrbem suam cum ei rebelassent, præposito exercitibus suis, è medio ciuium suorum quodã chirurgo. qui ad conspectum statim aquilæ Imperatoriæ trepidare cæpit, & tandem confusis suorum ordinibus fugit. Brutus, verò ex illustri Romanorum familia oriundus, ne genio qvidem malo, mortem sibi & cladem vniuerso exercitui, prædicenti cedere voluit, sed magno animo congressus, vsque ad extremum in acie dimicauit. Quapropter ignobilis Ducis imperium miles ægrè ferre solet, sicut & populus dominatum ignobilis Principis & vix aliquis diues, aut in honore Reipub positus est, qui eius imperio in castris subijci velit. Vnde apud Dionem Agrippa. *Si parui precij hominibus Rempub. committas, mox nobilium iram, propter contemptam eorum fidem in te prouocabis, & maximis in rebus clades patieris.* Quid enim præclari homo ignauus aut ignobilis gerat? quis eum non despiciet hostis? quis ei socius obtemperet? quis militum non dedignetur sub signis eius esse? Exempla passim in Historijs, & ferè omnium gentium, quæ nolo commemorare: cum etiam Democraticæ, popularesque Respub. vt plurimum suis exercitibus Duces nobili ge-

nere ortos quærant, & noſtri Zaporoſenſes Coſachi, & ſi omnes ruſtici ſint & nobilium ſubditi glebæ adſcriptitij, quos maximo odio perſequuntur communiſsimè tamen nobili prognatos familia Duces inter ſe eligere ſolent; quamuis mutato eius cognomine; & ex albo nobilitatis iam ob ſcelus aliquod perpetratum eraſo, perpetuaq; infamia notato.

Tertio. Quòd obſcuro genere nati, vt plurimum ſolent eſſe ſuperbi, vt primùm deuenerint ad aliquas dignitates. Qui ad militiæ Præfecturam? vbi ſecuri potentiæ ſuæ, & in contemptores imperatorum parati, & valentes vlciſci, etiam in alloquendo ſunt nimium difficiles. Hinc Poëta. Aſperius nihil humili cum ſurgit in altum. Et Valſteinius nobili quamuis genere ortus, vt primum Ducis titulum & officium promeruit, nolebat aliter niſi Sereniſsimus appellari; reliquosq; omnes antiquiſsimarum familiarum Principes, ſe inferiores dici.

Quarto. Quot ignobilis natura ſeruiet auaritiæ, vt familiam ſuam illuſtret atque ditet. Iam autem ægerrimè ferunt viri egregij & illuſtres, ſi aut indignis, aut ob generis obſcuritatem ſuſpectis, conferantur honores, ſeu quæſtuoſa commendentur officia, quibus nobiles familiæ rem ſuam priuatam iuuant, & ſplendorem dignitatis alunt. Nec quiſquam, eam ob rem, ex plebe, à condita Sarmatia, Præfecturam Militarem in Polonia geſsit, ſed Equeſtris Ordinis tantùm, & præcipuarum familiarum ſemper, virtute attamen & experientia rei militaris potiùs quàm ſanguine vetuſto, aut opibus inter ciues conſpicui. Nam vt animalia, quorum ſtrenua opera eſt, generoſa dicimus eſſe; ſic & homines ipſos generoſos eſſe putamus ex ſua propria, nõ verò aliena, aut adſcititia virtute. Quapropter illos illuſtres eſſe dicimus, qui ad Nobilitatem maiorum ſuorum, etiam proprias animi dotes addidêre. Alias amentis eſt, quid præclare à maioribus geſtum ſit inſpicere, nec quid ipſimet eligendi præſtare poterunt, expendere: quaſi vero qui olim ante nos

vixe-

vixerunt, Rempub. nobis seruare valeant incolumem? Vt igitur ij quibus pauperrimæ tenuesq; sunt reculæ, parandis, augendisq; vitæ præsidijs, ac fortunæ damnis sarciendis promptiores diuitibus esse solent; ita qui nullos hæreditarios honores cernere possunt, peculiari propriaq; virtute gloriam, laudemq; magnopere sibi adserere ac vindicare conantur. Et ne à militaribus quoque præfecturis arceantur, rationes in promptu sunt.

Prima. Quòd humili familia ortus, vt domum suam illustret, promptius ad virtutem tendit, & proprijs meritis gloriam assequi conatur. Ita Ioannes Huniadus. ex agasone Princeps Transyluaniæ, & exercituum Hungariæ præfectus, strenuissimus fuit contra Turcas bellator, vt virtutis eius respectu. Proceres Hungariæ filium quoque ipsius Matthiam in Regem sibi assumpserint. Franciscus I. Sfortia ex opilione miles gregarius, ac deinceps Dux militum creatus, propria virtute supremos in regno Neapolitano honores adeptus, posteris suis tantam claritudinem reliquit, vt etiam Regio eos sanguini immisceret. Ita etiam Lotrechius Dux Venetæ militiæ & Bartolomæus Bergomas & apud nos Ostaphæus Dascouicius Cosachorum Zaporosensiũ author: & alij infiniti.

Secunda. Quòd humili ortus genere, humilia de se omnia sentiat, frugalitatemq; in castris & modestiam, tam in victu, quàm in amictu seruet; nec corrumpat luxu milites. Et ob id à Turcarum Tyranno præficiuntur copijs, nòn qui nobilitate generis alios superant, sed qui fortitudine, & experientia belli, maximè autem frugalitate præstant: cumq; sint ad supremã dignitatem euecti, non immutant rationem viuendi, nec cibis alijs quàm suetis & ordinarijs vtuntur; puta ariza, bubula & veruecina. Sed & Heluetij, Arginentinẽsesq; neminem nobilem, tàm domi, quàm in bello ad summos magistratus admittunt, sed eum tantùm, qui se opificẽ esse probauit.

Tertia.

Tertia. Quòd obſcuro loco natus, ſit Reipub. aut Principi obediens, gratusq; beneficij collati, ac proinde expeditus ad iuſſa & promptus ad pericula, æquus, benignus, affabilis, facilis, comis, ac placidus; & qui prorſus tumore calcato, æquè hilarem vultum omnibus exhibet. vt omnes ſibi conciliet, omnium fauores adipiſcatur. Ex illuſtri vero familia electus, omnes ſibi obligatos eſſe putat, omnes inferioris conditionis ſpernit: & ſubnixus clientum atque amicorum potentia ad dominatum ipſe aſpirat. Ita apud Neapolitanos olim Braccius, apud Gallos nuper Momorantius; quorum alter eiecta Regina Ioanna Regnum ipſe occupare conabatur, & niſi maturè profligatus atque ad Aquileam extinctus fuiſſet, id ex voto ipſi ceſsiſſet. Alter fratri Regis fauens, arma in Regem ipſum Ludouicum XIII. ſumpſit, à quo tot beneficijs ornatus fuit. Igitur captus in prælio, Toloſſæ ſupplicium ſubijt, & illuſtrem familiam ſuam perduellionis nota commaculatam, inſe ipſo extinxit.

Quarta. Quòd ex illuſtri familia Duces electi, tardi ſint ad expeditiones ob delicias ſuas, & minus alacres ad pugnã: nec enim ſemper verum eſt, fortes fortibus creari; etiam degeneres aliquando filios Heroes habent, & viri ſapientes, progeniem ſtultam. Exempla infinita; ſed quæ etiam inter infimæ ſortis homines reperiuntur, loquendo in ſuo genere, & qualitatibus vniuſcuiuſque. Neque enim Horutius atque Hadrucius Iudæi fratres, apud Solimanum Architalaſsi, quorum alter Sinum Perſicum, alter verò Mediterraneum mare infeſtabat, ſimilis ſibi liberos progenerarunt, ſed ad fœnerandum, & aggregandas vſuras, more Hebræo aptos. Igitur ſit.

Concluſio. Vbi nobilibus & plebeis via ad dignitates promiſcuè patet, illi mihi meritò præferri debere videntur, etiam in militaribus Præfecturis, qui Reipub. maximè poſſunt & volunt prodeſſe. In cuiuſcunque enim animo virtus ineſt, ei plurimum eſt tribuendum. Ita nobilitas noſtra Po-

lona,

lona, plebeis alias nuſquam obedire aſſueta, Liuonici belli tempore, cum iuris dictione ſuprema Tribunum militiæ ſibi elegerat Staniſlaum Kendzierſcium, Breſiniæ textore patre natum, ſed doctrina & militaris rei peritia inter omnes cõſpicuum; Ioannemq; Maluſcium, tempore confœderationis è Moſcouia reuertentis exercitus, inter alios pari dignitate Tribunum, Mſtouiæ patre ſutore progenitum, ſed varijs bellis, ſub Stephano Rege & Sigiſmundo III. in Hungaria, Turcia, Moſcouia atq; Scythia exercitum. Quod ſi verò plures virtute & experientia pares ſint, illos commendo, quibus honeſtius eſt genus. Debetur id enim maiorum illorum in Rempub. meritis, quorum etiam domeſtico exemplo ad benè agendum hi magis excitabuntur. Et libentius plerumq; à nobilioribus reguntur homines, quàm ab ijs, quos pares ſibi paulò ante fuiſſe meminerunt, non virtuti eorum dignitatem adſcribentes, ſed fauori & fortunæ.

Cæterum illuſtrem, natalibus, opibus, & militiæ peritia, ſine virtute & bonitate innata, tutius eſt facere Imperatorē, in vno Regno ampliſsimo, quàm in Repub. nam ſiquidpiam contra patriam molietur, Rex ſeſe illi cum nobilitate facilè opponet. Quodſi verò Rempub. aggredi voluerit, vbi multa ſunt capita, & nullus talis potentiæ, vt Reges ſolent eſſe, difficulter ipſi reſiſtere poterunt. Exemplo Iulius Cæſar & Octauianus Imperatores. Coſmus Medices apud Florentinos & Franciſcus II. Sfortia apud Mèdiolanenſes, alijq; alibi, non opibus tantùm & familiæ claritudine conſpicui, verùm etiam ætate viribus, & procerit ate corporis, formæque florentes.

QVÆSTIO VIII.

Vtrum Iuuenis Imperator ſit eligendus, an verò Senex?

AN ætas in conſiliarijs aut magiſtratibus deſignandis, præcipuè bellicis, conſideranda ſit, diu diſputatum fu-

it, & adhuc sub iudice lis est: maximè cum ad electionem summi exercituum Ducis descenditur. Quia iuuenis Imperator fide minus idoneus esse videtur, senis verò vires ad tantum onus parum sunt firmæ; ac propterea neuter securitatem præstare potest. Qui tamen virtutem non ætatem spectandam esse volunt, dicunt.

Primo. Quod infinitos iuuenes Imperatores rem feliciter gessisse in Historijs legimus, sed præcipuè Scipionem & Pompeium apud Romanos: Boleslaum Criuoustum & Lescum Album, apud Polonos, quorum vterque vix decennium egressus, & tamen victoriosissima bella gesserunt. Sed & Honorium certè puerum adhuc Consulem à principe creatum fuisse discimus ex Iure. Et Rufinus puer, Quæstor & Proconsul Africam rexit. Multiq; alij in diuersis mundi partibus Principes, & Duces bellorum in ætate iuuenili res gloriosè gesserunt, quod senes præstare nequaquam poterant.

Secundo. Quòd defectæ ætatis senex, naturali infirmitatis vitio delinquet. Hinc Sallustius. *In sene vmbra nomenq; hominis relictum est, vires corporis effetæ, sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus*: denique senio confectus, parum animo valet, quo pollet iuuenis. Ideò Homericus ille Nestor, *in consilijs præcipuus, bello inutilis*. Et adagium. *Facta iuuenum, consilia mediocrium, vota senum*. Non minorem quoque seni Imperatori infamiam adfert timiditas, ad tentandam fortunam, audendumq; casus incerti facinus tarda segnisq;. Dum enim ancipites rerum casus anxia secum cogitatione versat, suisq; atque aliorum docta periculis, dubiam fortunæ aleam extimescit, ad aggrediendum magnæ rei negotium cunctancter accedit, mauultque secura tuto in otio acquiescere, quàm pro magna gloria, commodoq; Reipub. magnum discrimen subire, Cautam diuturno fortunæ vsu experientiam frigidus corporis confecti sanguis amplius refrœnat, generosi pectoris calore, qui

facem

facem ſubdere virtuti ſolet, conſopito. Fabij conſulta cunctatio rem Romanam fractam contuſamq; Punicis armis, reſtituit. At ſenilis eiuſdem timiditas, cohibito Scipionis impetu, redeuntem felicitatem penè à patriæ luminibus arcuerat. Parmenionis clara erat atque exercitata Philippi armis virtus. At illius in ſenecta religioſa ſupra modum circumſpectio, ſuaſa cum Dario pace, Perſici regni ſceptrum & inclytas de barbaris victorias Alexandro ferè præripuerat. Idem notabant in Zolkieuio Poloni, qui bellis diuerſis exercitus, ingens virtutis nomen habebat; at in ſenium vergens, cum toties Scythis in Ruſsiæ prouincias incurrentibus, aciem opponere recuſaret, inconſultæ temeritatis impetum in alijs damnans, maleuolorum in ſe linguas prouocauerat, quibus deinde retundendis par non erat, donec in acie Cecorienſi glorioſè occumbens ſanguinem pro patria effunderet, atque ita inuidiam ſaciaret.

Tertio. Quòd communiſsimè ſenes fortuna deſerit, quæ iunioribus fauit. Hinc Carolus V. tot victorijs & triumphis in iuueniliori ætate illuſtris, ſub extremum ſenium cum Methim à Gallis captam, exercitu centum hominum millium ad vrbem admoto, fruſtra recuperare tentaſſet; & in Germania indecorâ ſanè fugâ à Mauritio Saxonum Duce conſulere ſibi coactus fuiſset, felicemq; Imperatoris hactenus inuicti genium, in Henricum Galliæ Regem (vt refert Famianus Strada) immigraſſe animaduertiſſet, non diſſimulanter dixiſſe fertur, *Fortunam eſſe iuuenum amicam.* quòd ea faſtidio quodam ac ſatietate iam capta ab ipſo recedere incepiſſet. Quare vltrò Imperio ſeſe abdicauit, & regna omnia hæreditaria filio Philippo reſignauit.

Contra: quàm ſæpè illa ſenum Imperatorum prouidentia publicis priuatiſq; rebus ſaluti fuit? Quoties cladem impendentem præcauit? Quoties poſitam in extremo diſcrimine Remp. ſeruauit? nemo eſt qui dubitet. Neque enim viribus, impetu, audacia, aut celeritate roboreq; corpo rum,

res magnæ geruntur,: Sed conſilio, authoritate, ſententia: quæ per ſenilem debilitatem inualeſcunt, animo corporis vinculis minus obligato. Quapropter præſtat ſenem Imperatorem habere.

Primo. Quia conſilium ſenile ſalubre ſemper in bellis; & Dux varijs fortunæ caſibus edoctus, patriæ ſalutaria ſuggerit. Idem enim ſunt conſilia ſenum, quod haſtæ iuuenum. Hi manu, curſu, velocitate, dexteritate: illi ratione, conſilio, mente, prudentia aduerſus hoſtes progredi & contendere ſolent. Et hanc ſolam ob cauſam præfert ſenes Ariſtoteles. & Solon iuuenes etiam prudentiſsimos arcet. Baldi quoque dictum celebre eſt. *Plus valet vmbra ſenis, quàm gladius iuuenis.*

Secundo. Quia iuuenis temerario & feroci impetu rem deperdet, vt fecit Ienliſius è Gallia in Hannoniam miſſus, vt Ludouico Naſſouio ab Hiſpanis in vrbe Montium obſeſſo ſuppetiaretur, qui iuuenta ſua ferox non expectato exercitu Orangij apud Sanctum Giſlenium cum Federico Albani Ducis filio congreſſus, & magna ſuorum ſtrage profligatus eſt. Proinde Philippus II. moturus arma in Luſitanos, anceps quem tanto exercitui præficeret, poſthabitis multis in eam ſpem erectis, elegit Albanum octuagenarium euocatum ab exilio, & irritatum diuturno exilio in inſula Vzeda, ita vt ipſe Albanus gloriabundus reſpondiſſe fertur ei, qui ab exilio illum euocabat. *Admirari ſe, quòd ad regnum ſubigendum, opus Regi fuerit catenato Duce:* qui deinde totum bellum feliciter adminiſtrauit. Et Annas Momerantius ſeptagenario maior, maximis apud Carolum. IX. Regem Galliæ expeditionibus præfuit.

Tertio. Quia iuuenis muliercularum amore captus, rem bellicam negliget. Vt fecit Valdeſius, qui ad extremum perducta obſidione Lugdunenſi, cum nutante ciuitate diſcordia, aggreſsionem in craſtinum indixiſſet, amore captus illuſtris cuiuſdam feminæ Hagæ Comitis, in eius gratiam oppu-

oppugnationem dimisit; & biduo postea superuenientibus Hollandis, qui cataractas aquarum aperuerant, non sine clade suorum recedere ab obsidione debuit; & castra sua, aquis superuenientibus, atque omnes belli machinas amisit, serò demũ damnans omissam potiundæ vrbis opportunitatem.

Conclusio. Dux igitur belli, cuius fidei atque virtuti, possessorũ fortunæ, tutellæ vrbium, salus militum, Reique publicæ creditur gloria, temperatæ ac intermediæ ætatis eligatur: quia & robur inerit seni iuniori, & prudentia iuueni seniori. Optimumq; foret, si is pater filiorum esset: qui, si paruuli erunt, eos veluti potentissimas amoris illecebras. idoneos animi sui obsides Reipub. relinquet. Vti nunc fecit Princeps Sabaudiæ Thomas, qui in Belgium à Rege Hispaniarum militatum euocatus, vxorem cum liberis in Insubribus obsides reliquit. Si verò iam adultæ ætatis filios habebit; consultores, ducesq;, ac fidissimi secretarum cogitationum arbitri fient; Reiq;pub. statum obfirmabunt, vti in Radiuillis obseruauimus, è quorum familia septimum iam nunc copiarum Ducem, nomine Christophorum, Magnus Ducatus Lituaniæ habet, quorum singuli, digna sua claritudine sobole Florentes, in eam quam hodie videmus magnitudinem excreuerunt, vtiles Reipub. ciues. Addo. senex qui nusquam in castris mansit, & nusquam arma tractauit, etiamsi vegetissimus & in togata prudentia versatissimus sit, non eligatur in Imperatorem; nisi ille qui à puero militauit. Obseruabant hoc perpetuo Romani, apud quos nemo honestiorum ad Rempub. accedere, aut magistratus capere poterat, nisi decem annos militasset. Quid Imperium in exercitus? Cumq; semel mortuo ad Rhegium Iubellio Imperatore, exercitus Senatu inscio in locum eius scribam, alias virum prudentissimum in rebus politicis, elegisset, sed quia rerum militarium ignarum, nec à puero armis assuetum, tam acerbè Senatus postquam rescierat id tulit, vt milites in vrbem reuocatos capitis damnauerit, & quotidie

quinquagenos verberibus cæſos ſecuri percuſſerit, tum etiam ſepeliri ac mortem lugeri vetuerit, vt Valerius Maximus teſtatur.

QVÆSTIO IX.

Vtrum Dux dicendi peritus, an verò eloquentiæ ignarus eligi debeat?

MVltorum opinio eſt, tantas naturalis ingenij vires eſſe, vt id ſtudijs emendari non debeat. Vnde & in Duce exiſtimant naturalem eloquentiam in gubernando exercitu, aut gerendo bello ſufficere, artisq; Rhetorices ſubſidio non egere. Quorum ego errorem vt refellam, hanc quæſtionem conſulto inſerui, negantiumq; primò rationes ponendas eſſe cenſui, quæ potius ſuſpicione, quàm demonſtratione aut aliqua probabilitate nituntur.

Prima. Quia ad ſeditionem militem & prouinciales cõcitant, & in Principem ſuum freti eorum potentia & fauore conſurgunt, vti fecit Auraſiorum Princeps Gulielmus, qui omni ope & pecunia deſtitutus, ſola orationis vi, Hollandiæ, vicinarumq; prouinciarum populos, in Regem hæreditarium armauit.

Secunda. Quia immani loquendi libidine inflammati, nec tacendi tempora diſtinguere, nec loquendi ſciunt obſeruare: atque ita vbique morbo non virtute facundi, ipſimet ſecreta ſua reuelant, & vniuerſo exercitui perniciem parant.

Tertia. Quòd loquaces iſti, qui nec benè loqui vllibi poſſunt, nec tacere, tàm ab aduerſarijs facilè contemnũtur, quàm à militibus proprijs, cum tamen valdè interſit Imperatorem habere quam maximam apud vtrosque authoritatem.

In contrarium eſt Pyrrhi Epyrotarum olim Regis eloquentia, eiusq; Cancellarij Cineæ, vt Italicæ gentes Regis exter-

externi, quàm populi Romani tam diu in ea terra imperium mallent. Quod nuper etiam in Germania fecerat Rex Sueciæ Gustauus cum suo Cancellario Axelio Oxeisternio, vt faciles ad credendum sectariorum animi potius vellent ab vltimo septemtrione venienti Regi parere, quàm inclytæ domui Austriacæ, supremum Romani Imperij apicem, tot sæculis iam tenenti. Etsi igitur eloquentia quosdam impetus à natura sumit, tamen vt sit prudens & efficax perfici ab arte debet; quia & quos in exemplum adduximus non nisi à doctrina tam potentes in sermone fuerunt, & linguas externas, quas callebant non nisi maximo cum sudore didicerunt. Quare optandum omnino foret, vt qui in spem tàm militarium honorum, quàm aliorum magistratuum politicorum educantur, ijs ante studijs assuescerent, quæ ad munia obeunda maximè solent & possunt conferre.

Primo. Quia licet aliquis sit ingenio igneo, acri, & omnium capace, at nulla sagacitate in eloquendo prædito, poterit quidem omnibus bellicis negotijs par esse, sed quid cum seditio in castris orietur? cum de pace conditiones tractandæ erunt? cum ad prælium miles procedere noluerit? Ergo dulci suada & prudenti opus est, vt furentes seditione animi conquiescant ad præsentiam & sermonem Ducis sui; vt excitati eloquentia metum deponant, & ardua quæque atque formidolosa despiciant, vt decertent fortiter contra numerosam multitudinem, & potius velint honeste mori, quàm turpiter fugere. Ita Chodkieuicius contra quatuordecem Suecorum millia, cum tribus Polonorum millibus progressus apud Kircholimiam, ita suos prudenti exhortatione animauit, vt cum mori pro gloria gentis ad Ducis sui persuasionem omnes destinassent, vix septem perierint & vltra centum vulnerati essent, aduersarios verò ad internecionem penè cum suis Ducibus deleuerint; paucissimis exceptis quos à furore Martis fuga saluauerat.

Secundo. Quia vehementi Imperatoris concione erecti,

non

non tantùm ad prælium animosè procedunt, aut difficilem aliquam vrbis oppugnationem, sed acie iam pulsi, & in turpissimam fugam coniecti, efficaci Ducis sui exclamatione perstricti, iterum ad prælium reuertuntur; & tacito quodam consensu in propositam, dulci eloquio Ducis, laudem victoriamq; acriter decertando conspirant, ac amissam recuperant aciem. Ita fugatis omnibus apud Lutzam Valsteinij copijs, solus Picolominæus suos in acie retinuit, monendo, hortando, & incitando ad laudem; gestibus, signis, voce. Quia non ita auribus percepti tubarum clangores animos ad pugnam acuunt aut irritant, vt hortatrix ad virtutem & gloriam oratio, intrepidas expeditæ aciei mentes ad opposita pericula erigit stabilitq; imo & metu conterritos, penèq; iacentes sæpè constanti roborat allocutione, vt fecit Zolkieuius in pugna Czeczoriensi cum Turcis, panico timore quodam nostros post primam decertationem nocturno tempore occupante, cum de septem millibus suorum, complures desiderari viderent, Turcis verò sexaginta Scytharum millia suppetiatum venisse tempore prælij conspicerent. Nam quemadmodum latentium morborum sanatio difficilior, conspicuorum facilior: sic etiam longè maioris prudentiæ est, cæca perniciè deficientes, fugientesq; animos ab interitu reuocare, & efficaci oratione, defessos consternatosq; milites ad pristinum robur & virtutem animare. Testatum hoc fecit Iulius Cæsar, cum verbis memoratu dignis milites suos in Thessalia fusos à Pompeianis castigasset. *Hac*, inquit lib. 3. Ciuil. *habita oratione, exercitui omni tantus incessit ex incommodo dolor, tantumq; studium infamiæ sarciendæ, vt nemo aut Tribuni, aut Centurionis imperium desideraret, & sibi quisque etiam pœnæ loco, grauiores imponeret labores, simulq; omnes arderent cupiditate regnandi.*

Tertio. Quia eloquentia instructus, ipse aduersariorum legatos expedit, conditiones pacis statuit, fœdera præscribit; & tàm hostes, quàm amicos in sui admirationem rapit,

conci-

conciliatq; ſibi apud omnes maximam authoritatem. vt in Ioanne Zamoſcio obſeruauimus, à cuius ore tanquam à Periclis alterius aurea catena procedebat, qua, non milites tantùm, ſed omnes ciues Regni deuinciebat, omnes ducebat in amorem ſui, & admirationem. Hinc manifeſta ſequitur.

Concluſio. Nullus Princeps, nullaq; Reſpub. aut exercitum ſine Imperatore, aut Imperatorem abſque eloquentia ad bellum mittat, ſi illud ex voto perfici cupit. Siquidem in omni conuentu, nihil prorſus obtinet prudens aliquis, qui ſaniorem ſententiam dicit, niſi perſuadeat. In militia verò ſiue pugnandum, ſiue bellum trahendum, ſiue obſidionis difficultates tolerandæ, aut caſtra mouenda ſint, quid mutus aut barbarus aget Imperator? Quis vnquam vtiliter Legatum miſit quem eloquentia non commendarat? quis cõmiſſarios ad tractandam pacem cum hoſte elingues deputauit? Carolus V. Cæſar, grauius ſe Guilielmi Bellai Langæi eloquentia, cum is apud exteros pro Gallorum Rege Legati munere fungeretur, debilitatum fuiſſe fatebatur, quàm multorum robore, & animi magnitudine. Et Franciſcus I. cum Matthæi Cardinalis Sedunenſis meminiſſet, aſſeuerare ſolebat, aliquanto plus ſibi ſumptus atque periculi Sedunenſis facundiæ indomitam vim, quàm tot legionum eius gentis cuſpides attuliſſe. Et Iacobus Zadzik Cancellarius tunc Poloniæ, cum bellum cum Moſcouitis ad Smolenſcum gereretur, quid in tractatione pacis non effecit, ab ipſiſmet hoſtibus arbiter in plurimis conditionibus electus. Quid non præſtitit Iacobus Sobieſcius cum barbaris ijſdem nomine Regis ſui Sigiſmundi III. atque deinceps cum Turcis, Suecis, rebellibusq; Coſachis paciſcendo? Quid Georgius Oſſolonius ad Vrbanum VIII. primo, deinde ad Comitia Imperij Ratisbonam miſſus, Hæc ars ſeditioſos ad meliora & ſaniora conſilia reuocat, mucrones ciuilis profundendi ſanguinis, cupiditate furentes inhibet, pacem ſtabilit, & quamcunque denique vitæ actionem ornat, commendat, & perficit. Quare non

re non iniuria author dialogi de Oratoribus ait, *perſuaſum fuiſſe priſcis, neminem ſine eloquentia aut aſſequi poſſe in ciuitate, aut tueri conſpicuum & eminentem locum*, cum ſcirent viri prudentiſsimi, tutius & facilius vulgus duci, quàm trahi, & in regimine lauream linguæ plerumque concedere.

QVÆSTIO X.

Vtrum ex agris, an verò ex vrbibus miles ſit legendus

QVi militiam in vrbibus legunt, veterum Græcorum atque Romanorũ exemplo, à quibus omnis militaris diſciplina profecta eſt, his potiſsimum rationibus nituntur.

Primo. Quia in vrbibus citiùs colliguntur; & in vna vrbe non modo integræ cohortes ſcribuntur, verum etiam complures legiones vna die emittuntur, quod vix menſibus aliquot in agris colligas. Lacedæmonij quatuordecim phalanges ex ſola vrbe ſua ad pugnam educebant. Quid Thebani? Athenienſes, Corintij, Carthaginenſes, Antiocheni, Quid Roma ipſa? quæ tres & viginti legiones è ſuis ciuibus in caſtra mittebat. Præſentem autem temporis ſtatum conſiderando, ſi in agris militem ſcribere voles, nullum vagabundum reperies, aut aptum ad tractanda arma; ſed vnusquiſque intentus eſt operi ſuo, & ſtiuæ potius aſſuetus quàm gladio aut lanceæ. In vrbibus autem tot ſunt, qui vel tædio artis ſuæ mutare conditionem volunt; vel nullam artem omnino callentes, oblatam honeſtè viuendi occaſionem ſtatim libentes arripiunt.

Secundo. Quia vrbani facilius atque citiùs exercentur: ingenioſiores enim homines ſunt in oppidis, quàm in pagis, ob aſsiduam conuerſationem inter ſe, quæ rara inter agreſtes, idq; ſui ſimiles tantùm; in ciuitatibus verò vt gentium diuerſarum ita & linguarum atque morum homines reperiuntur, qui vt literis tractandis ſunt aptiores, ita quoque &

armis. Hinc ciuilitas morum profecta inter ingenuos, hinc vrbanitas inter nobiles, quod frequenti ſtudio, & aſsidua conuerſatione inter ſe expoliantur.

Tertio. Quia vrbani animoſiores fiunt in prælijs, tanquam in libertate educati, & ſuo ingenio atque exercitio fidentes. Quare vt in moribus, ita & in armis æmulationem cum nobilitate præcipua ducunt, fortibusq; factis contendunt tranſcribi in Album Nobilium; optimè ſcientes nobilitatem ortum habere ex militia, hoc eſt, gentilitiam claritudinem publico præmio comprobatam, publicisq; honorum inſignijs cohoneſtatam. Hinc apud Romanos tot coronarum genera, ciuilium, muralium, obſidionalium, naualium. Tot militaria dona, armillæ, haſtæ, phaleræ, torques, annuli, ſtatuæ, imagines, vt plebem accenderent ad virtutem & fortia facta. Apud Carthaginenſes verò, tot donabantur annulis, quot interfuiſſent prælijs. Iberi tot circa defuncti ſepulchrũ erigebant obeliſcos, quot ille interemiſſet ex hoſtibus. Apud Scythas veteres, in celebri conuiuio, ijs tantùm circumlatam pateram accipere licitum erat, qui hoſtem occidiſſent. Apud Macedonas lex erat, qui nullum hoſtem interemiſſent, capiſtro cingi in opprobriũ ignobilitatis. Apud Germanos, nemini vxorem ducere licebat, qui non prius caput hoſtis occiſi ad Regem detuliſſet. Omnia hæc in vrbibus excogitata ad excitandam virtutem; quibus omnibus agreſtes carent, & nullum virtuti in pagis præmium propoſitum habent.

Quarto. Quia vtiliores ſunt in caſtris, tanquam ingenioſiores, & qui diuerſas artes callent, ſciuntq; ipſi & arma conficere aut reficere peſſundata, & oppugnationes vrbium aut defenſiones ſua perſæpè induſtria iuuare. Ijdem munera à Ducibus iniuncta, exactius villanis & aggreſtibus perficiũt.

Quinto. Quia ad ſubeunda pericula oppidani ſunt alacriores: quia laude ducuntur tanquam politiores ingenio, & adhortationibus Ducum permouentur, tanquam capaci-

ores ſpei, præmiorumq; ſibi promiſſorum, ſi fortiter ac ſtrenuè ſeſe geſſerint.

Contra, qui è pagis militem legere ſuadent, has rationes adferunt.

Prima. Quia non ſunt delicijs aſſueti, quæ in ciuitatibus reperiuntur, ac proinde robuſtiores, aſſuetiq; laboribus, fami, algori, & ſudori. Vnde Cato dicebat. *Ex agricolis & viri fortiſſimi, & milites ſtrenuiſſimi gignuntur.* Nam *vernacula illa multitudo,* inquit Tacitus, *laſciuiæ ſueta, laborum intolerans, & Mercurio addicta, qui effœminat:* ſemperq; homines quanto pecunia dites, & voluptatibus opulenti, tanto magis imbelles. Ex agris ergo omnium prudentum Imperatorum iudicio ſupplendum robur præcipuè videtur exercitus, vt faciunt Narſingani, quorum Nairi, ſeu nobilitas in pagis manet; & in Calecuto è pagis fortiſsimi leguntur. Perſarumq; nobilitas, Polonorum, Gallorum, Hungarorum, cæterorumq; bellicoſorum populorum nobiles, & milites equeſtris ordinis in villis vitam ducunt. Sed & vſu ipſo conſtat, aptiorem armis ruſticam plebem, quæ ſub diuo & in laboribus enutritur. Hinc Coſachos Zaporoſenſes, & peditatum Polonicum, quos vulgò Haiducos appellamus, videmus in caſtris hyemem æquè ac æſtatem in Moſcouia etiam durare, vbi maximus cæli rigor; Germanos verò & quoſuis transmarinos populos eo adductos paſsim emori, quòd non aſſueuerint humi cubare, & inopiam iuxta ac laborem, cæliq; iniurias pati, aſſueti tectis, & lautiori modo viuendi. Propterea Iuſtiniani Conſtitutione, negotiatores, quæſtuarij, mercatoresq; omnes à militia arcebantur, recepti priuabantur L. Vn. C. Negot: ne milit.

Secunda. Quia magis mortem contemnunt aſſueti miſerijs, in ciuitatibus verò nati eam ſubterfugiunt, partim commoditatibus vitæ prouocantibus ad voluptatem, partim è literario ſtudio vitæ priuationem abhorrentes, & conſiderantes æternitatem, Hinc barbari omnes execrantur literas,

ſed

ſed præcipuè Machometani, quibus in ſola militia fama bona atque immortalitas propoſita eſt.

Tertia. Quia ruſtica plebs minori ſumptu conſcribitur quàm vrbica; qui enim aliquam artem mœchanicam exercent, nolunt deſerere quæſtus ſuos, niſi maius lucrum ex ſtipendijs militaribus, quàm ex labore manuum ſuarum quotidiano perſpiciant. Vnde & inter officiales ſtatim non inter gregarios ſcribi volunt. Quòd ſi non ſuccedat ad mentem, vili præmio illiciti ad hoſtem transfugiunt, & vrbes occupandi, vel caſtra tua, ingentibus promiſsis onerati, modos oſtendunt, & operam pollicentur.

Quarta. Quia frugaliores ſunt, & exiguo commeatu, eoq; ſimpliciſsimo contenti fiunt: vrbica verò plebs innutrita delicijs, etiam in caſtris cupedias quærit. Quas dum non habet, vel eas rapit vi à mercatoribus & propolis; vel vaſtat villas excurrendo clanculum è caſtris: vel denique emoritur cũ ſuetæ cupiditati nõ poteſt ſatis facere aut ſufferre egeſtatem. Hinc in acie paſsim in prædam ruunt prælio omiſſo, & cæptam victoriam ob leue habendi deſiderium perdunt vna cum vita.

Quinta. Quia ſunt obedientiores, natura ad parendum nati: in ciuitatibus verò nati, contumaces communiſsimè fiunt, vel diffugiunt, tanquam libertati aſſueti. Hinc ſeditiones frequentes in caſtris, conſpirationes in præſidijs contra ſuos Duces, deditiones vrbiũ & tranſitiones ad hoſtem, aſsiduè efflagitationes ſtipendiorum, confœderationes in Principem, degradationes denique aut mortes violentæ Imperatorum. Omnino igitur melior ad arma eſt ruſtica plebs, quàm vrbana: & ſecundum hoc concludo ſic.

Concluſio. Æque ex agris, quàm ex vrbibus colligendus eſt miles, ſed ita in diſciplina habendus, vt & laborem non refugiat, & armorum exercitationem aſsidua meditatione optimè addiſcat: ſupra omnia autem Ducem ſuum timeat, eiq; ſit obediens. Melius tamen foret, ſi plures ex agris de-

lecti essent, quàm ex vrbibus, & ex oppidis paruis, quàm ex opulentis ciuitatibus; quia non ita delicijs, & quæstui sunt assueti. Vnde & in rapinam non ita proni, & incommoditates omnes, tàm famis, quàm aëris supportare meliores: præsertim si è montibus collecti; nam & agiliores ijs qui in planiciebus sunt nati, & ferociores natura, inter vastas solitudines, saltus, syluas, atque aspera saxa enutriti. Tum exiguo victui, eoq; insipido ob rerum inopiam assueti, quia in montibus non proueniunt fruges ita, vt in agris pinguibus, & planicie læta. Ac propterea inter peditatum nostrum, qui è Carpatibus montibus scribitur, & eum qui è Prussia venit, magnam differentiam videmus: quòd isti è solo pingui tardiores sunt, & cœli iniurijs rerumq; inopia facilè franguntur; illi verò & audaciores in pericula, & manu promptiores in pugna; & quod maximum est, nullis incommoditatibus franguntur. Vrbani verò vbique terrarum proni in motus, præsertim si plures in vno loco: nam ab armis ferociorem & magis exultantem populum fieri non est negandum, quæ si opidanis passim adtribuis, vereor ne locis & mænibus freti rebellionem fortasse cœptent vt solent homines odio præsentium, & cupidine mutationis. Qui metus longe à paganis, tum quia natura obedientes, tum quia variè collecti, & variè deinde diducti aut sparsi, non temere consentiant & coeant in vnum.

QVÆSTIO XI.

Vtrum extraneus miles sit mercede conducendus, an verò ex subditis & naturalibus tantùm delegendus?

AN melius sit subditos suos instruere in armis ad bella tàm offensiua quàm verò defensiua gerenda, diu, & non vno tempore, nec in vno loco dubitatum: idq; propter diuersas populorum consuetudines, diuersasq; rationes: quibus

bus ducti, alij Principes communiter vtuntur extraneis ſolum militibus; vt faciebant Solcani Ægiptij qui ex ſeruis, è Circaſsia atque Migrelia, ſeu cæteris maris Euxini accolis, faciebant vnam certam militiam, quæ omnes gradus & honores Reipub. poſsidebat; & hos vocabant Mamaluchos. Dum autem numeroſiorem volebant habere exercitum, Arabes mercede conducebant & Nigritas: ſubditos verò nuſquam arma ſumere permittebant. Alij mercenarijs vtũtur, ſed & ſubditos non excludunt, vt ferè omnes Europæi Reges, ac Principes minutiores. Alij verò ſubditos tantùm, vt Turcarum Tyranni, Perſarum Reges, Coſincini Dynaſtæ, & Chinarum Monarchæ, qui nuſquam alterius gentis aut ſectæ, milites in caſtris ſuis habere volunt, aut à vicinis Principibus mercede euocant, ſed quos tantummodo ſibi ſubiectos, & aliquo beneficio protectionis obligatos habẽt. Alij denique ſubditos & naturales tantùm, ſed non promiſcuè omnes, verùm aut nobiles ſolummodo vt Narſingani, Iaponij, Calecutenſes, Poloni, aut plebem ſolam, oppreſſa & extincta nobilitate vt Heluetij, Tlaſcalenſes, Brami, & nõnulli Europæorum, qui obedientes ſuos habere volunt. Et noſtri quidem Sarmatæ olim, nuſquam mercenarios milites, præſertim alterius gentis & linguæ, patiebantur inter ſe, prout & Scythæ, Moſcouitæ, Circaſsij, atque Hungari: ſed nunc vetere diſciplina deperdita, omnes ferè iam extraneis ad bella vtuntur, imò & naturales iam non niſi ſtipendijs ſcribunt; qui nuſquam olim mercedem à ſuis Principibus efflagitabant, ſed ex agris, quos poſsidebant, obligati erant Principem ad omnia bella ſuis ſumptibus ſequi. Vnde qui naturalibus neglectis mercenarios euocant, has pro ſua parte rationes adferunt.

Prima Quia naturales armis inſtructi ſemper contra Principes ſuos moliũtur, vt Coſachi Zaporoſenſes apud nos, qui omnino ſui iuris eſſe cupiunt; & toties iam arma in Rempub. ea intentione ſumpſerunt, vt extincta nobilitate,

toti

toti Rusſiæ ipſi dominarentur, nec Regem Poloniæ agnoſcerent pro ſupremo domino.

Secunda. Quia ſubditi arma in manibus habentes, ſæpiſſimè factiones exercent inter ſe, & pro potentia quiſque ſua, corpus Regni in plura membra diuidunt. Sic Regnum Malabari in Aſia potentiſsimum in partes iuit, ſæculo paulò ſuperiore, Nairorum & Amochorum, hoc eſt nobilium & Purpuratorum factionibus diſtractum, in Calecutenſe, Tanorenſe, Cocinenſe, & Trauancorenſe Regnum. Sic in Africa ampliſsima Marochij Monarchia, ante centum ferè annos, diſcordijs Maurorum qui arma in manibus habebát, ſciſſa eſt in Regnum Feſſanum, Arzilanum, Conganum, Tunetanum & Algerienſe. Sic in Europa, potentiſsima Monarchia Principum Kiouienſium temeritate Roxolanicæ nobilitatis, in tredecem Dynaſtias, quarum duæ notabiliores fuêre, Regnum nimirum Halicienſe, & Magnus Ducatus Moſcouiticus. Poloniæq; Regnum potentiſsimum, licentia nobilitatis armatæ, in quinque Tetrarchias diſpartitum fuerat, puta Sileſiticam, Maſouiticam, Pomeranicam, Minoris Poloniæ, atque Maioris Poloniæ. Et hæ deinde ſingulæ, in tot minores Ducatus, Principum ſobole hæreditatem inter ſe, æquis portionibus diuidente.

Tertia. Quia naturales armis potentes, pro libitu Reges ſuos deponunt, & mutant ſtatum Reipub. licet eam in partes aut plura dominia non diuidant, gentis ſuæ potentiam & gloriam conſeruare volentes: Nihilominus tamen nouitatibus ſtudent, & formam Imperij permutant, vt faciebant olim Romani, qui nunc Reges eiecerant, & Conſules inſtituerant: nunc Conſulibus abrogatis ad Decemuiros Rempub. reſtituerant: iterumq; his eiectis aut occiſis, Tribunos Conſulibus oppoſuerant: & tandem ciuilibus diſcordijs fatigati, ad Imperatores ſummam rei detulerant.

Quarta. Quia indifferenter ad arma admiſsi, mœchanicas artes negligunt, mercaturam ſpernunr, agriculturam deſerunt,

ſerunt, (ſine quibus Reſpub. ſtare nequit) latrocinia exercent, vicinos infeſtant, (vt Scythæ Tauricani & Valachi) continuoq; bella cupiunt, & pacem oderunt ſemper.

Quinta. Quia armis instructi naturales, inobedientes ſunt legibus, ſpernuntq; ſæpius mandata ſui Regis; nouas religiones amplectuntur, quarum deinde prætextu multa extorquent à magiſtratibus, multa ab agricolis, multa à Principibus ipſis. Exemplo Francia, Germania, Belgium; generalisq; expeditio Polonorum ſub Sigiſmundo I. ad Leopolim. Vnde ſæpius qui arcere debebant hoſtem, & prohibere populationes prouinciarum, ipſi terræ ſuæ populatores fuerunt; quod etiam & bello Pruſsico perſenſimus, aliquot ante annos. Igitur meliores mercenarij in diſciplina conſeruati. Quos tamen politici reijciunt, has ob cauſas.

Prima. Quia mercenarij proprium commodum quærunt, non tuum; & propterea tum relinquunt bellum, cum maxime opus: idq; vel ob annonæ penuriam, vel ob defectū ſtipendiorum, vel denique ob vlcionem alicuius iniuriæ. Atque ita, Polybius ſcribit, Carthaginenſes mercenariorū ſuorum rebellione in extremum perdendi ſtatus periculum veniſſe, cum illis pecunias non ſuppeditarent. Quemadmodum etiam paulò ſuperiore ſæculo Griſones, irati Iacobo Mediceo, diſceſſerunt à ſeruitio Regis Galliæ Franciſci I. in maxima ipſius neceſsitate. Et Heluetij apud Nauarram tradiderunt Ludouicum Sfortiam, Gallis, nulla neceſsitate coacti, niſi quod ad præſtitā diem ſtipendia eis non exſoluiſſet.

Secunda. Quia tranſeunt ad hoſtem lucrandi maioris ſtipendij cauſa. Ita Celtiberi corrupti à Romanis deſeruerant ad Carthaginenſes. Et bello Pruſsico Germani paſsim diſcedebant è caſtris Polonicis ad Suecos, & à Suecis deinde ad Polonos.

Tertia. Quia mercenarij ſunt refractarij, amantq; non iuberi, non regi, ſed cuncta ferè ex libidine agere, vbi vires ſuas vident eſſe potentiores. Ita Coſachi noſtri, Liſſouiani

Mmm vulgò

vulgò dicti, quoties in seruitio Imperatoris Ferdinandi II. fuêre, non vbi à Ducibus hyberna deputabantur immorari volebant, sed vbi temeritate sua proteruè occupabant: nec tum in hostem excursiones faciebant, cum iuberentur, sed cum placeret ipsis. Idem ferè faciebant apud nos in Prusia Germani.

Quarta. Quia infidi sæpè exteri, & maiore ex diuerso mercede, ius fasq; exuunt; non fide, non affectu tenentur. Et si potentiores sunt, quàm naturales, occupant imperium pro se. Vti fecerunt Angli, vocati à Britannis in auxilium contra Scotos & Pictones. Crucigeri Teutonici à Polonis contra Pruthenos, iterumq; à Præfecto Gedanensi, contra Marchionem Brandeburgensem; & Turcæ ab Imperatore Byzantino Calloiano contra rebebelles Peloponesi Principes & vrbes; qui duce Amurathe primò, deinde Machomete II. vniuersam Græciam occuparunt.

Quinta. Quia plus constat habere mercenarios, quàm erudire subditos: graues enim sunt incolis illi, soliti omnia tanquam externa vrere, vastare, rapere. Experti sumus bello Prusico, cum Sigismundus III. contra Suecos, è Germania mercenarios euocasset. Et Constantinopolitani Cæsares, cum non essent soluendo Gottis, coacti fuerant ipsis proprias prouincias consignare. Prout & Galliæ Reges, auxiliaribus Normannis adiacentia Oceano loca. Vnde prudenter Vegetius dixit. *Vilius constat erudire armis suos, quàm alienos mercede conducere.* Quia & Romanum Imperium non per aliam causam corruit, quàm per mercenarium militem, cum Adrianus vocasset in militiā Alanos Alexander Osdroenos, Probus Bastarnos, Hispanos, Gallos: Valerianus Gottos & alios: atque ita de auxiliarijs effecti sunt Tyranni, cum vires Romanorū perspexissent, præcipuiq; Duces barbarorum, Stilicon, Vldinus, Sarus, Ruffinus, Castinus, Bonifacius atque Ætius, facti fuerant Principes Italiæ, qui occupauerant Romam, & fecerant Regnum Italiæ. Eodem modo

Fran-

Franci occupauerant Galliam: Burgundiones ſubiungauerant Sequanos: Vandali Aquitanos, Hiſpanos & Afros: Sueui & Alani Brittaniam: Oſtrogotti Macedoniam & Thraciam: Sclauones Dalmatiam: Saraceni Aſiam, Africam, & Hiſpaniam: atque reliqui barbarorum Duces, Radagaſſus, Alaricus, Attila, Genſericus, Biorgus, Theodoricus, vnus poſt alium deprædati ſunt Italiam. Hinc Carolus VII. Rex Franciæ, nolens extraneum militem introducere in regnum ſuum, cepit exercitare pedites ex ſubditis delectos, quinque millia tantùm Franciſcus vero I. quinquaginta. Sed & Romulus ciuibus ſuis, nullam aliam artem permiſerat, niſi agriculturam & militiam, qua illi deinde orbem occupauerant; ſicut & Alexander M. Macedonibus ſuis; & Hiero Rex Siracuſarum: & Turcæ, & Mauri, & Saraceni, qui non indigent auxilijs cæterorum Regum, ſed proprijs militibus omnia bella peragunt.

Concluſio. Neceſsario Principes debent ſubditos ſuos exercere in armis, ſi ſecuri in bellis volunt eſſe; & propterea robur exercitus ſi è ſubditis, auxilia è mercenarijs. Vnde Liuius. *Id quidem cauendum ſemper Romanis Ducibus erit, exemplaq; hæc verè pro documentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, vt non plus ſui roboris, ſuarumq; propriè virium in caſtris habebant.* In domeſtico igitur & proprio milite, melior mitiorq; res eſt, qui non fortitudinem magis, quàm fidem colit, vbi delectum & diſciplinam adhibueris, ſola probæ germanæq; militiæ vel fundamenta, vel firmamenta. Præterea obſequium & patientia imperij longè præſtantior, quàm exteris, vt ſæpius experti ſumus in milite noſtro Polono: non item verò in Germanico, Hungarico, Gallico, Valachico, quos conquirere conſueuimus. Præterea genitus in patria miles acer in acie, fortis in pugna, *in prima fronte concurrens*, vt inquit Seneca, *& aduerſa vulneribus pectora ferens, ne Imperatoris ſui ſigna vertantur.* Eſt enim natura pleriſque populis vrbibusq; conſenſus quidam protegendi a-

mandiq; Reges. Et quod maximum cenſeas, non aſcitus ſemper eſt medeſtior, & amantior patriæ ſuæ, cui & incolumitatem & gloriam naturali inclinatione optat. Hancq; ob causã Stephanus Rex Poloniæ ſuaſu Ioannis Zamoſcij cum Hungaros ſuos ad bellum eduxiſſet, adiunxerat illi Polonos quoque ex agris delictos, vt diſcerent obire munia militaria, quibus non erant aſſueti.

Nec tamen mercenarios ſeu exteros planè ſpernendos cenſeo, vti que ſi maior vis aut neceſsitas ingruat; & illi ſint conducti è pugnaci aliqua gente. Sed profectò in Europa ex quauis gente viri poſſunt eſſe, qui omni armorum diſciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terræ ſubegerunt facilè coæquabunt; ſi modo exercitati & prudentes Duces delectui præponantur & inſtructio adhibeatur atque diſciplina. Nam extraneus ſemper proprium lucrum quærit: & Germani bello Neapolitano in Italiam introducti, duce quodam Laudo tota Italia vagabantur incendijs, cæde, præda, cuncta miſcentes; à quibus incolumitatem ſuam Senenſes, & Pontifex Innocentius VI. multo auro redimere coacti ſunt. Ex horum ſucceſſu annis ſequentibus licentiam aliæ quoque prædonum manus ſibi ſumpſerunt, & alij Capelletos, alij Albos, alij Stellatos, alij Sanctos ſe vocabũt. Omitto vetera, vt Seleucienſes à Parthis; Cari à Cyro: Rhegini & Meſſanenſes à Romanis: Carthaginenſes à Gallis, Hiſpanis, Liguribus, Balearibus atque Græcis: Græci à Philippo Macedone; Britanni ab Anglo Saxonibus: Hieroſolymitani à Saladino: Hyberni ab Anglis: Apuli à Normannis: Itali à Gallis & Hiſpanis: Græci Impp. à Turcis oppreſsi; quòd mercede conducti, primò loca & ſitus Regnorum perſpexiſſent, & bonitate glebæ inuitati ad poſsidendum eſſent. Taceo Gotthos à Zenone Auguſto in Italiam contra Herulos miſſos. Taceo Lungobardos à Narſete accitos; aut Anglos à Pontificibus Romanis mercede euocatos, contra Romanæ ditionis occupatores: ſiquidem omni-

mnibus notum est, quomodo singuli isti in auxilium vocati, pro se multis sæculis Italiam posidebant.

QVÆSTIO XII.

Vtrum pedites, an verò equites magis sint necessarij?

QVia duplices milites terrestri bello sunt necessarij, equites, peditesq́; ideo quæritur inter rei militaris peritos, vtrorum maior est vsus, cum vtrisq́; sanè opus sit. Et Polybius quidem (peritus hercules in omni re bellica & ciuili scriptor) equites attollere videtur, & vim præcipuam asscribere ad vincendum, dum dicit. *Melius est ad belli vsus dimidiam partem peditum habere, & præualere numero equitum, quam omnia paria hostibus nactum, in aciem descendere.* Ita Parthi, Persæ, Scythæq́; omnes solo equitatu bella vniuersa peragunt. Ita ferè & Turcæ: qui vix decimam partem exercitus peditum habere solent, & non pugnam modò non detrectant, sed & vniuersum bellum non exhorrent Et ratio est.

Prima. Quia præter pugnam statariam maximè sunt necessarij atque vtilissimi, explorationibus, excursionibus, vastationibus. Tum etiam ad infestandum atq; lacessendum exercitum inimicum, eumq́; continuis velitationibus defatigandũ: tũ & comeatũ interuertendũ, & ad hostẽ persequendum ex insidijs, quod pedites nullo modo præstare possunt.

Secunda. Quia communi omnium opinione, ille in pugna aperta victor esse putatur, qui superior est equitatu. Exempla nostra Europæa penè infinita. In Africa autem atque Asia communissima: nam vt supra attigi, Parthos in bellis, nullo alio milite, quàm equite pugnasse, ex historijs notamus; nihilominus tamen orbem terrarum cum Romanis diuisisse legimus. Saracenos verò atque Mauros, solo equitatu suo, vix Romanum Imperium non euertisse, occupasse-

que totam quicquid in Asia aut Africa posſidebant: inſuper & in Europam tranſiuiſſe, Siciliamq́;, Sardiniam, Maioricam, Minoricam, Corſicam, Hiſpaniam & maiorem Italiæ partem occupauiſſe. Pretera Scythas, Moſchos, Arabes, Hunnos, ſolo equitatu pollentes, prout & Gotthos, Vandalos, atque Dacos, vicinis ſuis, imò & remotioribus, ſemper terribiles fuiſſe.

Tertia. Quia celeriores ſemper ſunt copiæ equeſtres, poſſuntq́; præuenire aduerſarium, vti faciebant olim Ægyptiorum Mamaluchi, nun verò faciunt Tartari Tauricani. Vnde Tacitus. *Equeſtrium ſanè virium id proprium, cito parare victoriam, cito cedere.* Et Ioannes Aſtriacus olim, ſolo equitatu ad Gemblacum obtinuit victoriam, fuſoq́; Confœderatorum Belgarum toto equitatu ſesquihoræ ſpatio, decem peditum millia, partim cepit, partim cecidit, octo autem millia profligauit; machinasq́; campeſtres, currus, atque omnia impedimenta, cum Duce ipſo Goignio, in poteſtatem ſuam recepit, priuſquā ipſius peditatus ſuperueniſſet.

Quarta. Quia pedeſtres copiæ ſine equitibus, nil quidquam notabile in bellis efficere poſſunt. Equites autem abſque peditatu omnem hoſtilem aciem, non tantùm aggredi ſed & rumpere poſſunt, etiamſi neſcio quam exercitato peditatu conſtet; præſertim ſi equites vtuntur haſtis more antiquo. Atque ita Poloni ad Kircholniam in Liuonia, ad Cluſſiniam in Moſcouia, atque alijs compluribus locis Germanicum Helueticumq́; peditatum, vnà cum equitatu Gallico atque Moſcouitico, vno quaſi impetu fregerunt, oblongasq́; eorum lanceas ſepibus & vallo extemporaneo applicatas, ita cito diſruperunt, vt ſecunda vice ſclopetarij eorum ſclopos ſuos globis onerare nequiuerint. Omitto quod hi hoſtibus commeatum præcludunt, ſuperuentibus eos fatigant, prouincias depopulantur, terrorem prouincialibus inferunt, & vbi minimè ſperantur fore, iam in opinatò adſunt, comburunt, occidunt, capiunt. Experimento in caſtris Cæſareis

nunc

nunc Croatæ atque Coſachi Poloni, ſine quibus, nil quidquam imperiales grauiori armatura ſua efficere poſſunt, aut toto iſto bello Germanico potuerunt.

Quinta. Quia equis dimiſsis totum id præſtare poterunt equites, quæ præſtant exercitatiſsimi etiam pedites, vt noſtra ætate diuerſis in bellis factitatum à Polonis vidimus, ad Chotiniam in Valachia contra Turcas; ad Bialokamienium in Liuonia contra Suecos; ad vrbem Metropolim Moſcouiæ contra Ruſſos; apud Pereſlauiam contra Caſachos rebelles Zaporoſenſes, & pluribus alijs in locis, in quibus tam leuioris, quàm grauioris armaturæ equites, quos Huſſaros appellamus, equis deſcenſis munia peditum obibant, & ad oppugnationem murorum procedebant. Sed & ſuperiori ſæculo Comes Carmignuolus, Philippi Mariæ Vicecomitis Mediolanenſis Copiarum Præfectus, contra Heluetios, qui maximè peditatu pollent miſſus, conſpecta ipſorum acie, cataphractos ſuos ex equis deſilire iuſsit, eoq; modo cum hoſte congreſſus, omnes ad internecionem deleuit.

E contra ex Hiſtorijs cuique obuium, Romanum peditē, infinitum numerum equitum ſæpius viciſſe, non in Aſia modò aut Africa, vbi ferè nudi barbarorum equites fuerunt, ſed in Europa etiam quoſuis potentiſsimos Reges, cum eorum equitatu deuicerunt. Similiter & Macedonum phalanges ex peditibus compoſitæ, Aſiæ partem maiorem occupauerant; & nunc Germaniæ populi peditatu inuincibiles cenſētur eſſe. Igitur videntur eſſe magis neceſſarij pedites.

Primo. Quia vbique poſſunt prodeſſe, tam in terra, quàm in mari: tàm in pugna ſtataria, quam in inſidijs locandis & ſuperuentibus faciendis. Exemplo Coſachi Zaporoſenſes, qui & in plano & in montibus inuincibiles habentur: & tàm pugna tērreſtri, quàm nauali, barbaris ſunt formidoloſi.

Secundo. Quia citiùs colliguntur: ſumptu minore ſcribuntur: & pauciori annona nutriuntur. Equitibus autem multiplex requiritur commeatus & pabulum, duploq; ma-

ior

ior expensa, quæ nõ facilè vbique habetur: & semper subuectionẽ postulat. Exemplo militia nostra Polonica grauior, quæ ad sustinendum centũ hastatos, ad min⁹ quinquaginta quadrigas requirit, & tot calones, lixas, propolas, propinatores, & nescio quod procurantes pabula & victum; vt vbi cohors contenaria Hussarorum numeratur, ibi sexcentæ adminus animæ, inter pecudes & animalia, ordinariè dicantur esse.

Tertio. Quia ad labores castrenses, expugnandasq; munitiones non tantùm promptiores, sed omnino necessarij; quia nullas fere fossas, pontes, vallos, aut propugnacula equites exstruere consueuerunt, aut possunt, nisi soli pedites, qui nec armis ita vt illi onerati sunt, nec vllam pecudum ac equorum curam habent; sed ad omnia expeditiores, secum vbique fodendæ terræ, cedendorumq; lignorum instumenta ferunt.

Quarto. Quia omnes ferè pugnæ in lacubus, fluuiis, locis paludosis, aut montosis, solo tantum peditatu peraguntur: & in patentibus campis non minor vsus peditùm, quàm equitum habetur, nec prælium vllum (sine peditatu) grandius exstitit nostra & prisca ætate. Vnde Tacitus de Cattis Germaniæ populis. *Omne in peditatu robur, & alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum.* In Polonia quoque olim Iazyges fuerunt, vbi nunc Podlachiæ Dynastia censetur esse, qui nusquã aliter cum maioribus nostris præliari solebant, nisi pedes, & tamen multo tempore facesserunt negotium Poloniæ. Idem nunc faciunt Heluetij, & cum omnibus suis vicinis non nisi pedestri prælio decertant. Marchio quoque Pescara, omnes suas victorias, omniaq; bella in Regno Neapolitano, solo peditatu cõfecit. Qui tardi⁹ vincit fortasse, sed certius omnino: nam equestriũ viriũ proprium, cito parare, cito cedere victoriã; vt in pugna Varnensi videre est. vbi, fusis à Vladislao Rege omnibus equitibus barbarorum, penes solos Ianitzaros victoria stetit. Impetum siquidem & procel-

cellam equeſtrem, facilè excipit peditatus, ſi idoneus illi ordo & arma, vt teſtantur tàm vetera Romanorum cum Aſiaticis populis prælia, quàm recentia Germanorum ſub Ferdinando II. & eius filio Ferdinando III.

Quinto. Quia faciliùs armantur, facilius exercentur, & facilius in prælio diſponuntur per acies, aut mutantur; vbi ſi ordines ex neceſsitate variandi ſunt, equites tardius dicto obedientes ſunt, & facile aciem turbant ipſi ſuam. Et ſiue progredientibus retrocedendum, ſiue regreſsis conuertendum, aut ſtantibus mouendum ſit, nihil ſanè dubij eſt, quin hoc equitibus minus dextrè, quàm peditibus effectum dari poſsit. Quod ſi quoque equites impreſsione quadam ordines laxauerint, hos abſque difficultate reſtituere nequeunt, licet impreſsio illa remittat, quod peditibus raro accidere ſolet. Hiſce accidit ſæpius virum fortiſsimum equo deſide, timidum verò feroce mereri, ex qua inæqualitate itidem turbari neceſſum eſt: quia equus quoque cum ſit ſenſibus præditus, pericula animaduertit, atque ægrè ſe in illa præcipitat, & dum haſtas ſibi à peditibus oppoſitas videt, ſponte impetum remittit, & calcaria contemnit. Ideo Cæſar in Gallijs contra Heluetios pugnaturus, tàm ipſe ſe inpedes recepit, quàm equos omnes ablegari imperauit, vtpote quos fugæ quàm pugnæ aptiores iudicaret.

Concluſio. Vbicunque bona & compoſita militia eſt, ibi plus penes peditem roboris puto, quia & in mari, & in propugnatione oppidorum magis vtiles, & magis formidandi propter machinas maiores, quas equites ſecum ducere nequeunt. Equites autem nonniſi in pugna terreſtri, idq; in locis commodis & planis. Iam verò ſi hoſtis peditatu abundans collibus inſidebit, ab impreſsionibus & impetu equitum omninò ſecurus erit. In planicie autem, aut ſyluam, aut foſſam aliquam, aut ſæpem, aut vineta adminiculi loco habebit, & ſic impetum equitum reprimet. Vel ſi in pura & aperta planicie conſiſtet, haſtas & ſariſſas complicatas, aut

trabes transuersas in eam rem paratas habebit & obijciet: siquidem minimum quoduis impedimentum impetũ equorum frangere solet, vt bello Prussico Poloni experti sumus, qui equitatu potentes, Gustauum in locis syluestribus, montosis, & palustribus acies suas disponentem, nullo modò aggredi potuimus; præsertim hastati, quos Hussaros dicimus, & in quibus omne robur militiæ nostræ cõsistere putamus.

QVÆSTIO XIII.

Vtrum vires maritimæ, præstent copijs terrestribus?

XEnophon lib. de Athe. Rep. affirmat naualis scientiæ & militiæ vsum maiorem & cõmoditatem esse, quàm terrestris: suadetq; in bello Peloponesiaco, teste Thucydide, Pericles, vt agros potius suos hostili insolentiæ Athenienses permitterent, quàm maris imperio finerent se priuari: quos post exustam à Persis ciuitatem, clasis beneficio victoriam obtinuisse, & sese in integrum restituisse legimus. Eadem mens & Venetis semper erat, cum à Pipino primùm Caroli Magni filio, deinde à Friderico Barbarossa Imperatore, postmodum à Genuensibus, atque deinceps à Maximiliano I. bello premerentur. Eademq; ex causa, vtile hoc cõsilium Philippus II. Hispaniæ Rex moriturus filio dedit, vt si liberet, cum omnibus gereret bellum, cum Insulis tantùm studiosè pacem coleret. Sciebat enim prudentissimus Princeps, non sine periculo & difficultate illos tentari, qui mari imperant. Lubecensis ciuitas ne mari priuetur, duobus cũ Regibus & fœdera colit, & bella sæpissimè pertentat, cum Dano videlicet & Sueco, quorum vterque in Balthico mari multum potest. Idem curat Magnus Dux Hetruriæ, Genuenses, & Galliæ Rex in mari Tyrreno. Veneti in finu Adriatico, Turcæ in mari Rubro, Arabes in Oceano Australi. Sed & Confœderati Belgij potentia, non alia sane re nititur, nisi

nisi maris imperio, quo si semel deijciatur, de continente etiam atque adeo de libertate ipsorum conclamatum. Vnde Albanum prudentiores repræhendunt, quod dum mediterraneas Belgij vrbes præsidijs muniuisset, maritimas neglexit, quarum Beneficio Batavi ad tantam potentiam deuenere, vt etiam Orientales Insidias, ipsamq; Americam infestare nunc audeant; cum in hac diligentissimè hactenus potentiam suam maritimam Castilienses, in illis verò Portogallenses, firmarent. Quapropter vires maritimas præstare terrestribus copijs, has ob causas dicunt. Indias

Prima. Quia miles cogitur in tempore, & bruma statim disparente, mittitur eò, quò intendis: vnde magnum prouenit expeditionibus bellicis pondus, quod tempestiue occipias, & æstiuo tempore omnia agas, absque vllo impedimento frigoris: quod terrestres copiæ præstare non poterunt, quia difficulter brumæ tempore scribuntur, præsertim equites, cum non tantum tegumenta & vestes requirant, sed & tecta cum magno discommodo prouincialium, & pabula proiumentis, quæ tempore æstiuo vbibue habent, & ipsi in castris sub disciplina manent. Hi dum primo verè scribuntur, vix media æstate in campum prodire poterunt, vt videmus domi in Polonia; semperq; sub autumnum in castra venimus, cum & pluuiæ nos impediunt, & tempus rebus gerendis, ob imminentiam hyemis valdè abbreuiatur. Vnde fit, quòd & Turca, contra Persas aut Polonos eundo ac redeundo maiorem partem æstatis consumit, multosq; milites & iumenta in itinere perdit: Hispanus autem Oriẽtem & Occidentem nauibus tenet. Hinc sequitur ratio.

Secunda. Quia vires maritimæ sunt agiliores: In paucis enim diebus, collectos hyeme milites tuos, expones eo in loco, quò vix cum copijs terrestribus medio, aut integro anno potuisses peruenire. Quo enim maius in terra imperium habes, eo minus commodè exercitus tuos ducere poteris, ob impedimenta montium, lacuum, syluarum, fluuiorum, pa-

ludum: quod per hæc talia, nec victualia ita aptè curribus, quàm nauibus in vnum locum conducantur; nec machinæ grauiores, aliaue inſtrumenta belli, in tempore aduehantur; nec milites ipſi pro tuo libitu ad præſtitum diem congregentur: partim infirmitatibus diuerſis, ex mutatione áëris debilitati: partim curribus & impedimentis varijs bellicis impediti: partim demum equorum ac iumentorum inopia, vel reſpectu, ne fetigentur ante bellum, remorati; vt toties Poloni, in expeditionibus Moſcouiticis ferè omnibus perſenſimus. Claſsis autem iſta omnia breuiſsimo tempore quò volueris transfert, & ſimul cum milite adfert, inopinantemque aduerſarium opprimit. vt in Guſtauo videre erat, cum Liuoniam primò, deinde Pruſsiam atque Pomeraniam, non ſperatus inuaſiſſet.

Tertia. Quia terreſtris exercitus multo maiores requirit ſumptus, tàm in ſubuectione rerum neceſſarium, quàm in comparatione annonæ, & ſolutione ſtipendiorum, ac præparatione inſtrumentorum bellicorum. Conſiderando enim equos, iumenta, & conductores, quæ omnia per inopiam & labores fatiſcunt; conſiderando victualia quæ conſumuntur priusquam ad locum deſtinatum peruenerint; conſiderando & ſtipendia quæ dantur militi, priuſquam venerit in caſtra: animaduertemus tantam pecuniam à Principibus elargiri in copias terreſtres, quanta maritimæ vires maiorem expeditionis partem peregiſsent; interdum verò & totum bellum confeciſſent, in Inſulis præſertim, vbi minor reſiſtentia aduerſariorum.

Quarta. Quia maritimæ vires pluribus in locis ſimul aggrediuntur aduerſarium, vti faciebat nuper Guſtauus, qui modo in Pruſsia ad Pilauiam, modo in Pomerania ad Stetinũ, ad Stralſundã, ad Roſtochiũ, adq; Lubecã cum ſuis copijs comparebat, quoq; minime ſperabatur venire, vrbes & munitiones oppugnabat, aut laborantibus ſuis recentia ſubſidia ſubmittebat. Quod conſiderans olim Cæſar Germani-

manicus, voluit transferre militiam terrestrem in mare, iussitq; mille naues extruere, vtilius putans numerosum exercitum, tempestiuè, & totum simul, in longinquas terras deportari, quàm cum maximis difficultatibus per terram conducere. Hinc Tacitus dicit. *bellum maturius incipi, legionesq; & commeatus pariter vehi: integrum equitem equosq; per ora, & alueos fluminum media in Germania fore.* Conducendo autem militem per terram, hasce incommoditates enumerat. *Militem haud perinde vulneribus quàm spatijs itinerum damno armorum affici. Fessas Gallias ministrandis equis, longum impedimentorum agmen oportunum ad insidias, defensionibus iniquum.*

Quinta. Quia maritimi exercitus, terras ignotas aperiunt, inueniunt atq; occupant Insulas, quæ pedibus adiri non possunt. Exemplo Castiliani & Portogallenses, tum Arabes quoque & Iaponenses. Iam verò quæ ignota marium litora, quasue desinentis mundi oras scrutata non est Belgarum nautica? aut Batauorum exercitus maritimi? aut Anglorum pyratica? Nimirum quanto illos intra fines terræ contractiores inclusit natura, tanto ampliores ipsi sibi aperuere Oceani campos.

Contra, qui terrestres copias præferunt maritimis, has rationes adducunt.

Prima. Quia terrestres copiæ non indigent, mari, maritimæ verò copiæ non possunt esse sine terra, quæ & annonam, & arma, & homines subministrat.

Secunda. Quia milites exercitati militare in terra, sunt quoque optimi & in mari: assueti autem classi, & bellis maritimis, nihil valent in terra. Atque hinc experientia videmus, quòd nullus Rex habitans in Insula potuit propagare suum Imperium in continenti, vt Reges Cypri, Tyri, Siciliæ, Angliæ, Hyberniæ, Sardiniæ, Maioricæ, Socotoræ, Calecuti, Goæ. Sed neque Cretenses olim, aut Polycrates Sami Rex, qui mille naues armatas habuisse dicitur, aut Rho-

dij, aut Phœnices, aut denique, Veneti Genuenses, Pisani, Britanni, Batavi, quamuis mari potentissimi aut fuerint, aut adhuc sint, in terra continenti vnquam latè protulerunt imperium. Nam & Romani Carthaginenses, & Saraceni Græcos Imperatores, & Augustus Sextum Pompeium terrestri militia potiùs deuicerunt, & maris dominio penè nullo negotio pepulerunt, quàm maritimis copijs aut prælijs. Sed & Lidij, Pelasgi, Ægyptij, atqne Milesij mari olim potentes fuerunt, prout & Iaponenses in Asia; semper tamen intra limites suos steterunt; qui verò in terra habuerunt magna sua imperia, dominabantur mari, vt Romani, Græci, Vandali, Saraceni, Chinenses, & nunc Hispani atque Turcæ, qui licet longè nati sunt à mari & nauigationis ignari, sed cum copijs terrestribus occupauissent portus celebres, & ciuitates maritimas, facilè postea occuparunt & maria, Insulasq; in mari mediterraneo, ac Euxino: classisq; eorum liberè vagatur per Sinum Persicum & Mare Rubrum.

Tertia. Quia copiæ terrestres sunt semper securæ, maritimæ autem subiacent ventis & tempestatibus; sæpiusq; hoste non viso pereunt omnes; vt accidit classi venetæ, in Cyprum nauiganti, cum Nicosiæ atque Famagustæ ciuitatib9 à Turca obsessis subuenire properarent. Vel si nõ pereunt, tũ iactatæ tempestatib9 tardè ad portũ exoptatũ perueniunt; aut quassatæ fluctib9 dissipantur per diuersa littora & prouincias, vt euenit Sigismundo III. è Polonia in Sueciã secunda expeditione nauiganti, qui dum labentes Sueciæ res fulcire cupit, soluta classe è portu Dantiscano, vna solummodò cũ naui Colmariã appulit; cæteræ verò naues per diuersos Germaniæ portus disiectæ fuerunt. Quare rebus omnino infectis, in Poloniam redire coactus fuit.

Quarta. Quia non omni tempore vires maritimæ in vsu esse poterunt, prout copiæ terrestres, quæ rigidissima etiam bruma à bellis coeptis non cessant; classis verò, in Septentrionalibus præsertim partibus, toto hyberno tempore, quiescere cogitur.

Quin-

Quinta. Quia non vbique poteſt perueniri nauibus, quo copiæ terreſtres pertingunt: nec vbique claſsis fabricari poteſt, etiamſi maria patentia habet partim ob inopiā materiæ; partim ob incommoditatem littorum; & partim ob penuriam artificum aut nautarum; qui nonniſi ſumptu ingenti aliunde euocari poſſunt; quo ſanè ſumptu bona pars exercitus terreſtris ali potuiſſet. Ex his, atque alijs quæ adferri poſſunt, rationibus ſequitur.

Concluſio. Potentia maritima fundatur ſuper potentiam terreſtem: Nec in mari quiſquam poteſt eſſe potens, niſi primò ſit potens in terra, ex qua debet habere & nautas, & milites, & commeatum, & arma. Præterea, materiam fabricandarum nauium, ligna, ferrum, canabim, lintea, picem, metalla fundendis tormentis apta, cæteraq; ad armandā claſſem neceſsaria. Quæ, licet proueniant quoque in inſulis, ita tamen proueniunt, vt vel nō omnia vno in loco reperiantur, vel ſi reperiātur, nō ſunt in ſufficientia ad fabricandā vnā potentem claſſem. Hinc multa licet acquiſiuerint Iberi in Aſia, Africa, atq; America, viribus maritimis, ſemper tamen claſſem ſuā armarunt in illis prouincijs, quas poſsident in continenti, non verò in Inſulis, & vbi dominium à mari in mediterranea habent protenſum. Prudenter itaque Coſmus Medices dicere ſolebat, eum Principem non debere vocari potentem, qui viribus terreſtribus non adiungit potentiam maritimam: aut in mari late extendens ſuum dominium, non habet potentiam in continenti. Nam Alphonſus Albuquertius, inter vicereges Indiarum, apud Hiſpaniarum Reges celeberrimus, qui Ormuſium, Malacas & Malabares inſulas occupauerat, etſi compluribus vicinis Regibus formidabilis fuerat: ipſiq; Emmanueli Regi ſuo fortaſſe nimium grauis, quòd nō ſemper mandatis ſuis pereret, ſed pro libitu ſuo vſque ad mortem in illis partibus, contra expreſſam Regis ſui voluntatem imperaret, nec vllo modo ſucceſſoribus ex Hiſpania miſsis magiſtratu cedere vellet. Tamen non e-

rat

rat metuendus Hiſpanis valdè, quia ſubſiſtere illarũ Inſularum potentia non poterat, ſed omnia ad firmandam claſſem ſuam ex Europa requirebat: prouit & ſucceſſor ipſius deinde, Franciſcus Almeida.

QVÆSTIO XIV.

Vtrum præſtantius ſit Marte aperto decertare, an verò ciuitates munitas expugnare?

AIunt receptum eſſe inter belli peritos, eum, qui copiis præualet, & agrum hoſtilem in ſua poteſtate habet, ſuperiorem bello videri; & victoriam ſequi deditionem oppidorum. Nullumq́; eſſe tam valdè munitum locum, qui interclusſis auxilijs & commeatuum ſubuectione, expugnari nequeat. Alexandri M. vox celebris eſt: *bello vicimus, ſi prælio vicerimus.* Et Germanici orantis: *inſiſterent cædibus; nil opus captiuis, ſolam internecionem gentis finem bello fore.* Eadem Franciſci Sfortiæ bellicoſiſsimi Imperatoris ſententia fuit: deuicto hoſtili exercitu debellatum eſſe: at expugnatis vrbibus & caſtellis, ſæpè bellum longè maius ſuperfuiſſe. Ferdinandus II. cum prælio ad Pragam Fridericum Palatinum viciſſet, totam Bohemiam ſtatim recuperauit. Proinde, qui præſtantius in bellis eſſe putant, Marte aperto pugnare & vincere, his potiſsimum rationibus nituntur.

Prima. Quia bellum fortitudine militum conficitur, hæc autem monſtrari non poteſt, niſi in acie, vbi pars vtraque offenſiuo modo agit: in oppugnationibus verò vrbium, quia propugnatores defenſiuè procedunt, mœnibus & propugnaculis tecti, robur militum & vera fortitudo monſtrari nequit.

Secunda. Quia in oppugnationibus plus habet Dux tēporis ad conſultandum, & exequendum id, quo poſſet hoſtem ſubijcere ſuæ poteſtati: habetq́; tempus arte & ingenio agen-

agendi. In campo vero omnia quaſi ex improuiſo veniunt, milleq; caſus inter præliandum non ſperati accidunt, quibus occurrere maius requirit ingenium, & maiorem audaciam.

Tertia. Quia oppugnationes, vt plurimum, cum ſunt difficiles, tempore ipſo perficiuntur, & ligone atque fame edomantur: in prælijs verò animi vigore, robore corporis opus ad euitandum pericula, quæ poſſunt fieri in inſtanti.

Quarta. Quia oppugnatio ſemel reiecta, iterum inſtaurari poteſt; acie verò ſemel profligata, victor ſtatim, omnia deuicti inſtrumenta & apparatus capit; fit dominus & vrbium & prouinciarum. Nec permittit fugatum, niſi ægrè valde, vires recolligere. vt accidit Carolo VIII. Regi Galliæ in Regno Neapolitano profligato. & Franciſco I. ab ijſdem Hiſpanis in Inſubribus deuicto.

Quinta. Quia maior opera eſt Marte aperto vincere quàm vrbem expugnare. Mœnia enim tantùm machinis quaſſantur, & ignibus ſuppoſitis aut iniectis diruuntur: in acie verò res cominus gladijs geritur, ad quod viris opus eſt fortibus; oppugnatio autem etiam ab ignauis tempore ipſo perficitur, dum incluſi diuerſis incommoditatibus fracti, puta fame, vigilijs, aëris infectione, anxietate animi vulneribus, defectuq; miſsilium ad deditionem coguntur, aut morte in propugnantes aſsiduè graſſante, ob paucitatem defenſorum, à ſuperueniente multitudine opprimuntur.

Sexta. Quia obſidione vrbium vires ſuas Principes debilitant inaniter, & parum lucrantur de hoſte, cum autem acie vincunt, fiunt domini & vrbium & Regnorum. Quapropter non placet ille mos, quo crebrò, omiſsis aciebus, morā facimus in obſidione oppidorum caſtellorumq;, quo tempore potuiſſemus totam prouinciam debellare. Notatur error Bardanis apud Tacitum, qui dum in Seleucienſes ira accenſus obſidioni vrbis validæ, & munimentis obiecti amnis, muroq; & commeatibus firmatæ implicatur, hoſti reſtaurandi belli occaſionem præbuit. Ludouicus XII. Galliæ Rex

ab Henrico VIII. Angliæ Rege in tantas angustias coniectus erat, vt desperatis rebus suis in Britones Armoricos fugam meditaretur. Sed salutem ipsi hostium negligentia attulit, qui obsidione Terracanæ vrbis quinquaginta dies occupati, animo resumendo tempus dederunt, cum ille asiduis oppugnationibus vires suas attriuisset. Sed & Francisci I. vires Perpiniani oppugnatione debilitatæ fuerunt. Caroliq; V. potentia Sandesiriana obsidione, ita labefactata erat, vt nec ille in Hispaniam, nec hic in Galliã vltra progredi potuerit.

Septima. Quia maior est gloria & fama acie vincere quàm vrbes expugnare. Alexander M. exemplo, qui quod Darium acie vicisset immortale apud posteros nomen assecutus est. Similiter Tamerlanes, Baiazete II. Turcarum Imperatore vno prælio deuicto, multorum sæculorum gloriam adeptus est. prout & Sapores Rex Persarum, capto in acie Valeriano Romanorum Imperatore. Sed & multò ante in ore omnium Scipio Africanus fuit, qui in Hispania acie profligauit Asdrubalem, Mandonium & Indibilem: in Africa verò Hannonem, iterumq; Asdrubalem, Sifacem & Annibalem. nullam autem obsidionem fecit, nullamq; munitam ciuitatem expugnauit, præter Carthaginem, quæ exercitu in prælio campestri amisso, statim & animum perdiderat. Apud nos in Polonia ex præcipuis bellatoribus censentur, Boleslaus Criuoustus quadragies septies acie victor, & Constantinus Ostrogius, ter & trices triumphator. quorum vterque nullam vrbem expugnauerat.

Cæterum quia nunc bellum translatum est, è campis ad muros, & à gladio ad ligonem, ideo difficilius esse videtur ciuitates expugnare, atque perconsequens gloriosius quàm acie vincere.

Primo. Quia in acie victoria sæpius fortuna fit, quàm militum robore, vrbes autem non nisi ingenio, viribus, sumptu, ausuq; ingenti capiuntur. Vnde egregiam laudem merentur, qui cunctationem afflictis rebus salutarem temeritati

ritati fortunæ prætulerunt, potiusq; bellum cum tempore gerendum instituerunt, quàm vnico iactu de summa rerum decertare voluerunt.

Secundo. Quia maior audacia est aggredi muris cinctũ, quàm thorace munitum, maiorq; fortitudo expugnare eum qui vallo sæptus est, quàm qui in campo àperto stat. Et hinc nascitur illa longitudo temporis in obsidendo, & difficultas in oppugnando, quod hostis mœnibus inclusus securior est oppugnante, & melius armatus assiliente.

Tertio. Quia in oppugnatione vrbium, non solùm cum hominibus pugnatur, sicut in acie, sed etiam cum situ loci, cum asperitate cœli, cum insalubritate aëris, & cum ipsa denique natura, partim supra terram, & partim sub terra aggrediendo hostem; euitandoq; periculum, tàm ab obsessis, quàm ab illis qui veniunt in succursum. Quod fortissimò animo Consaluus Magnus sustinendo licet aperto Marte nusquam decertauerit, expugnando tamen continuè vrbes, Magni nomen promeruit; quia sic è regno Neapolitano (postquam expugnasset Tarentum, Caietam, Neapolim, atque Rubiam) Gallos eiecit: è Cefalonica Turcas: & pro Rege Catholico acquisiuit Regnum Granatæ.

Quarto. Quia defensores, qui sunt tecti muris, non solùm vtuntur tormentis æneis, sclopetis, & gladijs; sed etiam igne artificiato, calce viua, pice, oleo feruenti, lapidibus, omniq; alia re, quæ offendere potest: quibus rebus, nudati suis propugnaculis asilientes, non possunt vti omnino, raroq; defénsoribus suis artibus inferunt damnum, vt experientia docemur. Quia mille inclusi munitioni alicui forti, possunt triginta millibus oppugnatorum, non raro per annum integrum resistere, vt nuper factũ fuerat à nostris, qui à centum triginta millibus Moscorum, transmarinorumq; militum obsessi, vix duo millia defensorũ tolerarunt, plus quàm per integrum annum resistendo: qui tamen vix septingentos de suis toto oppugnationis tempore amiserunt. Pluribus

enim armis vtuntur defensores, & efficatiꝰ multò, quàm oppugnatores, qui & laborem maiorem subeunt in diruendo, & sumptum collocant in comparando instrumenta expugnationis, & retinendo totum exercitum in castris anno integro aut duobus, qui bellum marte aperto conficere poterat & finire mensibus duobus, vti cum Osmano Turcarum Tyranno ad Chotiniam in Valachia confecimus. Hinc Duces assueti vincere in campo, aut euitant obsidiones magnarum ciuitatum; aut si eas obsident parum proficere solent. Iam autem rarò illi stabilis est victoria, qui post eam præcipua regionis loca statim non inuadit, & illam inprimis vrbem, vnde in omnia regimen. Annibal tot victorijs clarus, dum ipsam Romam non petit, inglorius tandem abijt, & qui vincere poterat, dum victoria vti nescit, didicit vinci. Ioannes Andeganensis, superato ad Sarnum Ferdinando Regnum obtinere potuisset, si in vasisset Neapolim, vti ante eum fecerat Alfonsus Magnus. Gustauus superato Tyllio ad Lipsiam, si recta Viennam contendisset, in magnum periculum Cæsarem Ferdinandum II. coniecisset, reliquasq; Germaniæ ciuitates & prouincias Austria debellata facillimè debellauisset. Vladislaus IV. Rex noster, repulsis à Smolensco numerosissimis Moschorum exercitibus si recta Metropolim Imperij eorum contendisset, oppressisset Russos omnino, tributariamq; sibi Moscouiam procul dubio fecisset. Vrbe enim illa non domita, quæ ob opes, munitiones, annonam, commoditatem situs, imperij sedem, aliaq; similia, potentia & vigore reliqua animat & sustentat; inclinataq; restituere & potest & valet, frustra triumphum canit aduersarius: victoriam enim alibi degustare potest, hic tantùm obtinere.

Quinto. Quia ad famam magis conducibile. nam in acie fortuna sola & virtus militum victoriam præstant: in expugnationibus verò vrbium, & ingenium, & labor, & ingentis sumptus expensio, Imperatoribus reddunt apud exteros

teros illustre nomen, & Principis declarant potentiam; cum nihil ei imperuium, nihil inexpugnabile sit.

Sexto. Quia ad terrorem hostibus inijciendum multum conducit: quia ille qui acie vincitur, potest adhuc in suis munitionibus sese defendere & protrahere bellum: sed qui primariam vrbem, quæ illi in ipso ingressu opponitur expugnat, nihil sibi durum & difficilè monstrat; atq; ita hostem ad desperationem, & perconsequens ad deditionem, aut petitionem pacis cogit.

Septimo. Quia sic monstratur ingens potentia Regis, & fortitudo Ducis, ipsius; quia is qui vrbem aliquam munitam obsidet, monstrat thesauros suos quasi inexhaustos esse, vt pote qui posit, & in campo exercitum habere, & in expugnationes sumptus facere. Præterea animum suum inuincibilem monstrat, quia cum duplici exercitu se rem acturum proponit; cum obsessis nimirum, & cum illis, qui subsidio sunt obsessis venturi. Quibus dum resistit, & victoria potitur, rem multo maiorem præstat, quàm si in acie aperta conflixisset: quia hic ab vtrinque aggressus, dum & obsidet, & obsidetur, duplo fortiores suorum vires esse monstrat, & excurrentibus ex vrbe, & oppugnantibus à tergo, vna & simul resistendo; vti fecit Iulius Cæsar ad Alexiam in Gallia, & paucos ante annos Spinola apud Bredam.

Conclusio. Quia expugnatio vrbium difficilior est certamen verò campestre periculosius, ideo qui in vtroque valet, ille maximam gloriam in re militari habet, vt Alexander Magnus, qui & Tyrum, aliasq; infinitas vrbes munitissimas expugnauit, & numerosissimos Darij atque Porhi Regis exercitus deuicit. Similiter Iulius Cæsar, Narsetes, Belissarius, Alphonsus Magnus, Ismaèl Sofius, Solimanus I. & apud nos Stephanus Rex, Io. Tarnouius, Zamoscius, Chodkieuicius, alijq; plurimi Neque enim minor censetur esse gloria Farnesij, qui Antuerpiam expugnauit, quàm Zolkieuij qui ad Clussiniam Moscum acie vicit: aut Tyllij minor fuit

labor expugnare Magdeburgum, quàm Bucquoij profligare Fridericum apud Pragam: quia hodie Principes magis contendunt munire ciuitates, quàm educere fortes in aciem milites. Vnde spe omissa vincendi in prælio, in eo solo elaborant, vt possint consumere aduersarij vires, vt videre est in bello Belgico inter Batauos & Hispanum, & in bello Germanico inter Regem Galliæ, & Imperatorem. Non est igitur quod pugnare festinet, cui clades nocitura plus est, quàm victoria profutura. Ita enim Franciscus I. nimio pugnandi desiderio abreptus, non Mediolanensi solùm Ducatu exutus, sed etiam captus ipse, ius quod in varia ante loca Gallis erat, coactus fuit eiurare. Quid enim insanius, quam nudare quæ sufficerent præsidijs vrbes? iuuentutem educere? & patriæ salutem, incerto vnius prælij euentui, committere? Romani olim, siue fato suo, siue secunda quæ diu ipsis fauerat fortuna ebrij, Gallorum arma contemnentes, ad Alliàm flumen profligati, adq; Cremeram cæsi fuerunt, quod vnico prælio decertare maluerint, quàm defendere sese in vrbe mænibus; quam illi nudam præsidio inuenientes, igne, ferro, manibus, solo exæquarunt. Trahendum erat bellum, (vti fecerat Chodkieuicius ad Chotiniam cum Turcis vallo cinctus in castris) nec statim cum tam ferocibus hostibus tentanda pugnæ alea, donec inuicta illa rabies, & impetus, quem pro virtute barbari habent, consenesceret.

Quemadmodum igitur, viris & viribus suffulti est instare, premere, vrgere, otium non pati, non desidere; sed agere, ferre res hostiũ, omnia denique tentare, vt ad manus deueniatur. Ita imbecillioris partes sunt, frustrari impetus, moras nectere, illudere vim hostium, trahere tempus, opperiri dum aliqua necessitas pecuniæ, aut commeatuum, aut defectus supplementorum, dum denique tædium & longa dies hostem conficiat. Munitasq; vrbes, hostilis annonæ conditoria, armorum fabricas, exercituum refugia: vel etiana

am minora loca, ex quibus nostris commeatuum subuectio, pabulatione infesta reddi posit, post terga intacta relinquere nulla ratio persuadere potest, cum attriti sua mole hostes fuerint, armis occupare.

QVÆSTIO XV.

Vtrum superuentibus & insidijs, an publico Marte confligi præstet?

NOtum veteres statariâ pugnâ tàm obstinatè pugnauisse, vt paucis prælijs, atque adeò interdum vno debellaretur. Quæ sententia multis olim placebat; nunc solis ferè Orientalibus, reliqui ferè omnes Europæorum pessima consuetudine, bellum potiùs cauponari, quàm gerere videntur: pasimq; videmus modernorum Ducum more ducendo bellum, exhauriri ærarium, colonos agris auferri oppida, vrbes, prouincias, regna incolis spoliari, & ad miserandam vastitatem redigi, nec nisi lassata vtrinque crudelitate, de pace cogitari. & vt Tacitus loquitur, *vbi solitudinem fecerint, pacem appellari*. Hinc aiunt Romanos magnis viribus bella gesisse, quò, breuiori temporis spatio cõficerentur: hosti obuiam profectos statim dimicasse; victis leges tulisse. Qui igitur eorum imitatione & documento, publico Marte confligendum putant, aiunt.

Primo. Quia per tædia & moras frangitur militis animus, vigorq; ingeneratus vel ab exercitio, vel à natura, cum tempore euanescit, præsertim, si vel cœli inclementia, vel rerum inopia accedat; qui alias primo impetu omnem aduersarij potentiam frangere potuissent. Ideo Carolus Borbonius, cum in partes Cæsaris transisset, quamuis numero præualeret, studium & alacritatem pugnandi in Gallico exercitu notans, belli aleam tentare non voluit, donec & cõmeatuum inopia, & ingruentis hyemis molestijs, primus

ille impetus (quem pro virtute Gallos habere etiam veteres notauerunt) conſeneſceret. Sciebat prudentiſsimus Imperator, & cui res Galliæ longo vſu perſpectæ erant, facilius & tutius ferociſsimos hoſtes mora & difficultatibus expugnari, quàm ferro.

Secundo. Quia miles in vnum congregatus, ſi detineatur diu, morbis & contagione perit, qui congreſſus cum hoſte non inultus cecidiſſet in acie, & forſan victoriam audaci ſuo conatu obtinuiſſet. Quod notatum in Valſteinio, qui cum quadraginta millibus in Hungariam progreſſus contra Gabrielem Betlehemium, Tranſyluaniæ Principem, cum otioſus in caſtris ſederet, totum exercitum contagione amiſit.

Tertio. Quia è diuerſis gentibus conſcriptus miles, ſi ſtatim ad prælium non procedit, diſsipatur mora; auxiliaq; ab amicis ſubmiſſa, aut diffugiunt, aut emeritis ſtipendijs cũ indignatione abeunt domum. Et hac ex cauſa Guilelmus Orangius Brabantiam ingreſſus, toties Hiſpanis offerebat pugnam, ſed Albanus quòd animo prouideret exercitum Orangij ex fœderatis Principibus Germaniæ conflatum, hyeme ingraueſcente diu durare non poſſe. ob defectum ſtipendiorum præſertim, ac commeatuum inopiam, nullis rumoribus ſuorum adduci poterat, vt aperto Marte confligeret, malleus potùs ſeram, ſed ſecuram, quàm recentem, ſed dubiam & cruentam victoriam habere. Nec cum fefellit opinio, diſcordia inter milites ob non ſoluta ſtipendia oborta; vbi & ipſe Orangius periculum ſubierat, & ductores ordinum plurimi: & tandem ab Albano victi, & tota Brabantiā eiecti. Vnde Paulus Æmilius dicebat. *Perrarò nimis, bonum Imperatorem, ſignis collatis decertare, niſi ſumma neceſſitudo, aut ſumma ei occſio data eſſet.* Certa enim illa alea, igitur aliâ magis viâ debellandus hoſtis eſt: præſertim qui in hoſtili eſt terrâ, inter omnia inimica infeſtaq;, & quem nullæ vrbes accipiunt, nulla mœnia tegunt.

Quarto. Quia differendo pugnam conſumuntur victualia

alia

alia, exhauritur ærarium, vastantur prouinciæ, metusq́; inijcitur militibus, si vel leuiter in superuentibus faciendis fortuna tibi aduersata fuerit. Quapropter stultum putatur, sedendo ac votis debellari credere posse. *Et in tardando*, inquit Xenophon, *sæpè Ducibus etiam optimi apparatus pars aliqua perit;* imò totus, vt in supradicti Valsteinij mora inutili connotauimus, qui ad Stralsundam frustra cum numerosissimo exercitu consedebat; contraq́; Arnhemium progressus, totam æstatem simili ocio consumpsit.

Quapropter, qui publicum certamen euitare cupiunt, has in contrarium rationes adducunt.

Prima. Quia nimium periculosum, Conflictus etenim publicus duarum, vel trium horarum tantùm certamine diffinitur, sed quo peracto, partis eius quæ superata fuerit, spes omnis intercidit. Ideo omnia antè cogitanda sunt, antè tētanda, antè facienda, quàm ad vltimum veniatur abruptū. Sempronius in prælium cum Annibale ruens, magnas temeritatis suæ pænas dedit; cum dispersis enim aliquot ægrè Placentiam fuga euasit. Et Flaminius ad Trasimenum lacum ab eodem Annibale deuictus & occisus fuit, non aliam sanè ob causam, nisi quòd aduentum collegæ non expectasset, & moræ impatiens in aciem descendisset. Cæterum & nunc pleræquæ gentes moræ impatientes sunt, primosq́; impetus habent validiores, ac propterea vnico prælio confici bellum volunt: sed falluntur nimium. sicut & Obignius nobilissimus Gallici exercitus Imperator, in Calabria Regni Neapolitani prouincia, qui cum monenti Ludouico Regi, vt bellum traheret, nec vllo modo rem in discrimen mitteret, non auscultasset, in eodem loco, in quo paucis ante annis, memorabili prælio Ferdinandum Regem, & Consaluum Magnum, summa cum laude superarat, turpiter victus & captus fuit. Nec Franciscus I. Hispanicum carcerem euitare potuit, quòd festinanter ad prælium descendit. Nimius illi ardor, vti magni plerumq́; ingenij index est, ita, nisi ra-

tioni pareat, sæpè infelicis. Vnde cum Augusto, nihil minus in perfectis Ducibus, quàm festinationem temeritatéq; conuenire arbitror. Nos ad Chotimiam non alia re Turcã comminuimus, nisi mora & superuentibus asiduis præsertim nocturnis, quòd in omnibus actionibus suis, ira eum magis & impetu, quàm consilio regi cognouissemus. Aliter cum tam numeroso exercitu illius Marte aperto confligere non erat certe securum nobis, qui vix sextam exercitus illius partem, nostrorum militum numero exæquabamus. Præstat igitur, vt agentem bella ratio ducat, quàm fortuna;quia multa bella impetu valida, per tædia ac moras euanuêre. Temerariorum autem Ducum manibus, ceciderat bellicosissima Numantia, ornatissima Corinthus, superba Thebæ, docta Athenæ, sancta Hierusalem, ipsaq; Romani Imperij æmula Carthago, tandem etiam potentissima Roma, eiusque vel filia, vel soror Constantinopolis.

Secunda. Quia superuentibus atque insidijs frangendo hostem, milites tui animantur, accenduntur que ad generale præliũ & victoriam,tyrones præsertim & qui nunc primum militiæ nomina dederunt. Eapropter interest valde,vt consideret Dux,vtrum tyrones an veteres milites habeat: vtrum ante breue tempus in expeditionibus fuerint, an annos aliquot in pace durarint: quia pro tyronibus habendi sunt,qui pugnare longo tempore desierunt. Dux igitur priusquam decertare velit, tales milites ad omnia genera exercere debet armorum,& diligenter obseruare quid artis possint habere, quid virium,quemadmodum sibi ipsi consentiant;vtrum ad tubarum monita, ad signorum indicia, ad præcepta vel nutum suum promptè & benè obtemperent. Et postquam in omnibus ad plenum fuerint eruditi, ne sic quidem temere occasione captata ad publicam ducendi sunt pugnam, sed ante minoribus prælijs imbuendi, præsertim si aduersarium intelligis potiorem. Quòd si verò adhibito consilio Dux prudens, multis rebus superior hoste suo inuenitur, oportu-

num

num ſibi non differat inire conflictum, vt fecit Zolkieuius ad Cluſsinum, inſperateq; ſuperueniens è ſyluis, quatuor millibus Polonorum, octuaginta millia Moſcouitarum miraculosè planè profligauit; ſexq; tranſmarinorum militum millia, cum Duce eorum Comite de Pontibus, in deditionem accepit. Cauendum autem eſt, ne Imperator dubitantem, aut formidantem exercitum ad pugnam publicam aliquando producat, vt fecerat Dux Mansfeldius in Liuonia, contra Chodkieuicium in aciem prodiens trepidus; vbi turbatis primis aciebus, reliqui ſuppetias ſuis nullo modo ferre voluerunt, qui in ſubſidijs collocati fuerant.

Tertia. Quia ſuperuentibus conſumitur hoſtilis exercitus, ad ærarium eius exhauritur, præſertim cum numeroſum exercitum habet. Quod probare Q. Sertorius volens, qui experimento didicerat ſe imparem vniuerſo Romanorum exercitui, vt barbaros quoque inconſultè pugnam depoſcentes doceret, adductis in conſpectum duobus equis, eorum prævalido alteri, alteri admodum exili, duos admonuit iuuenes ſimiliter electos, robuſtum & gracilem. Robuſtiori imperauit equi exilis vniuerſam caudam abrumpere, gracili autem valentioris per ſingulos pilos vellere: cumq; gracili ſucceſsiſſet quod imperatum erat, validiſsimus cum infirmi equi cauda ſine effectu luctaretur. *Naturam,* inquit Sertorius *Romanorum virium per hoc vobis exemplum oſtendi, milites, inſuperabiles ſunt vniuerſos aggredienti, eos lacerabit & carpet, qui per partes attentauerit.* Igitur ſuperuentibus frangendus eſt hoſtis, quod etiam Alexander Macedo facere ſolebat. Cum enim in Bactriana hoſtis in ſaltu editiore caſtra communiuiſſet, ille ſeducta parte copiarum, præcepit his quos relinquebat, vt ex more ignes excitarent, ſpeciemque præberent totius exercitus: ipſe per auias regiones circũducta manu, hoſtem ſuperiore aggreſſus loco depulit, ac diſsipauit. Quod noſtra quoque ætate fecerat in Moſcouia ad Troiczam Ioannes Sapieha; multiplicatiſq; ignibus per

calones, cum hostes eum in castris esse putarent, circumducto exercitu à tergo eos invasit & profligauit.

Quarta. Quia sic communiter omnes boni Duces faciunt, cumque potenti & feroce aduersario, non aperto Marte prælium, inquo est commune periculum, sed ex occulto semper attentant, vt integris suis quantum possint hostes interimant, certè vel terreant. Cuius rei memor Gustauus, nusquam in Prussia Marte aperto pugnauit, sed ex insidijs tantum, & superuentibus varijs. In hoc tamen peccauit, quod ipse sese prælio immisceret, vnde bis quoque vulneratus sclopo à Polonis fuerat: & tandem in Germania ad Lutzam occisus. Dux autem etiam in superuentibus ex veteri doctrina prælio non se immisceat, vti faciebat Alexander, militis functus officio, non Ducis: sed in loco tali versetur, vt omnibus subsidia dare possit, qualiter faciebat Iulius Cæsar cui non de erat quoque animus manu cum hoste congredi, cũ necessitas ingruere aut premeret, vti fecit in pugna cum Nerijs, & cum filijs Pompeij. Sed Ducis fungens officio, prouidebat ne suis deesset & consilio, & auxilio, vbi periculum foret. Hinc primus Antonius dicebat. *Diuisa sunt inter exercitum Ducesq; munia: militibus cupidinem pugnandi conuenire: Duces prouidendo, consultando, cunctatione sæpius, quàm temeritate prodesse.* Et Scipio laudatur in oppugnatione Carthaginis, quòd non iret temere ad oppugnandam vrbem ipse, nec adscenderet murum, vti Alexander Magnus, vt vulneraretur,(de quo Curtius. *Quoties illum fortuna à morte reuocauit? quoties temere in pericula vectum, perpetua felicitate protexit?*) sed ita milites authoritate, & subsidijs benè dispositis ad præliandum accendebat, vt Liuius de illo scriptum reliquerit. *Quod plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorq; virtutis atque ignauiæ cuiusque aderat.* Ergo cum ex insidijs & superuentibus pugnat Dux ipse loco securo stet, & non se immisceat prælio. Prælium autem qualiter committere debeat, sit.

Conclu-

Conclusio. Pugnandum, cum bonis Dijs, aperto Marte, si in arcto res tuæ sunt, dum non commeatum, non supplementum, non pecuniam habeas: vel cum pestis castra tua inuaserit: ne igitur miles contagio pereat, melius est rem in discrimen mitti: idq; pro re, & temporibus. *In rebus autem asperis*, inquit scriptor rerum Romanarum, *& tenui spe, fortissima quæque consilia tutissima sunt.* Aut si meritò præsumis victoriam, & tuam partem palam potiorem esse videas: de quo tamen seriò, & nihil tibi blandiens, cognosce. Prudenter Doctor militaris. *Dux vigilans, sobrius, prudens, tanquam de ciuili causa inter partes iudicaturus, adhibito consilio, de suis & aduersarij copijs iudicet. Etsi multis rebus superior inuenitur, opportunum sibi ne differat conflictum.* Alias noxiâ semper pugna, præsertim quando nulla te cogat res, committere se fortunæ. Et isti qui magis animis quàm viribus freti, ad certamen descendunt, festinatum temerè prælium, pari formidine deserunt. Priusquam itaque pugnam ineas, vtile est videre, quando hostis imprudentia ruat, & (quod loco sapientiæ est) quando opportunum se præbet. Vnde Thucydides. *Quicunque peccata aduersariorum optimè videt, & simul pro sua copia eos aggreditur, non tamen ex aperto, & quasi acie palam instructa, quam ex vsu præsenti, plerumque huic res succedet.* Tempora igitur obserua; quia si in occasionis momento, cuius præteruolat opportunitas, cunctatus paullum fueris, nec quicquam mox omissam querare: sed imparatis, cibum capientibus, dormientibus, in itinere lassis, equos suos pascentibus, ac nihil tale suspicantibus, superuenias. *Necessitas etenim ante rationem est*, inquit Curtius, *maximè in bello, quod raro permittit tempora legere.* Tu inuigila.

QVÆSTIO XVI.

Vtrum liceat vti Stratagematis?

EQuidem multis simulationum inuolucris tegere, & quasi velis obtendere homines sciunt adgenitæ prauitatis indolem: lingua aliud sæpè loquitur, aliud tacitò clausum pectore reconditur. Vnde vix est, vt prouidere sibi aliquis diligenter satis posit, quò minus fallatur: & quò sunt potentiores Principes, eò maior est insidijs & improbitati locus. Qua sanè improbitate & fraude, quam honesto vocabulo Stratagema, seu callidum consilium viri militares vocant, liceatne contra hostes patriæ in bellis vti, vel non? iuremeritò disquiritur, quia, vt Cicero inquit. *Tacitæ magis & occultæ inimicitiæ timendæ sunt, quàm indictæ & apertæ.* Et qui negant, dicunt.

Primo. Quia, *veri militis est*, inquit Tacitus, *non fraude, neque occultis, sed palam & armatum, hostes suos vlcisci.* Vnde Euripides.

Vir nemo mentis altæ clanculum velit
Occidere hostem.

Quapropter Achæi, ab illâ ipsâ fallace Græcia, narrante & laudante Polybio, intantum abhorrebant à machinationibus istis & struendis dolis, vt nec hostes suos vellent per fraudem vincere, Cretenses; neque splendidam, neque firmam vllam victoriam, nisi quis palàm & ex condigno depugnans, animos quoque deiecisset aduersariorum. Et ex Romanis quoque, medicum venale Pyrrhi caput offerentem, ad eum remisit Curius, quia communis exempli interesse iudicabat, ne tale quid admitteretur. Tiberius quoque Adgandestrio Cattorum Principi, Armenij mortem si venenum mitteretur, promittenti respondit. *Non fraude, neque occultis, sed palam & armatum populum Romanum hostes suos vlci-*

vlcisci, Tacitus refert. Alexander Magnus, latrunculorum & furum ſolertiam eſſe dicebat, noctu & ex inſidijs hoſtem adoriri. Sed & Moſcus viciniore ætate, Stephano Regi, poſt expugnatam Socolam, per epiſtolam exprobrabat, quòd globis ignitis, more ante incognito, ad comburendas munitiones ipſius ex lignis factas vteretur; artificioq; quodam contra ſe, non virtute atque acie niteretur.

Secundo. Quia ſtratagemata parum efficacia ſunt ad plenam victoriam: & qui dolo ſuccubuerunt, facilè iterum inſurgunt, non virtute, ſed occaſione & arte Ducis victos ſe rati. Iam verò.

nulla eſt victoria maior,
Quàm quæ confeſſos animo quoque ſubiugat hoſtes.

Tertio. Quia ſunt contra fidem: vnde Florus. *Eam vir ſanctus & ſapiens ſciet verum eſſe victoriam, quæ ſalua fide, & integrâ dignitate parabitur.* Et hanc ob cauſam Sigiſmundus III. offerenti cuidam ex Pomeranis operam ſuam, quod viuum ſiſteret ei Guſtauum Varſouiæ quem domi tunc ſuæ eſſe aiebat, ſi præmij loco tres arces perpetuò haberet, cum ſuis territorijs, Sluchouiam, Rogoſnam, atque Puckam; reſponſum nullum dedit, quod tanta fraude pollui, contra ſuam dignitatem putaret. Quare & alterum meritò reiecit, nec aſpectu ſuo dignatus eſt, qui eundem Guſtauum ſua manu occiſurum pollicebatur, ſi ſceleris precium liberis ipſius certa prouiſio fieret. Pulchrè igitur Thucidydes. Fraus cùm in omnibus fœda eſt, tùm verò in his qui maiore ſunt dignitate præditi fœdior eſt, quàm aperta violentia.

Cæterum, quia magni viri, id vitio ducunt, ſi quid amittant, non ſi quid aſtu doloue obtineant, propterea hæc vaframenta licitè fieri putant.

Primo. Quia nihil turpe eſt, quòd inimico detrimentum afferat: ſummamq; publicæ rei, quibuſcunque modis ſaluam præſtare licet; modò ſanctum illud Fidei numen nullo ſcelere violetur. *Laudanda*, inquit Braſidas, & vir, & Dux bonus

bonus, *eiusmodi decipula, per quæ hostes maximè decipiuntur, & animi plurimum iuuantur.* Nam teste D. Augustino, quæst: 10. in Iosue. *cum bellum iustum suscipitur, vt apertè quis pugnet, aut ex insidijs, nihil ad Iustitiam interest.*

Secundo. Quia non naturæ tantùm, sed & gentium iure licet hostem omni modo, omni via. & vbiuis locorum lædere. Vnde tritum illud Pöetæ.

dolus an virtus quis in hoste requirat.

Qua ratione ductus, Pipinus Caroli Magni pater, traiecto Rheno aduersarium in cubiculo depræhensum interfecit. Mutiusq; Scæuola olim Porsenam Regem Hetruscorum per insidias in castris ipsius aggressus fuerat, sed non agnitum, loco Regis purpuratum ictu confecerat. Et Theodotus Aetolus idem in Ptolomæum Ægypti Regem tentauit, sed turpi certè animo. Qui enim talibus vtitur impia bella gerit, & ad internecionem persequendus est, non vt iustus hostis, sed vt percussor veneficus. Quamuis non desint nonnulli, qui putant licitè immitti posse percussores in hostem, sed non subditos illius, aut milites, aut eos,, qui vt supplices, aut aduenæ, aut transfugæ sunt recepti. Meo attamen iudicio, id minimè probandum putem. Sit insidijs & stratagematibus locus, sed absit perfidia, quam & in mandante turpem ac illicitam esse puto, & in exsequente.

Tertio. Quia mos ab antiquo sic inoleuit; nec scio gentem quæ in bellis aliquo dolo non vtatur in hostem. Vnde Spartani Græcorum omnium pugnacissimi digniorem magisq; conuenientem homini censebant actionem, ratione & mente institutam, quàm illam per vim aut robur. Idem sentiebant & Romani publicæ fidei tenacissimi custodes, qui strategemata quendam bonum dolum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant: maximè si aduersus hostem latronémue quis machinaretur.

Conclusio. Si iusta sit belli causa, iusti etiam sunt hi doli, quos vulgò strategemata vocamus: si iniusta, etiam has

technas

technas improbas pronuncio. Pulchrè ac prudnter Agesilaus. *Fœderatum iniustè fallere, impium; at hostes: non solùm iustum, sed etiam suaue & fructuosum est.* Quandoquidem strategemata sit quoddam genus insidiarum in hostem publicū, quē perdere mos fasque sit omni modo & via; cum & Christiana sanctio id non vetet. Quod autem Xenophon Ducē militum insidiatorem esse debere ait, & suæ mentis occultatorem, & fraudulentum, & furem, & veteratorem & raptorem: id sano sensu accipiendum est, ne quid scilicet in datam fidem peccetur, & dignitas conseruetur in integro. Hoc est, ne clam immitatur percussor, aut ematur insidiator qui veneno tollat; tum ne quis contra fœdera aut pacta fraudem probet aut struat, vti fecisse legimus Q. Fabium Labeonem, quem ferunt, cum à Rege Antiocho, quem bello superauerat, ex fœdere icto dimidiam partem, nauium accipere deberet, medias omnes secuisse, vt eum tota classe priuaret. Non placet eiusmodi vaframentum. Nam quemadmodum mulieres, quæ fuco faciem illinunt, quum ad solem accesserunt, earum deformitas fit ita conspicua, vt cogantur se occultare: sic deceptores isti propter suas simulationes, magna sunt apud homines vonos in existimatione & admiratione, ab omniq; vitio & culpa alieni esse vidētur, cū aduersariū annihilāt. Sed tādē illorū hypocrisin deridet Deus, spernuntq; prudentes, ita vt omni illa specie & forma, ac veluti larua externa nudentur, & illorū fraudulentia, & simulatio inverbis planè deficiat. A laude itaq; poti⁹ dolus militaris abesse videtur, quàm à culpa, quia re ipsa nihil vtilius in bello dolis.

QVÆSTIO XVII.

Vtrum consultius sit domi hostem exspectare, an verò ei occurrere?

VTile quidem est, aliquid semper in hostes moliri ac tentare, inquiunt Politici, sed ab illis quoque cauere plane ne-

ne necessarium est. Nec solum Imperator inuadendis hostium finibus auide imminere debet, sed prouide suos etiam, ne vsurpantur, occludere; quod non curatur apud nos Polonos & vicinos nostros Turcas atque Scythas. Iure meritò igitur quærimus, vtrum in tali vicinia debeamus exspectare barbaros vim nobis toties solitos inferre, an verò occurrere eis, & præuenire illos bello. Et qui hoc postremum suadent, dicunt.

Primo. Quia occurrēdo subditi tui domi quiete fruētur: tu autē in ei9 agro bellū gerēdo, vastas & spolias hostem, adq; inopiā redigis aduersariū tuū. Tartarorū incursiones nos docent, nā illi Rusiæ prouincias ingressi, nostro commeatu viuunt, villas incēdunt, agros vastāt; quos deinde nos insequēdo, quod residuum ab illorum populatione manet, nostro milite consumim9. Et sic in nihilum ipsimet prouincias nostras redigimus. Quod si vel semel cū exercitu disciplinato Oczakouiam versus aut Bialogrodum progrederemur, metum ipsis, vastitatem & inopiam intulissemus; nostros verò miseros Roxolanos conseruaremus in integro.

Secundo. Quia dum in agro hostili tributa conferent vberiora, dum alta pace domi fruentur, nusquam serere aut arare impediti, vel à tuis militibus, vel ab hoste. Sic modo bello in Germania tot annis durante Imperator cauet, ne prouinciæ illius hæreditariæ, puta Styria, Carinthia, Tyrolis, Caruiola, Croatia & Austria, vel ab hostibus, vel à milite ipsius interturbentur, vnde certas collectas & in bellum, & ad mensam suam habere solet.

Tertio. Quia miles dū ex præda viuit, frugalior in castris esse solet, sciens in hostico non semper frumenta posse inueniri: quæ in patria parari sibi scit vel à Ducibus belli, vel vi à prouincialibus posse extorqueri, Ita nostri dum in Moscouia bella gerunt, quæ secum curribus portant parcissimè in familiam, calones & lixas suos dispensant: dum verò in patria præliantur, quæque obuiant, rapiunt, auferunt, consumunt.

munt. experimento bellum Prusſicum, Liuonicum, & Seruile cum Zaporoſenſibus, vbi tam fertiles prouinciæ, quæ multos tranſmarinos populos ſuo frumento alunt, vnico exercitui noſtro alimenta ſuppeditare nullo modo potuerant.

Quarto. Quia magis pertinet ad famam occurrere hoſti, quàm expectare eum domi. Semperq; Princeps aut eius copiarū Dux maiorem acquiret gloriam, hoſtem inuadendo, oppugnando, fugandoue in eius prouincia, quàm defendendo oppida ſua & agrum. Ideo Chodkieuicius aduenien te Oſmano Turcarum Imperatore, non exſpectandum ratus eum in Polonia, ſed obuiam progreſſus in eius prouincia Valachia poſuit caſtra, ne vilis aut meticuloſus appareret.

Quinto. Quia fortiores eſſe videntur, qui prouocare nō dubitant: quia *plus animi eſt*, vt inquit Thucidides, *inferenti periculum, quàm propulſanti.* Sæpèq; obſeruatum eſt, hoſtes qui dum alios aggrediuntur, maximè terribiles ſunt; ſi domi oppugnentur, viles plerumque eſſe ſolent. Agathocles Syracuſis obſeſſ9, cum ſe neque viribus parem, neque ad obſidionem ferendam inſtructum videret, *gnarus*, inquit Iuſtinus, *aliter domi, aliter foris bella tractari: Domi ea ſola auxilia eſſe, quæ patriæ vires ſubminiſtrent; foris hoſtem etim ſuis viribus vinci deſſicientibus ſocijs, & odio diuturni imperij externa auxilia circumſpicientibus;* Feliciter bella, quæ domi fere non poterat, ad hoſtes tranſtulit, & in ipſa Africa Carthaginenſes inuaſit. Romanos quoque alibi feroces, in Italia imbecilles eſſe Annibal & experimento ipſe didicerat, & apud Antiochum iudicauit.

At in contrarium, maior Ducum cordatiorum pars hoſtium impreſsionem potiùs exſpectat, quàm quod ipſi cum impetu in hoſtem excurrant: ſiquidem furor ille non difficulter ab hominibus cordatis & ad omnia paratis ſuſtinetur; vbi verò ſemel illum ſuſtinueris, facilimè in timiditatem abibit. Sic Fabius cum Samnitibus atque Gallis egit, victo-

riaq; potitus est, cum Decius ipsius collega occubuisset. Et qui huius opinionis sunt, pro fundamento has rationes habent.

Prima. Quia securius est exspectare, præsertim si hostis aduenit potentior, qui vnam oppugnando ciuitatem, totam consumet suam potentiam; transeundoq; montes, syluas, paludes ac fluuios magnos, amittet magnam partem militum, pecudum, commeatus, & impedimentorum, cũ prohibebitur vbique à tuis. *Quod si Hungari fecissent Turca ad ipsos toties veniente*, inquit Bonfinius, *haud dubie pristinæ existimationis iacturam non fecissent, neque hosti ad occupandas citeriores prouincias viam aperuissent, nec quod maximum est, in tam acerbam seruitutis conditionem ipsi iam incidissent.*

Secunda. Quia primum Politicorum præceptum est, sua seruare atque ideo Imperatorem prudentem, non tam de nouis oppidis occupãdis, quàm de occupatis firmãdis ac retinendis solicitum esse oportere, iuxta illud Flori. *Plus est prouinciam retinere. quàm facere.* Si igitur prouinciæ tuæ aditus difficiles sint; aut ipsa, vel arte, vel natura satis munita, hostem plerumq; tutius exspectabis. Crassus in Parthiæ deserta irrumpens, sit penè confectus antequam victus fuit. Nec Dario Histaspis filio, aut Lysimacho Pergami Regi benè cessit in Scythiam expeditio. Prout nec Turcæ in Moscouiam per campos desertos tedenti, quos Taranouius Augusti Regis Poloniæ legatus sua persuasione eo auerterat, & exercitum ipsorum deduxerat, vt patriam suam in pace cõseruaret. Præstat igitur hosti fortissimam naturam, quàm imbecilles homines obijcere: maximè si ab vno prælio rerũ tuarum summa & salus dependeat. Domi enim pugnam detrectare potes, foris vix potes. Alfonsus Ferdinandi Regis Neapolitani filius, dum supremum patris morituri consilium negligens, Carolum Franciæ Regem non exspectat, sed extra imperij sui limites spes suas omnes vni conflictui committit, & exercitu fuit priuatus, & Regno.

Tertia. Quia si exercitus tuus morbo aut prælio minuatur, facilè eum domi, alio militæ & commeatu instruere poteris, foris verò iam non item. Quid si à tergo præclusus fueris? quid si in limite tuo nullas munitiones habueris? aut subditos tuos nouitatibus studere videbis? tua verò rabies obsidionum tædio interim ac impetus fatigabitur & consenescet.

Quarta. Quia numeroso hostium exercitui, vel etiam victorijs insolenti, secundum situm loci, paucas tantùm cohortes tuas, & sæpè nouas poteris opponere. vt faciunt Heluetij, Hollandiq; hoste in suas prouincias incurrente.

Quinta. Quia vastatis omnibus locis è quibus commeatum sperare potest inimicus, fame eum debellabis, tuis autem sufficientem commeatum præparabis, vt fecerat Stephanus Daciæ Regulus Baiazete II. in prouinciam ipsius numeroso cũ exercitu veniente, quem fame deinceps & assiduis Moldauorum infestationibus amiserat, ingloriusq; Constantinopolim protinus redierat.

Conclusio. Si hostis potentia præualet, satius est bellum gerere defensiuum; maximè si quis auxilio omni externo destituatur. Quod si vires sunt æquales, offensiuum gerere præstat, & venienti occurrere. Si verò tua prouincia nec arte, nec natura munita est, aut tempestiuè muniri potest, honesta pace certissimum exitium moneo præueniendum. Verùm si satis tibi virium sit, & hosti domesticis discordijs diuiso ægrè pareant subditi, vel is alibi fortè occupetur, aut ad vim repellendam sit imparatus, teq; non suspicetur inuasurum, audacter inuade. Sæpè enim aliquos terrore magis expugnamus, quàm armis. Ita Augustus Rex Liuonienses Crucigeros & discordes & imparatos inuaserat, Albertus Lascus, Valachos, Solimanus Rhodios, Amurathes II. Melitenses, Batazetes Peleponesios, alijq; alios.

Hoc etiam obseruet, qui prouinciam aliquam inuadit, vt nihil à tergo relinquat hostile aut impacatum. Metuendum

dum enim ne sic intercludatur, vt si velit, redire non liceat; aut saltem frumento commeatuq; prohibeatur, sine quo exercitus retineri non potest: vt acciderat Gulielmo Auriaco, cum Mosam traijcienti, omnem commeatum intercepisset Dux Albanus. Et nuper ad Lauanium, gallis commeatum omnem prohibuere Croatæ atque Poloni, priusquam reliqui exercitus Cæsarei cum Iacobe Picolominæo superuenissent.

QVÆSTIO XVIII.

Vtrum munitiones extruere sit necesse?

NVm præstet soli virtuti bellicæ inniti, an & præterea ciuitates munitas habere, quæritur, eò quòd nullum tam magnum aut potens imperium est, quod vel subditorum rebellionem, vel vicinorum suspicionem non extimeat. Ideò munitiones fabricare necessum suadent istæ rationes.

Prima. Quia indomitos subditos à fræno tenent. Sic Hispanus Antuerpiam, Mediolanum & Neapolim, vt alias veteris & Noui orbis eius possessiones omittam, munitionum firmitate retinent, quod iam pridem perdidisset, toties subditis etiam in arces & munitiones illius impetum facientibus; præcipuè in orbe Neapolitana, vbi quindecim diebus pugna durauit inter Hispanos & naturales, qui tamen regia præsidia ob firmitatem munitionum nullo modo eijcere potuerunt.

Secunda. Quia vicinos Principes à bello faciendo deterrent: Ita ex Insubria Iberi venetos aggredi non audent, quod Vrti, Crema, Brixia, Pescara, aliæq; fortes munitiones conatus ipsorum impediant. Similiter & Turca Adriaticum sinum occupare nequit, quòd inexpugnabiles eorundem Venetorum terra & mari minitiones habeant, Corcyram,

Zacin-

Zacyntum, Rhetimo, Candiam, Caneam, Caput Istriæ Palmam, aliasq; inexpugnabiles arces ac ciuitates in Dalmatia.

Tertia. Quia hostem intrare in meditullium Regni non permittunt: quia primùm politicorum præceptum est, ne à tergò Duces hostem munitasq; vrbes relinquant.

Quarta. Quia consumant vires aduersarij: priusquam enim vnum locum munitum expugnabit, & commeatum multum, & pecuniam multam, & militem consumet.

Quinta. Quia securè conseruant res à bello à te comparatas. Ita Hispanus; Ita Bataui, Ita omnes nunc & olim bellatores.

Sexta. Quia subditi tui exercentur in armis custodiendo munitiones; raro enim aliquis arces fortes & firmas cōmittit extraneis custodiendas; præter tyrannos qui subditis suis non fidunt.

Septima. Quia paucissimis militibus potentissimos aduersarios debilitabis. Exemplo Ostenda quam quingenti Bataui propugnabant, quadraginta verò millia ad minus toto triennio oppugnabant.

Octaua. Quia pauperioribus è subditis tuis, non dabitur occasio latrocinandi, cum locum militiæ honestum inter præsidiarios habere poterunt.

Nona. Quia assecurabis transitus omnes viarum à latrocinijs: nemo enim per syluas vicinas, aut campos desertos spoliare transeuntes audebit, cum militem paratum, qui eum cœerceat (vt faciunt Veneti & Pontifices Romani, qui ob id ipsum leuiores vbique equites alunt) penes munitiones esse sciet.

Licet igitur nunc Persæ præstent equitatu, imo iam & peditatu, quem antea nusqam habebant in vsu, Turcas nihilominus, quos acie toties fundunt Armenia, Media, atque Natolia eijcere nullatenus possunt, quòd hi excitatis munitionibus, quas antea diruere solebant, firmiter prouincias illas possideant. Et licet Babyloniam proditione habitato-

rum

rum perdiderint, Taurim nihilominus vltra Babylonem, cum toto ſuo territorio, ſecurè & pacificè poſsident, ex quo Iſmaeli Sophio ante centum & viginti annos eripuerunt. quòd eam & forti munitione firmauerint, & gentis ſuæ Muſulmanicæ validam coloniam eò deduxerint.

Quod autem non expediat extruere munitiones, propugnacula vrbium, & arces, negligentiores populi rerumq; ſuarum improuidi Principes dicunt.

Primo. Quia ſumplus ingens eſt fabricare munitiones; maior autem conſeruare eas. Ac propterea Pontifices portum Oſtienſem, cui olim in orbe par non erat, prodigioſum Romanorum opus Turcarum metu diruerunt, viribus ſuis diffidentes. Quod vrbis quidem opes imminuit, ſed auxit ſecuritatem. Nunc attamen mens eſt alia Vrbano. VIII.

Secundo. Quia miles diſsipatus propter defenſionem munitionum, vires exercitus diſtrahit & attenuat, vt non poſsis deinde data occaſione campo aperto confligere. Et hanc ob cauſam Ioannes Auſtriacus, cum non doſſet omnibus oppidis auxilia ſubmittere, creſcentibus copijs ordinum Confœderati Belgij, paſsimq; vrbes & munitiones occupantibus, ne diſtractis copijs vires ſuas extenuaret, ſatius habuit arces aliquot humi deponere, oppidaq; deſerere, ac reuocatis inde præſidiarijs vnum in locum exercitum contrahere, quo viribus hoſtium poſsit ſecuriùs reſiſtere.

Tertio. Quia traditæ hoſtibus per proditores difficulter recuperantur. Ita nos expugnationibus vrbium non aſſueti, difficulter Suecos, Liuonia eieceramus ſub Carolo Sudermano. ſub Guſtauo verò nequaquam omnino, tam è Pruſſia, quàm è Liuonia, niſi conditionibus pacis.

Quarto. Quia hoſtis capto vnico loco forti, toti iam prouinciæ dominabitur, & grauis erit nobis. Ita Guſtauus capta proditorum opera Elbinga ciuitate minitiſsima, in reliquam Pruſsiam vires ſuas exeruerat.

Quinto. Quia languere videntur ciuium animi ſecurita-

ti mœ-

ti mœnium innisi, vt videre est apud Moscouitas, qui acie publica nusquam decertare audent, sed mœnibus tantùm inclusi res suas tuentur, qui antea diuersos vicinos bello aggrediebantur audacissimè. Idem legimus de Chinensibus qui tot Reges remotè etiam à se positos armis sibi subiugauerant: at postquam à Scythis Cataiensibus muro sese præcluserunt, frequentibusq; munitionibus à Rege Siam & Cocincinæ, statim viles facti sunt animo, nec Iaponensibus per mare ad se venientibus hactenus resistere possunt.

Sexto. Quia ingens apparatus pro earum defensione requiritur; machinarum, commeatus, pulueris, hominum. quibus possis securè bellum aperto Marte peragere, & hosti tua metuendus esse, quæ illius vano timore in arces extruendas impendis.

Septimo. Quia complures populi florentes, hodiedum mœnibus non delectantur, Brittanorumq;, Heluetiorum, Turcarum, Persarum, Indorum, omniumq; quotquot in Asia sunt Scytharum ciuitates, non sunt muris fortibus cinctæ. Sed olim Agesilaus quæsitus, cur Spartani vrbem suam muris non cinxissent? respondit, eam esse pectoribus ciuium fortificatam. Quod etiam nunc vsurpant sibi Poloni, nullamq; prorsus munitionem habent quæ possit, & situ & arte munita dici. Quamuis nonnulli Belgicis peregrinationibus excitati cæperint nunc castella sua munire, curiositatis potiùs & elegantiæ causa, quàm fortificationis.

Octauo. Quia plerunque munitiones subditis dant occasionem ad rebellandum suis Principibus. Sic ciuitas Gedanensis sæpius confisa suis mœnibus, audet resistere Regibus Poloniæ, prout & omnes ciuitates Imperiales, liberæ nuncupatæ, Romanorum Imperatori, & Batavi Hispaniarum Regi. Geneua Duci Sabaudiæ, Rupellaq; olim Regibus Galliæ. Meritò itaque arces & munimenta vocantur, à doctissimo viro Christophoro Forstnero, magnatum ambitionis aggeres. Plerumque enim artium rectores domi-

niue à sceptris deficiunt; plerique motus ex his claustris erumpunt, aut in illa tutos habent receptus, inuitante ad peccandum tot munimentis fossisq; superba rebellandi securitate. Vnde Henricus II. Angliæ Rex, omnes Procerum arces mœnibus nudauit. Quod & Græci dirutis suspectarum vrbium muris, & Romani quoque facere soliti sunt. Catoq; ille Censorius, Celtiberos, id est robur Hispaniæ, aliquot prælijs fregit, & insigni planè memorandoq; Stratagemate illos exarmauit. Quadringentis enim simul ciuitatibus, per missos ad singulas nuncios, vt omnes stato die muros suos demolirentur, iniunxit. Vnde, cum non alijs etiam sed sibi tantùm id præcipi singulæ crederent, ne si in mora essent, non à Romanis tantùm, sed etiam à vicinis, ac socijs ad id cogerentur, maluerunt parere. Nunc quoque Turcæ in Valachia, Moldauia & partibus sibi subiectis Transyluaniæ atque Bulgariæ, Bosnæ & Sclauoniæ, munitiones erigere omninò prohibent. Sed & Regnum Neapolitanum olim castellorum turriumq; frequenti supercilio tumebat; erantq; Optimates tanti factione & viribus, vt, quod plerunque infelix potentiæ genus est, Reges terrerent. Et nunquam penè sine motu illa alioquin felicissima regio fuit: deiecti nũc Reges, nunc Proceres: donec arcibus plerisque euersis Magnatum quoque robur varia Regum arte suppressum est.

Nono. Quia dant Principibns occasionem ad tyrannidem. Ita Castruccius Castracanis arce Lucensi occupata dominabatur pro libitu liberis ciuibus. Ita Canis Scaliger Veronam. Eccelinus Patauium, Bentiuolus Bononiam, alijq; Reguli alias Italiæ vrbes, ab Imperatoribus Præfecti tantùm ad tempus dati. Ex his igitur & contrarijs rationibus sequitur.

Conclusio. Tutius est munitiones exstruere, & mœnia adiuncta habere, quibus & impetus hostium improuisus sistatur, & mora adeo inijciatur tardius in recessus regionum interiores penetrandi. Extruendæ autem sunt, in ijs locis

præci-

præcipuè, per quæ regnum tuum posset inimicus inuadere; & ad quæ tempore periculi subditi tui posint habere suum refugium; hoc est in ipsis confinijs statim, & longè ab ipso centro Imperij, quo scilicet aduersarius remoretur vti diximus, donec te pares ad resistendum. Sic censetur esse Melita Insula valde opportunè fortificata, respectu Siciliæ & Neapolis, Corcyra verò respectu Venetiarum; Rhodis respectu Peloponesi; Asouia, Oczakouia, Moncastrum, Kilia, respectu Tauricæ & Byzantij. Quod si adhuc in ipso hostili solo posis eiusmodi munitionem habere, eo tibi melius foret: quia aduersarius veniens eam expugnare, fructus prouinciæ suæ consumet, tu verò cum tuis subditis remotus eris à bello. Et hoc sensu Catholicus Rex, multas in Indijs tàm Orientalibus, quàm occidentalibus exstruxit munitiones: & Mauros infestare Hispanias solitos in suo officio continere volens, exstruxit in Africa munitiones firmisimas. Arsillam, Tangerim, Sittam, Pegnon, Melilam, & Oranum.

Paucæ autem sint eiusmodi munitiones, ne vires tuæ disipentur; & situ loci naturali, non tantùm arte benè munitæ, vt eò melius eas tueri posis, & subsidia recentia submittere. Nisi etenim tempore necesitatis poteris tuis præsidiarijs subuenire, ob loci remotam aut incommodam distantiam, munitiones tuæ nil aliud erunt, nisi sepulchrum militum tuorum, etiamsi fortisimi fuerint. Quapropter maximè laudantur munitiones maritimæ, quia ipsis data occasione, vel hoste inspectante subsidia dari poterunt. Quod & in lacubus magnis fieri potest, fuitq; factum Constantiæ, cum eam vrbem Gustauus Hornius grauisime oppugnaret.

Cum autem quæritur, quibus potisimum modis faciliùs in officio retineri prouincia bello quæsita posit? Alij dicunt arces exstrui necesse; alij colonias deduci, aut arma subditis eripi, aut simul omnia malunt. Ego vt huic quæsito respondeam, dico necesse esse, vt prouincialium naturam

Princeps consideret. Nam aliæ gentes sunt, quæ, nisi stricto planè imperio cóerceantur, iugum excutiunt. Aliæ, quas cum nullæ arces aut coloniæ domare possunt, domat clementia & moderatio rectoris. Ita à Pœnis Hispanos alienauit superba nimis Asdrubalis dominatio. Italos & Siculos à Gallis licentiosa victoria. E diuerso, Alphonsus Arragonum Rex, parcendo omnibus & etiam inimicissimis bona omnia & honores restituendo, occupatam armata vi, cum vniuerso Regno Neapolim sibi confirmauit. Cum igitur multi populi, non tam libertatem ament, quàm oderint seruitutem, multi quoque effrenem planè licentiam ambiant, quis eos dissimiliter regendos esse non videt? Hos ergo meo iudicio arcibus, præsidijs, & quibuscunque tandem modis arctius coerceri: illos verò mitius regi oportet; & si sic visum fuerit, colonijs, quæ veræ sedes seruitutis sunt, quamuis tales esse non videantur, in officio retineri. Externis enim illæ constant, qui indigenas primùm conspirare non sinunt: & postea per nuptias inuicem & familiaritatem coniuncti id obtinent, vt à communis domini obsequio non temere discedant.

Non interim hic cupio laudare Spartanos, qui virtutem ciuium pro mœnibus esse voluerunt; quia quotidiana nos experientia docet, minori cum periculo & damno tormentorum vim munitiones excipere, quàm homines. Et ideo vel arte, vel natura, vel simul vtraque munitas ciuitates cæteris in bello præferendas neminem puto dubitare. Hoc tantùm volo, non adeo aut naturæ loci, aut arti fidendum esse, vt securitatem generent, si vigilantia deerit. Nemo enim clarius opprimitur, quàm qui nihil timet. Vnde Iauerinum Hungariæ firmissimum præsidium à quatuor millibus Germanorum Turcis in Pannonia deditum, relictis trecentis tormentis bellicis & abundante commeatu; idq; inspiciente Imperatoris Germanorum fratre, & toto cum exercitu Christiano ad soluendam obsidionem properante,

non

non debet dissuadere constructionem munitionũ, quæ defensionis melioris causa adinuentæ sunt; cum id non militũ sed Ducis culpa, & paucorum ignauia seu malitia fuerit factum. Prout & Galli Falesiorum oppidum patrũ memoria, hoste vix conspecto, aut diruto muro statim dediderũt, non tamen hac sua turpi ignauia bellorum Duces iñ posterum à muniendis vrbibus deterruerunt.

QVÆSTIO XIX.

Vtrum munitiones in montibus positæ sint meliores ijs, quæ sunt sitæ in plano?

INprimis quæritur inter Politicos, ex qua potissimũ materia, mœnia & propugnacula excitari debeant: postea quali in loco, vtrum in montibus an verò in planicie? Quo ad materiam itaque. qui lapidea propugnacula habere malunt, aiunt, ea, si tormentis forte resistendo non tantum valeant quantum terrea cedendo; contra cuniculos certè & ignes esse potiora. Qui terrea volunt, dicunt minori ea sũptu ac facilius, non extrui, aut refici tantùm, sed etiam contra diuersos offendendi modos, diuersimode mutari. Lignea verò quibus maximè vtuntur Moscouitæ combustioni subiacent; licet ad repentinos incursus sustinendos, & facilè extruantur, & non facilè cedant ictibus tormentorum, præsertim ex roboribus firmis compacta, & terra, lapidibusq; infarcta. Ego meliora putarem esse terrea lapidibus munita, vti communis nunc fert mos omnium Europæorum. Sed quali in loco facta. qui in montibus volunt, dicunt.

Primo. Quia difficulter ad arcem in monte positam, ad oppugnandum eam acceditur: partim ob asperitatem loci, partim ob demissas desuper trabes, lapides, globos diuersaq; missilia: præsertim vbi cauæ & præruptæ sunt petræ seu saxa.

Secundo. Quia communiſsime aquas perennes in montibus habere ſolent, quæ adimi nullo modo poſſunt. Vnde fame difficillimè eiuſmodi munitiones expugnantur reſpectu potus.

Tertio. Quia aërem ſaluberrimum habent vnde morbi ac infirmitâtes præſidiarios infeſtare non poterunt, quòd maximum incluſis adiumentum adfert. Nam in plano vtplurimum craſſus aër ex aquis aut fætidus ex paludibus, ſolet eſſe incluſis nociuus.

Quarto. Quia à longe hoſtes arcent, & deſuper omnia videre poſſunt, quæ hoſtis molitur. Nec poſſunt cuniculis ſubrui, præſertim ſi in rupibus ſunt poſitæ.

Quinto. Quia plures requirit ad obſidendum homines, quam illa, quæ eſt in planicie poſita. Difficulterq; ad eam machinæ & tormenta admouentur, partim ob ſaltus profundos, partim ob aſperitatem ſaxorum.

Sexto. Quia minori ſumptu extruitur munitio in monte, adiuuante laboratores ipſa natura, quæ & lapides in monte generat & fontes; & præcipitia ſaxorum & profunditates vallium vliginoſarum habet; quæ omnia fortiorem munitionem faciunt. Vnde pluribus in locis ſimul oppugnari non poterit, quemadmodum accidit munitionibus in plano ſitis, quæ propterea multis neceſſe habent propugnaculis, & magno ſumptu ad excitandos montes, qui dominentur planiciei. Alias enim pauciori milite obſideri poterunt.

In plano autem munitiones laudantur haſce ob cauſas.

Primo. Quia inplanicie poteſt extrui munitio in ea forma quæ tibi placuerit; in monte verò non item, ſed tantùm ſecundum loci congruitatem.

Secundo. Quia facillimè excurſiones obſeſsi poſſunt facere in obſidentes in plano: non item in montibus, propter difficilem receptum ob aſperitatem ſaxorum.

Tertio. Quia facilè aquam habere poſſunt, ſiue exfluuio, ſiue ex fonte, ſiue ex puteo; in montibus autem difficul-

xis

aquæ haberi possunt, præsertim in rupibus præcisis.

Quarto. Quia difficilior est in plano ad expugnandum, quàm, in monte, vbi tota munitio exposita est ictibus globorum, tanquam scopus aliquis, hosti verò ad radicem mõtis accedenti nullum nocumentum esse potest.

Quinto. Quia muri concussi, haud facilè possunt reparari, saxis durissimis in montibus existentibus; in plano autem muris corruentibus, & agger nouus & fossa potest excitari, pro rei exigentia.

Sexto. Quia in plano facilè potest inclusis, præsertim cum ad aquas positæ sunt, succurri nouis subsidijs, & commeatu. In montibus autem ob asperitatem saxorum, difficilè & currus & animalia accedere possunt. Quapropter vtrinque rationibus consideratis, sequitur.

Conclusio. Si saxum montes vicinos qui sibi nocere possent non habent, & locum ad muniendum satis commodum capit, aquisq; perennibus abundat, tum munitio talis præstat omnibus alijs arcibus in plano positis. Alias, planicies ordinariè ad fortificandum est aptior; quia & paludibus fluuijsq; communissimè alluentibus fortis esse solet: & secundum artis præscripta muniri defenderiq; potest. Mons autem cum omnibus requisitis ad fortificandum spectantibus rarenter inuenitur, vt non habeat plura incommoda, quàm adiumenta à natura.

QVÆSTIO XX.

Vtrum numerosum, an verò mediocrém exercitum habere sit melius?

SCientia bellicæ motionis, qua secundum Polybium, homines militari ordini admittantur, decurientur, condecurientur, denique aptentur & erudiantur ad belli vsum & rationem, multum requirit laborem: vt autem commodè a-

lantur

lantur, & statis temporibus sua stipendia habeant, infinitum thesaurum postulat. Proinde iure meritò quæritur à Politicis, num copiosos præstet habere exercitus, vti solent omnes Orientales Principes; an verò mediocres, vti faciunt Europæi Reges. Qui multitudine gaudent, multas pro se rationes adducunt, sed hæ præcipuæ habentur.

Prima. Quia numerosus exercitus in partes diuisus pluribus simul in locis potest bellum gerere, insidias varijs in locis faciendo, superuentibus assiduè inquietando, sua multitudine in acie opprimendo, diuersas simul oppugnando vrbes, & tum infestationibus diuersimodè affligendo, tum frequentius cum aduersario præliando; qui cum semel succubuerit in acie cum exigua manu suorum, difficillimè iterato ad conflictum prodibit.

Secunda. Quia numerosum habens exercitum, non tantùm Marte aperto confligere non extimescet, sed vltrò etiam prouocabit; & tàm proprias munitiones, quàm acquisitas vrbes & loca præsidijs firmare facilè poterit. Exiguum verò habens exercitum, nulli sufficere poterit; quin & aciem semper detrectabit, quia resistere non poterit.

Tertia. Quia ad gloriam Principis spectat, imò maximè conducit numerosos posse habere exercitus; omnibus enim vicinis metuendus erit. prout nunc Turca nobis Europæis, quem nemo vltro lacessere audet. Vera siquidem potentia Principis in multitudine hominum consistit, ex quibus deinde aptiores militiæ educuntur ad bella; & ideo melius est abundare & copiosiores exercitus habere, quàm paucos numero & ineptos bello.

Quarta. Quia exiguus exercitus facilè morbis & contagio tollitur, vel à locis paludosis, vel ab hoste infectus, vt difficulter eum hosti ad pugnam prouocanti opponas. Numerosi autem exercitus partes mox diuisæ, si quid tale morbosum accidat, per se quælibet resistere hosti poterit, nec cedet victus, etiamsi vincatur ab iniurijs cœli aut aduersæ for-

tunæ

tunæ. Paruus autem exercitus cum peste interueniente affligitur, non poteris amplius succesus tuos etiam felicissimos promouere, quid aduersos? Vnde qui exercitum numerosum habet, insurgente peste & morbis inualescentibus, in diuersa legiones mittet, & multis in locis statim aduersarium inuadet. Sic Romani vno eodemq; tempore & in Italia, & in Sicilia, & in Gallia, in Hispania, in Sardinia, & in Macedonia bella gesserunt, & aduersus inimicos suos præualuerunt. Maioresq; nostri sæpiùs tribus & quatuor in locis bella gesserunt; sed & Iagellonis tempore, cum Crucigeris in Prussia, cum Moscouitis in Alba Russia, cum Scythis in Podolia, & cum Hungaris in Scepusio simul bellum sustinuimus. Euenit idem & sub Cazimiro eius filio, & sub Sigismundo Primo eius Nepote. Merito igitur cum Scipione Africano dicere possumus. *Publica, cùm fortuna, tùm virtus desperare de summa rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis sors est, vt magnis omnibus bellis victis, vicerimus.* Ita quoque Arabes, Indi, Æthiopes, Mauri, Saraceni, Scythæ, Hinésses atque Turcæ omnes suas expeditiones, multitudine exercituum perficiunt, & in bellis multitudine victores euadunt.

Quinta. Quia cum paruus exercitus deletur in prælio, non habebis quo te aduersario prosequenti victoriam defendas. Sic Spartani victi à Thæbanis ad Leuctram, amiserunt Principatum Græciæ, quem tot sæculis tenebant. Et Thœbani deinde atque Athenienses victi à Philippo Rex Macedonum vno prælio, iugum debebant subire, cum non haberent amplius vires ad resistendum. Quemadmodum & Hungari fracti vno prælio ad Mohatzium à Solimano, amplius consurgere haud quaquam potuerunt.

Cæterum quia in omni conflictu non tàm prodest multitudo, quàm virtus vtq; Tacitus ait. *Etiam in multiis legionibus pauci sunt, qui prælia profligant,* ideo copiosos exercitus magis propria multitudine, quàm hostium virtute depræssos sæpius historijs legimus, & à paucis ordinatis fortibusq;

busq; militibus nostra ætate profligatos esse audiuimus & vidimus. Igitur curandum est, vt bonos milites fortesq;, non multos habeamus.

Primo. Quia modiocris exercitus, melius in disciplina conseruatur quàm numerosus, qui in acie quoque ipsa difficulter disponitur, nedum in castris regitur. Nam prout hic ad seditiones pronior est, ita & ibi, territis prioribus, qui remotè à pugnæ loco positi sunt facilè in formidinem deuenit, & diffugit hoste non exspectato.

Secundo. Quia mediocris exercitus facilius restauratur; amplior autem multitudo, naturaliter pluribus casibus subiacet, morbis, pestilentiæ, deceptioni, negligentiæ, fami & inopiæ. Quia & in itineribus pro mole sua semper est tardior, & in longiore agmine etiam à paucis superuentũ assolet pati, & denique in locis. asperis seu fluminibus transeundis, propter impedimentorum moras facilè decipitur. Apud Florum lego, quòd in campis Pharsalicis res nulla magis exitio Pompeio fuerit, quam ipsa exercitus magnitudo, cuius maior pars ex Asianis, nullumq; belli vsum habentibus constabat. Hinc Vegetius, *in omni prælio non tam multitudo & virtus indocta, quàm ars & exercitium solent præstare victoriam.* Apud Thucydidem verò lego, *sæpè pauciores, dum metuunt, plures præ contemptu parum instructos profligasse.* Quadraginta millia cum Alexandro, & quidem maxima pars veteram orientem occuparunt. Pauci Hispani, sed milites, Indias obtinuerunt, quia optimè norunt foro vti, & quid in bello conducat, aut obsit discernere; diligentia, cura, attentione, concordia, & pertinaci laborum tolerantia nullis secundi; non vis hostium, non aduersa res ingentem eorum animum subigit, adeò vt quæ virtute ceperunt, simul cum anima retineant.

Tertio. Quia mediocris exercitus minori annona nutritur, maiores autem exercitus citò rei frumentariæ difficultas fatigat, ingentiq; labore numerosis animalibus atque equis

quis pabula colliguntur, nec vbique ſufficiens aquatio haberi poteſt. Lucullus abundans commeatu, conſumpſit tempore ipſo Mitridatis numeroſum exercitum apud Cizicum, cum ad pugnam è ſuis caſtris prodire nollet; nam & pabula ipſi & commeatus deficiebat, & miles moræ impatiens vel diffugiebat, vel morbis continuis conſumebatur. Idem accidit Vladiſlao Iagielloni in Pruſsia Mariæburgum obſidenti. Turcæ verò totus penè exercitus in campis Madziarenſibus ob aquæ penuriam perijt, perîtq; ſæpiùs per deſerta Ægypti verſus Babylonem contra Perſas tendenti.

Quarto. Quia mediocris exercitus fortius pugnat. iam autem de numeroſo exercitu verſus in fugam aciebus, neceſſe eſt multos cadere de multis, vt accidit in pugna Orſanenſi cum Moſchis, cum hoſtis non mittat tela in vanum, ſed in condenſatam multitudinem, quæ ſemel confuſa ordines magis ſeruare nullo modo poteſt. Hinc veteres qui remedia difficultatum experimentis didicerant, non tam nnmeroſos, quàm eruditos armis habere exercitus voluerunt. Et ſi exercitus eſſet pro neceſsitate numeroſior, diuidebatur in duo caſtra & duos Duces, cum eiuſmodi præcepto, vt prouiderent ne quid Reſpub. detrimenti capiat. Hinc Romanorum exercitus ordinarius, quem conſularem appellabant, non amplius duabus legionibus ciuium Romanorum fuiſſe legimus, quæ quidem circiter ſexcentos equites, & vndecim peditum millia conſtituebant. Erant ipſis præterea totidem equites pediteſq; confæderatorum ac ſociorum: & cum tali exercitu vnus Conſulum omnia perficiebat, & quemuis hoſtem adgrediebatur. Niſi fortè maioribus viribus reſiſtendum eſſet, tum enim bini Conſules, cum binis exercitibus legebantur. Errant itaque multi, qui in exercitu numerum tantùm commendant, de cæteris ſecuri; cum tamen ingentes exercitus ſua ſibi multitudine obſtent, & ſi bellum trahatur, locaq; hoſtium natura vel arte munita, & ab egregijs militibus defenſa primum impetum eludant, tæ-

dio, morbis atque fame consumantur; suis magis & socijs, quàm aduersarijs terribiles. In omni quippe conflictu non tantum prodest multitudo, quam virtus. Vnde Frontinus. *In certamine bellorum exercitata paucitas ad victoriam promptior est, quàm rudis & indocta multitudo.* Ideo C. Marius cum ex tribus exercitibus vnum posset eligere, qui sub Rutilio sub Metello, & sub seipso meruerant, Rutilianum, quamuis cæteris minorem prætulit, non ob aliam causam, quàm quod certioris essent disciplinæ.

Conclusio. In prouincijs, quas nec munitionibus ars, nec fluuijs aut rupibus tuetur natura, timenda est hostium multitudo; obruuntur enim illæ non vincuntur. verum vbi tutæ viris murisq; vrbes sunt, aut in partibus est natura, minus terrebunt, centum hominum millia, quàm mediocris & multa præliorum experientia commendatus numerus, qui ad victoriam sufficiat, non abundet. Sæpius enim magnas copias in ordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus. Primum igitur in hac disciplina & præcipuum est, vt ex multitudine hominum, quam fusam inordinatamque acceperimus, idoneos eligamus, & locis conuenientibus instruamus, hoc est, decuriemus, & condecuriemus, atque certum numerum statuamus copiarum, qui modicè commodeq; ad belli rationem & vsum suppeditet: quippe cum & in itinere, & in castris, & in prælijs ipsis instructum haberi exercitum sit perquam vtile. Neq; enim sufficit ad conseruandum Imperium & propulsandum hostem habere numerosum exercitũ, nisi fuerit & erercitatus? quia pauci fortes plus valent, quàm multi imbelles, vt testantur victoriæ Græcorum, Romanorum, maiorumq; nostrorum Polonorum, qui paruis exercitibus multas acquisiuerant prouincias, & Scythas Turcas, Dacos, Moschos aliosq; quosuis multitudine præualentes vicinos, à Regni Poloniæ finibus repulerunt, Hodieq; aduersarijs nostris non tàm multos, quàm strenuos milites atque Duces opponimus. Et vt Plato docet,

cet, *militem debere esse ambidestrum, qui sit & eques & pedes cum necessitas postulauerit*, talem equitatum habemus, qui pro rei exigentia hastatus est in planicie; his fractis in prælio est sclopetarius inter angusta, & thoracibus ferreis depositis, leuioris armaturæ eques, quem vulgo Cosachos vocamus, & tandem Duce iubente equos dimittit, & omnia peditum munia alacriter obit.

QVÆSTIO XXI.

Vtrum omnes, an verò plures armis tecti esse bebeant?

QVantum agilitas conferat in bello, & in pugna aperta, nemo est qui non videat, cum ex ea nascatur victoria & hostilium acierum clades; ideo grauioribus armis impediti difficulter optatum assequuntur finem in prælio, ac propterea à multis negliguntur bellaq; omnia leuiore milite peraguntur præsertim ab illis qui celeritate valent, idq; has ob causas.

Primo. Quia leuior armatura aduersarium præuenire in bello potest, atque ita omnes illius cogitationes & acies confundere etiam instructissimas numero militum & armis. Ita Scithæ quasuis gentes insperate comparendo non tantùm metu implent, sed & cædibus afficiunt: Arabibusq; ac Saracenis Romani Imperatores nequaquá resistere cum suis cathaphractis equitibus, armatisq; legionibus resistere potuerunt, qui seminudi ferè, sua agilitate, & Græciam & Italiam, & alias non Asiæ aut Africæ tantùm, sed & Europæ prouincias complures debellauerant.

Secundo. Quia inpugna grauiter armatum expeditius pugnando ictu conficit, aut loco sese ægrè mouentem, à tergo circumuenit, atque ita victoria potitur. Propterea Nairi Calecutenses, & Narsingani, quia à pueritia mirabili agilitati student, & in eam rem certis vnguentis ex Sisamo factis

membra inungunt, ideo grauiorem armaturam, quæ ipſos impedire poſſet, non habent, ſed Vmbilicotenus omnium Indorum atque Ethiopum more, nudi arma offenſiua tantùm gerunt; & ad quod genus armorum ſe à natura aptiorē eſſe putat, in eo ſeſe exercet; atque ita vnius generis armorum milites, per cohortes diſponuntur; vt qui lancea vtitur, nullum iam aliud telum præter iſtud habet; qui arcu & ſagittis, ſimiliter, tum qui gladio aut ſclopo, itidem. Et ſic inuincibiles habentur, nam & aſſequi eos fugientes haut poteris, quamuis pedes ſint, & fugere ipſos cum perſequi cæperint, impoſsibile ſanè: falconum enim inſtar accurrunt & diſsipantur, occiduntq; cum minimè ſperaueris; quia & perniciſsimos, vti fertur, Parthorum equos, ſua velocitate ſuperant, & ipſi ſeſe ita dextrè ſcutis ſuis coperiunt, vt ſit impoſſibile ferire ipſos. Cathaphracti verò noſtri, qui vix iam in vſu nunc ſunt, prorſus inutiles eſſe videntur, quòd facie tota armata viſui vix locus pateat, quo aptè ictus in hoſtem deſtinare poſsint. Cumq; reſpirationem in defatigatione liberā habere nequeunt, facilè ſuffocantur in labore. Qui ſi equis deijciantur, nec reſurgere, nec quidquam dextrè gerere poſſent.

Tertio. Quia leuis armatura hoſtem ſuperuentibus affligit, commeatum præcludit, vias infeſtat, prouincias depopulatur, in caſtra victualia conducit; quæ ſingula nunc Croatæ, atque Coſachi Poloni in exercitibus Cæſareis præſtant: quia grauior armatura Germanorum, ob ſuam grauitatem, ad hæc omnia perficienda inepta eſt.

Contra, grauioris armaturæ miles præfertur nudis, aut leuiter armatis, cùm alias ob cauſas, tùm ob has tres præcipuê.

Primo. Quia & offēſiua tela, & defēſiua arma habet: quib⁹ fretus, & aggredere hoſtem audacter poteſt, & aggreſſū ſuſtinere. Hîc haſtati Polonorū maximopere laudātur, quòd & equita-

quita-

quitatum quemuis instructissimum, & peditatum perumpere possunt, ipsi ab impetu hostili & læsione tuti, id est benè armati.

Secundo. Quia vbique terrarum illi felicius vincunt, qui bene armis tecti sunt, communiterq; victoriam in manibus habere dicuntur cū nudos exercitus, aut leuiter armatos, sibi oppositos vident. Vnde in pugna Mochensi in Belgio, Nassouij copiæ, a grauiori armatura profligatæ fuerunt, cum lanceis armati Hispanorum equites, sclopetarios Germanorum tàm equites, quàm pedites perrupissent. Et ad Renteium castrum in Artesia, Cæsarianos sclopetarios, ab hastatis Gallorum equitibus superatos esse Historiarum scriptores prodiderunt.

Tertio. Quia vbique gentium grauis armatura, robur exercitus censetur esse, non tantùm in pugna stataria, sed etiam in oppugnationibus vrbium. Nam leuiter armati, leuiter pugnare solent, instantibusq; armatis resistère nullatenus possunt. Hinc sequitur.

Conclusio. Tam leuioris, quàm grauioris armaturæ milites necessarij sunt, ad consequendam victoriam; sed magis tamen isti: quia imposibile est, vt non sit audentior armis tectus, quàm nudus. Et si leuioris armaturæ opera necessaria erit, ijdem armis grauioribus depositis, munere illorum vtentur. Vnde nudi eminus tantùm, & fugiendo potiùs pugnant, quàm resistendo aut aggrediendo cominus; quia non possunt non timere ferrum, toto corpore discoperti. Qui multitudine potiùs eam ob causam obruunt, quàm fortitudine vincunt, vt faciunt Scythæ, Mauri, Indi, Parthi, Arabes, & Turcæ, quorum alij Siami potentiam fregerunt, alij imperium Chinensium lacerarunt. Ali conculcauerunt Romanorum Græcorumq; virtutem; alij cum Tamerlane ex angulo Asiæ egresi, maiorem mundi partem deuastauerunt. Sed & olim Ificrates inter Græcos potius leuiter armatis obtinebat victorias; & propter maiorem agilitatem, thoraces

races lineos (vti faciunt nostri Cosachi hodiedum) non ferreos militibus portandos dabat, vt eò expeditiores forent. Quia & Romani in pugna Sacrouirana inimicos suos grauiter nimium armatos securibus, inquit Tacitus, & dolabris, tanquam murum cædebant & prosternebant; qui velut cõstricti obuertere sese nequaquam poterant. Defensiua igitur arma debent esse expedita, ad sagittandum, iaculandum, & proiciendum, vt à longè etiam possint iuimicum offendere, & quam sæpissimè; priusquam approximetur nobis, & priusquam non modò ad manus, sed & ad iactum potuerit peruenire. Tales fuerunt & apud Romanos, sed adiuncti grauiori armaturæ, qui deinceps à Maximino Herculei vocabantur, quòd per eos Imperatores Romani infinitas victorias obtinuerint, priusquam res ad Triarios aut primipilos peruenisset. Vnde non debent nimium armis onerari, vt eo expeditius prælium exordiantur, hostem prouocent, feriant, Sautient eminus & prosternant. Fundant quoque aciem, repellant equitem, cogant aduersarium procursantem loco cedere, persequantur fugientem, explorent, perlustrent quæ loca suspecta, & ipsi denique locent insidias. Quapropter plures habendi sunt, quàm aut capafracti, aut hastati, quia, vti diximus, hi & primum certamen subeunt, & vna cum cæteris grauiter armatis pugnant, & quanquam alij desierunt hoste abeunte, ipsi perseuerant in insequendo & capiendo, quòd grauiter armati propter munimina quæ gerunt, præstare non possunt, quamuis à vulneribus sunt tutiores, sed propter impedimentum & pondus armorum capi eos facilè esto, & laqueis frequenter obnoxij; contra dispersos pedites, quàm contra equites in certamine meliores. Tamen aut ante legiones positi, aut cum alijs equitibus mixti, quando cominus pugnatur, hoc est, manu ad manum, acies hostium sæpe rumpunt. Inq; Pragensi celeberrima illa nostra ætate pugna, Ducis Bauariæ cataphracti multum cõtra legionarios Friderici voluernnt. Romanorumq; pedi-

tes

tes olim erant armis ferreis & galeis, coperti, vti nunc Germanus miles facit, sed postea disciplina neglecta à Gratiano Imperatore impetrarunt, vt thoraces deponerent, deinde verò & clipeos: vnde in pugna cum Gottis facilè fuerunt victi. Sed nunc communissimè iam totus peditatus nudus est: inque pugna illa Mechliniensi, quam Ioannes Austriacus habuit, cum confœderatis Belgarum, spectaculo fuere manipuli Scotorum, qui siue ostentatione audaciæ, siue potiùs æstus intolerantiâ, quem & cursus, & dies cœlo ardente flagrantissimus intendebat, reiectis vestibus, solo indusio contenti, aliqui hoc etiam exuto, atque ad fœmora contorto, nudi inter armatos volitabant. Nec erant inde pleriq; eorum minùs tuti, quàm cæteri armis tecti, atque ideo graues: quos & declinandis telis impromptos, & à casu tardiores, & in receptu postremos, sæpè hostis aut ictu cæderet, aut equo proculcaret, aut manu caperet.

QVÆSTIO XXII.

Vtrum expediat milites auro & argento vti?

OLim & in victu & in vestitu milites modestiam obseruabant, postea negligentia luxuriosorum Ducum, eo peruentum est, vt iam passim inter Rerumpublicarum gubernatores disceptetur, sintne legibus coercendi milites, qui castrensem disciplinam penitus iam amiserunt? sitne victus ipsis & vestitus præscribend9, qui nulla in re modũ per se seruare volunt? Nam quod de Rebuspublicis loquens Seneca ait, *Conuiuiorum luxuria & vestium, ægræ ciuitatis indicia sunt*, hoc nos de exercitibus meritò dicere possumus, conuiuiorum & vestium luxum, esse signa perditi exercitus, imò perditi populi, qui non nisi disciplina legum conseruari potest, prout & militia disciplina castrensi quæ dum negligitur, ne-

ceſſario & Imperium perire debebit Vnde Alexander Seuerus Rempub. militaris diſciplina contineri dicebat, quæ ſi dilabetur, & nomen, & imperium Romanum amiſſum iri; quod & euenit, negligentia Ducum exercitus. Paſsim etenim videmus, qui ad militiam animum adplicuere, eos non modò veſtium mox aliam rationem inire, verùm etiam in moribus, conſuetudine, voce, quin etiam inceſſu, omnem ciuilem modum faſtidire. Hinc legum contemptus, dira morum immanitas, effrænata violentia, prædandi ſæuiendiq́ue cupiditas, inſolentia, perfidia, impietas. Domum deinde reuerſi, non alijs moribus eſſe volunt, quàm in caſtris conſueuerunt, atque ita patriam perdunt. Nihilq; aliud nunc tota in Europa ſpectandum obuerſatur, quàm vt videas iuſtitiam opprimi, Remp. impotenter vexari, mendacio licentiam palmamq; dari, veritatem abſtrudi, Satyricos tacere, aſſentatores loqui, ſeditioſos dominari, pacificos ſeruire, & quod ſuper omnia, peſsimumq; omnium, bénè cum malis, malè cum bonis agi. Cui rei prouidendo tempeſtiue, luxus in caſtris coercendus eſt, qui quo maior eſt, eo periculoſior eſſe ſolet. Et qui cælata auro vel argento arma militi concedi volunt, hiſce rationibus nituntur.

Primo. Quia ſpecioſior miles ſic in acie apparet, ac proinde aduerſario formidoloſior, cuius oculos hoc ſplendore perſtringit. Qua ratione commotum Alexandrum fuiſſe aiunt, vt Indos aggreſſurus equorum phaleras & militum arma argento inſigniri iuſſerit. Idem faciebant Sertorius, atque Iulius Cæſar, qui non tantùm permittebant auro & argento vti, ſed etiam iubebant pompoſas veſtes & varijs coloribus reſplendentes habere, quod nunc faciunt Perſæ, Turcæ, Poloni, Cocincinenſes, Feſſani, Congenſes, dicendo animoſiores ita fore milites, cum aduerſarios ſuos conſpiciant in acie nudos, laceros, ſordidatos.

Secundo. Quia fortiores neceſſariò ita fiunt, curando ne iſta amittant quibus reſplendent, neue in manus hoſtium conce-

concedant, quibus illi & apud ſuos commendabiles, & apud aduerſarios in precio & æſtimatione ſunt. Vnde Suetonius de Cæſare. *Milites habebat tam cultos, vt argento & auro politis armis ornaret, ſimul & ad ſpeciem, & quo tenaciores eorum in prælio eſſent metu damni.*

Tertio. Quia vtile Principi & militi habere, quæ ad vſum & victum, deficiente publico ærario, conuertas. Qui enim lacer & nudus eſt, fame perire debebit, dum in zonula pecunia de eſt, ille verò qui aurum aut argentum cælatum poſsidet, facile & ſaucius & famelicus neceſſaria ſibi conquirere poterit.

Cæterum, veteres felicitatem Reipub. non alia ex re metiebantur, quam vt multos in illa armis exercitatos reperiri poſſent: ſiquidem non ſplendor auri gemmarumue, ſed ſolus armorum metus hoſtes tibi ſubigit. Quare argenti auriq; vſum in caſtris militi interdicebant, haſce ob cauſas.

Primo. Quia difficulter miles ita ſcribitur: cum nemo ſimplici veſte tectus, ſimplicibusq; armis ornatus velit comparere inter alios hiſce talibus reſplendentes, vt nunc moris eſt in Polonia: nemoq; ita pompoſe indutus, vult eſſe contentus ſtipendio Reipublicæ ordinario, ſed vltra decuplo à ſuo ductore donatiuum exigit, vti latius deſcripſimus in Equite Polono ad Vrbanum VIII. Atque ita ditiores, ſi comparere in caſtris cum ſuis cohortibus, amore aut neceſsitate Reip. id exigente, volunt, intra breue ſpacium temporis ſuas poſſeſsiones creditoribus obligant atque ita ad paupertatem deueniunt. Interq; ſemetipſos ſæpius ad iurgia & turbas diuerſas deueniunt, dũ ſplendidius veſtitus, minus comptum aut refulgentem auro contemnit & ſpernit. Vnde meritò de Polonis militibus noſtris, id poſſumus dicere, quod Tiberius Imperator olim de fæminis Romanis dicebat. *Lapidum cauſa pecuniæ noſtræ ad externas, aut hoſtiles gentes transferuntur.* Vt enim equos noſtros, arma noſtra, atque noſmet ipſos gemmis & lapidibus precioſis, tum pel-

lib⁹ precioſis,ſerico,& pennis adornemus,omnes prouentus noſtros ad tranſmarinos populos,& maiori ex parte ad Turcas hoſtes noſtros capitaliſsimos mittim⁹; barbariq; populi quib⁹ cũ bella aſsidua gerimus, pecunijs noſtris diteſcunt.

Secundo. Quia excitatur ſic hoſtis ſpe prædæ, fortiusq; nobiſcum pugnat: Ita Coſachi Zaporoſenſes ipſimet laceri, rudiq; veſte contecti, Turcas ſplendide veſtitos & auro argentoq; lucentes, incitati cupiditate prædæ, audaciſsimè ſemper aggrediuntur,& ſpolia ſæpiſsimè referunt ditiſsima. Et in bello Chotimenſi nocturno tempore, agmineq; ſilenti caſtra ipſorum toties inuaſerunt, accenderuntque animos cæterorum ad audendum facinus ſimile, ſolius prædæ amore. Sæpè etenim ignauos etiam lucri cupido ad fortiter pugnandum, & aduerſa toleranda accendit.

Tertio. Quia miles ſpoliat prouinciales & latrocinatur vt ſe auro veſtiat, exhibeatq; æqualem ſplendore ſuis commilitonibus; atque ſic inhiando prædæ atque rapinæ,omittit ordines, corrumpitq; diſciplinam. Quod conſiderans Ludouicus Imperator,vſũ auri & argenti militibus omnibus interdixit. Quod fecerat & Chodkieuicius contra Turcas; Imperator exercituum Polonicorum conſtitutus; qui legem à Repub, in comitijs Generalib⁹ hac de re ſtatui impetrauerat. Sed & Peſcennius Niger olim videns quòd nonnulli milites eius vterentur vaſis argenteis ad bibendum, iuſsit ſtatim omne argentum conquirere & remittere domum. Veneti quoque legibus cauent ſuis, ne triremium Præfecti vtantur vaſis & armis argenteis, ne paulatim orto luxu à militibus, tota Reſpub. deinde corrumpatur, quæ diligentiſsimè in omnibus rebus luxum prohibet, ſumptuariasq; leges veterum Romanorum exemplo habet.

Concluſio. Omnia illa militibus ad veſtitum & ornatum ſunt permittenda, quæcunque eum animoſum audacemq; reddere poſſunt, atque hoſtitus terribilem in oculis faciunt, vt ſunt criſtæ diuerſæ, alæ pennatæ, pelles animalium rapacisſi-

cissimorum, tygridum videlicet, leopardorum, vrsorum, luporumq;, quibus etiam equi hostiles terrentur; & quibus communissimè equites nostri Poloni, ad perterrefaciendũ aduersarium in aciem descensuri vtuntur. Auro autem gemmis & argento, non deberent prælij tempore vti, sed in castris tantùm & congressibus cum hoste tempore indiciarum, aut tractationis pacis: idq; non promiscuè omnes, sed vel ductores ordinum tantùm, vel benemeriti, aut veterani certorum stipendiorum emeritorum. Sic Alexander Magnus quamuis valorosissimis militibus suis, quos Argiraspidas vocabat ob virtutem, non tamen concedebat vsum argẽti, & vestium splendidarum, nisi deuictis Persis, & subacto Oriente. Et cùm alias semper, tùm vltimum cum Dario pugnaturus hortabatur milites suos, vt spernerent illam aciem auro argentoq; fulgentem, in qua plus prædæ quàm periculi sit, cum victoria non armorum decore, sed ferri virtute quæratur. Galgacus quoque Britannos monet, ne terreat eos vanus ille nobilioris metalli adspectus, quod, neque tegit, neque vulnerat. Annibal etiam repræhendebat exercitum Antiochi, quòd & argento & vestibus resplenderet, incitaretq; auaritiã in famelico & talibus ornamentis carẽte inimico. Similiter Mitridates, toties splendidos auro suos milites spoliatos à Romanis esse videns, ferro solummodò & corio vti iussit. Optimum itaque foret, si Dux ipse & Tribuni omnes modestia quam maxima vterentur, nec darent pessimum luxus atque luxuriæ suis militibus exemplũ. quod corruptis hisce temporibus passim iam fieri videmus.

QVÆSTIO VLTIMA.

Vtrum litteræ iuuent rem militarem nec ne?

QVi omnem scientiam rei militaris in solo vsu & experientia atque exercitatione collocant, neque ad hanc

momenti quidquam afferre cenſent ingenij vim lectionis huc pertinentium ſcriptorum induſtria comparatam, eos vel vnius L. Luculli exemplum refellere poteſt, commemoratum à M. Cicerone, eo libro quem Luculli nomine inſcripſit: comprobabit autem euentus belli Turcici ad Chotimiam in Valachia, quò Oſmanus numeroſiſsimo cum exercitu, & inæſtimabili cum apparatu veniens, nihil contra caſtra Polonorum, cum vniuerſis ſuis Purpuratis proficere potuit, quòd nullum à literis ſubſidium habuerit. Quem è cõtra nos, non viribus tantùm & fortitudine, à finibus patriæ repulimus, ſed etiam ingenio, multis in occaſionibus, exigua ſuorum manu ſuperauimus, ac in ſua redire inglorium coegimus. Rudes attamen & imperiti litterarum atque rerum, volentes barbariem ſuam promouere, hiſce rationibus viros militares, à litterarum cognitione repellunt.

Primo. Quia litteræ faciunt hominem melanchonicũ, vt docet Ariſtoteles, & experientia ipſa: melanchonia verò contraria eſt vigori animi, qui in milite omnino requiritur, ideo viri eruditi, vitæ ſedentariæ aſſueti, fugiunt ſtrepitus armorum, & nec in maximis neceſsitatibus volunt ſeſe vltrò immiſcere bellicis tumultibus. Vnde Cato dicere ſolebat, *Romanos tùm Imperium amiſſuros, cùm cœperint attendere ad ſtudia & litteras Græcorum.* Ita enim occupant hominem litteræ, vt nulla alia re delectetur niſi ſua ſpeculatione. Hinc tot Monachi, Sacerdotes ſæculares, Thæologi, Philoſophi, Iuriſperiti, Medici, Pharmocopolæ, Cauſidici, Chimici, Poëtæ, Oratores, Muſici, Statuarij, pictores, architecti, Aſtrologi, Geometræ, vt tertia pars ferè hominum inqualibet Repub. quieti ſit dedita, cœleſtium vel ſublunarium rerum meditatione occupata. Qui ſi omnes rei militari operam nauarent, potuiſſent multò feliciùs hoſtes ſuos repellere, à finibus Imperij ſui, quàm dum tertia tantùm, aut decima pars ciuium id ſatagit, reliquis agriculturam, & mœchanicas artes exercentibus. Ideo Licinius Imp. Philoſophos ac Orato-

Oratores venenum esse ac pestes Reipub. asserebat, quod ex eorum disciplina, omnes otij amantes prodirent.

Secundo. Quia litteræ faciunt hominem vilem, timidũ, & assidua meditatione rerum mutabilium, meticulosum & exsanguem. Cum enim vitæ breuitatem considerant, & pericula mortis altiori mente speculantur, non libenter sese periculis belli exponunt, sed quàm diutissimè cupiunt lucis huius vsura perfrui: & quam chara sit valetudo & sanitas hominis diligenter examinando, quæ vel totiùs mundi thesauris comparari nequit, nolunt eam aliquot denarijs vendere; proq; exiguo stipendio, quod militibus & tardè, & nõ ex integro exsoluitur, tot miserias, tot vulnera, famem, frigus, æstum, morbos, atque demum ipsam mortem subire. Ideo Gotti, Romanum Imperium vastando, vbique libros intactos relinquebant, quòd studijs literarum sciebant hostes suos tantò magis fore imbelles. Turciq; nunc, & Saraceni olim legibus Machometi, à litterarum tractatione deterriti, iuuentutem ad arma semper conuertebant, & auertebant, ne cum tempore fortè fierent debiliores, (vti Græci tunc & Romani) ac per consequens imbelles. Quod ipsũ olim Cato considerans, auctor Senatui fuit, vt tres Oratores, qui nuper Athenis venerant, è vestigio domum remitterentur. quippe verebatur, ne Romana iuuentus, scientiarum illecta dulcedine, à militiæ studio & laboribus abstraheretur. Semperq; apud omnes Orientales, litterarum studia, emollire atque adeò effœminare animos credita sunt.

Tertio. Quia per experientiã videmus, tot bellicosissimos fuisse populos, tot strenuissimos milites, tot gloriosissimos Duces, victoriosissimosq; Reges ac Imperatores, qui ne vnicam quidem litterulam nouerant, Manlij illi, Decij, Marij Diocletiani, Sapores Tamerlanes, alijq; infiniti Heroes per orbem vniuersum sparsi; quos inter nostri quoque Boleslai, Præmislai, Lascones, Cazimiri, atque Vladislai numerari possunt, qui penitus litterarum ignari, bellicosissimi attamen

tamen Principes fuerunt, regnumq́; Poloniæ, vel inuitis ac inuidentibus vicinis Regibus, in eam quàm nunc poſsidemus amplitudinem dilatarunt. Nec Nobilitas noſtra ſtudia litterarum tractare cœpit niſi à Iagellone Regę Doctoribus in Academiam Cracouienſem introductis; à quo tempore ſtatim deſijt per ſe nobilitas bellicas expeditiones peragere, ſed ſtipendiario milite cœpit vti: neglectoq́; equitandi vſu, vnde Equites appellabantur, à vicinis populis carpentorum atque rhedarum vſum deſumpſit. Nec quidquam reſtat, luxu tàm ingenti introducto, quàm vt cum Sardanapalo & Heliogabalo muliebres ſumamus veſtes, eiuratisq́; virilibus belli ac pacis artibus, colum tractemus & lanam.

E diuerſo tamen, omnium prudentum opinione, *Prima dos ſummi Ducis eſt, ſcientia rei militaris*; hæc autē vt reliquæ artium, non tantùm exercitatione, ſed & doctrina percipitur: vnde libris & lectione opus; boniq́; Duces & lectionem experientia comprobant, & experientiam lectione confirmant. Ita Iulius, qui in magnis itinerum difficultatibus, & in medijs bellorū æſtib9 libros fecit. Et ſanè excellentiſsimi quique Duces, ijdē & literatiſsimi fuêre, præcipuè Romanorum & Græcorum, qui cæteris omnibus pro exemplo ſunt. Et patrum noſtrum, noſtraq́; memoria, quibuſdam Septentrionalibus, tanta fuit litteratorum copia, vt incertum diceres armiſne eſſent, an litteris clariores. Proinde iuuare prudentiam militarem litteras, vel his rationibus probatur.

Primo. Quia excitant ad gloriam, & res domi foriſque præclare gerendas: Cum etenim hiſtorias legimus, & tot Heroes in illis commendari videmus, rapimur ſtatim ad ſimilem gloriam, & laudibus incitamur ad famam, quæ nomen noſtrum æternùm poſteris commendaret. Ita Themiſtoclem excitatum legimus Encomijs Achillis, Cimonem Themiſtoclis, Alexandrum, Philippi patris; Machometem II. Alphonſum Magnum, Marchionem Peſcaræ, lectione

Hiſtori-

Hiſtoriarum, alioſq; infinitos viros illuſtres, qui alias imbelles natura, & ignaui opum affluentia, ſumpto ex lectione deſiderio famæ, in valoroſiſsimos deinceps Imperatores euaſiſse videmus.

Secundo. Quia prudentiam generant; ſine qua miles nihil planè vi ſua efficiet. Ex hiſtorijs enim caſus diuerſos diſcit, vt euitet; aſtus militares format, vt aduerſariũ decipiat; ſitus locorum atque prouinciarum cognoſcit, vt ſciat qua, & quomodo cum exercitu procedere debeat, quod præſtat Geographia; temporum mutationes præſagit, ex Mathematica; locorum ſalubritatem, ex Phyſica; metationem caſtrorum & diſpoſitionem acierum ex Geometria; muniendi rationem, & fabricandorum inſtrumentorum bellicorum artem, ex Architectonica: Ex morali denique Philoſophia & Eloquentia, tractandorum prouincialium modum, exhortandorum, ſedandorumq; militum methodum; pacis, induciarum, fœderum, pactorum, tranſactionum, cæterarumq; rerum, quæ ad regimen exercitus, & conciliandi ſibi, aut circumueniendi aduerſarij rationem addiſcit.

Tertio. Quia docent non extimeſcere mortem: morientibus enim pro patria & Religione, cùm famam immortalem, tùm vitam æternam, cæleſtiſq; gloriæ præmia mortalibus promittunt; quibus excitati per ſangnuinem & mortes nitimur adipiſci vltimum finem noſtrum & beatitudinem. Hinc plurimi contra barbaros pro libertate bella geſsêre, plurimi pro gloria Crucis mortem libentes oppetiêre. plurimi pro liberandis captiuis è ſeruitute Muſulmanica ſuis ſumptibus in expeditiones iuêre; inclituſq; Heros ille Gotifredus Bullionius, plurimis occaſionem præbuerat, benè merendi de Religione Catholica, ſuſcepta expeditione pro recuperatione Terræ Sanctæ. Sed hæc iam lippis & tonſoribus nota ſunt. Sequitur.

Concluſio. Litteræ Ducibus belli ſunt neceſſariæ, non autem gregario militi; qui has tantùm modò res duas præſtare

tenetur, obedientiam suo Imperatori, & tractationem armorum expeditam. Imperator verò atque eius duces, debent habere prudentiam rerum militarium, famæq; bonæ appetitum. Hinc Ottho dicere solebat ad milites. *Vobis arma, & animus sit: mihi consilium, & virtutis vestræ regimen relinquite.* Et Antonius Primus. *Diuisa inter exercitum Ducesq; munera; militibus cupidinem pugnandi conuenire; Duces, prouidendo, consultando, cunctatione sæpius, quàm temeritate prodesse.* Et ideo barbaros longè fortius pugnare videmus acie aperta, quàm Christianos, quia ignari omniũ rerũ, nullam aliam gloriam expetunt, quàm mori in armis, securi præmiorũ futuræ vitæ ex persuasione sui Machometis. Inter Christianos verò quia plerique litterati sunt, & de pænis malorum post mortem, plurima legerunt aut audiuerunt, quia licentiosius in militia vixerunt, scelerum perpetratorum conscientia tacti, sæpissimè mortis pericula euitant, & congredi nõ audentes in turpissimam sese fugem multoties coniiciunt, nisi benè animentur, aut informentur ante pugnam à suis Ducibus. E contra barbarorum Duces, quia nullam ex litteris scientiam adiumento suæ peritiæ habent, ideo stratagemata litterarorum euitare, aut præuidere nesciunt, nec possunt Christianos acie vincere, nisi vi & multitudine exercitus sui. Quemadmodum igitur terra cultu, sic animus bellicosorum virorum disciplina & litteris melior, vberiorq; efficitur. Et ideo Lazarus Suendius, Maximiliani II. & Georgius Bastha, Rudolphi II. copiarũ in Pannonia Ductores, ita litterarum & litteratorum amantes & studiosi fuêre, vt viros eruditos, & integram suppellectilem bonorum librorum, in castris secum circumferre soliti fuerint. Quid dicam de Francisco. I. & Ludouico XI. Regibus Galliæ. Quid de Lotthario. II· Alphonso Magno, Roberto Siciliæ Rege, alijsq; infinitis Ducibus ac Principibus in omni æuo, & in omnibus mundi partibus? Et quidem meritò litterarum enim præsidio leges condimus, iura conscribimus, pacem

cem dirigimus, bella dirimimus, morum præcepta tradimus, & oratorem componimus, qui ciuium militumq; animos impellat quò lubet, reuocet vnde vult: humanarum præterea diuinarumq; rerum ſcientiam acquirimus; quæ homines multis ante nos ſæculis nati ſenſerint, geſſerint, quomodoue vixerint, ſcimus: noſtras denique aut noſtrorum res præclare geſtas obliuioni eripimus, ac poſteris cognoſcendas celebrandasq; mandamus. Quid igitur earum cognitione, vel prodeſſe magis hominum vitæ, vel plus afferre ſplendoris poteſt? cum non ornamenta ſolùm Rerumpublicarum ſint, ſed auxilia & fulcra, *quæ ab omni æuo,* vt inquit Belgicæ decus Iuſtus Lipſius, *Deus extare voluit, velut pharos, & lucentes quoſdã ignes in tempeſtuoſo mari* mutationis noſtræ. Vnde non ſolum pulchrior comptiorq; per doctrinam virtus in Summo bellorum Duce, ſed etiam fortior, cautior, & ad poſteros ſplendidior atque commendatior, quia non colorem tantùm ſuæ præſtantiæ à litteris ducit, ſed etiam ſanguinem & robur, quo ſuis fit amabilior, hoſtibus verò formidabilior.

ET hæc ſunt, quæ in vſum tyronum, his octo libris, de Militari diſciplina meditati ſumus. Tu autē ô exercituum Deus, & protector noſter Aſpice ſuper humilitatem ſeruorum tuorum. Et cogita cogitationes pacis, & non afflictionis. Vt in pace viuentes ſecuri tibi ſeruiamus Ad laudem honorem & gloriam Tui Nominis

FIAT. FIAT.

